Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

ΚΑΙ Ο ΑΝΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΤΑΞΗΣ

Σάμιουελ Π. Χάντινγκτον

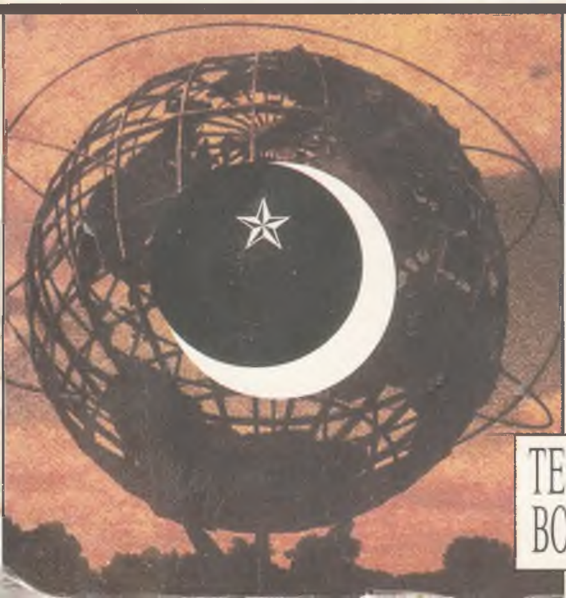

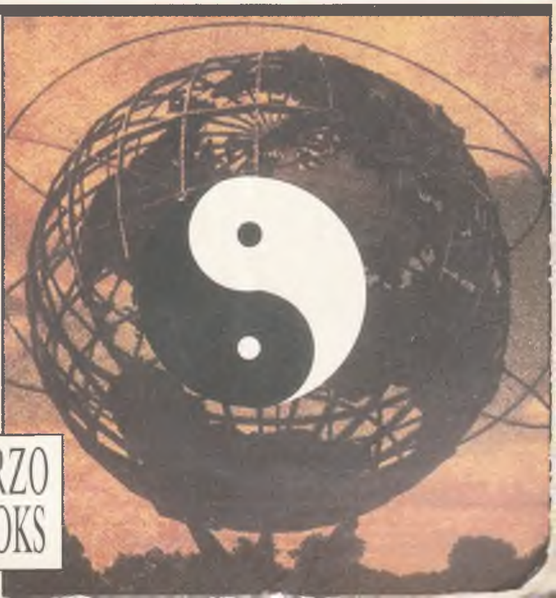

TERZO BOOKS

Ήταν καλοκαίρι του 1993, όταν πρωτοδημοσιεύτηκε ένα άρθρο του Σάμιουελ Χάντινγκτον με τίτλο "Η Σύγκρουση των Πολιτισμών" στο διεθνούς κύρους αμερικανικό έντυπο *Foreign Affairs*. Στο δυτικό κόσμο επικρατούσε τότε η αισιοδοξία της μεταψυχροπολεμικής εποχής. Το τείχος του Βερολίνου και ο κομμουνισμός ήταν παρελθόν, οι πρόεδροι της Αμερικής και της Ρωσίας έδιναν τα χέρια και αντάλλασσαν χαμόγελα, η ιστορία χαμογελούσε μαζί τους. Ποια απειλή μπορούσε να σκιάσει την ανεμελιά ενός κόσμου σε εξέλιξη στο τέλος ενός δύσκολου αιώνα με αίσιο τέλος; Ο Χάντινγκτον, όμως, μέσα από το άρθρο του προειδοποιούσε ότι το χαμόγελο της ιστορίας ίσως να ήταν παραπλανητικό και εξέφραζε φόβους για μια ενδεχόμενη πολιτισμική ρήξη με απρόβλεπτες συνέπειες. Στη μεταψυχροπολεμική εποχή, τόνιζε, οι διαφορές μεταξύ των λαών δεν είναι πλέον ιδεολογικές ή οικονομικές· είναι πολιτισμικές. Μπορεί οι Ασιάτες να πίνουν Coca Cola και οι αμερικανοευρωπαίοι να αγαπούν το σούσι, αλλά αυτό δεν σημαίνει τίποτα· το χάσμα που απλώνεται ανάμεσά τους, παραμένει αγεφύρωτο. Αμερική και Κίνα, Ευρώπη και Ισλάμ, Ανατολή και Δύση: ετερόκλητες πολιτισμικές δυνάμεις που παραμένουν αντιμέτωπες στις μέρες του Ίντερνετ, παρότι κάποιοι αισιόδοξοι μελλοντολόγοι ισχυρίζονται ότι η εξομοίωση των πολιτισμών θα είναι το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της τεχνολογικής εποχής. Μήπως η σύγκρουση των πολιτισμών γίνει αιτία για τον πλανητικό πόλεμο του επόμενου αιώνα;

Ο προβληματισμός του Χάντινγκτον προκάλεσε αίσθηση. Το άρθρο του είχε τέτοια απήχηση, ώστε με τον καιρό αποτέλεσε το ερέθισμα γι' αυτό το βιβλίο, που έγινε το μεγάλο ακαδημαϊκό μπεστ σέλερ του

...Συνέχεια

...Συνέχεια
1997 στην Αμερική, τη Γερμανία και την Ιαπωνία. *Η Σύγκρουση των Πολιτισμών και ο Ανασχηματισμός της Παγκόσμιας Τάξης* είναι μια διορατική και συναρπαστική ανάλυση των δυνάμεων που καθοδηγούν την πλανητική πολιτική τού σήμερα στον επόμενο αιώνα. Είναι το πιο επίμαχο βιβλίο της δεκαετίας, που, δεν υπάρχει αναμφιβολία, θα συζητηθεί και στην Ελλάδα.

Ο Σάμιουελ Χάντινγκτον είναι καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ, όπου διευθύνει το John M. Olin Institute for Strategic Studies. Επί κυβερνήσεως Κάρτερ υπήρξε διευθυντής στρατηγικής ασφαλείας στο National Security Counsil, ενώ παράλληλα υπήρξε εκδότης και συνδιευθυντής του *Foreign Policy* και πρόεδρος του American Political Science Association. Είναι συγγραφέας πολλών βιβλίων και άρθρων, που έχουν κατά καιρούς προκαλέσει το διεθνές ενδιαφέρον.

ISBN: 960-7867-02-5

Σάμιουελ Π. Χάντιγκτον

Η Σύγκρουση των Πολιτισμών και ο Ανασχηματισμός της Παγκόσμιας Τάξης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προοίμιο 11

I. ΕΝΑΣ ΚΟΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Κεφάλαιο Πρώτο Η νέα εποχή στην παγκόσμια πολιτική 17

Εισαγωγή: Σημαίες και πολιτιστική ταυτότητα 17
Ένας πολυπολικός, πολυπολιτισμικός κόσμος 19
Άλλοι κόσμοι; 28
Συγκρίνοντας τους κόσμους: Ρεαλιστική απόδοση, απλοποίηση και προβλέψεις 36

Κεφάλαιο Δεύτερο Οι πολιτισμοί στην ιστορία και στη σύγχρονη εποχή 42

Η φύση των πολιτισμών 42
Οι σχέσεις μεταξύ των πολιτισμών 51

Κεφάλαιο Τρίτο Ένας παγκόσμιος πολιτισμός; Εκσυγχρονισμός και δυτικοποίηση 60

Παγκόσμιος πολιτισμός: Οι διάφορες σημασίες 60
Παγκόσμιος πολιτισμός: Οι πηγές 71
Η Δύση και ο εκσυγχρονισμός 74
Οι αντιδράσεις απέναντι στη Δύση και τον εκσυγχρονισμό 79

II. Η ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΜΕΝΗ ΙΣΟΡΡΟΠΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Κεφάλαιο Τέταρτο Η εξασθένιση της Δύσης: Δύναμη, κουλτούρα και ιθαγενής κουλτούρα 89

Η δυτική δύναμη: Κυριαρχία και παρακμή 89
Η ιθαγενής κουλτούρα: Η αναβίωση των μη δυτικών πολιτισμών 100
La Revanche de Dieu: Η εκδίκηση του Θεού 105

Κεφάλαιο Πέμπτο Οικονομία, δημογραφία και οι πολιτισμοί που προκαλούν 114

Η ασιατική επιβεβαίωση 115
Η ισλαμική αναβίωση 122
Μεταβαλλόμενες προκλήσεις 135

III. Η ΑΝΑΤΕΛΛΟΥΣΑ ΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Κεφάλαιο Έκτο Η πολιτιστική αναδιαμόρφωση της παγκόσμιας πολιτικής 139

Αναζητώντας διαστακτικά τις ομαδοποιήσεις: Η πολιτική της ταυτότητας 139
Πολιτιστική και οικονομική συνεργασία 145
Η δομή των πολιτισμών 151
Διχασμένες χώρες: η αποτυχία της πολιτισμικής μεταβολής 156

Κεφάλαιο Έβδομο Κράτη πυρήνες, ομόκεντροι κύκλοι και πολιτισμική τάξη 175

Πολιτισμοί και τάξη 175
Οριοθετώντας τη Δύση 177
Η Ρωσία και οι γειτονικές της χώρες 185
Η μεγάλη Κίνα και η σφαίρα της κοινής ευημερίας 190
Ισλάμ: Συνείδηση χωρίς συνοχή 197

IV. ΟΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Κεφάλαιο Όγδοο Η Δύση και ο υπόλοιπος κόσμος: διαπολιτισμικά ζητήματα 207

Η δυτική παγκοσμιότητα 207
Η διάδοση των όπλων 210
Ανθρώπινα δικαιώματα και δημοκρατία 219
Μετανάστευση 226

Κεφάλαιο Ένατο Η παγκόσμια πολιτική των πολιτισμών 237

Κράτη πυρήνες και συγκρούσεις στα πολτισμικά σύνορα 237
Το Ισλάμ και η Δύση 239
Ασία, Κίνα και Αμερική 250
Πολιτισμοί και κράτη πυρήνες: Αναδυόμενες συμμαχίες 276

Κεφάλαιο Δέκατο Από τους μεταβατικούς πολέμους στους πολέμους των πολιτισμικών συνόρων 285

Μεταβατικοί πόλεμοι: Από το Αφγανιστάν στον Περσικό Κόλπο 285
Χαρακτηριστικά των πολέμων κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων 292
Τα συμπτώματα: Τα αιματηρά σύνορα του Ισλάμ 296
Οι αιτίες: Ιστορία, δημογραφία και πολιτική 301

Κεφάλαιο Ενδέκατο Η δυναμική των πολέμων κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων 310

Ταυτότητα: Η άνοδος της πολιτικής συνείδησης 310
Η συγκέντρωση των πολιτισμών: Οι συγγενικές χώρες και η διασπορά 318
Η αποτροπή των πόλεμων στα πολιτισμικά σύνορα 342

V. ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Κεφάλαιο Δωδέκατο Η Δύση, οι πολιτισμοί και ο πολιτισμός 355

Ανανέωση της Δύσης; 355
Η Δύση στον κόσμο 363
Πολιτισμικός πόλεμος και τάξη 368
Τα κοινά στοιχεία του πολιτισμού 375

Ευρετήριο 380

Προοίμιο

Το καλοκαίρι του 1993, το περιοδικό *Foreign Affairs* δημοσίευσε ένα άρθρο μου με τίτλο "Η σύγκρουση των πολιτισμών;". Η σύνταξη του περιοδικού ισχυρίστηκε ότι στα τρία χρόνια που ακολούθησαν, το άρθρο αυτό προκάλεσε περισσότερες συζητήσεις από οποιοδήποτε άλλο είχαν δημοσιεύσει από τη δεκαετία 1940. Αναμφίβολα, προκάλεσε περισσότερες συζητήσεις από οποιοδήποτε άλλο άρθρο είχα γράψει εγώ. Έγινα δέκτης αντιδράσεων και σχολίων από όλες τις γωνιές της Γης. Άλλοι εντυπωσιάστηκαν, μαγεύτηκαν, εξοργίστηκαν, φοβήθηκαν, ενώ άλλοι προβληματίστηκαν με το επιχείρημά μου ότι η σύγκρουση μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμών θα αποτελέσει την κεντρική και, κυρίως, την πιο επικίνδυνη διάσταση της ανατέλλουσας παγκόσμιας πολιτικής. Αν μη τι άλλο, το άρθρο άγγιξε μια ευαίσθητη χορδή των ανθρώπων κάθε πολιτισμού.

Το ενδιαφέρον, οι συζητήσεις αλλά και οι παρερμηνείες που προκάλεσε το άρθρο, με ώθησαν να εμβαθύνω στο θέμα. Ένας εποικοδομητικός τρόπος να θέτει κανείς ερωτήματα είναι να κάνει μια υπόθεση. Το άρθρο ήταν μια προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση, παρόλο που το ερωτηματικό στον τίτλο του αγνοήθηκε από τους περισσότερους ανθρώπους. Το παρόν βιβλίο έχει στόχο να δώσει μια πληρέστερη, ουσιαστικότερη και πιο καλά τεκμηριωμένη απάντηση στο ερώτημα του άρθρου. Εδώ, επιχειρώ να αναπτύξω, να συμπληρώσω και να προσδιορίσω ακριβέστερα τα θέματα που παρουσιάζονται στο άρθρο, καθώς και να αναπτύξω περισσότερο πολλές ιδέες και θέματα που θίχτηκαν ελάχιστα, αν όχι καθόλου. Σε αυτά περιλαμβάνονται η έννοια των πολιτισμών, το ζήτημα ενός παγκόσμιου πολιτισμού, η σχέση εξουσίας και κουλτούρας, η μεταβαλλόμενη ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των πολιτισμών, η πολιτιστική ιθαγένεια των μη δυτικών κοινωνιών, η πολιτική δομή των πολιτισμών, οι συγκρούσεις που προκαλούνται από την παγκοσμιοποίηση της Δύσης, η μουσουλμανική μαχητικότητα και η διεκδιτικότητα, οι αντιδράσεις και οι προσπάθειες εξισορρόπησης της ανόδου της Κίνας, οι αιτίες και η δυναμική των πολέμων, το μέλλον της Δύσης και των παγκόσμιων πολιτισμών. Ένα σημαντικό θέμα στο οποίο, όμως, δεν αναφέρθηκα καθόλου στο άρθρο, είναι η κρίσιμη επίδραση της πληθυσμιακής ανάπτυξης στην αποσταθεροποίηση και στην ισορροπία των δυνάμεων. Ένα άλλο σημαντικό θέμα που δεν σχολίασα στο άρθρο, περιλαμβάνεται στον τίτλο του βιβλίου καθώς και στην τελευταία πρότασή του : "η σύγκρουση των πολιτισμών αποτελεί τη μεγαλύτερη απειλή για την παγκόσμια ειρήνη, αλλά μια διεθνής τάξη βασισμένη στους πολιτισμούς αποτελεί την καλύτερη εγγύηση για την αποτροπή ενός παγκόσμιου πόλεμου".

Αυτό το βιβλίο δεν προτίθεται να αποτελέσει δοκίμιο κοινωνικών επιστημών. Αντιθέτως, φιλοδοξεί να αποτελέσει μια ερμηνεία για την εξέλιξη της παγκόσμιας πολιτικής μετά τον ψυχρό πόλεμο. Φιλοδοξεί, επίσης, να προσφέρει ένα σύστημα οργάνωσης, ένα υπόδειγμα για την ερμηνεία της παγκόσμιας πολιτικής, που θα ωφελήσει όχι μόνο τους μελετητές αλλά και τους πολιτικούς αναλυτές. Η αξία του βιβλίου δεν έγκειται στο ότι εξηγεί όλα όσα συμβαίνουν στην παγκόσμια πολιτική σκηνή, προφανώς όχι. Η αξία του έγκειται στο ότι αποτελεί ένα ουσιαστικό όχημα με τη συνδρομή του οποίου μπορούμε να ερμηνεύσουμε τις διεθνείς εξελίξεις καλύτερα απ' ό,τι με κάποιο κάποιο άλλο υπόδειγμα. Επιπλέον, ας μην ξεχνάμε ότι κανένα υπόδειγμα δεν είναι αιωνίως έγκυρο. Παρόλο που η πολιτισμική προσέγγιση είναι χρήσιμη για την κατανόηση της παγκόσμιας πολιτικής στα τέλη του 20ού αιώνα και στις αρχές του 21ου, δεν είναι απαραίτητο ότι θα ήταν εξίσου χρήσιμη στα μέσα του 20ού αιώνα ή ότι θα ισχύει και στα μέσα του 21ου αιώνα.

Τον Οκτώβριο του 1992 στην Ουάσιγκτον εξέθεσα για πρώτη φορά τις απόψεις που περιλαμβάνονται σε αυτό το βιβλίο, σε μια διάλεξη στο American Enterprise Institute. Αργότερα, η εργασία μου συμπεριλήφθηκε σε μια ευρύτερη μελέτη υπό την αιγίδα του Olin Institute με τίτλο "Το μεταβαλλόμενο περιβάλλον ασφαλείας και τα αμερικανικά εθνικά συμφέροντα", που πραγματοποιήθηκε με την ευγενική χορηγία του ιδρύματος Smith Richardson.Μετά τη δημοσίευση του άρθρου, συμμετείχα σε αμέτρητα σεμινάρια και συζητήσεις για τη "σύγκρουση" σε πανεπιστημιακούς, κυβερνητικούς, επιχειρηματικούς και άλλους κύκλους από όλη την Αμερική. Επιπλέον, είχα την τύχη να συμμετάσχω σε συζητήσεις για το άρθρο και την κεντρική του ιδέα σε πολλές άλλες χώρες, όπως Αργεντινή, Βέλγιο, Κίνα, Γαλλία, Γερμανία, Μεγάλη Βρετανία, Κορέα, Ιαπωνία, Λουξεμβούργο, Ρωσία, Σαουδική Αραβία, Σιγκαπούρη, Νότια Αφρική, Ισπανία, Σουηδία, Ελβετία και Ταϊβάν. Μέσω αυτών των συζητήσεων ήρθα σε επαφή με όλους τους πολιτισμούς εκτός από τον ινδουϊστικό. Ωφελήθηκα αφάνταστα από τις οξυδερκείς παρατηρήσεις και απόψεις όλων όσοι συμμετείχαν στις συζητήσεις. Το 1994 και το 1995 δίδαξα ένα μάθημα στο Χάρβαρντ για τη φύση της μεταψυχροπολεμικής εποχής και διαπίστωσα ότι τα κριτικά σχόλια των φοιτητών μού προσέφεραν ένα επιπλέον ερέθισμα. Συνολικά, η δουλειά μου έχει ωφεληθεί πάρα πολύ από το εκπληκτικό περιβάλλον του Ινστιτούτου Στρατηγικών Σπουδών John M. Olin και του Κέντρου Διεθνών Σχέσεων του Χάρβαρντ.

Ο Michael C. Desch, ο Robert O. Keohane, ο Fareed Zakaria και ο R. Scott Zimmerman διάβασαν το χειρόγραφο και προσέφεραν σημαντικά σχόλια για την ουσία και τη δομή. Κατά την συγγραφή του βιβλίου, ο Scott Zimmerman παρείχε επίσης την απαραίτητη ερευνητική βοήθεια. Χωρίς τη δραστήρια, εξειδικευμένη και αφοσιωμένη βοήθειά του δεν θα κατόρθωνα ποτέ να τελειώσω το βιβλίο εγκαίρως. Οι προπτυχιακοί μας βοηθοί, ο Peter Jun και η Christiana Briggs συνέβαλαν εποικοδομητικά. Η Grace de Magistris δακτυλογράφησε τα πρώτα τμή-

ματα του χειρογράφου ενώ η Carol Edwards, με μεγάλη αφοσίωση και εξαιρετική αποτελεσματικότητα, ξαναδακτυλογράφησε το χειρόγραφο τόσες φορές, που θα πρέπει να θυμάται απ'έξω μεγάλα τμήματά του. Η Denise Shannon και η Lynn Cox από τον εκδοτικό οίκο *Georges Borchardt* και ο Robert Asahina, ο Robert Bender και η Johanna Li από τον εκδοτικό οίκο *Simon & Schuster* με ενθουσιασμό και επαγγελματισμό κατηύθυναν την εκδοτική διαδικασία. Είμαι αφάνταστα ευγνώμων σε όλους εκείνους που με βοήθησαν να υλοποιήσω αυτό το βιβλίο. Με βοήθησαν να το βελτιώσω· ωστόσο, φέρω την ευθύνη για τις ατέλειες που παραμένουν.

Η οικονομική υποστήριξη των ιδρυμάτων John M.Olin και Smith Richardson κατέστησε δυνατή τη δουλειά μου γι' αυτό το βιβλίο. Χωρίς τη βοήθειά τους η ολοκλήρωση του βιβλίου θα είχε καθυστερήσει χρόνια ολόκληρα. Τους ευγνωμονώ γι' αυτή τους την υποστήριξη. Παρόλο που άλλα ιδρύματα εστιάζουν την προσοχή τους σε εσωτερικά κυρίως θέματα, τα ιδρύματα Olin και Smith Richardson αξίζουν θερμά συγχαρητήρια, γιατί διατηρούν αμείωτο το ενδιαφέρον τους για μελέτες που αφορούν τον πόλεμο, την ειρήνη, την εθνική αλλά και τη διεθνή ασφάλεια.

Σ. Π. Χ.

I

Ένας κόσμος πολιτισμών

Κεφάλαιο Πρώτο

Η νέα εποχή στην παγκόσμια πολιτική

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΣΗΜΑΙΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Στις 3 Ιανουαρίου 1992 Ρώσοι και Αμερικανοί μελετητές συναντήθηκαν σε μια αίθουσα συνεδριάσεων ενός κυβερνητικού κτιρίου στη Μόσχα. Δυο εβδομάδες νωρίτερα η Σοβιετική Ένωση είχε πάψει να υπάρχει και η Ρωσική Ομοσπονδία έγινε ανεξάρτητη χώρα. Ως εκ τούτου, το άγαλμα του Λένιν που μέχρι πρότινος στόλιζε την αίθουσα, είχε εξαφανιστεί. Στη θέση του τοποθετήθηκε η σημαία της Ρωσικής Ομοσπονδίας. Το μόνο πρόβλημα, όπως παρατήρησε ένας Αμερικανός, ήταν ότι η σημαία είχε τοποθετηθεί ανάποδα. Μόλις ενημερώθηκαν οι Ρώσοι, γρήγορα και διακριτικά διόρθωσαν το λάθος κατά τη διάρκεια του πρώτου διαλείμματος.

Η εποχή μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου υπήρξε μάρτυρας πολλών δραματικών αλλαγών στην ταυτότητα των λαών καθώς και στα σύμβολα αυτής της ταυτότητας. Η παγκόσμια πολιτική άρχισε να προσδιορίζεται εκ νέου λαμβάνοντας υπόψιν τα πολιτισμικά δεδομένα. Οι αναποδογυρισμένες σημαίες έγιναν σύμβολο της μεταβατικής περιόδου, ενώ όλο και περισσότερο οι σημαίες ανεμίζουν ψηλά, καθώς οι Ρώσοι, αλλά και άλλοι λαοί, κινητοποιούνται και παρελαύνουν πίσω από αυτά τα σύμβολα της καινούργιας τους πολιτισμικής ταυτότητας.

Στις 18 Απριλίου 1994 δυο χιλιάδες άτομα συγκεντρώθηκαν στο Σαράγεβο κρατώντας τις σημαίες της Σαουδικής Αραβίας και της Τουρκίας.Το γεγονός ότι κρατούσαν αυτές τις σημαίες και όχι των Ηνωμένων Εθνών, του ΝΑΤΟ ή των ΗΠΑ, δήλωνε ξεκάθαρα στον κόσμο ότι οι διαδηλωτές ταυτίζονταν με τους μουσουλμάνους. Δήλωνε ξεκάθαρα ποιους θεωρούν πραγματικούς φίλους τους.

Στις 16 Οκτωβρίου 1994 στο Λος Άντζελες 70.000 άνθρωποι "μέσα σε μια θάλασσα από μεξικάνικες σημαίες" πραγματοποίησαν πορεία διαμαρτυρίας για την Πρόταση 187, που αν ψηφιζόταν θα στερούσε πολλές κοινωνικές παροχές από παράνομους μετανάστες και τα παιδιά τους. Γιατί "ενώ κρατούν τη μεξικάνικη σημαία, απαιτούν αυτή η χώρα να τους παρέχει δωρεάν εκπαίδευση;" αναρωτήθηκαν ορισμένοι παρατηρητές. "Θα έπρεπε να κρατούν την αμερικάνικη σημαία." Πράγματι, δυο εβδομάδες αργότερα ακόμα περισσότεροι διαδηλωτές βγήκαν στους δρόμους κρατώντας την αμερικάνικη σημαία, ανάποδα όμως.

Αυτές οι επιδείξεις σημαιών εξασφάλισαν την υπερψήφιση της Πρότασης 187, που εγκρίθηκε από το 59% των ψηφοφόρων της Καλιφόρνιας.

Στη μεταψυχροπολεμική εποχή οι σημαίες έχουν μεγάλη σημασία, όπως άλλωστε και άλλα σύμβολα πολιτισμικής ταυτότητας,όπως ο σταυρός, η ημισέληνος, ακόμα και τα κάλυπτρα κεφαλής. Η κουλτούρα και η πολιτισμική ταυτότητα έχουν μεγάλη σημασία για πολλούς ανθρώπους. Οι άνθρωποι ανακαλύπτουν νέες αλλά συχνά παλιές ταυτότητες, κρατούν νέες αλλά συχνά παλιές σημαίες, και πορεύονται σε πολέμους με νέους αλλά συχνά παλιούς εχθρούς.

Αυτή τη ζοφερή άποψη για τη νέα εποχή στην παγκόσμια πολιτική εξέφρασε εύγλωττα ο Βενετσιάνος εθνικιστής και δημαγωγός στο μυθιστόρημα του Μάικλ Ντίμπντιν *Η νεκρή λίμνη (Dead Lagoon)*: "Δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν αληθινοί φίλοι χωρίς αληθινούς εχθρούς.Αν δεν μισούμε αυτό που δεν είμαστε, δεν θα μπορέσουμε να αγαπήσουμε αυτό που είμαστε. Αυτές είναι οι παλιές αλήθειες, που επώδυνα ανακαλύπτουμε εκ νέου μετά από ένα αιώνα συναισθηματικής υποκρισίας. Αυτοί που τις αρνούνται, αρνούνται την οικογένειά τους, την κληρονομιά τους, την κουλτούρα τους, τα αναφαίρετα δικαιώματά τους , τελικά τους ίδιους τους εαυτούς τους. Δεν θα τους συγχωρέσουμε εύκολα". Δυστυχώς, οι πολιτικοί και οι μελετητές δεν μπορούν να αγνοήσουν αυτή την αλήθεια που περικλείουν αυτές οι παλιές παραδοχές. Οι λαοί που αναζητούν ταυτότητα και ανακαλύπτουν εκ νέου την εθνικότητά τους, χρειάζονται εχθρούς· και η δυνητικά πιο επικίνδυνη εχθρότητα αναπτύσσεται κατά μήκος της "συνοριακής γραμμής" μεταξύ των μεγαλύτερων πολιτισμών του κόσμου.

Η κεντρική ιδέα αυτού του βιβλίου είναι·ότι η κουλτούρα και οι πολιτιστικές ταυτότητες, που με την ευρύτερη έννοια αποτελούν και πολιτισμικές ταυτότητες, διαμορφώνουν τα πρότυπα της συνοχής, της διάσπασης και της σύγκρουσης στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο. Τα πέντε μέρη στα οποία χωρίζεται αυτό το βιβλίο, εμβαθύνουν περισσότερο σε αυτά τα θέματα.

Πρώτο μέρος. Για πρώτη φορά στην ιστορία η παγκόσμια πολιτική είναι ταυτόχρονα πολυπολική και πολυπολιτισμική. Ο εκσυγχρονισμός διαφέρει από τη δυτικοποίηση και δεν συνεπάγεται έναν παγκόσμιο πολιτισμό ούτε επιφέρει τη δυτικοποίηση των μη δυτικών κοινωνιών.

Δεύτερο μέρος. Η ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των πολιτισμών μεταβάλλεται· η επιρροή της Δύσης εξασθενίζει. Οι ασιατικοί πολιτισμοί επεκτείνουν την οικονομική, στρατιωτική και πολιτική τους δύναμη. Το Ισλάμ εκρήγνυται δημογραφικά με αποσταθεροποιητικές συνέπειες για τις ίδιες τις μουσουλμανικές χώρες καθώς και όσες γειτονεύουν μαζί τους. Γενικά, οι μη δυτικοί πολιτισμοί επιβεβαιώνουν εκ νέου την αξία της δικής τους κουλτούρας.

Τρίτο μέρος. Ανατέλλει μια παγκόσμια τάξη πραγμάτων που βασίζεται στους πολιτισμούς. Οι κοινωνίες που έχουν πολιτιστική συγγένεια συνεργάζονται μεταξύ τους. Οι προσπάθειες να μετακινηθούν κοινωνίες από τον ένα πολιτισμό στον άλλο δεν σημειώνουν επιτυχία. Οι χώρες συσπειρώνονται γύρω από τις

χώρες ηγέτες ή τις χώρες πυρήνες του πολιτισμού τους.

Τέταρτο μέρος. Οι οικουμενικές βλέψεις της Δύσης τη φέρνουν αντιμέτωπη με άλλους πολιτισμούς, κυρίως με το Ισλάμ και την Κίνα. Σε τοπικό επίπεδο, οι πόλεμοι κατά μήκος των "συνοριακών γραμμών" μεταξύ των πολιτισμών, κυρίως μεταξύ μουσουλμάνων και μη, προκαλούν "συμμαχίες συγγένειας", τον κίνδυνο κλιμάκωσης και κατ' επέκταση έμποδίζουν τις προσπάθειες των κρατών πυρήνων να σταματήσουν αυτούς τους πολέμους.

Πέμπτο μέρος. Η επιβίωση της Δύσης εξαρτάται αφενός από το κατά πόσο οι Αμερικανοί επιβεβαιώνουν εκ νέου τη δυτική τους ταυτότητα, αφετέρου από τους ίδιους τους δυτικούς και από το αν θα δεχτούν ότι ο πολιτισμός τους είναι μοναδικός αλλά όχι παγκόσμιος, καθώς και από το αν θα ενωθούν για να ανανεώσουν και να διατηρήσουν τον πολιτισμό τους απέναντι στις μη δυτικές κοινωνίες. Η αποφυγή ενός παγκόσμιου πόλεμου των πολιτισμών εξαρτάται από το αν οι ηγέτες του κόσμου θα αποδεχτούν τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα της παγκόσμιας πολιτικής και θα συνεργαστούν για να τον διατηρήσουν.

ΕΝΑΣ ΠΟΛΥΠΟΛΙΚΟΣ, ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Κατά τη διάρκεια της μεταψυχροπολεμικής εποχής, και για πρώτη φορά στην ιστορία, η παγκόσμια πολιτική απέκτησε χαρακτήρα πολυπολικό και πολυπολιτισμικό. Στο μεγαλύτερο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας, η επαφή μεταξύ των πολιτισμών υπήρξε ή διακεκομμένη ή σχεδόν απουσίαζε. Με την είσοδο στη σύγχρονη εποχή, γύρω στο 1500 μ.Χ., η παγκόσμια πολιτική απέκτησε δυο διαστάσεις. Για παραπάνω από τετρακόσια χρόνια, τα εθνικά κράτη της Δύσης - η Βρετανία, η Γαλλία, η Ισπανία, η Αυστρία, η Πρωσία, η Γερμανία, οι Ηνωμένες Πολιτείες και άλλα - αποτελούσαν ένα πολυπολικό διεθνές σύστημα μέσα στο δυτικό πολιτισμό, ανταγωνίζονταν και πολεμούσαν μεταξύ τους. Ταυτόχρονα, τα δυτικά κράτη επεκτείνονταν, κατακτούσαν, αποίκιζαν ή επηρέαζαν αποφασιστικά περιοχές που ανήκαν σε κάθε άλλο πολιτισμό.(Χάρτης 1.1)

Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου η παγκόσμια πολιτική έγινε διπολική και ο κόσμος χωρίστηκε σε τρία μέρη. Μια ομάδα κυρίως πλούσιων και δημοκρατικών κοινωνιών με επικεφαλής τις Ηνωμένες Πολιτείες, έλαβαν μέρος σε ένα ιδεολογικό, πολιτικό, οικονομικό και, μερικές φορές, στρατιωτικό ανταγωνισμό με μια ομάδα λίγο φτωχότερων κομμουνιστικών κοινωνιών με επικεφαλής τη Σοβιετική Ένωση. Κατά το μεγαλύτερο μέρος αυτή η σύγκρουση διεξήχθη στον Τρίτο Κόσμο, εκτός των δυο αυτών στρατοπέδων· σε χώρες συχνά φτωχές, με πολιτική αστάθεια, που πρόσφατα είχαν αποκτήσει την ανεξαρτησία τους και ισχυρίζονταν ότι ήταν αδέσμευτες. (Χάρτης 1. 2) Στα τέλη της δεκαετίας 1980 ο κομμουνιστικός κόσμος κατέρρευσε και μαζί του το ψυχροπολεμικό διεθνές σύστημα. Στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο, οι σημαντικότερες διαφορές μεταξύ των λαών δεν είναι πια ιδεολογικές, πολιτικές και οικονομικές. Είναι διαφορές κουλτούρας. Οι λαοί και τα έθνη προσπαθούν να απαντήσουν στο πιο βασικό ερώτημα που αντι-

μετωπίζουν οι άνθρωποι: Ποιοι είμαστε; Και απαντούν με τον τρόπο που παραδοσιακά συνήθιζαν να απαντούν οι άνθρωποι, κάνοντας δηλαδή αναφορά στα πράγματα που έχουν σημασία γι'αυτούς. Οι άνθρωποι ορίζουν τον εαυτό τους σε σχέση με τους προγόνους τους, τη θρησκεία, τη γλώσσα, την ιστορία, τις αξίες, τα έθιμα και τους θεσμούς. Ταυτίζονται με ομάδες που προσδιορίζονται με βάση την κουλτούρα: φυλές, εθνικές ομάδες, θρησκευτικές κοινότητες, έθνη και, σε ευρύτερο πεδίο, πολιτισμούς. Οι άνθρωποι χρησιμοποιούν την πολιτική όχι μόνο για να προωθούν τα συμφέροντά τους, αλλά επίσης για να ορίσουν την ταυτότητά τους. Γνωρίζουμε ποιοι είμαστε μόνο όταν γνωρίζουμε ποιοι δεν είμαστε και, συχνά, όταν ξέρουμε ποιους έχουμε εναντίον μας.

Τα εθνικά κράτη παραμένουν πρωταγωνιστές των διεθνών σχέσεων. Η συμπεριφορά τους διαμορφώνεται, όπως και στο παρελθόν, από την επιδίωξη της δύναμης και του πλούτου, αλλά και από τις πολιτιστικές προτιμήσεις και διαφορές. Οι σημαντικότερες ομάδες κρατών δεν είναι πια τα τρία μπλόκ του ψυχρού πολέμου, αλλά οι εφτά ή οκτώ μεγάλοι πολιτισμοί του κόσμου (Χάρτης 1.3) Οι μη δυτικές κοινωνίες, ειδικά στην Ανατολική Ασία, αναπτύσσουν τον οικονομικό τους πλούτο και δημιουργούν τη βάση για ενισχυμένη στρατιωτική δύναμη και πολιτική επιρροή. Καθώς αυξάνονται η δύναμή τους και η αυτοπεποίθησή τους, οι μη δυτικές κοινωνίες επιβεβαιώνουν όλο και περισσότερο τις δικές τους πολιτιστικές αξίες και απορρίπτουν αυτές που τους "επιβλήθηκαν" από τη Δύση. Το "διεθνές σύστημα του 21ου αιώνα", σχολίασε ο Χένρυ Κίσιντζερ, "θα περιλαμβάνει τουλάχιστον έξι μεγάλες δυνάμεις, τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Ευρώπη, την Κίνα, την Ιαπωνία, τη Ρωσία και πιθανώς την Ινδία, καθώς και μια πλειάδα μεσαίων και μικρών χωρών". Οι έξι μεγάλες δυνάμεις του Κίσιντζερ ανήκουν σε πέντε πολύ διαφορετικούς πολιτισμούς· επιπλέον υπάρχουν σημαντικά ισλαμικά κράτη που η στρατηγική τους θέση, οι μεγάλοι πληθυσμοί τους ή και τα αποθέματα πετρελαίου που διαθέτουν καθιστούν βαρύνουσα τη σημασία τους για τις παγκόσμιες τοποθετήσεις. Σε αυτό τον καινούργιο κόσμο η τοπική πολιτική είναι η πολιτική της εθνικότητας, ενώ η παγκόσμια πολιτική είναι η πολιτική των πολιτισμών. Ο ανταγωνισμός των μεγάλων δυνάμεων αντικαταστάθηκε από τη σύγκρουση των πολιτισμών.

Σε αυτόν τον καινούργιο κόσμο οι σημαντικότερες και πιο επικίνδυνες συγκρούσεις δεν θα είναι μεταξύ κοινωνικών τάξεων, πλούσιων και φτωχών, ή άλλων οικονομικών ομάδων που ορίζονται διαφορετικά, αλλά μεταξύ λαών που ανήκουν σε διαφορετικές πολιτιστικές οντότητες. Φυλετικοί πόλεμοι και εθνικές συγκρούσεις θα σημειωθούν στο εσωτερικό των πολιτισμών. Η βία, όμως, μεταξύ κρατών και ομάδων από διαφορετικούς πολιτισμούς έχει τη δυνατότητα να κλιμακωθεί, καθώς άλλα κράτη και ομάδες από αυτούς τους πολιτισμούς συγκεντρώνονται για να υποστηρίξουν τις "συγγενικές τους χώρες". Η αιματηρή σύγκρουση των φυλών στη Σομαλία δεν αποτελεί απειλή για μια ευρύτερη σύγκρουση. Η αιματηρή σύγκρουση των φυλών στη Ρουάντα έχει συνέπειες για

την Ουγκάντα, το Ζαΐρ και το Μπουρούντι αλλά όχι για άλλες χώρες. Οι αιματηρές συγκρούσεις των πολιτισμών, όμως, στη Βοσνία, τον Καύκασο, την Κεντρική Ασία ή το Κασμίρ μπορούν να μετατραπούν σε μεγαλύτερους πολέμους. Στη γιουγκοσλαβική σύγκρουση η Ρωσία προσέφερε διπλωματική υποστήριξη στους Σέρβους, ενώ η Σαουδική Αραβία, η Τουρκία, το Ιράν και η Λιβύη προσέφεραν χρήματα και όπλα στους Βόσνιους, όχι για λόγους ιδεολογίας ή πολιτικής ισχύος ή εξαιτίας οικονομικών συμφερόντων, αλλά για λόγους πολιτιστικής συγγένειας. "Οι συγκρούσεις που σχετίζονται με την κουλτούρα", παρατήρησε ο Βάκλαβ Χάβελ, "αυξάνονται και είναι πιο επικίνδυνες σήμερα από οποιαδήποτε άλλη φορά στην ιστορία". Ο Ζακ Ντελόρ συμφωνεί ότι "οι μελλοντικές συγκρούσεις θα οφείλονται σε διαφορές κουλτούρας και όχι σε οικονομικούς ή ιδεολογικούς λόγους". Και οι πιο επικίνδυνες πολιτιστικές συγκρούσεις είναι εκείνες που γίνονται κατά μήκος των "συνοριακών γραμμών" μεταξύ των πολιτισμών.

Στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο, η κουλτούρα αποτελεί ταυτόχρονα διαχωριστική γραμμή και ενοποιητική δύναμη. Άνθρωποι χωρισμένοι από την ιδεολογία αλλά ενωμένοι από την κουλτούρα, ενώνονται, όπως έκαναν, για παράδειγμα, η πρώην Ανατολική και η πρώην Δυτική Γερμανία και όπως αρχίζουν να κάνουν η Βόρεια και Νότια Κορέα και η Κίνα με την Ταϊβάν και το Χογκ Κογκ. Κοινωνίες ενωμένες λόγω ιδεολογίας ή ιστορικών συνθηκών αλλά χωρισμένες πολιτισμικά, ή διαλύονται, όπως συνέβη με τη Σοβιετική Ένωση, τη Γιουγκοσλαβία και τη Βοσνία, ή υπόκεινται σε έντονες πιέσεις, όπως η Ουκρανία, η Νιγηρία, το Σουδάν, η Ινδία, η Σρι Λάνκα και πολλές άλλες χώρες. Οι χώρες με πολιτιστική συγγένεια συνεργάζονται οικονομικά και πολιτικά. Οι διεθνείς οργανισμοί που στηρίζονται σε χώρες με κοινή πολιτιστική βάση, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι πολύ πιο επιτυχημένοι από τους οργανισμούς που προσπαθούν να υπερβούν τους πολιτισμούς. Για σαράντα πέντε χρόνια το Σιδηρούν Παραπέτασμα ήταν η κεντρική διαχωριστική γραμμή της Ευρώπης. Αυτή η γραμμή έχει μετατοπιστεί μερικές εκατοντάδες μίλια ανατολικά. Είναι, τώρα, η γραμμή που χωρίζει τους λαούς της δυτικής χριστιανοσύνης, από τη μια μεριά, από τους μουσουλμανικούς και ορθόδοξους λαούς, από την άλλη.

Οι φιλοσοφικές υποθέσεις, οι κυρίαρχες αξίες, οι κοινωνικές σχέσεις, τα έθιμα και η γενική άποψη για τη ζωή διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των πολιτισμών. Η αναζωογόνηση της θρησκείας στις περισσότερες περιοχές του κόσμου ενισχύει αυτές τις πολιτιστικές διαφορές. Τα διαφορετικά είδη κουλτούρας αλλάζουν και η φύση της επιρροής τους στην πολιτική και την οικονομία διαφοροποιείται από περίοδο σε περίοδο. Παρόλα αυτά, οι βασικές διαφορές στην πολιτική και οικονομική ανάπτυξη μεταξύ των πολιτισμών βρίσκονται σαφώς στις διαφορές κουλτούρας. Για παράδειγμα, η οικονομική επιτυχία της Ανατολικής Ασίας πηγάζει από την κουλτούρα της περιοχής, όπως επίσης και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι κοινωνίες της Ανατολικής Ασίας στη δημιουργία σταθερών, δημοκρατικών πολιτικών συστημάτων. Η ισλαμική κουλτούρα εξηγεί κατά μεγάλο μέρος την

αποτυχία της δημοκρατίας στο μεγαλύτερο τμήμα του μουσουλμανικού κόσμου. Οι εξελίξεις στις μετακομμουνιστικές κοινωνίες της Ανατολικής Ευρώπης και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης διαμορφώνονται από τις πολιτισμικές τους ταυτότητες. Οι κοινωνίες που έχουν δυτική χριστιανική κληρονομιά, αναπτύσσονται οικονομικά και ακολουθούν μια δημοκρατική πολιτική πορεία. Αντιθέτως, η προοπτική οικονομικής και πολιτικής ανάπτυξης στις ορθόδοξες χώρες είναι αμφίβολη, ενώ η προοπτική για τις μουσουλμανικές δημοκρατίες είναι ζοφερή.

Η Δύση είναι και θα παραμείνει για πολλά χρόνια ο ισχυρότερος πολιτισμός. Παρόλα αυτά, η δύναμή της σε σχέση με τους άλλους πολιτισμούς φθίνει. Καθώς η Δύση προσπαθεί να επιβεβαιώσει τις αξίες της και να προστατεύσει τα συμφέροντά της, οι μη δυτικές κοινωνίες έρχονται αντιμέτωπες με ένα δίλημμα. Μερικές επιχειρούν να μιμηθούν τη Δύση και να συνταχθούν μαζί της. Ενώ άλλες, κομφουκιανές και ισλαμικές, κοινωνίες επιχειρούν να επεκτείνουν την οικονομική και τη στρατιωτική τους δύναμη, για να αντισταθούν και να "εξισορροπήσουν" τη δύναμη της Δύσης. Συνεπώς, ο κεντρικός άξονας της μεταψυχροπολεμικής πολιτικής είναι η αλληλεπίδραση της δύναμης και κουλτούρας της Δύσης με την κουλτούρα και τη δύναμη των μη δυτικών πολιτισμών.

Συνοψίζοντας, ο μεταψυχροπολεμικός κόσμος αποτελείται από εφτά ή οκτώ μεγάλους πολιτισμούς. Τα κοινά πολιτισμικά σημεία και οι διαφορές διαμορφώνουν τα συμφέροντα, τους ανταγωνισμούς και τις σχέσεις των κρατών. Οι σπουδαιότερες χώρες του κόσμου προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς. Οι τοπικές συγκρούσεις με τις μεγαλύτερες πιθανότητες να εξελιχθούν σε ευρύτερους πολέμους είναι οι συγκρούσεις μεταξύ ομάδων και κρατών από διαφορετικούς πολιτισμούς. Το κυρίαρχο μοντέλο πολιτικής και οικονομικής ανάπτυξης διαφέρει από πολιτισμό σε πολιτισμό. Τα θέματα κλειδιά στη διεθνή ημερήσια διάταξη αφορούν τις πολιτισμικές διαφορές. Η δύναμη της επί μακρόν κυρίαρχης Δύσης μετατοπίζεται τώρα στους μη δυτικούς πολιτισμούς. Η παγκόσμια πολιτική έχει γίνει πολυπολική και πολυπολιτισμική.

ΑΛΛΟΙ ΚΟΣΜΟΙ;

Χάρτες και υποδείγματα. Αυτή η εικόνα μιας μεταψυχροπολεμικής πολιτικής σκηνής που διαμορφώνεται από πολιτιστικούς παράγοντες και αλληλεπιδράσεις μεταξύ κρατών και ομάδων από διαφορετικούς πολιτισμούς, είναι υπεραπλουστευμένη. Παραβλέπει πολλούς παράγοντες, ενώ διαστρεβλώνει και συγκαλύπτει κάποιους άλλους. Παρόλα αυτά, αν θέλουμε να σκεφτούμε σοβαρά για τον κόσμο και να δράσουμε αποτελεσματικά μέσα σε αυτόν, οφείλουμε να έχουμε στα χέρια μας έναν απλουστευμένο χάρτη της πραγματικότητας, μια θεωρία, μια ιδέα, ένα μοντέλο, ένα υπόδειγμα. Χωρίς αυτά τα διανοητικά εργαλεία υπάρχει μόνο, όπως είπε ο Ουίλιαμ Τζέημς, "σύγχυση". Η πνευματική και επιστημονική πρόοδος, απέδειξε ο Τόμας Κουν στο κλασικό πλέον έργο του *The Structure of*

Scientific Revolutions, συνίσταται στην αντικατάσταση ενός υποδείγματος που αδυνατεί ολοένα και περισσότερο να εξηγήσει τα καινούργια γεγονότα ή γεγονότα που ανακαλύπτονται εκ νέου, με ένα καινούργιο υπόδειγμα που, όμως, λαμβάνει υπόψιν του αυτά τα γεγονότα με ικανοποιητικό τρόπο. Ο Κουν γράφει ότι "μια θεωρία, για να μπορέσει να γίνει αποδεκτή ως υπόδειγμα, πρέπει να φαντάζει καλύτερη από τις ανταγωνιστικές θεωρίες, αλλά στην πραγματικότητα δεν χρειάζεται, και για την ακρίβεια ποτέ δεν μπορεί, να ερμηνεύσει όλα τα γεγονότα που αντιμετωπίζει". Ο Τζον Λιούις Γκάντις πολύ σοφά παρατήρησε πως "για να βρει κανείς το δρόμο του σε ένα άγνωστο τόπο, χρειάζεται κάποιου είδους χάρτη. Η χαρτογραφία, όπως άλλωστε και η ίδια η αντίληψη,αποτελεί μια απαραίτητη απλούστευση, που μας επιτρέπει να αντιληφθούμε πού βρισκόμαστε και προς ποια κατεύθυνση πορευόμαστε". Και συνεχίζει λέγοντας ότι η εικόνα του ψυχρού πόλεμου ως ανταγωνισμού μεταξύ υπερδυνάμεων ήταν ένα τέτοιο μοντέλο, που αρχικά αναπτύχθηκε από το Χάρυ Τρούμαν ως "μια άσκηση γεωπολιτικής χαρτογραφίας, όπου το διεθνές τοπίο απεικονιζόταν με τρόπο κατανοητό από όλο τον κόσμο, η οποία, κατ' επέκταση, προετοίμασε το έδαφος για μια πιο περίπλοκη στρατηγική ανάσχεσης που θα ακολουθούσε σύντομα". Οι απόψεις και οι θεωρίες αιτιώδους συνάφειας για τον κόσμο είναι απαραίτητοι οδηγοί της διεθνούς πολιτικής.

Για σαράντα χρόνια, φοιτητές αλλά και επαγγελματίες των διεθνών σχέσεων σκέφτονταν και ενεργούσαν σύμφωνα με το υπεραπλουστευμένο και ταυτόχρονα πολύ χρήσιμο ψυχροπολεμικό υπόδειγμα των παγκόσμιων σχέσεων. Αυτό το υπόδειγμα δεν μπορούσε να ερμηνεύσει ό,τι συνέβαινε στην παγκόσμια σκηνή. Υπήρχαν πολλές παρεκκλίσεις, για να χρησιμοποιήσω τον όρο του Κουν, ενώ πολλές φορές το υπόδειγμα τύφλωνε τους μελετητές και τους πολιτικούς μπροστά σε σπουδαίες εξελίξεις, όπως, για παράδειγμα , η σινοσοβιετική ρήξη. Παρόλα αυτά, ως απλό μοντέλο παγκόσμιας πολιτικής μπορούσε να ερμηνεύσει πιο σημαντικά φαινόμενα απ' ό,τι άλλα μοντέλα· αποτελούσε, επίσης, ένα σημαντικό αφετηριακό σημείο για την κατανόηση των διεθνών σχέσεων. Έγινε αποδεκτό σχεδόν παγκοσμίως και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην πολιτική μας σκέψη για δυο γενιές.

Τα απλουστευμένα υποδείγματα και οι χάρτες είναι απαραίτητα για την ανθρώπινη σκέψη και πράξη. Από τη μια μεριά, μας επιτρέπουν να αναπτύξουμε θεωρίες ή μοντέλα και να τα χρησιμοποιήσουμε συνειδητά για να κατευθύνουμε τη συμπεριφορά μας. Από την άλλη, μπορούμε να αρνηθούμε την ανάγκη μας για τέτοιου είδους οδηγούς και να υποθέσουμε ότι θα δρούμε μόνο σύμφωνα με "αντικειμενικά" στοιχεία αντιμετωπίζοντας κάθε περίπτωση χωριστά. Αν υποθέσουμε κάτι τέτοιο όμως, κοροϊδεύουμε τους εαυτούς μας. Γιατί στο πίσω μέρος του μυαλού μας υπάρχουν κρυμμένες υποθέσεις, προκαταλήψεις και προλήψεις, που καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την πραγματικότητα, τα δεδομένα που επιλέγουμε να παρατηρήσουμε και το πώς κρίνουμε τη σημασία τους και την αξία τους. Χρειαζόμαστε μοντέλα που θα μας δίνουν τη δυνατότητα:

1. να ταξινομούμε και να γενικεύουμε την πραγματικότητα
2. να κατανοούμε τις σχέσεις αιτίας- αποτελέσματος μεταξύ των φαινομένων
3. να αναμένουμε και, με λίγη τύχη, να μπορούμε να προβλέπουμε τις μελλοντικές εξελίξεις
4. να διακρίνουμε το σημαντικό από το ασήμαντο
5. να προσδιορίζουμε σε ποιο μονοπάτι πρέπει να πορευθούμε για να πραγματοποιήσουμε τους στόχους μας.

Κάθε μοντέλο ή χάρτης παραμένει έννοια αφηρημένη και θα είναι πιο χρήσιμα σε κάποιες περιπτώσεις απ' ό,τι σε κάποιες άλλες. Για παράδειγμα, ένας οδικός χάρτης μας δείχνει πώς να οδηγήσουμε από το σημείο Α στο σημείο Β, αλλά δεν θα ήταν καθόλου χρήσιμος αν πετάγαμε με αεροπλάνο, γιατί τότε θα χρειαζόμαστε ένα χάρτη που να δείχνει τα αεροδρόμια , τους ραδιοφάρους, τους αεροδιαδρόμους και την τοπογραφία. Χωρίς χάρτη, όμως, θα χαθούμε. Όσο πιο λεπτομερής είναι ένας χάρτης τόσο πιο καλά αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα. Όμως, ένας εξαιρετικά λεπτομερής χάρτης δεν θα μπορούσε να είναι χρήσιμος για πολλούς λόγους. Αν επιθυμούμε να πάμε από μια μεγάλη πόλη σε μια άλλη μέσω της εθνικής οδού,δεν χρειαζόμαστε ένα χάρτη με πληροφορίες που δεν έχουν σχέση με την εθνική οδό και όπου οι εθνικοί δρόμοι είναι χαμένοι σε ένα κυκεώνα επαρχιακών δρόμων.Ένας χάρτης, από την άλλη, που έχει μόνο την εθνική οδό, θα περιόριζε την πραγματικότητα και θα περιόριζε συνεπώς την ικανότητά μας να βρούμε εναλλακτικούς δρόμους, αν η εθνική οδός είχε κλείσει λόγω κάποιου δυστυχήματος. Εν ολίγοις, χρειαζόμαστε ένα χάρτη που να αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα και να την απλουστεύει ταυτόχρονα, με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξυπηρετούνται οι σκοποί μας. Πολλοί χάρτες ή υποδείγματα της παγκόσμιας πολιτικής αναπτύχθηκαν με το τέλος του ψυχρού πόλεμου.

Ένας κόσμος: Ευφορία και αρμονία. Αυτό το υπόδειγμα στηριζόταν στην υπόθεση ότι το τέλος του ψυχρού πόλεμου θα σημάνει και το τέλος σημαντικών συγκρούσεων στην παγκόσμια σκηνή και ταυτόχρονα θα σημάνει την ανατολή ενός σχετικά αρμονικού κόσμου. Η πιο ευρέως συζητημένη άποψη αυτού του μοντέλου ήταν "το τέλος της ιστορίας", που αναπτύχθηκε από το Φράνσις Φουκουγιάμα.* "Μπορεί να γινόμαστε μάρτυρες", υποστήριξε ο Φουκουγιάμα, "του τέλος της ιστορίας αυτής καθαυτής: δηλαδή του τέλους της ιδεολογικής εξέλιξης της ανθρωπότητας και της παγκοσμιοποίησης της δυτικής φιλελεύθερης δημοκρατίας ως τελικού σταδίου της ανθρώπινης μορφής διακυβέρνησης." Κάποιες συγκρούσεις μπορεί να συμβούν σε διάφορα σημεία του Τρίτου Κόσμου, συμπλήρωσε ο Φουκουγιάμα, αλλά η παγκόσμια σύγκρουση έχει τελειώσει, και όχι μόνο στην

*Ενα παρόμοιο επιχείρημα, που δεν στηριζόταν όμως στο τέλος του ψυχρού πόλεμου, αλλά στις μακροπρόθεσμες οικονομικές και κοινωνικές τάσεις που θα δημιουργούσαν έναν "παγκόσμιο πολιτισμό" αναφέρεται στο Τρίτο κεφάλαιο.

Ευρώπη. "Είναι κυρίως στον κόσμο εκτός Ευρώπης", που έχουν σημειωθεί οι μεγάλες αλλαγές, κυρίως στην Κίνα και τη Σοβιετική Ένωση. Ο πόλεμος των ιδεών έχει τελειώσει. Οι υποστηρικτές του μαρξισμού-λενινισμού μπορεί ακόμα να υπάρχουν "σε μέρη όπως η Μανάγκουα, η Πιογκ Γιαγκ και το Καίμπριτζ Μασαχουσέτης". Αλλά σε γενικές γραμμές η φιλελεύθερη δημοκρατία έχει θριαμβεύσει. Θα αφιερώσουμε το μέλλον όχι σε μεγάλες μάχες ιδεών που μας χαροποιούν , αλλά για να αντιμετωπίσουμε τα εγκόσμια οικονομικά και τεχνολογικά προβλήματα. Και για να προσθέσω ένα θλιβερό επίλογο, όλα αυτά ακούγονται πολύ βαρετά.

Αυτή την προσδοκία της αρμονίας την ενστερνίστηκαν πολλοί. Πολιτικοί ηγέτες και διανοούμενοι ανέπτυξαν παρόμοιες απόψεις. Το Τείχος του Βερολίνου είχε πέσει, τα κομμουνιστικά καθεστώτα είχαν καταρρεύσει και τα Ηνωμένα Έθνη είχαν αποκτήσει καινούργια σημασία. Οι πρώην αντίπαλοι του ψυχρού πόλεμου τώρα θα έπαιρναν μέρος σε μια συνεργασία και μια μεγάλη ευκαιρία διατήρησης της ειρήνης που αποτελούσε το καθημερινό πρόβλημα. Ο πρόεδρος της πρώτης χώρας στον κόσμο διακήρυξε τη "νέα παγκόσμια τάξη". Ο πρόεδρος του σημαντικότερου πανεπιστημίου στον κόσμο(αν και αυτό είναι υπό συζήτηση), έθεσε βέτο στο διορισμό ενός καθηγητή για θέματα Ασφάλειας, γιατί δεν υπήρχε πια ζήτηση: "Αλληλούια. Δεν μελετάμε τον πόλεμο πια, γιατί δεν υπάρχει πια πόλεμος".

Η στιγμιαία ευφορία που δημιουργήθηκε στο τέλος του ψυχρού πόλεμου δημιούργησε μια ψευδαίσθηση αρμονίας, που πολύ σύντομα αποδείχτηκε ότι ήταν ακριβώς μια ψευδαίσθηση. Ο κόσμος διαφοροποιήθηκε στις αρχές της δεκαετίας 1990 αλλά δεν έγινε απαραίτητα πιο ειρηνικός. Η αλλαγή ήταν αναπόφευκτη, η πρόοδος δεν ήταν. Παρόμοιες αυταπάτες αρμονίας άνθισαν για σύντομο χρονικό διάστημα στο τέλος των μεγαλύτερων συγκρούσεων του 20ού αιώνα. Ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος θεωρήθηκε "ο πόλεμος που θα έβαζε τέλος στους πολέμους" και θα έκανε τον κόσμο να δεχτεί τη δημοκρατία. Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, όπως το έθεσε ο Φραγκλίνος Ρούσβελτ, θα "έβαζε τέλος στη μονόπλευρη δράση, στις αποκλειστικές συμμαχίες, στις ισορροπίες δυνάμεων και σε όλα τα άλλα μέσα που είχαν δοκιμαστεί για αιώνες και είχαν αποτύχει." Αντ' αυτών, θα είχαμε πια έναν "παγκόσμιο οργανισμό" από ειρηνικά έθνη και την έναρξη μιας "σταθερής οικοδόμησης της ειρήνης"· Όμως, ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος παρήγαγε κομμουνισμό, φασισμό και ό,τι αντίθετο ενός αιώνα δημοκρατίας. Ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος γέννησε τον ψυχρό πόλεμο που ήταν πράγματι παγκόσμιος. Η αυταπάτη της αρμονίας με το τέλος του ψυχρού πολέμου σύντομα διασκορπίστηκε από την πολλαπλότητα των εθνικών συγκρούσεων και της "εθνικής κάθαρσης", την κατάρρευση του νόμου και της τάξης, την εμφάνιση νέων μοντέλων συμμαχίας και συγκρούσεων μεταξύ των κρατών, την αναζωογόνηση των νεοκομμουνιστικών και νεοφασιτικών κινημάτων, την ένταση του θρησκευτικού φονταμενταλισμού, το τέλος της "διπλωματίας του χαμόγελου" και της "πολιτικής του ναι" στις σχέσεις της Ρωσίας με τη Δύση, την ανικανότητα των

Ηνωμένων Εθνών και των ΗΠΑ να καταστείλουν τις αιματηρές τοπικές συγκρούσεις και την αυξανόμενη δύναμη μιας αναδυόμενης Κίνας. Πέντε χρόνια μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου η λέξη "γενοκτονία" ακούστηκε περισσότερο απ' ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη πενταετία κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου. Αυτό το αρμονικό υπόδειγμα είναι σαφώς πολύ μακριά από την πραγματικότητα, ώστε να μπορέσει να αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο για την κατανόηση του μεταψυχροπολεμικού κόσμου.

Δύο κόσμοι: Εμείς και αυτοί. Ενώ οι προσδοκίες του ενός και μοναδικού κόσμου συνήθως δημιουργούνται στο τέλος μεγάλων συγκρούσεων, η τάση να σκεφτόμαστε με βάση δυο κόσμους επανέρχεται σε όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας. Οι άνθρωποι έμπαιναν στον πειρασμό να χωρίζουν τους ανθρώπους σε εμάς και σε εκείνους, στη δική μας ομάδα και στους άλλους, στο δικό μας πολιτισμό και σε αυτούς τους βάρβαρους. Οι μελετητές έχουν αναλύσει τον κόσμο σε Ανατολή και Δύση, σε Βορρά και Νότο, σε κέντρο και σε περιφέρεια. Οι μουσουλμάνοι έχουν παραδοσιακά χωρίσει τον κόσμο σε Νταρ αλ Ισλάμ και Νταρ αλ Χαρμπ, στη χώρα της ειρήνης και στη χώρα του πόλεμου. Μια παρόμοια διάκριση έκαναν Αμερικανοί μελετητές στο τέλος του ψυχρού πολέμου, όταν χώρισαν τον κόσμο σε "ζώνες ειρήνης" και "ζώνες αναταραχής". Οι πρώτες συμπεριλάμβαναν τη Δύση και την Ιαπωνία με 15% περίπου του παγκόσμιου πληθυσμού, ενώ οι δεύτερες όλους τους υπόλοιπους.

Ανάλογα με το πώς ορίζονται αυτά τα δυο μέρη, η εικόνα ενός διμερούς κόσμου θα μπορούσε να αντιστοιχεί στην πραγματικότητα. Η πιο συχνή διάκριση που εμφανίζεται με διαφορετικά ονόματα, είναι μεταξύ των πλούσιων (σύγχρονων, ανεπτυγμένων) χωρών και των φτωχών (παραδοσιακών, υπανάπτυκτων ή αναπτυσσόμενων) χωρών. Ιστορικά, αυτή η οικονομική διάκριση αντιστοιχεί σε μια πολιτισμική διάκριση μεταξύ Δύσης και Ανατολής, όπου η έμφαση βρίσκεται όχι τόσο στο επίπεδο ζωής, αλλά κυρίως στις διαφορές στη φιλοσοφία και στον τρόπο ζωής. Και οι δυο αυτές εικόνες αναμφισβήτητα περιέχουν στοιχεία της πραγματικότητας, πάσχουν όμως από πολλούς περιορισμούς.Οι πλούσιες σύγχρονες χώρες διαθέτουν χαρακτηριστικά που τις διαφοροποιούν από τις φτωχές, παραδοσιακές χώρες. Η διαφορά του πλούτου μπορεί να οδηγήσει σε συγκρούσεις μεταξύ κοινωνιών, αλλά τα στοιχεία που διαθέτουμε μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι αυτό συμβαίνει κυρίως όταν πλούσιες και πιο ισχυρές κοινωνίες προσπαθούν να κατακτήσουν και να αποικίσουν φτωχές και πιο παραδοσιακές κοινωνίες. Η Δύση το εφάρμοσε στην πράξη για τετρακόσια χρόνια. Αργότερα, μερικές από τις αποικίες εξεγέρθηκαν και διεξήγαγαν απελευθερωτικούς πολέμους εναντίον των αποικιοκρατικών δυνάμεων, που κάποια στιγμή έχασαν τη θέλησή τους για τη διατήρηση της αυτοκρατορίας. Στο σύγχρονο κόσμο, η κατάργηση της αποικιοκρατίας έχει ήδη επέλθει και οι απελευθερωτικοί πόλεμοι έχουν αντικατασταθεί πλέον από συγκρούσεις μεταξύ των απελευθερωμένων λαών.

Σε γενικότερο επίπεδο, όμως, οι συγκρούσεις μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών δεν είναι πολύ πιθανές, εκτός μεμονωμένων περιπτώσεων, γιατί οι φτωχές χώρες δεν διαθέτουν πολιτική ενότητα και την απαραίτητη οικονομική και στρατιωτική δύναμη, ώστε να προκαλέσουν τις πλούσιες χώρες. Η οικονομική ανάπτυξη της Ασίας και της Λατινικής Αμερικής θολώνει την απλή διάκριση μεταξύ εχόντων και μη εχόντων. Οι πλούσιες χώρες μπορεί να διεξάγουν εμπορικούς πολέμους μεταξύ τους. Οι φτωχές χώρες μπορούν να διεξάγουν βίαιους πολέμους μεταξύ τους, αλλά ένας διεθνής πόλεμος μεταξύ του φτωχού Νότου και του πλούσιου Βορρά απέχει τόσο πολύ από την πραγματικότητα, όσο και η ύπαρξη ενός ευτυχισμένου αρμονικού κόσμου.

Η πολιτισμική διχοτόμηση του κόσμου, επίσης, δεν είναι ιδιαίτερα χρήσιμη. Η Δύση αποτελεί μια οντότητα. Οι μη δυτικές κοινωνίες τι άλλο κοινό έχουν εκτός από το γεγονός ότι είναι μη δυτικές; Ο ιαπωνικός, ο ινδουϊστικός, ο ισλαμικός και ο αφρικανικός πολιτισμός έχουν ελάχιστα κοινά στοιχεία ως προς τη θρησκεία, τις κοινωνικές δομές, τους θεσμούς και τις αξίες. Η ενότητα της μη Δύσης και η διχοτόμηση Ανατολής-Δύσης αποτελούν μύθους που δημιούργησε η ίδια η Δύση. Αυτοί οι μύθοι πάσχουν από τα μειονεκτήματα του ανατολικισμού, που ο Έντουαρντ Σέντ πολύ σωστά κατέκρινε, επειδή υποστηρίζει τη "διαφορά μεταξύ του οικείου (της Ευρώπης, της Δύσης, του εμείς) και του ξένου (της Άπω Ανατολής, της Ανατολής, του εκείνοι) και επειδή υποστηρίζει την έμφυτη ανωτερότητα του πρώτου έναντι του δεύτερου. Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου ο κόσμος είχε πολωθεί σε ένα ιδεολογικό φάσμα. Πολιτισμικό φάσμα, όμως, δεν υπάρχει μόνο ένα. Η πολιτισμική πόλωση της "Ανατολής" και της "Δύσης" είναι, εν μέρει, μια ακόμα συνέπεια μιας παγκόσμιας αλλά ατυχούς πρακτικής, να ταυτίζουμε, δηλαδή, τον ευρωπαϊκό με το δυτικό πολιτισμό. Αντί για Ανατολή και Δύση θα ήταν πιο σωστό να μιλάμε για τη "Δύση και τον υπόλοιπο κόσμο", διατύπωση που, τουλάχιστον, υπονοεί και την ύπαρξη πολλών άλλων μη δυτικών κόσμων. Ο κόσμος παρά είναι πολύπλοκος για να μπορέσουμε να τον φανταστούμε απλώς διχοτομημένο οικονομικά μεταξύ Βορρά και Νότου, ή πολιτισμικά μεταξύ Ανατολής και Δύσης.

184 κράτη, πάνω κάτω. Ο τρίτος χάρτης του μεταψυχροπολεμικού κόσμου προέρχεται από αυτό που ονομάζουμε «ρεαλιστική» θεωρία των διεθνών σχέσεων. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία τα κράτη είναι οι κύριοι και μόνοι σημαντικοί πρωταγωνιστές στην παγκόσμια σκηνή, οι σχέσεις μεταξύ των κρατών διέπονται από αναρχία και, κατ' επέκταση, για να μπορέσουν να διασφαλίσουν την επιβίωση και την ασφάλειά τους, τα κράτη προσπαθούν αδιακρίτως να μεγιστοποιήσουν τη δύναμή τους. Αν ένα κράτος δει κάποιο άλλο να αυξάνει τη δύναμή του και συνεπώς να αποτελεί δυνητικά απειλή, προσπαθεί να προστατεύσει τη δική του ασφάλεια αυξάνοντας τη δύναμή του ή συμμαχώντας με άλλα κράτη. Τα συμφέροντα και οι πράξεις των 184 πάνω κάτω κρατών του μεταψυχροπολεμικού κόσμου

μπορούν να προβλεφθούν βάσει αυτών των υποθέσεων.

Αυτή η "ρεαλιστική" εικόνα του κόσμου είναι ιδιαίτερα χρήσιμη ως αφετηριακό σημείο για την ανάλυση των διεθνών σχέσεων και την εξήγηση της συμπεριφοράς των κρατών. Τα κράτη είναι και θα παραμείνουν οι κυρίαρχες οντότητες στις παγκόσμιες υποθέσεις. Διαθέτουν στρατό, ασχολούνται με τη διπλωματία, διαπραγματεύονται συνθήκες, διεξάγουν πολέμους, ελέγχουν διεθνείς οργανισμούς, επηρεάζουν και σε μεγάλο βαθμό διαμορφώνουν την παραγωγή και το εμπόριο. Οι κυβερνήσεις των κράτων δίνουν προτεραιότητα στην εξωτερική ασφάλεια των κρατών τους (παρόλο που, συχνά, πολλές κυβερνήσεις δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στη διασφάλιση της θέσης της κυβέρνησης έναντι εσωτερικών απειλών). Γενικά, το κρατικό υπόδειγμα μας προσφέρει ένα πιο ρεαλιστικό εργαλείο για να ερμηνεύσουμε την παγκόσμια πολιτική απ' ό,τι τα δύο προηγούμενα υποδείγματα.

Όμως και αυτό, επίσης, πάσχει από πολύ σοβαρούς περιορισμούς. Πρώτα απ' όλα, υποθέτει ότι όλα τα κράτη αντιλαμβάνονται τα συμφέροντά τους και ενεργούν με τον ίδιο τρόπο. Η απλή υπόθεση του υποδείγματος ότι η δύναμη είναι τα πάντα, αποτελεί σίγουρα ένα αφετηριακό σημείο για την κατανόηση της συμπεριφοράς των κρατών, αλλά δεν μας οδηγεί πολύ μακριά. Τα κράτη ορίζουν τα συμφέροντά τους σύμφωνα με τη δύναμη, αλλά, επίσης και με βάση πολλά άλλα πράγματα. Σίγουρα, τα κράτη προσπαθούν συχνά να εξισορροπήσουν τη δύναμη, αλλά αν ήταν αυτό μόνο που έκαναν, τότε οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες θα είχαν συμμαχήσει με τη Σοβιετική Ένωση εναντίον των ΗΠΑ στα τέλη της δεκαετίας 1940. Τα κράτη απαντούν κυρίως σε αυτό που εκλαμβάνουν ως απειλή, και τα δυτικοευρωπαϊκά κράτη είδαν μια πολιτική, ιδεολογική και στρατιωτική απειλή από την πλευρά της Σοβιετικής Ένωσης. Αντιλήφθηκαν τα συμφέροντά τους με ένα τρόπο που δεν θα μπορούσε εύκολα να προβλεφθεί βάσει της κλασικής ρεαλιστικής θεωρίας.Ο πολιτισμός, οι αξίες και οι θεσμοί επηρεάζουν καταλυτικά τον τρόπο με τον οποίο τα κράτη ορίζουν τα συμφέροντά τους . Επίσης, τα συμφέροντα των κρατών διαμορφώνονται όχι μόνο από τις εσωτερικές τους αξίες και θεσμούς, αλλά επίσης και από διεθνείς κανόνες και θεσμούς. Πέρα, όμως, από το πρωταρχικό τους μέλημα για ασφάλεια, διαφορετικού είδους κράτη ορίζουν τα συμφέροντά τους με διαφορετικούς τρόπους. Κράτη που έχουν παρόμοιο πολιτισμό και θεσμούς, θα δούν ότι έχουν κοινά συμφέροντα. Δημοκρατικά κράτη έχουν κοινά σημεία με άλλα δημοκρατικά κράτη και συνεπώς δεν πολεμούν μεταξύ τους. Ο Καναδάς, για παράδειγμα, δεν έχει συμμαχήσει με άλλη δύναμη για να αποτρέψει εισβολή από τις ΗΠΑ.

Οι υποθέσεις του κρατικού υποδείγματος έχουν αποδειχτεί αληθινές κατά τη διάρκεια της ιστορίας. Γι'αυτόν ακριβώς το λόγο, όμως, δεν μπορούν να μας βοηθήσουν να κατανοήσουμε πώς η παγκόσμια πολιτική θα διαφέρει με το τέλος του ψυχρού πόλεμου από την παγκόσμια πολιτική κατά τη διάρκεια και πρίν τον ψυχρό πόλεμο. Όμως είναι σαφές ότι υπάρχουν διαφορές και τα κράτη αντιμετωπίζουν διαφορετικά τα συμφέροντά τους από τη μια ιστορική περίοδο στην

άλλη. Στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο τα κράτη όλο και πιο πολύ ορίζουν τα συμφέροντά τους με πολιτισμικές συντεταγμένες. Συνεργάζονται και συμμαχούν με κράτη που έχουν παρόμοιο ή κοινό πολιτισμό και όλο και πιο συχνά συγκρούονται με χώρες από διαφορετικούς πολιτισμούς. Τα κράτη ορίζουν την απειλή με βάση τις προθέσεις των άλλων κρατών· και ο τρόπος με τον οποίο αυτές οι προθέσεις γίνονται αντιληπτές, διαμορφώνεται από σκέψεις που γίνονται με βάση την ιδιαίτερη κουλτούρα. Η κοινή γνώμη και οι πολιτικοί όλο και λιγότερο θεωρούν ότι απειλούνται από ανθρώπους που πιστεύουν ότι τους καταλαβαίνουν, και μπορούν να τους εμπιστευτούν επειδή έχουν την ίδια γλώσσα, θρησκεία, τους ίδιους θεσμούς και τον ίδιο πολιτισμό. Είναι πολύ πιο πιθανό να θεωρήσουν ότι απειλούνται από κράτη των οποίων οι κοινωνίες έχουν διαφορετικό πολιτισμό και, συνεπώς, δεν τις καταλαβαίνουν και δεν αισθάνονται ότι μπορούν να τις εμπιστευτούν. Τώρα που ο μαρξισμός-λενινισμός της Σοβιετικής Ένωσης δεν αποτελεί πλέον απειλή για τον Ελεύθερο Κόσμο και τώρα που οι ΗΠΑ δεν αποτελούν απειλή για τον κομμουνιστικό κόσμο, οι χώρες και στους δυο κόσμους όλο και πιο πολύ θεωρούν ότι απειλούνται από κοινωνίες που διαφέρουν πολιτισμικά.

Παρόλο που τα κράτη παραμένουν οι πρωταγωνιστές της παγκόσμιας σκηνής, υφίστανται απώλειες στην κυριαρχία τους, τις λειτουργίες τους και τη δύναμή τους. Οι διεθνείς οργανισμοί τώρα αποκτούν το δικαίωμα να κρίνουν και να περιορίζουν μια χώρα μέσα στα ίδια της τα σύνορα. Σε ορισμένες περιπτώσεις, και κυρίως στην Ευρώπη, οι διεθνείς οργανισμοί έχουν αναλάβει πολύ σημαντικές λειτουργίες, τις οποίες πρώτα επιτελούσαν τα ίδια τα κράτη, και έχουν δημιουργηθεί πανίσχυρες διεθνείς γραφειοκρατίες που επιβάλλονται απευθείας στους πολίτες. Παγκοσμίως, υπάρχει μια τάση οι κρατικές κυβερνήσεις να χάνουν τη δύναμή τους μέσω της αποκέντρωσης των εξουσιών τους και της μετατροπής τους σε τοπικές πολιτικές οντότητες. Σε πολλά κράτη, συμπεριλαμβανομένων των κρατών των ανεπτυγμένων χωρών, τα τοπικιστικά κινήματα υπάρχουν και προσπαθούν να επιτύχουν σημαντική αυτονομία, ακόμα και απόσχιση. Οι κρατικές κυβερνήσεις έχουν χάσει σε μεγάλο βαθμό, την ικανότητά τους να ελέγχουν τη ροή του χρήματος εντός και εκτός της χώρας τους και αυξάνονται οι δυσκολίες τους να ελέγξουν τη ροή ιδεών , τεχνολογίας, αγαθών και ανθρώπων. Τα κρατικά σύνορα, εν ολίγοις, έχουν αρχίσει να γίνονται διαπερατά. Όλες αυτές οι εξελίξεις έχουν κάνει πολλούς να πιστεύουν ότι έρχεται σταδιακά το τέλος του "σκληροπυρηνικού" κράτους, που είχε αποτελέσει τον κανόνα από τη Συνθήκη της Βεστφαλίας το 1648, και κάνει την εμφάνισή της μια διαφορετική, σύνθετη, πολυεπίπεδη διεθνής τάξη, που πλησιάζει περισσότερο τη μεσαιωνική εποχή.

Πραγματικό χάος. Η αποδυνάμωση των κρατών και η εμφάνιση "αποτυχημένων κρατών" συνεισφέρουν στην τέταρτη άποψη, ενός κόσμου σε αναρχία. Αυτό το υπόδειγμα διακηρύττει: την κατάρρευση της κυβερνητικής εξουσίας, τη διάλυση των κρατών, την ένταση των φυλετικών, εθνικών και θρησκευτικών συγκρού-

σεων, την εμφάνιση διεθνών εγκληματικών συμμοριών, τον πολλαπλασιασμό των προσφύγων σε δεκάδες εκατομμύρια, τον πολλαπλασιασμό των πυρηνικών και άλλων όπλων μαζικής καταστροφής, την εξάπλωση της τρομοκρατίας και την επικράτηση των σφαγών και της εθνικής κάθαρσης. Αυτή η εικόνα ενός χαοτικού κόσμου παρουσιάστηκε πειστικά σε δυο βιβλία που εκδόθηκαν το 1993: *Out of Control*, του Ζμπίγνιεφ Μπρεζίνσκι και *Pandaemonium*, του Ντάνιελ Πάτρικ Μόινιχαν.

Όπως και το κρατικό υπόδειγμα έτσι και το υπόδειγμα του χάους είναι αρκετά κοντά στην πραγματικότητα. Προσφέρει μια παραστατική και ακριβή εικόνα του τι συμβαίνει στον κόσμο· εν αντιθέσει με το κρατικό υπόδειγμα φωτίζει τις σπουδαίες αλλαγές στην παγκόσμια πολιτική που προέκυψαν με το τέλος του ψυχρού πόλεμου. Ήδη από τις αρχές του 1993, για παράδειγμα, υπολογίστηκε ότι 48 εθνικοί πόλεμοι βρίσκονταν σε εξέλιξη σε όλο τον κόσμο, ενώ μόνο στην πρώην Σοβιετική Ένωση υπήρχαν 164 "εδαφικές και εθνικές διεκδικήσεις και συγκρούσεις σε συνοριακές γραμμές", τριάντα από τις οποίες πήραν και τη μορφή στρατιωτικής σύγκρουσης. Παρόλα αυτά, το υπόδειγμα του χάους πάσχει από υπερβολική αμεσότητα στη σχέση του με την πραγματικότητα, πολύ περισσότερο απ' ό,τι το κρατικό υπόδειγμα. Ο κόσμος μπορεί να είναι χαοτικός, αλλά έχει κάποιου είδους τάξη. Η εικόνα μιας παγκόσμιας αναρχίας προσφέρει ελάχιστα στοιχεία για την κατανόηση του κόσμου, για την ταξινόμηση των γεγονότων και την εκτίμηση της σπουδαιότητάς τους, για την πρόβλεψη των τάσεων , για την διάκριση διαφορετικών τύπων χάους και των πιθανών αιτιών και συνεπειών τους, και για την ανάπτυξη κατευθυντήριων γραμμών για όσους διαμορφώνουν κυβερνητική πολιτική.

ΣΥΓΚΡΙΝΟΝΤΑΣ ΤΟΥΣ ΚΟΣΜΟΥΣ: ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ, ΑΠΛΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ

Κάθε ένα από αυτά τα υποδείγματα προσφέρει ένα διαφορετικό συνδυασμό ρεαλιστικής απόδοσης και απλοποίησης. Κάθε ένα από αυτά τα υποδείγματα πάσχει από μειονεκτήματα και περιορισμούς. Θεωρητικά, αυτό μπορεί να εξουδετερωθεί αν συνδυάσουμε τα υποδείγματα και υποθέσουμε ότι ο κόσμος βρίσκεται σε μια ταυτόχρονη διαδικασία αποσύνθεσης και ολοκλήρωσης. Οι δυο αυτές τάσεις ισχύουν στην πραγματικότητα, αλλά χρειάζεται ένα πιο σύνθετο μοντέλο που θα βρίσκεται πιο κοντά στην πραγματικότητα. Παρόλα αυτά , ένας τέτοιος συνδυασμός θυσιάζει την απλοποίηση για χάρη του ρεαλισμού και, αν το τραβήξει κανείς στα άκρα, οδηγεί στην άρνηση όλων των υποδειγμάτων και θεωριών. Επιπλέον, με το να ασπαζόμαστε ταυτόχρονα δυο αντίθετες τάσεις, με το μοντέλο αποσύνθεση - ολοκλήρωση, αδυνατούμε να διευκρινίσουμε κάτω από ποιες συνθήκες η μια τάση θα υπερισχύσει της άλλης. Η πρόκληση είναι να αναπτύξουμε ένα υπόδειγμα που θα μπορεί να ερμηνεύσει τα σημαντικά γεγονότα και θα προσφέρει μια καλύτερη κατανόηση των τάσεων απ' ό,τι άλλα υποδείγματα σε ένα ανώτερο επίπεδο αφηρημένων εννοιών.

Αυτά τα τέσσερα υποδείγματα είναι, επίσης, αταίριαστα μεταξύ τους. Ο κόσμος δεν μπορεί, ταυτόχρονα, να αποτελεί ένα σύνολο και να είναι διχασμένος μεταξύ Ανατολής και Δύσης ή Βορρά και Νότου. Ούτε, επίσης, το εθνικό κράτος μπορεί να αποτελέσει τον ακρογωνιαίο λίθο των διεθνών σχέσεων, αφού καταρρέει και σπαράσσεται από αυξανόμενες κοινωνικές αναταραχές. Ο κόσμος, ή ένας είναι ή δύο, ή αποτελείται από 184 χώρες ή, πιθανώς, συντίθεται από έναν απεριόριστο αριθμό φυλών, εθνικών ομάδων και εθνικοτήτων.

Το να αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο σαν έναν κόσμο εφτά ή οκτώ πολιτισμών, μας επιτρέπει να αποφύγουμε πολλές από αυτές τις δυσκολίες. Δεν θυσιάζουμε την πραγματικότητα, όπως συμβαίνει με τα υποδείγματα του ενός και των δύο κόσμων, αλλά ούτε και την απλούστευση για χάρη της πραγματικότητας, όπως συμβαίνει με το κρατικό υπόδειγμα και το υπόδειγμα του χάους. Η σύλληψη αυτή μας προσφέρει ένα εύκολα αντιληπτό σχέδιο για την κατανόηση του κόσμου, που μας βοηθά να διακρίνουμε το σημαντικό από το ασήμαντο σε ένα σύνολο αυξανόμενων συγκρούσεων, μας επιτρέπει να προλέγουμε τις μελλοντικές εξελίξεις και αποτελεί καθοδηγητικό βοήθημα για τους πολιτικούς. Επίσης, διαθέτει και στοιχεία από άλλα υποδείγματα Είναι πιο συμβατό με αυτά απ' ό,τι είναι τα υπόλοιπα υποδείγματα μεταξύ τους. Μία πολιτισμική προσέγγιση πιστεύει ότι:

1. Οι δυνάμεις της ολοκλήρωσης στον κόσμο είναι πραγματικές και είναι ακριβώς αυτές που παράγουν αντίρροπες δυνάμεις πολιτιστικής επιβεβαίωσης και πολιτισμικής συνείδησης.
2. Ο κόσμος, κατά μία έννοια, είναι διμερής, αλλά η κεντρική διάκριση είναι μεταξύ της Δύσης, που αποτελεί τον κυρίαρχο πολιτισμό, και όλων των υπόλοιπων, που όμως έχουν ελάχιστα κοινά στοιχεία μεταξύ τους. Εν ολίγοις, είναι χωρισμένος στη Δύση, από τη μια, και σε πολλούς μη δυτικούς πολιτισμούς, από την άλλη.
3. Τα εθνικά κράτη είναι και θα παραμείνουν οι σημαντικότεροι πρωταγωνιστές στις παγκόσμιες υποθέσεις, αλλά τα συμφέροντά τους, οι σχέσεις, τους και οι συγκρούσεις τους όλο και πιο πολύ διαμορφώνονται από πολιτιστικούς και πολιτισμικούς παράγοντες.
4. Ο κόσμος βρίσκεται πράγματι σε κατάσταση αναρχίας, βρίθει φυλετικών και εθνικών συγκρούσεων, αλλά οι συγκρούσεις που αποτελούν μεγαλύτερο κίνδυνο για τη σταθερότητα, είναι εκείνες που διεξάγονται μεταξύ κρατών ή ομάδων από διαφορετικούς πολιτισμούς.

Το πολιτισμικό υπόδειγμα συνεπώς, παρουσιάζει ένα σχετικά αλλά όχι υπερβολικά εύχρηστο χάρτη οδηγό για την κατανόηση των γεγονότων στο τέλος του 20ού αιώνα. Κανένα υπόδειγμα, όμως, δεν ισχύει για πάντα. Το ψυχροπολεμικό μοντέλο της παγκόσμιας πολιτικής ήταν χρήσιμο και ίσχυε για σαράντα χρόνια, αλλά ξεπεράστηκε στα τέλη της δεκαετίας 1980. Κάποια στιγμή στο μέλλον, το πολιτισμικό υπόδειγμα, θα έχει παρόμοια τύχη. Για τη σύγχρονη περίοδο, όμως,

αποτελεί χρήσιμο οδηγό που μας βοηθάει να διακρίνουμε το σημαντικό από το ασήμαντο. Από τις 48 εθνικές συγκρούσεις που σημειώθηκαν παγκοσμίως το 1993, σχεδόν οι μισές ήταν μεταξύ ομάδων που ανήκαν σε διαφορετικούς πολιτισμούς. Μια πολιτισμική άποψη θα οδηγούσε το γενικό γραμματέα του ΟΗΕ και τον υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ να συγκεντρώσουν τις ειρηνευτικές τους προσπάθειες σε αυτές τις συγκρούσεις που δυνητικά αποτελούν μεγαλύτερο κίνδυνο κλιμάκωσης σε ευρύτερους πολέμους.

Τα υποδείγματα επίσης, κάνουν προβλέψεις. Η σημαντικότερη δοκιμασία της εγκυρότητας ενός υποδείγματος καθώς και της χρησιμότητάς του είναι να εξετάσουμε κατά πόσον οι προβλέψεις του είναι ακριβέστερες από τις προβλέψεις άλλων υποδειγμάτων Ένα κρατικό υπόδειγμα οδήγησε τον Τζον Μιρσχάιμερ να προβλέψει ότι "η κατάσταση μεταξύ Ουκρανίας και Ρωσίας είναι ώριμη για το ξέσπασμα ενός ανταγωνισμού ασφαλείας μεταξύ τους. Μεγάλες δυνάμεις που έχουν κοινά, εκτεταμένα και απροστάτευτα σύνορα, όπως συμβαίνει με τη Ρωσία και την Ουκρανία, μπορούν εύκολα να βρεθούν σε κατάσταση ανταγωνισμού, ο οποίος στηρίζεται σε φόβους. Η Ρωσία και η Ουκρανία μπορούν να ξεπεράσουν αυτή τη δυναμική και να μάθουν να ζουν μαζί αρμονικά, αλλά θα είναι ασυνήθιστο αν συμβεί αυτό". Μια πολιτισμική προσέγγιση, από την άλλη μεριά, δίνει έμφαση στους στενούς πολιτιστικούς, προσωπικούς και ιστορικούς δεσμούς μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας, καθώς και στην ανάμειξη των Ρώσων και των Ουκρανών και στις δυο χώρες, και εστιάζει, αντιθέτως, την προσοχή στην "πολιτισμική συνοριακή γραμμή" που χωρίζει την ορθόδοξη ανατολική Ουκρανία από την ουνιτική δυτική Ουκρανία· πρόκειται για ένα κεντρικό ιστορικό γεγονός υφιστάμενο από παλιά, που βρίσκεται κοντά στη "ρεαλιστική" θεωρία των κρατών ως ενιαίων και αυτοπροσδιοριζόμενων οντοτήτων, που ο Μιρσχάιμερ αγνοεί τελείως. Παρόλο που η κρατική προσέγγιση φωτίζει την πιθανότητα ενός ρωσοουκρανικού πολέμου, η πολιτισμική προσέγγιση μειώνει αυτή την πιθανότητα και, αντιθέτως, φωτίζει την πιθανότητα η Ουκρανία να χωριστεί στη μέση, ένας χωρισμός που οι πολιτιστικοί παράγοντες μας ωθούν να προβλέψουμε ότι θα είναι περισσότερο βίαιος απ' ό,τι ο χωρισμός της Τσεχοσλοβακίας, αλλά λιγότερο αιματηρός απ' ό,τι της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Αυτές οι διαφορετικές προβλέψεις οδηγούν σε διαφορετικές πολιτικές προτεραιότητες. Η πρόβλεψη του Μιρσχάιμερ ότι μπορεί να γίνει πόλεμος Ρωσίας - Ουκρανίας (και να καταλήξει σε κατάκτηση της Ουκρανίας) τον οδηγεί να υποστηρίξει την προσπάθεια της Ουκρανίας να αποκτήσει πυρηνικά όπλα. Μια πολιτισμική προσέγγιση θα ενθάρρυνε τη συνεργασία μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας, ενώ θα παρότρυνε την Ουκρανία να αφήσει τα πυρηνικά όπλα και να παρέχει σημαντική οικονομική βοήθεια στους πολίτες της, καθώς και άλλα μέτρα για να μπορέσει να διατηρηθεί η ουκρανική ενότητα και ανεξαρτησία · θα έπαιρνε, όμως, σοβαρά υπόψιν της ένα σχέδιο για πιθανή διάλυση της Ουκρανίας.

Πολλές σημαντικές εξελίξεις με το τέλος του ψυχρού πολέμου ήταν συμβατές με

το πολιτισμικό υπόδειγμα και θα μπορούσαν κάλλιστα να είχαν προβλεφθεί με βάση αυτό: η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και της Γιουγκοσλαβίας, οι πόλεμοι που διεξάγονται στις περιοχές τους, η ενίσχυση του θρησκευτικού φονταμενταλισμού σε όλο τον κόσμο, οι μάχες στη Ρωσία, την Τουρκία και το Μεξικό, η ένταση των εμπορικών συγκρούσεων μεταξύ ΗΠΑ και Ιαπωνίας, η αντίσταση των ισλαμικών κρατών στη δυτική πίεση σε βάρος του Ιράκ και της Λιβύης, οι προσπάθειες των ισλαμικών και των κομφουκιανών κρατών να αποκτήσουν πυρηνικά όπλα και να μπορούν να τα παρέχουν σε άλλους, ο συνεχιζόμενος ρόλος της Κίνας ως μιας εκτός συναγωνισμού μεγάλης δύναμης, η παγίωση νέων δημοκρατικών καθεστώτων σε μερικές χώρες, όχι όμως και σε κάποιες άλλες και, τέλος, ο αυξανόμενος στρατιωτικός ανταγωνισμός στην Άπω Ανατολή.

Η ορθότητα του πολιτισμικού υποδείγματος για τον αναδυόμενο κόσμο αποδεικνύεται από τα γεγονότα που συνέβησαν τους πρώτους έξι μήνες του 1993, όπως:

1. Η συνέχιση και ένταση του πολέμου μεταξύ Κροατών, μουσουλμάνων και Σέρβων στην πρώην Γιουγκοσλαβία.
2. Η αποτυχία της Δύσης να προσφέρει ουσιαστική υποστήριξη στους Βόσνιους μουσουλμάνους και να καταγγείλει τις κροατικές φρικαλεότητες με τον ίδιο τρόπο που είχαν καταγγελθεί οι σερβικές ωμότητες.
3. Η απροθυμία της Ρωσίας να συμμετέχει στην άσκηση πίεσης μαζί με άλλα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, ώστε να υποχρεώσουν τους Σέρβους να συνάψουν ειρήνη με την κροατική κυβέρνηση μέσα στην Κροατία και να δεχθούν την προσφορά του Ιράν και άλλων μουσουλμανικών κρατών να στείλουν δύναμη 18.000 ανδρών για να προστατευτούν οι Βόσνιοι μουσουλμάνοι.
4. Η ένταση της σύγκρουσης μεταξύ Αρμενίων και Αζέρων, οι τουρκικές και ιρανικές αξιώσεις να παραδώσουν οι Αρμένιοι τις κατακτήσεις τους, η ανάπτυξη των τουρκικών και ιρανικών στρατευμάτων στα σύνορα του Αζερμπαϊτζάν και η προειδοποίηση της Ρωσίας ότι αυτή η ιρανική πράξη συμβάλλει στην "κλιμάκωση της σύγκρουσης" και "την εξωθεί σε επικίνδυνη διεθνοποίηση"·
5. Ο συνεχιζόμενος πόλεμος στην Κεντρική Ασία μεταξύ ρωσικών στρατευμάτων και μουζαχεντίν ανταρτών.
6. Η αντιπαράθεση που αναπτύχθηκε στη Βιέννη, στην Επιτροπή της Συνδιάσκεψης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, μεταξύ της Δύσης, με επικεφαλής το υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ, και μιας συμμαχίας ισλαμικών και κομφουκιανών κρατών που "αρνούνταν τη δυτική παγκοσμιοποίηση"·
7. Η ταυτόχρονη εστίαση των στρατιωτικών αναλυτών της Ρωσίας και του ΝΑΤΟ στην απειλή από το Νότο.
8. Το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας, που έδωσε τους Ολυμπιακούς του 2000 στο Σίδνεϋ και όχι στο Πεκίνο, πράγμα το οποίο οφειλόταν αποκλειστικά σε πολιτικούς λόγους.
9. Η πώληση τμημάτων πυραύλου από την Κίνα στο Πακιστάν, η επιβολή κυρώ-

σεων των ΗΠΑ στην Κίνα και η αντιπαράθεση μεταξύ Κίνας και ΗΠΑ για την υποτιθέμενη μεταφορά πυρηνικής τεχνολογίας από την Κίνα στο Ιράν.

10. Η άρση του μορατόριουμ και η επανάληψη των πυρηνικών δοκιμών από την Κίνα, παρόλες τις έντονες διαμαρτυρίες των ΗΠΑ, και η άρνηση της Βόρειας Κορέας να συμμετέχει σε συνομιλίες για το δικό της πρόγραμμα πυρηνικών εξοπλισμών.

11. Η αποκάλυψη ότι το υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ ακολουθούσε μια "διπλή πολιτική ανάσχεσης" απέναντι στο Ιράν και το Ιράκ.

12. Η ανακοίνωση από τον υπουργό Άμυνας των ΗΠΑ μιας νέας στρατηγικής, που προετοιμάζεται για δυο «μεγάλες τοπικές συγκρούσεις», μια εναντίον της Βόρειας Κορέας και μια εναντίον του Ιράν ή του Ιράκ.

13. Το κάλεσμα του προέδρου του Ιράν για σύναψη συμμαχιών με την Κίνα και την Ινδία, ώστε "να μπορούμε να έχουμε τον τελευταίο λόγο στα διεθνή γεγονότα".

14. Η νέα γερμανική νομοθεσία που περιορίζει δραματικά την είσοδο προσφύγων στη χώρα.

15. Η συμφωνία του Ρώσου προέδρου Μπορίς Γέλτσιν και του Ουκρανού προέδρου Λεονίντ Κραβτσούκ για το στόλο της Μαύρης Θάλασσας καθώς και για άλλα θέματα.

16. Ο βομβαρδισμός της Βαγδάτης από τις ΗΠΑ, η σχεδόν ομόφωνη υποστήριξη των δυτικών κυβερνήσεων και η καταδίκη της από όλες σχεδόν τις μουσουλμανικές κυβερνήσεις ως έκφραση ενός ακόμα δείγματος των διπλών μέτρων και σταθμών που εφαρμόζει η Δύση.

17. Η καταχώριση του Σουδάν στον κατάλογο των τρομοκρατικών κρατών από τις ΗΠΑ και η κατηγορία σε βάρος του Αιγύπτιου σεΐχη Ομάρ Αμπντέλ Ραχμάν και των οπαδών του ότι συνωμότησαν για να πραγματοποιήσουν τρομοκρατικές επιθέσεις εναντίον των ΗΠΑ.

18. Η προοπτική εισόδου της Πολωνίας, της Ουγγαρίας, της Σλοβακίας και της Τσεχίας στο ΝΑΤΟ .

19. Οι προεδρικές εκλογές της Ρωσίας το 1993 που έδειξαν ότι η Ρωσία είναι πράγματι μια "διχασμένη" χώρα με τον πληθυσμό της και τη διανόησή της να αμφιβάλλουν για το αν θα πρέπει να ακολουθήσουν τη Δύση ή να την προκαλέσουν.

Ένας παρόμοιος κατάλογος γεγονότων που αποδεικνύει την ορθότητα του πολιτισμικού υποδείγματος μπορεί να συνταχθεί για ένα οποιοδήποτε εξάμηνο στις αρχές της δεκαετίας 1990.

Τα πρώτα χρόνια του ψυχρού πόλεμου, ο Καναδός πολιτικός Λέστερ Πήρσον επέσυρε την προσοχή στην αναζωογόνηση και τη ζωτικότητα των μη δυτικών κοινωνιών. "Θα ήταν παράλογο", προειδοποίησε, "να φανταστούμε ότι αυτές οι νέες πολιτικές κοινωνίες που γεννιούνται στην Ανατολή, θα είναι αντίγραφα των κοινωνιών που εμείς έχουμε συνηθίσει στη Δύση. Η αναβίωση αυτών των

αρχαίων πολιτισμών θα πάρει νέες μορφές". Επισημαίνοντας ότι οι διεθνείς σχέσεις "για πολλούς αιώνες" δεν ήταν τίποτα άλλο παρά οι σχέσεις μεταξύ των κρατών της Ευρώπης, ισχυρίστηκε ότι "τα σοβαρότερα προβλήματα δεν βρίσκονται πια μεταξύ εθνών στο εσωτερικό ενός συγκεκριμένου πολιτισμού, αλλά μεταξύ των ίδιων των πολιτισμών"· Η παρατεταμένη διπολικότητα του ψυχρού πόλεμου καθυστέρησε τις εξελίξεις που ο Πήρσον προέβλεψε. Το τέλος του ψυχρού πόλεμου απελευθέρωσε τις πολιτιστικές και πολιτισμικές δυνάμεις που ο ίδιος είχε προσδιορίσει στη δεκαετία 1950. Πολλοί μελετητές και παρατηρητές είχαν αναγνωρίσει τον καινούργιο ρόλο αυτών των παραγόντων στην παγκόσμια πολιτική. Ο Φερνάν Μπρωντέλ είχε πολύ σοφά προειδοποιήσει ότι "για οποιονδήποτε ενδιαφέρεται για το σύγχρονο κόσμο, και πολύ περισσότερο για όποιον θέλει να συμμετέχει σε αυτόν , αξίζει τον κόπο να διαμορφώσουμε ένα χάρτη του κόσμου με τους πολιτισμούς που υπάρχουν σήμερα, όπου θα μπορούμε να ορίσουμε τα σύνορα, τα κέντρα, τις περιφέρειες, τις επαρχίες τους και τις ειδικές "μορφές" που υπάρχουν και συνδέονται με αυτούς. Αν δεν το κάνουμε, θα έχουμε διαπράξει ένα καταστροφικό σφάλμα προοπτικής!"

Κεφάλαιο Δεύτερο

Οι πολιτισμοί στην ιστορία και στη σύγχρονη εποχή

Η ΦΥΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Η ανθρώπινη ιστορία είναι η ιστορία των πολιτισμών. Είναι αδύνατον να σκεφτούμε την ανάπτυξη της ανθρωπότητας με κάποιο άλλο τρόπο. Αυτό ισχύει για πολλές γενιές πολιτισμών από τον πολιτισμό των αρχαίων Σουμερίων και των Αιγυπτίων, ως τον κλασικό και κατόπιν το χριστιανικό και ισλαμικό πολιτισμό και μετά τον κινεζικό και τον ινδουϊστικό. Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας, οι πολιτισμοί προσέφεραν την ευρύτερη ταυτότητα των ανθρώπων. Οι απαρχές, η ανάδυση, η ανάπτυξη , η αλληλεπίδραση, οι κατακτήσεις, η παρακμή, οι πτώση των πολιτισμών έχουν ερευνηθεί από εξαίρετους ιστορικούς, κοινωνιολόγους και ανθρωπολόγους, όπως οι Μαξ Βέμπερ, Εμίλ Ντυρκέμ, Όσβαλντ Σπέγκλερ, Πιτιρίμ Σορόκιν, Άρνολντ Τόυνμπη, Άλφρεντ Ουέμπερ, Α.Λ. Κρέμπερ, Φίλιπ Μπάγκμπυ, Κάρολ Κουΐγκλυ, Ράστυ Κάλμπορν, Κρίστοφερ Ντώσον, Σ.Ν. Άιζενσταντ, Φερνάν Μπρωντέλ, Ουίλιαμ Μακνήλ, Άντα Μπόσμαν, Ιμανουέλ Βαλερστάιν και Φελίπε Φερνάντες Αρμέστο. Αυτοί αλλά και άλλοι συγγραφείς μάς έχουν κληροδοτήσει πλούσιο υλικό αφιερωμένο στη συγκριτική ανάλυση των πολιτισμών. Σε αυτές τις μελέτες υπάρχουν διαφορές ως προς την προοπτική ή τη μεθοδολογία, το σημείο στο οποίο εστιάζουν και τις αντιλήψεις. Παρόλα αυτά, συμπίπτουν σε μια γενικότερη επιχειρηματολογία στις κεντρικές θέσεις τους όσον αφορά τη φύση, την ταυτότητα και τη δυναμική των πολιτισμών.

Πρώτα, πρώτα, υπάρχει μια διάκριση μεταξύ του πολιτισμού στον ενικό αριθμό και των πολιτισμών, στον πληθυντικό αριθμό. Η ιδέα του πολιτισμού αναπτύχθηκε από τους Γάλλους στοχαστές του 18ου αιώνα ως έννοια αντίθετη της "βαρβαρότητας". Η πολιτισμένη κοινωνία διέφερε από την πρωτόγονη κοινωνία επειδή ήταν εγκαταστημένη κάπου, ήταν αστική και εγγράμματη. Το να είναι κανείς πολιτισμένος ήταν καλό , το να είναι απολίτιστος ήταν κακό. Η έννοια του πολιτισμού παρείχε ένα μέτρο με βάση το οποίο μπορούσαμε να κρίνουμε τις κοινωνίες. Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, αφιέρωσαν πολλή πνευματική, διπλωματική και πολιτική ενέργεια για να μπορέσουν να αναπτύξουν τα κριτήρια

εκείνα με τα οποία μπορούσε να κριθεί αν ήταν "πολιτισμένες" οι μη δυτικές κοινωνίες και έτσι να γίνουν αποδεκτές ως μέλη του ευρωκρατούμενου διεθνούς συστήματος. Την ίδια στιγμή, όμως, οι άνθρωποι άρχισαν να μιλούν για τους πολιτισμούς στον πληθυντικό. Αυτό σήμαινε "την άρνηση του ορισμού του πολιτισμού ως ενός ιδανικού ή ως του ιδανικού" και την απομάκρυνση από την υπόθεση ότι υπήρχε μόνο ένα κριτήριο του τι είναι πολιτισμένο, το οποίο, όπως το έθεσε και ο Μπρωντέλ, "περιόριζε τα χαρακτηριστικά του πολιτισμένου σε λίγους εκλεκτούς λαούς και ομάδες, την ελίτ της ανθρωπότητας". Αντιθέτως, υπήρχαν πολλοί πολιτισμοί που ο καθένας ήταν πολιτισμένος με το δικό του τρόπο. Ο πολιτισμός στον ενικό, εν ολίγοις, "έχασε κάτι από την ανωτερότητά του", ενώ ο πολιτισμός στον πληθυντικό θα μπορούσε να θεωρηθεί και απολίτιστος με την έννοια του πολιτισμού στον ενικό.

Οι πολιτισμοί στον πληθυντικό αριθμό είναι αυτοί που μας ενδιαφέρουν σ'αυτό το βιβλίο. Παρόλο που η διαφορά μεταξύ ενικού και πληθυντικού εξακολουθεί να έχει σημασία, η ιδέα του πολιτισμού στον ενικό αριθμό έχει επανεμφανιστεί στο επιχείρημα ότι υπάρχει ένας παγκόσμιος πολιτισμός. Αυτό το επιχείρημα είναι αστήρικτο, αλλά θα ήταν χρήσιμο να το διερευνήσουμε, όπως και θα κάνουμε στο τελευταίο κεφάλαιο αυτού του βιβλίου, για να δούμε αν οι πολιτισμοί γίνονται πράγματι πιο πολιτισμένοι.

Δεύτερον, ο πολιτισμός αποτελεί για όλους μια πολιτιστική οντότητα, με εξαίρεση τη Γερμανία. Οι Γερμανοί στοχαστές του 19ου αιώνα διέκριναν μια διαφορά μεταξύ του πολιτισμού ο οποίος σχετίζεται με τη μηχανική, την τεχνολογία και τους υλικούς παράγοντες, και της κουλτούρας, που σχετίζεται με αξίες, ιδανικά, με τα υψηλά διανοητικά, καλλιτεχνικά, ηθικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας. Αυτή η διάκριση διατηρείται στη γερμανική σκέψη αλλά δεν έχει γίνει αποδεκτή αλλού. Μερικοί ανθρωπολόγοι έχουν αντιστρέψει αυτή τη σχέση και αντιλαμβάνονται την κουλτούρα ως χαρακτηριστικό των πρωτόγονων αμετάβλητων, μη αστικών κοινωνιών, ενώ θεωρούν ότι οι πιο σύνθετες, δυναμικές και αστικές κοινωνίες συνιστούν πολιτισμούς. Αυτές οι προσπάθειες διάκρισης μεταξύ κουλτούρας και πολιτισμού δεν έχουν καρποφορήσει και, εκτός της Γερμανίας, υπάρχει μια γενική συμφωνία με τον Μπρωντέλ που ισχυρίζεται ότι " είναι αυταπάτη να επιθυμούμε, κατά το γερμανικό πρότυπο, να διαχωρίσουμε την κουλτούρα από το θεμέλιό της που είναι ο πολιτισμός".

Ο πολιτισμός και η κουλτούρα αναφέρονται στο γενικό τρόπο ζωής ενός λαού. Ο πολιτισμός είναι η κουλτούρα με την ευρύτερη έννοια. Και οι δυο έχουν "αξίες, κανόνες, θεσμούς και τρόπους σκέψης, που μεταφέρονται από γενιά σε γενιά σε μια δεδομένη κοινωνία που δίνει σ' όλα αυτά μεγάλη σημασία". Ο πολιτισμός είναι , για τον Μπρωντέλ, "ένας χώρος, μια πολιτιστική περιοχή", "μια συλλογή πολιτιστικών χαρακτηριστικών και φαινομένων"· Ο Βαλερστάιν ορίζει τον πολιτισμό ως "μια συγκεκριμένη σύνθεση κοσμοαντίληψης, εθίμων, δομής και κουλτούρας (ταυτόχρονα υλικής και πνευματικής κουλτούρας), η οποία σχηματίζει

κάποιου είδους ιστορική ενότητα και συνυπάρχει (όχι πάντα ταυτόχρονα) με άλλου είδους τέτοια φαινόμενα". Ο πολιτισμός είναι, σύμφωνα με τον Ντώσον, "το προϊόν συγκεκριμένων πρότυπων διαδικασιών πολιτιστικής δημιουργίας, που είναι η δουλειά ενός συγκεκριμένου λαού", ενώ ο Ντυρκέμ και ο Μάους λένε ότι "είναι ένα είδος ηθικής κατάστασης που περιβάλλει έναν αριθμό εθνών, και κάθε εθνική κουλτούρα αποτελεί μέρος του συνόλου." Κατά το Σπέγκλερ ο πολιτισμός είναι "το αναπόφευκτο πεπρωμένο της κουλτούρας". Η κουλτούρα αποτελεί το κοινό στοιχείο σε όλους σχεδόν τους ορισμούς του πολιτισμού.

Τα κύρια στοιχεία κουλτούρας που ορίζουν τον πολιτισμό εκφράστηκαν με τον πλέον κλασικό τρόπο από τους Αθηναίους, όταν διαβεβαίωναν τους Σπαρτιάτες ότι δεν θα τους πρόδιδαν στους Πέρσες:

> Γιατί υπάρχουν πολλοί και σοβαροί λόγοι που μας απαγορεύουν να κάνουμε κάτι τέτοιο, ακόμα και να θέλαμε. Πρώτο και κύριο, τα αγάλματα και οι ναοί των θεών κάηκαν και έχουν ερειπωθεί. Πρέπει να πάρουμε εκδίκηση γι'αυτό με όλες μας τις δυνάμεις και όχι να συνεργαστούμε με τους ανθρώπους που διέπραξαν τέτοια εγκλήματα. Δεύτερον , η ελληνική φυλή έχει το ίδιο αίμα και την ίδια γλώσσα, μοιραζόμαστε τους ίδιους θεούς, ναούς, τις ίδιες θυσίες και έθιμα. Θα ήταν, πράγματι, πολύ άσχημο αν οι Αθηναίοι τα πρόδιδαν όλα αυτά.

Δεσμοί αίματος, γλώσσα, θρησκεία και τρόπος ζωής ήταν τα κοινά στοιχεία των Ελλήνων που τους διαφοροποιούσαν από τους Πέρσες και άλλους μη Έλληνες. Από όλα τα αντικειμενικά στοιχεία που ορίζουν τον πολιτισμό, το σημαντικότερο είναι συνήθως η θρησκεία,όπως άλλωστε το παρατήρησαν και οι αρχαίοι Αθηναίοι. Σε μεγάλο βαθμό οι μεγαλύτεροι πολιτισμοί στην ανθρώπινη ιστορία έχουν ταυτιστεί με τις μεγαλύτερες θρησκείες του κόσμου. Λαοί, με την ίδια εθνικότητα και γλώσσα, αλλά με διαφορετική θρησκεία αλληλοεξοντώνονται, όπως συνέβη στο Λίβανο, στην πρώην Γιουγκοσλαβία και στην Ινδική χερσόνησο.

Υπάρχει, επίσης, σημαντική αντιστοιχία μεταξύ του διαχωρισμού των ανθρώπων σε πολιτισμούς βάσει πολιτιστικών χαρακτηριστικών και του διαχωρισμού τους σε φυλές βάσει φυσικών χαρακτηριστικών. Ωστόσο, ο πολιτισμός και η φυλή δεν είναι ταυτόσημα. Άνθρωποι της ίδιας φυλής μπορεί να χωρίζονται πολιτισμικά. Άνθρωποι από διαφορετικές φυλές μπορεί να ενώνονται πολιτισμικά. Συγκεκριμένα, ο Χριστιανισμός και ο Ισλάμ, οι δυο αποστολικές θρησκείες, συγκεντρώνουν στους κόλπους τους κοινωνίες από όλες τις φυλές. Οι σημαντικές διακρίσεις μεταξύ των ανθρώπων βασίζονται στις αξίες τους, τα πιστεύω τους, τους θεσμούς και τις κοινωνικές τους δομές και όχι στο χρώμα του δέρματος ή στις φυσικές τους διαστάσεις.

Τρίτον, οι πολιτισμοί είναι περιεκτικοί, δηλαδή τα επιμέρους συστατικά τους δεν μπορούν να γίνουν κατανοητά χωρίς αναφορά στο σύνολο του πολιτισμού. Ο Τόυνμπη υποστήριξε ότι ενώ οι πολιτισμοί "περιέχουν, δεν μπορούν να περιέχο-

νται". Ο πολιτισμός είναι μια "ολότητα". Και συνεχίζει ο Μέλκο: [οι πολιτισμοί] "έχουν ένα βαθμό ολοκλήρωσης. Τα μέρη τους ορίζονται από τη σχέση μεταξύ τους αλλά και με το σύνολο. Αν ένας πολιτισμός αποτελείται από κράτη, τότε αυτά τα κράτη θα έχουν περισσότερες σχέσεις μεταξύ τους απ' ό,τι με κράτη από άλλο πολιτισμό. Μπορεί να πολεμούν περισσότερο και να έχουν πιο πυκνές διπλωματικές επαφές. Μπορεί να είναι περισσότερο αλληλοεξαρτώμενα οικονομικά. Μπορεί να ανταλλάσσουν αισθητικές και φιλοσοφικές απόψεις".

Ο πολιτισμός αποτελεί την ευρύτερη πολιτιστική οντότητα. Τα χωριά, οι επαρχίες, οι εθνικές ομάδες, οι εθνότητες, οι θρησκευτικές ομάδες έχουν διαφορετικές κουλτούρες σε διαφορετικά επίπεδα πολιτιστικής ετερογένειας. Η κουλτούρα ενός χωριού στη Νότια Ιταλία μπορεί να διαφέρει από την κουλτούρα ενός χωριού στη Βόρεια Ιταλία, αλλά και τα δυο ανήκουν σε μια κοινή ιταλική κουλτούρα που τα διαφοροποιεί από τα γερμανικά χωριά. Οι ευρωπαϊκές κοινότητες, με τη σειρά τους, έχουν πολιτιστικά χαρακτηριστικά που τις διαφοροποιούν από τις κινεζικές ή τις ινδουϊστικές κοινότητες. Οι Κινέζοι, οι Ινδοί και οι Δυτικοί, όμως, δεν αποτελούν μέρη μιας ευρύτερης πολιτιστικής οντότητας. Αποτελούν πολιτισμούς. Συνεπώς, ο πολιτισμός είναι η ανώτερη πολιτιστική ομαδοποίηση και το υψηλότερο επίπεδο πολιτιστικής ταύτισης που διαθέτουν οι άνθρωποι, και που τους διακρίνει από το υπόλοιπο ζωικό βασίλειο. Ορίζεται και από τα κοινά αντικειμενικά στοιχεία, όπως η γλώσσα, η ιστορία, η θρησκεία, τα έθιμα, οι θεσμοί, αλλά και από την υποκειμενική ταύτιση των ίδιων των ανθρώπων. Οι άνθρωποι έχουν διαφορετικά επίπεδα ταύτισης: ένας κάτοικος της Ρώμης μπορεί να ορίζει τον εαυτό του, με διαφορετικούς βαθμούς έντασης, ως Ρωμαίο, Ιταλό, Καθολικό, Χριστιανό, Ευρωπαίο, Δυτικό. Ο πολιτισμός στον οποίο ανήκει είναι το υψηλότερο επίπεδο ταύτισης με το οποίο ταυτίζεται. Οι πολιτισμοί είναι το μεγάλο "εμείς", εκεί όπου αισθανόμαστε πολιτιστικά σαν στο σπίτι μας, αυτό που μας διαχωρίζει από "εκείνους". Οι πολιτισμοί μπορεί να αποτελούνται από πολλούς ανθρώπους, όπως ο κινεζικός πολιτισμός, ή από πολύ λίγους, όπως η αγγλόφωνη Καραϊβική. Στη διαδρομή της ιστορίας, υπήρξαν πολλές μικρές ομάδες ανθρώπων που, ενώ διέθεταν ξεχωριστή κουλτούρα, δεν ταυτίστηκαν με ένα ευρύτερο πολιτισμό. Έχουν γίνει διακρίσεις ανάλογα με το μέγεθος και τη σπουδαιότητα, σε κύριους και περιφερειακούς πολιτισμούς (Μπάγκμπυ) ή σε κυρίαρχους και αναχαιτισμένους ή άκαρπους πολιτισμούς (Τόυνμπη). Σε αυτό το βιβλίο θα ασχοληθούμε με αυτούς που γενικά θεωρούνται κυρίαρχοι πολιτισμοί στην ανθρωπότητα.

Οι πολιτισμοί δεν διαθέτουν ξεκάθαρα σύνορα με συγκεκριμένη αρχή και τέλος. Οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα και πράγματι επαναπροσδιορίζουν την ταυτότητά τους και, συνεπώς, η σύνθεση και η μορφή των πολιτισμών αλλάζει με την πάροδο του χρόνου. Τα διαφορετικά είδη κουλτούρας των λαών αλληλεπιδρούν και επικαλύπτονται. Κατά πόσο αυτά τα είδη μοιάζουν ή διαφέρουν μεταξύ τους είναι κάτι που επίσης ποικίλλει σημαντικά. Παρόλα αυτά, οι πολιτι-

σμοί αποτελούν σημαντικές οντότητες και παρότι τα σύνορα μεταξύ τους δεν είναι ακριβή, είναι πραγματικά.

Τέταρτον, οι πολιτισμοί είναι μεν θνητοί, αλλά έχουν μεγάλη διάρκεια ζωής. Εξελίσσονται, προσαρμόζονται και είναι από τους διαρκέστερους ανθρώπινους οργανισμούς, "πραγματικότητες της ακραία μεγάλης διάρκειας." Το "μοναδικό και συγκεκριμένο βασικό τους χαρακτηριστικό" είναι "η μακρά ιστορική τους συνέχεια. Στην πραγματικότητα, ο πολιτισμός είναι η μεγαλύτερη από όλες τις ιστορίες". Αυτοκρατορίες ακμάζουν και παρακμάζουν, κυβερνήσεις έρχονται και φεύγουν, οι πολιτισμοί παραμένουν και "επιβιώνουν πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών ακόμα και ιδεολογικών αναταραχών." "Η διεθνής ιστορία", συμπεραίνει ο Μπόσμαν, "πολύ σωστά τεκμηριώνει την άποψη ότι τα πολιτικά συστήματα αποτελούν εφήμερες μεθόδους στην επιφάνεια των πολιτισμών, και ότι το πεπρωμένο κάθε γλωσσικά και ηθικά ενοποιημένης κοινότητας εξαρτάται, σε τελική ανάλυση, από την επιβίωση κάποιων δομικών ιδεών, γύρω από τις οποίες διαδοχικές γενιές έχουν συσπειρωθεί, ιδεών που συμβολίζουν τη συνέχεια της κοινωνίας". Ουσιαστικά, όλοι οι σημαντικοί πολιτισμοί του κόσμου στον 20ό αιώνα υπάρχουν ήδη εδώ και μια χιλιετία, ή όπως στην περίπτωση της Λατινικής Αμερικής, είναι απόγονοι ενός άλλου μακρόβιου πολιτισμού.

Οι πολιτισμοί δεν διαρκούν μόνο, εξελίσσονται κιόλας. Είναι δυναμικοί, ακμάζουν και παρακμάζουν, συγχωνεύονται και χωρίζονται και, όπως γνωρίζουν καλά οι φοιτητές της ιστορίας, εξαφανίζονται επίσης και θάβονται μέσα στο χρόνο. Οι διάφορες φάσεις της εξέλιξής τους καθορίζονται με διάφορους τρόπους. Σύμφωνα με τον Κουίγκλυ οι πολιτισμοί αναπτύσσονται περνώντας από εφτά στάδια: ανάμειξη, κυοφορία, επέκταση, εποχή της σύγκρουσης, οικουμενική αυτοκρατορία, παρακμή και εισβολή. Ο Μέλκο γενικεύει το μοντέλο αλλαγής από ένα αποκρυσταλλωμένο φεουδαρχικό σύστημα προς ένα μεταβατικό φεουδαρχικό σύστημα, και από εκεί σε ένα αποκρυσταλλωμένο κρατικό σύστημα και μετά σε ένα μεταβατικό κρατικό σύστημα και, τέλος, σε ένα αποκρυσταλλωμένο αυτοκρατορικό σύστημα. Ο Τόυνμπη βλέπει τον πολιτισμό να εμφανίζεται σαν απάντηση στις προκλήσεις και μετά να περνά από μια περίοδο ανάπτυξης, κατά τη διάρκεια της οποίας αυξάνεται ο έλεγχος που ασκεί στο περιβάλλον του μέσω μιας δημιουργικής μειονότητας.Μετά ακολουθεί μια ταραγμένη περίοδος, η άνοδος του οικουμενικού κράτους και μετά έπεται η διάλυση. Μολονότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές, οι παραπάνω θεωρίες βλέπουν τους πολιτισμούς να εξελίσσονται μέσα από ταραγμένες περιόδους σε μια οικουμενική κατάσταση και μετά σε παρακμή και αποσύνθεση.

Πέμπτον, επειδή οι πολιτισμοί αποτελούν πολιτιστικές και όχι πολιτικές οντότητες, δεν μπορούν να τηρήσουν την τάξη, να επιβάλλουν δικαιοσύνη, να εισπράξουν φόρους, να διεξάγουν πολέμους, να διαπραγματευτούν συμφωνίες, να κάνουν ό,τι κάνουν οι κυβερνήσεις. Η πολιτική σύνθεση από πολιτισμό σε πολιτισμό και κατά διαστήματα διαφέρει και στο εσωτερικό του ίδιου του πολιτισμού.

Ένας πολιτισμός, συνεπώς, μπορεί να περιλαμβάνει μια ή και περισσότερες μονάδες. Αυτές οι μονάδες μπορεί να είναι μεγαλουπόλεις, αυτοκρατορίες, ομοσπονδίες, συνομοσπονδίες, εθνικά κράτη, πολυεθνικά κράτη που μπορούν να διαθέτουν διαφορετικές μορφές διακυβέρνησης. Καθώς ένας πολιτισμός εξελίσσεται, οι αλλαγές συνήθως συμβαίνουν στον αριθμό και τη φύση των συστατικών πολιτικών μονάδων του. Σε μια ακραία περίπτωση, ο πολιτισμός και η πολιτική οντότητα μπορεί να συμπίπτουν. Η Κίνα, σχολίασε ο Λούσιαν Πέυ, "είναι ένας πολιτισμός που προσποιείται ότι είναι κράτος". Η Ιαπωνία είναι ένας πολιτισμός πού είναι κράτος. Ωστόσο, οι περισσότεροι πολιτισμοί περιλαμβάνουν περισσότερα από ένα κράτη ή άλλες πολιτικές οντότητες. Στο σύγχρονο κόσμο, οι περισσότεροι πολιτισμοί περιλαμβάνουν δυο τουλάχιστον κράτη.

Τέλος, οι μελετητές γενικά συμφωνούν όσον αφορά τον τρόπο αναγνώρισης των μεγαλύτερων πολιτισμών που υπήρξαν στην ιστορία και των πολιτισμών της σύγχρονης εποχής. Συχνά, όμως, διαφωνούν στο συνολικό αριθμό των πολιτισμών που υπήρξαν στην ιστορία. Ο Κουΐγκλυ αναγνωρίζει δεκαέξι ιστορικές περιπτώσεις και πιθανώς άλλες οκτώ. Ο Τόυνμπη, αρχικά, έκανε λόγο για είκοσι ένα πολιτισμούς και μετά για είκοσι τρεις. Ο Σπέγκλερ διέκρινε οκτώ μεγάλους πολιτισμούς. Ο Μακνήλ κάνει λόγο για εννιά πολιτισμούς σ'όλη τη διάρκεια της ιστορίας. Ο Μπάγκμπυ, επίσης, διέκρινε εννιά ή ενδεχομένως έντεκα, στην περίπτωση που ξεχωρίσουμε την Ιαπωνία από την Κίνα και την Ορθοδοξία από τη Δύση. Ο Μπρωντέλ αναγνωρίζει εννιά και ο Ροστοβάνι εφτά σύγχρονους. Εν μέρει, αυτές οι διαφορές σχετίζονται με το αν θα δεχτούμε ότι ομάδες που διακρίνουμε με βάση την κουλτούρα, όπως οι Κινέζοι και οι Ινδοί, αποτελούσαν μέρος ενός πολιτισμού στη διάρκεια της ιστορίας ή δύο, ή και περισσότερων συγγενικών πολιτισμών από τους οποίους ο ένας είναι γόνος του άλλου. Ανεξάρτητα από αυτές τις διαφορές, η ταυτότητα των μεγαλύτερων πολιτισμών δεν αμφισβητείται. Ο Μέλκο, αφού μελέτησε το σχετικό υλικό, συμπεραίνει ότι με βάση ένα "δίκαιο συμβιβασμό" υπάρχουν πράγματι τουλάχιστον δώδεκα πολιτισμοί, οι εφτά από τους οποίους ανήκουν στο παρελθόν (ο πολιτισμός της Μεσοποταμίας, ο αιγυπτιακός, ο κρητικός, ο κλασικός, ο βυζαντινός, ο κεντροαμερικάνικος, και ο πολιτισμός των Άνδεων), ενώ οι πέντε στο παρόν (ο σινικός, ο ιαπωνικός, ο ινδουϊστικός, ο ισλαμικός και ο δυτικός). Μερικοί μελετητές προσθέτουν το ρωσικό ορθόδοξο πολιτισμό διακρίνοντάς τον από τον πατρικό του βυζαντινό πολιτισμό και από το δυτικό. Θα ήταν χρήσιμο για τις ανάγκες αυτού του βιβλίου να προσθέσουμε σε αυτούς τους έξι πολιτισμούς άλλους δυο, το λατινοαμερικάνικο και τον αφρικάνικο πολιτισμό.

Οι κυριότεροι σύγχρονοι πολιτισμοί είναι οι εξής:

Σινικός. Όλοι οι μελετητές αποδέχονται την ύπαρξη ενός ξεχωριστού κινεζικού πολιτισμού που ξεκινά από το 1500 π.Χ. και ενδεχομένως μια χιλιετία νωρίτερα. Άλλοι μελετητές αποδέχονται την ύπαρξη δυο κινεζικών πολιτισμών που ο ένας διαδέχτηκε τον άλλο κατά τη διάρκεια των πρώτων αιώνων της χριστιανικής επο-

χής. Στο άρθρο μου στο *Foreign Affairs,* ονόμασα αυτόν τον πολιτισμό κομφουκιανό. Είναι ακριβέστερο, όμως, να χρησιμοποιούμε τον όρο σινικός. Αν και ο Κομφουκιανισμός αποτελεί σημαντικό στοιχείο του κινεζικού πολιτισμού, αλλά ο κινεζικός πολιτισμός αποτελείται από πολύ περισσότερα πράγματα και επίσης υπερβαίνει την Κίνα ως πολιτική οντότητα. Ο όρος "σινικός", που έχει χρησιμοποιηθεί από πολλούς μελετητές, περιγράφει κατάλληλα την ύπαρξη κοινής κουλτούρας στην Κίνα και στις κινεζικές κοινότητες της Νοτιοανατολικής Ασίας και αλλού, καθώς και μιας συγγενικής κουλτούρας στο Βιετνάμ και την Κορέα.

Ιαπωνικός. Μερικοί μελετητές συνδυάζουν την κινεζική με την ιαπωνική κουλτούρα υπό τον τίτλο πολιτισμός της Άπω Ανατολής. Οι περισσότεροι, όμως, αναγνωρίζουν τον ιαπωνικό ως ξεχωριστό πολιτισμό, απόγονο του κινεζικού πολιτισμού, που πρωτοεμφανίστηκε μεταξύ του 100μ.Χ. και 400μ.Χ.

Ινδουϊστικός. Είναι παγκοσμίως αναγνωρισμένο ότι στην Ινδική χερσόνησο υπήρξαν ένας ή και περισσότεροι διαδοχικοί πολιτισμοί από το 1500 π.Χ. Αναφέρονται ο ινδιάνικος ή ινδικός. Ο όρος ινδουϊστικός αναφέρεται συνήθως στον πιο πρόσφατο πολιτισμό. Ο Ινδουϊσμός υπήρξε κεντρικό στοιχείο της κουλτούρας της Ινδικής χερσονήσου από τη δεύτερη χιλιετία π.Χ. "Ο Ινδουϊσμός ήταν κάτι περισσότερο από μια θρησκεία ή ένα κοινωνικό σύστημα. Ήταν η καρδιά του ινδικού πολιτισμού". Και έχει διατηρήσει αυτό το ρόλο ακόμα και στη σύγχρονη εποχή, παρόλο που η Ινδία έχει σημαντική μουσουλμανική κοινότητα καθώς και αρκετές μικρότερες πολιτιστικές μειονότητες. Όπως και στην περίπτωση του σινικού, ο όρος ινδουϊστικός διαχωρίζει το όνομα του πολιτισμού από το όνομα του κράτους πυρήνα αυτού του πολιτισμού, πράγμα αναγκαίο στις περιπτώσεις εκείνες που τα όρια της κουλτούρας του πολιτισμού είναι ευρύτερα από τα όρια του κράτους.

Ισλαμικός. Οι σημαντικότεροι μελετητές αποδέχονται την ύπαρξη ενός ξεχωριστού ισλαμικού πολιτισμού. Προερχόμενο από την αραβική χερσόνησο τον 7ο αιώνα μ.Χ., το Ισλάμ επεκτάθηκε γρήγορα προς τη Βόρεια Αφρική και την Ιβηρική χερσόνησο και, επίσης, ανατολικά προς την Κεντρική Ασία, την Ινδική χερσόνησο και τη Νοτιοανατολική Ασία. Επομένως, μέσα στο Ισλάμ υπάρχουν πολλά είδη κουλτούρας ή ακόμα και πολιτισμών, όπως ο αραβικός, ο τουρκικός, ο περσικός και ο μαλαισιανός.

Δυτικός. Ο δυτικός πολιτισμός θεωρείται ότι εμφανίστηκε γύρω στο 700 με 800 μ.Χ. Οι μελετητές πιστεύουν ότι διαθέτει τρία μείζονα συνθετικά στοιχεία, την Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική και τη Λατινική Αμερική.

Λατινοαμερικανικός. Η Λατινική Αμερική, ωστόσο, έχει ξεχωριστή ταυτότητα που τη διακρίνει από τη Δύση. Αν και είναι απόγονος του ευρωπαϊκού πολιτισμού, η Λατινική Αμερική ακολούθησε διαφορετική εξέλιξη από την Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική. Έχει μια συλλογική, απολυταρχική κουλτούρα, που η Ευρώπη είχε σε πολύ μικρότερο βαθμό ενώ η Βόρεια Αμερική σχεδόν καθόλου. Η Ευρώπη και η Βόρεια Αμερική έζησαν τις συνέπειες της Μεταρρύθμισης και

έχουν συνδυάσει τη ρωμαιοκαθολική με την προτεσταντική κουλτούρα. Ιστορικά, αν και αυτό μπορεί να μην ισχύει πάντα, η Λατινική Αμερική είναι ρωμαιοκαθολική. Ο λατινοαμερικανικός πολιτισμός ενσωματώνει και πολλά είδη ιθαγενούς κουλτούρας που δεν υπάρχουν στην Ευρώπη ενώ έχουν εξαφανιστεί από τη Βόρεια Αμερική. Η κουλτούρα των ιθαγενών διαφέρει σε σπουδαιότητα από χώρα σε χώρα.Είναι διαφορετική η σημασία της στο Μεξικό, την Κεντρική Αμερική, το Περού και τη Βολιβία, από τη μια μεριά, και ιδιαίτερα στην Αργεντινή και τη Χιλή, από την άλλη. Επιπλέον, η λατινοαμερικανική πολιτική εξέλιξη και οικονομική ανάπτυξη διαφέρει σημαντικά από τα κύρια μοντέλα της Βόρειας Αμερικής. Οι ίδιοι οι λατινοαμερικανοί, τελείως υποκειμενικά, ταυτίζονται άλλοτε με τη Δύση, ισχυριζόμενοι "ότι αποτελούν μέρος της Δύσης", άλλοτε λένε "έχουμε τη δική μας μοναδική κουλτούρα." Υπάρχουν δε πολλές μέλετες από λατινομαερικανούς αλλά και από βορειοαμερικανούς, που αναπτύσσουν αυτές τις πολιτιστικές διαφορές. Η Λατινική Αμερική μπορεί να θεωρηθεί είτε μέρος του δυτικού πολιτισμού είτε ξεχωριστός πολιτισμός, που έχει συγγενικούς δεσμούς με το δυτικό και είναι διχασμένος ως προς το αν αποτελεί μέρος της Δύσης ή όχι. Για μια ανάλυση των διεθνών πολιτικών επιπτώσεων των πολιτισμών , που θα συμπεριλαμβάνει τις σχέσεις της Λατινικής Αμερικής με τη Βόρεια Αμερική και την Ευρώπη, η δεύτερη εκδοχή είναι καταλληλότερη και χρησιμότερη.

Η Δύση περιλαμβάνει την Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική καθώς και άλλες χώρες που κατοικήθηκαν από Ευρωπαίους, όπως η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία. Η σχέση μεταξύ των δυο βασικών στοιχείων της Δύσης, όμως, έχει αλλάξει με την πάροδο του χρόνου. Για μεγάλο μέρος της ιστορίας τους οι Αμερικανοί όριζαν την κοινωνία τους σε αντίθεση με τη Ευρώπη. Η Αμερική ήταν η γη της ελευθερίας, της ισότητας, της ευκαιρίας, του μέλλοντος, ενώ η Ευρώπη αντιπροσώπευε την καταπίεση, τις ταξικές συγκρούσεις, την ιεραρχία, την οπισθοδρομικότητα. Μέχρι που υποστηρίχτηκε ότι η Αμερική αποτελεί ξεχωριστό πολιτισμό. Αυτή η αντιθετική θέση της Αμερικής έναντι της Ευρώπης ήταν απόρροια της έλλειψης επαφής που είχε η Αμερική, τουλάχιστον ως το τέλος του 19ου αιώνα, με άλλους μη δυτικούς πολιτισμούς. Από τη στιγμή που οι ΗΠΑ εμφανίστηκαν στην παγκόσμια σκηνή, αναπτύχθηκε και η αίσθηση της κοινής ταυτότητας με την Ευρώπη.Μολονότι η Αμερική του 19ου αιώνα όριζε τον εαυτό της ως κάτι διαφορετικό και αντίθετο της Ευρώπης, η Αμερική του 20ού αιώνα ορίζει τον εαυτό της ως μέρος, και για την ακρίβεια ως ηγέτη, μιας ευρύτερης οντότητας, της Δύσης δηλαδή, που περιλαμβάνει και την Ευρώπη.

Ο όρος "Δύση" χρησιμοποιείται παγκοσμίως για να περιγράψει αυτό που συνηθίζαμε να ονομάζουμε Δυτική Χριστιανοσύνη. Συνεπώς, η Δύση είναι ο μόνος πολιτισμός που ονομάστηκε έτσι σύμφωνα με το δείκτη της πυξίδας και όχι λόγω κάποιου λαού, θρησκείας ή γεωγραφικής περιοχής. Αυτή η ταύτιση απομονώνει τον πολιτισμό από το ιστορικό, γεωγραφικό και πολιτιστικό του πλαίσιο. Ιστορικά, ο δυτικός πολιτισμός είναι ο ευρωπαϊκός πολιτισμός. Στη σύγχρονη

εποχή, ο δυτικός πολιτισμός έχει μετατραπεί σε ευρωαμερικανικό ή βορειοατλαντικό πολιτισμό. Στο χάρτη μπορούμε να βρούμε την Ευρώπη, την Αμερική και το Βόρειο Ατλαντικό, τη Δύση όμως δεν μπορούμε να τη βρούμε.* Επίσης, η λέξη "Δύση" γέννησε τον όρο "δυτικοποίηση" που έχει δημιουργήσει ένα παραπλανητικό συνδυασμό της δυτικοποίησης και του εκσυγχρονισμού. Είναι πιο ευκολο να αντιληφθούμε την Ιαπωνία να "δυτικοποιείται" παρά να "εξευρωαμερικανίζεται". Ο ευρωαμερικανικός πολιτισμός, ωστόσο, αναφέρεται παγκοσμίως ως δυτικός πολιτισμός και αυτός είναι ο όρος που θα χρησιμοποιηθεί εδώ, παρόλα τα προβλήματά του.

Αφρικάνικος(ενδεχομένως). Εκτός από τον Μπρωντέλ, οι σπουδαιότεροι μελετητές του πολιτισμού δεν αναγνωρίζουν ένα ξεχωριστό αφρικανικό πολιτισμό. Η Βόρεια και Ανατολική Αφρική ανήκουν στον ισλαμικό πολιτισμό. Ιστορικά, η Αιθιοπία αποτελούσε έναν ιδιαίτερο πολιτισμό. Σε άλλες περιοχές, ο ευρωπαϊκός ιμπεριαλισμός και αποικισμός έφερε μαζί του στοιχεία του δυτικού πολιτισμού. Στη Νότια Αφρική, οι Ολλανδοί, οι Γάλλοι και αργότερα οι Άγγλοι άποικοι δημιούργησαν μια πολλαπλώς διασπασμένη ευρωπαϊκή κουλτούρα. Κυριότερα, ο ευρωπαϊκός ιμπεριαλισμός διέδωσε το Χριστιανισμό στο μεγαλύτερο μέρος της ηπείρου νότια της Σαχάρας. Σε όλη την Αφρική οι φυλετικές ταυτότητες είναι διάχυτες και έντονες. Σταδιακά, όμως, οι Αφρικανοί αναπτύσσουν μια ξεχωριστή αφρικανική ταυτότητα και θα μπορούσε κανείς να φανταστεί στο μέλλον την Αφρική νότια της Σαχάρας να δημιουργεί το δικό της πολιτισμό με τη Νότια Αφρική ως κράτος πυρήνα.

Η θρησκεία αποτελεί το κεντρικό προσδιοριστικό χαρακτηριστκό των πολιτισμών και, όπως είπε ο Κρίστοφ Ντώσον, "οι μεγάλες θρησκείες συνιστούν το θεμέλιο λίθο πάνω στον οποίο χτίζονται οι πολιτισμοί. Από τις πέντε "θρησκείες του κόσμου" που διακρίνει ο Βέμπερ, οι τέσσερις, ο Χριστιανισμός, το Ισλάμ, ο Ινδουϊσμός και ο Κομφουκιανισμός, σχετίζονται με μεγάλους πολιτισμούς. Η πέμπτη θρησκεία, ο Βουδισμός, δεν σχετίζεται. Γιατί συμβαίνει αυτό; Όπως το Ισλάμ και ο Χριστιανισμός, ο Βουδισμός γρήγορα χωρίστηκε σε δυο βασικές ομάδες και, όπως ο Χριστιανισμός, δεν επιβίωσε στη γενέτειρά του. Στις αρχές του 1ου αιώνα μ.Χ. ο Βουδισμός Μαχαγιάνα μεταφέρθηκε στην Κίνα και από

* Η χρήση των όρων "Ανατολή" και "Δύση" για να περιγράψουμε γεωγραφικές περιοχές είναι εθνοκεντρική και προκαλεί σύγχυση. Το "Βόρειος" και "Νότιος" έχουν γίνει παγκοσμίως αποδεκτά με σημεία αναφοράς τους πόλους. Η "Ανατολή" και η "Δύση", όμως, δεν έχουν τέτοια σημεία αναφοράς. Το ερώτημα που τίθεται είναι : Ανατολικά και δυτικά σε σχέση με τι; Η απάντηση εξαρτάται από το σημείο που βρισκόμαστε. Πιθανώς, οι όροι "Ανατολή" και "Δύση" αναφέρονταν στα ανατολικά και δυτικά τμήματα της Ευρασίας. Από τη σκοπιά της Αμερικής, όμως, η Άπω Ανατολή είναι η Άπω Δύση. Για τους Κινέζους η Δύση ταυτίζεται με την Ινδία ενώ "στην Ιαπωνία η 'Δύση' σημαίνει συνήθως την Κίνα". William E. Naff, "Reflections on the Question of 'East and West' from the Point of View of Japan", Comparative Civilizations Review 13-14 (Fall 1985 & Spring 1986), 228.

εκεί στην Κορέα, το Βιετνάμ και την Ιαπωνία. Σε αυτές τις κοινωνίες, ο Βουδισμός προσαρμόστηκε, αφομοιώθηκε από τη γηγενή κουλτούρα (στην Κίνα, για παράδειγμα, αφομοιώθηκε από τον Κομφουκιανισμό και τον Ταοϊσμό) και τελικά καταπνίγηκε. Αν και ο Βουδισμός παραμένει ένα σημαντικό συστατικό της κουλτούρας αυτών των χωρών, αυτές οι κοινωνίες δεν αποτελούν βουδιστικό πολιτισμό ούτε ταυτίζονται με αυτόν. Μια άλλη εκδοχή του Βουδισμού, ο Βουδισμός Θερεβάντα υπάρχει στη Σρι Λάνκα, στην Μπούρμα, την Ταϊλάνδη, το Λάος και την Καμπότζη. Επιπλέον, οι πληθυσμοί του Θιβέτ, της Μογγολίας και του Μπουτάν συνδέονται ιστορικά με τη λαμαϊκή παραλλαγή του Βουδισμού Μαχαγιάνα. Συνεπώς, αυτές οι κοινωνίες αποτελούν τη δεύτερη περιοχή του βουδιστικού πολιτισμού. Γενικά, όμως, η ολοκληρωτική σχεδόν εξαφάνιση του Βουδισμού από την Ινδία και η προσαρμογή και η συγχώνευσή του με την κουλτούρα της Κίνας και της Ιαπωνίας δεν έχουν επιτρέψει στο Βουδισμό να αποτελέσει το θεμέλιο κάποιου μεγάλου πολιτισμού.*

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Απροσδόκητη συνάντηση: *Οι πολιτισμοί πριν το 1500 π.Χ.* Οι σχέσεις μεταξύ των πολιτισμών έχουν εξελιχθεί περνώντας από δύο στάδια, ενώ σήμερα βρίσκονται στο τρίτο στάδιο. Για περισσότερες από τρεις χιλιετίες μετά την εμφάνιση των πολιτισμών στη Γη, οι επαφές μεταξύ τους υπήρξαν, με ελάχιστες εξαιρέσεις, είτε σχεδόν ανύπαρκτες και περιορισμένες είτε παροδικές και έντονες. Η φύση αυτών των επαφών έχει περιγραφεί από τους ιστορικούς ως "απροσδόκητη συνάντηση". Οι πολιτισμοί χωρίζονταν με βάση το χρόνο και τον τόπο. Μόνο ένας πολύ μικρός αριθμός υπήρχε σε κάθε δεδομένη χρονική στιγμή· και υπάρχει πολύ μεγάλη διαφορά, όπως ισχυρίζονται οι Μπέντζαμιν Σουόρτς και Σμούελ Αϊζενστάντ, μεταξύ των πολιτισμών της Εποχής του Τροχού και της Εποχής προ του Τροχού με κριτήριο το αν έκαναν διάκριση μεταξύ "των υπερφυσικών και

* Τι συμβαίνει με τον εβραϊκό πολιτισμό; Οι περισσότεροι μελετητές των πολιτισμών σχεδόν δεν τον αναφέρουν. Ως προς τα αριθμητικά μεγέθη ο Ιουδαϊσμός δεν είναι μεγάλος πολιτισμός. Ο Τόυνμπη τον περιγράφει ως ένα αναχαιτισμένο πολιτισμό που εξελίχθηκε από τον πρώιμο Συριακό πολιτισμό. Ιστορικά, συγγενεύει με το Ισλάμ και το Χριστιανισμό, και για πολλούς αιώνες οι εβραίοι διατηρούσαν την πολιτιστική τους ταυτότητα μέσα στο δυτικο, τον ορθόδοξο και τον ισλαμικό πολιτισμό. Με την ίδρυση του Ισραήλ, οι εβραίοι έχουν όλες τις αντικειμενικές προϋποθέσεις για ένα πολιτισμό: θρησκεία, γλώσσα, έθιμα, λογοτεχνία, θεσμούς και μια γεωγραφική και πολιτική πατρίδα. Τι συμβαίνει, όμως, με την υποκειμενική ταύτιση; Οι εβραίοι που ζουν σε άλλους πολιτισμούς βρίσκονται κατά μήκος όλου του φάσματος μεταξύ της ολοκληρωτικής ταύτισης με τον Ιουδαϊσμό και το Ισραήλ και του κατ'όνομα Ιουδαϊσμού και της πλήρους ταύτισης με τον πολιτισμό στον οποίο ζουν. Η δεύτερη περίπτωση είναι κυρίως των εβραίων που ζουν στη Δύση. Βλέπε Mordecai M. Kaplan, *Judasim as a Civilization* (Φιλαδέλφεια *Reconstructionist Press*, 1981; πρώτη δημοσίευση το 1934), κυρίως τις σελίδες 173-208.

των κοσμικών λειτουργιών". Οι πολιτισμοί της Εποχής του Τροχού, εν αντιθέσει με τους προγόνους τους, διέθεταν μύθους για το υπερφυσικό που διαδίδονταν από μια συγκεκριμένη πνευματική τάξη: "Εβραίοι προφήτες και ιερείς, Έλληνες φιλόσοφοι και σοφιστές, Κινέζοι διανοούμενοι, ινδουϊστές βραχμάνοι, βουδιστές σάγκχα και μουσουλμάνοι ουλεμάδες". Μερικές περιοχές γνώρισαν δυο ή και τρείς γενιές συγγενών πολιτισμών· μετά το θάνατο του ενός και μετά τη μεταβατική περίοδο, ακολουθούσε η άνοδος του διάδοχου πολιτισμού. Το Διάγραμμα 2.1 είναι ένας απλουστευμένος πίνακας των σχέσεων μεταξύ των κυριότερων ευρασιατικών πολιτισμών.

Οι πολιτισμοί, επίσης, χωρίζονται γεωγραφικά. Ως το 1500 π.Χ. οι πολιτισμοί των Άνδεων και της Κεντρικής Αμερικής δεν είχαν καμιά επαφή ούτε μεταξύ τους ούτε με άλλους πολιτισμούς. Οι πρώιμοι πολιτισμοί στις κοιλάδες του Νείλου, του Τίγρη και του Ευφράτη, του Ινδού και του Κίτρινου ποταμού επίσης δεν είχαν αλληλεπιδράσεις. Τελικά, οι επαφές μεταξύ των πολιτισμών πολλαπλασιάστηκαν στην Ανατολική Μεσόγειο, τη Νοτιοανατολική Ασία και τη Βόρεια Ινδία. Ωστόσο, η επικοινωνία και οι εμπορικές σχέσεις ήταν περιορισμένες λόγω των αποστάσεων και των περιορισμένων μέσων συγκοινωνίας, με τα οποία δεν ήταν δυνατόν να ξεπεραστούν οι αποστάσεις. Παρόλο που γινόταν εμπόριο δια θαλάσσης στη Μεσόγειο και τον Ινδικό ωκεανό, "τα άλογα που διέσχιζαν τις στέπες και όχι τα πλοία που διέσχιζαν τους ωκεανούς ήταν τα κυρίαρχα μεταφορικά μέσα, με τα οποία οι πολιτισμοί πριν το 1500 π.Χ. συνδέονταν μεταξύ τους, σε όσο βαθμό διατηρούσαν μια μικρή επαφή".

Οι ιδέες και η τεχνολογία διαδίδονταν από πολιτισμό σε πολιτισμό, αλλά συχνά αυτό χρειαζόταν αιώνες. Ίσως η σημαντικότερη πολιτιστική εξάπλωση που σημειώθηκε ποτέ, χωρίς να αποτελεί συνέπεια κατάκτησης, ήταν η διάδοση του Βουδισμού στην Κίνα, που έγινε έξι ολόκληρους αιώνες από τη γέννησή του στη βόρεια Ινδία. Η τυπογραφία εφευρέθηκε στην Κίνα τον 8ο αιώνα μ.Χ., ενώ με τη μορφή των κινητών στοιχείων τον 11ο αιώνα. Αυτή η τεχνολογία, όμως, έφτασε στην Ευρώπη το 15ο αιώνα. Το χαρτί εφευρέθηκε στην Κίνα το 2ο αιώνα μ.Χ., διαδόθηκε στην Ιαπωνία τον 7ο αιώνα και από εκεί στην Κεντρική Ασία τον 8ο αιώνα, στη Βόρεια Αφρική το 10ο αιώνα, στην Ισπανία το 12ο, ενώ στην Βόρεια Ευρώπη έφτασε το 13ο αιώνα. Τον 9ο αιώνα μια άλλη κινεζική εφεύρεση, η πυρίτιδα, διαδόθηκε στους Άραβες μερικές εκατοντάδες χρόνια αργότερα και έφτασε στην Ευρώπη το 14ο αιώνα.

Οι δραματικότερες και σημαντικότερες επαφές μεταξύ των πολιτισμών γίνονταν όταν ο λαός του ενός πολιτισμού κατακτούσε, υποδούλωνε και αφάνιζε το λαό ενός άλλου. Αυτές οι επαφές γενικά είχαν χαρακτήρα βίαιο αλλά σύντομο και συνέβαιναν κατά περιόδους. Τον 7ο αιώνα μ.Χ. αναπτύχθηκαν επαφές, για μεγάλο χρονικό διάστημα και συχνά έντονες, μεταξύ των πολιτισμών, κυρίως μεταξύ του Ισλάμ και της Δύσης και του Ισλάμ και της Ινδίας. Ωστόσο, η πλειοψηφία των εμπορικών, πολιτιστικών και στρατιωτικών αλληλεπιδράσεων συνέβαιναν εντός πολιτισμών. Αν και η Ινδία και η Κίνα, για παράδειγμα, υποτάχθη-

Σχήμα 2.1

Πηγή: Carol Quigley, The Evolution of civilizations: An Introduction to Historical Analysis (Ινδιανάπολη, Liberty Press, 2η έκδοση, 1979), σελ, 83

καν από άλλους λαούς (από τους Μογγόλους) και οι δυο πολιτισμοί έζησαν εκτεταμένες περιόδους "πολεμικών καταστάσεων" μέσα στον πολιτισμό τους. Παρομοίως, οι Έλληνες πολεμούσαν μεταξύ τους και έκαναν εμπόριο μεταξύ τους πολύ περισσότερο απ' ό,τι με τους Πέρσες ή άλλους μη Έλληνες.

Η Επίδραση: Η ανατολή της Δύσης. Η ευρωπαϊκή Χριστιανοσύνη αναδύθηκε ως ξεχωριστός πολιτισμός τον 8ο και 9ο αιώνα. Όμως, για αρκετές εκαντοντάδες χρόνια, έμεινε πίσω σε σχέση με τους υπόλοιπους πολιτισμούς. Η Κίνα της δυναστείας Τάγκ, Σούγκ και Μίγκ, ο ισλαμικός κόσμος από τον 8ο ως το 12ο αιώνα, το Βυζάντιο από τον 8ο ως τον 11ο αιώνα ξεπερνούσαν κατά πολύ την Ευρώπη σε πλούτο, έκταση, στρατιωτική δύναμη και καλλιτεχνικά, λογοτεχνικά και τεχνολογικά επιτεύγματα. Από τον 11ο ως το 13ο αιώνα, η ευρωπαϊκή κουλτούρα άρχισε να αναπτύσσεται, και σε αυτό τη βοήθησε "ο ενθουσιώδης και συστηματικός σφετερισμός των κατάλληλων στοιχείων από τους πολιτισμούς του Ισλάμ και του Βυζαντίου, σε συνδυασμό με την προσαρμογή αυτής της κληρονομιάς στις ειδικές συνθήκες και τα συμφέροντα της Δύσης". Κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου, η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Σκανδιναβία, και οι ακτές της Βαλτικής προσηλυτίστηκαν στη δυτική Χριστιανοσύνη, ενώ επακολούθησε η αποδοχή του ρωμαϊκού δικαίου καθώς και άλλων στοιχείων του δυτικού πολιτισμού. Έτσι, τα ανατολικά σύνορα του δυτικού πολιτισμού σταθεροποιήθηκαν και έκτοτε παραμένουν σχεδόν απαράλλαχτα. Κατά τη διάρκεια του 12ου και του 13ου αιώνα, οι

δυτικοί πολέμησαν για να κατορθώσουν να επεκτείνουν τον έλεγχό τους στην Ισπανία και κατόρθωσαν να εγκαθιδρύσουν αποτελεσματική κυριαρχία στη Μεσόγειο. Η άνοδος της τουρκικής δύναμης, όμως, προκάλεσε την κατάρρευση της "πρώτης υπερπόντιας δυτικοευρωπαϊκής αυτοκρατορίας". Ηδη από το 1500 μ.Χ. είχε ξεκινήσει η αναγέννηση της ευρωπαϊκής κουλτούρας και ο κοινωνικός πλουραλισμός, ενώ το αναπτυσσόμενο εμπόριο και τα τεχνολογικά επιτεύγματα είχαν θέσει τις βάσεις για μια νέα εποχή στην παγκόσμια πολιτική.

Οι σποραδικές, περιορισμένες και πολύπλευρες σχέσεις των πολιτισμών παραχώρησαν τη θέση τους στη συντριπτική, αμείωτη και μονόπλευρη επίδραση της Δύσης στους υπόλοιπους πολιτισμούς. Στο τέλος του 15ου αιώνα ξανακυριεύτηκε για τελευταία φορά η Ιβηρική χερσόνησος που κατείχαν οι Μαυριτανοί και ξεκίνησε η πορτογαλική διείσδυση στην Ασία και η ισπανική στην Αμερική. Μέσα στα επόμενα διακόσια πενήντα χρόνια όλο το δυτικό ημισφαίριο, καθώς και μεγάλες περιοχές της Ασίας, βρίσκονταν υπό την κυριαρχία της Ευρώπης. Στα τέλη του 18ου αιώνα παρατηρήθηκε η πρώτη μείωση του ευρωπαϊκού ελέγχου. Αρχικά, οι ΗΠΑ, μετά η Αϊτή και η Λατινική Αμερική, εξεγέρθηκαν εναντίον των Ευρωπαίων και απέκτησαν την ανεξαρτησία τους. Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, όμως, ο ανανεωμένος δυτικός ιμπεριαλισμός επέκτεινε τη δυτική κυριαρχία σε όλη σχεδόν την Αφρική, σταθεροποίησε το δυτικό έλεγχο στην Ινδική χερσόνησο και σε άλλα μέρη της Ασίας, ενώ στις αρχές του 20ού αιώνα έθεσε σχεδόν όλη τη Μέση Ανατολή, εκτός της Τουρκίας, υπό μερικό ή ολικό έλεγχο. Το 1800 οι ευρωπαϊκές ή πρώην ευρωπαϊκές αποικίες (στην Αμερική) αποτελούσαν το 35% της επιφάνειας της Γης, το 1878 αποτελούσαν το 67%, ενώ το 1914 το 84%. Το 1920 αυτό το ποσοστό ήταν υψηλότερο, καθώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν πια μοιρασμένη μεταξύ της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας. Το 1800 η Βρετανική Αυτοκρατορία είχε έκταση 1,5 εκατομμύρια τετραγωνικά μιλία και πληθυσμό 20 εκατομμύρια ανθρώπων. Το 1900 η Βικτωριανή αυτοκρατορία, όπου ο ήλιος δεν έδυε ποτέ, εκτεινόταν σε 11 εκατομμύρια τετραγωνικών μιλίων και είχε πληθυσμό 390 εκατομμύρια. Στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής επέκτασης, οι πολιτισμοί των Άνδεων και της Κεντρικής Αμερικής ουσιαστικά εξαλείφθηκαν, ο ινδικός και ο ισλαμικός πολιτισμός μαζί με την Αφρική υποδουλώθηκαν ενώ η Κίνα υποτάχθηκε στη δυτική επιρροή. Μόνο ο ρωσικός, ο ιαπωνικός και ο αιθιοπικός πολιτισμός, και οι τρεις υπό την ηγεσία συγκεντρωτικών, αυτοκρατορικών καθεστώτων, κατόρθωσαν να αντισταθούν στη σφοδρή επίθεση της Δύσης και ουσιαστικά να διαφυλάξουν την ανεξαρτησία τους. Για τετρακόσια περίπου χρόνια οι σχέσεις μεταξύ των πολιτισμών πήραν τη μορφή της υποταγής των άλλων κοινωνιών στο δυτικό πολιτισμό.

Οι αιτίες γι'αυτή τη δραματική και μοναδική εξέλιξη μπορούν αναζητηθούν στην κοινωνική δομή και τις ταξικές σχέσεις της Δύσης, στην ανάπτυξη των πόλεων και του εμπορίου, στη σχετική διασπορά της εξουσίας στις δυτικές κοινωνίες μεταξύ των τάξεων και των μοναρχών, της κοσμικής και θρησκευτικής

εξουσίας, στην ανατέλλουσα εθνική συνείδηση μεταξύ των λαών της Δύσης και στην ανάπτυξη της κρατικής γραφειοκρατίας. Η άμεση πηγή, όμως, της ευρωπαϊκής επέκτασης ήταν η τεχνολογία: η εφεύρεση μεθόδων πλοήγησης στους ωκεανούς που επέτρεψαν την προσέγγιση μακρινών λαών και η ανάπτυξη στρατιωτικών μέσων για την κατάκτηση αυτών των λαών. "Σε μεγάλο βαθμό", παρατήρησε ο Τζέφρυ Πάρκερ, "η 'ανατολή της Δύσης' βασίστηκε στη χρήση δύναμης και στο γεγονός ότι η στρατιωτική ισορροπία μεταξύ των Ευρωπαίων και των αντιπάλων τους έγερνε σταθερά προς τη μεριά των πρώτων. Το κλειδί της δυτικής επιτυχίας στη δημιουργία της πρώτης πραγματικά παγκόσμιας αυτοκρατορίας μεταξύ 1500 και 1750 βασίστηκε σε αυτά ακριβώς τα επιτεύγματα πολεμικής ικανότητας που έχουν ονομαστεί 'στρατιωτική επανάσταση'". Η επέκταση της Δύσης διευκολύνθηκε επίσης από την ανώτερη οργάνωση, πειθαρχία και εκπαίδευση των στρατευμάτων της, ενώ ο ηγετικός της ρόλος στη Βιομηχανική Επανάσταση δημιούργησε ανώτερα όπλα, μεταφορικά μέσα, επιμελητεία και ιατρικές υπηρεσίες. Η Δύση κατέκτησε τον κόσμο όχι με την ανωτερότητα των ιδεών της, των αξιών της ή της θρησκείας της (στα οποία ελάχιστα μέλη άλλων πολιτισμών προσηλυτίστηκαν), αλλά, αντιθέτως, με την ανωτερότητα στην εφαρμογή της οργανωμένης βίας. Οι δυτικοί συχνά το λησμονούν αυτό. Οι μη δυτικοί, όμως, δεν το ξεχνούν.

Ως το 1910 ο κόσμος αποτελούσε ένα πολιτικό και οικονομικό σύνολο περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας. Το διεθνές εμπόριο σε αναλογία με το ακαθάριστο παγκόσμιο προϊόν ήταν τόσο υψηλό όσο ποτέ άλλοτε στο παρελθόν, ενώ θα προσέγγιζε ξανά τέτοια μεγέθη στη δεκαετία 1970 και 1980. Το ποσοστό των διεθνών επενδύσεων σε σχέση με τις συνολικές επενδύσεις ήταν υψηλότερο από οποιαδήποτε άλλη φορά. Πολιτισμός σήμαινε δυτικός πολιτισμός. Το διεθνές δίκαιο ήταν το δυτικό διεθνές δίκαιο προερχόμενο από την παράδοση του Γκρότιους. Το διεθνές σύστημα ήταν το ευρωπαϊκό σύστημα της Βεστφαλίας των κυρίαρχων αλλά "πολιτισμένων" εθνικών κρατών και των αποικιών που διατηρούσαν υπό τον έλεγχό τους.

Η εμφάνιση αυτού του διεθνούς συστήματος, το οποίο ήταν βασισμένο στο δυτικό πολιτισμό αποτελούσε την δεύτερη μεγάλη εξέλιξη στην παγκόσμια πολιτική ανά τους αιώνες μετά το 1500. Αν και οι δυτικές κοινωνίες λειτουργούσαν με σχέσεις κυριαρχίας-υποταγής έναντι των μη δυτικών κοινωνιών, μεταξύ τους λειτουργούσαν σε μια πιο ισότιμη βάση. Αυτές οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ πολιτικών οντοτήτων μέσα στο πλαίσιο ενός πολιτισμού ήταν παρόμοιες με αυτές που είχαν σημειωθεί στον κινεζικό, ινδικό και ελληνικό πολιτισμό. Βασίζονταν σε μία πολιτιστική ομοιογένεια που περιλάμβανε "γλώσσα, δίκαιο, θρησκεία, διοικητικές πρακτικές, γεωργία, ιδιοκτησία και ενδεχομένως συγγένεια". Οι ευρωπαϊκοί λαοί "μοιράζονταν μια κοινή κουλτούρα και διατηρούσαν εκτεταμένες επαφές μέσω ενός εμπορικού δικτύου, της συνεχούς κίνησης των ανθρώπων και μιας καταπληκτικής διασύνδεσης των κυρίαρχων οικογενειών". Επίσης, πολεμούσαν μεταξύ τους χωρίς σταματημό. Η ειρήνη ήταν η εξαίρεση και όχι ο κανόνας.

Παρόλο που η Οθωμανική Αυτοκρατορία την ίδια περίοδο είχε υπό τον έλεγχό της το ένα τέταρτο της Ευρώπης, δεν θεωρούνταν ότι ανήκε στο ευρωπαϊκό διεθνές σύστημα.

Για εκατόν πενήντα χρόνια η πολιτιστική πολιτική της Δύσης διεπόταν από το μεγάλο θρησκευτικό σχίσμα και από θρησκευτικούς και δυναστικούς πολέμους. Για ενάμιση αιώνα μετά τη Συνθήκη της Βεστφαλίας οι συγκρούσεις στο δυτικό κόσμο ήταν μεταξύ αυτοκρατόρων και απόλυτων μοναρχών, από τη μια, και συνταγματικών μοναρχών, από την άλλη, που επιχειρούσαν να επεκτείνουν τη διοίκησή τους, τους στρατούς τους, τη μερκαντιλική τους οικονομική δύναμη και κυρίως, την περιοχή που εξουσίαζαν. Στην πορεία δημιουργήθηκαν εθνικά κράτη και, ξεκινώντας από τη Γαλλική Επανάσταση, οι συγκρούσεις γίνονταν πια μεταξύ κρατών και όχι αυτοκρατόρων. Το 1713, όπως το έθεσε ο Ρ. Πάλμερ, "οι πόλεμοι των βασιλέων τελείωσαν και ξεκίνησαν οι πόλεμοι των λαών". Αυτό το μοντέλο του 19ου αιώνα διήρκεσε ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

Μετά τη Ρωσική Επανάσταση το 1917, η σύγκρουση μεταξύ των εθνικών κρατών συμπληρώθηκε από ιδεολογικές συγκρούσεις μεταξύ φασισμού, κομμουνισμού και φιλελεύθερης δημοκρατίας, και, αργότερα, μεταξύ κομμουνισμού και φιλελεύθερης δημοκρατίας. Στον ψυχρό πόλεμο αυτές οι ιδεολογίες ενσωματώθηκαν στις δυο υπερδυνάμεις που προσδιόριζαν την ταυτότητά τους με βάση την ιδεολογία τους. Καμιά από τις υπερδυνάμεις δεν αποτελούσε πια εθνικό κράτος με την παραδοσιακή ευρωπαϊκή έννοια. Η άνοδος στην εξουσία του μαρξισμού, αρχικά στη Ρωσία και μετά στην Κίνα και το Βιετνάμ, αποτελούσε τη μεταβατική περίοδο από το ευρωπαϊκό διεθνές σύστημα στο μετα-ευρωπαϊκό πολυπολιτισμικό σύστημα. Αν και ο μαρξισμός υπήρξε προϊόν του ευρωπαϊκού πολιτισμού, ποτέ δεν κατόρθωσε να ριζώσει και να πετύχει στην Ευρώπη. Αντιθέτως, εκσυγχρονιστικές και επαναστατικές τάξεις ανθρώπων τον εισήγαγαν στις μη δυτικές κοινωνίες. Ο Λένιν, ο Μάο, και ο Χο, τον προσάρμοσαν στους σκοπούς τους και τον χρησιμοποίησαν για να αμφισβητήσουν την εξουσία της Δύσης, για να κινητοποιήσουν το λαό τους και να διεκδικήσουν την εθνική ταυτότητα και αυτονομία των χωρών τους έναντι της Δύσης. Η κατάρρευση αυτής της ιδεολογίας στη Σοβιετική Ένωση και η προσαρμογή της στην Κίνα και το Βιετνάμ δεν σημαίνει απαραίτητα ότι αυτές οι κοινωνίες θα εισάγουν και τη δυτική ιδεολογία της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Οι δυτικοί που πιστεύουν ότι αυτό είναι πιθανό, θα εκπλαγούν από τη δημιουργικότητα, την ανθεκτικότητα και την ιδιαιτερότητα των μη δυτικών κοινωνιών.

Οι αλληλεπιδράσεις: Το πολυπολιτισμικό σύστημα Στο 19ο αιώνα οι σχέσεις μεταξύ των πολιτισμών πέρασαν από το στάδιο της κυριαρχίας ενός πολιτισμού επί όλων των άλλων στο στάδιο των έντονων και διαρκών σχέσεων μεταξύ όλων των πολιτισμών. Τα βασικά χαρακτηριστικά και των δυο φάσεων έχουν τώρα εκλείψει.

Πρώτον, σύμφωνα με την αγαπημένη διατύπωση των ιστορικών "η επέκταση της Δύσης" τελείωσε και "η εξέγερση εναντίον της Δύσης" άρχισε. Η δύναμη της Δύσης, μέσα από μια πορεία με πισωγυρίσματα, παρήκμασε σε σχέση με τη

δύναμη των άλλων πολιτισμών. Ο παγκόσμιος χάρτης το 1990 είχε ελάχιστες ομοιότητες με το χάρτη της δεκαετίας 1920. Μεταβλήθηκε η ισορροπία της στρατιωτικής και οικονομικής δύναμης με την πολιτική επιρροή (σε αυτό το θέμα θα εμβαθύνω σε επόμενο κεφάλαιο) . Η Δύση εξακολουθούσε να έχει σημαντική επιρροή σε άλλες κοινωνίες, αλλά σταδιακά οι σχέσεις της Δύσης με άλλους πολιτισμούς περιορίστηκαν στις αντιδράσεις της Δύσης στις εξελίξεις που συνέβαιναν σε αυτούς τους πολιτισμούς. Οι μη δυτικές κοινωνίες, δεν αποτελούν πλέον απλά μέρη της δυτικής ιστορίας, κινούν τα νήματα της δικής τους ιστορίας και διαμορφώνουν και τη δυτική ιστορία.

Δεύτερον, ως συνέπεια αυτών των εξελίξεων το διεθνές σύστημα επεκτάθηκε πέρα από τα όρια της Δύσης και έγινε πολυπολιτισμικό. Ταυτόχρονα, οι συγκρούσεις μεταξύ των δυτικών κρατών - που κυριαρχούσαν σε αυτό το σύστημα για αιώνες- έσβησαν σιγά σιγά.

Στο τέλος του 20ού αιώνα η Δύση ως πολιτισμός έχει ξεφύγει από τη φάση της "πολεμικής κατάστασης" και έχει περάσει στη φάση της "οικουμενικής κατάστασης." Αν και το τέλος του αιώνα πλησιάζει, η φάση αυτή της Δύσης είναι ακόμα ατελής, καθώς τα εθνικά κράτη της χωρίζονται σε δύο ημι-οικουμενικά κράτη, της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής. Ωστόσο, αυτές οι δυο οντότητες συνδέονται με ένα εκπληκτικά πολύπλοκο δίκτυο επίσημων και ανεπίσημων θεσμικών δεσμών. Τα οικουμενικά κράτη των προγενέστερων πολιτισμών αποτελούσαν αυτοκρατορίες. Επειδή, όμως, η δημοκρατία είναι ο κυρίαρχος πολιτικός θεσμός της Δύσης, το ανατέλλον οικουμενικό κράτος δεν είναι αυτοκρατορία αλλά αποτελείται από ομοσπονδίες, συνομοσπονδίες, διεθνή καθεστώτα και οργανισμούς.

Στις σπουδαιότερες πολιτικές ιδεολογίες του 20ού αιώνα περιλαμβάνονται ο φιλελευθερισμός, ο σοσιαλισμός, ο αναρχισμός, ο κορπορατισμός, ο μαρξισμός, ο κομμουνισμός, η κοινωνική δημοκρατία, ο συντηρητισμός, ο εθνικισμός, ο φασισμός και η χριστιανική δημοκρατία. Ο συνδετικός τους κρίκος είναι ότι όλες είναι πνευματικά τέκνα του δυτικού πολιτισμού. Κανένας άλλος πολιτισμός δεν δημιούργησε σημαντική πολιτική ιδεολογία. Η Δύση, από την άλλη, δεν γέννησε ποτέ κάποια θρησκεία. Οι σπουδαιότερες θρησκείες του κόσμου είναι προϊόν μη δυτικών πολιτισμών που, μάλιστα, προηγήθηκαν χρονικά. Καθώς ο κόσμος εγκαταλείπει τη δυτική του φάση, οι ιδεολογίες που συμβόλιζαν τον ύστερο δυτικό πολιτισμό παρακμάζουν επίσης. Τη θέση τους καταλαμβάνουν οι θρησκευτικές και πολιτιστικές ταυτότητες και δεσμεύσεις. Ο διαχωρισμός της θρησκείας από τις διεθνείς σχέσεις, ένα ιδιότυπο προϊόν του δυτικού πολιτισμού που επέβαλε η Συνθήκη της Βεστφαλίας, πλησιάζει στο τέλος του, ενώ η θρησκεία, όπως λέει ο Έντουαρντ Μόρτιμερ, είναι "πιθανό να παρεισφρήσει στις διεθνείς σχέσεις".Η σύγκρουση των πολιτικών ιδεών που δημιουργήθηκε εντός του δυτικού πολιτισμού, εκτοπίζεται από τη θρησκευτική και πολιτιστική σύγκρουση μεταξύ των πολιτισμών.

Η παγκόσμια πολιτική γεωγραφία έχει προχωρήσει από τον ένα κόσμο της δεκαετίας 1920 στους τρείς κόσμους της δκαετίας 1960 και στους περισσότερους

από έξι κόσμους της δεκαετίας 1990. Αντίστοιχα, οι δυτικές παγκόσμιες αυτοκρατορίες του 1920 συρρικνώθηκαν στον πιο περιορισμένο "Ελεύθερο Κόσμο" του 1960 (που περιλάμβανε πολλά μη δυτικά κράτη αντιτιθέμενα στον κομμουνισμό) και, αργότερα, στην ακόμα πιο περιορισμένη "Δύση" του 1990. Αυτή η μεταβολή εκφράστηκε σημασιολογικά, από το 1989 ως το 1993 με την παρακμή της χρήσης του ιδεολογικού όρου "Ελεύθερος Κόσμος" και την αυξανόμενη χρήση του πολιτισμικού όρου "Δύση" (βλέπε Πίνακα 2.1) Εκφράστηκε, επίσης, στις αναφορές του Ισλάμ ως πολιτιστικού και πολιτικού φαινομένου, της "Μεγάλης Κίνας", της Ρωσίας και των "γειτονικών χωρών" και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όλοι αυτοί οι όροι έχουν πολιτισμικό περιεχόμενο. Σε αυτή την τρίτη φάση, οι σχέσεις μεταξύ των πολιτισμών είναι συχνότερες και εντονότερες από την πρώτη φάση είναι πιο ισότιμες και βασίζονται περισσότερο στην αρχή της αμοιβαιότητας απ' ό,τι στη δεύτερη φάση. Επίσης, εν αντιθέσει με τον ψυχρό πόλεμο, δεν υπάρχει ένας μόνο αλλά πολλοί διαχωρισμοί μεταξύ της Δύσης και των άλλων πολιτισμών, καθώς και μεταξύ των πολλών μη δυτικών πολιτισμών.

Σύμφωνα με το Χέντλεϋ Μπούλ, ένα διεθνές σύστημα υφίσταται "όταν δυο ή περισσότερα κράτη έχουν αρκετή επαφή μεταξύ τους και αρκετή αλληλεπίδραση στις αποφάσεις τους, ώστε να αναγκάζονται να συμπεριφέρονται -τουλάχιστον μέχρις ενός σημείου- ως μέρη ενός συνόλου". Μια διεθνής κοινωνία, όμως, υφίσταται μόνο όταν τα κράτη ενός διεθνούς συστήματος έχουν "κοινά συμφέροντα και αξίες", "θεωρούν ότι συνδέονται με κοινούς κανόνες", "συνεισφέρουν στη λειτουργία κοινών θεσμών" και έχουν "κοινή κουλτούρα ή πολιτισμό". Όπως ακριβώς και τα διεθνή συστήματα που υπήρξαν προκάτοχοί του, δηλαδή των Σουμερίων, το ελληνικό, το ελληνιστικό, το κινεζικό, το ινδικό, το ισλαμικό, έτσι και το ευρωπαϊκό διεθνές σύστημα που αναπτύχθηκε από τον 7ο ως το 19ο αιώνα, αποτελούσε μια διεθνή κοινωνία. Κατά τη διάρκεια του 19ου και του 20ού αιώνα, το ευρωπαϊκό διεθνές σύστημα επεκτάθηκε αγκαλιάζοντας σχεδόν όλες τις κοινωνίες όλων των πολιτισμών. Μερικοί ευρωπαϊκοί θεσμοί και πρακτικές εξήχθησαν σε αυτές τις χώρες. Όμως αυτές οι κοινωνίες δεν διαθέτουν την κοινή κουλτούρα που έθεσε τις βάσεις για τη διεθνή κοινωνία. Σύμφωνα, λοιπόν, με τη βρετανική θεωρία των διεθνών σχέσεων, ο κόσμος αποτελεί μεν ένα ιδιαίτερα ανεπτυγμένο διεθνές σύστημα αλλά μια πρωτόγονη διεθνή κοινωνία.

Κάθε πολιτισμός αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως ομφαλό της Γης και γράφει την ιστορία του ως το κεντρικό δράμα της ανθρώπινης ιστορίας. Ενδεχομένως αυτό ισχύει περισσότερο για τη Δύση απ' ό,τι για άλλους πολιτισμούς. Τέτοιες μονοπολιτισμικές απόψεις, όμως, έχουν μειωμένη αξία και χρησιμότητα σε έναν πολυπολιτισμικό κόσμο. Οι μελετητές των πολιτισμών έχουν ήδη αναγνωρίσει αυτή την αυταπόδεικτη αλήθεια. Το 1918, ο Σπέγκλερ καταδίκασε τη μυωπική άποψη για την ιστορία που επικρατούσε στη Δύση, με τον κομψό διαχωρισμό της σε αρχαία, μεσαιωνική και σύγχρονη περίοδο, με σημείο αναφοράς μόνο τη Δύση. Είναι απαραίτητο, ισχυρίστηκε, να αντικαταστήσουμε αυτή "την πτολε-

μαϊκή προσέγγιση της ιστορίας" με την κοπερνίκεια, καθώς και το "κενό πλάσμα της γραμμικής ιστορίας" με το δράμα των πολλών πανίσχυρων πολιτισμών". Μερικές δεκαετίες αργότερα, ο Τόυνμπη επέκρινε δριμύτατα "τον τοπικισμό και την αναίδεια" της Δύσης που εκφράζονται στις "εγωκεντρικές αυταπάτες" ότι ο κόσμος γυρίζει γύρω της, ότι υπάρχει μια "αμετάβλητη Ανατολή" και ότι η "πρόοδος" είναι αναπόφευκτη. Όπως και ο Σπέγκλερ, δεν πίστευε στην ενότητα της ιστορίας ούτε υπέθετε ότι υπάρχει "μόνο ένας ποταμός πολιτισμού, ο δικός μας, και ότι οι άλλοι είτε είναι παραπόταμοι είτε χάνονται στην έρημο". Πενήντα χρόνια μετά τον Τόυνμπη, ο Μπρωντέλ τόνισε την ανάγκη να αγωνιστούμε για μια ευρύτερη προοπτική και κατανόηση "των μεγάλων πολιτιστικών συγκρούσεων στον κόσμο, της πολυπλοκότητας των πολιτισμών του". Οι αυταπάτες και οι προλήψεις, όμως, για τις οποίες μας προειδοποίησαν οι μελετητές, είναι ακόμα ζωντανές και στα τέλη του 20ού αιώνα και βρήκαν πρόσφορο έδαφος στην τοπικιστική αλαζονεία ότι ο ευρωπαϊκός πολιτισμός της Δύσης αποτελεί τον οικουμενικό πολιτισμό του κόσμου.

Πίνακας 2.1

ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΟΡΩΝ «ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΚΟΣΜΟΣ» ΚΑΙ «ΔΥΣΗ»

	Αριθμός αναφορών 1989	Αριθμός αναφορών 1993	ποσοστό μεταβολής αναφορών
New York Times			
Ελευθερος Κόσμος	71	44	-38
Δύση	48	144	+213
Washington Post			
Ελεύθερος Κόσμος	112	67	-40
Δύση	36	87	+142
Πρακτικά του Κογκρέσου			
Ελεύθερος Κόσμος	356	114	-68
Δύση	7	10	+43

Πηγή: *Lexis/Nexis*. Αριθμός κειμένων που περιλαμβάνουν τους όρους “ελεύθερος κόσμος” και “Δύση”. Η σαφήνεια του όρου “Δύση” έχει ελεγχθεί ότι σημαίνει πολιτική και πολιτιστική οντότητα.

Κεφάλαιο Τρίτο

Ένας παγκόσμιος πολιτισμός; Εκσυγχρονισμός και δυτικοποίηση

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ: ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΗΜΑΣΙΕΣ

Μερικοί άνθρωποι υποστηρίζουν ότι η εποχή μας θα γίνει μάρτυρας της εμφάνισης ενός"παγκόσμιου πολιτισμού", όπως τον ονόμασε και ο Β. Σ. Ναϊπόλ.Τι σημαίνει, όμως, αυτό; Γενικά, αυτή η ιδέα υποδηλώνει την πολιτιστική συνάντηση της ανθρωπότητας και την ολοένα μεγαλύτερη αποδοχή κοινών αξιών, πεποιθήσεων, προσανατολισμών, πρακτικών και θεσμών από τους λαούς σε ολόκληρο τον κόσμο. Αυτή η ιδέα μπορεί να υποδηλώνει πράγματα σοβαρά, αλλά άσχετα, πράγματα σχετικά, αλλά καθόλου σοβαρά, και πράγματα άσχετα και επιφανειακά.

Πρώτον, οι άνθρωποι από όλες σχεδόν τις κοινωνίες έχουν κάποιες κοινές βασικές αξίες, όπως ότι ο φόνος είναι κακός, και κάποιους κοινούς βασικούς θεσμούς, όπως της οικογένειας. Οι περισσότεροι άνθρωποι στις περισσότερες κοινωνίες έχουν παρόμοια "ηθική συνείδηση" καθώς και βασικές ηθικές αντιλήψεις για το τι είναι σωστό και τι λάθος. Αν αυτό εννοούμε με τον όρο παγκόσμιος πολιτισμός, τότε είναι κάτι πράγματι σοβαρό και εξαιρετικά σημαντικό. Δεν είναι, όμως, ούτε καινούργιο ούτε σχετικό με το θέμα μας. Οι όποιες κοινές θεμελιώδεις αξίες και θεσμοί που μοιράζονται οι άνθρωποι όλων των εποχών, μπορεί να εξηγούν τις σταθερές της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Δεν διαφωτίζουν,όμως, αλλά ούτε και εξηγούν την ιστορία που αποτελείται από αλλαγές της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Επιπλέον, αν πράγματι υπάρχει ένας κοινός παγκόσμιος πολιτισμός, τότε τι όρο θα χρησιμοποιήσουμε για να περιγράψουμε τις μεγάλες πολιτιστικές ομάδες της ανθρωπότητας; Η ανθρωπότητα χωρίζεται σε πολλές ομάδες –φυλές, έθνη και ευρύτερες πολιτιστικές οντότητες που είθισται για ονομάζουμε πολιτισμούς. Αν ο όρος πολιτισμός αναβαθμιστεί και ταυτόχρονα περιοριστεί στο να περιγράφει αυτό που είναι κοινό για την ανθρωπότητα συνολικά, τότε ή θα πρέπει να εφεύρουμε έναν καινούργιο όρο για τις μεγαλύτερες, αν και μικρότερες της ανθρωπότητας, πολιτιστικές ομάδες, ή θα πρέπει να υποθέσουμε ότι

αυτές οι ομάδες εξανεμίζονται. Ο Βάκλαβ Χάβελ, για παράδειγμα, ισχυρίστηκε ότι "τώρα ζούμε σε ένα και μόνο παγκόσμιο πολιτισμό" που όμως "δεν αποτελεί τίποτα παραπάνω από μια λεπτή επίστρωση" η οποία "σκεπάζει ή καλύπτει την απέραντη ποικιλία κουλτούρας, λαών, θρησκευτικών κόσμων, ιστορικών παραδόσεων και ιστορικά διαμορφωμένων στάσεων, που βρίσκονται κρυμμένα από κάτω." Επομένως, μόνο σημασιολογική σύγχυση προσθέτουμε περιορίζοντας τον "πολιτισμό" στο παγκόσμιο επίπεδο και αποκαλώντας "κουλτούρα" ή "μικρούς πολιτισμούς" τις μεγάλες πολιτισμικές ομάδες που ιστορικά πάντα ονομάζαμε πολιτισμούς." *

Δεύτερον, ο όρος "παγκόσμιος πολιτισμός" μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αναφερόμαστε στις πολιτισμένες κοινωνίες και στα κοινά τους στοιχεία, όπως οι πόλεις, η γνώση της γραφής και της ανάγνωσης, που τις διακρίνουν από τις πρωτόγονες κοινωνίες και τους βαρβάρους. Αυτός, φυσικά, είναι ο πολιτισμός στον ενικό αριθμό του 18ου αιώνα και με αυτή την έννοια πράγματι ανατέλλει ένας παγκόσμιος πολιτισμός, προς μεγάλη απογοήτευση των ανθρωπολόγων και άλλων που βλέπουν με τρόμο την εξαφάνιση των πρωτόγονων λαών. Ο πολιτισμός με αυτή την έννοια επεκτεινόνταν σταδιακά καθόλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας και αυτή η επέκταση του πολιτισμού στον ενικό αριθμό είναι συμβατή με την ύπαρξη των πολιτισμών στον πληθυντικό αριθμό.

Τρίτον, ο όρος "παγκόσμιος πολιτισμός" μπορεί να αναφέρεται στις υποθέσεις, τις αξίες και τις θεωρίες που πολλοί άνθρωποι έχουν σήμερα στο δυτικό πολιτισμό και μερικοί άλλοι σε άλλους πολιτισμούς. Αυτό θα μπορούσε να ονομαστεί "Κουλτούρα του Νταβός". Κάθε χρόνο περίπου χίλιοι επιχειρηματίες, τραπεζίτες, κυβερνητικοί αξιωματούχοι, διανοούμενοι και δημοσιογράφοι από όλες τις χώρες του κόσμου συναντώνται στο Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ στο Νταβός της Ελβετίας. Σχεδόν όλοι αυτοί οι άνθρωποι έχουν σπουδάσει φυσικές και κοινωνικές επιστήμες, διοίκηση επιχειρήσεων ή νομικά, ασχολούνται με τις λέξεις ή τους αριθμούς, διαθέτουν ευχέρεια λόγου στα αγγλικά, εργάζονται σε κυβερνήσεις, επιχειρήσεις και σε πανεπιστήμια με εκτεταμένες διεθνείς επαφές και ταξιδεύουν συχνά έξω από τη χώρα τους. Αυτοί οι άνθρωποι έχουν κοινή πίστη στον ατομικισμό, στην οικονομία της αγοράς και την πολιτική δημοκρατία, που είναι άλλωστε και τα κοινά πιστεύω πολλών ανθρώπων στο δυτικό πολιτισμό. Οι

* Ο Χάουαρντ Όλκερ τόνισε πολύ σωστά ότι στο άρθρο μου στο Foreign Affairs ορίζοντας τον πολιτισμό ως "την ανώτερη πολιτιστική ομαδοποίηση των ανθρώπων και το υψηλότερο επίπεδο πολιτιστικής ταύτισης που διαθέτουν οι άνθρωποι, και που τους διακρίνει από το υπόλοιπο ζωικό βασίλειο", "απέρριψα την ιδέα" ενός παγκόσμιου πολιτισμού. Τυπικά, με αυτόν τον τρόπο ορίζουν τον πολιτισμό και οι περισσότεροι μελετητές του. Ωστόσο, σε αυτό το κεφάλαιο, διευρύνω τον ορισμό μου, ώστε να περιλαμβάνει και όσους λαούς του κόσμου ταυτίζονται με μια ξεχωριστή παγκόσμια κουλτούρα που συμπληρώνει ή αντικαθιστά τους πολιτισμούς με τη δυτική, την ισλαμική ή την κινεζική τους έννοια.

άνθρωποι του Νταβός ελέγχουν σχεδόν όλα τα διεθνή ιδρύματα, πολλές από τις κυβερνήσεις του κόσμου καθώς και το μεγαλύτερο τμήμα της παγκόσμιας οικονομίας και στρατιωτικής δύναμης. Επομένως, η "Κουλτούρα του Νταβός" είναι τρομερά σημαντική. Παγκοσμίως, όμως, πόσοι άνθρωποι έχουν την ίδια κουλτούρα; Εκτός της Δύσης, λιγότεροι από 50 εκατομμύρια άνθρωποι έχουν την ίδια κουλτούρα ή 1% του παγκόσμιου πληθυσμού και ίσως το ένα δέκατο του 1% του παγκόσμιου πληθυσμού. Η "Κουλτούρα του Νταβός" απέχει πολύ από το να είναι παγκόσμια κουλτούρα, ενώ οι ηγέτες που την αποδέχονται δεν είναι απαραίτητο ότι έχουν σίγουρη τη θέση τους στην εξουσία των κοινωνιών τους. Αυτή "η κοινή πνευματική κουλτούρα υπάρχει", όπως τόνισε ο Χέντλεϋ Μπουλ, "μόνο στην κοινωνική ελίτ: σε πολλές κοινωνίες οι ρίζες της είναι πολύ ρηχές... [και] είναι αμφίβολο αν, ακόμα και στο διπλωματικό επίπεδο, περιλαμβάνει αυτό που ονομάζεται κοινή ηθική κουλτούρα ή σύνολο κοινών αξιών, διακριτών από την κοινή πνευματική κουλτούρα."

Τέταρτον, προωθείται η ιδέα ότι η εξάπλωση σε όλο τον κόσμο των δυτικών καταναλωτικών προτύπων, και της λαϊκής κουλτούρας δημιουργεί ένα παγκόσμιο πολιτισμό. Αυτό το επιχείρημα δεν είναι ούτε σοβαρό ούτε σχετικό. Πρόσκαιροι πολιτιστικοί ενθουσιασμοί μεταφέρονταν από πολιτισμό σε πολιτισμό καθόλη τη διάρκεια της ιστορίας. Οι καινοτομίες ενός πολιτισμού υιοθετούνται συχνά από άλλους πολιτισμούς. Αυτές, όμως, είτε είναι καινοτομίες τεχνικές, που δεν έχουν σημαντικές πολιτιστικές συνέπειες, είτε πρόσκαιροι εθνουσιασμοί που έρχονται και παρέρχονται χωρίς να αλλοιώνουν τη βαθύτερη κουλτούρα του αποδέκτη πολιτισμού. Αυτές οι εισαγωγές "πιάνουν" στον αποδέκτη πολιτισμό είτε επειδή είναι εξωτικές είτε επειδή επιβάλλονται. Στους προηγούμενους αιώνες, ο δυτικός κόσμος παρασυρόταν περιοδικά από πρόσκαιρους ενθουσιασμούς για διάφορα αντικείμενα του κινεζικού ή του ινδουϊστικού πολιτισμού. Το 19ο αιώνα, οι πολιτιστικές εισαγωγές από τη Δύση ήταν δημοφιλείς στην Κίνα και την Ινδία, επειδή αποτελούσαν αντανάκλαση της δυτικής δύναμης. Το επιχείρημα, όμως, ότι η εξάπλωση της λαϊκής κουλτούρας και των καταναλωτικών αγαθών σε όλο τον κόσμο αποτελεί το θρίαμβο του δυτικού πολιτισμού εκχυδαΐζει τη δυτική κουλτούρα. Η ουσία του δυτικού πολιτισμού είναι η Magna Carta και όχι το Magna Mac της Mac Donald's. Το γεγονός ότι οι μη δυτικοί γεύονται το δεύτερο, δεν σημαίνει ότι αποδέχονται το πρώτο.

Επίσης, δεν έχει επιπτώσεις στη στάση τους απέναντι στη Δύση. Κάπου στη Μέση Ανατολή, πέντε έξι νεαροί μπορεί να φορούν τζην, να πίνουν Κόκα-Κόλα, να ακούν ραπ και ανάμεσα στις γονυκλισίες τους στη Μέκκα να συναρμολογούν βόμβες για να ανατινάξουν αμερικανικά αεροπλάνα. Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1970 και 1980, οι Αμερικανοί αγόρασαν εκατομμύρια γιαπωνέζικα αυτοκίνητα, τηλεοράσεις, φωτογραφικές μηχανές και ηλεκτρονικές συσκευές, και όχι μόνο δεν "ιαπωνοποιήθηκαν", αλλά έγιναν περισσότερο ανταγωνιστικοί απέναντι στην Ιαπωνία. Μόνο μια αφελής αλαζονεία θα μπορούσε να οδηγήσει

τους δυτικούς στην υπόθεση ότι οι μη δυτικοί θα δυτικοποιηθούν αποκτώντας δυτικά προϊόντα. Αλήθεια, τι μήνυμα περνάει στον κόσμο για τη Δύση, όταν οι ίδιοι οι δυτικοί ταυτίζουν τον πολιτισμό τους με τα ανθρακούχα ποτά, τα μοντέρνα παντελόνια και τα παχυντικά φαγητά;

Μια πιο περίπλοκη εκδοχή του επιχειρήματος της παγκόσμιας λαϊκής κουλτούρας συγκεντρώνει την προσοχή του όχι στα καταναλωτικά αγαθά, αλλά στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, στο Χόλυγουντ και όχι στην Κόκα-Κόλα. Ο αμερικανικός έλεγχος των παγκόσμιων βιομηχανιών κινηματογράφου, τηλεόρασης και βίντεο υπερισχύει της αεροπορικής βιομηχανίας. Ογδόντα οκτώ από τις εκατό δημοφιλέστερες κινηματογραφικές ταινίες το 1993 ήταν αμερικανικά, ενώ δυο αμερικάνικοι και δυο ευρωπαϊκοί οργανισμοί δεσπόζουν στη συλλογή και διάδοση των ειδήσεων σε όλο τον κόσμο. Αυτή η κατάσταση αντικατοπτρίζει δύο φαινόμενα. Το πρώτο είναι η οικουμενικότητα του ανθρώπινου ενδιαφέροντος για την αγάπη, το σεξ, τη βία, το μυστήριο, τον ηρωισμό και τον πλούτο, καθώς και η ικανότητα των κερδοσκοπικών εταιρίων, κυρίως αμερικανικών, να εκμεταλλεύονται αυτά τα ενδιαφέροντα για δικό τους συμφέρον. Ωστόσο, ελάχιστες, ή και καθόλου, αποδείξεις υπάρχουν για να υποστηρίξουν την υπόθεση ότι η εμφάνιση των εκτεταμένων παγκόσμιων επικοινωνιών δημιουργεί σημαντική σύγκλιση στη συμπεριφορά και στα πιστεύω. "Η διασκέδαση", όπως είπε ο Μιχάλης Βλάχος, "δεν ισοδυναμεί με πολιτιστική σύγκλιση." Δεύτερον, οι άνθρωποι ερμηνεύουν τις τηλεπικοινωνίες σύμφωνα με τις δικές τους προϋπάρχουσες αξίες και προοπτικές. "Οι ίδιες οπτικές εικόνες που μεταδίδονται ταυτόχρονα στα σαλόνια σε ολόκληρο τον πλανήτη", παρατηρεί ο Κισόρε Μαχμπουμπάνι, "προκαλούν αντίθετη αίσθηση. Τα δυτικά σαλόνια επικροτούν τις επιθέσεις με πυραύλους Κρουζ εναντίον της Βαγδάτης. Οι περισσότεροι, όμως, που ζουν σε άλλες περιοχές, βλέπουν ότι η Δύση τιμωρεί άμεσα τους μη λευκούς Ιρακινούς ή Σομαλούς, αλλά όχι και τους λευκούς Σέρβους, και αυτό είναι αναμφίβολα επικίνδυνο σημάδι."

Η παγκόσμια αναμετάδοση των πληροφοριών είναι μια από τις σημαντικότερες εκδηλώσεις της δυτικής δύναμης. Αυτή η δυτική ηγεμονία, όμως, ενθαρρύνει τους λαϊκιστές πολιτικούς στις μη δυτικές κοινωνίες να αποκηρύξουν το δυτικό πολιτιστικό ιμπεριαλισμό και να καλέσουν τους πολίτες τους να συμβάλλουν στην επιβίωση και στη διατήρηση της ακεραιότητας της γηγενούς κουλτούρας. Επομένως, το γεγονός ότι η παγκόσμια αναμετάδοση των πληροφοριών κυριαρχείται από τη Δύση, αποτελεί πηγή μεγάλης μνησικακίας και εχθρότητας των μη δυτικών λαών εναντίον της Δύσης. Επιπλέον, στις αρχές της δεκαετίας 1990 ο εκσυγχρονισμός και η οικονομική ανάπτυξη στις μη δυτικές κοινωνίες οδήγησαν στην εμφάνιση τοπικών και περιφερειακών βιομηχανιών μέσων μαζικής ενημέρωσης, που φρόντιζαν τα διαφορετικά γούστα αυτών των κοινωνιών. Το 1994, για παράδειγμα, το διεθνές ειδησεογραφικό κανάλι CNN υπολόγισε ότι το κοινό του ανερχόταν σε 55 εκατομμύρια τηλεθεατών, ή περίπου στο 1% του παγκόσμιου πληθυσμού (είναι εντυπωσιακό ότι ο αριθμός αντιστοιχεί και αναμφίβολα ταυτίζεται με τον

αριθμό των ανθρώπων της "Κουλτούρας του Νταβός") και ο πρόεδρός του προέβλεψε ότι οι αγγλικές εκπομπές του καναλιού μπορεί τελικά να φτάσουν να καλύψουν το 2 με 4% της αγοράς. Έτσι, περιφερειακά (δηλαδή, πολιτισμικά) δίκτυα θα εμφανιστούν και θα εκπέμπουν στα ισπανικά, τα ιαπωνικά, τα αραβικά, τα γαλλικά (για τη Δυτική Αφρική) και άλλες γλώσσες. "Η παγκόσμια αίθουσα ειδήσεων", κατέληξαν τρεις μελετητές, "βρίσκεται ακόμα αντιμέτωπη με τον Πύργο της Βαβέλ." Ο Ρόναλντ Ντόρ αναπτύσσει με εντυπωσιακό τρόπο το ενδεχόμενο της εμφάνισης μιας παγκόσμιας πνευματικής κουλτούρας μεταξύ των διπλωματών και των κυβερνητικών αξιωματούχων. Ακόμα και αυτός,όμως, καταλήγει στο συμπέρασμα σε ό,τι αφορά την επίδραση των ανεπτυγμένων αναμεταδόσεων πληροφοριών: "*Ακόμα και αν όλα τα υπόλοιπα στοιχεία ήταν ίδια* [οι υπογραμμίσεις δικές του] ένας αυξανόμενος ρυθμός επικοινωνίας μπορεί να εγγυηθεί μια αυξανόμενη βάση για αισθήματα οικειότητας μεταξύ των εθνών, ή τουλάχιστον μεταξύ των μεσαίων τάξεων, ή, το λιγότερο, μεταξύ των διπλωματών του κόσμου", αλλά, προσθέτει, "κάποια πράγματα που μπορεί να μην είναι ίδια μπορεί να είναι πραγματικά πολύ σημαντικά".

Γλώσσα. Τα κεντρικά στοιχεία κάθε κουλτούρας ή πολιτισμού είναι η γλώσσα και η θρησκεία. Αν πράγματι ανατέλλει ένας παγκόσμιος πολιτισμός, τότε θα πρέπει να υπάρχουν τάσεις εμφάνισης παγκόσμιας γλώσσας και θρησκείας. Αυτός ο ισχυρισμός προβάλλεται συνήθως για τη γλώσσα. "Η παγκόσμια γλώσσα είναι τα αγγλικά", λέει ο διευθυντής της *Wall Street Journal*. Αυτό μπορεί να σημαίνει δυο πράγματα, το ένα μόνο, όμως, αποτελεί επιχείρημα υπέρ της παγκοσμιότητας του πολιτισμού. Θα μπορούσε να σημαίνει ότι ένα αυξανόμενο ποσοστό του πληθυσμού της Γης μιλά αγγλικά. Δεν υπάρχουν αποδείξεις γι'αυτή την εκτίμηση, ενώ ακόμα και οι πιο αξιόπιστες αποδείξεις που υπάρχουν, που όμως δεν είναι πολύ ακριβείς, αποδεικνύουν ακριβώς το αντίθετο. Τα στοιχεία που διαθέτουμε και που καλύπτουν μια χρονική περίοδο μεγαλύτερη από τριάντα χρόνια (1958-1992), δείχνουν ότι ο συνολικός τρόπος χρήσης της γλώσσας σε όλο τον κόσμο δεν έχει αλλάξει θεαματικά, ότι σημαντική μείωση παρατηρήθηκε στο ποσοστό των ανθρώπων που μιλούν αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, ρωσικά, ιαπωνικά· μικρότερη μείωση παρατηρήθηκε στα κινεζικά των Μανδαρίνων, ενώ αύξηση παρατηρήθηκε στο ποσοστό των ανθρώπων που μιλούν ιντί (ινδικά), μαλαισιακά-ινδονησιακά, αραβικά, μπενγκάλι, ισπανικά, πορτογαλικά και άλλες γλώσσες. Οι άνθρωποι που μιλούν αγγλικά σε όλο τον κόσμο μειώθηκαν από 9,8% του πληθυσμού το 1958 σε 7,6% το 1992. (βλέπε Πίνακα 3.1) Το ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού που μιλά τις πέντε μεγαλύτερες δυτικές γλώσσες (αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, πορτογαλικά και ισπανικά) μειώθηκε από 24,1% το 1958 σε 20,8% το 1992. Το 1992 διπλάσιος περίπου αριθμός ανθρώπων από αυτούς που μιλούσαν αγγλικά, μιλούσε τα κινεζικά των Μανδαρίνων, 15,2% του παγκόσμιου πληθυσμού, ενώ ένα επιπλέον 3,6% μιλούσαν άλλες διαλέκτους της κινεζικής. (βλέπε Πίνακα 3.2)

Πίνακας 3.1

ΒΑΣΙΚΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

Ποσοστά παγκόσμιου πληθυσμού*

ΧΡΟΝΙΑ ΓΛΩΣΣΑ	1958	1970	1980	1992
Αραβικά	2.7	2.9	3.3	3.5
Ινδικά της Βεγγάλης	2.7	2.9	3.2	3.2
Αγγλικά	9.8	9.1	8.7	7.6
Ινδικά	5.2	5.3	5.3	6.4
Κινέζικα των Μανδαρίνων	15.6	16.6	15.8	15.2
Ρωσσικά	5.5	5.6	6.0	4.9
Ισπανικά	5.0	5.2	5.5	6.1

* Γλώσσες που μιλούν περισσότεροι του 1 εκατομμυρίου άνθρωποι.

Πηγή: Ποσοστά υπολογισμένα από τον καθηγητή Sidney S. Culbert, Τμήμα Ψυχολογίας, του Πανεπιστημίου της Ουάσιγκτον, Σιάτλ, δημοσιευμένα στοWorld Almanac and Book of Facts. Περιλαμβάνουν μητρικές και μη μητρικές γλώσσες, όπως προκύπτουν από τις εθνικές απογραφές, έρευνες, ραδιοτηλεοπτικές αναφορές, μετρήσεις πληθυσμών και άλλες πηγές.

Κατά μία έννοια, μια γλώσσα άγνωστη στο 92 % των ανθρώπων της Γης δεν θα μπορούσε να αποτελεί παγκόσμια γλώσσα. Κατά μία άλλη έννοια, όμως, θα μπορούσε να ονομαστεί παγκόσμια, αν είναι η γλώσσα που άνθρωποι από διαφορετικές πολιτιστικές ομάδες χρησιμοποιούν για να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, αν είναι η lingua franca του κόσμου, ή για να το θέσουμε γλωσσολογικά, η κυριότερη γλώσσα ευρύτερης επικοινωνίας του κόσμου (Language of Wider Communication / LWC). Οι άνθρωποι που θέλουν να επικοινωνήσουν μεταξύ

Πίνακας 3.2

ΒΑΣΙΚΕΣ ΚΙΝΕΖΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΥΤΙΚΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

	1958 Αριθμός ομιλούντων (σε εκατ.)	Ποσοστό Κόσμου	1992 Αριθμός ομιλούντων (σε εκατ.)	Ποσοστό Κόσμου
Κινέζικα Μανδαρίνων	444	15.6	907	15.2
Καντονέζικα	43	1.5	65	1.1
Γιου Μιν	39	1.4	64	1.1
Χάκα	36	1.3	50	0.8
	19	0.7	33	0.6
Κινέζικες γλώσσες	581	20.5	1.119	18.6
Αγγλικά	278	9.8	456	7.6
Ισπανικά	142	5.0	362	6.1
Πορτογαλέζικα	74	2.6	177	3.0
Γερμανικά	120	4.2	119	2.0
Γαλλικά	70	2,5	123	2.1
Δυτικές γλώσσες	684	24.1	1237	20.8
Σύνολο	2845	44.5	5.979	39.4

Πηγή: Ποσοστά υπολογισμένα από τον καθηγητή Sidney S. Culbert, Τμήμα Ψυχολογίας, του Πανεπιστημίου της Ουάσιγκτον, Σιάτλ, δημοσιευμένα στοWorld Almanac and Book of Facts για το έτος 1959 και 1993

τους, πρέπει να βρούν τον τρόπο να το πετύχουν. Αφενός, θα μπορούσαν να βασιστούν σε εξειδικευμένους επαγγελματίες που μιλούν με ευχέρεια δύο ή και περισσότερες γλώσσες και μπορούν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους ως μεταφραστές ή διερμηνείς. Αυτό, όμως, θα ήταν λίγο άβολο, χρονοβόρο και ακριβό. Γι' αυτό, καθόλη τη διάρκεια της ιστορίας εμφανίζονται linguae francae όπως, για παράδειγμα, τα λατινικά στο ρωμαϊκό και μεσαιωνικό κόσμο, τα γαλλικά για αρκετούς αιώνες στη Δύση, τα σουαχίλι σε πολλές περιοχές της Αφρικής και τα αγγλικά σε μεγάλο μέρος του κόσμου κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Οι διπλωμάτες, οι επιχειρηματίες, οι επιστήμονες, οι τουρίστες και οι υπηρεσίες που τους φροντίζουν, πιλότοι αεροσκαφών και οι ελεγκτές εναέριας κυκλοφορίας χρειάζονται κάποιο τρόπο αποτελεσματικής επικοινωνίας μεταξύ τους και σήμερα τον βρίσκουν στα αγγλικά.

Με αυτή την έννοια, τα αγγλικά είναι ο τρόπος των διάφορων πολιτισμών να επικοινωνούν, όπως ακριβώς και το χριστιανικό ημερολόγιο είναι ο τρόπος για να υπολογίζουμε το χρόνο, οι αραβικοί αριθμοί για να κάνουμε υπολογισμούς, ενώ το μετρικό σύστημα, τουλάχιστον για το μεγαλύτερο μέρος του κόσμου, είναι ένας τρόπος για να κάνουμε μετρήσεις. Η χρήση των αγγλικών με αυτή την έννοια είναι πνευματική επικοινωνία, προϋποθέτει την ύπαρξη διαφορετικών ειδών κουλτούρας. Η lingua franca είναι ένας τρόπος να αντιμετωπίζουμε τις γλωσσικές και πολιτιστικές διαφορές και όχι να τις εξαλείφουμε. Είναι ένα εργαλείο επικοινωνίας και όχι πηγή ταυτότητας και κοινωνίας. Επειδή ένα Ιάπωνας τραπεζίτης και ένας Ινδονήσιος επιχειρηματίας συνεννοούνται στα αγγλικά, δεν σημαίνει γίνονται Άγγλοι ή δυτικοί. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για τους γερμανόφωνους και γαλλόφωνους Ελβετούς που έχουν τις ίδιες πιθανότητες να μιλήσουν μεταξύ τους αγγλικά ή να μιλήσουν σε οποιαδήποτε από τις εθνικές τους γλώσσες. Παρομοίως, η διατήρηση των αγγλικών ως δεύτερης εθνικής γλώσσας στην Ινδία, παρά τα αντίθετα σχέδια του Νεχρού, αποδεικνύει την έντονη επιθυμία των λαών της που δεν μιλούν ινδικά, να διατηρήσουν τη δική τους γλώσσα και κουλτούρα, και την αναγκαιότητα της Ινδίας να παραμείνει μια πολυγλωσσική κοινωνία.

Όπως παρατήρησε ο Τζόσουα Φίσμαν, ένας από τους καλύτερους γλωσσολόγους, μια γλώσσα έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να αναγνωριστεί ως lingua franca ή LWC, αν δεν ταυτίζεται με κάποια συγκεκριμένη εθνική ομάδα, θρησκεία ή ιδεολογία. Στο παρελθόν, τα αγγλικά διέθεταν αρκετά από τα παραπάνω στοιχεία. Πιο πρόσφατα, όμως, τα αγγλικά έχουν "αποεθνικοποιηθεί (ή έχουν μείνει με ελάχιστο εθνικό περιεχόμενο)", όπως άλλωστε συνέβη στο παρελθόν με τα ακκαδικά, τα αραμαϊκά, τα ελληνικά και τα λατινικά. "Αποτελεί εύνοια της τύχης για την αγγλική ως μία επιπρόσθετη γλώσσα, το γεγονός ότι ούτε η βρετανική ούτε η αμερικανική ρίζα της έχουν ευρύτερα ή βαθύτερα αντιμετωπιστεί σε εθνικό ή ιδεολογικό πλαίσιο *κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσιπενταετίας*" [οι υπογραμμίσεις είναι του συγγραφέα]. Η χρήση των αγγλικών για επικοινωνία

μεταξύ των πολιτισμών βοηθά στη διατήρηση και πράγματι ενισχύει τις διαφορετικές πολιτιστικές ταυτότητες των λαών. Ακριβώς επειδή οι άνθρωποι επιθυμούν να διατηρήσουν τη δική τους κουλτούρα, χρησιμοποιούν τα αγγλικά για να επικοινωνούν με ανθρώπους από άλλους πολιτισμούς.

Οι άνθρωποι που μιλούν αγγλικά σε όλο τον κόσμο αρχίζουν σταδιακά να μιλούν διαφορετικού είδους αγγλικά. Τα αγγλικά αποκτούν χαρακτήρα ιθαγενή και τοπικές αποχρώσεις που τα διαφοροποιούν από τα βρετανικά ή τα αμερικανικά αγγλικά και, σε κάποιες ακραίες περιπτώσεις, τα καθιστούν σχεδόν ακατανόητα για τους άλλους που επίσης τα χρησιμοποιούν, όπως άλλωστε συμβαίνει και με τις διαλέκτους της κινεζικής γλώσσας. Τα νιγηριανά πίντγκιν αγγλικά, τα ινδικά αγγλικά και άλλοι τύποι αγγλικών ενσωματώνονται στις αντίστοιχες πολιτιστικές ομάδες και ενδεχομένως θα συνεχίσουν να διαφοροποιούνται, ώσπου να γίνουν σταδιακά συγγενικές αλλά διακριτές γλώσσες, όπως και οι λατινογενείς γλώσσες αναπτύχθηκαν από τα λατινικά. Εν αντιθέσει, όμως, με τα ιταλικά, τα γαλλικά και τα ισπανικά, αυτές οι αγγλογενείς γλώσσες θα ομιλούνται μόνο από μικρό ποσοστό ανθρώπων στην κοινωνία τους ή θα χρησιμοποιούνται κυρίως για την επικοινωνία μεταξύ συγκεκριμένων γλωσσικών ομάδων.

Στην Ινδία μπορούμε να δούμε όλες αυτές τις εξελίξεις στην πράξη. Αναφέρεται, για παράδειγμα, ότι το 1983 18 εκατομμύρια άνθρωποι μιλούσαν αγγλικά σε σύνολο πληθυσμού 733 εκατομμυρίων και το 1991 20 εκατομμύρια μιλούσαν αγγλικά σε σύνολο πληθυσμού 867 εκατομμυρίων. Έτσι, λοιπόν, το ποσοστό των ανθρώπων που μιλούν αγγλικά στην Ινδία έχει παραμείνει σχετικά σταθερό στο 2 με 4%. Πέρα από τα όρια μιας περιορισμένης κοινωνικής ελίτ, τα αγγλικά δεν είναι καν lingua franca. "Η σκληρή πραγματικότητα", ισχυρίζονται δυο καθηγητές αγγλικών στο Πανεπιστήμιο Νέου Δελχί, "είναι ότι, όταν κανείς ταξιδεύει από το Κασμίρ στο νοτιότερο άκρο, το Κανγιακουμάρι, ο επικοινωνιακός σύνδεσμος διατηρείται μέσω κάποιας μορφής ινδικών παρά μέσω των αγγλικών". Επιπλέον, τα ινδικά αγγλικά αποκτούν πολλά ξεχωριστά χαρακτηριστικά από μόνα τους: ινδικοποιούνται, ή καλύτερα αποκτούν τοπικό χαρακτήρα, καθώς αναπτύσσονται διαφορές μεταξύ των ομιλούντων την αγγλική γλώσσα με διαφορετικές τοπικές αποχρώσεις. Τα αγγλικά αφομοιώνονται από την ινδική κουλτούρα, όπως συνέβη στο παρελθόν με τα σανσκριτικά και τα περσικά.

Καθόλη τη διάρκεια της ιστορίας η κατανομή των γλωσσών στον κόσμο αντικατόπτριζε την κατανομή της δύναμης. Οι ευρύτερα διαδεδομένες γλώσσες –τα αγγλικά, τα κινεζικά των Μανδαρίνων, τα ισπανικά, τα γαλλικά, τα αραβικά και τα ρώσικα– είναι ή υπήρξαν οι γλώσσες αυτοκρατορικών κρατών που ενεργά προωθούσαν τη χρήση των γλωσσών τους από άλλους λαούς. Μεταβολές στην κατανομή της δύναμης επιφέρουν μεταβολές στη χρήση των γλωσσών. "Μετά από δυο αιώνες, η βρετανική και αμερικανική αποικιοκρατική, εμπορική, βιομηχανική, επιστημονική και οικονομική δύναμη έχει αφήσει πίσω της ένα σημαντικό κληροδότημα στην ανώτερη εκπαίδευση, τη διακυβέρνηση, το εμπόριο και την

τεχνολογία" σε όλο τον κόσμο. Η Βρετανία και η Γαλλία επέμεναν στη χρήση των γλωσσών τους στις αποικίες τους. Μετά την ανεξαρτησία τους, όμως, οι περισσότερες από τις πρώην αποικίες επιχείρησαν, με διαφορετικούς βαθμούς επιμονής και επιτυχίας, να αντικαταστήσουν την αυτοκρατορική γλώσσα με τις γηγενείς. Κατά τη διάρκεια της ακμής της Σοβιετικής Ένωσης τα ρωσικά ήταν η lingua franca από την Πράγα ως το Ανόι. Η παρακμή της ρωσικής δύναμης συνοδεύτηκε από την παράλληλη παρακμή της χρήσης των ρωσικών ως δεύτερης γλώσσας. Όπως και με άλλες μορφές κουλτούρας, έτσι και με τη γλώσσα η αυξημένη δύναμη προκαλεί ταυτόχρονα τη γλωσσική αφύπνιση των ιθαγενών αλλά και το κίνητρο να μάθουν την αυτοκρατορική γλώσσα. Στις γεμάτες ορμή μέρες μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου φαινόταν πως η ενωμένη Γερμανία ήταν το καινούργιο "θηρίο". Υπήρχε μια αξιοπρόσεκτη τάση των Γερμανών που μιλούσαν με ευχέρεια τα αγγλικά, να μιλούν γερμανικά στις διεθνείς συναντήσεις. Η ιαπωνική οικονομική δύναμη έχει προκαλέσει την εκμάθηση της ιαπωνικής από μη Ιάπωνες και η οικονομική ανάπτυξη της Κίνας προκαλεί παρόμοια έκρηξη στη κινεζική γλώσσα. Τα κινεζικά εκτοπίζουν με γοργούς ρυθμούς τα αγγλικά από το Χογκ Κογκ και, επιπλέον, λόγω του ρόλου των Κινέζων στην Νοτιοανατολική Ασία, έχουν γίνει η γλώσσα μέσω της οποίας πραγματοποιείται μεγάλο μέρος των διεθνών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων της περιοχής. Καθώς η δύναμη της Δύσης σταδιακά ελαττώνεται εν σχέσει με άλλους πολιτισμούς, η χρήση των αγγλικών και άλλων δυτικών γλωσσών για την επικοινωνία μεταξύ κοινωνιών θα μειωθεί. Αν κάποια στιγμή στο απώτερο μέλλον η Κίνα εκτοπίσει τη Δύση από τη θέση της ως κυρίαρχου πολιτισμού στη Γη, τα αγγλικά θα δώσουν τα ηνία στα επίσημα κινεζικά ως τη lingua franca του κόσμου.

Καθώς οι πρώην αποικίες ακολουθούσαν το δρόμο της ανεξαρτησίας και τελικά την απέκτησαν, η προώθηση ή η χρήση των ιθαγενών γλωσσών και η αχρησία των αυτοκρατορικών γλωσσών ήταν ένας τρόπος για τις εθνικιστικές ελίτ να διακριθούν από τους δυτικούς αποικιστές και να ορίσουν τη δική τους ταυτότητα. Μετά την ανεξαρτησία, όμως, οι ελίτ αυτών των κοινωνιών χρειάστηκε να διακριθούν από τους κοινούς ανθρώπους των κοινωνιών τους: Η ευχέρεια στη χρήση της αγγλικής, της γαλλικής ή άλλης δυτικής γλώσσας ήταν ένας τρόπος για να το επιτύχουν. Συνεπώς, οι ελίτ των μη δυτικών κοινωνιών μπορούν συχνά να επικοινωνήσουν καλύτερα με τους δυτικούς και μεταξύ τους, παρά με τους ανθρώπους της ίδιας της κοινωνίας τους. (Παρόμοια κατάσταση επικρατούσε στη Δύση το 17ο και 18ο αιώνα, όταν οι αριστοκράτες από διαφορετικές χώρες μπορούσαν εύκολα να συνεννοηθούν στα γαλλικά, αλλά δεν μπορούσαν να μιλήσουν την καθομιλουμένη της ίδιας τους της χώρας). Στις μη δυτικές κοινωνίες κυριαρχούν δυο αντίθετες τάσεις. Αφενός, τα αγγλικά χρησιμοποιούνται ολοένα και περισσότερο στο πανεπιστήμιο για να εξοπλίσουν τους απόφοιτους, ώστε να μπορέσουν να λειτουργούν αποτελεσματικά στον παγκόσμιο ανταγωνισμό για κεφάλαιο και πελάτες. Αφετέρου, κοινωνικές και πολιτικές πιέσεις οδηγούν ολοένα

και περισσότερο στην πιο γενικευμένη χρήση των ιθαγενών γλωσσών, όπως για παράδειγμα, τα αραβικά εκτοπίζουν τα γαλλικά στη Βόρεια Αφρική, η ούρντου αντικαθιστά τα αγγλικά ως επίσημη γλώσσα της κυβέρνησης και της εκπαίδευσης στο Πακιστάν, και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης που εκπέμπουν στις ιθαγενείς γλώσσες αντικαθιστούν αυτά που εκπέμπουν στα αγγλικά στην Ινδία. Αυτή η εξέλιξη είχε προβλεφθεί από την Ινδική Επιτροπή Εκπαίδευσης το 1948, η οποία είχε υποστηρίξει ότι "η χρήση των αγγλικών (...) χωρίζει τους ανθρώπους σε δύο έθνη, τους λίγους που κυβερνούν και τους πολλούς που κυβερνώνται και που δεν μπορούν να μιλήσουν τη γλώσσα των άλλων και δεν συνεννοούνται μεταξύ τους". Σαράντα χρόνια μετά, η επίμονη χρήση των αγγλικών από την ελίτ επιβεβαίωσε αυτή την πρόβλεψη και έχει δημιουργήσει "μια αφύσικη κατάσταση σε μια δημοκρατία που στηρίζεται στην καθολική ψηφοφορία των ενηλίκων (...) μεταξύ της αγγλόφωνης Ινδίας και της πολιτικά συνειδητοποιημένης Ινδίας, που αποκλίνουν ολοένα και περισσότερο "προκαλώντας" εντάσεις μεταξύ της μειονότητας που βρίσκεται στην κορυφή, η οποία γνωρίζει αγγλικά, και των πολλών εκατομμυρίων οπλισμένων με την ψήφο, που δεν γνωρίζουν". Σε όσες μη δυτικές κοινωνίες εγκαθιδρύονται δημοκρατικοί θεσμοί και οι άνθρωποι σε αυτές τις κοινωνίες συμμετέχουν ευρύτερα στη διακυβέρνηση, η χρήση των δυτικών γλωσσών εξασθενίζει, ενώ οι ιθαγενείς γλώσσες επικρατούν.

Το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης και του ψυχρού πόλεμου προώθησε τον πολλαπλασιασμό και την αναβίωση των γλωσσών που είχαν καταπνιγεί ή ξεχαστεί. Έχουν ξεκινήσει σημαντικές προσπάθειες στις περισσότερες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες για την αναγέννηση των παραδοσιακών γλωσσών τους. Τα εσθονικά, τα λιθουανικά, τα ουκρανικά, τα γεωργιανά και τα αρμενικά αποτελούν πλέον τις εθνικές γλώσσες ανεξάρτητων κρατών. Μεταξύ των μουσουλμανικών δημοκρατιών έχουν προκύψει παρόμοιες γλωσσικές διεκδικήσεις και το Αζερμπαϊτζάν, το Κιργκιζιστάν, το Τουρκμενιστάν και το Ουζμπεκιστάν άλλαξαν το κυριλλικό αλφάβητο των Ρώσων πρώην αφεντικών τους με το λατινικό των Τούρκων συγγενών τους, ενώ στο Τατζικιστάν, όπου οι κάτοικοι μιλούν περσικά, υιοθέτησαν το αραβικό αλφάβητο. Οι Σέρβοι, από την άλλη μεριά, τώρα αποκαλούν τη γλώσσα τους σερβική και όχι σερβοκροατική και έχουν αλλάξει το λατινικό αλφάβητο των ρωμαιοκαθολικών εχθρών τους με το κυριλλικό των Ρώσων συγγενών τους. Παράλληλα, οι Κροάτες τώρα αποκαλούν τη γλώσσα τους κροατική και προσπαθούν να την εξαγνίσουν από τις τουρκικές και άλλες ξένες λέξεις, τη στιγμή που τα ίδια "τουρκικά και αραβικά δάνεια, γλωσσικά απομεινάρια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που κατείχε για 450 χρόνια τα Βαλκάνια" είναι της μόδας στη Βοσνία. Η γλώσσα αναπροσδιορίζεται και αναδομείται για να συμβαδίζει με την ταυτότητα και το περίγραμμα του πολιτισμού. Καθώς η δύναμη διαχέεται, ο Πύργος της Βαβέλ εξαπλώνεται.

Θρησκεία. Μια παγκόσμια θρησκεία είναι λίγο πιο πιθανό να εμφανιστεί απ' ό,τι μια παγκόσμια γλώσσα. Στα τέλη του 20ού αιώνα βλέπουμε την αναβίωση

των θρησκειών σε όλο τον κόσμο. Αυτή η αναβίωση περιλαμβάνει την ένταση της θρησκευτικής συνείδησης και την άνοδο των φονταμενταλιστικών κινημάτων. Έτσι, ενισχύονται οι διαφορές μεταξύ των θρησκειών. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι έχουν συντελεστεί σημαντικές αλλαγές στις αναλογίες του παγκόσμιου πληθυσμού που ανήκουν στις διαφορετικές θρησκείες. Τα διαθέσιμα στοιχεία για τους οπαδούς θρησκειών είναι ακόμα πιο αποσπασματικά και ανακριβή από τα στοιχεία για τις διάφορες γλώσσες. Ο Πίνακας 3.3 παρουσιάζει στοιχεία από μια ευρέως διαδεδομένη πηγή. Αυτά και άλλα στοιχεία δείχνουν ότι η σχετική αριθμητική δύναμη των θρησκειών σε όλο τον κόσμο δεν έχει αλλάξει δραματικά κατά τη διάρκεια αυτού του αιώνα. Η σημαντικότερη αλλαγή που καταγράφηκε από αυτή την πηγή, είναι η αύξηση του ποσοστού των ανθρώπων που κατατάσσονται ως "άθεοι" και "χωρίς θρησκεία" από 0,2% το 1900 στο 20,9% το 1980. Θεωρητικά αυτό θα μπορούσε να αντικατοπτρίζει μια σημαντική απομάκρυνση από τη θρησκεία, αλλά στη δεκαετία 1980 η θρησκευτική αναβίωση απλώς συσπείρωσε τις δυνάμεις της. Η αύξηση του ποσοστού των αθέων σε 20,7% συνδέεται με την κατά 19 εκατοστιαίες μονάδες μείωση αυτών που δήλωναν οπαδοί της "κινεζικής λαϊκής θρησκείας" από 23,5% το 1900 σε 4,5% το 1980. Αυτή η σχεδόν ίδια αύξηση και μείωση δείχνει ότι με την έλευση του κομμουνισμού ο κύριος όγκος του κινεζικού πληθυσμού αναταξινομήθηκε από τη λαϊκή θρησκεία στον αθεϊσμό.

Πίνακας 3.3

ΠΟΣΟΣΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ ΤΙΣ ΜΕΙΖΟΝΕΣ ΘΡΗΣΚΕΙΕΣ

ΕΤΟΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑ	1900	1970	1980	1985 (εκτίμηση)	2000 (εκτίμηση)
Δυτικός Χριστιανισμός	29.6	30.6	30.0	29.7	29.9
Ορθοδοξία	7.5	3.1	2.8	2.7	2.4
Ισλαμισμός	12.4	15.3	16.5	17.1	19.2
Άθρησκοι	0.2	15.0	16.4	16.9	17.1
Ινδουϊσμός	12.5	12.8	13.3	13.5	13.7
Βουδισμός	7.8	6.4	6.3	6.2	5.7
Λαϊκή κινεζική	23.5	5.9	4.5	3.9	2.5
Φυλετικές	6.6	2.4	2.1	1.9	1.6
Άθεοι	0.0	4.6	4.5	4.4	4.2

Πηγή: Ντέηβιντ Μπάρετ, εκδόσεις World Christian Encyclopedia: A comparative study of churches and religion in the modern world A.D. 1900-2000. (Οξφόρδη, Oxford UniversityPress, 1982)

Τα στοιχεία, επίσης, δείχνουν ότι τα τελευταία ογδόντα χρόνια αυξήθηκε το ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού που πρόσκειται στις δυο μεγαλύτερες προσηλυτιστικές θρησκείες, το Ισλάμ και το Χριστιανισμό. Το 1900 οι δυτικοί χριστιανοί υπολογίστηκαν σε 26,9% του παγκόσμιου πληθυσμού, ενώ το 1980 στο 30%. Οι μουσουλμάνοι αυξήθηκαν θεαματικά από 12,4% το 1900 σε 16,5%, ή σύμφωνα με άλλους υπολογισμούς σε 18%, το 1980. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών του 20ού αιώνα το Ισλάμ και ο Χριστιανισμός εξαπλώθηκαν

σημαντικά στην Αφρική, ενώ στη Νότια Κορέα σημειώθηκε μεγάλη μεταστροφή προς το Χριστιανισμό. Στις γοργά εκσυγχρονιζόμενες κοινωνίες, αν η παραδοσιακή θρησκεία δεν μπορεί να προσαρμοστεί στις ανάγκες του εκσυγχρονισμού, υπάρχει δυνητικά πρόσφορο έδαφος για την εξάπλωση του δυτικού Χριστιανισμού και του Ισλάμ. Σε αυτές τις κοινωνίες, οι πιο επιτυχημένοι πρωταγωνιστές της δυτικής κουλτούρας δεν είναι νεοκλασικοί οικονομολόγοι, οι σταυροφόροι δημοκράτες ή τα διευθυντικά στελέχη των πολυεθνικών επιχειρήσεων. Οι πρωταγωνιστές είναι και θα παραμείνουν οι χριστιανοί ιεραπόστολοι. Ούτε ο Άνταμ Σμιθ ούτε ο Τόμας Τζέφερσον μπορούν να ανταποκριθούν στις ψυχολογικές, οικονομικές, ηθικές και κοινωνικές ανάγκες των εσωτερικών μεταναστών και της πρώτης γενιάς αποφοίτων γυμνασίου. Ίσως ούτε ο Ιησούς Χριστός θα μπορούσε ν' ανταποκριθεί σε αυτές τις ανάγκες, αλλά Αυτός έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να πετύχει.

Μακροπρόθεσμα, όμως, ο Μωάμεθ κερδίζει. Ενώ ο Χριστιανισμός εξαπλώνεται κυρίως διά του προσηλυτισμού, το Ισλάμ εξαπλώνεται διά του προσηλυτισμού και της αναπαραγωγής. Στη δεκαετία 1980 το ποσοστό των χριστιανών στον κόσμο έφτασε το 30%, διατηρήθηκε σε αυτό το επίπεδο για λίγο και τώρα αρχίζει να μειώνεται, ενώ υπολογίζεται ότι το 2025 θα πλησιάζει το 25% του παγκόσμιου πληθυσμού. Το ποσοστό των μουσουλμάνων στον κόσμο, ως συνέπεια των ιδιαίτερα υψηλών ποσοστών πληθυσμιακής ανάπτυξης (βλέπε Κεφάλαιο Πέμπτο), θα συνεχίσει να αυξάνεται θεαματικά, θα ισοδυναμεί με το 20% του παγκόσμιου πληθυσμού στο τέλος του αιώνα, θα ξεπεράσει τους χριστιανούς μετά από μερικά χρόνια και, πιθανώς, το 2025 θα φτάσει στο 30% του παγκόσμιου πληθυσμού.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ: ΟΙ ΠΗΓΕΣ

Η έννοια του παγκόσμιου πολιτισμού αποτελεί χαρακτηριστικό προϊόν του δυτικού πολιτισμού. Στο 19ο αιώνα, η ιδέα της "ευθύνης του λευκού ανθρώπου" βοήθησε ώστε να δικαιολογηθεί η δυτική πολιτική και οικονομική κυριαρχία στις μη δυτικές κοινωνίες. Στο τέλος του 20ού αιώνα η έννοια του παγκόσμιου πολιτισμού βοηθά να δικαιολογηθεί η δυτική πολιτιστική κυριαρχία στις άλλες κοινωνίες και η ανάγκη αυτών των κοινωνιών να πιθηκίσουν τις δυτικές πρακτικές και θεσμούς. Η παγκοσμιότητα είναι η ιδεολογία της Δύσης στην αντιπαράθεση με τους μη δυτικούς πολιτισμούς. Όπως συμβαίνει συχνά με ακραίες περιπτώσεις ή με νεοφώτιστους, ανάμεσα στους πιο εθνουσιώδεις υποστηρικτές της ιδέας του ενός πολιτισμού είναι οι πνευματικοί μετανάστες στη Δύση, όπως ο Ναϊπόλ και ο Φουάντ Αγιάμι, για τους οποίους η έννοια αυτή παρέχει μια εξαιρετικά ικανοποιητική απάντηση στο κεντρικό ερώτημα: Ποιός είμαι; Ωστόσο, "ο αράπης του λευκού" είναι ο όρος που ένας Άραβας διανοούμενος χρησιμοποιεί γι'αυτούς τους μετανάστες, ενώ η ιδέα του παγκόσμιου πολιτισμού βρίσκει ελάχιστη υποστήριξη σε άλλους πολιτισμούς. Οι μη δυτικοί βλέπουν ως δυτικό αυτό που οι δυτικοί βλέπουν ως παγκόσμιο. Αυτό που οι δυτικοί προαναγγέλουν ότι αποτελεί

μια ήπια παγκόσμια ολοκλήρωση, όπως ο πολλαπλασιασμός των παγκόσμιων μέσων μαζικής ενημέρωσης, οι μη δυτικοί το αποκηρύσσουν ως φαύλο δυτικό ιμπεριαλισμό. Στο βαθμό που οι μη δυτικοί βλέπουν τον κόσμο ως ένα σύνολο, τον αντιμετωπίζουν ως απειλή.

Τα επιχειρήματα για την εμφάνιση κάποιου είδους παγκόσμιου πολιτισμού βασίζονται σε μία ή περισσότερες από τις εξής τρείς υποθέσεις. Πρώτον, η υπόθεση που αναπτύξαμε στο πρώτο κεφάλαιο, ότι η κατάρρευση του σοβιετικού κομμουνισμού σήμανε το τέλος της ιστορίας και την παγκόσμια επιτυχία της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Αυτό το επιχείρημα πάσχει από την εσφαλμένη βάση της μοναδικής εναλλακτικής λύσης. Αυτή η αντίληψη βρίσκεται βαθιά ριζωμένη στον ψυχρό πόλεμο, όπου η μοναδική εναλλακτική λύση στον κομμουνισμό ήταν η φιλελεύθερη δημοκρατία, και ο θάνατος του πρώτου θα επέφερε την παγκοσμιότητα του δεύτερου. Προφανώς, όμως, υπάρχουν πολλές μορφές απολυταρχισμού, εθνικισμού και κομμουνισμού της αγοράς (όπως στην Κίνα), που ζουν και βασιλεύουν σήμερα. Επιπλέον, και αυτό είναι το σημαντικότερο, υπάρχουν όλες οι θρησκευτικές εναλλακτικές λύσεις που βρίσκονται μακριά από τον κόσμο των κοσμικών ιδεολογιών. Στο σύγχρονο κόσμο, η θρησκεία είναι μια κεντρική, ίσως η κεντρική, δύναμη που προσφέρει κίνητρα και κινητοποιεί τους ανθρώπους. Είναι καθαρή ύβρις να πιστεύουμε ότι η κατάρρευση του σοβιετικού κομμουνισμού σημαίνει ότι η Δύση νίκησε οριστικά και ότι οι μουσουλμάνοι, οι Κινέζοι, οι Ινδιάνοι και οι υπόλοιποι θα ενστερνιστούν το δυτικό φιλελευθερισμό ως τη μοναδική εναλλακτική λύση. Ο ψυχροπολεμικός διχασμός της ανθρωπότητας τελείωσε. Οι πιο θεμελιώδεις διακρίσεις της ανθρωπότητας από την άποψη της εθνικότητας, της θρησκείας και των πολιτισμών παραμένουν και προκαλούν νέες συγκρούσεις.

Δεύτερον, η υπόθεση ότι η αυξανόμενη αλληλεπίδραση μεταξύ των λαών -το εμπόριο, οι επενδύσεις, ο τουρισμός, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ηλεκτρονικές επικοινωνίες γενικώς - δημιουργεί μια κοινή παγκόσμια κουλτούρα. Πράγματι, οι εξελίξεις στις μεταφορές και τις τηλεπικοινωνίες έχουν διευκολύνει την μετακίνηση των κεφαλαίων, των προϊόντων, των ανθρώπων, της γνώση, των ιδεών και των εικόνων σε όλο τον κόσμο και έχουν μειώσει το κόστος της. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι έτσι συμβαίνει όσον αφορά τη διεθνή κίνηση αυτών των πραγμάτων. Υπάρχει, όμως, αμφιβολία για την επίδραση αυτής της αυξανόμενης κίνησης. Το εμπόριο αυξάνει ή μειώνει την πιθανότητα της σύγκρουσης; Η υπόθεση ότι μειώνει την πιθανότητα πολέμου μεταξύ των εθνών δεν έχει αποδειχτεί, ενώ υπάρχουν στοιχεία για το αντίθετο. Το διεθνές εμπόριο επεκτάθηκε σημαντικά στις δεκαετίες 1960 και 1970 και την επόμενη δεκαετία ο ψυχρός πόλεμος τελείωσε. Το 1913, όμως, το διεθνές εμπόριο είχε πλησιάσει αστρονομικά επίπεδα, αλλά αυτό δεν εμπόδισε τα έθνη να αλληλοσπαραχθούν μέσα στα επόμενα χρόνια. Αν το διεθνές εμπόριο σε αυτό το επίπεδο δεν μπορεί να αποτρέψει έναν πόλεμο, τότε τι μπορεί; Τα στοιχεία που διαθέτουμε δεν στηρίζουν

τη φιλελεύθερη, διεθνιστική υπόθεση ότι το εμπόριο προωθεί την ειρήνη. Οι αναλύσεις που έγιναν στη δεκαετία 1990 αμφισβητούν ακόμα περισσότερο αυτή τη θεωρία. Μια μελέτη, μάλιστα, συμπέρανε ότι "αυξημένα επίπεδα εμπορίου μπορεί να αποτελέσουν μια εξαιρετικά διασπαστική δύναμη (...) στην διεθνή πολιτική" και ότι "το αυξανόμενο εμπόριο στο διεθνές σύστημα είναι απίθανο, από μόνο του, να εξομαλύνει τις διεθνείς εντάσεις ή να προωθήσει μια μεγαλύτερη διεθνή σταθερότητα". Μια άλλη μελέτη ισχυρίζεται ότι τα υψηλά επίπεδα οικονομικής αλληλεξάρτησης "μπορεί να προκαλέσουν είτε ειρήνη είτε πόλεμο, ανάλογα με τις προσδοκίες του μελλοντικού εμπορίου". Η οικονομική αλληλεξάρτηση προκαλεί ειρήνη μόνο "όταν τα κράτη περιμένουν ότι τα υψηλά επίπεδα εμπορίου θα διατηρηθούν και στο μέλλον". Αν τα κράτη δεν αναμένουν τα υψηλά επίπεδα του εμπορίου να συνεχιστούν, τότε είναι πιθανό να γίνει πόλεμος.

Η αποτυχία του εμπορίου και των τηλεπικοινωνιών να εξασφαλίσουν ειρήνη ή ένα κοινό αίσθημα συμβαδίζει και με τα ευρήματα των κοινωνικών επιστημών. Στην κοινωνική ψυχολογία, η θεωρία της διαφοροποίησης υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι ορίζουν τον εαυτό τους με βάση αυτά που τους διαφοροποιούν από τους άλλους ανθρώπους σε μια συγκεκριμένη περίπτωση: "Ένας άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του σύμφωνα με εκείνα τα χαρακτηριστικά που τον διαφοροποιούν από τους άλλους ανθρώπους, κυριότερα από τους ανθρώπους του συνηθισμένου του κοινωνικού πλαισίου (...) Μια γυναίκα ψυχολόγος σε μια συντροφιά δώδεκα γυναικών που έχουν διαφορετικό επάγγελμα αντιλαμβάνεται τον εαυτό της ως ψυχολόγο, ενώ η ίδια γυναίκα, όταν βρίσκεται σε μια συντροφιά δώδεκα ανδρών ψυχολόγων, αντιλαμβάνεται τον εαυτό της ως γυναίκα". Οι άνθρωποι ορίζουν την ταυτότητά τους σύμφωνα με αυτό που δεν είναι. Καθώς οι βελτιωμένες τηλεπικοινωνίες, το εμπόριο και ο τουρισμός πολλαπλασιάζουν τις επαφές μεταξύ των πολιτισμών, οι άνθρωποι αποδίδουν μεγαλύτερη σημασία στην πολιτισμική τους ταυτότητα. Δυο Ευρωπαίοι, ένας Γερμανός και ένας Γάλλος, που έρχονται σε επαφή, θα προσδιορίσουν τον εαυτό τους ως Γερμανό και Γάλλο αντίστοιχα. Δυο Ευρωπαίοι, ένας Γερμανός και ένας Γάλλος, που έρχονται σε επαφή με δυο Άραβες, έναν Σαουδάραβα και έναν Αιγύπτιο, θα προσδιορίσουν τον εαυτό τους ως Ευρωπαίους και ως Άραβες αντίστοιχα. Η μετανάστευση των βορειοαφρικανών στην Γαλλία προκαλεί εχθρότητα στους Γάλλους, ενώ ταυτόχρονα προκάλεσε ανεκτικότητα στη μετανάστευση των ρωμαιοκαθολικών Πολωνών. Οι Αμερικανοί αντιδρούν πολύ πιο αρνητικά στις ιαπωνικές επενδύσεις παρά σε πολύ μεγαλύτερες καναδικές και ευρωπαϊκές επενδύσεις. Παρομοίως, όπως τόνισε ο Ντόναλντ Χόροβιτς, "ένας Ίμπο (...) μπορεί να είναι ένας Ογουέρι Ίμπο ή ένας Ονίτσχα Ίμπο στις περιοχές που κάποτε αποτελούσαν την Ανατολική Νιγηρία. Στο Λάγος, είναι απλώς ένας Ίμπο. Στο Λονδίνο, είναι Νιγηριανός. Στην Νέα Υόρκη είναι Αφρικανός". Σύμφωνα με την κοινωνιολογία, η θεωρία της παγκοσμιοποίησης οδηγεί σε παρόμοια συμπεράσματα: "Σε έναν κόσμο όπου η παγκοσμιοποίηση αυξάνεται συνεχώς - και ο οποίος χαρα-

κτηρίζεται από έναν ιστορικά ασυνήθιστο βαθμό πολιτισμικών, κοινωνικών και άλλων τύπων αλληλεξάρτησης και, ως εκ τούτου, από μια ευρέως διαδεδομένη συνείδηση - υπάρχει επιδείνωση της πολιτισμικής, κοινωνικής και εθνικής αυτοσυνειδησίας". Η παγκόσμια αναβίωση της θρησκείας, "η επιστροφή στα ιερά και στα όσια", είναι η απάντηση στην αντίληψη των ανθρώπων ότι ο κόσμος είναι "ένας απλός τόπος".

Η ΔΥΣΗ ΚΑΙ Ο ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ

Το τρίτο και πιο γενικό επιχείρημα για την εμφάνιση ενός παγκόσμιου πολιτισμού τον αντιμετωπίζει ως συνέπεια μιας ευρύτερης διαδικασίας εκσυγχρονισμού, που έχει ξεκινήσει από το 18ο αιώνα. Ο εκσυγχρονισμός συνεπάγεται εκβιομηχάνιση, εξαστισμό, μεγάλο αριθμό εγγράμματων, εκπαίδευση, πλούτο και κοινωνική κινητικότητα καθώς και πιο περίπλοκες και πιο ποικίλες επαγγελματικές δομές. Ο εκσυγχρονισμός αποτελεί το προϊόν μιας τρομακτικής εξάπλωσης της επιστημονικής και τεχνολογικής γνώσης, που ξεκίνησε το 18ο αιώνα και επέτρεψε στους ανθρώπους να ελέγξουν και να διαμορφώσουν το περιβάλλον με πρωτοφανείς τρόπους. Ο εκσυγχρονισμός είναι μια επαναστατική διαδικασία, που μπορεί να συγκριθεί μόνο με το πέρασμα από τις πρωτόγονες στις πολιτισμένες κοινωνίες, δηλαδή με την εμφάνιση του πολιτισμού στον ενικό αριθμό, που έλαβε χώρα στην κοιλάδα του Τίγρη και του Ευφράτη, στο Νείλο και τον Ινδό ποταμό γύρω στο 5000 π.Χ. Η συμπεριφορά, οι αξίες, η γνώση και η κουλτούρα των ανθρώπων στη σύγχρονη κοινωνία διαφέρουν σημαντικά από αυτές των ανθρώπων στις παραδοσιακές κοινωνίες. Η Δύση, μια και υπήρξε ο πρώτος πολιτισμός που εκσυγχρονίστηκε, μας οδηγεί στην απόκτηση της κουλτούρας του εκσυγχρονισμού. Και το επιχείρημα συνεχίζει· καθώς και οι άλλες κοινωνίες ακολουθούν παρόμοιους δρόμους στην εκπαίδευση, την εργασία, τον πλούτο και την ταξική δομή, αυτή η σύγχρονη δυτική κουλτούρα θα γίνει παγκόσμια κουλτούρα.

Αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι υπάρχουν πράγματι σπουδαίες διαφορές μεταξύ των σύγχρονων και των παραδοσιακών κοινωνιών. Ωστόσο, αυτό δεν συνεπάγεται ότι όλες οι κοινωνίες με σύγχρονη κουλτούρα μοιάζουν μεταξύ τους, όπως δεν μοιάζουν και όλες οι παραδοσιακές. Προφανώς, ένας κόσμος όπου μερικές κοινωνίες είναι ιδιαίτερα εκσυγχρονισμένες και άλλες είναι ακόμα παραδοσιακές, είναι λιγότερο ομοιογενής από ένα κόσμο όπου όλες οι κοινωνίες βρίσκονται σε παρόμοιο υψηλό επίπεδο εκσυγχρονισμού. Τι θα συνέβαινε, όμως, σε έναν κόσμο όπου όλες οι κοινωνίες θα ήταν παραδοσιακές; Ένας τέτοιος κόσμος υπήρξε πριν μερικές εκατοντάδες χρόνια. Υπήρξε, άραγε, λιγότερο ομοιογενής απ' ό,τι θα μπορούσε να είναι ένας μελλοντικός κόσμος παγκόσμιου εκσυγχρονισμού; Ίσως όχι. "Η Κίνα της δυναστείας των Μιγκ (...) υπήρξε σίγουρα πιο κοντά στην Γαλλία των Βαλουά", ισχυρίζεται ο Μπρωντέλ, "απ' ό,τι, ήταν η Κίνα του Μάο Τσε Τουγκ σε σχέση με τη Γαλλία της 5ης Δημοκρατίας".

Παρόλα αυτά, οι σύγχρονες κοινωνίες μπορούν να μοιάζουν μεταξύ τους περισ-

σότερο απ' ό,τι οι παραδοσιακές κοινωνίες για δύο λόγους. Πρώτον, η αυξανόμενη αλληλεπίδραση μεταξύ των σύγχρονων κοινωνιών μπορεί να μη δημιουργεί κοινή κουλτούρα, αλλά διευκολύνει τη μεταφορά των τεχνικών, των εφευρέσεων και των πρακτικών από την μια κοινωνία στην άλλη, με μεγάλη ταχύτητα και σε βαθμό που θα ήταν αδύνατος σε έναν παραδοσιακό κόσμο. Δεύτερον, η παραδοσιακή κοινωνία στηριζόταν στη γεωργία, ενώ η σύγχρονη κοινωνία στηρίζεται στη βιομηχανία, που μπορεί να εξελιχθεί από βιοτεχνία σε κλασική βαριά βιοχημανία και από εκεί σε βιομηχανία η οποία στηρίζεται στις γνώσεις. Η γεωργία και η κοινωνική δομή που συνεπάγεται, εξαρτώνται περισσότερο από το φυσικό περιβάλλον απ' ό,τι η βιομηχανία. Οι μορφές της γεωργίας διαφέρουν ανάλογα με το έδαφος και το κλίμα και, συνεπώς, δημιουργούν διαφορετικές μορφές ιδιοκτησίας, κοινωνικών δομών και διακυβέρνησης. Ανεξάρτητα από τα συνολικά πλεονεκτήματα του υδραυλικού πολιτισμού κατά τον Βιτφόγκελ, γεγονός είναι ότι η γεωργία που στηρίζεται στην κατασκευή και λειτουργία μαζικών αδρευτικών συστημάτων πράγματι ενθαρρύνει την εμφάνιση συγκεντρωτικών και γραφειοκρατικών πολιτικών εξουσιών. Δεν θα μπορούσε, άλλωστε, να γίνει αλλιώς. Το πλούσιο έδαφος και το καλό κλίμα είναι πιθανό να ενθαρρύνουν την ανάπτυξη γεωργικών καλλιεργειών σε μεγάλη κλίμακα και, κατά συνέπεια, να υποθάλψουν την ανάπτυξη μιας μικρής τάξης πλούσιων ιδιοκτητών και μιας μεγάλης τάξης αγροτών, σκλάβων ή δουλοπάροικων που εργάζονται στις καλλιέργειες. Οι δυσμενείς συνθήκες για γεωργία μεγάλης κλίμακας μπορεί να δημιουργήσουν μια κοινωνία ανεξάρτητων αγροτών. Εν ολίγοις, στις αγροτικές κοινωνίες η γεωγραφία διαμορφώνει την κοινωνική δομή. Αντιθέτως, η βιομηχανία εξαρτάται πολύ λιγότερο από το τοπικό φυσικό περιβάλλον. Οι διαφορές στη βιομηχανική οργάνωση είναι πιθανό να προκύψουν από διαφορές στην κουλτούρα και στην κοινωνική δομή, αλλά όχι στη γεωγραφία· και, ως προς το πρώτο, θεωρητικά τουλάχιστον, μπορεί να υπάρξει σύγκλιση, ως προς το δεύτερο όμως όχι.

Συνεπώς, οι σύγχρονες κοινωνίες έχουν πολλά κοινά στοιχεία. Αυτό, όμως, σημαίνει ότι τείνουν στην ομοιογένεια; Η επιχειρηματολογία που ισχυρίζεται ότι αυτό πράγματι συμβαίνει, στηρίζεται στην υπόθεση ότι η σύγχρονη κοινωνία πρέπει να προσεγγίσει ένα μόνο τύπο, το δυτικό, ότι ο σύγχρονος πολιτισμός είναι ο δυτικός και ότι ο δυτικός πολιτισμός είναι ο σύγχρονος πολιτισμός. Αυτό, όμως, είναι μια ταυτολογία. Ο δυτικός πολιτισμός εμφανίστηκε τον 8ο και 9ο αιώνα και ανέπτυξε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του τους επόμενους αιώνες. Άρχισε, όμως, να εκσυγχρονίζεται το 17ο και 18ο αιώνα. Η Δύση ήταν Δύση πολύ πριν γίνει σύγχρονη. Τα κεντρικά χαρακτηριστικά της Δύσης που τη διακρίνουν από τους άλλους πολιτισμούς, προϋπήρχαν του εκσυγχρονισμού της.

Ποιά ήταν, όμως, αυτά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της δυτικής κοινωνίας εκατοντάδες χρόνια πριν τον εκσυγχρονισμό της; Πολλοί μελετητές έχουν απαντήσει σε αυτό το ερώτημα και, παρόλο που οι απαντήσεις τους διαφέρουν σε κάποια συγκεκριμένα σημεία, συμφωνούν ωστόσο στους κύριους θεσμούς, τις πρακτικές

και τις πεποιθήσεις που δικαίως μπορούν να οριστούν ως πυρήνας του δυτικού πολιτισμού.

Η κλασική κληρονομιά. Η Δύση κληρονόμησε πολλά στοιχεία από τους προηγούμενους πολιτισμούς και κυρίως από τον κλασικό πολιτισμό. Αυτή η κληρονομιά περιλαμβάνει την ελληνική φιλοσοφία και ορθολογισμό, το ρωμαϊκό δίκαιο, τα λατινικά και το Χριστιανισμό. Επίσης, ο ισλαμικός και ο ορθόδοξος πολιτισμός κληρονόμησαν στοιχεία από τον κλασικό πολιτισμό, άλλα όχι στον ίδιο βαθμό με τη Δύση.

Ρωμαιοκαθολικισμός και Προτεσταντισμός. Η δυτική Χριστιανοσύνη, πρώτα ο Ρωμαιοκαθολικισμός και μετά Ρωμαιοκαθολικισμός και Προτεσταντισμός μαζί, αποτελούν ιστορικά το σημαντικότερο χαρακτηριστικό του δυτικού πολιτισμού. Μάλιστα, κατά τη διάρκεια της πρώτης του χιλιετίας, αυτό που σήμερα ονομάζουμε δυτικό πολιτισμό ονομαζόταν δυτική Χριστιανοσύνη. Υπήρχε ένα ιδιαίτερα ανεπτυγμένο αίσθημα κοινότητας μεταξύ των δυτικών χριστιανών που ξεχώριζαν τον εαυτό τους από τους Τούρκους, τους Μαυριτανούς, τους Βυζαντινούς και άλλους. Για το Θεό αλλά και για το χρυσό ξεκίνησαν οι δυτικοί να κατακτήσουν τον κόσμο το 16ο αιώνα. Η Μεταρρύθμιση και η Αντιμεταρρύθμιση και η ακόλουθη διάκριση της δυτικής Χριστιανοσύνης στον προτεσταντικό βορρά και τον ρωμαιοκαθολικό νότο αποτελούν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της δυτικής ιστορίας, που απουσιάζουν από την εμπειρία της Ορθοδοξίας και της Λατινικής Αμερικής.

Ευρωπαϊκές γλώσσες. Η γλώσσα αποτελεί το δεύτερο, μετά τη θρησκεία, παράγοντα διαφοροποίησης των ανθρώπων μιας κουλτούρας από τους ανθρώπους μιας άλλης. Η Δύση διαφέρει από τους άλλους πολιτισμούς λόγω της πολλαπλότητας των γλωσσών της. Τα ινδικά, τα κινεζικά των Μανδαρίνων, τα ρωσικά, ακόμα και αραβικά έχουν αναγνωριστεί ως γλώσσες πυρήνες στους πολιτισμούς τους. Η Δύση κληρονόμησε τα λατινικά, αλλά εμφανίστηκε ένα πλήθος εθνών και μαζί τους ένα πλήθος εθνικών γλωσσών, που μπορούν γενικά να χωριστούν στις λατινογενείς και τις γερμανικές γλώσσες. Ως τον 16ο αιώνα αυτές οι γλώσσες είχαν πάρει τη σημερινή τους μορφή.

Ο χωρισμός της πνευματικής και της κοσμικής εξουσίας. Καθόλη τη διάρκεια της δυτικής ιστορίας, εκτός από το κράτος υπήρχαν πρώτα η Εκκλησία και μετά πολλές Εκκλησίες. Ο Θεός και ο Καίσαρας, η εκκλησία και το κράτος, η πνευματική και η κοσμική εξουσία ήταν η επικρατέστερη διαίρεση στη δυτική κουλτούρα. Μόνο στον ινδουϊστικό πολιτισμό η θρησκεία και η πολιτική ήταν επίσης ξεχωριστά. Στο Ισλάμ, ο Θεός είναι Καίσαρας, στην Κίνα και στην Ιαπωνία ο Καίσαρας είναι Θεός, ενώ στην Ορθοδοξία ο Θεός είναι ο συνεταίρος του Καίσαρα. Ο διχασμός και οι επαναλαμβανόμενες συγκρούσεις μεταξύ εκκλησίας και κράτους που αποτελούν γνώρισμα του δυτικού πολιτισμού, δεν έχουν υπάρξει σε άλλο πολιτισμό. Αυτός ο διχασμός της εξουσίας συνέβαλε αφάνταστα στην ανάπτυξη της ελευθερίας στη Δύση.

Το κράτος δικαίου. Η λογική της κεντρικής θέσης του νόμου στην πολιτισμένη κοινωνία κληρονομήθηκε από τους Ρωμαίους. Οι στοχαστές του Μεσαίωνα καλ-

λιέργησαν την ιδέα του φυσικού δικαίου βάσει του οποίου , οι μονάρχες μπορούσαν να εξουσιάζουν και έτσι αναπτύχθηκε η παράδοση του εθιμικού δικαίου στην Αγγλία. Κατά τη διάρκεια του απολυταρχισμού το 16ο και 17ο αιώνα, η κυριαρχία του νόμου παρατηρήθηκε περισσότερο στην αντιπαράθεση με τον απολυταρχισμό παρά στην ίδια την πραγματικότητα, αλλά η ιδέα της υποταγής του ανθρώπου σε κάποιο εξωτερικό καταναγκασμό παρέμενε: "Non sub homine sed sub Deo et lege." Η παράδοση του κράτους του νόμου έθεσε τη βάση του συνταγματικού καθεστώτος και της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων και του δικαιώματος της ιδιοκτησίας και της προστασίας από την αυθαίρετη εξουσία. Στους άλλους πολιτισμούς,όμως, το δίκαιο δεν υπήρξε τόσο σημαντικός παράγοντας στη διαμόρφωση της σκέψης και της συμπεριφοράς.

Κοινωνικός πλουραλισμός. Ιστορικά, η δυτική κοινωνία ήταν ιδιαίτερα πλουραλιστική. Όπως σημειώνει ο Ντόιτς, αυτό που ξεχωρίζει στη Δύση "είναι η εμφάνιση και η επιμονή ποικίλων αυτόνομων ομάδων, που δεν βασίζονται στους δεσμούς αίματος ή γάμου". Ξεκινώντας το 6ο και 7ο αιώνα, αρχικά αυτές οι ομάδες περιλάμβαναν μοναστήρια, μοναστικά τάγματα και συντεχνίες, αλλά σύντομα επεκτάθηκαν και σε πολλές περιοχές της Ευρώπης περιλάμβαναν μια ποικιλία ενώσεων και εταιριών. Αυτός ο πλουραλισμός των ενώσεων συμπληρωνόταν από τον ταξικό πλουραλισμό. Οι περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές κοινωνίες αποτελούνταν από μια σχετικά ισχυρή και αυτόνομη αριστοκρατία, μια σημαντική αγροτική τάξη και μια μικρή αλλά αξιόλογη τάξη εμπόρων. Η δύναμη της φεουδαρχικής αριστοκρατίας υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική στη διαδικασία περιορισμού του απολυταρχισμού και δεν του επέτρεψε να ριζώσει στα περισσότερα ευρωπαϊκά έθνη. Αυτός ο ευρωπαϊκός πλουραλισμός έρχεται σε έντονη αντίθεση με τη φτώχια της πολιτικής κοινωνίας, της αδυναμίας της αριστοκρατίας και της δύναμης των συγκεντρωτικών γραφειοκρατικών αυτοκρατοριών που υπήρχαν ταυτόχρονα στη Ρωσία, την Κίνα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία και σε άλλες μη δυτικές κοινωνίες.

Αντιπροσωπευτικά σώματα. Ο κοινωνικός πλουραλισμός σύντομα δημιούργησε τάξεις, κοινοβούλια και άλλους θεσμούς για την αντιπροσώπευση των συμφερόντων της αριστοκρατίας, του κλήρου, των εμπόρων και άλλων ομάδων. Αυτά τα σώματα αποτελούσαν μορφές αντιπροσώπευσης που στην πορεία του εκσυγχρονισμού εξελίχθηκαν στους θεσμούς της σύγχρονης δημοκρατίας. Κατά τη διάρκεια του απολυταρχισμού, μερικές φορές αυτά τα σώματα καταργούνταν ή η ισχύς τους περιοριζόταν δραματικά. Ωστόσο, ακόμα και όταν συνέβαινε αυτό, μπορούσαν, όπως στη Γαλλία για παράδειγμα, να αναβιώσουν και να αποτελέσουν το όχημα για την εκτεταμένη πολιτική συμμετοχή. Κανένας άλλος σύγχρονος πολιτισμός δεν διαθέτει αντιπροσωπευτικά σώματα χιλίων ετών. Στο τοπικό επίπεδο, επίσης, ξεκινώντας από τον 9ο αιώνα, αναπτύχθηκαν κινήματα αυτοδιοίκησης στις ιταλικές πόλεις και αργότερα εξαπλώθηκαν βόρεια "αναγκάζοντας τους επισκόπους, τους τοπικούς βαρώνους και άλλους αριστοκράτες να μοιράζο-

νται την εξουσία με τους πολίτες και συχνά να την παραδίνουν τελικά ολοκληρωτικά σ' αυτούς". Η αντιπροσώπευση σε εθνικό επίπεδο συμπληρωνόταν από ένα βαθμό αυτονομίας σε τοπικό επίπεδο, που όμως δεν αναπαράχθηκε σε άλλες περιοχές τους κόσμου.

Ατομικισμός. Πολλά από τα παραπάνω χαρακτηριστικά του δυτικού πολιτισμού συνέβαλαν στην εμφάνιση του αισθήματος του ατομικισμού και της παράδοσης των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, που είναι μοναδική ανάμεσα στις πολιτισμένες κοινωνίες. Ο ατομικισμός αναπτύχθηκε το 14ο και το 15ο αιώνα και η αποδοχή του δικαιώματος της ατομικής επιλογής - αυτό που ο Ντόιτς ονομάζει "η επανάσταση του Ρωμαίου και της Ιουλιέτας" –επικράτησε στη Δύση το 17ο αιώνα. Ακόμα και οι αξιώσεις για ίσα δικαιώματα για όλους τους ανθρώπους– "και ο πιο φτωχός στην Αγγλία έχει να ζήσει τη ζωή του όπως ακριβώς και ο πιο πλούσιος" - εκφράστηκαν με σαφήνεια και σχεδόν έγιναν παγκοσμίως αποδεκτά. Ο ατομικισμός παραμένει ένα διακριτικό γνώρισμα της Δύσης μεταξύ των πολιτισμών του 20ού αιώνα. Σε μια μελέτη που περιλάμβανε παρόμοια δείγματα από πενήντα χώρες, οι είκοσι χώρες που σημείωσαν τους υψηλότερους βαθμούς στον ατομικισμό ήταν οι χώρες της Δύσης και το Ισραήλ, εκτός της Πορτογαλίας. Ο συγγραφέας μιας άλλης μελέτης για τον ατομικισμό και τον κολεκτιβισμό στους διάφορους πολιτισμούς τόνισε, επίσης, την κυριαρχία του ατομικισμού στη Δύση εν συγκρίσει με την κυριαρχία του κολεκτιβισμού αλλού, και κατέληξε ότι "οι αξίες που είναι οι σημαντικότερες στη Δύση είναι τουλάχιστον σημαντικές σε όλο τον κόσμο". Ξανά και ξανά δυτικοί και μη επισημαίνουν τον ατομικισμό ως το χαρακτηριστικό γνώρισμα της Δύσης.

Ο παραπάνω κατάλογος δεν προτίθεται να αποτελέσει μια εξαντλητική απαρίθμηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του δυτικού πολιτισμού. Ούτε υπονοεί ότι αυτά τα χαρακτηριστικά υπήρξαν πάντα και σ' όλες τις χώρες παρόντα στη δυτική κοινωνία. Προφανώς και δεν ήταν. Πολλοί τύραννοι στη δυτική ιστορία συστηματικά αγνοούσαν την κυριαρχία του νόμου και καταργούσαν τα αντιπροσωπευτικά σώματα. Ούτε υπονοεί ότι κανένα από αυτά τα χαρακτηριστικά δεν εμφανίστηκε σε άλλους πολιτισμούς. Προφανώς και εμφανίστηκαν. Το Κοράνι και η Σαρία αποτελούν το βασικό δίκαιο στις ισλαμικές κοινωνίες, η Ιαπωνία και η Ινδία διαθέτουν ταξικά συστήματα παράλληλα με αυτά της Δύσης (και γι'αυτό ίσως είναι και οι μόνες μη δυτικές κοινωνίες που έχουν διατηρήσει δημοκρατικές κυβερνήσεις για μεγάλα χρονικά διαστήματα). Σχεδόν κανένας από αυτούς τους παράγοντες ξεχωριστά δεν είναι αποκλειστικότητα της Δύσης. Ο συνδυασμός τους, όμως, ήταν μοναδικός, και αυτό ήταν που προσέδωσε στη Δύση τη διαφορετική της ποιότητα. Αυτές οι έννοιες, οι πρακτικές και οι θεσμοί επικράτησαν απλώς στη Δύση περισσότερο απ' ό,τι σε άλλους πολιτισμούς. Αποτελούν, τουλάχιστον, μέρος του πυρήνα του δυτικού πολιτισμού. Αποτελούν το δυτικό και όχι το σύγχρονο τμήμα της Δύσης. Αποτελούν, επίσης, τους κυριότερους παράγοντες που επέτρεψαν στη Δύση όχι μόνο να εκσυγχρονιστεί, αλλά και να ηγηθεί του

Ένας παγκόσμιος πολιτισμός; Εκσυγχρονισμός και δυτικοποίηση

εκσυγχρονισμού του κόσμου.

ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗ ΔΥΣΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ

Η επέκταση της Δύσης προώθησε τον εκσυγχρονισμό και τη δυτικοποίηση των μη δυτικών κοινωνιών. Οι πολιτικοί και πνευματικοί ηγέτες αυτών των κοινωνιών αντέδρασαν στην επίδραση της Δύσης με έναν ή και περισσότερους τρόπους: απορρίπτοντας και τον εκσυγχρονισμό και τη δυτικοποίηση, ασπαζόμενοι και τα δυο, ασπαζόμενοι τον πρώτο και απορρίπτοντας τη δεύτερη.

Η απόρριψη. Η Ιαπωνία ακολούθησε το δρόμο της απόρριψης ήδη από τις πρώτες της επαφές με τη Δύση το 1542 έως και τα μέσα του 19ου αιώνα. Μόνο περιορισμένες μορφές εκσυγχρονισμού επιτρέπονταν, όπως η απόκτηση όπλων, ενώ η εισαγωγή της δυτικής κουλτούρας, συμπεριλαμβανομένου του Χριστιανισμού, ήταν ιδιαίτερα περιορισμένη. Στα μέσα του 17ου αιώνα οι δυτικοί απελαύνονταν. Αυτή η στάση απόρριψης τελείωσε με το αναγκαστικό άνοιγμα της Ιαπωνίας από τον Πλωτάρχη Πέρυ το 1854 και τις δραματικές προσπάθειες να διδαχτεί από τη Δύση μετά την παλινόρθωση των Μέιζι το 1868. Επίσης, η Κίνα για πολλούς αιώνες προσπαθούσε να αποτρέψει τον εκσυγχρονισμό ή τη δυτικοποίηση. Παρόλο που χριστιανοί ιεραπόστολοι έγιναν δεκτοί στην Κίνα το 1601, αργότερα, το 1722, αποκλείστηκαν. Σε αντίθεση με την Ιαπωνία, η πολιτική της απόρριψης της Κίνας οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην εικόνα που είχε η ίδια η Κίνα για τον εαυτό της ως το Μέσο Βασίλειο και στην ακλόνητη πεποίθηση ότι η κινέζικη κουλτούρα ήταν ανώτερη όλων. Η κινεζική απομόνωση, σε αντίθεση με την ιαπωνική, έλαβε τέλος όταν στράφηκαν τα δυτικά όπλα εναντίον της Κίνας, από τους Βρετανούς, στη διάρκεια του Πολέμου του Οπίου (1839-1842). Όπως φαίνεται από αυτές τις περιπτώσεις, κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα η δυτική δύναμη καθιστούσε πολύ δύσκολη και τελικά αδύνατη τη διατήρηση της πολιτικής του αποκλεισμού που ακολουθούσαν οι μη δυτικές κοινωνίες.

Στον 20ό αιώνα οι βελτιώσεις που σημειώθηκαν στις μεταφορές και τις τηλεπικοινωνίες καθώς και η παγκόσμια αλληλεξάρτηση, αύξησαν τρομακτικά το κόστος του αποκλεισμού. Εκτός από κάποιες μικρές, αγροτικές κοινότητες, που είναι διατεθειμένες να επιβιώνουν σε επίπεδο στοιχειώδους συντηρήσεως, η συνολική απόρριψη του εκσυγχρονισμού και της δυτικοποίησης είναι σχεδόν αδύνατη σε έναν κόσμο που εκσυγχρονίζεται και αλληλοσυνδέεται με ταχύτατο ρυθμό. Όσον αφορά το Ισλάμ, ο Ντάνιελ Πάιπς έγραψε ότι "μόνο οι ακραίοι φονταμενταλιστές απορρίπτουν τον εκσυγχρονισμό και τη δυτικοποίηση. Πετούν τις τηλεοράσεις στα ποτάμια, απαγορεύουν τα ρολόγια του χεριού και απορρίπτουν τη μηχανή εσωτερικής καύσης. Ωστόσο, η έλλειψη πρακτικότητας αυτού του προγράμματος περιορίζει δραματικά την ελκτική δύναμη αυτών των ομάδων. Σε μερικές περιπτώσεις - όπως ο Γιεν Ιζάλα του Κάνο, οι δολοφόνοι του Σαντάτ, αυτοί που χτύπησαν το τέμενος της Μέκκας καθώς και μερικές μαλαισιανές ομάδες (dakwah) - αυτές οι τάσεις, μετά από βίαιες συγκρούσεις με την εξουσία, όχι

μόνο ηττήθηκαν αλλά εξαφανίστηκαν αφήνοντας ελάχιστα ίχνη". Η εξαφάνιση χωρίς ίχνη συνοψίζει τη μοίρα της πολιτικής της απόρριψης στο τέλος του 20ού αιώνα. Οι ζηλωτές, για να χρησιμοποιήσω τον όρο του Τόυνμπη, δεν αποτελούν βιώσιμη λύση.

Ο κεμαλισμός. Η δεύτερη πιθανή αντίδραση στη Δύση είναι ο ηρωδιανισμός του Τόυνμπη, δηλαδή το αγκάλιασμα και του εκσυγχρονισμού και της δυτικοποίησης. Αυτή η αντίδραση βασίζεται στις υποθέσεις ότι ο εκσυγχρονισμός είναι επιθυμητός και απαραίτητος, ότι η ιθαγενής κουλτούρα δεν είναι συμβατή με τον εκσυγχρονισμό και, συνεπώς, πρέπει να εγκαταλειφθεί ή να καταργηθεί και η κοινωνία πρέπει να δυτικοποιηθεί πλήρως για να μπορέσει να εκσυγχρονιστεί επιτυχώς. Ο εκσυγχρονισμός και η δυτικοποίηση ενισχύουν ο ένας τον άλλο και πρέπει να συμβαδίζουν. Αυτή η προσέγγιση συνοψίστηκε στις απόψεις μερικών Κινέζων και Ιαπώνων διανοούμενων στα τέλη του 19ου αιώνα· σύμφωνα με αυτές, για να εκσυγχρονιστούν οι κοινωνίες τους έπρεπε να εγκαταλείψουν τη γλώσσα τους και να υιοθετήσουν τα αγγλικά ως εθνική γλώσσα. Αυτή η άποψη, και αυτό δεν μας εκπλήσσει, υπήρξε δημοφιλέστερη μεταξύ των δυτικών παρά μεταξύ των μη δυτικών ελίτ. Το μήνυμά τους ήταν το εξής: "Για να επιτύχετε, πρέπει να σας αρέσουμε, ο δικός μας δρόμος είναι ο μοναδικός". Το επιχείρημα είναι ότι "οι θρησκευτικές αξίες, ηθικές υποθέσεις και κοινωνικές δομές αυτών των [μη δυτικών] κοινωνιών είναι τουλάχιστον ξένες και μερικές φορές εχθρικές προς τις αξίες και τις πρακτικές της εκβιομηχάνισης." Επομένως, η οικονομική ανάπτυξη θα "απαιτήσει μια ριζοσπαστική και καταστροφική αναδόμηση της ζωής και της κοινωνίας και συχνά, μια νέα ερμηνεία του νοήματος της ίδιας της ύπαρξης όπως αυτή ήταν κατανοητή από τους ανθρώπους αυτού του πολιτισμού". Ο Πάιπς, αναφερόμενος στο Ισλάμ, επισημαίνει το ίδιο:

> Για να μπορέσουν να ξεφύγουν από την ανομία, οι μουσουλμάνοι έχουν μόνο μια επιλογή, γιατί ο εκσυγχρονισμός απαιτεί δυτικοποίηση (...) το Ισλάμ δεν προσφέρει κάποιον εναλλακτικό τρόπο εκσυγχρονισμού (...) Η κοσμική διάσταση της ζωής δεν μπορεί να αποφευχθεί. Η σύγχρονη επιστήμη και τεχνολογία απαιτούν αφομοίωση του τρόπου σκέψης και των πολιτικών θεσμών που συνεπάγονται. Επειδή οι μη δυτικές κοινωνίες πρέπει να μιμηθούν όχι μόνο τη μορφή αλλά και το περιεχόμενο, η κυριαρχία του δυτικού πολιτισμού πρέπει να αναγνωριστεί, ώστε να μπορούν να διδαχτούν από αυτόν. Τις ευρωπαϊκές γλώσσες και τα δυτικά εκπαιδευτικά συστήματα δεν μπορούν να τα αποφύγουν, ακόμα και αν αυτά ενθαρρύνουν την ελεύθερη σκέψη και την ελεύθερη ζωή. Μόνο όταν οι μουσουλμάνοι αποδεχτούν κατηγορηματικά το δυτικό μοντέλο, θα είναι σε θέση να προοδεύσουν και μετά να αναπτυχθούν.

Εξήντα χρόνια πριν γραφούν αυτές οι φράσεις, ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ είχε καταλήξει σε παρόμοια συμπεράσματα, είχε δημιουργήσει τη νέα Τουρκία μέσα από τα ερείπια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και είχε ξεκινήσει μια μαζική προσπάθεια εκσυγχρονισμού και ταυτόχρονα δυτικοποίησης της χώρας του. Ξεκινώντας αυτόν το δρόμο και απορρίπτοντας το ισλαμικό παρελθόν, ο

Ατατούρκ έκανε την Τουρκία μια "διχασμένη χώρα", μια κοινωνία που ήταν ισλαμική όσον αφορά τη θρησκεία, την πολιτιστική κληρονομιά, τα έθιμα και τους θεσμούς, αλλά με μια ηγετική ελίτ αποφασισμένη να την κάνει τμήμα της Δύσης. Στα τέλη του 20ού αιώνα, πολλές χώρες ακολουθούν την κεμαλική επιλογή και προσπαθούν να αντικαταστήσουν μια μη δυτική ταυτότητα με μια δυτική. Οι προσπάθειές τους αναλύονται στο Έκτο κεφάλαιο.

Η μεταρρύθμιση. Η απόρριψη της δυτικής επίδρασης συνεπάγεται μια απελπισμένη προσπάθεια απομόνωσης της κοινωνίας μέσα σ'ένα σύγχρονο κόσμο όπου οι αποστάσεις εκμηδενίζονται. Ο κεμαλισμός συνεπάγεται το δύσκολο και τραυματικό έργο της καταστροφής μιας κουλτούρας που υπήρχε επί αιώνες και της αντικατάστασής της με μια εντελώς καινούργια, που εισάγεται από έναν άλλο πολιτισμό. Μια τρίτη επιλογή αποτελεί η προσπάθεια να συνδυαστεί ο εκσυγχρονισμός με τη διατήρηση των κύριων αξιών, πρακτικών και θεσμών της ιθαγενούς κουλτούρας της κοινωνίας. Αυτή η επιλογή είναι η δημοφιλέστερη μεταξύ των μη δυτικών ελίτ. Στην Κίνα, κατά τη διάρκεια της τελευταίας φάσης της δυναστείας των Σινγκ το σύνθημα ήταν Τι γιόγκ : "κινεζική γνώση για τις θεμελιώδεις αξίες και δυτική γνώση για την πρακτική πλευρά της ζωής". Στην Ιαπωνία ήταν Ουακόν γιοσέι: "ιαπωνικό πνεύμα και δυτική τεχνική". Στην Αίγυπτο, στη δεκαετία 1830, ο Μωχάμετ Άλη "επιχείρησε τον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό χωρίς υπερβολική εισαγωγή δυτικών πολιτιστικών στοιχείων". Ωστόσο, αυτή η προσπάθεια απέτυχε, όταν οι Βρετανοί τον ανάγκασαν να εγκαταλείψει τις περισσότερες μεταρρυθμίσεις του. Το αποτέλεσμα ήταν, παρατηρεί ο Αλή Μαζρούι ότι, "το πεπρωμένο της Αιγύπτου δεν συνέπεσε με την ιαπωνική μοίρα του τεχνικού εκσυγχρονισμού χωρίς την πολιτιστική δυτικοποίηση, ούτε με τη μοίρα του Ατατούρκ, του τεχνικού εκσυγχρονισμού μέσω της πολιτιστικής δυτικοποίησης". Στα τέλη του 19ου αιώνα, όμως, ο Τζαμάλ Αλ Ντιν Αλ Αφγκανί, ο Μωχάμετ Αμπντούχ και άλλοι μεταρρυθμιστές επιχείρησαν μια νέα συμφιλίωση του Ισλάμ με τον εκσυγχρονισμό ισχυριζόμενοι ότι "το Ισλάμ είναι συμβατό με τη σύγχρονη επιστήμη και το καλύτερο μέρος της δυτικής σκέψης" και προέβαλαν "μια ισλαμική λογική για την αποδοχή των σύγχρονων ιδεών και θεσμών, επιστημονικών, τεχνολογικών και πολιτικών (συνταγματικό καθεστώς και αντιπροσωπευτική κυβέρνηση)". Αυτή ήταν μια αναμόρφωση με ευρεία έννοια, που έτεινε προς τον κεμαλισμό και αποδεχόταν όχι μόνο τον εκσυγχρονισμό αλλά και μερικούς δυτικούς θεσμούς. Η μεταρρύθμιση αυτού του τύπου ήταν η επικρατούσα αντίδραση στη Δύση εκ μέρους των μουσουλμανικών ελίτ για πενήντα χρόνια, από τη δεκαετία 1870 ως τη δεκαετία 1920 ,όταν αμφισβητήθηκε από τον κεμαλισμό και, αργότερα, από μια πιο απόλυτη μορφή, το φονταμενταλισμό.

Η απόρριψη, ο κεμαλισμός και η μεταρρύθμιση βασίζονται σε διαφορετικές εκτιμήσεις του δυνατού και του επιθυμητού. Για την απόρριψη, ο εκσυγχρονισμός και η δυτικοποίηση είναι ανεπιθύμητα και είναι δυνατό να απορριφθούν και τα δυο. Για τον κεμαλισμό ο εκσυγχρονισμός και η δυτικοποίηση είναι στοιχεία επι-

θυμητά, το δεύτερο επειδή είναι απαραίτητο για να επιτευχθεί το πρώτο, ενώ και τα δυο είναι δυνατά. Για τη μεταρρύθμιση, ο εκσυγχρονισμός είναι επιθυμητός και πιθανός χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια δυτικοποίησης η οποία είναι ανεπιθύμητη. Επομένως, η απόρριψη και ο κεμαλισμός συγκρούονται ως προς το επιθυμητό του εκσυγχρονισμού, ενώ ο κεμαλισμός και η μεταρρύθμιση ως προς το αν ο εσυγχρονισμός μπορεί να επιτευχθεί χωρίς δυτικοποίηση.

Το Σχήμα 3.1 παριστά σε διάγραμμα αυτούς τους τρεις τρόπους δράσης. Αυτός που ακολουθεί την πολιτική της απόρριψης, θα παραμείνει στο σημείο Α, ο κεμαλικός θα κινηθεί στη διαγώνιο προς το σημείο Β, ο μεταρρυθμιστής θα κινηθεί οριζοντίως προς το σημείο Γ. Προς τα πού, όμως, έχουν πραγματικά κινηθεί οι κοινωνίες; Προφανώς, κάθε μη δυτική κοινωνία έχει ακολουθήσει το δικό της δρόμο, που μπορεί να διαφέρει σημαντικά από αυτούς τους αρχέτυπους δρόμους. Ο Μαζρούι ισχυρίζεται ότι η Αίγυπτος και η Αφρική έχουν κινηθεί προς το σημείο Δ μέσω "μιας οδυνηρής διαδικασίας πολιτιστικής δυτικοποίησης χωρίς τεχνικό εκσυγχρονισμό". Στο βαθμό που πράγματι υπάρχει ένα γενικό σχέδιο για τον εκσυγχρονισμό και τη δυτικοποίηση όσον αφορά τις αντιδράσεις των μη δυτικών κοινωνιών απέναντι στη Δύση, η πορεία του θα ακολουθούσε την καμπύλη Α-Ε. Ο εκσυγχρονισμός και η δυτικοποίηση συνδέονται στενά με τη μη δυτική κοινωνία που αφομοιώνει σημαντικά στοιχεία της δυτικής κουλτούρας και προο-

ΣΧΗΜΑ 3.1
ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ

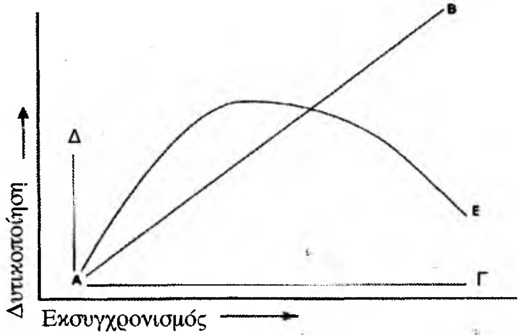

δεύει αργά προς τον εκσυγχρονισμό. Καθώς αυξάνεται ο ρυθμός του εκσυγχρονισμού, όμως, η ταχύτητα της δυτικοποίησης μειώνεται και η ιθαγενής κουλτούρα αναζωογονείται. Επομένως, ο περαιτέρω εκσυγχρονισμός αλλοιώνει την πολιτισμική ισορροπία δυνάμεων μεταξύ της Δύσης και της μη δυτικής κοινωνίας και ενισχύει την αφοσίωση στην ιθαγενή κουλτούρα.

Συνεπώς, στην πρώιμη φάση της αλλαγής, η δυτικοποίηση προωθεί τον εκσυγχρονισμό. Στις επόμενες φάσεις, ο εκσυγχρονισμός προωθεί την αντίστροφη πορεία και την αναβίωση της ιθαγενούς κουλτούρας με δυο τρόπους. Στο κοινωνικό πεδίο, ο εκσυγχρονισμός αυξάνει την οικονομική, στρατιωτική και πολιτική δύναμη της κοινωνίας στο σύνολό της και ενθαρρύνει τους ανθρώπους αυτής της κοινωνίας να πιστέψουν στην κουλτούρα τους και να την επιβεβαιώσουν. Στο

ατομικό πεδίο, ο εκσυγχρονισμός παράγει αισθήματα αλλοτρίωσης και ανομίας, καθώς παραδοσιακοί δεσμοί και κοινωνικές σχέσεις καταστρέφονται, και οδηγεί σε κρίση ταυτότητας, στην οποία η θρησκεία δίνει την απάντηση. Αυτή η ροή αιτίας και αποτελέσματος παρουσιάζεται με απλό τρόπο στο Σχήμα 3.2

Αυτό το υποθετικό γενικό μοντέλο συμφωνεί με την θεωρία των κοινωνικών επιστημών και με την ιστορική εμπειρία. Μελετώντας σε βάθος τα διαθέσιμα στοιχεία για την "υπόθεση του αμετάβλητου", ο Ράινερ Μπάουμ συμπεραίνει ότι "η διαρκής αναζήτηση του ανθρώπου για ουσιαστική εξουσία και ουσιαστική αυτονομία πραγματώνεται με διαφορετικούς πολιτιστικά τρόπους. Σε αυτά τα θέματα δεν υπάρχει σύγκλιση προς ένα πολιτιστικά ομοιογενή κόσμο. Αντιθέτως, φαίνεται ότι τα μοντέλα που αναπτύχθηκαν σε διαφορετικές μορφές κατά τη διάρκεια της ιστορικής και της πρώιμης σύγχρονης περιόδου της ανάπτυξης δεν μεταβάλλονται". Η θεωρία του δανεισμού, όπως την ανέπτυξαν μεταξύ άλλων ο Φρομπένιους, ο Σπέγκλερ και ο Μπόσμαν, τονίζει το βαθμό στον οποίο οι αποδέκτες πολιτισμοί δανείζονται επιλεκτικά κάποια στοιχεία από άλλους πολιτισμούς και τα προσαρμόζουν, τα μεταβάλλουν και τα αφομοιώνουν, έτσι ώστε να ενισχύσουν και να εξασφαλίσουν την επιβίωση των κεντρικών αξιών τους ή το "παίδευμα" της κουλτούρας τους. Σχεδόν όλοι οι μη δυτικοί πολιτισμοί υπάρχουν εδώ και μια χιλιετία τουλάχιστον, μερικοί ακόμα περισσότερο. Έχουν να επιδείξουν ολόκληρο κατάλογο δανείων από άλλους πολιτισμούς με στόχο την ενίσχυση της προσπάθειάς τους να επιβιώσουν. Οι μελετητές συμφωνούν ότι η αφομοίωση του Βουδισμού της Ινδίας από την Κίνα απέτυχε να προκαλέσει την "ινδικοποίηση" της Κίνας. Οι Κινέζοι προσάρμοσαν το Βουδισμό στους κινεζικούς σκοπούς και ανάγκες. Η κινέζικη κουλτούρα παρέμεινε κινέζικη. Μέχρι σήμερα, οι Κινέζοι έχουν υπερνικήσει συστηματικά τις δυτικές προσπάθειες να τους εκχριστιανίσουν. Αν, κάποια στιγμή, πράγματι εισάγουν το Χριστιανισμό, θα αφομοιωθεί και αυτός και θα προσαρμοστεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι συμβατός με τα κεντρικά στοιχεία της κινέζικης κουλτούρας. Παρομοίως, οι Άραβες μουσουλμάνοι αποδέχτηκαν, αξιολόγησαν και χρησιμοποίησαν "την ελληνική τους κληρονομιά για ωφελιμιστικούς λόγους. Ενδιαφέρονταν κυρίως να δανειστούν κάποιες εξωτερικές μορφές ή τεχνικά στοιχεία και έτσι γνώριζαν πώς να αγνοήσουν όλα εκείνα τα στοιχεία στην ελληνική σκέψη που θα μπορούσαν να έρθουν σε

ΣΧΗΜΑ 3.2
ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΑΝΑΒΙΩΣΗ

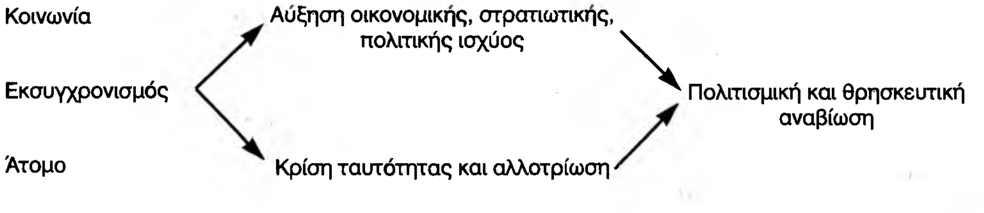

σύγκρουση με την "αλήθεια", όπως έχει καθιερωθεί μέσα από το Κοράνι και τους θεμελιώδεις κανόνες και διδάγματα". Η Ιαπωνία ακολούθησε το ίδιο μοντέλο. Τον 7ο αιώνα η Ιαπωνία εισήγαγε την κινέζικη κουλτούρα και" τη μετέτρεψε με δική της πρωτοβουλία και χωρίς οικονομικές και στρατιωτικές πιέσεις" σε πολιτισμό. "Κατά τη διάρκεια των αιώνων που ακολούθησαν, υπήρξαν περίοδοι σχετικής απομόνωσης από κινέζικες επιρροές, όπου τα προηγούμενα δάνεια ξεδιαλέγονταν και όσα ήταν χρήσιμα αφομοιώνονταν· τις περιόδους αυτές διαδέχονταν άλλες, όπου οι επαφές και τα δάνεια ανανεώνονταν". Σε όλες αυτές τις περιόδους, η Ιαπωνία διατήρησε τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της.

Η μετριοπαθής εκδοχή του κεμαλικού επιχειρήματος ότι οι μη δυτικές κοινωνίες μπορούν να εκσυγχρονιστούν μέσω της δυτικοποίησης δεν έχει αποδειχτεί ακόμα. Το ακραίο κεμαλικό επιχείρημα ότι οι μη δυτικές κοινωνίες πρέπει να δυτικοποιηθούν για να εκσυγχρονιστούν, δεν στέκει ως παγκόσμια θέση. Ωστόσο, θέτει το εξής ερώτημα: υπάρχουν, άραγε, μη δυτικές κοινωνίες όπου η ιθαγενής κουλτούρα εμποδίζει σε τέτοιο βαθμό τον εκσυγχρονισμό, ώστε αυτή η κουλτούρα να πρέπει να αντικατασταθεί σε σημαντικό βαθμό από τη δυτική, προκειμένου να εκυσγχρονιστεί η χώρα; Θεωρητικά, αυτό θα έπρεπε να είναι πιο πιθανό με τις ολοκληρωμένες παρά με τις οργανικές κουλτούρες. Αυτά τα είδη οργανικής κουλτούρας "χαρακτηρίζονται από μεγάλο τμήμα ενδιάμεσων σκοπών διακριτών και ανεξάρτητων από τους απώτερους σκοπούς". Αυτά τα συστήματα "καινοτομούν εύκολα απλώνοντας το πέπλο της παράδοσης στην ίδια την αλλαγή (...) Τέτοιου είδους συστήματα μπορούν να καινοτομήσουν χωρίς να φαίνεται ότι αλλάζουν εκ θεμελίων τους κοινωνικούς θεσμούς. Αντιθέτως, η καινοτομία πραγματοποιείται για να υπηρετήσει τη λήθη". Τα ολοκληρωμένα συστήματα, αντιθέτως, "χαρακτηρίζονται από τη στενή σχέση ενδιάμεσων και απώτερων σκοπών (...) η κοινωνία, το κράτος και η εξουσία αποτελούν μέρος ενός περίπλοκου συστήματος υψηλού βαθμού αλληλεγγύης, όπου η θρησκεία, ως πνευματικός οδηγός, είναι διάχυτη. Τέτοιου είδους συστήματα είναι εχθρικά στην καινοτομία".Ο Άπτερ χρησιμοποιεί αυτές τις κατηγορίες για να αναλύσει την αλλαγή στις αφρικανικές φυλές. Ο Άιζενσταντ ακολούθησε μια παρόμοια ανάλυση αναφορικά με τους μεγάλους ασιατικούς πολιτισμούς και κατέληξε σε παρόμοια συμπεράσματα. Ο εσωτερικός μετασχηματισμός "διευκολύνεται ιδιαίτερα από την αυτονομία των κοινωνικών, πολιτιστικών και πολιτικών θεσμών". Γι'αυτό το λόγο, οι πιο οργανικές ιαπωνικές και ινδουϊστικές κοινωνίες κατευθύνθηκαν νωρίτερα και ευκολότερα προς τον εκσυγχρονισμό απ' ό,τι οι κουμφουκιανές και ισλαμικές κοινωνίες. Μπόρεσαν με μεγαλύτερη ευκολία να εισάγουν τη σύγχρονη τεχνολογία και να τη χρησιμοποιήσουν για να στηρίξουν τη δική τους κουλτούρα. Αυτό σημαίνει, άραγε, ότι η κινεζική και η ισλαμική κοινωνία πρέπει είτε να απέχουν από τον εκσυγχρονισμό και η δυτικοποίηση είτε να τα ενστερνιστούν; Οι επιλογές δεν είναι τόσο περιορισμένες. Όχι μόνο η Ιαπωνία αλλά και η Σιγκαπούρη, η Ταϊβάν, η Σαουδική Αραβία και σε μικρότερο βαθμό

το Ιράν έχουν γίνει σύγχρονες κοινωνίες χωρίς να δυτικοποιηθούν. Πράγματι, η προσπάθεια του Σάχη να ακολουθήσει το δρόμο του κεμαλισμού προκάλεσε έντονη αντίδραση κατά της Δύσης, αλλά όχι κατά του εκσυγχρονισμού. Η Κίνα βρίσκεται σαφώς στο δρόμο της μεταρρύθμισης.

Οι ισλαμικές κοινωνίες αντιμετώπισαν δυσκολίες με τον εκσυγχρονισμό και γι'αυτό ο Πάιπς υποστηρίζει τη θέση ότι η δυτικοποίηση αποτελεί προϋπόθεση, τονίζοντας τις συγκρούσεις μεταξύ του Ισλάμ και του εκσυγχρονισμού στα οικονομικά θέματα καθώς και στα θέματα που αφορούν τον τόκο, τη νηστεία, το κληρονομικό δίκαιο και τη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Ωστόσο, ακόμα και ο Πάιπς αποδέχεται τη θέση του Μαξίν Ρόντινσον, ότι δηλαδή "δεν υπάρχουν ενδείξεις πως η ισλαμική θρησκεία εμπόδισε το μουσουλμανικό κόσμο να αναπτυχθεί στο δρόμο του σύγχρονου καπιταλισμού". Υποστηρίζει, επίσης, ότι εκτός των οικονομικών θεμάτων

Το Ισλάμ και ο εκσυγχρονισμός δεν συγκρούονται. Οι ευσεβείς μουσουλμάνοι μπορεί να μορφώνονται επιστημονικά, να εργάζονται αποτελεσματικά στα εργοστάσια ή να χρησιμοποιούν προηγμένα όπλα. Ο εκσυγχρονισμός δεν απαιτεί μια συγκεκριμένη πολιτική ιδεολογία ή συγκεκριμένους θεσμούς: οι εκλογές, τα εθνικά σύνορα, οι πολιτικοί οργανισμοί και τα άλλα χαρακτηριστικά της δυτικής ζωής δεν είναι απαραίτητα στην οικονομική ανάπτυξη. Ως δόγμα, το Ισλάμ ικανοποιεί τόσο τους συμβούλους επιχειρήσεων όσο και τους αγρότες. Η Σαρία δεν έχει άποψη για τις αλλαγές που συνοδεύουν τον εκσυγχρονισμό, όπως το πέρασμα από την αγροτική οικονομία στη βιομηχανική, η μετακίνηση από την επαρχία στην πόλη ή από την κοινωνική σταθερότητα στην κοινωνική ρευστότητα. Ούτε προσκρούει σε θέματα όπως η μαζική εκπαίδευση, οι γρήγορες επικοινωνίες, οι νέες μορφές μεταφορών ή το σύστημα υγείας .

Παρομοίως, ακόμα και οι πιο φανατικοί επικριτές της δυτικοποίησης και υποστηρικτές της ιθαγενούς κουλτούρας δεν διστάζουν να χρησιμοποιήσουν το ηλεκρονικό ταχυδρομείο, τις κασέτες και την τηλεόραση για να προωθήσουν τον αγώνα τους. Εν ολίγοις, ο εκσυγχρονισμός δεν συνεπάγεται απαραίτητα δυτικοποίηση. Οι μη δυτικές κοινωνίες μπορούν να εκσυγχρονιστούν, και έχουν όντως εκσυγχρονιστεί, χωρίς όμως να εγκαταλείψουν τη δική τους κουλτούρα και να υιοθετήσουν εξ ολοκλήρου τις δυτικές αξίες, θεσμούς και πρακτικές. Το δεύτερο, άλλωστε, θα ήταν σχεδόν απίθανο: τα όποια εμπόδια μπορεί να θέτουν οι μη δυτικές κοινωνίες στον εκσυγχρονισμό, ωχριούν μπροστά στα εμπόδια που θέτουν στη δυτικοποίηση. Όπως παρατηρεί ο Μπρωντέλ, θα ήταν τουλάχιστον "παιδαριώδες" να σκεφτόμαστε ότι ο εκσυγχρονισμός ή "ο θρίαμβος του πολιτισμού στον ενικό" θα οδηγούσε στο τέλος των ποικίλων ειδών κουλτούρας που ενσωματώνονται ολόκληρους αιώνες στους μεγαλύτερους πολιτισμούς του κόσμου. Αντιθέτως, ο εκσυγχρονισμός ενισχύει αυτά τα είδη κουλτούρας και μειώνει τη δύναμη της Δύσης. Κατά βάση, ο κόσμος γίνεται περισσότερο σύγχρονος και λιγότερο δυτικός.

II

Η μεταβαλλόμενη ισορροπία των πολιτισμών

Κεφάλαιο Τέταρτο

Η εξασθένιση της Δύσης: δύναμη, κουλτούρα και ιθαγενής κουλτούρα

Η ΔΥΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ: ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΜΗ

Υπάρχουν δυο εικόνες για τη δύναμη της Δύσης σε σχέση με τους άλλους πολιτισμούς. Η πρώτη είναι η συντριπτική, θριαμβευτική και σχεδόν καθολική κυριαρχία της Δύσης. Με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης η Δύση έχασε το μοναδικό κράτος που την αμφισβητούσε σοβαρά. Συνεπώς, ο κόσμος είναι διαμορφωμένος και θα διαμορφωθεί σύμφωνα με τους στόχους, τις προτεραιότητες και τα συμφέροντα των κυρίαρχων δυτικών κρατών, με μια περιστασιακή βοήθεια από την Ιαπωνία. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, ως η μόνη υπερδύναμη, μαζί με τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γαλλία αποφασίζουν για όλα τα κρίσιμα θέματα πολιτικής και ασφάλειας. Οι Ηνωμένες Πολιτείες μαζί με τη Γερμανία και την Ιαπωνία αποφασίζουν για όλα τα κρίσιμα οικονομικά θέματα. Η Δύση είναι ο μόνος πολιτισμός που έχει σημαντικά συμφέροντα σε κάθε άλλο πολιτισμό ή περιοχή και έχει την ικανότητα να επηρεάζει την πολιτική, τα οικονομικά και την ασφάλεια όλων των άλλων πολιτισμών. Οι κοινωνίες των άλλων πολιτισμών χρειάζονται συνήθως δυτική βοήθεια για να πραγματοποιήσουν τους στόχους τους και να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους. Ένας συγγραφέας συνοψίζοντας είπε ότι τα δυτικά έθνη:

- Εξουσιάζουν και λειτουργούν το διεθνές τραπεζικό σύστημα
- Ελέγχουν όλα τα σκληρά νομίσματα
- Είναι οι κυριότεροι πελάτες στον κόσμο
- Προσφέρουν τα περισσότερα αγαθά στον κόσμο
- Κυριαρχούν στις διεθνείς αγορές κεφαλαίου
- Κατέχουν σημαντική ηθική ηγετική θέση σε πολλές κοινωνίες
- Εχουν την ικανότητα μαζικής στρατιωτικής επέμβασης
- Ελέγχουν τους θαλάσσιους δρόμους
- Καθοδηγούν την πιο προηγμένη τεχνική έρευνα και ανάπτυξη

- Ελέγχουν την καλύτερη τεχνική εκπαίδευση
- Κυριαρχούν στην πρόσβαση στο διάστημα
- Κυριαρχούν στη διαστημική βιομηχανία
- Κυριαρχούν στις διεθνείς επικοινωνίες
- Κυριαρχούν στη βιομηχανία όπλων υψηλής τεχνολογίας .

Η δεύτερη εικόνα της Δύσης είναι πολύ διαφορετική. Είναι η εικόνα ενός πολιτισμού σε παρακμή, που η συμμετοχή του στην παγκόσμια πολιτική, οικονομική και στρατιωτική δύναμη μειώνεται σε σχέση με τη δύναμη των άλλων πολιτισμών. Η νίκη της Δύσης στον ψυχρό πόλεμο δεν προκάλεσε θρίαμβο αλλά εξάντληση. Η Δύση είναι απασχολημένη με τα δικά της εσωτερικά προβλήματα και ανάγκες, καθώς έχει να αντιμετωπίσει χαμηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, στάσιμους πληθυσμούς, ανεργία, τεράστια δημόσια ελλείμματα, παρηκμασμένη ηθική της εργασίας, χαμηλά επίπεδα αποταμίευσης και, σε πολλές χώρες, συμπεριλαμβανομένων και των Ηνωμένων Πολιτειών, κοινωνική διάλυση, ναρκωτικά και εγκληματικότητα. Η οικονομική δύναμη μετακινείται γρήγορα προς την Ανατολική Ασία, ενώ η στρατιωτική δύναμη και η πολιτική επιρροή αρχίζουν να ακολουθούν την ίδια πορεία. Η Ινδία βρίσκεται στο στάδιο της οικονομικής απογείωσης, ενώ οι ισλαμικές κοινωνίες γίνονται ολοένα και πιο εχθρικές απέναντι στη Δύση. Η προθυμία των άλλων κοινωνιών να αποδέχονται τις προσταγές της Δύσης ή να ανέχονται τα κηρύγματά της εξανεμίζεται ραγδαία και, κατά συνέπεια, και η αυτοπεποίθηση της Δύσης καθώς και η επιθυμία της να κυριαρχεί. Στα τέλη της δεκαετίας 1980 έγιναν πολλές συζητήσεις γι' αυτή τη θέση της παρακμής κυρίως όσον αφορά τις ΗΠΑ. Στα μέσα της δεκαετίας 1990, μια ανάλυση κατέληξε σε ένα παρόμοιο συμπέρασμα:

> Σε πολλούς και σημαντικούς τομείς, η σχετική δύναμη των ΗΠΑ θα μειωθεί με γοργούς ρυθμούς. Όσον αφορά την οικονομική δύναμη, η θέση των ΗΠΑ σε σχέση με την Ιαπωνία, και βαθμιαία και με την Κίνα, θα επιδεινωθεί ακόμα περισσότερο. Στο στρατιωτικό τομέα, η ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των ΗΠΑ και ενός αυξανόμενου αριθμού περιφερειακών δυνάμεων (συμπεριλαμβανομένων του Ιράν, της Ινδίας και της Κίνας) θα μετακινηθεί από το κέντρο στην περιφέρεια. Ένα μέρος της δύναμης των ΗΠΑ θα διαρέει προς άλλα έθνη, ενώ ένα άλλο μέρος θα βρεθεί στα χέρια μη κρατικών φορέων όπως οι πολυεθνικές επιχειρήσεις.

Ποιά, όμως, από αυτές τις δυο αντίθετες εικόνες της θέσης της Δύσης περιγράφει καλύτερα την πραγματικότητα; Η απάντηση, φυσικά, είναι: και οι δυο. Η Δύση είναι συντριπτικά κυρίαρχη τώρα και θα παραμείνει σε αυτή τη θέση και στον 21ο αιώνα. Ωστόσο, βαθμιαίες αμείλικτες και θεμελιώδεις αλλαγές σημειώνονται όσον αφορά την ισορροπία μεταξύ των πολιτισμών, και η δύναμη της Δύσης σε σχέση με τους άλλους πολιτισμούς θα συνεχίσει να παρακμάζει. Καθώς

η Δύση θα χάνει τα πρωτεία , μεγάλο μέρος της δύναμής της απλώς θα εξαφανιστεί, ενώ το υπόλοιπο θα διανεμηθεί στους άλλους μεγάλους πολιτισμούς και στα κράτη πυρήνες τους. Η σημαντικότερη αύξηση δύναμης σημειώνεται και θα συνεχίσει να σημειώνεται στους πολιτισμούς της Ασίας και κυρίως στην Κίνα, η οποία βαθμιαία θα γίνει η κοινωνία εκείνη που θα αμφισβητήσει την παγκόσμια επιρροή της Δύσης. Αυτή η αλλαγή στην ισορροπία μεταξύ των πολιτισμών θα οδηγήσει στην αναβίωση και έντονη πολιτισμική διεκδίκηση των μη δυτικών κοινωνιών, καθώς και στην απόρριψη του δυτικού πολιτισμού.

Η παρακμή της Δύσης έχει τρία σημαντικά χαρακτηριστικά.

Πρώτον, είναι μια αργή διαδικασία. Η άνοδος της δυτικής δύναμης διήρκεσε τετρακόσια χρόνια. Η πτώση της μπορεί να διαρκέσει άλλα τόσα. Στη δεκαετία 1980, ο διακεκριμένος Βρετανός μελετητής Χέντλεϋ Μπούλ ισχυρίστηκε ότι "η ευρωπαϊκή ή η δυτική κυριαρχία επί της διεθνούς κοινωνίας έφτασε στο απόγειό της το 1900. "Ο πρώτος τόμος του Σπέγκλερ δημοσιεύτηκε το 1918 και η "παρακμή της Δύσης" ήταν ένα κεντρικό θέμα στην ιστορία του 20ού αιώνα. Η ίδια η διαδικασία έχει παραταθεί σχεδόν σε όλο τον τρέχοντα αιώνα. Θεωρητικά, όμως, θα μπορούσε να επιταχυνθεί ο ρυθμός της. Η οικονομική ανάπτυξη και η ανάπτυξη των άλλων δυνατοτήτων μιας χώρας προχωρά συνήθως κατά μήκος μιας καμπύλης σχήματος S: στην αρχή προχωρά αργά, μετά η γοργή επιτάχυνση ακολουθείται από μειωμένους ρυθμούς επέκτασης και τελικά η κίνηση διακόπτεται. Επίσης, και η πτώση των χωρών μπορεί να κινηθεί κατά μήκος μιας καμπύλης σχήματος S, όπως συνέβη με τη Σοβιετική ΄Ενωση: μέτρια παρακμή στην αρχή, που ακολουθήθηκε από γοργή επιτάχυνση πριν από την τελική πτώση. Η παρακμή της Δύσης βρίσκεται ακόμη στο αργό πρώτο στάδιο, αλλά κάποια στιγμή μπορεί να επιταχυνθεί δραματικά.

Δεύτερον, η παρακμή δεν προχωρά κατά μήκος μιας ευθείας γραμμής. Η πορεία είναι ακανόνιστη με πολλές παύσεις, πισωγυρίσματα και διεκδικήσεις εκ νέου της δυτικής δύναμης, που θα ακολουθούνται από εκδηλώσεις της δυτικής αδυναμίας. Οι δημοκρατικές κοινωνίες της Δύσης έχουν μεγάλη δυνατότητα ανανέωσης. Επιπλέον, εν αντιθέσει με άλλους πολιτισμούς, η Δύση έχει δυο κέντρα εξουσίας. Η παρακμή που ο Μπούλ πιστεύει ότι ξεκίνησε το 1900, ήταν ουσιαστικά η παρακμή του ευρωπαϊκού συστατικού του δυτικού πολιτισμού. Από το 1910 ως το 1945, η Ευρώπη ήταν διχασμένη και απασχολημένη με τα δικά της εσωτερικά οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα. Στη δεκαετία 1940, όμως, ξεκίνησε η αμερικανική φάση της δυτικής κυριαρχίας. Το 1945 οι ΗΠΑ κυριάρχησαν για λίγο στον κόσμο, σε τέτοιο βαθμό που η κυριαρχία της να μπορεί να συγκριθεί μόνο με τη συνολική κυριαρχία των Συμμάχων το 1918. Η μεταπολεμική κατάργηση της αποικιοκρατίας ελάττωσε ακόμα περισσότερο την επιρροή της Ευρώπης, αλλά όχι και των ΗΠΑ που αντικατέστησαν την παραδοσιακή αυτοκρατορία με ένα νέου τύπου διεθνικό ιμπεριαλισμό. Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, όμως, η αμερικανική στρατιωτική δύναμη ήταν σχεδόν ίδια με

των Σοβιετικών, ενώ η αμερικανική οικονομική δύναμη μειώθηκε σε σχέση με την Ιαπωνία. Παρόλα αυτά, σημειώθηκαν περιοδικές προσπάθειες στρατιωτικής και οικονομικής ανανέωσης. Πράγματι, το 1991 ένας άλλος διακεκριμένος Βρετανός μελετητής, ο Μπάρυ Μπούζαν, ισχυρίστηκε πως "η σκληρή πραγματικότητα είναι ότι σήμερα το κέντρο είναι περισσότερο κυριάρχο και η περιφέρεια περισσότερο υποτελής από οποτεδήποτε άλλοτε από τότε που άρχισε η αποαποικιοποίηση." Η ακρίβεια αυτής της άποψης, όμως, έχει πλέον ξεπεραστεί, όπως και η στρατιωτική νίκη πάνω στην οποία στηρίχτηκε αυτή η άποψη έχει επίσης ξεθωριάσει.

Τρίτον, η δύναμη ορίζεται ως ικανότητα ενός ανθρώπου ή μιας ομάδας να αλλάξει τη συμπεριφορά ενός άλλου ανθρώπου ή ομάδας. Η συμπεριφορά αλλάζει λόγω κινήτρων, εξαναγκασμού ή παρότρυνσης, που απαιτούν, εκ μέρους του δυνατού, οικονομικούς, στρατιωτικούς, θεσμικούς, δημογραφικούς, πολιτικούς, τεχνολογικούς, κοινωνικούς ή άλλους πόρους. Επομένως, η δύναμη ενός κράτους ή μιας ομάδας υπολογίζεται με βάση τους πόρους που αυτό το κράτος έχει στη διάθεσή του σε σύγκριση με τους πόρους των κρατών που θέλει να επηρεάσει. Το μερίδιο της Δύσης στους περισσότερους, αν και όχι σε όλους, σημαντικούς πλουτοπαραγωγικούς πόρους κορυφώθηκε στον 20ό αιώνα, αλλά μετά άρχισε να μειώνεται σε σύγκριση με το μερίδιο των άλλων πολιτισμών.

Έδαφος και πληθυσμός Το 1490 οι δυτικές κονωνίες είχαν υπό τον έλεγχό τους το μεγαλύτερο μέρος της ευρωπαϊκής χερσονήσου, εκτός των Βαλκανίων, και σχεδόν το 1,5 από τα 52,5 εκατομμύρια τετραγωνικών μιλίων του εδάφους της Γης (εκτός της Ανταρκτικής). Το 1920, στο αποκορύφωμα της εδαφικής της επέκτασης, η Δύση ήλεγχε περίπου 25,5 εκατομμύρια τετραγωνικών μιλίων, δηλαδή τη μισή σχεδόν έκταση της Γης. Το 1993, ο εδαφικός έλεγχος της Δύσης είχε περιοριστεί στα 12,7 εκατομμύρια τετραγωνικών μιλίων. Η Δύση επέστρεψε στον αρχικό της πυρήνα μαζί με τις χώρες που κατοικούνταν από τους αποίκους, τη Βόρεια Αμερική, την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία. Αντιθέτως, τα εδάφη των ανεξάρτητων ισλαμικών κοινωνιών αυξήθηκαν από τα 1,8 εκατομμύρια τετραγωνικών μιλίων το 1920 σε πάνω από 11 εκατομμύρια τετραγωνικών μιλίων το 1993. Παρόμοιες αλλαγές σημειώθηκαν και όσον αφορά τον πληθυσμό. Το 1990, οι δυτικοί αποτελούσαν το 30% του πληθυσμού της Γης και οι δυτικές κυβερνήσεις διοικούσαν το 45% περίπου του πληθυσμού της, ενώ το 1920 το 48%. Το 1993, οι δυτικές κυβερνήσεις δεν διοικούσαν παρά μόνο δυτικούς, εκτός από κάτι μικρά αυτοκρατορικά υπολείμματα όπως το Χογκ Κογκ. Οι δυτικοί απαρτίζουν το 13% της ανθρωπότητας και αναμένεται να περιοριστούν το 11% στις αρχές του 21ου αιώνα, ενώ μέχρι το 2025 υπολογίζεται ότι θα φτάσουν στο 10%. . Όσον αφορά τον συνολικό πληθυσμό της Γης, το 1993 η Δύση ήταν στην τέταρτη θέση, πίσω από το σινικό, τον ισλαμικό και τον ινδουϊστικό πολιτισμό.

Συνεπώς, ποσοτικά τουλάχιστον, οι Δυτικοί αποτελούν μια μειονότητα του

Πίνακας 4.1

ΕΚΤΑΣΕΙΣ ΥΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΛΕΓΧΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ, 1900 - 1993

ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΣΥΝΟΛΙΚΗΣ ΕΚΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ ΣΕ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΤΕΤΡ. ΜΙΛΙΑ									
ΕΤΟΣ	ΔΥΤΙΚΟΣ	ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΟΣ	ΣΙΝΙΚΟΣ	ΙΝΔΟΥΪΣΤΙΚΟΣ	ΙΣΛΑΜΙΚΟΣ	ΙΑΠΩΝΙΚΟΣ	ΛΑΤΙΝΟΑΜ/ΚΟΣ	ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ	ΑΛΛΟΙ
1900	20.290	164	4.317	54	3.592	161	7.721	8.733	7.468
1920	25.447	400	3.913	54	1.811	261	8.098	10.258	2.258
1971	12.806	4.636	3.936	1.316	9.183	142	7.833	10.346	2.302
1993	12.711	5.682	3.923	1.279	11.054	145	7.819	7.169	2.718
ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΠΟΣΟΣΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΕΚΤΑΣΗΣ *									
1990	38.7	0.3	8.2	0.1	6.8	0.3	14.7	16.6	14.3
1920	48.5	0.8	7.5	0.1	3.5	0.5	15.4	19.5	4.3
1971	24.4	8.8	7.5	2.5	17.5	0.3	14.9	19.7	4.4
1993	24.2	10.8	7.5	2.4	21.1	0.3	14.9	13.7	5.2

Σημείωση: Ποσοστά έκτασης βάσει των επικρατούντων συνόρων τη χρονιά που αναγράφεται.

*Η εκτίμηση της συνολικής παγκόσμιας έκτασης 52,5 δισ. τετραγωνικών μιλίων δεν περιλαμβάνει την Ανταρκτική.

Πηγές: Stateman's Year Book (Νέα Υόρκη, *St. Martin's Press*, 1901-1927). World Book Atlas (Σικάγο, *Field Enterprises Educational Corps*, 1970), *Brittanica Book of The Year* (Σικάγο: Encyclopedia Britannica Inc., 1992-1994)

Πινακας 4.2

ΠΛΗΘΥΣΜΟΙ ΧΩΡΩΝ ΠΟΥ ΑΝΗΚΟΥΝ ΣΤΟΥΣ ΜΕΙΖΟΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥΣ, 1993, (σε χιλιάδες)

Σινικός	1.340.90	Λατινοαμερικάνικος	507.500
Ισλαμικός	927.600	Αφρικανικός	392.100
Ινδουϊστικός	915.800	Ορθόδοξος	261.300
Δυτικός	805.400	Ιαπωνικός	124.700

Πηγή: Υπολογισμός βάσει στοιχείων της Encyclopedia Britannica, 1994, Book of the Year, (Σικάγο, *Encyclopedia Britannica*, 1994), σελ. 764-69.

παγκόσμιου πληθυσμού που βρίσκεται σταθερά σε πορεία συρρίκνωσης. Ποιοτικά, η ισορροπία μεταξύ της Δύσης και των άλλων πληθυσμών επίσης μεταβάλλεται. Οι μη δυτικοί λαοί βελτιώνονται συνεχώς στους τομείς της υγείας και της εκπαίδευσης, ο αναλφαβητισμός περιορίζεται, ενώ ολοένα και περισσότερο μεταναστεύουν από την επαρχία στις μεγάλες πόλεις. Ως τις αρχές της δεκαετίας 1990, η παιδική θνησιμότητα στη Λατινική Αμερική, τη Μέση Ανατολή, τη Νότια Ασία, την Ανατολική Ασία και τη Νοτιοανατολική Ασία είχε μειωθεί στο ένα τρίτο ή και στο μισό του ποσοστού που ίσχυε πριν τριάντα χρόνια. Ο μέσος όρος ζωής σε αυτές τις περιοχές, επίσης, αυξήθηκε σημαντικά από έντεκα χρόνια στην Αφρική έως εικοσιτρία χρόνια στην Ανατολική Ασία. Στις αρχές της δεκαετίας 1960, στις περισσότερες περιοχές του Τρίτου Κόσμου λιγότερο από το ένα τρίτο των ενηλίκων γνώριζε γραφή και ανάγνωση. Στις αρχές της δεκαετίας 1990, σε ελάχιστες χώρες, εκτός της Αφρικής, το ποσοστό των αναλφάβητων ξεπερνούσε το 50%. Περίπου το 55% των Ινδών και το 75% των Κινέζων γνωρίζει γραφή και ανάγνωση. Το 1970 το ποσοστό των εγγράμματων στις αναπτυσσόμενες χώρες

ήταν 41% σε σύγκριση με τις ανεπτυγμένες, ενώ το 1992 έφτασε το 71%. Ως τις αρχές της δεκαετίας 1990, σε όλες τις περιοχές εκτός της Αφρικής, το σύνολο σχεδόν του πληθυσμού γράφτηκε στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Ωστόσο, η σημαντικότερη εξέλιξη είναι ότι στις αρχές της δεκαετίας 1960 στην Ασία, τη Λατινική Αμερική, τη Μέση Ανατολή και την Αφρική λιγότερο από το ένα τρίτο του πληθυσμού γραφόταν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ ως το 1990 ο μισός πληθυσμός, εκτός της Αφρικής, είχε γραφτεί σ' αυτή τη βαθμίδα. Το 1960, οι κάτοικοι των πόλεων αποτελούσαν λιγότερο από το ένα τέταρτο του πληθυσμού στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Από το 1960 ως το 1992, όμως, ο αστικός πληθυσμός αυξήθηκε από 49% σε 73% στη Λατινική Αμερική, από 34% σε 55% στις

Πίνακας 4.3

ΠΟΣΟΣΤΑ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ ΥΠΟ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΕΛΕΓΧΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ 1900 - 2025

(σε ποσοστά %)

Ετη	[Σύνολο]	Δυτικός	Αφρικανικός	Σινικός	Ινδου/κός	Ισλαμικός	Ιαπωνικός	Λατινοαμ/κός	Ορθοδ.	Άλλοι
1900	[1.6]	44.3	0.4	19.3	0.3	4.2	3.5	3.2	8.5	16.3
1920	[1.9]	48.1	0.7	17.3	0.3	2.4	4.1	4.6	13.9	8.6
1971	[3.7]	14.4	5.6	22.8	15.2	13.0	2.8	8.4	10.0	5.5
1990	[5.3]	14.7	8.2	24.3	16.3	13.4	2.3	9.2	6.5	5.1
1995	[5.8]	13.1	9.5	24.0	16.4	15.9+	2.2	9.3	6.1++	3.5
2010	[7.2]	11.5	11.7	22.3	17.1	17.9+	1.8	10.3	5.4++	2.0
2025	[8.5]	10.1	14.4	21.0	16.9	19.2+	1.5	9.2	4.9++	2.8

Σημείωση: Οι σχετικοί υπολογισμοί παγκόσμιου πληθυσμού βασίζονται στα σύνορα κρατών που ίσχυαν το αναφερόμενο έτος. Οι υπολογισμοί για το 1995-2025 βασίζονται στα σύνορα 1994.

*Οι πληθυσμοί εκφράζονται σε δισεκατομμύρια.

+Οι υπολογισμοί δεν περιλαμβάνουν τα μέλη της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών ή τη Βοσνία.

++ Υπολογισμοί που περιλαμβάνουν την Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών, Γεωργία και πρώην Γιουγκοσλαβία.

Πηγές: Ηνωμένα Έθνη, Κατανομή Πληθυσμού, Διεύθυνση Οικονομικών και Κοινωνικών Στατιστικών, World Population Prospects, The 1992 Revision (Νέα Υόρκη, United Nations, 1993). Stateman's Year Book (Νέα Υόρκη: St. Martin's Press, 1901-1927). World Almanac and Book of Facts (Νέα Υόρκη, Press Pub. Co., 1970-1993).

αραβικές χώρες, από 14% σε 29% στην Αφρική, από 18% σε 27% στην Κίνα και από 19% σε 26% στην Ινδία.

Αυτές οι μεταβολές στην επαίδευση και τον εξαστισμό είχαν ως αποτέλεσμα πληθυσμούς κοινωνικά κινητοποιημένους, με ενισχυμένες δυνατότητες και υψηλές προσδοκίες, που θα μπορούσαν να δραστηριοποιηθούν για πολιτικούς σκοπούς με τρόπους που ποτέ δεν θα μπορούσαν να κινητοποιηθούν οι αγράμματοι αγρότες. Οι κοινωνικά κινητοποιούμενες κοινωνίες είναι κοινωνίες ισχυρές. Το 1953, όταν λιγότερο από το 15% των Ιρανών ήταν εγγράμματοι και λιγότερο από 17% ζούσαν στις πόλεις, ο Κέρμιτ Ρούσβελτ και μερικοί αξιωματούχοι της CIA κατόρθωσαν σχετικά εύκολα να καταπνίξουν μια εξέγερση και αποκατέστησαν το Σάχη στο θρόνο .Το 1979, όταν το 50% των Ιρανών ήταν εγγράμματοι και 47% ζούσαν στις πόλεις, καμία αμερικανική στρατιωτική δύναμη δεν θα κρατούσε το

Σάχη στο θρόνο του. Ένα σημαντικό χάσμα εξακολουθεί να χωρίζει τους Κινέζους, τους Ινδούς, τους Άραβες και τους Αφρικανούς από τους δυτικούς, τους Ιάπωνες και τους Ρώσους. Ωστόσο, αυτό το χάσμα ολοένα μικραίνει. Ταυτόχρονα, ένα διαφορετικού είδους χάσμα δημιουργείται. Ο μέσος όρος ηλικίας των δυτικών, των Ιαπώνων και των Ρώσων σταδιακά σταθεροποιείται, ενώ ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού που δεν εργάζεται προκαλεί αυξανόμενη πίεση σε αυτούς που εξακολουθούν να απασχολούνται παραγωγικά.Οι άλλοι πολιτισμοί βρίσκονται υπό πίεση λόγω του μεγάλου αριθμού παιδιών, αλλά τα παιδιά όταν μεγαλώσουν γίνονται εργάτες και στρατιώτες.

Το οικονομικό προϊόν Το μερίδιο της Δύσης στο παγκόσμιο οικονομικό προϊόν, επίσης, έφτασε στο αποκορύφωμά του στη δεκαετία 1920 και μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ακολουθεί πτωτική πορεία. Το 1750 η Κίνα κάλυπτε σχεδόν το ένα τρίτο της παγκόσμιας βιομηχανικής παραγωγής, η Ινδία σχεδόν το ένα

Πίνακας 4.4

ΠΟΣΟΣΤΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΑΝΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ Ή ΧΩΡΑ

(σε ποσοστά %)

Χώρα	1750	1800	1830	1860	1880	1900	1913	1928	1938	1953	1963	1973	1980
Δύση	18.2	23.3	31.1.	53.7	68.8	77.4	81.6	84.2	78.6	74.6	65.4	61.2	57.8
Κίνα	32.83	33.3	29.8	19.7	12.5	6.2	3.6	3.4	3.1	2.3	3.5	3.9	5.0
Ιαπωνία	.8	3.5	2.8	2.6	2.4	2.4	2.7	3.3	5.2	2.9	5.1	8.8	9.1
Ινδία/Πακιστάν	24.5	19.7	17.6	8.6	2.8	1.7	1.4	1.9	2.4	1.7	1.8	2.1	2.3
Ρωσία ΕΣΣΔ*	5.0	5.6	5.6	7.0	7.6	8.8	8.2	5.3	9.0	16.0	20.9	20.1	21.1
Βραζιλία & Μεξικό	–	–	–	0.8	0.6	0.7	0.8	0.8	0.8	0.9	1.2	1.6	2.2
Άλλες	15.7	14.6	13.1	7.6	5.3	2.8	1.7	1.1	0.9	1.6	2.1	2.3	2.5

*Περιλαμβάνει τις χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας στη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου.

Πηγή: Paul Bairoch, "International Industrialization Levels, from 1750 to 1980, "Journal of European Economic History", 11 (Φθινόπωρο 1982), 269-334.

τέταρτο, ενώ η Δύση είχε λιγότερο από το ένα πέμπτο. Το 1830, η Δύση μόλις είχε ξεπεράσει την Κίνα. Τις επόμενες δεκαετίες, όπως ο τόνισε ο Πωλ Μπάιροκ, η εκβιομηχάνιση της Δύσης οδήγησε στην αποβιομηχάνιση του υπόλοιπου κόσμου. Το 1913, η βιομηχανική παραγωγή των μη δυτικών χωρών είχε φτάσει στα δύο τρίτα του 1800. Ξεκινώντας από τα μέσα του 19ου αιώνα, το μερίδιο της Δύσης αυξήθηκε θεαματικά και έφτασε στο αποκορύφωμα το 1928: 84,2% της παγκόσμιας βιομηχανικής παραγωγής. Από τότε, όμως, η δύναμη της Δύσης άρχισε να μειώνεται λόγω του μέτριου ρυθμού ανάπτυξής της και της αυξημένης παραγωγής των λιγότερο εκβιομηχανισμένων χωρών, κυρίως μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Το 1980, η Δύση κάλυπτε το 57,8 % της παγκόσμιας βιομηχανικής παραγωγής, δηλαδή το ίδιο περίπου ποσοστό που είχε και πριν από 120 χρόνια, το 1860.

Δυστυχώς, δεν υπάρχουν αξιόπιστα στοιχεία για το ακαθάριστο εθνικό προϊόν για τη περίοδο πριν από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Το 1950, όμως, η Δύση κάλυπτε το 64% του παγκόσμιου ακαθάριστου προϊόντος. Στη δεκαετία 1980, αυτό το ποσοστό είχε πέσει στο 49% (βλέπε Πίνακα 4.5) Σύμφωνα με μια εκτίμηση, το 2013 η Δύση θα παράγει μόλις το 30% του παγκόσμιου ακαθάριστου

προϊόντος. Σύμφωνα με μια άλλη εκτίμηση, το 1991 τέσσερις από τις εφτά ισχυρότερες οικονομίες του κόσμου ανήκαν σε μη δυτικά έθνη: η Ιαπωνία είχε τη δεύτερη θέση, η Κίνα την τρίτη, η Ρωσία την έκτη και η Ινδία την έβδομη. Το 1992 οι ΗΠΑ είχαν την ισχυρότερη οικονομία στον κόσμο, ενώ από τις δέκα καλύτερες οικονομίες, οι πέντε ήταν δυτικών χωρών και άλλες πέντε από τους άλλους πολιτισμούς: Κίνα, Ιαπωνία, Ινδία, Ρωσία και Βραζιλία. Κάποιες αληθοφανείς

Πίνακας 4.5

ΜΕΡΙΔΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ ΣΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΠΡΟΪΟΝ, 1950-1992

(σε ποσοστά %)

Έτος	Δυτικός	Αφρικανικός	Σινικός	Ινδουϊστικός	Ισλαμικός	Ιαπωνικός	Λατινοαμ/κός.	Ορθόδοξος *	Άλλοι+
1950	64.1	0.2	3.3	3.8	2.9	3.1	5.6	16.0	1.0
1970	53.4	1.7	4.8	3.0	4.6	7.8	6.2	17.4	1.1
1980	48.6	2.0	6.4	2.7	6.3	8.5	7.7	16.4	1.4
1992	48.9	2.1	10.0	3.5	11.0	8.0	8.3	6.2	2.0

* Η εκτίμηση για τον Ορθόδοξο πολιτισμό για το 1992 περιλαμβάνει την πρώην Σοβιετική Ένωση και την πρώην Γιουγκοσλαβία.

+Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει άλλους πολιτισμούς και το στατιστικό σφάλμα.

Πηγές: Τα ποσοστά για τις χρονιές 1950, 1970, 1980 υπολογίστηκαν με βάση σταθερά δολάρια από τον Χέρμπερτ Μπλοκ, "The Planetary Product in 1980: A Creative Pause? (Ουάσιγκτον, Bureau of Public Affairs, U.S. Dept. of State, 1981), σελ. 30-45. Για τη χρονιά 1992 τα ποσοστά υπολογίστηκαν από την Παγκόσμια Τράπεζα και με βάση εκτιμήσεις αγοραστικής δύναμης στον Πίνακα 30 του World Development Report 1994 (Νέα Υόρκη, Oxford University Press, 1994).

εκτιμήσεις για το 2020 προβλέπουν ότι οι πρώτες πέντε οικονομίες θα ανήκουν σε πέντε διαφορετικούς πολιτισμούς, ενώ μόνο τρείς από τις δέκα θα είναι δυτικών χωρών. Προφανώς, αυτή η σχετική παρακμή της Δύσης οφείλεται εν μέρει στην γοργή ανάπτυξη της Ανατολικής Ασίας.

Οι αριθμοί που μετρούν το ακαθάριστο εθνικό προϊόν εν μέρει συγκαλύπτουν το ποιοτικό πλεονέκτημα της Δύσης. Η Δύση και η Ιαπωνία σχεδόν κυριαρχούν στη βιομηχανία προηγμένης τεχνολογίας. Η τεχνολογία, όμως, διαδίδεται, και αν η Δύση επιθυμεί να διατηρήσει την ανωτερότητά της, θα επιχειρήσει να εμποδίσει τη διαδόση της τεχνολογίας. Ωστόσο, λόγω της αλληλεξάρτησης του κόσμου που η ίδια η Δύση έχει δημιουργήσει, μια τέτοια προσπάθεια είναι ιδιαίτερα δύσκολη. Επιπλέον, η απουσία μιας απειλής, όπως του ψυχρού πολέμου, που θα είχε αποτελεσματική επίδραση στα μέτρα για τον έλεγχο της τεχνολογίας, καθιστά αυτή την προσπάθεια ακόμα πιο δύσκολη.

Είναι πιθανό ότι κατά το μεγαλύτερο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας η Κίνα υπήρξε η ισχυρότερη οικονομία του κόσμου. Η διάδοση της τεχνολογίας σε συνδυασμό με την οικονομική ανάπτυξη των μη δυτικών κοινωνίων προκαλούν, στα τέλη του 20ού αιώνα, την επιστροφή στο παλιό ιστορικό μοντέλο. Θα είναι μια αργή διαδικασία, αλλά μέχρι τα μέσα του 21ου αιώνα, αν όχι νωρίτερα, η κατανομή του οικονομικού προϊόντος και της βιομηχανικής παραγωγής μεταξύ των μεγαλύτερων πολιτισμών είναι πιθανό να μοιάζει με την κατανομή του 1800. Η δυτική κυριαρχία στην παγκόσμια οικονομία που κράτησε δυο αιώνες, θα έχει τελειώσει.

Η στρατιωτική ικανότητα Η στρατιωτική ισχύς έχει τέσσερις διαστάσεις: την ποσοτική, δηλαδή τον αριθμό των ανδρών, των όπλων, εφοδίων και πόρων, την τεχνολογική αποτελεσματικότητα και περιπλοκότητα των όπλων και εφοδίων, την οργανωτική συνοχή, πειθαρχία, εκπαίδευση και το ηθικό του στρατού καθώς και ο αποτελεσματικός έλεγχός του, και την κοινωνική ικανότητα και την επιθυμία της κοινωνίας να χρησιμοποιήσει τη στρατιωτική δύναμη αποτελεσματικά. Στη δεκαετία 1920, η Δύση υπερείχε και στις τέσσερις αυτές διαστάσεις. Ωστόσο, στα επόμενα χρόνια η στρατιωτική ισχύς της Δύσης άρχισε να μειώνεται σε σύγκριση με τη ισχύ των άλλων πολιτισμών. Αυτή η μείωση αντικατοπτρίζεται, αφενός, στη μεταβαλλόμενη ισορροπία του στρατιωτικού ανθρώπινου δυναμικού, αφετέρου, αν και δεν είναι το σημαντικότερο, στη μεταβαλλόμενη ισορροπία της στρατιωτικής ικανότητας. Ο εκσυγχρονισμός και η οικονομική ανάπτυξη παράγουν τους πόρους και την επιθυμία που ωθούν τα κράτη να αναπτύξουν τις στρατιωτικές τους ικανότητες. Ελάχιστα κράτη αποτυχαίνουν σε αυτή τη προσπάθεια. Στη δεκαετία 1930, η Ιαπωνία και η Σοβιετική Ένωση δημιούργησαν εξαι-

Πίνακας 4.6

ΜΕΡΙΔΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ

(σε ποσοστά %)

Έτος	[Σύνολο]	Δυτικός	Αφρικανικός	Σινικός	Ινδουϊστικός	Ισλαμικός	Ιαπωνικός	Λατινοαμ/κός	Ορθόδοξος	* Άλλοι
1900	[10.086]	43.7	1.6	10.0	0.4	16.7	1.8	9.4	16.6	0.1
1920	[8.645]	48.5	3.8	17.4	0.4	3.6	2.9	10.2	12.8*	0.5
1970	[23.991]	26.8	2.1	24.7	6.6	10.4	0.3	4.0	25.1	2.3
1991	[25.797]	21.1	3.4	25.7	4.8	20.0	1.0	6.3	14.3	3.5

Σημείωση: Οι υπολογισμοί εκφράζονται με βάση τα σύνορα που ίσχυαν το αναγραφόμενο έτος.
*Κατ' εκτίμηση για τα στοιχεία της Σοβιετικής Ένωσης για το 1924 από τον Τζ. Μάκιντος στο B.H. Liddell-Hart, The Red Army: The Red Army-1918-1945, The Soviet Army-1946 μέχρι σήμερα (Νέα Υόρκη, Brace, 1956).
Πηγές: Υπηρεσία Ελέγχου Εξοπλισμών και Αφοπλισμού, Διεθνή Στοιχεία Στρατιωτικών Δαπανών και Πωλήσεων Όπλων (Ουάσιγκτον, The Agency, 1971-1994). Stateman's Year Book (Νέα Υόρκη, St. Martin's Press, 1901-1927)

ρετικά ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις, όπως φάνηκε στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου, η Σοβιετική Ένωση διέθετε μια από τις δυο ισχυρότερες στρατιωτικές μηχανές του κόσμου. Σήμερα, η Δύση μονοπωλεί την ικανότητα να μπορεί να αναπτύσσει συμβατικές στρατιωτικές δυνάμεις σε οποιοδήποτε μέρος της Γης. Ωστόσο, δεν είναι βέβαιο αν θα διατηρήσει αυτή τη δυνατότητα. Είναι, όμως, λογικό κάποιο μη δυτικό κράτος ή κράτη να αποκτήσουν παρόμοια δυνατότητα στις επόμενες δεκαετίες.

Γενικά, η μεταψυχροπολεμική εποχή χαρακτηρίζεται από πέντε σημαντικές τάσεις στην εξέλιξη των παγκόσμιων στρατιωτικών δυνάμεων.

Πρώτον, οι δυνάμεις της Σοβιετικής Ένωσης έπαψαν να υπάρχουν λίγο αφότου και η ίδια η Σοβιετική Ένωση έπαψε να υπάρχει. Εκτός από τη Ρωσία, μόνο η Ουκρανία κληρονόμησε σημαντικές στρατιωτικές δυνάμεις. Οι ρωσικές δυνάμεις μειώθηκαν σημαντικά σε μέγεθος, ενώ αποσύρθηκαν από την Κεντρική Ευρώπη

και τις χώρες της Βαλτικής. Το Σύμφωνο της Βαρσοβίας δεν υπάρχει πια. Ο στόχος της πρόκλησης του αμερικανικού ναυτικού εκγαταλείφθηκε. Τα στρατιωτικά εφόδια είτε εκποιήθηκαν είτε αφέθηκαν να καταστραφούν και τελικά να είναι άχρηστα πια. Το ποσοστό του προϋπολογισμού που προορίζεται για αμυντικές δαπάνες μειώθηκε θεαματικά. Οι αξιωματικοί και οι στρατιώτες έχασαν το ηθικό τους. Ταυτόχρονα, οι Ρώσοι στρατιωτικοί επαναπροσδιόρισαν την αποστολή τους, το αμυντικό δόγμα τους και αναδιέταξαν το ρωσικό στρατό ώστε να ανταποκριθεί στο νέο του ρόλο, στην προστασία των Ρώσων και στην αντιμετώπιση τοπικών συγκρούσεων στα σύνορά τους.

Δεύτερον, η απότομη μείωση της ρωσικής στρατιωτικής ικανότητας προκάλεσε και την αργή, αλλά σημαντική, μείωση δυνάμεων και ικανότητας στις δυτικές χώρες. Σύμφωνα με τα σχέδια των κυβερνήσεων Μπους και Κλίντον, οι στρατιωτικές δαπάνες των ΗΠΑ θα μειώνονταν κατά 35%, δηλαδή από 342,3 δισ. δολάρια το 1990 σε 222,3 το 1998. Η στρατιωτική δομή το 1998 θα αποτελεί περίπου το μισό με δύο τρίτα της δύναμης που διέθετε η Αμερική στο τέλος του ψυχρού πόλεμου. Το σύνολο του στρατιωτικού ανθρώπινου δυναμικού θα μειωθεί από 2,1 εκατομμύρια σε 1,4 εκατομμύρια. Πολλά και σημαντικά προγράμματα εξοπλισμών έχουν ήδη ακυρωθεί ή ακυρώνονται. Από το 1985 ως το 1995, οι ετήσιες αγορές ισχυρών όπλων μειώθηκαν από 29 σε 6 πλοία, από 943 σε 127 αεροσκάφη, από 720 σε 0 τανκς και από 48 σε 18 πυραύλους. Στις αρχές της δεκαετίας 1980, η Μεγάλη Βρετανία, η Γερμανία και, σε μικρότερο βαθμό, η Γαλλία έκαναν ανάλογες περικοπές. Στα μέσα της δεκαετίας 1990, οι γερμανικές στρατιωτικές δυνάμεις θα μειωθούν από 370.000 σε 340.000 άνδρες και είναι πιθανό να φτάσουν τις 320.000. Ο γαλλικός στρατός μειώθηκε από 290.000 που ήταν το 1990 σε 225.000 το 1997. Το βρετανικό στρατιωτικό ανθρώπινο δυναμικό μειώθηκε από 377.100 που ήταν το 1985 σε 274.000 το 1993. Επίσης, οι νατοϊκές δυνάμεις που έχουν τη βάση τους στην Ευρώπη, έχουν περιορίσει τη διάρκεια της θητείας και είναι πιθανό να εγκαταλείψουν τελείως την υποχρεωτική θητεία.

Τρίτον, οι τάσεις που επικρατούν στην Ανατολική Ασία διαφέρουν πολύ από τις τάσεις στη Ρωσία και τη Δύση. Η αύξηση των στρατιωτικών δαπανών και η βελτίωση των δυνάμεων ήταν στην ημερήσια διάταξη. Η Κίνα έδωσε το ρυθμό. Η οικονομική ανάπτυξη και ο εξοπλισμός της Κίνας οδήγησε τα κράτη της Ανατολικής Ασίας να εκσυγχρονίσουν και να επεκτείνουν τη στρατιωτική τους δύναμη. Η Ιαπωνία συνέχισε να βελτιώνει τα υψηλής τεχνολογίας όπλα της. Η Ταϊβάν, η Νότια Κορέα, η Ταϊλάνδη, η Μαλαισία, η Σιγκαπούρη και η Ινδονησία ξοδεύουν περισσότερα χρήματα για το στρατό τους και αγοράζουν αεροπλάνα, τανκς και πλοία από τη Ρωσία, τις ΗΠΑ, τη Βρετανία, τη Γαλλία, τη Γερμανία και άλλες χώρες. Αν και οι αμυντικές δαπάνες του ΝΑΤΟ μειώθηκαν κατά 10% περίπου από το 1985 ως το 1993 (από 539,6 σε 485 δισεκατομμύρια δολάρια), οι δαπάνες στην Ανατολική Ασία, κατά την ίδια χρονική περίοδο, αυξήθηκαν κατά 50%, από 89,8 σε 134,8 9 δισεκατομμύρια δολάρια.

Τέταρτον, τα όπλα μαζικής καταστροφής διαδίδονται σε όλο τον κόσμο. Η οικονομική ανάπτυξη των χωρών δημιουργεί τη δυνατότητα να παράγουν όπλα. Από το 1960 ως το 1980, για παράδειγμα, ο αριθμός των χωρών του Τρίτου Κόσμου που μπορούσαν να κατασκευάσουν πολεμικά αεροπλάνα αυξήθηκε από μία σε οκτώ, αυτές που μπορούσαν να κατασκευάσουν τανκς αυξήθηκαν από μία σε έξι, ελικόπτερα από μία σε έξι, και πυραύλους από καμία σε εφτά. Στη δεκαετία 1990, παρατηρήθηκε η παγκοσμιοποίηση της αμυντικής βιομηχανίας που θα μειώσει ακόμα περισσότερο το στρατιωτικό πλεονέκτημα της Δύσης. . Πολλές μη δυτικές κοινωνίες είτε έχουν ήδη αποκτήσει πυρηνικά όπλα (Ρωσία, Κίνα, Ισραήλ, Ινδία, Πακιστάν και πιθανώς Βόρεια Κορέα) είτε καταβάλλουν αγωνιώδεις προσπάθειες να αποκτήσουν (Ιράν, Ιράκ, Λιβύη και πιθανώς Αλγερία) ή είναι σε θέση να τα αποκτήσουν αμέσως σε περίπτωση που τα χρειαστούν (Ιαπωνία.).

Τέλος, όλες αυτές οι εξελίξεις ανάγουν την περιφερειακή αντίληψη σε κεντρική τάση στην στρατιωτική στρατηγική στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο. Η περιφερειακή αντίληψηαποτελεί την αιτία της μείωσης των εξοπλισμών στη Δύση και τη Ρωσία και, ταυτόχρονα, της αύξησης των εξοπλισμών στα άλλα κράτη. Η Ρωσία δεν διαθέτει πλέον δυνατότητα παγκόσμιας στρατιωτικής επέμβασης, εστιάζει πλέον την προσοχή της στις γειτονικές της χώρες. Η Κίνα έχει επαναπροσδιορίσει τη στρατηγική και τις δυνάμεις της έτσι, ώστε να προστατεύει τα τοπικά της συμφέροντα στην Ανατολή. Επίσης, οι ευρωπαϊκές χώρες, με παρόμοιο τρόπο, επαναπροσδιορίζουν τη στρατηγική τους, μέσω του ΝΑΤΟ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έτσι ώστε να αντιμετωπίσουν την αστάθεια που παρατηρείται στην περιφέρεια της Δυτικής Ευρώπης. Οι ΗΠΑ έχουν σαφέστατα αναθεωρήσει τη στρατηγική πολιτική τους και αντί να πολεμούν την Σοβιετική Ένωση σε όλο τον κόσμο, προετοιμάζονται για την αντιμετώπιση ταυτόχρονων τοπικών προβλημάτων στον Περσικό Κόλπο και στη Νοτιοανατολική Ασία. Ωστόσο, οι ΗΠΑ δεν είναι πιθανό διαθέτουν τη στρατιωτική ικανότητα για την αντιμετώπιση αυτών των στόχων. Οι ΗΠΑ, όταν χρειάστηκε να αντιμετωπίσουν το Ιράκ, ανέπτυξαν στον Περσικό Κόλπο το 75% των αεροσκαφών τους, το 42% των σύγχρονων αρμάτων μάχης, το 46% των αεροπλανοφόρων, 37% του στρατού ξηράς και το 46% του ναυτικού του. Στο μέλλον, οι ΗΠΑ, με σημαντικά μειωμένες τις δυνάμεις τους, θα δυσκολευτούν ιδιαίτερα να φέρουν εις πέρας μια τέτοια επιχείρηση, πολύ περισσότερο δυο επιχειρήσεις, χωρίς τη βοήθεια κάποιας περιφερειακής δύναμης εκτός του δυτικού ημισφαιρίου. Η στρατιωτική ασφάλεια σε όλο τον κόσμο εξαρτάται ολοένα και περισσότερο όχι από την παγκόσμια κατανομή της δύναμης και τις πράξεις των υπερδυνάμεων, αλλά από την κατανομή της δύναμης σε κάθε περιοχή του κόσμου και από τις πράξεις των κρατών πυρήνων των πολιτισμών.

Συνοψίζοντας, η Δύση θα παραμείνει ο σημαντικότερος πολιτισμός στις αρχές και στις πρώτες δεκαετίες του 21ου αιώνα. Επίσης, είναι πιθανό ότι και αργότερα θα παραμείνει πρωτοπόρος στην επιστημονική έρευνα και ανάπτυξη, καθώς και στις στρατιωτικές και ειρηνικές εφευρέσεις. Ωστόσο, ο έλεγχος των

πόρων διαχέεται ολοένα και περισσότερο μεταξύ των κρατών πυρήνων και άλλων ηγετικών χωρών των μη δυτικών πολιτισμών. Ο έλεγχος των πόρων αυτών κορυφώθηκε στη δεκαετία του 1920 και έκτοτε μειώνεται, όχι συστηματικά αλλά σημαντικά. Στη δεκαετία 2020, εκατό περίπου χρόνια μετά από αυτή την κορύφωση, η Δύση είναι πολύ πιθανό ότι θα ελέγχει το 24% των περιοχών του κόσμου (από 49%), 10% του συνολικού πληθυσμού της Γης (από το 48%), πιθανώς 15 με 20% των κοινωνικά κινητοποιημένων πληθυσμών, περίπου το 30% του παγκόσμιου οικονομικού προϊόντος (από σχεδόν 70%), ίσως το 25% της βιομηχανικής παραγωγής (από 84%) και λιγότερο από το 10% της παγκόσμιας στρατιωτικής δύναμης (από 45%).

Το 1919, ο Γούντροου Ουίλσον, ο Λόυντ Τζώρτζ και ο Ζωρζ Κλεμανσώ στην ουσία ήλεγχαν τον κόσμο. Με έδρα το Παρίσι αποφάσιζαν ποιες χώρες θα συνέχιζαν να υπάρχουν και ποιες όχι, ποιες νέες χώρες θα δημιουργούνταν, ποια θα ήταν τα σύνορά τους, ποιοι θα τις διοικούσαν και πώς η Μέση Ανατολή θα μοιραζόταν μεταξύ των νικητριών δυνάμεων. Αποφάσισαν, επίσης, τη στρατιωτική επέμβαση στη Ρωσία, καθώς και την επιβολή οικονομικών κυρώσεων κατά της Κίνας. Εκατό χρόνια αργότερα δεν μπορεί πλέον καμιά μικρή ομάδα πολιτικών να διαθέσει ανάλογη δύναμη. Στο βαθμό που μπορεί κάποια ομάδα να κάνει κάτι τέτοιο, είναι σίγουρο ότι δεν θα αποτελούνταν από τρεις ηγέτες της Δύσης, αλλά από ηγέτες των κρατών πυρήνων των εφτά ή οκτώ μεγαλύτερων πολιτισμών του κόσμου. Οι διάδοχοι του Ρήγκαν, της Θάτσερ, του Μιτεράν και του Κόλ θα βρεθούν αντιμέτωποι με τους διαδόχους του Ντεγκ Ξιαοπίγκ, του Νακασόνε, της Ίντιρας Γκάντι, του Γέλτσιν, του Χομεϊνί και του Σουχάρτο. Η εποχή της δυτικής κυριαρχίας θα έχει τελειώσει. Εν τω μεταξύ, η εξασθένηση της Δύσης και η άνοδος άλλων κέντρων εξουσίας προωθεί την παγκόσμια διαδικασία αποδοχής της ιθαγενούς κουλτούρας, καθώς και της αναβίωσης των μη δυτικών πολιτισμών.

Η ΙΘΑΓΕΝΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ: Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΩΝ ΜΗ ΔΥΤΙΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Η κατανομή των πολιτισμών στον κόσμο απεικονίζει και την κατανομή της δύναμης. Το εμπόριο δεν ακολουθεί αναγκαστικά τη σημαία μιας χώρας. Ο πολιτισμός, όμως, πάντα ακολουθεί τη δύναμη. Σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας, η επέκταση της δύναμης ενός πολιτισμού συνέβαινε συνήθως ταυτόχρονα με την άνθηση της κουλτούρας του και σχεδόν πάντα σήμαινε και τη χρήση αυτής της δύναμης για την περαιτέρω επέκταση των αξιών, των συνηθειών, των θεσμών στις άλλες κοινωνίες. Ένας παγκόσμιος πολιτισμός προϋποθέτει και παγκόσμια δύναμη. Η δύναμη των Ρωμαίων δημιούργησε ένα σχεδόν παγκόσμιο πολιτισμό μέσα στα περιορισμένα όρια, του κλασικού κόσμου. Η δύναμη της Δύσης, με τη μορφή της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας του 19ου αιώνα, και η αμερικανική ηγεμονία κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα επέκτειναν το δυτικό πολιτισμό σε όλο σχεδόν το σύγχρονο κόσμο. Η ευρωπαϊκή αποικιοκρατία έχει τελειώσει και η

αμερικανική ηγεμονία υποχωρεί. Ακολουθεί η παρακμή της δυτικής κουλτούρας την ίδια στιγμή που τα ιστορικά ριζωμένα ήθη, γλώσσες, πεποιθήσεις και θεσμοί επανεμφανίζονται. Η αυξανόμενη δύναμη των μη δυτικών κοινωνιών που οφείλεται στον εκσυγχρονισμό, προκαλεί με τη σειρά της την αναβίωση των μη δυτικών πολιτισμών σε όλο τον κόσμο. *

Όπως ισχυρίζεται ο Τζόζεφ Νάι, υπάρχει μια διαφορά μεταξύ της "σκληρής δύναμης" η οποία στηρίζεται στη δύναμη της διαταγής, που με τη σειρά της στηρίζεται στη δύναμη της οικονομικής και στρατιωτικής υπεροχής, και της "ήπιας δύναμης" που είναι η ικανότητα ενός κράτους να "κάνει άλλες χώρες να θελήσουν αυτό που θέλει και το ίδιο" με το να επικαλείται λόγους κουλτούρας και ιδεολογίας. Όπως παραδέχεται και ο Νάι, υπάρχει μια ευρεία διασπορά αυτής της σκληρής δύναμης στον κόσμο και τα ισχυρά κράτη είναι "ολοένα και λιγότερο ικανά να χρησιμοποιήσουν την παραδοσιακή τους δύναμη για να πετύχουν τους στόχους τους". Ο Νάι συνεχίζει λέγοντας ότι "αν η κουλτούρα και η ιδεολογία ενός κράτους είναι ελκυστικές, τότε είναι πιθανό ότι και άλλα κράτη θα ακολουθήσουν την ηγεσία αυτού του κράτους" και επομένως η ήπια δύναμη είναι "εξίσου σημαντική με τη σκληρή δύναμη". Τί είναι αυτό, άραγε, που κάνει την κουλτούρα και την ιδεολογία ελκυστικές; Η κουλτούρα και η ιδεολογία γίνονται ελκυστικές όταν φαίνεται ότι είναι συνυφασμένες με την υλική επιτυχία και επιρροή. Η ήπια δύναμη είναι δύναμη μόνο όταν στηρίζεται στη σκληρή δύναμη. Η ανάπτυξη της σκληρής οικονομικής και στρατιωτικής δύναμης δημιουργεί μεγάλη αυτοπεποίθηση, αλαζονεία, και πίστη στην ανωτερότητα της κουλτούρας ή της ήπιας δύναμης κάποιου κράτους έναντι των άλλων λαών και, κατ' επέκταση, αυξάνεται ιδιαίτερα η έλξη που ασκούν αυτά στους λαούς. Μείωση της οικονομικής και στρατιωτικής δύναμης οδηγεί σε αυτο-αμφισβήτηση, σε κρίση ταυτότητας και σε αναζήτηση του κλειδιού της οικονομικής, στρατιωτικής και πολιτικής επιτυχίας σε άλλα είδη κουλτούρας. Καθώς οι μη δυτικές κοινωνίες αυξάνουν την οικονομική, στρατιωτική και πολιτική τους δύναμη, αυξάνεται ταυτόχρονα και η πίστη στις αξίες, τους θεσμούς και την κουλτούρα τους.

Η κομμουνιστική ιδεολογία υπήρξε ελκυστική σε πολλούς ανθρώπους σε όλο τον κόσμο στη διάρκεια δεκαετιών 1950 και 1960, γιατί ήταν συνδεδεμένη με την

* Ο σύνδεσμος μεταξύ της δύναμης και της κουλτούρας αγνοείται σχεδόν παγκοσμίως, και από εκείνους που υποστηρίζουν ότι υπάρχει ένας παγκόσμιος πολιτισμός ή τουλάχιστον αρχίζει και εμφανίζεται, καθώς και από εκείνους που υποστηρίζουν ότι ο εκδυτικισμός αποτελεί προϋπόθεση του εκσυγχρονισμού. Αρνούνται να αποδεχτούν το γεγονός ότι το επιχείρημά τους έχει ως προϋπόθεση την υποστήριξη της επέκτασης και παγίωσης της δυτικής κυριαρχίας στον κόσμο. Αρνούνται, επίσης, να αποδεχτούν το γεγονός ότι, αν δοθεί η δυνατότητα στις άλλες κοινωνίες να καθορίσουν μόνες τους τη μοίρα τους, θα επιστρέψουν στις παλιές πεποιθήσεις, συνήθειες και πρακτικές που, σύμφωνα με τους οπαδούς της παγκοσμιοποίησης, είναι εχθρικές στην πρόοδο. Συνήθως, οι άνθρωποι που υποστηρίζουν τις αρετές ενός παγκόσμιου πολιτισμού, δεν υποστηρίζουν και τις αρετές της παγκόσμιας αυτοκρατορίας.

οικονομική επιτυχία και στρατιωτική δύναμη της Σοβιετικής Ένωσης. Αυτή, όμως, η έλξη εξαφανίστηκε όταν η σοβιετική οικονομία έπαψε να αναπτύσσεται και σταδιακά αδυνατούσε να διατηρήσει τη σοβιετική στρατωτική δύναμη. Κατά τον ίδιο τρόπο, οι δυτικές αξίες και θεσμοί προσέλκυσαν ανθρώπους άλλων πολιτισμών, επειδή θεωρήθηκαν καθοριστικοί παράγοντες της δυτικής δύναμης και πλούτου. Αυτή η διαδικασία έχει διαρκέσει ολόκληρους αιώνες. Από το 1000 μ.Χ ως το 1300 μ.Χ, όπως τόνισε και Ουίλιαμ Μακνήλ, η χριστιανοσύνη, το ρωμαϊκό δίκαιο και τα άλλα στοιχεία της δυτικής κουλτούρας υιοθετήθηκαν από Ούγγρους, Πολωνούς, Λιθουανούς. Αυτή "η αποδοχή του δυτικού πολιτισμού προκλήθηκε από ανάμεικτα συναισθήματα φόβου και θαυμασμού για τη στρατιωτική υπεροχή των βασιλέων της Δύσης". Καθώς, όμως, η δυτική δύναμη μειώνεται, η ικανότητα της Δύσης να επιβάλλει τις αντιλήψεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα, το φιλελευθερισμό και τη δημοκρατία στους άλλους πολιτισμούς. το ίδιο συμβαίνει με την έλξη που ασκούν αυτές οι αξίες στους άλλους πολιτισμούς.

Για την ακρίβεια, αυτό έχει ήδη συμβεί. Για πολλούς αιώνες οι μη δυτικοί λαοί ζήλευαν την οικονομική ευημερία, την ανάπτυξη της τεχνολογίας, τη στρατιωτική δύναμη και την πολιτική συνοχή των δυτικών κοινωνιών. Αναζητούσαν το μυστικό της επιτυχίας στις δυτικές αξίες και θεσμούς και όταν το ανακάλυψαν προσπάθησαν να το εφαρμόσουν και στις δικές τους κοινωνίες. Για να μπορέσουν να γίνουν πλούσιοι και ισχυροί, έπρεπε να γίνουν σαν τη Δύση. Σήμερα, ωστόσο, αυτές οι κεμαλιστικές τάσεις έχουν εξαφανιστεί στην Ανατολική Ασία. Οι ανατολικοασιάτες αποδίδουν την εντυπωσιακή οικονομική ανάπτυξή τους όχι στην εισαγόμενη δυτική κουλτούρα, αλλά στην πίστη που έδειξαν στη δική τους κουλτούρα. Ισχυρίζονται ότι έχουν πετύχει επειδή ακριβώς διαφέρουν από τη Δύση. Παρομοίως, όταν οι μη δυτικές κοινωνίες αισθάνθηκαν αδύναμες σε σχέση με τη Δύση, επικαλέστηκαν τις δυτικές αξίες της αυτοδιάθεσης, του φιλελευθερισμού, της δημοκρατίας και της ανεξαρτησίας, ώστε να δικαιολογήσουν την αντίθεσή τους στη δυτική κυριαρχία. Τώρα που δεν είναι πια αδύναμες, αντίθετα γίνονται όλο και πιο ισχυρές, δεν διστάζουν να επιτεθούν στις ίδιες αυτές αξίες που νωρίτερα είχαν χρησιμοποιήσει για να προωθήσουν τα συμφέροντά τους. Αρχικά, η εξέγερση εναντίον της Δύσης νομιμοποιήθηκε με την επίκληση της οικουμενικότητας των δυτικών αξιών. Τώρα η εξέγερση νομιμοποιείται με την επίκληση της ανωτερότητας, των μη δυτικών αξιών.

Η εμφάνιση αυτής της διαφοράς είναι μια εκδήλωση του φαινομένου που ο Ρόναλντ Ντόρ ονόμασε "ιθαγενής κουλτούρα δεύτερης γενιάς." Στις πρώην δυτικές αποικίες καθώς και σε ανεξάρτητες χώρες όπως η Κίνα και η Ιαπωνία, "η πρώτη γενιά του εκσυγχρονισμού ή η πρώτη γενιά μετά την ανεξαρτησία συνήθως έχει εκπαιδευτεί σε πανεπιστήμια του εξωτερικού (της Δύσης) σε κάποια δυτική κοσμοπολίτικη γλώσσα. Εν μέρει, αυτό συμβαίνει επειδή για πρώτη φορά επισκέφθηκαν τις δυτικές χώρες ως έφηβοι, σε μια ηλικία που όλοι εντυπωσιάζονται εύκολα και η απορρόφηση των δυτικών αξιών και τρόπου ζωής είναι ιδιαί-

τερα έντονη. Μεγάλο μέρος της δεύτερης και μεγαλύτερης γενιάς αντίθετα εκπαιδεύεται στην πατρίδα της, σε πανεπιστήμια που έχουν ιδρυθεί από τη πρώτη, όπου η τοπική και όχι η αποικιακή γλώσσα χρησιμοποιείται ολοένα και περισσότερο ως γλώσσα διδασκαλίας. Αυτά τα πανεπιστήμια δεν προσφέρουν "ιδιαίτερη επαφή με τη μητροπολιτική παγκόσμια κουλτούρα" και "η γνώση μεταδίδεται μέσω των μεταφράσεων που συνήθως είναι περιορισμένες και κακής ποιότητας". Οι απόφοιτοι αυτών των πανεπιστημίων δυσανασχετούν με την κυριαρχία της προηγούμενης γενιάς που έχει εκπαιδευτεί στη Δύση και συχνά "υποκύπτουν στα θέλγητρα των τοπικιστικών κινημάτων." Καθώς η δύναμη της Δύσης υποχωρεί, οι νέοι φιλόδοξοι ηγέτες δεν μπορούν να στραφούν στη Δύση για να αποκτήσουν δύναμη και πλούτο. Πρέπει να αναζητήσουν το δρόμο της επιτυχίας μέσα στην ίδια τους την κοινωνία και συνεπώς πρέπει να αποδεχτούν τις αξίες και την κουλτούρα αυτής της κοινωνίας.

Δεν είναι απαραίτητο η διαδικασία της αποδοχής της ιθαγενούς κουλτούρας να ολοκληρωθεί με τη δεύτερη γενιά. Ικανοί και προσαρμόσιμοι ηγέτες της πρώτης γενιάς αποδέχονται ήδη την ιθαγενή κουλτούρα. Τρεις αξιωσημείωτες περιπτώσεις είναι ο Μοχάμετ Αλή Τζινά, ο Χάρυ Λη και ο Σόλομον Μπανταρανάικε. Αποφοίτησαν από την Οξφόρδη, το Καίμπριτζ και το Λίνκολν Ίν αντίστοιχα, ήταν ευφυέστατοι απόφοιτοι, καταπληκτικοί δικηγόροι και ιδιαιτέρως εκδυτικισμένα μέλη της κοινωνικής τους ελίτ. Ο Τζινά ήταν πεπεισμένος αντίπαλος της κυριαρχίας του κλήρου, ενώ ο Λη ήταν, σύμφωνα με την έκφραση υπουργού, "ο καλύτερος Εγγλέζος ανατολικά του Σουέζ." Ο Μπανταρανάικε είχε ανατραφεί χριστιανικά. Ωστόσο, για να μπορέσουν να οδηγήσουν τα έθνη τους στην ανεξαρτησία αλλά και να τα διοικήσουν μετά, χρειάστηκε να προσαρμοστούν στην ιθαγενή κουλτούρα. Επέστρεψαν στην κουλτούρα των προγόνων τους και στην πορεία άλλαξαν την ταυτότητά τους, τα ονόματά τους, την ενδυμασία τους και τις πεποιθήσεις τους. Ο Εγγλέζος δικηγόρος Μ.Α. Τζινά έγινε ο Πακιστανός Κουέηντ Ι Αζάμ, ο Χάρυ Λη έγινε ο Λη Κουάν Γιου. Ο αντικληρικός Τζινά μετατράπηκε σε απόστολο του Ισλάμ που υποστήριζε ότι αποτελεί τη βάση για ένα πακιστανικό κράτος. Ο αγγλοποιημένος Λη έμαθε τα κινέζικα των Μανδαρίνων και έγινε οπαδός του Κομφουκιανισμού. Ο χριστιανός Μπανταρανάικε προσηλυτίστηκε στο Βουδισμό και επικαλέστηκε τον σιναλέζικο εθνικισμό.

Η επιστροφή στην ιθαγενή κουλτούρα υπήρξε το χαρακτηριστικό στοιχείο του μη δυτικού κόσμου στις δεκαετίες 1980 και 1990. Η αναβίωση του Ισλάμ καθώς και ο εκ νέου "εξισλαμισμός" αποτελούν τα κεντρικά θέματα των μουσουλμανικών κοινωνιών. Στην Ινδία η δεσπόζουσα τάση είναι η απόρριψη των δυτικών σχημάτων και αξιών και η "ινδικοποίηση" της πολιτικής και της κοινωνίας. Στην Ανατολική Ασία οι κυβερνήσεις προωθούν τον Κομφουκιανισμό, την ίδια στιγμή που οι πολιτικοί και πνευματικοί ηγέτες κάνουν λόγο για τον εξασιατισμό των χωρών τους. Στα μέσα της δεκεατίας 1980 η Ιαπωνία κατελήφθη από τη μανία του "Νιχονζίνρον, ή της θεωρίας της Ιαπωνίας και των Ιαπώνων." Ένας κορυ-

φαίος Ιάπωνας διανοούμενος ισχυρίστηκε ότι ιστορικά η Ιαπωνία έχει περάσει αφενός, από "κύκλους εισαγωγής διαφόρων ειδών κουλτούρας από το εξωτερικό" και "προσαρμογής τους στην ιθαγενή κουλτούρα, μέσα από μια διαδικασία αντιγραφής και βελτίωσης, και μιας αναπόφευκτης αναταραχή που ήταν το αποτέλεσμα, εισαγωγής ιδεών, και πιθανώς ακολουθεί ένα νέο άνοιγμα στον έξω κόσμο." Σήμερα η Ιαπωνία" μπαίνει στη δεύτερη φάση αυτού του κύκλου." . Με το τέλος του ψυχρού πόλεμου η Ρωσία έγινε ξανά μια "διχασμένη" χώρα με την επανεμφάνιση της κλασικής πλέον διαμάχης μεταξύ των δυτικόφιλων και των σλαβόφιλων. Ωστόσο, για μια ολόκληρη δεκαετία η κυριάρχη τάση μετατοπίστηκε από τους δυτικόφιλους στους σλαβόφιλους, δηλαδή από τον δυτικόφιλο Γκορμπατσώφ στο Γέλτσιν, που εφάρμοσε τις ρωσικές μεθόδους στην πολτική, αν και είχε δυτικές πεποιθήσεις, και που στη συνέχεια απειλήθηκε από τους εθνικιστές οι οποίοι αποτελούσαν το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ιθαγενούς ρωσικής ορθόδοξης κουλτούρας.

Επιπλέον, η διαδικασία της προσαρμογής στην ιθαγενή κουλτούρα εντείνεται και από το παράδοξο της δημοκρατίας: η υιοθέτηση των δυτικών δημοκρατικών θεσμών από τις μη δυτικές κοινωνίες ενθαρρύνει τους ανθρώπους που υποστηρίζουν την ιθαγενή κουλτούρα και τα αντιδυτικά πολιτικά κινήματα και ταυτόχρονα τους επιτρέπει την πρόσβαση στην εξουσία. Στις δεκετίες 1960 και 1970 δυτικοποιημένες και φιλοδυτικές κυβερνήσεις στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου απειλήθηκαν από πραξικοπήματα και επαναστάσεις. Στις δεκετίες 1980 και 1990 αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο να χάσουν τελείως την εξουσία μέσω εκλογών. Ο εκδημοκρατισμός έρχεται σε σύγκρουση με τη δυτικοποίηση. Η δημοκρατία είναι συμφυής με μια τοπικιστική και όχι κοσμοπολίτικη διαδικασία. Οι πολιτικοί των μη δυτικών κοινωνιών δεν κερδίζουν τις εκλογές με το να αποδεικνύουν πόσο έχουν δυτικοποιηθεί. Αντιθέτως, η εκλογική αναμέτρηση τους ωθεί να υιοθετήσουν αυτό που πιστεύουν πως έχει τη μεγαλύτερη λαϊκή απήχηση, και αυτό συνήθως είναι το εθνικό, εθνικιστικό, θρησκευτικό στοιχείο.

Το αποτέλεσμα είναι να δημιουργείται λαϊκό κίνημα εναντίον της ελίτ που έχει εκπαιδευτεί στη Δύση και είναι γενικά προσανατολισμένη προς τη Δύση. Οι ομάδες των ισλαμιστών φονταμενταλιστών τα έχουν πάει ιδιαίτερα καλά στις λιγοστές εκλογές που έχουν πραγματοποιηθεί στις μουσουλμανικές χώρες, ενώ στην Αλγερία θα είχαν πάρει την εξουσία, αν ο στρατός δεν είχε επέμβει και δεν είχε ακυρώσει τις εκλογές του 1992. Στην Ινδία ο ανταγωνισμός για τις εκλογές ενίσχυσε την απήχηση των διάφορων κοινοτήτων καθώς και τη βία σε αυτές τις κοινότητες. . Η δημοκρατία στη Σρι Λάνκα επέτρεψε στο Κόμμα της Ελευθερίας να διώξει το 1956 το Ενωμένο Εθνικό Κόμμα της ελίτ, που ήταν βέβαια δυτικά προσανατολισμένο, και ταυτόχρονα έδωσε την ευκαιρία να εμφανιστεί το Παθίκα Τσιντανάγια το σιναλέζικο εθνικιστικό κίνημα στη δεκαετία 1980. Πριν από το 1949 η ελίτ της Νότιας Αφρικής αλλά και των δυτικών κοινωνιών θεωρούσαν ότι η χώρα αυτή ήταν δυτικό κράτος. Όταν, όμως, επιβλήθηκε το καθεστώς του

απαρτχάιντ, οι ελίτ της Δύσης ξέγραψαν τη Νότια Αφρική από το δυτικό στρατόπεδο, ενώ οι λευκοί Νοτιοαφρικανοί εξακολουθούσαν να θεωρούν τους εαυτούς τους δυτικούς. Για να μπορέσουν, όμως, να επανακτήσουν τη θέση τους στη διεθνή παγκόσμια τάξη, οι λευκοί Νοτιοαφρικανοί χρειάστηκε να εισάγουν δυτικούς δημοκρατικούς θεσμούς στη χώρα τους, που είχαν ωστόσο ως αποτέλεσμα να αναλάβει την εξουσία μια ελίτ μαύρων ιδιαίτερα δυτικοποιημένη. Αν όμως ο παράγοντας της αποδοχής της ιθαγενούς κουλτούρας από τη δεύτερη γενιά λειτουργήσει, οι διάδοχοι αυτής της μαύρης ελίτ θα γίνουν περισσότερο Κόσα, Ζουλού και Αφρικανοί, ενώ σταδιακά η Νότια Αφρική θα αυτοπροσδιορίζεται ως αφρικανικό κράτος.

Πριν από το 19ο αιώνα, πολύ συχνά οι Βυζαντινοί, οι Άραβες, οι Κινέζοι, οι Οθωμανοί, οι Μογγόλοι και οι Ρώσοι είχαν ιδιαίτερη εμπιστοσύνη στη δύναμή τους και στα κατορθώματά τους, όταν σύγκριναν τον εαυτό τους με τη Δύση. Περιφρονούσαν, επίσης, την πολιτιστική κατωτερότητα της Δύσης, τους απαρχαιωμένους θεσμούς, τη διαφθορά και τη παρακμή της. Καθώς η επιτυχία της Δύσης σταδιακά εξασθενεί, τέτοιου είδους συμπεριφορές θα επανεμφανιστούν. Οι άνθρωποι αισθάνονται ότι "δεν είναι υποχρεωμένοι να ανέχονται πια τη Δύση". Το Ιράν μπορεί να αποτελεί μια ακραία περίπτωση, αλλά όπως τόνισε ένας παρατηρής, οι δυτικές αξίες απορρίπτονται με διαφορετικούς τρόπους αλλά με την ίδια ένταση στη Μαλαισία, την Ινδονησία, τη Σιγκαπούρη, την Κίνα και την Ιαπωνία." Ζούμε το τέλος "της προοδευτικής εποχής" που κυριαρχείται από τις δυτικές ιδεολογίες και προχωρούμε προς μια εποχή όπου πολλοί και διαφορετικοί μεταξύ τους πολιτισμοί θα αλληλεπιδρούν, θα συναγωνίζονται, θα συνυπάρχουν και θα προσαρμόζονται ο ένας στον άλλο. Αυτή η παγκόσμια διαδικασία της αποδοχής της ιθαγενούς κουλτούρας εκδηλώνεται, αφενός, με την αναβίωση της θρησκείας που σημειώνεται σε πολλά μέρη του κόσμου, αφετέρου, με την πολιτιστική αναβίωση στις ασιατικές και ισλαμικές χώρες που αναπτύσσουν δυναμικά την οικονομία και τον πληθυσμό τους.

LA REVANCHE DE DIEU: Η ΕΚΔΙΚΗΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

Στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα οι διάφορες πνευματικές ελίτ υπέθεσαν ότι οικονομική και κοινωνική κινητοποίηση θα οδηγούσε στη σταδική εξαφάνιση της θρησκείας ως σημαντικού στοιχείου της ανθρώπινης ύπαρξης. Αυτή η υπόθεση ήταν ευρέως αποδεκτή από όσους καλωσόριζαν αυτή την τάση, αλλά και από όσους την αμφισβητούσαν. Οι οπαδοί της κοσμικότητας και του εκσυγχρονισμού καλωσώριζαν το γεγονός ότι η επιστήμη, ο ορθολογισμός και ο πραγματισμός οδηγούσαν στην εξαφάνιση των προκαταλήψεων, των μύθων και των εθίμων που αποτελούσαν τον πυρήνα των θρησκειών. Η αναδυόμενη κοινωνία θα ήταν ανεκτική, ορθολογιστική, πραγματιστική, προοδευτική, ανθρωπιστική και κοσμική. Από την άλλη μεριά, όμως, ανήσυχοι οι συντηρητικοί προειδοποιούσαν για τις αρνητικές συνέπειες που θα μπορούσε να έχει η εξαφάνιση της θρησκευτικής

πίστης και των θεσμών και των ηθικών διδαγμάτων που παρείχε η θρησκεία για τον άνθρωπο και την ανθρώπινη συμπεριφορά. Το τελικό αποτέλεσμα θα ήταν αναρχία, φαυλότητα και υπονόμευση της πολιτισμένης ζωής. "Αν δεν θέλεις να έχεις το Θεό" (και Αυτός είναι ζηλόφθων Θεός), έγραψε ο Τ.Σ. Έλιοτ, "πρέπει να υποκλιθείς στο Χίτλερ ή στο Στάλιν"..

Το δεύτερο μισό του 20ού αώνα απέδειξε ότι αυτές οι ελπίδες και οι φόβοι δεν είχαν κάποια βάση. Ο οικονομικός και η κοινωνικός εκσυγχρονισμός έγινε παγκόσμιο φαινόμενο, ενώ ταυτόχρονα σημειώθηκε και παγκόσμια αναβίωση της θρησκείας. Αυτή η αναβίωση, η εκδίκηση του Θεού όπως την αποκάλεσε ο Ζιλ Κεπέλ, έχει διαποτίσει όλες τις ηπείρους, όλους τους πολιτισμούς και σχεδόν όλες τις χώρες. Στα μέσα της δεκαετίας 1970, όπως παρατήρησε ο Κεπέλ, η τάση προς την κοσμικότητα και ή το συμβιβασμό της θρησκείας με αυτόν "υποχώρησε". Διαμορφώθηκε μια θρησκευτική προσέγγιση που δεν είχε πια ως στόχο την προσαρμογή στις κοσμικές αξίες, αλλά στην ανεύρεση ενός ιερού θεμέλιου για την αναδιοργάνωση της κοινωνίας και, αν αυτό κρινόταν αναγκαίο, ακόμα και για την αλλαγή της κοινωνίας. Αυτή η προσέγγιση, που είχε εκφραστεί με πολλούς τρόπους, υποστήριζε ότι πρέπει κανείς να εκγαταλείψει τον εκσυγχρονισμό, που άλλωστε είχε αποτύχει, και θεωρούσε ότι οι αναποδιές και τα αδιέξοδα του εκσυγχρονισμού οφείλονταν στην απομάκρυνση από το Θεό. Το θέμα δεν ήταν πια το aggiornamento αλλά ο "δεύτερος εκχριστιανισμός της Ευρώπης". Ο στόχος δεν ήταν πια να εκσυγχρονιστεί το Ισλάμ, αλλά να εξισλαμιστεί ο εκσυγχρονισμός"..

Αυτή η θρησκευτική αναβίωση έχει προκαλέσει, εν μέρει, την επέκταση κάποιων θρησκειών που με αυτό τον τρόπο μπόρεσαν να αποκτήσουν πολλούς νέους πιστούς σε διάφορες κοινωνίες. Ωστόσο, η θρησκευτική αναβίωση ώθησε τους ανθρώπους να επιστρέψουν και να δώσουν καινούργιο νόημα στις παραδοσιακές θρησκείες της κοινότητάς τους. Ο Χριστιανισμός, το Ισλάμ, ο Ινδουϊσμός, ο Βουδισμός, ο Ορθοδοξία πλημμύρισαν από νέα κύματα αφοσιωμένων πιστών. Σε όλες αυτές τις θρησκείες εμφανίστηκαν φονταμενταλιστικά κινήματα που είναι αφοσιωμένα στον εξαγνισμό των θρησκευτικών δογμάτων και θεσμών και στην αναμόρφωση της προσωπικής, κοινωνικής και δημόσιας συμπεριφοράς, έτσι ώστε να συμφωνεί με τις θρησκευτικές θέσεις. Τα φονταμενταλιστικά κινήματα είναι πολύ έντονα και μπορούν επίσης να ασκήσουν σημαντική πολιτική επιρροή. Ωστόσο, τα φονταμενταλιστικά κινήματα αποτελούν μόνο τα κύματα στην επιφάνεια μιας ευρύτερης και πολύ σημαντικότερης θρησκευτικής πλημμυρίδας, που έχει τη δυνατότητα να διαμορφώσει καθοριστικά την ανθρώπινη ζωή στο τέλος τους 20ού αιώνα. Η ανανέωση της θρησκείας σε όλο τον κόσμο ξεπερνά κατά πολύ τα όρια των δραστηριοτήτων των εξτρεμιστών φονταμενταλιστών. Εκδηλώνεται στη μια κοινωνία μετά την άλλη στον καθημερινό τρόπο ζωής, στον τρόπο εργασίας καθώς καί στις ανησυχίες και τα σχέδια των κυβερνήσεων. Η πολιτιστική αναβίωση της κοσμικής κομφουκιανής κουλτούρας παίρνει τη μορφή της επιβεβαίωσης των ασιατικών αξιών, αλλά, όσον αφορά τον υπό-

λοιπο κόσμο, εκδηλώνεται με την επιβεβαίωση των θρησκευτικών αξιών. Η "κατάργηση της κοσμικότητας του κόσμου", όπως παρατήρησε ο Βάιγκελ, είναι ένα από τα κυρίαρχα κοινωνικά γεγονότα στα τέλη του 20ού αιώνα. .

Το γεγονός ότι η θρησκεία σχετίζεται με τα πάντα και είναι πανταχού παρούσα, φάνηκε πολύ ξεκάθαρα στα πρώην κομμουνιστικά κράτη. Η θρησκευτική αναβίωση κάλυψε το κενό που δημιούργησε η κατάρρευση της ιδεολογίας και έχει επεκταθεί σε πολλές χώρες, από την Αλβανία ως το Βιετνάμ. Στη Ρωσία, η Ορθοδοξία βρίσκεται σε περίοδο σημαντικής αναβίωσης. Το 30% των Ρώσων κάτω των 25 ετών ισχυρίστηκε ότι έχει αλλάξει και από τον αθεϊσμό προχώρησε στην πίστη στο Θεό. Στη Μόσχα ο αριθμός των εκκλησιών αυξήθηκε από 50 το 1988 σε 250 το 1993. Βαθμιαία οι πολιτικοί ηγέτες άρχισαν να σέβονται τη θρησκεία και η κυβέρνηση άρχισε να την υποστηρίζει. Στις ρωσικές πόλεις, όπως τόνισε εύστοχα ένας παρατηρητής το 1993, "ο ήχος της καμπάνας γεμίζει για μια ακόμα φορά τον αέρα. Καινούργιοι, επιχρυσωμένοι τρούλοι γυαλίζουν στον ήλιο. Εκκλησίες που μόλις πριν από λίγα χρόνια ήταν ερειπωμένες, τώρα αντηχούν από καταπληκτικούς ύμνους. Οι εκκλησίες είναι τα πιο πολυσύχναστα μέρη της πόλης". Ταυτόχρονα με την αναβίωση της Ορθοδοξίας στις σλαβικές δημοκρατίες, η ισλαμική αναβίωση σάρωσε την Κεντρική Ασία. Το 1989, 160 τζαμιά και μια μαντράσα (ισλαμικό ιεροδιδασκαλείο) υπήρχαν στην Κεντρική Ασία. Στις αρχές του 1993, όμως, υπήρχαν περίπου 10.000 τζαμιά και τέσσερα ιεροδιδασκαλεία. Αν και σε αυτή την αναβίωση αναμείχθηκαν κάποια φονταμενταλιστικά πολιτικά κινήματα, ενώ την ενθάρρυναν χώρες όπως η Σαουδική Αραβία, το Ιράν και το Πακιστάν, δεν έπαψε να αποτελεί ένα ευρείας αποδοχής πολιτιστικό κίνημα.

Πώς, άραγε, μπορούμε να εξηγήσουμε την παγκόσμια αναβίωσηση της θρησκείας; Προφανώς, υπάρχουν συγκεκριμένοι λόγοι που εξηγούν την εμφάνιση της αναβίωσης σε συγκεκριμένες χώρες και πολιτισμούς. Ωστόσο, θα ήταν υπερβολικό να υποθέσουμε ότι διαφορετικοί λόγοι έχουν προκαλέσει ταυτόχρονες και παρόμοιες εξελίξεις σε πολλά μέρη του κόσμου. Ένα παγκόσμιο φαινόμενο απαιτεί και μια παγκόσμια εξήγηση. Αν και κάποιοι συγκεκριμένοι παράγοντες μπορεί να επηρέασαν τα γεγονότα σε μεμονωμένες χώρες, υπάρχουν προφανώς κάποιοι γενικότεροι λόγοι που εξηγούν αυτό φαινόμενο. Ποιοί είναι αυτοί;

Η προφανέστερη και σημαντικότερη αιτία της παγκόσμιας αναβίωσης της θρησκείας είναι αυτή ακριβώς που κάποτε οι άνθρωποι ισχυρίστηκαν ότι θα προκαλέσει το θάνατό της: οι διαδικασίες του οικονομικού, πολιτικού και κοινωνικού εκσυγχρονισμού που επεκτάθηκαν σε όλο τον κόσμο το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Τα παλιά συστήματα εξουσίας καθώς και τα στοιχεία που προσδιόριζαν την ταυτότητα έχουν ξεπεραστεί. Οι άνθρωποι μετακινούνται από την επαρχία στην πόλη, απομακρύνονται από τις ρίζες τους και αναλαμβάνουν καινούργια είδη εργασίας ή είναι άνεργοι. Αλληλεπηρεάζονται με ένα μεγάλο αριθμό ξένων και εκτίθενται σε καινούργιες μορφές επικοινωνίας και ανάπτυξης σχέσεων. Χρειάζονται καινούργιες πηγές ταυτότητας, καινούργιες μορφές μιας σταθερής

κοινότητας και καινούργιοι ηθικοί κανόνες που θα παρέχουν νόημα και σκοπό στη ζωή των ανθρώπων. Η θρησκεία, και ως δεσπόζουσα τάση και ως φονταμενταλιστικό κίνημα, ανταποκρίνεται σε αυτές τις ανάγκες. Όπως εξήγησε ο Λη Κουάν Γιου για την περίπτωση της Ανατολικής Ασίας:

> Εμείς είμαστε αγροτικές κοινωνίες που έχουμε εκβιομηχανιστεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο γενεών. Αυτό που συνέβη στη Δύση και διήρκεσε πάνω από διακόσια χρόνια, συμβαίνει τώρα στην Ανατολική Ασία σε λιγότερο από πενήντα χρόνια. Όλες οι διαδικασίες στριμώχτηκαν σε στενά χρονικά περιθώρια και είναι αναπόφευκο να υπάρχουν διάφορες δυσλειτουργίες. Αν κανείς εξετάσει τις χώρες που αναπτύσσονται με τους πιο γοργούς ρυθμούς, δηλάδη τη Νότια Κορέα, την Ταϊλάνδη, το Χογκ Κογκ και τη Σιγκαπούρη, θα παρατηρήσει το εξής καταπληκτικό φαινόμενο: την άνοδο της θρησκείας. Τα παλαιά έθιμα και οι θρησκείες - η λατρεία των προγόνων και ο σαμανισμός - δεν ικανοποιούν πια. Οι άνθρωποι αναζητούν μια πιο ουσιαστική εξήγηση για το σκοπό του ανθρώπου στη Γη, μια πιο ουσιαστική απάντηση στο ερώτημα γιατί βρισκόμαστε εδώ. Και, συνήθως, αυτό το ερώτημα σχετίζεται με περιόδους μεγάλης έντασης στην κοινωνία.

Οι άνθρωποι, όμως, δεν μπορούν να ζήσουν μόνο με τη λογική. Δεν μπορούν να σκεφτούν και να ενεργήσουν λογικά για να επιδιώξουν το προσωπικό συμφέρον τους, αν δεν ορίσουν πρώτα τον εαυτό τους. Τα πολιτικά συμφέροντα προαπαιτούν αναγνώριση της ταυτότητας. Σε περιόδους γοργής κοινωνικής αλλαγής, οι ήδη καθιερωμένες ταυτότητες υπόκεινται σε αλλαγές. Ο "εαυτός" πρέπει επαναπροσδιοριστεί και νέες ταυτότητες να δημιουργηθούν. Οι άνθρωποι αισθάνονται την ανάγκη να απαντήσουν στο ερώτημα ποιός είμαι, πού ανήκω. Η θρησκεία προσφέρει απαντήσεις, ενώ οι θρησκευτικές ομάδες προσφέρουν μικρές κοινωνικές κοινότητες που αντικαθιστούν αυτές που χάθηκαν μέσα στη διαδικασία του εξαστισμού. Όλες οι θρησκείες, όπως ισχυρίστηκε ο Χασάν αλ Τουράμπι, εξοπλίζουν "τους ανθρώπους με μια αίσθηση ταυτότητας και κατεύθυνσης στη ζωή." Σε αυτή τη διαδικασία οι άνθρωποι ανακαλύπτουν εκ νέου τις ιστορικές τους ταυτότητες ή δημιουργούν καινούργιες. Ανεξάρτητα από τους οικουμενικούς στόχους που μπορεί να έχουν οι άνθρωποι, η θρησκεία τούς προσφέρει μια ταυτότητα με το να παρέχει μια βασική διαχωριστική γραμμή μεταξύ των πιστών και των μη πιστών, μεταξύ μιας ανώτερης και μιας κατώτερης ομάδας.

Ο Μπέρναρντ Λιούις ισχυρίστηκε ότι στο μουσουλμανικό κόσμο υπάρχει πάντα "μια επαναλαμβανόμενη τάση, σε περιόδους έκτακτης ανάγκης, οι μουσουλμάνοι να αναζητούν την ταυτότητά τους στις θρησκευτικές κοινότητες - δηλαδή σε οντότητες που ορίζονται από το Ισλάμ και όχι από τοπικιστικά ή εθνικά κριτήρια". Επίσης, ο Ζιλ Κεπέλ τόνισε πόσο καίρια σημασία έχει αυτή η αναζήτηση της ταυτότητας: "Ο εκ νέου εξισλαμισμός είναι πρώτα και κύρια ένας τρόπος διαμόρφωσης της ταυτότητας σε έναν κόσμο που είναι άμορφος και αλλοτριωμένος, σε ένα κόσμο που έχει χάσει το νόημά του". Στην Ινδία "μια νέα ινδουϊστική ταυτότητα

βρίσκεται υπό διαμόρφωση" ως αντίδραση στις πιέσεις και την αλλοτρίωση που προκάλεσε ο εκσυγχρονισμός. Στη Ρωσία, η θρησκευτική αναβίωση είναι το αποτέλεσμα "της έντονης επιθυμίας για μια ταυτότητα που μόνο η Ορθόδοξη Εκκλησία μπορεί να προσφέρει, γιατί αποτελεί το μόνο άθικτο και αδιάρρηκτο συνδετικό κρίκο των Ρώσων στα χίλια χρόνια της ιστορίας τους", ενώ στις ισλαμικές δημοκρατίες η αναβίωση, επίσης πηγάζει "από τη σημαντικότερη φιλοδοξία των Ασιατών της Κεντρικής Ασίας : να διεκδικήσουν τις ταυτότητες που η Μόσχα καταπίεσε ολόκληρες δεκαετίες". Συγκεκριμένα, τα φονταμενταλιστικά κινήματα αποτελούν "ένα τρόπο για να αντιμετωπίσει κανείς την αίσθηση του χάους, την έλλειψη ταυτότητας και νοήματος και των ασταθών και ανασφαλών κοινωνικών δομών που προέκυψαν από τη γοργή εισαγωγή των σύγχρονων κοινωνικών και πολιτικών μοντέλων, τον αντικληρικαλισμό, την κουλτούρα της επιστήμης, καθώς και την οικονομική ανάπτυξη". Τα φονταμενταλιστικά "κινήματα που έχουν αξία", ισχυρίζεται ο Ουίλιαμ Χ. Μακνήλ, "... είναι αυτά που αποκτούν οπαδούς στην κοινωνία και έχουν ευρύτατη απήχηση επειδή απαντούν, ή τουλάχιστον φαίνεται ότι απαντούν, σε κάποιες καινούργιες ανθρώπινες ανάγκες. Δεν είναι τυχαίο ότι αυτά τα κινήματα έχουν ως βάση τους χώρες όπου η πληθυσμιακή πίεση καθιστά τη συνέχεια της ζωής στο χωριό σχεδόν αδύνατη για τη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού, και όπου τα αστικού τύπου μέσα μαζικής επικοινωνίας διαποτίζουν τα χωριά και σταδιακά διαβρώνουν τον παλιό τρόπο της αγροτικής ζωής.

Γενικότερα, η θρησκευτικη αναβίωση σε όλο τον κόσμο αποτελεί μια αντίδραση στην κοσμικότητα, στην ελαστικότητα της ηθικής, στην εμμονή στα προσωπικά συμφέροντα, αλλά αποτελεί και μια εκ νέου επιβεβαίωση των αξιών της τάξης, της πειθαρχίας, της εργασίας, της αλληλοβοήθειας και της ανθρώπινης αλληλεγγύης. Οι θρησκευτικές ομάδες ικανοποιούν εκείνες τις κοινωνικές ανάγκες που οι κρατικές γραφειοκρατίες αγνοούν. Σε αυτές τις ανάγκες συμπεριλαμβάνονται η παροχή ιατρικών και νοσοκομειακών υπηρεσιών, νηπιαγωγείων και σχολείων, φροντίδα για τους ηλικιωμένους, άμεση βοήθεια μετά από φυσικές και άλλες καταστροφές, καθώς και πρόνοια και κοινωνική υποστήριξη σε περιόδους οικονομικής ανέχειας. Η κατάρρευση της τάξης και της κοινωνίας δημιουργεί κενά που συνήθως αντιμετωπίζονται από θρησκευτικές και φονταμενταλιστικές ομάδες.

Αν οι παραδοσιακά ισχυρές θρησκείες δεν ικανοποιούν τις συναισθηματικές και κοινωνικές ανάγκες των ξεριζωμένων, εμφανίζονται άλλες θρησκευτικές ομάδες που το κατορθώνουν, οι οποίες στην πορεία αυξάνουν σημαντικά τα μέλη τους και βελτιώνουν τη θέση της θρησκείας τους στην κοινωνική και πολιτική ζωή. Ιστορικά, η Νότια Κορέα ήταν σε συντριπτικό βαθμό βουδιστική χώρα. Το 1950 οι χριστιανοί αποτελούσαν ίσως το 1 έως 3% του πληθυσμού. Καθώς, όμως, η οικονομική ανάπτυξη της χώρας κυριολεκτικά απογειώθηκε προκαλώντας μαζικό εξαστισμό και εργασιακή διαφοροποίηση, ο Βουδισμός αποδείχθηκε ανεπαρκής. "Για τα εκατομμύρια που ξεχύθηκαν στις πόλεις και για όσους έμει-

ναν πίσω στην αλλαγμένη επαρχία, ο ήρεμος και παθητικός Βουδισμός της αγροτικής εποχής έχασε τη μαγεία του. Αντίθετα, ο Χριστιανισμός με το μήνυμα της προσωπικής σωτηρίας καθώς και του προσωπικού πεπρωμένου προσέφερε μια ασφαλέστερη λύση σε μια εποχή σύγχυσης και αλλαγών". Στις αρχές της δεκαετίας 1980, οι Χριστιανοί, κυρίως Πρεσβυτεριανοί και Καθολικοί, αποτελούσαν τουλάχιστον το 30% του πληθυσμού της Νότιας Κορέας.

Μια παρόμοια αλλαγή συνέβη στη Λατινική Αμερική. Ο αριθμός των Προτεσταντών αυξήθηκε από 7 περίπου εκατομμύρια το 1960 σε 50 εκατομμύρια το 1990. Όπως οι καθολικοί επίσκοποι της Λατινικής Αμερικής παραδέχτηκαν το 1989, οι λόγοι αυτής της επιτυχίας είναι μεταξύ άλλων και "η καθυστέρηση που έδειξε η Καθολική Εκκλησία να συμβιβαστεί με τις πρακτικές λεπτομέρειες της αστικής ζωής" καθώς και "η ίδια της η δομή, που περιστασιακά τη δυσκολεύει στην αντιμετώπιση των ψυχολογικών αναγκών των καθημερινών ανθρώπων." Οι προτεσταντικές εκκλησίες, αντίθετα με την Καθολική Εκκλησία, παρατήρησε ένας Βραζιλιάνος ιερέας, "ικανοποιούν τις βασικές ανάγκες του ανθρώπου - ανθρώπινη ζεστασιά, θεραπεία των ψυχολογικών αναγκών και μια βαθιά πνευματική εμπειρία". Η εξάπλωση του Προτεσταντισμού στους φτωχούς της Λατινικής Αμερικής δεν είναι απλώς αντικατάσταση μιας θρησκείας με μια άλλη, αλλά αποτελεί μια μείζονος σημασίας θρησκευτική δέσμευση και συμμετοχή, καθώς πολλοί κατ' όνομα και παθητικοί καθολικοί μετατρέπονται σε ενεργούς και ευσεβείς ευαγγελιστές. Στη Βραζιλία, στις αρχές της δεκαετίας 1990, για παράδειγμα, 20% θεωρούσαν τον εαυτό τους προτεστάντες ενώ το 73% θεωρούσαν τον εαυτό τους καθολικούς. Παρόλα αυτά , 20 εκατομμύρια άνθρωποι πήγαιναν στις προτεσταντικές εκκλησίες τις Κυριακές ενώ 12 εκατομμύρια στις καθολικές. Ο Χριστιανισμός, όπως και οι άλλες θρησκείες του κόσμου, βρίσκεται σε μια διαδικασία αναβίωσης που σχετίζεται με τον εκσυγχρονισμό. Στη Λατινική Αμερική αυτή η διαδικασία εξελίσσεται μέσω του Προτεσταντισμού μάλλον, παρά μέσω του Καθολικισμού.

Αυτές οι αλλαγές στη Νότια Κορέα και στη Λατινική Αμερική αντικατοπτρίζουν την ανικανότητα του Βουδισμού και του Καθολικισμού να αντιμετωπίσουν τις ψυχολογικές, συναισθηματικές και κοινωνικές ανάγκες των ανθρώπων που βασανίζονται από τα τραύματα του εκσυγχρονισμού. Το αν θα σημειωθούν σημαντικές αλλαγές στις θρησκευτικές προτιμήσεις των ανθρώπων και σε άλλα σημεία του κόσμου, εξαρτάται από το κατά πόσο η επικρατούσα θρησκεία είναι σε θέση, σε κάθε τόπο, να ικανοποιήσει τις ανάγκες των ανθρώπων. Ο Κομφουκιανισμός, με δεδομένη την έλλειψη συναισθηματισμού, φαίνεται ότι είναι ιδιαίτερα ευάλωτος. Στις κομφουκιανές χώρες, ο Προτεσταντισμός και ο Ρωμαιοκαθολικισμός θα μπορούσαν να έχουν παρόμοια απήχηση με την απήχηση της Ευαγγελικής Εκκλησίας στη Λατινική Αμερική και του Χριστιανισμού στους Κορεάτες και των φονταμενταλιστών στους μουσουλμάνους και τους Ινδούς. Στα τέλη της δεκαετίας 1980, στην Κίνα, καθώς η οικονομική ανάπτυξη βρισκόταν σε

μεγάλη έξαρση, ο Χριστιανισμός επεκτάθηκε "κυρίως μεταξύ της νεολαίας." Γύρω στα 50 εκατομμύρια Κινέζων είναι Χριστιανοί. Η κυβέρνηση της Κίνας προσπάθησε να εμποδίσει αυτή την ανάπτυξη φυλακίζοντας ιερείς, ιεροαποστόλους και ιεροκήρυκες, απογορεύοντας τις θρησκευτικές τελετές και δραστηριότητες. Επιπλέον,το 1994 ψηφίστηκε ένας νόμος που απαγόρευε σε ξένους να προσηλυτίζουν ή να ιδρύουν θρησκευτικά σχολεία και οργανώσεις, και γενικά να συμμετέχουν σε δραστηριότητες που χρηματοδοτούνται από το εξωτερικό. Στη Σιγκαπούρη, όπως και στην Κίνα, περίπου το 5% του πληθυσμού είναι Χριστιανοί. Στα τέλη της δεκαετίας 1980 και στις αρχές της δεκαετίας 1990, οι κυβερνητικοί αξιωματούχοι προειδοποίησαν τους ευαγγελιστές να μην αναστατώνουν τη "ευαίσθητη θρησκευτική ισορροπία της χώρας", συνέλαβαν ανθρώπους που εργάζονταν σε χριστιανικές οργανώσεις, ανάμεσα στους οποίους υπήρχαν και πολλοί αξιωματούχοι καθολικών οργανώσεων, και παρενοχλούσαν με πολλούς τρόπους τις χριστιανικές ομάδες και μεμονωμένους χριστιανούς. Με το τέλος του ψυχρού πόλεμου και τα πολιτικά ανοίγματα που ακολούθησαν, οι δυτικές εκκλησίες κινήθηκαν επίσης προς τις ορθόδοξες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, όπου ανταγωνίζονται τις εκεί αναγεννημένες ορθόδοξες εκκλησίες. Και σε αυτές τις περιοχές, όπως και στην Κίνα, έγινε μια προσπάθεια να μειωθεί η δύναμη τους προσηλυτισμού τους. Το 1993, μετά από προτροπή της Ορθόδοξης Εκκλησίας, το ρωσικό κοινοβούλιο ψήφισε ένα νόμο που απαιτούσε από τις ξένες θρησκευτικές οργανώσεις να έχουν την έγκριση του κράτους ή να συνδέονται με κάποια ρωσική θρησκευτική οργάνωση, εφόσον έχουν την πρόθεση να ασκήσουν αποστολικό ή εκπαιδευτικό έργο. Ωστόσο, ο πρόεδρος Γέλτσιν αρνήθηκε να επικυρώσει αυτό το νόμο. Γενικά, τα στοιχεία που διαθέτουμε δείχνουν ότι όπου συγκρούονται η εκδίκηση του Θεού και η ιθαγενής κουλτούρα,επικρατεί η πρώτη, εφόσον οι θρησκευτικές ανάγκες του εκσυγχρονισμού δεν ικανοποιούνται από τις παραδοσιακές θρησκείες και οι άνθρωποι αναζητούν θρησκευτική ικανοποίηση σε εισαγόμενες θρησκείες.

Επιπλέον, εκτός από τα ψυχολογικά, συναισθηματικά και κοινωνικά τραύματα του εκσυγχρονισμού, άλλοι παράγοντες που βοηθούν τη θρησκευτική αναβίωση είναι η υποχώρηση της Δύσης και το τέλος του ψυχρού πόλεμου. Ξεκινώντας από το 19ο αιώνα, οι αντιδράσεις των μη δυτικών πολιτισμών στη Δύση προχωρούν με βάση κάποιες ιδεολογίες που εισάγονταν από τη Δύση. Το 19ο αιώνα οι μη δυτικές ελίτ εμποδίζονταν από τις δυτικές φιλελεύθερες αξίες και εξέφρασαν τη αντίθεσή τους στη Δύση με τη μορφή του φιλελεύθερου εθνικισμού. Στον 20ό αιώνα, η ασιατική, η αραβική, η αφρικανική και η λατινοαμερικανική ελίτ εισήγαγαν τις σοσιαλιστικές και μαρξιστικές ιδεολογίες, τις συνδύασαν με τον εθνικισμό και με αυτό τρόπο εξέφρασαν την αντίθεσή τους στο δυτικό καπιταλισμό και ιμπεριαλισμό. Η κατάρρευση του κομμουνισμού στη Σοβιετική Ένωση, η εντυπωσιακή τροποποίησή του στην Κίνα και η αποτυχία της σοσιαλιστικής οικονομίας να εξασφαλίσει μια σταθερή ανάπτυξη έχουν τώρα δημιουργήσει ένα ιδεο-

λογικό κενό. Οι δυτικές κυβερνήσεις, οργανώσεις και διεθνείς θεσμοί, όπως το Δ.Ν.Τ. και η Παγκόσμια Τράπεζα, επιχείρησαν να γεμίσουν αυτό το κενό με τα δόγματα της νεο-ορθόδοξης οικονομίας και δημοκρατικής πολιτικής . Η μακροπρόθεσμη επίδρασή τους στους μη δυτικούς πολιτισμούς είναι αβέβαιη. Εν τω μεταξύ, οι άνθρωποι βλέπουν τον κομμουνισμό ως τον τελευταίο κοσμικό Θεό που απέτυχε και η απουσία κάποιας κοσμικής θεότητας τους ωθεί στην αναζήτηση της θρησκείας με πάθος. Η θρησκεία παίρνει τα ηνία από την ιδεολογία και ο θρησκευτικός εθνικισμός αντικαθιστά τον κοσμικό εθνικισμό.

Τα κινήματα θρησκευτικής αναβίωσης είναι αντικοσμικά και αντιοικουμενικά και, με εξαίρεση τα χριστιανικά κινήματα, είναι επίσης αντιδυτικά. Επίσης, αντιτίθενται στο σχετικισμό, τον εγωισμό, τον καταναλωτισμό που συνδέεται με αυτό που ο Μπούς Μπ. Λώρενς αποκαλεί "μοντερνισμό", τον οποίο διακρίνει από τον εκσυγχρονισμό. Δεν απορρίπτουν τον εξαστισμό, την εκβιομηχάνηση, την ανάπτυξη, τον καπιταλισμό, την επιστήμη και την τεχνολογία, αλλά τις επιπτώσεις που συνεπάγονται στην οργάνωση της κοινωνίας. Με αυτή την έννοια δεν αντιτίθενται στα σύγχρονα στοιχεία, αποδέχονται τον εκσυγχρονισμό. Όπως παρατηρεί ο Λη Κουάν Γιου, οι κοινωνίες αυτές αποδέχονται το "αναπόφευκτο της επιστήμης και της τεχνολογίας και τις αλλαγές που αυτές προκαλούν στον τρόπο ζωής των ανθρώπων", αλλά δεν αποδέχονται "την ιδέα της δυτικοποίησης". Ο Αλ Τουράμπι ισχυρίζεται ότι ούτε ο εθνικισμός ούτε ο σοσιαλισμός προκάλεσαν ανάπτυξη στον ισλαμικό κόσμο. "Η θρησκεία είναι η κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη" και ένα αγνό Ισλάμ θα διαδραματίσει ανάλογο ρόλο στη σύγχρονη εποχή με το ρόλο που έπαιξε η προτεστανική ηθική της εργασίας στην ιστορία της Δύσης. Επίσης, η θρησκεία δεν είναι ασύμβατη με την ανάπτυξη του σύγχρονου κράτους. Τα ισλαμικά φονταμενταλιστικά κινήματα είναι ιδιαίτερα ισχυρά στις πιο ανεπτυγμένες και φαινομενικά πιο κοσμικές μοσουλμανικές κοινωνίες, όπως η Αλγερία, το Ιράν, η Αίγυπτος, ο Λίβανος και η Τυνησία. Τα θρησκευτικά κινήματα, και ιδιαίτερα τα φονταμενταλιστικά, έχουν μεγάλη πείρα στις σύγχρονες μεθόδους επικοινωνίας και οργάνωσης για τη διάδοση του μηνύματός τους. Για παράδειγμα, αυτό φαίνεται χαρακτηριστικά στη επιτυχία που έχει η Ευαγγελική Εκκλησία στη Κεντρική Αμερική μέσω της τηλεόρασης.

Οι άνθρωποι που μετέχουν στη θρησκευτική αναβίωση προέρχονται από όλων των ειδών τα επαγγέλματα και τις κοινωνικές τάξεις, αλλά κυρίως ανήκουν σε δυο κατηγορίες, που είναι και οι δυο αστικές και εμφανίζουν κοινωνική κινητικότητα. Οι άνθρωποι που πρόσφατα μετανάστευσαν στις πόλεις γενικά χρειάζονται συναισθηματική, κοινωνική και υλική υποστήριξη και καθοδήγηση που οι θρησκευτικές ομάδες τους προσφέρουν. Ο Ρεζί Ντεμπρέ ισχυρίζεται ότι γι' αυτούς τους ανθρώπους η θρησκεία δεν είναι "το όπιο του λαού, αλλά η βιταμίνη των αδυνάτων". Η δεύτερη κατηγορία είναι η νέα μεσοαστική τάξη που αποτελεί αυτό που ο Ντόρ ονόμασε "το φαινόμενο της αποδοχής της ιθαγενούς κουλτούρας από τη δεύτερη γενιά". Οι άνθρωποι που δραστηριοποιούνται στα ισλαμικά

φονταμενταλιστικά κινήματα δεν είναι, όπως τόνισε ο Κεπέλ, "υπερήλικες συντηρητικοί ή αγράμματοι αγρότες". Στους μουσουλμάνους, όπως και σε άλλους ανθρώπους, η θρησκευτική αναβίωση αποτελεί ένα φαινόμενο αστικό που προσελκύει ανθρώπους που είναι προσανατολισμένοι στον εκσυγχρονισμό, είναι εκπαιδευμένοι και αναζητούν καριέρα σε επαγγέλματα απαιτούν εξειδίκευση στη διοίκηση και στο εμπόριο. Στους μουσουλμάνους παρατηρείται ότι η νεολαία είναι θρησκευόμενη ενώ οι γονείς δεν είναι. Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση του Ινδουϊσμού. Οι ηγέτες αυτών των κινημάτων προέρχονται από τη δεύτερη γενιά που αποδέχεται την ιθαγενή κουλτούρα και συχνά είναι "επιτυχημένοι επιχειρηματίες και αξιωματούχοι" που ο τύπος στην Ινδία έχει ονομάσει "Σκάπις", δηλαδή γιάπις με ινδικά ρούχα. Στις αρχές της δεκαετίας 1990, οι υποστηρικτές τους ήταν Ινδοί από την μεσαία τάξη της Ινδίας, έμποροι και λογιστές, δικηγόροι και μηχανικοί" και από "τους ανώτερους δημόσιους λειτουργούς, διανοούμενους και δημοσιογράφους". Στη Νότια Κορέα οι ίδιες κατηγορίες ανθρώπων άρχισαν να γεμίζουν τις καθολικές και τις πρεσβυτεριανές εκκλησίες στη διάρκεια των δεκαετιών 1960 και 1970.

Η θρησκεία, είτε είναι γηγενής είτε εισαγόμενη, δίνει νόημα και κατεύθυνση στις αναδυόμενες ελίτ των εκσυγχρονιζόμενων κοινωνιών. Όπως τόνισε ο Ρόναλντ Ντορ, "το να αποδίδει κανείς αξία στην παραδοσιακή θρησκεία είναι συχνά μια έκκληση προς τα άλλα κυριάρχα κράτη να τη σεβαστούν και, ταυτόχρονα, αποτελεί μια έκκληση στην τοπική κυρίαρχη τάξη, που συχνά υιοθετεί και τον τρόπο ζωής αυτών των άλλων κυρίαρχων εθνών, να επιστρέψει στα πάτρια". Ο Ουίλιαμ Μακνήλ είπε ότι "αν μη τι άλλο, η εκ νέου επιβεβαίωση του Ισλάμ, πέρα από τις όποιες συγκεκριμένες τοπικές μορφές μπορεί να πάρει, σημαίνει την αποκήρυξη της ευρωπαϊκής και αμερικανικής επιρροής στην τοπική κοινωνία, στα ήθη και τα έθιμά της". Με αυτή την έννοια η αναβίωση των μη δυτικών θρησκειών αποτελεί και την ισχυρότερη εκδήλωση της αντίθεσής τους στη Δύση. Αυτή η αναβίωση δεν αποτελεί απόρριψη του εκσυγχρονισμού. Είναι απόρριψη της Δύσης και της κοσμικής, σχετικιστικής και εκφυλισμένης κουλτούρας που σχετίζεται με τη Δύση. Είναι η απόρριψη του δηλητηρίου της Δύσης από τις μη δυτικές κοινωνίες. Είναι μια δήλωση πολιτιστικής ανεξαρτησίας από τη Δύση, μια δήλωση υπερηφάνειας: "Θα εκσυγχρονιστούμε, αλλά δεν θα γίνουμε σαν εσάς".

Κεφάλαιο Πέμπτο

Οικονομία,δημογραφία και οι πολιτισμοί που προκαλούν

Η αναζήτηση της πολιτισμικής ιθαγένειας και η αναβίωση της θρησκείας είναι παγκόσμια φαινόμενα. Έχουν, όμως, γίνει πιο έκδηλα στις πολιτιστικές διεκδικήσεις και προκλήσεις της Ασίας και του Ισλάμ έναντι της Δύσης. Αυτοί είναι οι δυναμικοί πολιτισμοί των τελευταίων είκοσι πέντε ετών του 20ού αιώνα. Η ισλαμική πρόκληση εκδηλώνεται στη διάχυτη πολιτιστική, κοινωνική και πολιτική αναβίωση του Ισλάμ στο μουσουλμανικό κόσμο και την απόρριψη των δυτικών αξιών και θεσμών που τη συνοδεύουν. Η ασιατική πρόκληση εκδηλώνεται σε όλους τους πολιτισμούς της Ανατολικής Ασίας, το σινικό, ιαπωνικό, βουδιστικό και μουσουλμανικό. Τονίζει, τις πολιτισμικές τους διαφορές από τη Δύση και, κάποιες φορές, τα κοινά στοιχεία που τους χαρακτηρίζουν και που συχνά ταυτίζονται με τον Κομφουκιανισμό. Και οι Ασιάτες και οι μουσουλμάνοι τονίζουν την ανωτερότητα της κουλτούρας τους σε σύγκριση με τη δυτική κουλτούρα. Αντιθέτως, οι άνθρωποι άλλων μη δυτικών πολιτισμών –του ινδουϊστικού, του ορθόδοξου, του λατινοαμερικανικού, του αφρικανικού– ενώ επιβεβαιώνουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της δικής τους κουλτούρας, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας 1990 διστάζουν να διακηρύξουν την ανωτερότητά τους απέναντι στη Δύση. Η Ασία και το Ισλάμ,άλλοτε χωριστά και άλλοτε μαζί, διεκδικούν με ολοένα και μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση την ιδιαιτερότητά τους ως προς τη Δύση.

Πίσω από αυτές τις προκλήσεις υπάρχουν διαφορετικές αιτίες. Η ασιατική διεκδίκηση προέρχεται από την οικονομική ανάπτυξη. Η μουσουλμανική διεκδίκηση προέρχεται σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνική κινητικότητα και την πληθυσμιακή ανάπτυξη. Κάθε μια από αυτές τις προκλήσεις έχει και θα συνεχίσει να έχει στον 21ο αιώνα ιδιαίτερα αποσταθεροποιητική επίδραση στην παγκόσμια πολιτική. Η φύση, όμως, της ασιατικής επίδρασης διαφέρει σημαντικά από τη μουσουλμανική. Η οικονομική ανάπτυξη της Κίνας και άλλων ασιατικών κοινωνιών παρέχει στις κυβερνήσεις τους τα κίνητρα και τα μέσα ώστε να γίνουν πιο απαιτητικές στις συναλλαγές τους με άλλες χώρες. Η πληθυσμιακή ανάπτυξη των μουσουλμανικών χωρών και ειδικότερα της ηλικιακής ομάδας από δεκαπέντε

έως είκοσι τεσσάρων χρόνων τροφοδοτεί με νέους οπαδούς το φονταμενταλισμό, την τρομοκρατία, τις εξεγέρσεις και τη μετανάστευση. Η οικονομική ανάπτυξη δυναμώνει τις ασιατικές κυβερνήσεις, ενώ η δημογραφική ανάπτυξη απειλεί τις μουσουλμανικές κυβερνήσεις και τις μη μουσουλμανικές κοινωνίες.

Η ΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΠΙΒΕΒΑΙΩΣΗ

Η οικονομική ανάπτυξη της Ανατολικής Ασίας υπήρξε μια από τις αξιολογότερες στον κόσμο κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Αυτή η διαδικασία ξεκίνησε από την Ιαπωνία στη δεκαετία 1950 και για λίγο η Ιαπωνία θεωρήθηκε η μεγάλη εξαίρεση: μια μη δυτική χώρα που είχε εκσυγχρονιστεί με επιτυχία και είχε αναπτυχθεί οικονομικά. Ωστόσο, η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης εξαπλώθηκε στις Τέσσερις Τίγρεις (Χόγκ Κόγκ, Ταϊβάν, Νότια Κορέα, Σιγκαπούρη) και μετά στην Κίνα, τη Μαλαισία, την Ταϊλάνδη και την Ινδονησία, ενώ κυριεύει τώρα τις Φιλιππίνες, την Ινδία και το Βιετνάμ. Αυτές οι χώρες είχαν διατηρήσει για ολόκληρη δεκαετία ρυθμούς ανάπτυξης 8 με 10% ή και μεγαλύτερους. Εξίσου εντυπωσιακή εξάπλωση του εμπορίου είχε προκύψει πρώτα ανάμεσα στην Ασία και τον υπόλοιπο κόσμο και μετά στο εσωτερικό της Ασίας. Αυτό το ασιατικό οικονομικό επίτευγμα είναι θεαματικά αντίθετο με τη χαμηλή ανάπτυξη της ευρωπαϊκής και αμερικανής οικονομίας και τη στασιμότητα που έχει εξαπλωθεί σε μεγάλο μέρος του υπόλοιπου κόσμου.

Έτσι, η εξαίρεση δεν είναι πια μόνο η Ιαπωνία, αλλά σχεδόν όλη η Ασία. Η ταύτιση του πλούτου με τη Δύση και της υπανάπτυξης με τη μη Δύση δεν θα διαρκέσει σε όλο τον 20ό αιώνα. Η ταχύτητα της μεταμόρφωσης είναι συντριπτική. Όπως έχει τονίσει ο Κισόρε Μαχμπουμπάνι , η Βρετανία και οι ΗΠΑ χρειάστηκαν πενήντα οκτώ και σαράντα εφτά χρόνια αντίστοιχα για να διπλασιάσουν το κατά κεφαλήν εισόδημά τους, αλλά η Ιαπωνία το κατάφερε σε τριάντα τρία χρόνια, η Ινδονησία σε δεκαεφτά, η Νότια Κορέα σε έντεκα και η Κίνα σε δέκα. Στη δεκαετία 1980 και στις αρχές της δεκαετίας 1990, η κινεζική οικονομία αναπτύχθηκε με ετήσιους ρυθμούς της τάξης του 8%, ενώ οι "Τίγρεις" ακολουθούσαν από κοντά. (βλέπε Σχήμα 5.1) Το 1993, η Παγκόσμια Τράπεζα εκτιμούσε ότι η "κινεζική οικονομική περιοχή" αποτελεί πλέον τον "τέταρτο πόλο ανάπτυξης", μαζί με τις ΗΠΑ, την Ιαπωνία και τη Γερμανία. Σύμφωνα με τις περισσότερες εκτιμήσεις, η κινεζική οικονομία θα είναι η μεγαλύτερη στον κόσμο ήδη από τις αρχές του 21ου αιώνα. Η Ασία, κατέχοντας ήδη τη δεύτερη και την τρίτη θέση στον κατάλογο των ισχυρότερων οικονομιών στον κόσμο στη δεκαετία 1990, είναι πιθανόν να καταλάβει τις τέσσερις από τις πέντε θέσεις των ισχυρότερων οικονομιών, ενώ ως το 2020 μπορεί να φτάσει να κατέχει τις εφτά από τις δέκα. Ως τότε οι ασιατικές οικονομίες είναι πιθανό να πραγματοποιούν το 40% της παγκόσμιας οικονομικής παραγωγής. Επίσης, οι περισσότερες από τις πιο ανταγωνιστικές οικονομίες θα είναι ασιατικές. Ακόμα και αν η ασιατική οικονομική ανάπτυξη ανακοπεί νωρίτερα και πιο δυναμικά απ' ό,τι αναμένεται, οι συνέπειες

της ανάπτυξης θα έχουν επέλθει και αναμένεται να είναι τεράστιες όχι μόνο για την ίδια την Ασία, αλλά και για όλο τον κόσμο.

Η οικονομική ανάπτυξη της Ανατολικής Ασίας αλλάζει την ισορροπία δυνάμεων ανάμεσα στην Ασία και τη Δύση, και ειδικότερα τις ΗΠΑ. Η επιτυχής οικονομική ανάπτυξη δημιουργεί αυτοπεποίθηση και διεκδικητική διάθεση στις χώρες όπου πραγματοποιείται και ωφελούνται από αυτή. Ο πλούτος και η δύναμη θεωρούνται απόδειξη αρετής, εκδήλωση ηθικής και πολιτιστικής ανωτερότητας. Οι Ασιάτες, καθώς είναι πλέον οικονομικά επιτυχημένοι, δεν διστάζουν να δώσουν έμφαση στην ιδιαιτερότητα της κουλτούρας τους, να διακηρύξουν την ανωτερότητα των αξιών και του τρόπου ζωής τους έναντι της Δύσης και άλλων κοινωνιών. Οι ασιατικές κοινωνίες ανταποκρίνονται ολοένα και λιγότερο στις απαιτήσεις και τα ενδιαφέροντα των ΗΠΑ, ενώ, αντιθέτως, ολοένα και περισσότερο αντιστέκονται στην πίεση των ΗΠΑ και άλλων δυτικών χωρών.

ΣΧΗΜΑ 5.1
Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΚΛΗΣΗ:
Ασία και Δύση

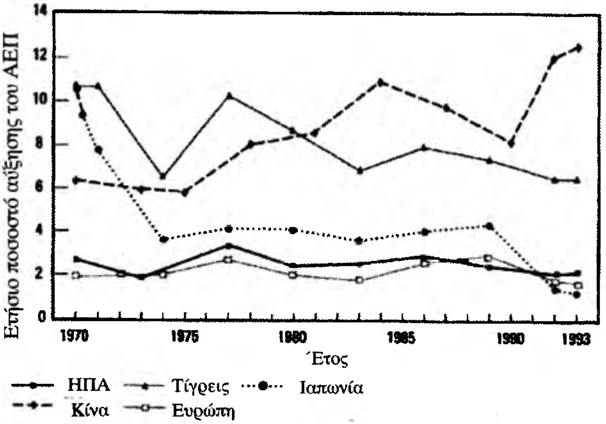

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα, World Tables 1995, 1991 (Βαλτιμόρη: Johns Hopkins University Press, 1995, 1991). Directorate-General of Budget, Accounting and Statistics, Δημοκρατία της Κίνας, Statistical Abstract of National Income, Taiwan Area, Republic of China, 1951-1995 (1995). Σημείωση: Τα στοιχεία απεικονίζουν κινητούς τριετείς μέσους όρους.

Το 1993 ο πρέσβης Τόμυ Κοχ σημείωσε ότι μια "πολιτιστική αναγέννηση σαρώνει" την Ασία. Διαθέτει "αυξανόμενη αυτοπεποίθηση", που σημαίνει ότι οι Ασιάτες "δεν θεωρούν πια ό,τι δυτικό ή αμερικανικό αναγκαστικά καλύτερο." Αυτή η αναγέννηση γίνεται αντιληπτή και στις ιδιαίτερες πολιτιστικές ταυτότητες της καθεμιάς από τις ασιατικές χώρες, καθώς και κοινά στοιχεία των διαφόρων ειδών ασιατικής κουλτούρας που τις διακρίνουν από τη δυτική κουλτούρα. Η σημασία της πολιτιστικής αναγέννησης φαίνεται στην μεταβαλλόμενη αλληλεπίδραση των δυο μεγαλύτερων κοινωνιών της Ανατολικής Ασίας με τη δυτική κουλτούρα.

Όταν στα μέσα του 19ου αιώνα η Δύση επιβλήθηκε στην Κίνα και την Ιαπωνία, μετά από μια περαστική ερωτική τρέλα με τον κεμαλισμό οι δεσπόζουσες ελίτ επέλεξαν μια μεταρρυθμιστική στρατηγική. Η παλινόρθωση των Μέιζι έφερε στην εξουσία στην Ιαπωνία μια δυναμική ομάδα μεταρρυθμιστών, που μελέτησε

και δανείστηκε δυτικές τεχνικές, πρακτικές και θεσμούς, και ξεκίνησε τη διαδικασία του ιαπωνικού εκσυγχρονισμού. Το έκανε, όμως, με τέτοιο τρόπο, ώστε να διατηρηθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ιαπωνικής παραδοσιακής κουλτούρας, που συνέβαλαν στον εκσυγχρονισμό της χώρας. Επιπλέον, η Ιαπωνία μπόρεσε έτσι να επικαλεστεί τα στοιχεία της κουλτούρας της, να τα αναπροσαρμόσει και να τα χρησιμοποιήσει ως βάση για να υποστηρίξει και να δικαιώσει τον ιμπεριαλισμό της στις δεκαετίες 1930 και 1940. Στην Κίνα, από την άλλη μεριά, η δυναστεία των Τσιγκ που παρήκμαζε, ήταν ανίκανη να προσαρμοστεί επιτυχώς στην επιρροή της Δύσης. Η Κίνα ηττήθηκε, υπέστη εκμετάλλευση και ταπεινώθηκε από την Ιαπωνία και τις ευρωπαϊκές δυνάμεις. Η κατάρρευση της δυναστείας των Τσιγκ το 1910 ακολουθήθηκε από διχασμό, εμφύλιο πόλεμο, και ανταγωνισμό μεταξύ Κινέζων διανοούμενων και πολιτικών ηγετών που υποστήριζαν διάφορες ευρωπαϊκές ιδέες: συγκρούστηκαν οι τρείς αρχές του Σουν Γιάτ Σεν "εθνικισμός, δημοκρατία και τροφή για το λαό", ο φιλελευθερισμός του Λιάγκ Τσιτσάο, ο μαρξισμός-λενινισμός του Μάο Τσε Τουγκ. Στο τέλος της δεκαετίας 1940, οι εισαγόμενες από τη Σοβιετική Ένωση ιδέες υπερίσχυαν αυτών που προέρχονταν από τη Δύση –δηλαδή του εθνικισμού, του φιλελευθερισμού, της δημοκρατίας και του Χριστιανισμού– και η Κίνα προσδιορίστηκε ως σοσιαλιστική κοινωνία.

Στην περίπτωση της Ιαπωνίας, η ήττα στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, προκάλεσε καθολική πολιτιστική αλλαγή. Ένας δυτικός, ιδιαίτερα αναμεμειγμένος στα πράγματα της Ιαπωνίας, σχολίασε το 1994 ότι "είναι πολύ δύσκολο τώρα για μας να εκτιμήσουμε το βαθμό στον οποίο τα πάντα –θρησκεία, κουλτούρα, αλλά και οποιαδήποτε πλευρά της πνευματικής υπόστασης αυτής της χώρας– υποτάχθηκαν στην υπηρεσία αυτού του πολέμου. Η ήττα στον πόλεμο ήταν ένα καθολικό σοκ για το σύστημα. Κατά τη γνώμη τους, το όλο σύστημα έχασε την αξία του και αχρηστεύτηκε." Στη θέση του, οτιδήποτε συνδεδεμένο με τη Δύση, και συγκεκριμένα με τις ΗΠΑ, άρχισε να φαντάζει καλό και επιθυμητό. Έτσι, η Ιαπωνία επιχείρησε να συναγωνιστεί τις ΗΠΑ, όπως η Κίνα συναγωνίστηκε τη Σοβιετική Ένωση.

Στα τέλη της δεκαετίας 1970, η αποτυχία του κομμουνισμού να επιφέρει οικονομική ανάπτυξη, σε συνδυασμό με την επιτυχία του καπιταλισμού στην Ιαπωνία και σε άλλες ασιατικές χώρες, οδήγησαν τη νέα κινεζική ηγεσία σε απομάκρυνση από το σοβιετικό μοντέλο. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης μια δεκαετία αργότερα τόνισε περαιτέρω τις αποτυχίες αυτού του μοντέλου. Οι Κινέζοι αντιμετώπιζαν το δίλημμα αν θα στραφούν προς τη Δύση ή θα κλειστούν στον εαυτό τους. Πολλοί διανοούμενοι συνηγόρησαν υπέρ της πλήρους δυτικοποίησης, μια τάση που έφτασε στο απόγειό της με την τηλεοπτική σειρά *Η Ελεγεία του Ποταμού* και με τη Θεά της Δημοκρατίας που στήθηκε στην πλατεία Τιενανμέν. Ωστόσο, αυτός ο δυτικός προσανατολισμός δεν μπορούσε να στηριχτεί σε μερικές εκατοντάδες ανθρώπους στο Πεκίνο αλλά ούτε και στα 800 εκατομμύρια χωρικών που ζούσαν στην επαρχία. Η ολοκληρωτική δυτικοποίηση δεν ήταν περισσότερο πρακτική στο τέλος του 20ού αιώνα απ' ό,τι ήταν στο τέλος του

19ου. Αντ' αυτής, η κινεζική ηγεσία επέλεξε μια νέα έκδοση του Τι γιόγκ: αφενός μεν, καπιταλισμός και εμπλοκή στην παγκόσμια οικονομία, αφετέρου δε, πολιτική αυταρχισμός και μια εκ νέου δέσμευση στην παραδοσιακή κινεζική κουλτούρα. Στη θέση της επαναστατικής νομιμοποίησης του μαρξισμού-λενινισμού, το καθεστώς έβαλε τη λειτουργική νομιμοποίηση που πήγαζε από τη σαρωτική οικονομική ανάπτυξη και την εθνικιστική νομιμοποίηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της κινεζικής κουλτούρας. "Το καθεστώς, μετά τα γεγονότα της πλατείας Τιενανμέν", παρατήρησε ένας σχολιαστής, "έχει αγκαλιάσει με ζήλο τον κινεζικό εθνικισμό ως μια νέα πηγή νομιμοποίησης" και έχει συνειδητά προκαλέσει τον αντιαμερικανισμό ώστε να δικαιώσει την εξουσία του και τη συμπεριφορά του." Έτσι,αναδύεται ένας κινεζικός πολιτιστικός εθνικισμός, που συμπυκνώνεται στα λόγια ενός ηγέτη του Χογκ Κογκ ο οποίος δήλωσε το 1994: "Εμείς οι Κινέζοι αισθανόμαστε εθνικιστές όσο ποτέ άλλοτε. Είμαστε Κινέζοι και είμαστε περήφανοι γι' αυτό." Στην Κίνα, στις αρχές της δεκαετίας 1990, αναπτύχθηκε ένας "λαϊκός πόθος" να επιστρέψουν σε ό,τι ήταν αυθεντικά κινέζικο, άρα και συχνά πατριαρχικό, γηγενές και απολυταρχικό. Η δημοκρατία, σε αυτή την ιστορική της επανεμφάνιση, θεωρείται ανυπόληπτη όπως και ο λενινισμός, ως μια ακόμα ξένη επιβολή.

Στις αρχές του 20ού αιώνα, οι Κινέζοι διανοούμενοι, όπως και ο Βέμπερ, προσδιόρισαν τον Κομφουκιανισμό ως πηγή της κινεζικής οπισθοδρόμησης. Στα τέλη του 20ού αιώνα, οι Κινέζοι πολιτικοί ηγέτες, που κινούνταν παράλληλα με τους δυτικούς κοινωνικούς επιστήμονες, τιμούν τον Κομφουκιανισμό ως πηγή της κινεζικής προόδου. Στη δεκαετία 1980, η κινεζική κυβέρνηση άρχισε να καλλιεργεί το ενδιαφέρον για τον Κομφουκιανισμό, με ηγέτες του κόμματος να τον ανακηρύσσουν "σε δεσπόζουσα τάση" της κινεζικής κουλτούρας. Επίσης ο Κομφουκιανισμός ενθουσίασε και το Λη Κουάν Γιου που τον θεώρησε πηγή της επιτυχίας στη Σιγκαπούρη και έγινε ιεραπόστολος των αξιών του Κομφούκιου στον υπόλοιπο κόσμο. Στη δεκαετία 1990, η ταϊβανέζικη κυβέρνηση αυτοανακηρύχθηκε "κληρονόμος της κομφουκιανικής σκέψης" και ο πρόεδρός της ο Λη Τεγκ Χούι προσδιόρισε ως πηγές του ταϊβανέζικου εκδημοκρατισμού την κινεζική "πολιτιστική κληρονομιά" που φτάνει στην εποχή του Κάο Γιάο (20ός αιώνας, π.Χ.), τον Κομφούκιο (5ος αιώνας, π.Χ.), και τον Μένκιους (3ος αιώνας, π.Χ.). Όταν οι Κινέζοι ηγέτες θέλουν να δικαιολογήσουν την απολυταρχία ή τη δημοκρατία, ψάχνουν για νομιμοποίηση στην κοινή τους κινεζική κουλτούρα και όχι στις εισαγόμενες δυτικές αξίες.

Ο εθνικισμός που προωθείται από το καθεστώς, είναι ο εθνικισμός των Χαν που βοηθάει την καταστολή γλωσσικών, τοπικιστικών και οικονομικών διαφορών στο 90% του κινεζικού πληθυσμού. Ταυτόχρονα, υπογραμμίζει τις διαφορές με τις μη κινεζικές εθνικές μειονότητες που απότελούν λιγότερο από το 10% του κινεζικού πληθυσμού, αλλά ζουν στο 60% του εδάφους της Κίνας. Επιπλέον, ο εθνικισμός των Χαν παρέχει μια βάση για την αντίθεση του καθεστώτος στο Χριστιανισμό,

στις χριστιανικές οργανώσεις και γενικότερα στο χριστιανικό προσανατολισμό, που προσέφερε μια εναλλακτική δυτική πίστη προς αναπλήρωση του κενού που άφηνε η κατάρρευση του μαοϊκού λενινισμού.

Εν τω μεταξύ, στην Ιαπωνία της δεκαετίας 1980, η επιτυχημένη οικονομική ανάπτυξη, που ερχόταν σε αντίθεση με τις αποτυχίες και την "παρακμή" της αμερικανικής οικονομίας και του αντίστοιχου κοινωνικού συστήματος, οδήγησε τους Ιάπωνες στην απώθηση των δυτικών μοντέλων και ολοένα και περισσότερο στην πεποίθηση ότι το κλειδί της επιτυχίας τους βρισκόταν μέσα στην ίδια τους την κουλτούρα. Η ιαπωνική κουλτούρα που προκάλεσε τη στρατιωτική καταστροφή του 1945 και γι' αυτό έπρεπε να απορριφθεί, έχει προκαλέσει τώρα, το 1985, τον οικονομικό θρίαμβο, και έτσι μπορεί να γίνει αποδεκτή. Η αυξανόμενη εξοικείωση των Ιαπώνων με τη δυτική κοινωνία τούς οδήγησε να "συνειδητοποιήσουν ότι το να είσαι δυτικός δεν είναι κατ' ανάγκη μαγικά υπέροχο. Και το σύστημά τους απέβαλε αυτή την ιδέα." Ενώ οι Ιάπωνες της Παλινόρθωσης των Μέιζι υιοθέτησαν μια πολιτική "απεμπλοκής από την Ασία και προσέγγισαν την Ευρώπη", οι Ιάπωνες της πολιτιστικής αναβίωσης του τέλους του 20ού αιώνα υιοθέτησαν μια πολιτική "απομάκρυνσης από την Αμερική και σύνδεσης με την Ασία." Αυτή η τάση περιλαμβάνει: πρώτον, την ταύτιση εκ νέου με τις ιαπωνικές πολιτιστικές παραδόσεις και την ανανεωμένη επιβεβαίωση της αξίας αυτών των παραδόσεων και, δεύτερον, μια πιο προβληματική προσπάθεια να "εξασιατισθεί" η Ιαπωνία και να ταυτιστεί, παρά τον ιδιαίτερο πολιτισμό της, με μια γενική ασιατική κουλτούρα. Έχοντας υπόψιν το βαθμό στον οποίο η Ιαπωνία, σε αντίθεση με την Κίνα, ταυτίστηκε με τη Δύση μετά το τέλος του δεύτερου παγκόσμιου πόλεμου και έχοντας, υπόψιν, επίσης το βαθμό στον οποίο η ίδια η Δύση, παρά τις όποιες αποτυχίες της, δεν κατέρρευσε ολοκληρωτικά όπως η Σοβιετική Ένωση, τα κίνητρα της Ιαπωνίας να απορρίψει συνολικά τη Δύση δεν είναι τόσο σπουδαία όσο τα κίνητρα της Κίνας να αποστασιοποιηθεί και από το σοβιετικό αλλά και από το δυτικό μοντέλο. Από την άλλη πλευρά, όμως, η μοναδικότητα του ιαπωνικού πολιτισμού, οι μνήμες των άλλων χωρών για τον ιαπωνικό ιμπεριαλισμό και ο οικονομικός συγκεντρωτισμός των Κινέζων στις περισσότερες ασιατικές χώρες σημαίνουν, επίσης, ότι θα είναι ευκολότερο για την Ιαπωνία να αποστασιοποιηθεί από τη Δύση απ' ό,τι να αναμειχθεί με την Ασία. Διεκδικώντας τη δική της πολιτιστική ταυτότητα η Ιαπωνία δίνει έμφαση στη μοναδικότητά της και στις διαφορές της από τη δυτική και από την ασιατική κουλτούρα.

Ενώ οι Κινέζοι και οι Ιάπωνες ανακάλυπταν μια νέα αξία στην κουλτούρα τους, συμμετείχαν επίσης σε μια ευρύτερη διεκδίκηση της αξίας της ασιατικής κουλτούρας γενικότερα έναντι της κουλτούρας της Δύσης. Η εκβιομηχάνιση της Ανατολικής Ασίας και η ανάπτυξη που την ακολούθησε, δημιούργησε στις δεκαετίες 1980 και 1990 την ανάπτυξη της λεγόμενης ασιατικής επιβεβαίωσης. Αυτό το σύμπλεγμα συμπεριφορών αποτελείται από τέσσερα στοιχεία.

Πρώτον, οι Ασιάτες πιστεύουν ότι η Ανατολική Ασία θα διατηρήσει τη γοργή

οικονομική της ανάπτυξη, ότι σύντομα θα ξεπεράσει τη Δύση στην οικονομική παραγωγή και, συνεπώς, θα ενισχύει ολοένα και περισσότερο τη διεθνή της θέση έναντι της Δύσης. Η οικονομική ανάπτυξη γεννά στις ασιατικές κοινωνίες ένα αίσθημα δύναμης και επιβεβαίωσης των ικανοτήτων τους να αντέξουν στην αναμέτρηση με τη Δύση. "Οι μέρες που οι ΗΠΑ φτερνίζονταν και η Ασία κρυολογούσε τελείωσαν", είπε ένας κορυφαίος Ιάπωνας δημοσιογράφος το 1993. Ένας Μαλαισιανός αξιωματούχος πρόσθεσε σε αυτή την ιατρική μεταφορά ότι "ακόμα και ένας υψηλός πυρετός στην Αμερική δεν θα κάνει την Ασία να βήξει". Οι Ασιάτες, δήλωσε ένας Ασιάτης ηγέτης, βρίσκονται "στο τέλος της εποχής του δέους και στην αρχή της εποχής της αντιλογίας" απέναντι στις ΗΠΑ. "Η αυξανόμενη ευημερία της Ασίας", είπε ο Μαλαισιανός αντιπρόεδρος της κυβέρνησης, σημαίνει ότι είναι τώρα σε θέση να προσφέρει σοβαρές εναλλακτικές λύσεις στις κύριες παγκόσμιες πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές διευθετήσεις."Σημαίνει, επίσης, ισχυρίζονται οι ανατολικο ασιάτες, ότι η Δύση χάνει με γοργούς ρυθμούς την ικανότητά της να κάνει τις ασιατικές κοινωνίες να συμμορφώνονται με τα δυτικά πρότυπα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αξιών.

Δεύτερον, οι Ασιάτες πιστεύουν ότι αυτή η οικονομική επιτυχία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην ασιατική κουλτούρα, η οποία είναι ανώτερη της δυτικής που θεωρείται πολιτιστικά και κοινωνικά διεφθαρμένη. Κατά τη διάρκεια των μεθυστικών ημερών της δεκαετίας 1980, όταν η ιαπωνική οικονομία, οι εξαγωγές, το εμπορικό ισοζύγιο και τα συναλλαγματικά αποθέματα ανθούσαν, οι Ιάπωνες, όπως και οι Σαουδάραβες πριν από αυτούς, κόμπαζαν για τη νέα τους οικονομική δύναμη, μιλούσαν περιφρονητικά για την παρακμή της Δύσης και απέδιδαν την επιτυχία τους και τη δυτική αδυναμία στην ανωτερότητα της κουλτούρα τους και την παρακμή της Δύσης. Στις αρχές της δεκαετίας 1990, η ασιατική θριαμβολογία εκφράστηκε εκ νέου με τη λεγόμενη "πολιτιστική επίθεση της Σιγκαπούρης". Όλοι οι ηγέτες της Σιγκαπούρης από το Λη Κουάν Γιου και μετά, διαλαλούσαν την ανώτερότητά της Ασίας σε σχέση με τη Δύση. Ισχυρίστηκαν ότι οι αρετές της ασιατικής, κυρίως της κομφουκιανής, κουλτούρας –τάξη, πειθαρχία, οικογενειακή υπευθυνότητα, σκληρή δουλειά, συλλογικότητα, εγκράτεια– είναι υπεύθυνες γι' αυτή την επιτυχία, ενώ η ικανοποίηση των προσωπικών επιθυμιών, η ραθυμία, ο ατομικισμός, η εγκληματικότητα, το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, η έλλειψη σεβασμού προς τις αρχές και η "πνευματική αποστέωση" είναι υπεύθυνες για την παρακμή της Δύσης. Έχει ειπωθεί ότι, για να μπορέσουν οι ΗΠΑ να ανταγωνιστούν την Ανατολή, "πρέπει να αμφισβητήσουν τις θεμελιώδεις υποθέσεις τους για τις κοινωνικές και πολιτικές διευθετήσεις και, στην πορεία, να διδαχθούν κάποια πράγματα από τις κοινωνίες της Ανατολικής Ασίας."

Για τους Ασιάτες της Ανατολικής Ασίας, η επιτυχία τους είναι αποτέλεσμα της έμφασης που δίνει η κουλτούρα τους στη συλλογικότητα αντί του ατομικισμού. "Οι αξίες και οι πρακτικές της Ανατολικής Ασίας –των Ιαπώνων, των Κορεατών, των Ταϊβανέζων και των κατοίκων του Χογκ Κογκ και της Σιγκαπούρης– που

δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στην κοινότητα, έχει αποδειχτεί ότι αποτελούν προσόντα στην κούρσα της ανάπτυξης", είπε ο Λη Κουάν Γιου. "Οι αξίες της κουλτούρας που διατηρεί η Ανατολική Ασία, όπως η προτεραιότητα του ομαδικού συμφέροντος έναντι του ατομικού, υποστηρίζουν τη συλλογική προσπάθεια που είναι απαραίτητη για την γοργή ανάπτυξη". "Η ηθική της εργασίας των Ιαπώνων και των Κορεατών, που συνίσταται στην πειθαρχία, την αφοσίωση και την επιμέλεια", συμφώνησε ο πρωθυπουργός της Μαλαισίας, "υπήρξε η κινητήρια δύναμη για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη αυτών των χωρών. Αυτή η ηθική της εργασίας γεννιέται από τη φιλοσοφία ότι η ομάδα και το κράτος είναι σημαντικότερα από το άτομο."

Τρίτον, οι ανατολικοασιάτες, ενώ αναγνωρίζουν ότι υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στις ασιατικές κοινωνίες και πολιτισμούς, ισχυρίζονται ότι υπάρχουν επίσης και σημαντικά κοινά στοχεία. Το σημαντικότερο κοινό στοιχείο, παρατήρησε ένα Κινέζος, είναι "το σύστημα αξιών του Κομφούκιου - δοξασμένο από την ιστορία και κοινό στις περισσότερες χώρες της περιοχής" και συγκεκριμένα η έμφαση που δίνει στη χρηστή διαχείριση, στην οικογένεια, στην εργασία και στην πειθαρχία. Εξίσου σημαντική είναι η κοινή απόρριψη του ατομικισμού και η επικράτηση ένος "ήπιου" απολυταρχισμού ή μιας πολύ περιορισμένης μορφής δημοκρατίας. Οι ασιατικές κοινωνίες έχουν κοινό συμφέρον να προστατεύσουν αυτές τις ιδιαίτερες αξίες και να προωθήσουν τα δικά τους οικονομικά συμφέροντα έναντι της Δύσης. Οι Ασιάτες ισχυρίζονται ότι αυτό απαιτεί η ανάπτυξη νέων μορφών ενδοασιατικής συνεργασίας, όπως η εξάπλωση του Οργανισμού Νοτιοανατολικών Ασιατικών Κρατών (ASEAN) και η δημιουργία της Ανατολικοασιατικής Οικονομικής Διάσκεψης. Μολονότι βραχυπρόθεσμα το οικονομικό συμφέρον των ανατολικοασιατικών κοινωνιών είναι να διατηρήσουν την πρόσβαση στις δυτικές αγορές, μακροπρόθεσμα ο οικονομικός τοπικισμός είναι πιθανό να επικρατήσει και, κατ' επέκταση, η Ανατολική Ασία ολοένα και περισσότερο θα προωθεί το εμπόριο και τις επενδύσεις μεταξύ των χωρών της Ασίας. Συγκεκριμένα, είναι απαραίτητο για την Ιαπωνία ως ηγέτη της ασιατικής ανάπτυξης, να απομακρυνθεί από την ιστορική της "πολιτική της απόρριψης των ασιατικών χαρακτηριστικών και της δυτικοποίησης" και να επιδιώξει "το δρόμο του εξασιατισμού εκ νέου" ή γενικότερα να προωθήσει "τον εξασιατισμό της Ασίας", μια πολιτική που υποστηρίζεται από τους αξιωματούχους της Σιγκαπούρης.

Τέταρτον, οι ανατολικοασιάτες ισχυρίζονται ότι η ασιατική ανάπτυξη και οι ασιατικές αξίες είναι πρότυπα που οι άλλες μη δυτικές κοινωνίες θα έπρεπε να ακολουθήσουν στις προσπάθειές τους να φτάσουν τη Δύση, πρότυπα που και η ίδια η Δύση θα έπρεπε να υιοθετήσει για να ανανεωθεί. Το "αγγλοσαξωνικό αναπτυξιακό πρότυπο, που θεωρείται τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες το καλύτερο μέσο εκσυγχρονισμού των οικονομιών των αναπτυσσόμενων χωρών και οικοδόμησης ενός βιώσιμου πολιτικού συστήματος, δεν λειτουργεί", ισχυρίζονται οι ανατολικοασιάτες. Το ανατολικοασιατικό πρότυπο παίρνει τη θέση του,

καθώς διάφορες χώρες, από το Μεξικό και τη Χιλή ως το Ιράν και την Τουρκία και τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, επιχειρούν τώρα να διδαχτούν από την επιτυχία του, όπως οι προηγούμενες γενιές επιχείρησαν να διδαχτούν από τη δυτική επιτυχία. Η Ασία πρέπει να "διαδώσει στον υπόλοιπο κόσμο εκείνες τις ασιατικές αξίες που έχουν οικουμενική αξία (...) η διάδοση αυτού του ιδεώδους σημαίνει εξαγωγή του κοινωνικού συστήματος της Ασίας και ειδικά της Ανατολικής Ασίας." Είναι απαραίτητο για την Ιαπωνία και τις άλλες ασιατικές χωρες να προωθήσουν την "ειρηνική παγκοσμιότητα", "να παγκοσμιοποιήσουν την Ασία" και με αυτό τον τρόπο να "διαμορφώσουν αποφασιστικά το χαρακτήρα της νέας παγκόσμιας τάξης."

Οι ισχυρές κοινωνίες έχουν οικουμενικό προσανατολισμό, ενώ οι αδύναμες κοινωνίες περιορίζονται σε περιοχές. Η αυξανόμενη αυτοπεποίθηση της Ανατολικής Ασίας έχει προκαλέσει τον αναδυόμενο ασιατικό οικουμενισμό όπως έγινε κάποτε με τη Δύση. "Οι ασιατικές αξίες είναι οικουμενικές αξίες. Οι ευρωπαϊκές αξίες είναι απλώς ευρωπαϊκές αξίες", διακήρυξε ο πρωθυπουργός Μαχατμίρ στους ηγέτες των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων το 1996." Αυτή η στάση συνοδεύεται από ένα ασιατικό "δυτικισμό" που περιγράφει τη Δύση με τον ίδιο ενιαίο και αρνητικό τρόπο που κάποτε ο δυτικός ανατολικισμός περιέγραφε την Ανατολή. Για τους Ανατολικοασιάτες η οικονομική ευημερία είναι απόδειξη της ηθικής ανωτερότητας. Αν κάποια στιγμή η Ινδία παραγκωνίσει την Ανατολική Ασία από τη θέση της ταχύτερα αναπτυσσόμενης περιοχής στον κόσμο, ο κόσμος θα πρέπει να είναι προετοιμασμένος για εκτεταμένες συζητήσεις όσον αφορά την ανωτερότητα της ινδουϊστικής κουλτούρας, τις συνεισφορές του συστήματος της κάστας στην οικονομική ανάπτυξη και για το πώς με την επιστροφή στις ρίζες, και ξεπερνώντας την ετοιμοθάνατη δυτική κληρονομιά του βρετανικού ιμπεριαλισμού, η Ινδία κατόρθωσε τελικά να κατοχυρώσει τη κορυφαία θέση της στην κατάταξη των πολιτισμών. Η πολιτιστική επιβεβαίωση ακολουθεί την υλική επιτυχία. Η σκληρή δύναμη παράγει ήπια δύναμη.

Η ΙΣΛΑΜΙΚΗ ΑΝΑΒΙΩΣΗ

Καθώς οι Ασιάτες, λόγω της οικονομικής ανάπτυξης, αποκτούν ολοένα και περισσότερο μια διεκδικητική διάθεση, οι μουσουλμάνοι στρέφονται μαζικά στο Ισλάμ ως πηγή ταυτότητας, νοήματος, νομιμοποίησης, ανάπτυξης, δύναμης και ελπίδας, που συμπυκνώνεται στο σύνθημα "το Ισλάμ είναι η λύση". Αυτή η Ισλαμική Αναβίωση* είναι κατά βάθος η τελευταία φάση της προσαρμογής του ισλαμικού πολιτισμού στη Δύση, μια προσπάθεια να αναζητηθεί "λύση" όχι στις δυτι-

* Μερικοί αναγνώστες μπορεί να αναρωτιούνται γιατί οι λέξεις "Ισλαμική Αναβίωση" γράφονται με κεφαλαία. Ο λόγος είναι ότι αναφέρονται σε ένα πολύ σημαντικό ιστορικό γεγονός που επηρέασε το ένα πέμπτο ή και περισσότερο της ανθρωπότητας, το οποίο είναι εξίσου σημαντικό όσο η Αμερικανική Επανάσταση, η Γαλλική Επανάσταση ή η Ρωσική Επανάσταση, που επίσης γράφονται με κεφαλαία και συγκρίνονται με την προτεσταντική Μεταρρύθμιση που σχεδόν πάντα γράφεται με κεφαλαίο.

κές ιδεολογίες αλλά στο Ισλάμ.)

Ενσωματώνει την αποδοχή του εκσυγχρονισμού, την απόρριψη της δυτικής κουλτούρας και τη δέσμευση εκ νέου στο Ισλάμ ως οδηγό ζωής στο σύγχρονο κόσμο. ´Ενας κορυφαίος Σαουδάραβας αξιωματούχος εξήγησε το 1994: "Οι 'ξένες εισαγωγές' είναι καλές ως 'αντικείμενα' φανταχτερά ή υψηλής τεχνολογίας. Αλλά οι κοινωνικοί και πολιτικοί θεσμοί που εισάγονται από αλλού, μπορεί να αποβούν μοιραίοι - ρωτήστε το Σάχη του Ιράν (...) το Ισλάμ δεν είναι για μας μόνο θρησκεία αλλά τρόπος ζωής. Εμείς οι Σαουδάραβες θέλουμε να εκσυγχρονιστούμε αλλά, όχι απαραίτητα να δυτικοποιηθούμε."

Η Ισλαμική Αναβίωση είναι η προσπάθεια των μουσουλμάνων να πραγματοποιήσουν αυτό το στόχο. Είναι ένα ευρύ πνευματικό, πολιτιστικό, κοινωνικό και πολιτικό κίνημα, που επικρατεί σε όλο τον ισλαμικό κόσμο. Ο ισλαμικός "φονταμενταλισμός", ή αλλιώς το πολιτικό Ισλάμ, είναι ένα μόνο συστατικό της πολύ πιο εκτεταμένης αναβίωσης των ισλαμικών ιδεών, πρακτικών και ρητορικής καθώς και της αφοσίωσης εκ νέου των μουσουλμανικών πληθυσμών στο Ισλάμ. Η Ισλαμική Αναβίωση είναι η δεσπόζουσα και όχι η ακραία τάση, επικρατεί παντού, δεν είναι απομονωμένη.

Η Ισλαμική Αναβίωση έχει επηρεάσει τους μουσουλμάνους σε όλες τις χώρες και στις περισσότερες πτυχές της κοινωνίας και της πολιτικής. "Οι ενδείξεις, της ισλαμικής αφύπνισης στην προσωπική ζωή", εκτιμά ο Τζον Λ. Εσπόζιτο,

είναι πολλές: αυξημένη προσοχή στην τήρηση των θρησκευτικών υποχρεώσεων (παρουσία στο τζαμί, προσευχή και νηστεία), πολλαπλασιασμός των θρησκευτικών προγραμμάτων και εκδόσεων, μεγαλύτερη έμφαση στην ισλαμική ενδυμασία και στις ισλαμικές αξίες, και αναζωογόνηση του Σουφισμού (μυστικισμού). Αυτή η ευρέως διαδεδομένη αναβίωση συνοδεύεται από την ισλαμική διεκδίκηση στη δημόσια ζωή: αύξηση του αριθμού κυβερνήσεων, οργανισμών, νόμων, τραπεζών, υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με ισλαμικό προσανατολισμό. Οι κυβερνήσεις και αντιπολιτεύσεις στρέφονται προς το Ισλάμ για να ενισχύσουν την εξουσία τους και να αυξήσουν την υποστήριξη των πολιτών(...) Οι περισσότεροι ηγέτες και οι κυβερνήσεις ακόμα και πιο κοσμικών κρατών, όπως η Τουρκία και η Τυνησία, αντιλαμβάνονται την εν δυνάμει ισχύ του Ισλάμ και δείχνουν μεγαλύτερη ευαισθησία και ανησυχία για τις ισλαμικές ιδέες.

Ενας άλλος διακεκριμένος μελετητής του Ισλάμ, ο Αλή Ε. Χιλάλ Ντεσούκι με παρόμοιο τρόπο βλέπει ότι η Ισλαμική Αναβίωση προσπαθεί να εγκαθιδρύσει εκ νέου το ισλαμικό δίκαιο στη θέση του δυτικού. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εξηγεί και την αυξανόμενη χρήση της θρησκευτικής γλώσσας και συμβολισμών, την επέκταση της ισλαμικής εκπαίδευσης (που εκδηλώνεται με τον πολλαπλασιασμό των ισλαμικών σχολείων και τον εξισλαμισμό του προγράμματος σπουδών ακόμα και στα δημόσια σχολεία), την εμμονή στους ισλαμικούς κώδικες κοινωνικής συμπεριφοράς (π.χ. κάλυπτρα κεφαλής των γυναικών, αποχή από το αλκοόλ), την

αυξανόμενη συμμετοχή στην τήρηση των θρησκευτικών υποχρεώσεων, την κυριαρχία ισλαμικών ομάδων στις αντιπολιτεύσεις των χωρών με κοσμικές κυβερνήσεις, καθώς και τις προσπάθειες για την ανάπτυξη διεθνούς αλληλεγγύης μεταξύ ισλαμικών κοινωνιών και κρατών. Η Εκδίκηση του Θεού είναι παγκόσμιο φαινόμενο, αλλά, η εκδίκηση του Θεού, ή μάλλον του Αλλάχ είναι πιο διάχυτη και πιο ολοκληρωμένη στην ούμα, την κοινότητα του Ισλάμ.

Η Ισλαμική Αναβίωση, στις πολιτικές της εκδηλώσεις, έχει κάποιες ομοιότητες με το μαρξισμό, γιατί διαθέτει βιβλικά κείμενα, το όραμα μιας τέλειας κοινωνίας, μία υπόσχεση αλλαγής εκ θεμελίων, απόρριψη των υπαρχουσών δυνάμεων και του εθνικού κράτους και μια δογματική ποικιλομορφία, που εκτείνεται από τη μετριοπαθή μεταρρύθμιση ως τη βίαιη επανάσταση. Ωστόσο, η προτεσταντική Μεταρρύθμιση παρουσιάζει χρησιμότερες αναλογίες. Και οι δυο αποτελούν αντιδράσεις στη στασιμότητα και τη διαφθορά των υπαρχόντων θεσμών: κηρύττουν την επιστροφή σε μια αγνότερη και πιο απαιτητική μορφή θρησκείας. Κηρύττουν την εργασία, την τάξη και την πειθαρχία, ενώ απευθύνονται στην αναδυόμενη και δυναμική μεσοαστική τάξη. Είναι και οι δυο σύνθετα κινήματα με πολλούς κλώνους, αλλά μόνο με δυο σημαντικούς, το Λουθηρανισμό και τον Καλβινισμό, από τη μια, τον Σιϊτικό και Σουνιτικό φονταμενταλισμό, από την άλλη. Υπάρχει, επίσης, αντιστοιχία μεταξύ του Καλβίνου και του Αγιατολάχ Χομεϊνί και της μοναστικής πειθαρχίας που προσπάθησαν να επιβάλλουν στις κοινωνίες τους. Επιπλέον, η κεντρική ιδέα της Μεταρρύθμισης και της Αναβίωσης είναι η εκ θεμελίων αναμόρφωση . "Η Μεταρρύθμιση πρέπει να είναι οικουμενική", δήλωσε ένας πουριτανός πάστορας,"... "πρέπει να μεταρρυθμίσουμε όλους τους τόπους, όλους τους ανθρώπους και όλα τα επαγγέλματα. Να μεταρρυθμίσουμε τη δικαιοσύνη, τους κατώτερους δικαστικούς (...) τα πανεπιστήμια, τις πόλεις, τις χώρες, τα σχολεία, τα Σάββατα, τις χειροτονήσεις, τη λατρεία του Θεού." Με παρόμοιο τρόπο, ο Αλ Τουράμπι ισχυρίζεται ότι "αυτή η αφύπνιση είναι γενική, δεν έχει να κάνει μόνο με την ατομική ευσέβεια. Δεν είναι μόνο πνευματική και πολιτιστική ούτε μόνο πολιτική. Είναι όλα τα παραπάνω και μια γενική ανοικοδόμηση της κοινωνίας εκ θεμελίων." Το να αγνοεί κανείς την επίδραση της Ισλαμικής Αναβίωσης στην πολιτική του ανατολικού ημισφαίριου στα τέλη του 20ού αιώνα, είναι σαν να αγνοεί την επίδραση της προτεσταντικής Μεταρρύθμισης στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή στα τέλη του 16ου αιώνα.

Ωστόσο, η Ισλαμική Αναβίωση διαφέρει από τη Μεταρρύθμιση σε ένα σημαντικό θέμα. Η επίδραση της Μεταρρύθμισης περιορίστηκε στη Βόρεια Ευρώπη. Δεν είχε ιδιαίτερη επίπτωση στην Ισπανία, την Ιταλία, την Ανατολική Ευρώπη και την Αυτοκρατορία των Αψβούργων γενικά. Αντιθέτως, η Ισλαμική Αναβίωση έχει επηρεάσει σχεδόν όλες τις μουσουλμανικές κοινωνίες. Ξεκινώντας από τη δεκαετία 1970, τα ισλαμικά σύμβολα, τα πιστεύω, οι πρακτικές, οι θεσμοί, οι πολιτικές και οι οργανώσεις κέρδιζαν την υποστήριξη και την αφοσίωση ενός δισεκατομμυρίου Μουσουλμάνων σε όλο τον κόσμο από το Μαρόκο στην Ινδο-

νησία και από τη Νιγηρία στο Καζακστάν. Ο εξισλαμισμός έτεινε να πραγματοποιείται πρώτα στο πολιτιστικό πεδίο και μετά να προχωρά στην κοινωνική και πολιτική σφαίρα. Πνευματικοί και πολιτικοί ηγέτες, ανεξάρτητα από το αν έδειχναν προτίμηση στο Ισλάμ ή όχι, δεν μπορούσαν ούτε να το αγνοήσουν ούτε να αποφύγουν την προσαρμογή σε αυτό με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Βέβαια, οι γενικεύσεις είναι πάντα επικίνδυνες και συχνά λανθασμένες. Ωστόσο, σε αυτή την περίπτωση είναι δικαιολογημένες. Το 1995 όλες οι χώρες με κατ'εξοχήν μουσουλμανικό πληθυσμό, εκτός από το Ιράν, ήταν πιο ισλαμικές πολιτιστικά και κοινωνικά απ' ό,τι πριν από δεκαπέντε χρόνια.

Στις περισσότερες χώρες το κεντρικό συστατικό του εξισλαμισμού ήταν η ανάπτυξη των ισλαμικών κοινωνικών οργανισμών και η κατάκτηση των ήδη υπάρχοντων οργανισμών από ισλαμικές ομάδες. Οι ισλαμιστές συγκέντρωσαν την προσοχή τους στην ίδρυση ισλαμικών σχολείων και στην επέκταση της ισλαμικής επιρροής στα δημόσια σχολεία. Οι ισλαμικές ομάδες δημιούργησαν μια ισλαμική "κοινωνία των πολιτών", που ήταν παράλληλη αλλά ξεπέρασε και συχνά εκτόπισε τη σφαίρα των δραστηριοτήτων των συχνά εύθραυστων θεσμών της κοσμικής κοινωνίας των πολιτών. Στην Αίγυπτο στις αρχές της δεκαετίας 1990, οι ισλαμικές οργανώσεις ανέπτυξαν ένα εκτεταμένο δίκτυο οργανισμών που, καλύπτοντας ένα κυβερνητικό κενό, παρείχαν βοήθεια σε θέματα υγείας, κοινωνικής πρόνοιας, εκπαιδευτικές και άλλες υπηρεσίες σε μεγάλο αριθμό φτωχών Αιγύπτιων. Μετά το σεισμό του 1992, στο Κάιρο αυτές οι οργανώσεις "ήταν στους δρόμους μοιράζοντας τρόφιμα και κουβέρτες την ώρα που η κυβέρνηση ολιγωρούσε." Στην Ιορδανία, οι Αδελφοί Μουσουλμάνοι συνειδητά ακολούθησαν πολιτική ανάπτυξης κοινωνικής και πολιτιστικής "υποδομής μιας ισλαμικής δημοκρατίας" και ως τις αρχές της δεκαετίας 1990 σε αυτή τη μικρή χώρα των τεσσάρων εκατομμυρίων ανθρώπων είχαν θέσει σε λειτουργία ένα μεγάλο νοσοκομείο, είκοσι κλινικές, σαράντα ισλαμικά σχολεία και εκατόν είκοσι κέντρα σπουδών για το Κοράνι. Στη γειτονική Δυτική Όχθη και στη Γάζα, οι ισλαμικές οργανώσεις ίδρυσαν και έθεσαν σε λειτουργία "φοιτητικούς συλλόγους, οργανώσεις νέων και θρησκευτικές, κοινωνικές και εκπαιδευτικές ενώσεις", σχολεία, παιδικούς σταθμούς και ισλαμικά πανεπιστήμια, κλινικές, ορφανοτροφεία, γηροκομεία και ένα σύστημα ισλαμιστών δικαστών και διαιτητών. Επίσης, στις δεκαετίες 1970 και 1980 οι ισλαμικές οργανώσεις επεκτάθηκαν σε όλη την Ινδονησία. Στις αρχές της δεκαετίας 1980, η μεγαλύτερη από αυτές, η Μουχαμαντίγια, είχε έξι εκατομμύρια μέλη και στην ουσία αποτελούσε ένα "κράτος εν κράτει", ένα θρησκευτικό κράτος πρόνοιας μέσα στο κοσμικό κράτος και προσέφερε υπηρεσίες από "την κούνια ως τον τάφο" για όλη την χώρα μέσω ενός περίτεχνου δίκτυου σχολείων, κλινικών, νοσοκομείων και πανεπιστημιακού επιπέδου ιδρυμάτων. Σε αυτές αλλά και σε άλλες μουσουλμανικές κοινωνίες, οι ισλαμικές οργανώσεις, που τους έχει απαγορευθεί να ασκούν πολιτική δραστηριότητα, προσφέρουν κοινωνικές υπηρεσίες παρόμοιες με εκείνες του πολιτικού μηχανισμού των ΗΠΑ στις αρχές

του 20ού αιώνα.

Οι πολιτικές εκδηλώσεις της Ισλαμικής Αναβίωσης, αν και είναι λιγότερες από τις κοινωνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις, παραμένουν η σημαντικότερη πολιτική εξέλιξη στις μουσουλμανικές κοινωνίες στα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια του 20ού αιώνα. Το μέγεθος της πολιτικής υποστήριξης στα ισλαμικά κινήματα διαφέρει από χώρα σε χώρα. Παρόλα αυτά, υπάρχουν κάποιες γενικές τάσεις. Γενικά, αυτά τα κινήματα δεν υποστηρίζονται ιδιαίτερα από τις ελίτ της υπαίθρου, από τους αγρότες και τους μεσήλικες. Όπως και οι φονταμενταλιστές άλλων θρησκειών, οι ισλαμιστές συμμετέχουν συντριπτικά στον εκσυγχρονισμό και είναι οι ίδιοι προϊόντα του. Είναι νέοι άνθρωποι, κοινωνικά κινητικοί και προσανατολισμένοι στο σύγχρονο τρόπο ζωής και ανήκουν σε τρεις κατηγορίες.

Όπως με όλα τα επαναστατικά κινήματα, ο πυρήνας της Ισλαμικής Αναβίωσης αποτελείται από φοιτητές και διανοούμενους. Στις περισσότερες χώρες, η πρώτη φάση της πορείας προς τον πολιτικό εξισλαμισμό ήταν ο έλεγχος από τους φονταμενταλιστές των φοιτητικών συλλόγων και παρόμοιων οργανώσεων. Η εντυπωσιακή εξέλιξη για τους ισλαμιστές σημειώθηκε στη διάρκεια της δεκαετίας 1970 στα πανεπιστήμια της Αιγύπτου, του Πακιστάν, του Αφγανιστάν και μετά σε άλλες μουσουλμανικές χώρες. Η ελκτική δύναμη του Ισλαμισμού υπήρξε ιδιαίτερα έντονη μεταξύ των φοιτητών των τεχνολογικών ιδρυμάτων, των μηχανολογικών και των επιστημονικών τμημάτων. Στη δεκαετία 1990, στη Σαουδική Αραβία, την Αλγερία και αλλού "πολιτισμική ιθαγένεια δεύτερης γενιάς" εκδηλωνόνταν με τον αυξανόμενο αριθμό των φοιτητών που εκαιδεύονταν στη μητρική τους γλώσσα και, συνεπώς, ήταν εκτεθειμένοι στις ισλαμικές επιρροές. Οι ισλαμιστές έχουν συχνά σημαντική απήχηση στις γυναίκες. Στην Τουρκία υπάρχει μια σαφής διάκριση μεταξύ των γυναικών της παλαιότερης γενιάς, που στηρίζουν τη λαϊκή κοινωνία, και των παιδιών και των εγγονιών τους, που είναι προσανατολισμένα στον Ισλαμισμό. Μια έρευνα με αντικείμενο τους μαχητικούς ηγέτες των αιγυπτιακών ισλαμικών οργανώσεων έδειξε ότι διαθέτουν πέντε βασικά χαρακτηριστικά, που φαίνεται να είναι τυπικά των ισλαμιστών και σε άλλες χώρες. Είναι νέοι, κυρίως μεταξύ είκοσι και τριάντα, 80% είναι φοιτητές πανεπιστημίων ή απόφοιτοι πανεπιστημίων. Περισσότεροι από τους μισούς προέρχονταν από κορυφαία πανεπιστήμια και από τους πιο απαιτητικούς τομείς της ειδίκευσης, όπως η ιατρική και η μηχανολογία. Πάνω από 70% προέρχονταν από την μικροαστική τάξη, "από ταπεινό αλλά όχι φτωχό περιβάλλον" και ήταν η πρώτη γενιά στην οικογένειά τους που απέκτησε ανώτατη μόρφωση. Μεγάλωσαν σε μικρές πόλεις ή αγροτικές περιοχές, αλλά έγιναν κάτοικοι των μεγαλουπόλεων.

Οι φοιτητές και οι διανοούμενοι ήταν τα στελέχη που σχημάτισαν τις στρατιές των ισλαμικών κινημάτων, ενώ μεσοαστοί αποτελούν τα ενεργά μέλη. Αυτοί οι μεσοαστοί προέρχονταν από την τάξη που συχνά ονομάζουμε "παραδοσιακή" μεσοαστική τάξη: έμποροι, μικροεπιχειρηματίες και άνθρωποι του παζαριού. Αυτοί διαδραμάτισαν σπουδαίοι ρόλο στην Ιρανική Επανάσταση και πρόσφε-

ραν σημαντική υποστήριξη στα φονταμενταλιστικά κινήματα στην Αλγερία, την Τουρκία και την Ινδονησία. Ωστόσο, κατά το μεγαλύτερο ποσοστό, οι ισλαμιστές ανήκουν στα πιο "σύγχρονα" τμήματα της μεσοαστικής τάξης. Οι ισλαμιστές έχουν "δυσανάλογα μεγάλα ποσοστά των καλύτερα εκπαιδευμένων και πιο έξυπνων νέων" γιατρών, δικηγόρων, μηχανικών, επιστημόνων, δασκάλων και δημοσίων υπαλλήλων.

Το τρίτο κύριο συστατικό της ισλαμικής κοινότητας ήταν οι εσωτερικοί μετανάστες στις πόλεις. Σε όλο τον ισλαμικό κόσμο στις δεκαετίες 1970 και 1980 ο αστικός πληθυσμός αυξήθηκε δραματικά. Στριμωγμένοι στις παρακμάζουσες και συχνά πρωτόγονες φτωχογειτονιές, οι εσωτερικοί μετανάστες είχαν ανάγκη και ωφελούνταν από τις κοινωνικές παροχές των ισλαμικών οργανώσεων. Επιπλέον, τόνισε ο Έρνεστ Γκέλνερ, το Ισλάμ προσέφερε "μια αξιοπρεπή ταυτότητα" σε αυτές τις "πρόσφατα ξεριζωμένες μάζες." Στην Ισταμπούλ και στην Άγκυρα, στο Κάιρο και το Ασιούτ, στο Αλγέρι και στη Φεζ και στη λωρίδα της Γάζας, τα ισλαμικά κόμματα οργάνωσαν με επιτυχία και είχαν μεγάλη απήχηση στους "ταπεινούς και στους καταφρονημένους." "Η μάζα του επαναστατικού Ισλάμ", είπε ο Ολιβερ Ρόυ, "είναι προϊόν της σύγχρονης κοινωνίας (...) αυτοί που φτάνουν στα αστικά κέντρα, τα εκατομμύρια χωρικών που έχουν τριπλασιάσει τον πληθυσμό των μεγάλων μουσουλμανικών μητροπόλεων."

Ως τα μέσα της δεκαετίας 1990, οι ισλαμιστές μόνο στο Ιράν και το Σουδάν είχαν καταλάβει την εξουσία. Ένας μικρός αριθμός μουσουλμανικών χωρών, όπως η Τουρκία και το Πακιστάν, είχαν καθεστώτα με κάποια δημοκρατική νομιμοποίηση. Οι κυβερνήσεις στις υπόλοιπες μουσουλμανικές χώρες ήταν αντιδημοκρατικές: μοναρχίες, μονοκομματικά συστήματα, στρατιωτικά καθεστώτα, δικτατορίες ή ένας συνδυασμός από όλα αυτά, που συνήθως στηρίζονταν σε ένα περιορισμένο οικογενειακό κύκλο ή φυλή, και σε μερικές περιπτώσεις με ιδιαίτερη εξάρτηση από την εξωτερική υποστήριξη. Δυο καθεστώτα, στο Μαρόκο και τη Σαουδική Αραβία, προσπάθησαν να επικαλεστούν την ισλαμική νομιμοποίηση. Ωστόσο, οι περισσότερες κυβερνήσεις δεν διαθέτουν την απαραίτητη βάση για να δικαιολογήσουν τη διακυβέρνηση αναφερόμενες στις ισλαμικές, δημοκρατικές ή εθνικιστικές αξίες. Για να χρησιμοποιήσω τη διατύπωση του Κλέμεντ Χένρυ Μουρ, αυτές οι κυβερνήσεις είναι "καθεστώτα φρούρια" καταπιεστικά, διεφθαρμένα και τελείως αποκομμένα από τις ανάγκες και τις φιλοδοξίες της κοινωνίας τους. Τέτοια καθεστώτα μπορούν να διατηρήσουν την εξουσία για μεγάλη χρονική περίοδο, δεν χρειάζεται να αποτύχουν. Στο σύγχρονο κόσμο, όμως, η πιθανότητα αν δεν αλλάξουν να καταρρεύσουν είναι μεγάλη. Στα μέσα της δεκαετάις 1990 το κεντρικό θέμα αφορά τις πιθανές εναλλακτικές λύσεις: Ποιός ή τι θα τα διαδεχτεί; Σχεδόν σε όλες τις χώρες ο πιθανότερος διάδοχος αυτών των καθεστώτων είναι οι ισλαμιστές.

Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1970 και 1980, ένα κύμα εκδημοκρατισμού σάρωσε τον κόσμο κατακλύζοντας πολλές χώρες. Αυτό το κύμα είχε επιπτώσεις

και στις μουσουλμανικές χώρες, αλλά πολύ περιορισμένες. Καθώς δημοκρατικά κινήματα αύξαιναν την δύναμή τους και καταλάμβαναν την εξουσία στη ΝότιαΕυρώπη, στη Λατινική Αμερική, στην Ανατολική Ασία και στην Κεντρική Ευρώπη, τα ισλαμικά κινήματα δυνάμωναν στις μουσουλμανικές χώρες. Ο Ισλαμισμός ήταν το λειτουργικό υποκατάστατο της δημοκρατικής αντιπολίτευσης κατά του απολυταρχισμού που εμφανίστηκε στις χριστιανικές κοινωνίες, και σε μεγάλο βαθμό αποτελούσε το προϊόν των ίδιων αιτιών: κοινωνική κινητικότητα, έλλειψη νομιμοποίησης των απολυταρχικών καθεστώτων και αλλαγή στο διεθνές περιβάλλον, που περιελάμβανε τις αυξήσεις στην τιμή του πετρελαίου· όλα αυτά στον ισλαμικό κόσμο ενθάρρυναν τις ισλαμικές και όχι τις δημοκρατικές τάσεις. Ιερείς, πάστορες και θρησκευτικές ομάδες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην αντίδραση κατά των απολυταρχικών καθεστώτων στις χριστιανικές κοινωνίες· οι ουλεμάδες, οι ομάδες που είχαν ως βάση τα τζαμιά, και οι ισλαμιστές διαδραμάτισαν εξίσου σημαντικό ρόλο στην αντίδραση κατά των απολυταρχικών καθεστώτων στις μουσουλμανικές χώρες. Η επέμβαση του Πάπα ήταν καθοριστική για το τέλος του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Πολωνία· το ίδιο και του αγιατολάχ για την πτώση του καθεστώτος του Σάχη στο Ιράν.

Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1980 και 1990, τα ισλαμικά κινήματα κυριαρχούσαν και συχνά μονοπωλούσαν την αντιπολίτευση στις μουσουλμανικές χώρες. Εν μέρει, η δύναμή τους οφείλονταν στην αδυναμία των εναλλακτικών πηγών αντιπολίτευσης. Τα αριστερά και κομμουνιστικά κινήματα τέθηκαν υπό αμφισβήτηση και υπονομεύθηκαν από την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και του διεθνούς κομμουνισμού. Οι φιλελεύθερες και δημοκρατικές ομάδες αντιπολίτευσης ενώ υπήρχαν στις μουσουλμανικές κοινωνίες, περιορίζονταν συνήθως σε μειωμένο αριθμό διανοούμενων και άλλων ανθρώπων με δυτικές ρίζες ή επαφές. Οι φιλελεύθεροι δημοκράτες, με περιστασιακές εξαιρέσεις, απέτυχαν στην προσπάθειά τους να αποκτήσουν λαϊκή υποστήριξη στις μουσουλμανικές κοινωνίες. Ακόμα και ο ισλαμικός φιλελευθερισμός απέτυχε να ριζώσει. "Στη μια μουσουλμανική κοινωνία μετά την άλλη", γράφει ο Φουάντ Αγιάμι, "το να γράφει κανείς για το φιλελευθερισμό και την εθνικιστική μεσοαστική παράδοση, είναι σαν να γράφει νεκρολογίες ανθρώπων που προσπάθησαν το ακατόρθωτο και απέτυχαν." Η γενική αποτυχία της φιλελεύθερης δημοκρατίας να ριζώσει στις μουσουλμανικές κοινωνίες αποτελεί μέρος ενός φαινομένου που επαναλαμβάνεται έναν ολόκληρο αιώνα, ξεκινώντας από τα τέλη του 19ου αιώνα. Εν μέρει, αυτή η αποτυχία οφείλεται στο αφιλόξενο περιβάλλον που αποτελεί η ισλαμική κουλτούρα και κοινωνία για τις δυτικές φιλελεύθερες ιδέες.

Η επιτυχία των ισλαμικών κινημάτων να κυριαρχήσουν στην αντιπολίτευση και να επιβληθούν ως η μόνη βιώσιμη εναλλακτική λύση στα υπάρχοντα καθεστώτα οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην πολιτική των καθεστώτων. Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, πολλές κυβερνήσεις στην Αλγερία, την Τουρκία, την Ιορδανία, την Αίγυπτο και το Ισραήλ ενθάρρυναν τους ισλαμιστές ως αντιστάθμισμα

στα κομμουνιστικά ή τα εχθρικά εθνικιστικά κινήματα. Τουλάχιστον ως τον Πόλεμο του Κόλπου, η Σαουδική Αραβία και οι άλλες χώρες του Κόλπου προσέφεραν μαζική οικονομική υποστήριξη στους Αδελφούς Μουσουλμάνους και σε άλλες ισλαμικές ομάδες σε πολλές χώρες. Επιπλέον, η ικανότητα των ισλαμικών ομάδων να κυριαρχήσουν στο χώρο της αντιπολίτευσης αυξήθηκε από την κυβερνητική καταπίεση της κοσμικής αντιπολίτευσης. Η δύναμη των φονταμενταλιστών σε σχέση με τη δύναμη των κοσμικών δημοκρατικών και εθνικιστικών κομμάτων διέφερε από χώρα σε χώρα. Σε χώρες όπως το Μαρόκο και η Τουρκία, που επέτρεπαν μια μορφή πολυκομματικού ανταγωνισμού, η δύναμη των φονταμενταλιστών ήταν μικρότερη απ' ό,τι σε άλλες χώρες που καταπίεζαν όλες τις μορφές αντιπολίτευσης. Ωστόσο, η κοσμική αντιπολίτευση είναι πιο ευάλωτη στην καταπίεση απ' ό,τι η θρησκευτική. Η δεύτερη μπορεί να λειτουργήσει μέσα από ένα δίκτυο τζαμιών, οργανισμών πρόνοιας, ιδρυμάτων και άλλων μουσουλμανικών θεσμών που μια κυβέρνηση αισθάνεται ότι δεν μπορεί να καταπνίξει. Οι φιλελεύθεροι δημοκράτες δεν διαθέτουν τέτοια κάλυψη και, συνεπώς, είναι εκτεθειμένοι στον έλεγχο ή ακόμα και στην απαγόρευση της δράσης του.

Σε μια προσπάθεια να προλάβουν τις ισλαμικές τάσεις, οι κυβερνήσεις επέκτειναν τη θρησκευτική εκπαίδευση στα δημόσια σχολεία, στα οποία συχνά επικρατούσαν οι ισλαμιστές δάσκαλοι και οι ισλαμικές ιδέες, και διεύρυναν την υποστήριξή τους στη θρησκεία και τα θρησκευτικά εκπαιδευτικά ιδρύματα. Εν μέρει, αυτές οι πράξεις ήταν ένδειξη των δεσμών που επιχείρησαν να επιβάλλουν οι κυβερνήσεις στο Ισλάμ. Μέσω της χρηματοδότησης, μπόρεσαν να επεκτείνουν τον κυβερνητικό έλεγχο στα ισλαμικά ιδρύματα και την εκπαίδευση. Ωστόσο, αυτές οι κυβερνήσεις οδήγησαν μεγάλο αριθμό φοιτητών και πολιτών στις ισλαμικές ιδέες, εκθέτοντάς τους στη γοητεία του Ισλάμ και δημιουργώντας έτσι μαχητικούς αποφοίτους που προσφέρθηκαν να εργαστούν για τον ισλαμικό σκοπό.

Η δύναμη της Αναβίωσης και η αποδοχή των ισλαμικών κινημάτων παρακίνησαν τις κυβερνήσεις να προωθήσουν τα ισλαμικά ιδρύματα και τις ισλαμικές πρακτικές, ακόμα και να υιοθετήσουν ισλαμικά σύμβολα και συνήθειες. Γενικά, αυτό σήμαινε ότι επιβεβαίωναν εκ νέου τον ισλαμικό χαρακτήρα του κράτους και της κοινωνίας τους. Στις δεκαετίες 1970 και 1980, οι πολιτικοί ηγέτες βιάστηκαν να ταυτίσουν τα καθεστώτα τους και τους εαυτούς τους με το Ισλάμ. Ο βασιλιάς Χουσεΐν της Ιορδανίας, πεπεισμένος ότι οι λαϊκές κυβερνήσεις δεν είχαν μέλλον στον αραβικό κόσμο, έκανε λόγο για την ανάγκη δημιουργίας μιας "ισλαμικής δημοκρατίας" και ενός "εκσυγχρονισμένου Ισλάμ." Ο βασιλιάς Χασάν του Μαρόκου τόνισε την καταγωγή του από τον Προφήτη και το ρόλο του ως "Ηγέτη των Πιστών." Ο σουλτάνος του Μπρουνέι, αν και στο παρελθόν δεν τηρούσε τα ισλαμικά έθιμα, έγινε "θρήσκος" και όρισε το καθεστώς του ως "Μαλαισιανή Μουσουλμανική Μοναρχία". Ο Μπεν Αλή στην Τυνησία άρχισε συστηματικά να αναφέρει τον Αλλάχ στους λόγους του και "τυλίχτηκε στον μανδύα του Ισλάμ" για να ανταποκριθεί στις αυξανόμενες απαιτήσεις των ισλαμικών ομάδων. Στις αρχές

της δεκαετίας 1990, ο Σουχάρτο υιοθέτησε ανοικτά μια πολιτική μεταμόρφωσης σε "περισσότερο μουσουλμάνο". Στο Μπαγκλαντές, η αρχή της "λαϊκότητας" καταργήθηκε από το σύνταγμα στα μέσα της δεκαετίας 1970 ενώ στις αρχές της δεκαετίας 1990 η λαϊκή κεμαλική ταυτότητα της Τουρκίας δέχτηκε επιθέσεις για πρώτη φορά. Για να τονίσουν τη δέσμευσή τους στο Ισλάμ, οι ηγέτες της κυβέρνησης, Οζάλ, Σουχάρτο και Καρίμωφ, έσπευσαν να προσκυνήσουν τη Μέκκα.

Επίσης, οι κυβερνήσεις των μουσουλμανικών χωρών εξισλάμισαν το δίκαιο. Στην Ινδονησία, το ισλαμικό δίκαιο και πρακτικές ενσωματώθηκαν στην κοσμική νομοθεσία. Αντιθέτως, η Μαλαισία, επειδή διαθέτει σημαντικό μη μουσουλμανικό τμήμα πληθυσμού, ανέπτυξε δυο διαφορετικά συστήματα δικαίου, ένα ισλαμικό και ένα κοσμικό. Στο Πακιστάν, κατά τη διάρκεια του καθεστώτος του στρατηγού Ζία Ουλ Χακ, εκτεταμένες προσπάθειες έγιναν να εξισλαμιστεί το δίκαιο και η οικονομία. Υιοθετήθηκαν ισλαμικοί ποινικοί κανόνες, ιδρύθηκαν δικαστήρια που δίκαζαν με βάση τη σαρία, ενώ η σαρία ανακηρύχθηκε υπέρτατος νόμος στη χώρα.

Όπως και οι άλλες εκδηλώσεις της παγκόσμιας θρησκευτικής αναβίωσης, έτσι και η Ισλαμική Αναβίωση αποτελεί ταυτόχρονα το αποτέλεσμα του εκσυγχρονισμού, αλλά και μια προσπάθεια αντιμετώπισής του. Οι αιτίες της Ισλαμικής Αναβίωσης είναι οι ίδιες γενικά που ευθύνονται και για την τάση επιστροφής στις αξίες του ιθαγενούς πολιτισμού στις μη δυτικές κοινωνίες: αστυφιλία, κοινωνική κινητικότητα, αυξημένος αριθμός ανθρώπων που γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση και σπουδάζουν, ένταση της επικοινωνίας και της κατανάλωσης των προϊόντων των μέσων μαζικής ενημέρωσης και εκτεταμένη αλληλεπίδραση με το δυτικό και άλλους πολιτισμούς. Αυτές οι εξελίξεις υπονομεύουν τους παραδοσιακούς δεσμούς μεταξύ των χωριών και των φυλών και προκαλούν αλλοτρίωση και κρίση ταυτότητας. Τα σύμβολα των ισλαμιστών, η δέσμευσή τους και τα πιστεύω τους ανταποκρίνονται σε αυτές τις ανάγκες, ενώ οι ισλαμικοί οργανισμοί πρόνοιας ανταποκρίνονται στις κοινωνικές, πολιτιστικές και οικονομικές ανάγκες των μουσουλμάνων που αντιμετωπίζουν προβλήματα στη διαδικασία του εκσυγχρονισμού. Οι μουσουλμάνοι αισθάνονται την ανάγκη να επιστρέψουν στις ισλαμικές ιδέες, πρακτικές και θεσμούς, γιατί όλα αυτά τα βλέπουν σαν πυξίδα και κινητήρια δύναμη στην πορεία του εκσυγχρονισμού.

Μερικοί ισχυρίζονται ότι η Ισλαμική Αναβίωση υπήρξε επίσης "προϊόν της παρακμής της δύναμης και του κύρους της Δύσης (...) Καθώς η Δύση παραιτήθηκε από την ολοκληρωτική επικράτησή της, τα ιδεώδη και οι θεσμοί της έχασαν την αίγλη τους." Ειδικότερα, η Ισλαμική Αναβίωση ωφελήθηκε από την έκρηξη του πετρελαίου στη δεκαετία 1970, που αύξησε τον πλούτο και τη δύναμη πολλών μουσουλμανικών κρατών και σ' αυτά επέτρεψε να αντιστρέψουν τις σχέσεις κυριαρχίας και υποταγής που είχαν με τη Δύση. Εκείνη την εποχή ο Τζον Μπ. Κέλυ παρατήρησε: "Για τους Σαουδάραβες, η ικανοποίηση είναι αναμφίβολα διπλή από την επιβολή ταπεινωτικών κυρώσεων στους Δυτικούς. Αυτές οι κυρώ-

σεις δεν αποτελούν μόνο έκφραση της δύναμης και της ανεξαρτησίας της Σαουδικής Αραβίας, αλλά δείχνουν, επίσης, την περιφρόνησή τους για το Χριστιανισμό και την υπεροχή του Ισλάμ." Οι πράξεις των πλούσιων πετρελαιοπαραγωγών μουσουλμανικών κρατών, "αν τις εξετάσουμε μέσα στο ιστορικό, θρησκευτικό, φυλετικό και πολιτιστικό τους περιβάλλον, θα διαπιστώσουμε ότι δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια τολμηρή προσπάθεια να αναγκάσουν τη χριστιανική Δύση να πληρώσει φόρο υποτέλειας στην μουσουλμανική Ανατολή." Η σαουδαραβική, η λιβυκή και άλλες κυβερνήσεις χρησιμοποίησαν τον πετρελαϊκό πλούτο τους για να παρακινήσουν και να χρηματοδοτήσουν τη μουσουλμανική Αναβίωση και ο μουσουλμανικός πλούτος ώθησε τους μουσουλμάνους να απομακρυνθούν από τη γοητεία που ασκούσε πάνω της η δυτική κουλτούρα και να αφοσιωθούν στη δική τους· επίσης, τους ώθησε να επιβεβαιώσουν την αξία του Ισλάμ στις μη ισλαμικές κοινωνίες. Όπως παλαιότερα ο δυτικός πλούτος θεωρούνταν απόδειξη της ανωτερότητας της δυτικής κουλτούρας, έτσι και ο πετρελαϊκός πλούτος θεωρήθηκε απόδειξη της ανωτερότητας του Ισλάμ.

Η ώθηση που προκλήθηκε από τις τιμές του πετρελαίου εξασθένησε στην δεκαετία 1980, αλλά η ανάπτυξη του πληθυσμού εξακολούθησε να αποτελεί την κινητήρια δύναμη. Ενώ η άνοδος της Ανατολικής Ασίας πυροδοτήθηκε από εκπληκτικούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, η Αναβίωση του Ισλάμ πυροδοτήθηκε από εκπληκτικούς ρυθμούς πληθυσμιακής ανάπτυξης. Η πληθυσμιακή ανάπτυξη στις μουσουλμανικές χώρες και ιδιαίτερα στα Βαλκάνια, τη Βόρεια Αφρική και την Κεντρική Ασία, ήταν πολύ μεγαλύτερη από των γειτονικών χωρών αλλά και του κόσμου γενικότερα. Από το 1965 ως το 1990 ο πληθυσμός της Γης αυξήθηκε από 3,3 δισεκατομμύρια σε 5,3, σημειώθηκε δηλαδή μια ετήσια ανάπτυξη της τάξης του 1,85%. Στις μουσουλμανικές κοινωνίες η ετήσια ανάπτυξη ήταν σχεδόν πάντα πάνω από 2% , συχνά ξεπερνούσε το 2,5%, ενώ μερικές φορές ξεπέρασε ακόμα και το 3%. Για παράδειγμα, από το 1965 ως το 1990, ο πληθυσμός του Μαγκρέμπ αυξήθηκε με ρυθμό 2,65% το χρόνο, ενώ οι Αλγερινοί πολλαπλασιάζονταν με ρυθμό 3% το χρόνο. Στην ίδια χρονική περίοδο, ο αριθμός των Αιγυπτίων αυξήθηκε από 29,4 εκατομμύρια σε 52,4 με ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης 2,3%. Στην Κεντρική Ασία, από το 1970 ως το 1993, ο πληθυσμός αυξήθηκε στο Τατζικιστάν με ετήσιο ρυθμό 2,9%, στο Ουζμπεκιστάν με 2,6%, στο Τουρκμενιστάν με 2,5%, στο Κιργκιζιστάν με 1,9%, αλλά μόνο με 1,1% στο Καζακστάν όπου ο μισός πληθυσμός αποτελείται από Ρώσους. Το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές είχαν ετήσιους ρυθμούς που ξεπερνούσαν το 2,5% το χρόνο, ενώ η Ινδονησία πάνω από 2% το χρόνο. Συνολικά οι μουσουλμάνοι αποτελούν το 18% του πληθυσμού της Γης, ενώ ως το 2000 θα αποτελούν το 20% και ως το 2025 το 30%.

Αν και ο ρυθμός της ανάπτυξης του πληθυσμού στο Μαγκρέμπ και σε άλλες περιοχές κορυφώθηκε και έχει αρχίσει να μειώνεται, η ανάπτυξη σε απόλυτους αριθμούς θα συνεχιστεί και η επίπτωση αυτής της ανάπτυξης θα εκδηλωθεί στο πρώτο μέρος του 21ου αιώνα. Για τα επόμενα χρόνια, ο μουσουλμανικός πληθυ-

σμός θα είναι δυσανάλογα νέος με αξιοσημείωτη ομάδα εφήβων και νέων έως τα είκοσι. (Σχήμα 5.2) Επιπλέον, οι άνθρωποι αυτής της ομάδας θα κατοικούν στις πόλεις και θα έχουν τουλάχιστον δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Αυτός ο συνδυασμός μεγέθους και κοινωνικής κινητικότητας έχει τρεις σημαντικές πολιτικές συνέπειες.

Πρώτον, οι νέοι άνθρωποι συνήθως πρωταγωνιστούν στις διαμαρτυρίες, στην αστάθεια, στη μεταρρύθμιση και στην επανάσταση. Ιστορικά, η ύπαρξη μεγάλων αριθμών νέων ανθρώπων συμπίπτει με τέτοια κινήματα. "Η προτεσταντική Μεταρρύθμιση", έχουν υποστηρίξει μερικοί, "ήταν ένα παράδειγμα ενός από τα εξαιρετικότερα κινήματα νέων στην ιστορία." Ο Τζακ Γκόλντστοουν έχει πολύ πειστικά υποστηρίξει ότι η δημογραφική ανάπτυξη ήταν ο κεντρικός παράγοντας για τα δυο κύματα της επανάστασης που σημειώθηκαν στην Ευρασία στα μέσα του 17ου και στα τέλη του 18ου αιώνα. Η αξιοσημείωτη αύξηση της αναλογίας νέων στον πληθυσμό της Δύσης οδήγησε στην "Εποχή της Δημοκρατικής Επανάστασης" στις τελευταίες δεκαετίες του 18ου αιώνα. Στο 19ο αιώνα η εκβιομηχάνιση και η μετανάστευση μείωσαν την πολιτική επίπτωση των νέων πληθυσμών στις ευρωπαϊκές πόλεις. Η αναλογία των νέων αυξήθηκε ξανά στην δεκαετία 1920, προσφέροντας νέους για στρατολόγηση στα φασιστικά και άλλα ακραία κινήματα. Τέλος, τέσσερις δεκαετίες μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο η γενιά του πολέμου [baby boom] έδωσε το πολιτικό της στίγμα στις διαδηλώσεις και διαμαρτυρίες της δεκαετίας 1960.

ΣΧΗΜΑ 5.2
Η ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΚΛΗΣΗ:
Ισλάμ, Ρωσία, Δύση

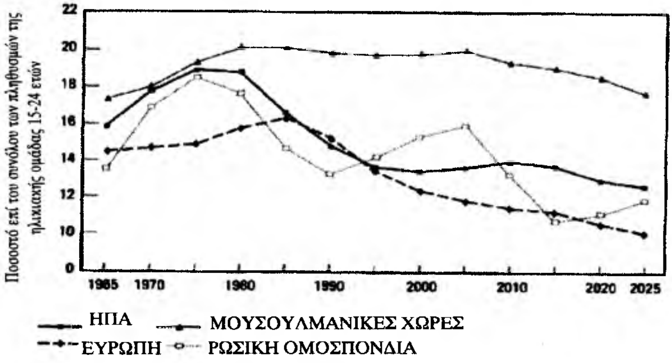

Πηγή: United Nations, Population Division, Department for Economic and Social Information and Policy Analysis, World Population Prospects, The 1994 Revision (Νέα Υόρκη, United Nations, 1995). United Nations, Population Division, Department for Economic and Social Information and Policy Analysis, Sex and Age Distribution of the World Populations, The 1994 Revision (Νέα Υόρκη, United Nations, 1994).

Η νεολαία του Ισλάμ δίνει το δικό της στίγμα στην Ισλαμική Αναβίωση. Καθώς η Αναβίωση ξεκίνησε στην δεκατία 1970 και προχώρησε στην δεκαετία 1980, η αναλογία των νέων (δηλαδή των ηλικιών από 15 έως 24 ετών) αυξήθηκε σημαντικά στις μουσουλμανικές χώρες και σχεδόν ξεπέρασε το 20% του πληθυσμού. Σε πολλές μουσουλμανικές χώρες η ομάδα των νέων έφτασε στο υψηλότερο σημείο στις δεκαετίες 1970 και 1980, ενώ σε άλλες θα κορυφωθεί τον επόμενο

αιώνα. (Πίνακας 5.1) Σε όλες αυτές τις χώρες το ποσοστό ξεπερνά το 20%, εκτός από την Σαουδική Αραβία όπου αναμένεται ότι ο αριθμός των νέων θα φτάσει στο ανώτατο σημείο στην πρώτη δεκατία του 21ου αιώνα, οπότε θα είναι κάτι λιγότερο από 20% του πληθυσμού της. Οι νέοι αποτελούν πηγή για τη στρατολόγηση οπαδών που χρειάζονται οι ισλαμικές οργανώσεις και τα ισλαμικά πολιτικά κινήματα. Δεν είναι τυχαίο ότι η αναλογία των νέων στον πληθυσμό του Ιράν αυξήθηκε θεαματικά στη δεκαετία 1970, αγγίζοντας το 20% στα τελευταία χρόνια της δεκαετίας, και ότι η Ιρανική Επανάσταση έγινε το 1979. Ούτε είναι επίσης τυχαίο ότι αυτό το σημείο αναφοράς της Ιρανικής Επανάστασης έφτασε η Αλγερία στις αρχές του 1990, καθώς το Ισλαμικό Μέτωπο FIS αποκτούσε λαϊκή

Πίνακας 5.1

ΚΟΡΥΦΩΣΗ ΤΟΥ ΠΟΣΟΣΤΟΥ ΤΩΝ ΜΙΚΡΩΝ ΗΛΙΚΙΩΝ ΣΤΟΥΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥΣ ΤΩΝ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ

Δεκαετία 1970	Δεκαετία 1980	Δεκαετία 1990	Δεκαετία 2000	Δεκαετία 2020
Βοσνία	Συρία	Αλγερία	Τατζικιστάν	Κιργκιζιστάν
Μπαχρέιν	Αλβανία	Ιράκ	Τουρκμενιστάν	Μαλαισία
Η.Α.Εμιράτα	Υεμένη	Ιορδανία	Αίγυπτος	Πακιστάν
Ιράν	Τουρκία	Μαρόκο	Ιράν	Συρία
Αίγυπτος	Τυνησία	Μπαγκλαντές	Σ. Αραβία	Υεμένη
Καζακστάν	Πακιστάν	Ινδονησία	Κουβέιτ	Ιορδανία
	Μαλαισία		Σουδάν	Ιράκ
	Κιργκιζιστάν			Ομάν
	Τατζικιστάν			Λιβύη
	Τουρκμενιστάν			Αφγανιστάν
	Αζερμπαϊτζάν			

Δεκαετίες κατά τις οποίες οι ηλικιακές ομάδες 15-24 ετών κορυφώθηκαν ή αναμένεται να κορυφωθούν σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού (σχεδόν παντού, η κορυφή ξεπερνά το 20%). Σε ορισμένες περιπτώσεις, κορύφωση σημειώνεται δύο φορές.
Πηγή: Βλ. σχήμα 5.2

υποστήριξη και κέρδιζε τις εκλογές. Υπάρχουν ενδεχομένως τοπικές παραλλαγές όσον αφορά τη μουσουλμανική νεολαία. (Σχέδιο 5.3) Μολονότι θα πρέπει να εξετάζουμε τα στοιχεία με προσοχή, οι αριθμοί δείχνουν οι η νεολαία της Βοσνίας και της Αλβανίας θα μειωθεί απότομα στο τέλος του αιώνα. Από την άλλη μεριά, όμως, η νεολαία θα παραμείνει σε υψηλά επίπεδα στις χώρες του Κόλπου. Το 1988, ο εστεμμένος πρίγκιπας Αμπντουλάχ της Σαουδικής Αραβίας είπε ότι η μεγαλύτερη απειλή για τη χώρα του είναι η ανάπτυξη του ισλαμικού φονταμενταλισμού μεταξύ των νέων. Σύμφωνα με τα στοιχεία που διαθέτουμε, αυτή η απειλή θα εξακολουθήσει να αποτελεί πρόβλημα και στον 21ο αιώνα.

Στις μεγαλύτερες αραβικές χώρες (την Αλγερία, την Αίγυπτο, το Μαρόκο, τη Συρία και την Τυνησία) ο αριθμός των νέων που θα αναζητούν εργασία θα διευρυνθεί ως το 2010 περίπου. Το ποσοστό των νέων που θα μπουν στην αγορά εργασίας θα αυξηθεί, σε σχέση με το ποσοστό του 1990, κατά 30% στην Τυνησία, κατά 50% περίπου στην Αλγερία, την Αίγυπτο και το Μαρόκο, και κατά 100% στη Συρία. Η γοργή εξάπλωση της γραφής και της ανάγνωσης στις αραβικές κοι-

ΣΧΗΜΑ 5.3
Κορύφωση
του ποσοστού μικρών ηλικιών στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς κατά περιοχή

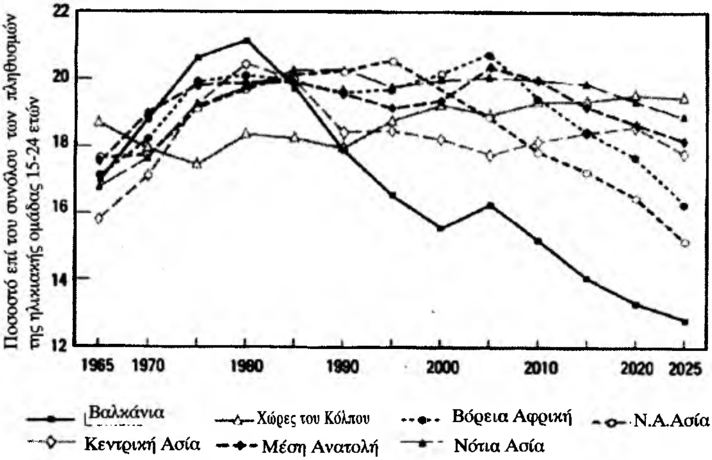

Πηγή: United Nations, Population Division, Department for Economic and Social Information and Policy Analysis, Wordl Population Prospects, The 1994 Revision (Νέα Υόρκη: United Nations, 1995). United Nations, Population Division, Department for Economic and Social information and Policy Analysis, Sex and Age Distribution of the World Populations, The 1994 Revision (Νέα Υόρκη: United Nations, 1994)

νωνίες δημιουργεί, επίσης, ένα χάσμα μεταξύ της μορφωμένης νεότερης γενιάς και της παλαιότερης σε μεγάλο βαθμό αγράμματης γενιάς. Δημιουργείται κατά τον τρόπο αυτό "διάσταση μεταξύ γνώσης και εξουσίας" που είναι πιθανό να "θέσει σε δοκιμασία τα πολιτικά συστήματα."

Οι μεγάλοι πληθυσμοί χρειάζονται πόρους για να ζήσουν και έτσι οι πολυπληθείς κοινωνίες τείνουν να ασκούν πιέσεις προς τα έξω, να καταλαμβάνουν εδάφη και να πιέζουν άλλους λαούς με μικρότερη δημογραφική ανάπτυξη. Επομένως, η ισλαμική πληθυσμιακή ανάπτυξη είναι ένας σημαντικός παράγοντας στην ανάπτυξη συγκρούσεων κατά μήκος των συνόρων που χωρίζουν τον ισλαμικό κόσμο από άλλους λαούς. Η πληθυσμιακή πίεση και η οικονομική στασιμότητα προκαλεί μετανάστευση των μουσουλμάνων στις δυτικές και άλλες μη μουσουλμανικές κοινωνίες προκαλώντας έτσι πρόβληματα σε αυτές τις κοινωνίες. Η αντιπαράθεση ενός γοργά αναπτυσσόμενου λαού με έναν άλλο αργά αναπτυσσόμενο ή και στάσιμο, δημιουργεί πιέσεις για οικονομική ή και πολιτική προσαρμογή και στις δύο κοινωνίες. Για παράδειγμα, στη δεκαετία 1970 η δημογραφική ισορροπία στην πρώην Σοβιετική Ένωση μεταβλήθηκε θαεματικά με την αύξηση των μουσουλμάνων κατά 24% και αντίστοιχη αύξηση των Ρώσων μόλις κατά 6,5% , προκαλώντας μεγάλη ανησυχία στους κομμουνιστές ηγέτες της Κεντρικής Ασίας. Παρομοίως, η γοργή αύξηση των Αλβανών δεν αφήνει σε ησυχία τους Σέρβους, τους Έλληνες και τους Ιταλούς. Επίσης, οι Ισραηλινοί ανησυχούν με τον υψηλό ρυθμό αύξησης των Παλαιστινίων και οι Ισπανοί, με ετήσια ανάπτυξη λιγότερο από το ένα πέμπτο του 1%, αισθάνονται αμηχανία αντιμετωπίζοντας τους γείτονές τους του Μαγκρέμπ που αυξάνονται δέκα φορές περισσότερο και έχουν κατά κεφαλή Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα μόλις το ένα δέκατο των Ισπανών.

ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΜΕΝΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ

Καμιά κοινωνία δεν μπορεί να διατηρήσει για μεγάλο χρονικό διάστημα εντατικό ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης. Η ασιατική οικονομική έκρηξη αναμένεται να σταθεροποιηθεί στις αρχές του 21ου αιώνα. Ο ρυθμός ανάπτυξης της ιαπωνικής οικονομίας έπεσε σημαντικά στη δεκαετία 1970 και έκτοτε δεν διαφέρει από το ρυθμό των ΗΠΑ και των ευρωπαϊκών χωρών. Το ένα μετά το άλλο τα ασιατικά κράτη "του οικονομικού θαύματος" θα δουν το ρυθμό ανάπτυξης να πέφτει και να πλησιάζει βαθμιαία "φυσιολογικά" επίπεδα που έχουν οι πολύπλοκες οικονομίες. Παρομοίως, καμία θρησκευτική αναβίωση και κανένα πολιτιστικό κίνημα δεν διαρκεί αιωνίως. Έτσι και η Ισλαμική Αναβίωση θα υποχωρήσει και θα χαθεί στην ιστορία. Αυτό είναι πιθανό να συμβεί, όταν η δημογραφική έκρηξη που τη στηρίζει αποδυναμωθεί κατά τη διάρκεια της δεύτερης και τρίτης δεκαετίας του 21ου αιώνα. Εκείνη την εποχή, οι αριθμοί των μαχητών, των πολεμιστών και των μεταναστών θα μειωθούν και, συνεπώς, και οι συγκρούσεις μέσα στο ίδιο το Ισλάμ και μεταξύ των μουσουλμάνων και άλλων θα μειωθούν. (βλέπε Κεφάλαιο Δέκατο). Οι σχέσεις μεταξύ του Ισλάμ και της Δύσης δεν θα γίνουν στενότερες, αλλά θα πάψουν να είναι συγκρουσιακές, ενώ ο οιονεί πόλεμος (βλέπε Κεφάλαιο Ένατο) είναι πιθανό να δώσει τη θέση του στον ψυχρό πόλεμο ή ακόμα και στην ψυχρή ειρήνη.

Η οικονομική ανάπτυξη της Ασίας θα κληροδοτήσει πλούσιες και σύνθετες οικονομίες με σημαντικές διεθνείς διασυνδέσεις, μια ακμάζουσα αστική τάξη και μια εύπορη μικροαστική. Αυτό είναι επίσης πιθανό να οδηγήσει σε πλουραλιστικές και ίσως πιο δημοκρατικές μορφές πολιτικής, που δεν θα είναι απαραίτητα πιο φιλοδυτικές. Αντιθέτως, η αυξημένη δύναμη θα προωθήσει τη συνεχιζόμενη ασιατική διεκδίκηση στις διεθνείς σχέσεις, θα ενισχύσει τις προσπάθειες να κατευθυνθούν οι διεθνείς τάσεις μακριά από τη Δύση, και θα διαμορφώσει διεθνείς θεσμούς διαφορετικούς από τα δυτικά πρότυπα. Η Ισλαμική Αναβίωση, όπως και η Μεταρρύθμιση, θα αφήσει πίσω της σπουδαία κληρονομιά. Οι μουσουλμάνοι θα αποκτήσουν καλύτερη αντίληψη για τα κοινά τους στοιχεία, όπως και για εκείνα τα στοιχεία που τους ξεχωρίζουν από τους μη μουσουλμάνους. Η νέα γενιά των ηγετών που θα προέρχεται από τη σημερινή μουσουλμανική νεολαία, δεν θα είναι απαραίτητα φονταμενταλιστές αλλά αναμφίβολα θα είναι πολύ πιο αφοσιωμένοι στο Ισλάμ από τους προκατόχους τους. Η πολιτισμική ιθαγένεια θα ενισχυθεί. Η Αναβίωση θα κληροδοτήσει ένα δίκτυο ισλαμικών κοινωνικών, πολιτιστικών, οικονομικών και πολιτικών οργανισμών μέσα και έξω από τις κοινωνίες. Επίσης, η Αναβίωση θα έχει αποδείξει ότι, πράγματι, το "Ισλάμ είναι η λύση" σε ζητήματα ηθικής, ταυτότητας, αντιλήψεων και πίστης, αλλά όχι σε προβλήματα κοινωνικής δικαιοσύνης, πολιτικής καταπίεσης, ανέχειας και στρατιωτικής αδυναμίας. Αυτές οι αποτυχίες θα μπορούσαν να προκαλέσουν απογοήτευση για το πολιτικό Ισλάμ, κάποια αντίδραση εναντίον του και αναζήτηση εναλλακτικών "λύσεων" σε αυτά τα προβλήματα. Θεωρητικά, ακόμα εντονό-

τεροι αντιδυτικοί εθνικισμοί θα μπορούσαν να εμφανιστούν, που θα κατηγορούσαν τη Δύση για ό,τι πήγε στραβά με το Ισλάμ. Η Μαλαισία και η Ινδονησία, αν συνεχίσουν να αναπτύσσονται οικονομικά, θα μπορούσαν να προσφέρουν μια εναλλακτική λύση, ένα "ισλαμικό πρότυπο" ανάπτυξης που θα συναγωνιστεί το δυτικό και το ασιατικό.

Σε κάθε περίπτωση, στη διάρκεια των επόμενων δεκαετιών η ασιατική οικονομική ανάπτυξη θα έχει αποσταθεροποιητικές συνέπειες στην υπάρχουσα διεθνή τάξη που κυριαρχείται από τη Δύση. Η ανάπτυξη της Κίνας, αν συνεχιστεί, μπορεί να δημιουργήσει σημαντική αλλαγή στην ισορροπία των πολιτισμών. Επιπλέον, η Ινδία θα μπορούσε να αναπτυχθεί οικονομικά με γοργούς ρυθμούς και να αναδειχτεί σε σημαντικό παράγοντα στις παγκόσμιες σχέσεις. Εν τω μεταξύ, η πληθυσμιακή ανάπτυξη των μουσουλμάνων θα αποτελεί αποσταθεροποιητικό παράγοντα και για τις ίδιες τις μουσουλμανικές κοινωνίες, αλλά και για τις γειτονικές τους χώρες. Οι μεγάλοι αριθμοί των νέων με δευτεροβάθμια εκπαίδευση θα συνεχίσουν να τροφοδοτούν την Ισλαμική Αναβίωση και να προωθούν τη μαχητικότητα του Ισλάμ και τη μετανάστευση. Στις αρχές του 21ου αιώνα είναι πιθανό να δούμε την αναβίωση της μη δυτικής κουλτούρας και δύναμης και συγκρούσεις της Δύσης με λαούς μη δυτικών πολιτισμών, αλλά και μεταξύ αυτών των ίδιων λαών.

III

Η ανατέλλουσα τάξη των πολιτισμών

Κεφάλαιο Έκτο

Η πολιτιστική αναδιαμόρφωση της παγκόσμιας πολιτικής

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΔΙΣΤΑΚΤΙΚΑ ΤΙΣ ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΕΙΣ: Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Η παγκόσμια πολιτική, με κίνητρο τον εκσυγχρονισμό, διαμορφώνεται εκ νέου κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων. Λαοί και χώρες με παρόμοιους πολιτισμούς πλησιάζουν μεταξύ τους, ενώ όσοι ανήκουν σε διαφορετικούς πολιτισμούς απομακρύνονται. Οι συμμαχίες που ορίζονται με βάση την ιδεολογία και τις υπερδυνάμεις, παραχωρούν τη θέση τους σε συμμαχίες που ορίζονται με βάση τον πολιτισμό και την κουλτούρα. Τα πολιτικά σύνορα επαναπροσδιορίζονται, έτσι ώστε να συναντήσουν τα πολιτισμικά σύνορα: εθνολογικά, θρησκευτικά και πολιτιστικά. Οι πολιτισμικές κοινότητες αντικαθιστούν τους ψυχροπολεμικούς συνασπισμούς και τα διαπολιτισμικά σύνορα μεταξύ των πολιτισμών γίνονται το επίκεντρο των διαφωνιών στη διεθνή πολιτική.

Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου, μία χώρα μπορούσε να είναι ουδέτερη, και πράγματι πολλές ήταν, ή μπορούσε να τοποθετηθεί με τη μια πλευρά ή με την άλλη. Οι ηγέτες μιας χώρας μπορούσαν να κάνουν αυτές τις επιλογές με βάση τις αντιλήψεις τους για θέματα ασφάλειας, τους υπολογισμούς τους για την ισορροπία δυνάμεων και τις ιδεολογικές τους προτιμήσεις. Ωστόσο, στο νέο κόσμο, η πολιτιστική ταυτότητα είναι ο κεντρικός παράγοντας για τη διαμόρφωση των συνεργασιών και των ανταγωνισμών μιας χώρας. Θεωρητικά, μια χώρα θα μπορούσε να αποφύγει την ένταξη σε μια ψυχροπολεμική παράταξη, δεν μπορεί όμως να στερείται ταυτότητας. Το ερώτημα "με ποιους είσαι;" αντικαταστάθηκε από το πολύ βασικότερο ερώτημα "ποιός είσαι;" Κάθε κράτος πρέπει να μπορεί να απαντήσει στο ερώτημα αυτό. Η απάντηση που δίνει κάθε κράτος, η πολιτισμική του ταυτότητα δηλαδή, προσδιορίζει τη θέση του στην παγκόσμια πολιτική, καθορίζει τους φίλους και τους εχθρούς του.

Στη δεκαετία 1990, σημειώθηκε μια παγκόσμια κρίση ταυτότητας. Σχεδόν παντού βλέπει κανείς τους ανθρώπους να αναρωτιούνται "ποιοι είμαστε;", "πού

ανήκουμε;", "ποιος δεν ανήκει σε εμάς;". Τέτοιου είδους ερωτήματα είναι βασικά όχι μόνο για τους λαούς που προσπαθούν να σφυρηλατήσουν νέα εθνικά κράτη, όπως η πρώην Γιουγκοσλαβία, αλλά και γενικότερα. Στα μέσα της δεκαετίας 1990, οι χώρες στις οποίες διεξάγονταν ζωηρές συζητήσεις σχετικά με τα θέματα της εθνικής ταυτότητας, ήταν, μεταξύ άλλων, η Αλγερία, ο Καναδάς, η Κίνα, η Γερμανία, η Μεγάλη Βρετανία, η Ινδία, το Ιράν, η Ιαπωνία, το Μεξικό, το Μαρόκο, η Ρωσία, η Νότια Αφρική, η Συρία, η Τυνησία, η Τουρκία, η Ουκρανία και οι ΗΠΑ. Προφανώς, τα ερωτήματα αυτά είναι σαφώς εντονότερα στις χώρες που περιλαμβάνουν πολλές ομάδες ανθρώπων από διαφορετικούς πολιτισμούς.

Αυτό που έχει σημασία για τους ανθρώπους ώστε να μπορέσουν να αντεπεξέλθουν στην κρίση ταυτότητας, είναι οι δεσμοί αίματος, η θρησκευτική πίστη και η οικογένεια. Οι άνθρωποι τείνουν να συσπειρώνονται με αυτούς που μοιράζονται ίδια καταγωγή, θρησκεία, γλώσσα, αξίες και θεσμούς, ενώ απομακρύνονται από αυτούς που διαφέρουν. Στην Ευρώπη, η Αυστρία, η Φιλλανδία και η Σουηδία, ενώ ανήκουν πολιτισμικά στη Δύση, κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου διαχώρισαν τη θέση τους από τη Δύση και παρέμειναν ουδέτερες. Τώρα, όμως, είναι έτοιμες να ενωθούν και πάλι με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Επίσης, πολλές προτεσταντικές και ρωμαιοκαθολικές χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας, όπως η Πολωνία, η Ουγγαρία, η Δημοκρατία της Τσεχίας και η Σλοβακία βρίσκονται πολύ κοντά στην ένταξή τους στην Ένωση και στο ΝΑΤΟ. Τα κράτη της Βαλτικής πλησιάζουν, επίσης, αυτό το στόχο. Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αποσαφηνίσει ότι δεν θέλει ένα μουσουλμανικό κράτος, την Τουρκία, στους κόλπους της και κατέστησε σαφές ότι δεν της αρέσει να έχει ένα δεύτερο μουσουλμανικό κράτος, τη Βοσνία, στην ήπειρό της. Στη Βόρεια Ευρώπη, η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης σηματοδότησε την εμφάνιση νέων, και συχνά παλιών, σχέσεων μεταξύ των δημοκρατιών της Βαλτικής και της Σουηδίας και της Φιλλανδίας. Ενδεικτικά, ο πρωθυπουργός της Σουηδίας υπενθύμισε στη Ρωσία ότι οι δημοκρατίες της Βαλτικής εντάσσονται στη "σφαίρα των γειτονικών χωρών" και ότι η χώρα του δεν θα έμενε ουδέτερη στην περίπτωση ρωσικής επίθεσης εναντίον τους.

Παρόμοιες ανακατάξεις στις παρατάξεις συμβαίνουν και στη Βαλκανική.Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου, η Ελλάδα και η Τουρκία ήταν στο ΝΑΤΟ, η Βουλγαρία και η Ρουμανία ανήκαν στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας, η Γιουγκοσλαβία ήταν αδέσμευτη, ενώ η Αλβανία ήταν απομονωμένη, αν και υπήρξε κάποτε σύντροφος της κομμουνιστικής Κίνας. Τώρα αυτοί οι συνασπισμοί δίνουν τη θέση τους σε πολιτισμικούς συνασπισμούς που είναι ριζωμένοι στην Ορθοδοξία και το Ισλάμ. Οι ηγέτες των Βαλκανίων κάνουν λόγο για την αποκρυστάλλωση μιας ελληνοσερβοβουλγαρικής ορθόδοξης συμμαχίας. Οι "Βαλκανικοί Πόλεμοι", ισχυρίστηκε ο πρωθυπουργός της Ελλάδας" (...) έφεραν στην επιφάνεια την απήχηση των ορθόδοξων δεσμών (...) αυτός είναι ένας δεσμός υπαρκτός αλλά σε λανθάνουσα κατάσταση, που με τις εξελίξεις στα Βαλκάνια αποκτά πρακτική υπόσταση. Σε έναν ευμετάβλητο κόσμο, οι άνθρωποι αναζητούν ταυτότητα και

ασφάλεια. Αναζητούν ρίζες και στάσεις, ώστε να μπορέσουν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους αντιμέτωποι με το άγνωστο". Παρόμοιες απόψεις εκφράστηκαν και από τον ηγέτη του κυριότερου κόμματος της αντιπολίτευσης στη Σερβία: "Η κατάσταση στη νοτιοανατολική Ευρώπη σύντομα θα απαιτήσει τη διαμόρφωση μιας νέας βαλκανικής συμμαχίας μεταξύ των ορθόδοξων λαών, της Σερβίας, της Βουλγαρίας και της Ελλάδας με σκοπό την αντίσταση στους κινδύνους του Ισλάμ". Πράγματι, βλέπουμε ότι η Ρουμανία συνεργάζεται στενά με τη Σερβία για την αντιμετώπιση των κοινών τους προβλήματων με την ρωμαιοκαθολική Ουγγαρία. Η εξαφάνιση της σοβιετικής απειλής καθιστά την "αφύσικη" συμμαχία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας ουσιαστικά ανούσια όσο εντείνονται οι μεταξύ τους διαμάχες για το Αιγαίο Πέλαγος, την Κύπρο, τη στρατιωτική τους ισορροπία, το ρόλο τους στο ΝΑΤΟ και την Ευρωπαϊκή Ένωση και τις σχέσεις τους με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η Τουρκία επιβεβαιώνει το ρόλο της ως προστάτιδα δύναμη των μουσουλμάνων της Βαλκανικής και παρέχει υποστήριξη στη Βοσνία. Στην πρώην Γιουγκοσλαβία, η Ρωσία υποστηρίζει την ορθόδοξη Σερβία, η Γερμανία προωθεί τα συμφέροντα της ρωμαιοκαθολικής Κροατίας, τα μουσουλμανικά κράτη συσπειρώνονται για την υποστήριξη της βοσνιακής κυβέρνησης, ενώ οι Σέρβοι μάχονται τους Κροάτες, τους μουσουλμάνους της Βοσνίας και τους Αλβανούς μουσουλμάνους. Συνολικά, τα Βαλκάνια έχουν, για μια φορά ακόμα, βαλκανοποιηθεί κατά μήκος των θρησκευτικών συνόρων. "Δυο ειδών συμφέροντα κάνουν την εμφάνισή τους",.παρατήρησε ο Μίσα Γκλένι, "τα συμφέροντα που είναι ντυμένα με την ενδυμασία της ανατολικής Ορθοδοξίας και τα άλλα με την ενδυμασία του Ισλάμ." Υπάρχει η πιθανότητα "ενός ακόμη μεγαλύτερου αγώνα για την επικράτηση του άξονα Βελιγραδίου-Αθήνας ή Αλβανίας-Τουρκίας."

Εν τω μεταξύ, στις περιοχές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης η ορθόδοξη Λευκορωσία, η Μολδαβία και η Ουκρανία έλκονται από τη Ρωσία. Οι Αρμένιοι και οι Αζέροι πολεμούν μεταξύ τους, ενώ η Ρωσία και η Τουρκία, που έχουν αντίστοιχα συγγενικούς δεσμούς μαζί τους, επιχειρούν να τους υποστηρίξουν και ταυτόχρονα να αποτρέψουν μια ενδεχόμενη σύρραξη. Ο ρωσικός στρατός μάχεται τους μουσουλμάνους φονταμενταλιστές στο Τατζικιστάν και τους μουσουλμάνους εθνικιστές στην Τσετσενία. Οι μουσουλμανικές πρώην σοβιετικές δημοκρατίες προσπαθούν να αναπτύξουν διάφορες μορφές οικονομικών και πολιτικών σχέσεων μεταξύ τους, καθώς και να διευρύνουν τους δεσμούς με τις γειτονικές μουσουλμανικές χώρες. Η Τουρκία, το Ιράν και η Σαουδική Αραβία καταβάλλουν μεγάλη προσπάθεια για να καλλιεργήσουν τις σχέσεις τους με αυτά τα νεοσύστατα κράτη. Στην Ινδική χερσόνησο, η Ινδία και το Πακιστάν εξακολουθούν να βρίσκονται στα μαχαίρια όσον αφορά την τύχη του Κασμίρ και τη στρατιωτική ισορροπία μεταξύ τους, την ώρα που οι μάχες στο Κασμίρ εντείνονται και στο εσωτερικό της Ινδίας εμφανίζονται νέες συγκρούσεις μεταξύ των μουσουλμάνων και των φονταμενταλιστών ινδουϊστών.

Στην Ανατολική Ασία, την πατρίδα των ανθρώπων που προέρχονται από έξι

διαφορετικούς πολιτισμούς, επιταχύνεται η συγκέντρωση όπλων, ενώ διάφορες εδαφικές διεκδικήσεις έρχονται στο προσκήνιο. Οι τρεις μικρές κινέζικες χώρες, η Ταϊβάν, το Χογκ Κογκ και η Σιγκαπούρη, καθώς και οι κινέζικες κοινότητες της Νοτιοανατολικής Ασίας προσανατολίζονται ολοένα και περισσότερο προς την Κίνα και βαθμιαία εξαρτώνται περισσότερο από αυτή. Η Βόρεια και η Νότια Κορέα προχωρούν διστακτικά αλλά σταθερά προς την ενοποίηση. Στα κράτη της Νοτιοανατολικής Ασίας οι σχέσεις μεταξύ των μουσουλμάνων, από τη μια, και των Κινέζων και των χριστιανών, από την άλλη, γίνονται ολοένα και εντονότερες και καμιά φορά βίαιες.

Στην Λατινική Αμερική, οι οικονομικοί οργανισμοί –όπως η Mercosur, το Σύμφωνο των Άνδεων και η τριμερής συμφωνία Μεξικού, Κολομβίας και Βενεζουέλας, η Κεντροαμερικανική Κοινή Αγορά– ανανεώνονται επιβεβαιώνοντας τη θέση που εκφράστηκε και από την Ευρωπαϊκή Ένωση ότι, δηλαδή, η οικονομική ενοποίηση προχωρά με γοργούς ρυθμούς, όταν βασίζεται σε πολιτισμική ομοιότητα. Την ίδια στιγμή, οι ΗΠΑ και ο Καναδάς επειχειρούν να απορροφήσουν το Μεξικό στη Βορειοαμερικανική Περιοχή Ελεύθερου Εμπόριου (NAFTA) με μια διαδικασία της οποίας η μακροπρόθεσμη επιτυχία στηρίζεται στην ικανότητα του Μεξικού να επαναπροσδιοριστεί κοινωνικά από λατινοαμερικάνικη σε βορειοαμερικάνικη χώρα.

Με το τέλος τη ψυχροπολεμικής τάξης πραγμάτων, κάποιες χώρες άρχισαν να αναπτύσσουν νέους, αλλά και να αναζωογονούν παλιούς ανταγωνισμούς. Αναζητούν ομαδοποιήσεις και τις βρίσκουν με χώρες που μοιράζονται την ίδια κουλτούρα και τον ίδιο πολιτισμό. Οι πολιτικοί επικαλούνται "ευρύτερες" πολιτισμικές κοινότητες που ξεπερνούν τα όρια του εθνικού κράτους και οι λαοί ταυτίζονται μ' αυτές: "Μεγάλη Σερβία", "Μεγάλη Κίνα", "Μεγάλη Τουρκία", "Μεγάλη Ουγγαρία", "Μεγάλο Αζερμπαϊτζάν", "Μεγάλη Ρωσία", "Μεγάλη Αλβανία", "Μεγάλο Ιράν" και "Μεγάλο Ουζμπεκιστάν".

Θα συμπίπτουν, όμως, πάντα οι πολιτικές και οικονομικές παρατάξεις με τις παρατάξεις της κουλτούρας και του πολιτισμού; Φυσικά όχι. Ανησυχίες για την ισορροπία δυνάμεων θα οδηγήσουν κάποιες φορές σε διαπολιτισμικές συμμαχίες, όπως έγινε όταν ο Φραγκίσκος Α' συμμάχησε με τους Οθωμανούς εναντίον των Αψβούργων. Επίσης, διάφορα είδη οργανισμών που διαμορφώθηκαν για να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς μιας συγκεκριμένης εποχής, συνήθως διατηρούνται και στην επόμενη εποχή. Ωστόσο, το πιθανότερο είναι ότι θα εξασθενίσουν ή θα προσαρμοστούν στα δεδομένα της νέας εποχής. Η Ελλάδα και η Τουρκία αναμφισβήτητα θα παραμείνουν μέλη του ΝΑΤΟ, αλλά οι σχέσεις τους με τα άλλα κράτη είναι πιθανόν να εξασθενίσουν. Το ίδιο συμβαίνει, επίσης, και με τις συμμαχίες των ΗΠΑ με την Ιαπωνία και την Κορέα, την ουσιαστικότερη συμμαχία με το Ισραήλ και τους δεσμούς ασφάλειας με το Πακιστάν.Οι πολυπολιτισμικοί διεθνείς οργανισμοί, όπως ο ASEAN, μπορεί να αντιμετωπίσουν μεγάλες δυσκολίες στη διατήρηση της συνοχής τους. Χώρες όπως η Ινδία και το Πακιστάν, οι οποίες

συνεργάζονταν με διαφορετικές υπερδυνάμεις κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου, τώρα επαναπροσδιορίζουν τα συμφέροντά τους και ψάχνουν για νέους δεσμούς που να αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα των πολιτισμικών πολιτικών. Οι αφρικανικές χώρες που στηρίζονταν από τη Δύση για να αντιταχθούν στη σοβιετική επιρροή, τώρα υποστηρίζουν την ηγεμονία της Νότιας Αφρικής.

Γιατί, όμως, η πολιτισμική ομοιότητα διευκολύνει τη συνεργασία και τη συνοχή, ενώ οι πολιτισμικές διαφορές προκαλούν διαιρέσεις και αντιπαραθέσεις;

Πρώτον, γιατί ο κάθε άνθρωπος έχει πολλαπλές ταυτότητες, οι οποίες μπορεί να ανταγωνίζονται ή να ενισχύουν η μια την άλλη: συγγενικές, επαγγελματικές, πολιτιστικές, θεσμικές, εδαφικές, εκπαιδευτικές, κομματικές, ιδεολογικές και άλλες. Η ταύτιση με μια μόνο διάσταση της ταυτότητας μπορεί να προκαλέσει συγκρούσεις με όσους ταυτίζονται με άλλη διάσταση: χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των Γερμανών εργατών το 1914, που έπρεπε να διαλέξουν ανάμεσα στην ταύτιση της τάξης τους με τη διεθνή εργατική τάξη και στην ταύτιση με το γερμανικό λαό και την αυτοκρατορία. Στο σύγχρονο κόσμο, η πολιτιστική διάσταση της ταυτότητας γίνεται όλο και σπουδαιότερη σε σύγκριση με τις άλλες.

Η σπουδαιότητα της ταυτότητας είναι συνήθως πιο ουσιώδης και άμεση όταν εκφράζεται πρόσωπο με πρόσωπο. Εντούτοις, αυτό δεν σημαίνει ότι πιο περιορισμένες ταυτότητες θα έρθουν απαραίτητα σε σύγκρουση με τις ευρύτερες ταυτότητες. Ένας αξιωματικός του στρατού μπορεί να ταυτιστεί θεσμικά με το λόχο του, το σύνταγμα, τη μεραρχία και τη στρατιά του. Κατά τον ίδιο τρόπο, ένα άτομο μπορεί να ταυτιστεί πολιτιστικά με την οικογένειά του, την εθνολογική ομάδα, την εθνότητα, τη θρησκεία και τον πολιτισμό. Τα έντονα χαρακτηριστικά της ταυτότητας σε χαμηλά επίπεδα μπορεί να αυξήσουν την ένταση σε υψηλότερα επίπεδα. Όπως παρατήρησε και ο Μπούρκ : "Η αγάπη για το σύνολο δεν σβήνει από την εύνοια που δείχνουμε για το επιμέρους (...) Το να συνδέεται κανείς με το επιμέρους, το να αγαπάει τη μικρή οργανωμένη ομάδα στην οποία ανήκει, αποτελεί την πρώτη αρχή (το σπέρμα, θα λέγαμε) της αίσθησης της κοινότητας." Σε έναν κόσμο όπου ο πολιτισμός μετράει, οι διμοιρίες είναι οι φυλές και οι εθνοτικές ομάδες, ενώ τα συντάγματα είναι τα έθνη και οι στρατιές είναι οι πολιτισμοί. Ο αυξανόμενος βαθμός διαφοροποίησης των ανθρώπων σε όλα τα μήκη και πλάτη της Γης κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων, δείχνει ότι οι διαφωνίες μεταξύ των πολιτισμικών ομάδων αποκτούν μεγαλύτερη σημασία. Οι πολιτισμοί αποτελούν τις ευρύτερες πολιτιστικές οντότητες. Επομένως, οι διαμάχες μεταξύ ομάδων διαφορετικών πολιτισμών γίνονται ιδιαίτερα σημαντικές στις διεθνείς σχέσεις.

Δεύτερον, η αυξημένη απήχηση της πολιτιστικής ταυτότητας αποτελεί σε μεγάλο βαθμό, όπως είδαμε στο Τρίτο και Τέταρτο κεφάλαιο, συνέπεια ενός κοινωνικοοικονομικού εκσυγχρονισμού στο ατομικό επίπεδο. Το ξερίζωμα και η απομόνωση που βιώνουν οι άνθρωποι σε ατομικό επίπεδο, δημιουργούν την ανάγκη για πιο ουσιαστικές ταυτότητες. Στο κοινωνικό επίπεδο, οι αυξανόμενες δυνατότητες

και η ενίσχυση της δύναμης των μη δυτικών κοινωνιών ενθαρρύνουν την αναβίωση των ιθαγενών ταυτοτήτων και πολιτισμών.

Τρίτον, η ταυτότητα σε οποιοδήποτε επίπεδο –ατομικό, φυλετικό πολιτισμικό– μπορεί να προσδιοριστεί μόνο σε σχέση με έναν "άλλο", ένα διαφορετικό άτομο, φυλή ή πολιτισμό. Ιστορικά, οι σχέσεις μεταξύ κρατών ή άλλων οντοτήτων του ίδιου πολιτισμού διέφεραν από τις σχέσεις μεταξύ κρατών και οντοτήτων από διαφορετικούς πολιτισμούς. Διαφορετικοί κώδικες καθόριζαν τη συμπεριφορά απέναντι σε αυτούς που είναι "όπως εμείς" και τους "βάρβαρους" που δεν είναι. Οι κανόνες που είχαν τα χριστιανικά έθνη για να αντιμετωπίζουν το ένα το άλλο, ήταν διαφορετικοί από αυτούς με βάση τους οποίους αντιμετώπιζαν τους Τούρκους και άλλους "αλλόθρησκους". Αλλά και οι μουσουλμάνοι συμπεριφέρονται διαφορετικά στους Νταρ Αλ Ισλάμ και διαφορετικά στους Νταρ Αλ Χαρμπ. Οι Κινέζοι αντιμετώπιζαν τους Κινέζους της διασποράς και τους ξένους με διαφορετικό τρόπο. Το πολιτισμικό "εμείς" και το εξωπολιτισμικό "αυτοί" είναι ένα σταθερό στοιχείο στην ιστορία.Αυτές οι διαφορές στην συμπεριφορά που ακολουθούμε στο εσωτερικό και στο εξωτερικό ενός πολιτισμού πηγάζουν:

1. Από την αίσθηση της ανωτερότητας (περιστασιακά και της κατωτερότητας) απέναντι στους ανθρώπους που θεωρούνται διαφορετικοί.
2. Από το φόβο και την έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι σ' αυτούς τους ανθρώπους.
3. Από τη δυσκολία επικοινωνίας με αυτούς, που είναι αποτέλεσμα των διαφορών στη γλώσσα και σε ό,τι θεωρείται καλή συμπεριφορά.
4. Από την έλλειψη οικειότητας όσον αφορά τις αντιλήψεις, τα κίνητρα, τις κοινωνικές σχέσεις και τις κοινωνικές πρακτικές των άλλων πολιτισμών.

Στο σύγχρονο κόσμο, η βελτίωση στα μέσα μεταφοράς και επικοινωνίας προκάλεσε συχνότερες και εντονότερες, πιο ισορροπημένες και πιο περιεκτικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ανθρώπων από διαφορετικούς πολιτισμούς. Γι' αυτό, οι πολιτισμικές ταυτότητες βρίσκουν τώρα μεγαλύτερη απήχηση. Οι Γάλλοι, οι Γερμανοί, οι Βέλγοι και οι Ολλανδοί ολοένα και περισσότερο θεωρούν τον εαυτό τους Ευρωπαίο. Οι μουσουλμάνοι της Μέσης Ανατολής ταυτίζονται και συσπειρώνονται για να υποστηρίξουν τους Βόσνιους και τους Τσετσένους. Οι Κινέζοι σε όλη την Ανατολική Ασία ταυτίζουν τα συμφέροντά τους με τα συμφέροντα της Κίνας. Οι Ρώσοι ταυτίζονται με τους Σέρβους και άλλους ορθόδοξους λαούς και τους παρέχουν την υποστήριξή τους. Αυτά τα ευρύτερα επίπεδα της πολιτιστικής ταυτότητας απαιτούν μεγαλύτερη επίγνωση των πολιτισμικών διαφορών καθώς και της ανάγκης να προστατευτούν οι διαφορές μεταξύ του "εμείς" και του "αυτοί".

Τέταρτον, οι πηγές των συγκρούσεων μεταξύ των κρατών και των ομάδων διαφορετικών πολιτισμών είναι, σε μεγάλο βαθμό, αυτές οι οποίες πάντα προκαλούσαν τις συγκρούσεις μεταξύ των ομάδων: ο έλεγχος ανθρώπων, εδαφών, πλούτου και πηγών ενέργειας, καθώς και ο έλεγχος του συσχετισμού δύναμης, δηλαδή της

ικανότητας να επιβάλλουν τις αξίες, τον πολιτισμό και τους θεσμούς στην άλλη ομάδα. Ωστόσο, οι διαφωνίες μεταξύ των πολιτιστικών ομάδων μπορεί να αφορούν και πολιτιστικά ζητήματα. Οι κοσμικού τύπου ιδεολογικές διαφορές μεταξύ του μαρξισμού-λενινισμού και της φιλελεύθερης δημοκρατίας μπορούν να συζητηθούν, αν όχι να λυθούν. Οι διαφορές που αφορούν υλικά συμφέροντα μπορεί να συζητηθούν και συχνά να διευθετηθούν με συμβιβασμό. Μόνο οι διαφορές που αναφέρονται σε πολιτιστικά συμφέροντα δεν γίνεται να συζητηθούν και να διευθετηθούν. Οι ινδουϊστές και οι μουσουλμάνοι είναι απίθανο να διευθετήσουν το ζήτημα αν θα πρέπει να χτιστεί ναός ή τζαμί στην Αγιούντχια χτίζοντας και τα δυο ή κανένα από τα δυο, ή χτίζοντας ένα κτίριο που να στεγάζει και τα δυο. Ούτε είναι δυνατόν η εδαφική διεκδίκηση των Αλβανών μουσουλμάνων και των ορθόδοξων Σέρβων στο Κόσοβο, ή η διεκδίκηση των Εβραίων και των Αράβων στην Ιερουσαλήμ να διευθετηθούν εύκολα· και αυτό γιατί για κάθε πλευρά έχει μεγάλη ιστορική, πολιτισμική και συναισθηματική αξία η διεκδικούμενη περιοχή. Με παρόμοιο τρόπο, ούτε οι γαλλικές αρχές αλλά ούτε και οι μουσουλμάνοι της Γαλλίας είναι πιθανό να αποδεχτούν ένα συμβιβασμό, ο οποίος θα επέτρεπε στις μουσουλμάνες μαθήτριες να φορούν τη μουσουλμανική μαντήλα μέρα παρά μέρα κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Τέτοιου είδους πολιτισμικά ζητήματα απαιτούν ένα ναι ή ένα όχι, ουσιαστικά, δηλαδή, δεν αφήνουν περιθώρια επιλογής.

Πέμπτο και τελευταίο, οι αντιπαραθέσεις είναι πανταχού παρούσες. Το μίσος είναι ανθρώπινο συναίσθημα. Οι άνθρωποι για να αυτοπροσδιοριστούν και να κινητοποιηθούν χρειάζονται εχθρούς: ανταγωνιστές στη δουλειά, αντίζηλους στην επιτυχία, αντίπαλους στην πολιτική. Από τη φύση τους οι άνθρωποι είναι δύσπιστοι και βλέπουν σαν απειλή αυτούς που διαφέρουν και που μπορεί να έχουν την ικανότητα να τους βλάψουν. Η επίλυση μιας σύγκρουσης και η εξαφάνιση ενός εχθρού παράγουν προσωπικές , κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις, οι οποίες γεννούν, με τη σειρά τους, νέες συγκρούσεις και καινούργιους εχθρούς.Η τάση αντιπαράθεσης του "εμείς" έναντι των "άλλων", όπως είπε ο Αλή Μαζρούι, "είναι στην πολιτική αρένα σχεδόν οικουμενική". Στο σύγχρονο κόσμο, το "εμείς" και το "αυτοί" είναι όλο και περισσότερο πιθανό να αναφέρεται σε ανθρώπους διαφορετικών πολιτισμών. Το τέλος του ψυχρού πόλεμου δεν έθεσε τέρμα στις διαμάχες. Αντιθέτως, δημιούργησε καινούργιες ταυτότητες που βασίζονται στα πολιτισμικά δεδομένα και οδήγησε σε νέες μορφές συγκρούσεων μεταξύ των πολιτισμών. Ταυτόχρονα, η κοινή κουλτούρα ενθαρρύνει τη συνεργασία μεταξύ των κρατών και των ομάδων οι οποίες ανήκουν στον ίδιο πολιτισμό. Αυτό μπορούμε να το παρατηρήσουμε στις διάφορες μορφές περιφερειακών οργανισμών.

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

Στις αρχές της δεκαετίας 1990, έγιναν πολλές συζητήσεις για την περιφερειακή

αντίληψη και τον καταμερισμό της διεθνούς πολιτικής σε περιφερειακές πολιτικές. Όσον αφορά τα ζητήματα παγκόσμιας ασφάλειας, οι περιφερειακές συγκρούσεις αντικατέστησαν την παγκόσμια σύγκρουση. Οι μεγάλες δυνάμεις, όπως οι ΗΠΑ, η Ρωσία και η Κίνα, αλλά και μικρότερες δυνάμεις, όπως η Σουηδία και η Τουρκία, επαναπροσδιόρισαν τα συμφέροντά τους στον τομέα της ασφάλειας με βάση τους περιφερειακούς όρους. Το εμπόριο μέσα στις περιφέρειες αναπτύχθηκε γρηγορότερα απ' ό,τι το εμπόριο μεταξύ περιφερειών. Πολλοί ήταν εκείνοι που προέβλεψαν την εμφάνιση περιφερειακών οικονομικών συνασπισμών– ευρωπαϊκών, βορειοαμερικανικών, ανατολικοασιατικών και άλλων.

Ωστόσο, ο όρος "περιφερειακή αντίληψη" δεν μπορεί να περιγράψει επαρκώς τις εξελίξεις. Οι περιφέρειες είναι γεωγραφικές και όχι πολιτικές ή πολιτισμικές οντότητες. Όπως συνέβη με τα Βαλκάνια και η Μέση Ανατολή, μπορεί να διασπαστούν εξαιτίας διαπολιτιστικών συγκρούσεων ή συγκρούσεων στο εσωτερικό του ίδιου πολιτισμού. Οι περιφέρειες μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για συνεργασία μεταξύ κρατών, μόνο στο βαθμό που η γεωγραφία συμπίπτει με τον πολιτισμό. Διαχωρισμένη από τον πολιτισμό, η γειτνίαση από μόνη της δεν φέρνει την ομοιότητα, μπορεί, μάλιστα, οδηγήσει σε διαφορές. Οι στρατιωτικές συμμαχίες και οι οικονομικοί οργανισμοί απαιτούν συνεργασία μεταξύ των μελών τους. Η συνεργασία βασίζεται στην εμπιστοσύνη και η εμπιστοσύνη απορρέει ευκολότερα από τις κοινές αξίες και τον κοινό πολιτισμό. Ενώ η ηλικία και ο σκοπός παίζουν σημαντικό ρόλο, η συνολική αποτελεσματικότητα των περιφερειακών οργανισμών είναι αντιστρόφως ανάλογη προς την πολιτισμική διαφοροποίηση των μελών τους. Γενικώς, οι μονοπολιτισμικοί οργανισμοί κάνουν περισσότερα πράγματα και είναι πιο επιτυχημένοι από τους πολυπολιτισμικούς οργανισμούς. Αυτό ισχύει για τους πολιτικούς και τους οικονομικούς οργανισμούς, καθώς και για τους οργανισμούς ασφάλειας

Η επιτυχία του ΝΑΤΟ οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, στο γεγονός ότι είναι ο κεντρικός οργανισμός ασφάλειας των δυτικών χωρών που έχουν κοινές αξίες και φιλοσοφικές απόψεις. Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι προϊόν μιας κοινής κουλτούρας.Ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, από την άλλη μεριά, περιλαμβάνει χώρες από τρεις πολιτισμούς με διαφορετικές αξίες και συμφέροντα γεγονός που γεννά μεγάλα εμπόδια στην ανάπτυξη σημαίνουσας θεσμικής ταυτότητας και στην ανάληψη σημαντικών πρωτοβουλιών. Η μονοπολιτισμική Κοινότητας της Καραϊβικής (CARICOM), που αποτελείται από δεκατρείς αγγλόφωνες πρώην βρετανικές αποικίες, έχει οδηγήσει σε μεγάλη ποικιλία από συμφωνίες συνεργασίας. Ωστόσο, οι προσπάθειες για τη δημιουργία ευρύτερων συνεργασιών που να γεφυρώνουν τις δυο πλευρές στα αγγλοϊσπανικά πολιτισμικά σύνορα έχουν αποτύχει. Αυτή είναι η εμπειρία από τη Νοτιοασιατική Ένωση για την Περιφερειακή Συνεργασία που ιδρύθηκε το 1985 και περιλάμβανε εφτά ινδουϊστικά, μουσουλμανικά και βουδιστικά κράτη, και ήταν σχεδόν αδύνατο να κάνει συνεδριάσεις.

Η πολιτιστική αναδιαμόρφωση της παγκόσμιας πολιτικής

Η σχέση του πολιτισμού με την περιφερειακή αντίληψη γίνεται φανερή αν την εξετάσουμε από τη σκοπιά της οικονομικής ολοκλήρωσης. Ξεκινώντας από το στάδιο της ατελούς συνεργασίας και καταλήγοντας στο στάδιο της ολοκληρωμένης, τα βήματα της οικονομικής ολοκλήρωσης είναι τα εξής:

1. περιοχή ελεύθερου εμπόριου
2. τελωνειακή σύνδεση
3. κοινή αγορά
4. οικονομική ενοποίηση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση προχώρησε στο δρόμο της ολοκλήρωσης αποκτώντας μια κοινή αγορά και έχοντας πολλά στοιχεία μιας οικονομικής ενοποίησης. Οι σχετικά ομοιογενείς χώρες της Mercosur και του Συμφώνου των Άνδεων βρίσκονταν το 1994 στο στάδιο της τελωνειακής ένωσης. Στην Ασία, η πολυπολιτισμική ASEAN μόλις το 1992 άρχισε να εξελίσσεται σε περιοχή ελεύθερου εμπόριου. Άλλοι πολυπολιτισμικοί οργανισμοί καθυστέρησαν ακόμα περισσότερο. Το 1995, με εξαίρεση τη NAFTA, κανείς τέτοιος οργανισμός δεν είχε δημιουργήσει μία περιοχή ελεύθερου εμπορίου, πόσο μάλλον μία περιοχή οικονομικής ολοκήρωσης.

Στη Δυτική Ευρώπη και τη Λατινική Αμερική, η πολιτική και πολιτισμική ομοιότητα παράγουν συνεργασία και περιφερειακούς οργανισμούς. Οι δυτικοευρωπαίοι και οι λατινοαμερικανοί γνωρίζουν ότι έχουν πολλά κοινά στοιχεία μεταξύ τους. Στην Ανατολική Ασία υπάρχουν πέντε πολιτισμοί (έξι αν συμπεριλάβουμε και τη Ρωσία). Συνεπώς, αυτή η περιοχή είναι κατάλληλη για τη δημιουργία ουσιαστικών οργανισμών που δεν είναι ριζωμένοι σε έναν κοινό πολιτισμό. Στις αρχές της δεκαετίας 1990, δεν υπήρχε κανένας οργανισμός ασφάλειας και καμία πολύπλευρη στρατιωτική συμμαχία που να μπορεί να συγκριθεί με το ΝΑΤΟ. Ένας πολυπολιτισμικός περιφερειακός οργανισμός, ο ASEAN, είχε αρχίσει να δημιουργείται το 1967 με ένα κινέζικο, ένα βουδιστικό, ένα χριστιανικό και δυο μουσουλμανικά κράτη μέλη. Όλα τα κράτη αντιμετώπιζαν πολλές προκλήσεις από τους κομμουνιστές αντάρτες, από το Βόρειο Βιετνάμ και την Κίνα.

Ο ASEAN πολύ συχνά αναφέρεται ως παράδειγμα αποτελεσματικού πολυπολιτισμικού οργανισμού. Αποτελεί, ωστόσο, παράδειγμα για τους περιορισμούς που μπορούν να προκύψουν σ' έναν τέτοιο οργανισμό. Η ASEAN δεν είναι στρατιωτική συμμαχία. Τα μέλη της, όμως, συνεργάζονται κάποιες φορές για στρατιωτικά ζητήματα, σε διμερή βάση, και διογκώνουν τους στρατιωτικούς προϋπολογισμούς τους, εν αντιθέσει με τις περικοπές που κάνουν οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες και οι χώρες της Λατινικής Αμερικής. Στο οικονομικό μέτωπο, ο ASEAN ήταν φτιαγμένος από την αρχή έτσι ώστε να μπορέσει να επιτύχει "μια οικονομική συνεργασία και όχι οικονομική ολοκλήρωση". Το αποτέλεσμα ήταν ότι η περιφερειακή αντίληψη οδήγησε σε χαμηλούς ρυθμούς και δεν αναμένεται να δημιουργηθεί περιοχή ελεύθερου εμπόριου πριν μπούμε στον 21ο αιώνα. Το

1978, ο ASEAN θεσμοθέτησε τη Διάσκεψη των Υπουργών στην οποία οι υπουργοί των Εξωτερικών θα μπορούσαν να συναντήσουν τους “εταίρους του διαλόγου”: τις ΗΠΑ, την Ιαπωνία, τον Καναδά, την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία, την Κορέα και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Όμως η Διάσκεψη των Υπουργών ήταν πρωταρχικά ένα φόρουμ διμερών συζητήσεων και ήταν ανίκανη να αντιμετωπίσει “οποιοδήποτε σημαντικό ζήτημα ασφάλειας”. Το 1993, ο ASEAN θεσμοθέτησε έναν ακόμη ευρύτερο χώρο συνάντησης, το Περιφερειακό Φόρουμ της ASEAN, που περιλάμβανε, εκτός από τα μέλη της, και τη Ρωσία, την Κίνα, το Βιετνάμ, το Λάος και την Παπούα Νέα Γουϊνέα. Εντούτοις, όπως υποδηλώνει και το όνομά του, αυτός ο οργανισμός ήταν ένας χώρος για συζητήσεις και όχι για δράση. Τα μέλη χρησιμοποίησαν την πρώτη συνάντηση του Ιουλίου του 1994 για να γνωστοποιήσουν “τις απόψεις τους σε ζητήματα περιφερειακής ασφάλειας”, αλλά τα αμφιλεγόμενα ζητήματα αποφεύχθηκαν, διότι, όπως σχολίασε ένας αξιωματούχος, “αν γινόταν συζήτηση, γι’ αυτά, οι συμμετέχοντες θα προχωρούσαν σε επιθέσεις ο ένας εναντίον του άλλου”.Ο ASEAN και οι παραφυάδες του αποδεικνύουν τα όρια πολυπολιτισμικών περιφερειακών οργανισμών.

Ουσιώδεις περιφερειακοί οργανισμοί στην Ανατολική Ασία θα εμφανιστούν μόνο όταν θα υπάρξει επαρκής πολιτισμική ομοιότητα για να τους στηρίξει. Αναμφισβήτητα, οι κοινωνίες της Ανατολικής Ασίας έχουν κάποια κοινά στοιχεία, που τις διαφοροποιούν από τις δυτικές. Ο πρωθυπουργός της Μαλαισίας Μαχαθίρ Μοχάμαντ υποστηρίζει ότι αυτές οι ομοιότητες παρέχουν μια βάση για ενοποίηση και προώθησε την ιδέα της δημιουργίας της Ανατολικοασιατικής Οικονομικής Επιτροπής. Αυτή η επιτροπή θα περιλάμβανε τις χώρες του ASEAN, τη Μιανμάρ, την Ταϊβάν, το Χογκ Κογκ, τη Νότια Κορέα και κυρίως την Κίνα και την Ιαπωνία. Ο Μαχαθίρ υποστηρίζει ότι η Ανατολικοασιατική Οικονομική Διάσκεψη (EAEC) είναι ριζωμένη σε έναν κοινό πολιτισμό. Δεν θα πρέπει να θεωρείται “μόνο ως γεωγραφική ομάδα επειδή βρίσκεται στην Ανατολική Ασία, αλλά επίσης ως πολιτιστική ομάδα. Και παρόλο που οι ανατολικοασιάτες μπορεί να είναι Ιάπωνες, Κορεάτες, ή Ινδονήσιοι, πολιτισμικά έχουν ομοιότητες (...) Οι Ευρωπαίοι συσπειρώνονται, οι Αμερικανοί επίσης. Το ίδιο πρέπει να κάνουμε και εμείς οι Ασιάτες”. Ο σκοπός αυτής της επιτροπής, όπως είπε ένας από τους συνεργάτες της, είναι να προωθήσει το “περιφερειακό εμπόριο μεταξύ των χωρών που έχουν ομοιότητες εδώ στην Ασία”.

Αυτό που υπογραμμίζει η πρόταση της EAEC είναι ότι τα οικονομικά ακολουθούν τον πολιτισμό. Η Αυστραλία, η Νέα Ζηλανδία και οι ΗΠΑ δεν συμπεριλαμβάνονται σε αυτήν, επειδή δεν είναι πολιτισμικά ασιατικές. Ωστόσο, η επιτυχία της EAEC στηρίζεται σε σημαντικό βαθμό στην συμμετοχή της Ιαπωνίας και της Κίνας. Ο Μαχαθίρ έκανε έκκληση στους Ιάπωνες να συμμετέχουν. “Η Ιαπωνία είναι ασιατική. Η Ιαπωνία ανήκει στην Ανατολική Ασία”, δήλωσε μιλώντας σε ιαπωνικό ακροατήριο. “Δεν μπορείτε να διαφωνήσετε με αυτό το γεω-πολιτισμικό γεγονός. Ανήκετε εδώ”. Η ιαπωνική κυβέρνηση, όμως, δεν είχε πρόθεση

να ενταχθεί στην EAEC, εν μέρει επειδή φοβόταν μήπως προσβάλει τις ΗΠΑ και εν μέρει επειδή ήταν διχασμένη όσον αφορά το αν θα πρέπει να ταυτιστεί με την Ασία ή όχι. Αν η Ιαπωνία γίνει μέλος της EAEC, θα κυριαρχήσει σ' αυτήν και αυτό είναι πιθανό να προκαλέσει φόβο και αβεβαιότητα στα υπόλοιπα μέλη, ενώ θα διεγείρει ανταγωνιστικές διαθέσεις από της πλευρά της Κίνας. Για αρκετά χρόνια, γίνονταν πολλές συζητήσεις σχετικά με τη δημιουργία ενός ασιατικού "συνασπισμού του γιεν" με πρωτοβουλία της Ιαπωνίας, ώστε να εξισορροπηθούν η Ευρωπαϊκή Ένωση και η NAFTA. Η Ιαπωνία, όμως, είναι μοναχική χώρα, που έχει ελάχιστες πολιτισμικές επαφές με τους γείτονές της. Έτσι, ως το 1995 δεν είχε πραγματοποιηθεί ο "συνασπισμός του γιεν".

Και ενώ ο ASEAN, προχωρούσε με αργούς ρυθμούς, ο "συνασπισμός του γιεν" παρέμενε όνειρο, η EAEC δεν απογειωνόταν και η Ιαπωνία ταλαντευόταν, οι οικονομικές ανταλλαγές στην Ανατολική Ασία αυξήθηκαν θεαματικά. Η επέκταση αυτή οφειλόταν κυρίως στους πολιτισμικούς δεσμούς μεταξύ των Κινέζων της Ανατολικής Ασίας. Αυτοί οι δεσμοί προκάλεσαν την "άτυπη οικονομική ολοκλήρωση" μιας διεθνούς οικονομίας που στηρίζεται στην Κίνα, η οποία σε πολλά θέματα θα μπορούσε να συγκριθεί με τη Χανσεατική Ένωση και ίσως να "οδηγούσε σε μία de facto κινέζικη κοινή αγορά". Στην Ανατολική Ασία όπως παρατηρήθηκε και αλλού, η πολιτισμική ομοιότητα ήταν προϋπόθεση για την ουσιαστική οικονομική ενοποίηση.

Το τέλος του ψυχρού πόλεμου προκάλεσε το ενδιαφέρον για τη δημιουργία νέων αλλά και την ανανέωση παλιών περιφερειακών οικονομικών οργανισμών. Η επιτυχία αυτών των προσπαθειών στηριζόταν σε σημαντικό βαθμό στην πολιτισμική ομοιογένεια των κρατών που συμμετείχαν σε αυτούς. Το σχέδιο του Σιμόν Πέρες το 1994 για μια κοινή αγορά στη Μέση Ανατολή μάλλον θα παραμείνει ένας "αντικατοπτρισμός". "Ο αραβικός κόσμος", σχολίασε ένας Άραβας αξιωματούχος, "δεν χρειάζεται ένα θεσμό ή μια τράπεζα ανάπτυξης στην οποία θα συμμετέχει το Ισραήλ". Η Ένωση των Κρατών της Καραϊβικής που δημιουργήθηκε το 1994 για να ενώσει την CARICOM με την Αϊτή και τις ισπανόφωνες χώρες της περιοχής, φαίνεται να μη μπορεί να ξεπεράσει τις γλωσσικές και πολιτισμικές διαφορές των μελών της, καθώς και τον ισχυρό προσανατολισμό των πρώην βρετανικών αποικιών προς τις ΗΠΑ. Από την άλλη μεριά, όμως, οι προσπάθειες να δημιουργηθούν περισσότερο ομοιογενείς πολιτισμικά οργανισμοί καρποφόρησαν. Αν και επρόκειτο για χώρες που τις χώριζαν διάφορα προβλήματα, το Πακιστάν, το Ιράν και η Τουρκία ενεργοποίησαν εκ νέου το 1985 την ετοιμοθάνατη περιφερειακή Συνεργασία για την Ανάπτυξη την οποία είχαν ιδρύσει το 1977. Την μετονόμασαν σε Οικονομικό Οργανισμό Συνεργασίας (ECO). Προχώρησαν σε σημαντικές συμφωνίες για τη μείωση των δασμών, αλλά και για πολλά άλλα μέτρα. Το 1992, στα μέλη της ECO προστέθηκαν το Αφγανιστάν και έξι μουσουλμανικές πρώην σοβιετικές δημοκρατίες. Το 1991, συμφώνησαν να δημιουργήσουν αρχικά μια κοινή αγορά. Το 1994, τα δυο μεγαλύτερα κράτη, το

Ουζμπεκιστάν και το Καζακστάν, υπέγραψαν μια συμφωνία "ελεύθερης διακίνησης προϊόντων, υπηρεσιών και κεφαλαίων" και συντονισμού της οικονομικής, νομισματικής και δασμολογικής πολιτικής. Το 1991, η Βραζιλία, η Αργεντινή, η Ουρουγουάη και η Παραγουάη συνεργάστηκαν με τη Mercosur με στόχο να επιταχύνουν την πορεία οικονομικής ολοκλήρωσης. Μέχρι το 1995, κατόρθωσαν να κάνουν μια μερική τελωνειακή ένωση. Το 1990, η σχεδόν απενεργοποιημένη Κεντροαμερικανική Κοινή Αγορά διαμόρφωσε μια περιοχή ελεύθερου εμπόριου. Το 1994, η σχεδόν απενεργοποιημένη Ομάδα των Άνδεων προχώρησε σε τελωνειακή ένωση. Το 1992, η Πολωνία, η Ουγγαρία, η Δημοκρατία της Τσεχίας και η Σλοβακία συμφώνησαν στην ίδρυση μιας Κεντροευρωπαϊκής Περιοχής Ελεύθερου Εμπόριου και μέσα στο 1994 το χρονοδιάγραμμα για την πραγματοποίησή της προχώρησε με πολύ γρήγορους ρυθμούς.

Η οικονομική ολοκλήρωση ακολουθεί την ανάπτυξη του εμπόριου. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1980 και στις αρχές της δεκαετίας 1990, οι εμπορικές συναλλαγές στα όρια των περιφερειών αναπτύχθηκαν πολύ περισσότερο από τις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ περιφερειών. Οι συναλλαγές στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελούσαν το 50,6% του συνόλου των εμπορικών συναλλαγών της Ένωσης το 1980 και το 58,9% το 1989. Παρόμοιες αλλαγές σημειώθηκαν και στη Βόρεια Αμερική και την Ανατολική Ασία. Στη Λατινική Αμερική, η δημιουργία της Mercosur και η αναβίωση του Συμφώνου των Άνδεων προκάλεσαν αύξηση του ενδολατινοαμερικανικού εμπόριου στις αρχές της δεκαετίας 1990· οι συναλλαγές μεταξύ της Βραζιλίας και της Αργεντινής διπλασιάστηκαν και μεταξύ της Κολομβίας και της Βενεζουέλας τετραπλασιάστηκαν από το 1990 ως το 1993. Το 1994, η Βραζιλία πήρε τη θέση των ΗΠΑ ως ο κυριότερος εμπορικός συνεργάτης της Αργεντινής. Η δημιουργία της NAFTA συνοδεύτηκε, επίσης, από σημαντική άνοδο των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των ΗΠΑ και του Μεξικού. Το εμπόριο στην Ανατολική Ασία αναπτύχθηκε επίσης γρηγορότερα από το εμπόριο μεταξύ της Ασίας και άλλων περιοχών του κόσμου. Μοναδικό εμπόδιο στάθηκε η τάση της Ιαπωνίας να κρατάει κλειστές τις αγορές της. Από την άλλη μεριά, το εμπόριο μεταξύ των χωρών της κινέζικης πολιτισμικής ζώνης (του ASEAN, της Ταϊβάν, του Χογκ Κογκ, της Νότιας Κορέας και της Κίνας) αυξήθηκε από 20% το 1970 σε 30% το 1992, ενώ το μερίδιο της Ιαπωνίας εμπόριο με αυτή την περιοχή έπεσε από 23% σε 13%. Το 1992, οι εξαγωγές της κινέζικης ζώνης σε άλλες ζώνες ξεπέρασαν τις εξαγωγές της στις ΗΠΑ και στην Ιαπωνία και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η Ιαπωνία, μοναδική στο είδος της χώρα και πολιτισμός, αντιμετωπίζει δυσκολίες στην ανάπτυξη των οικονομικών της δεσμών με την Ανατολική Ασία καθώς και στην επίλυση των οικονομικών διαφορών της με τις ΗΠΑ και την Ευρώπη. Και παρά τους ισχυρούς εμπορικούς και επενδυτικούς δεσμούς που μπορεί να οικοδομήσει η Ιαπωνία με τις χώρες της Ανατολικής Ασίας, οι πολιτισμικές διαφορές που τη χωρίζουν από αυτές τις χώρες, και συγκεκριμένα από τη σημαντική

κινέζικη οικονομική ελίτ, δεν της επιτρέπουν να δημιουργήσει μια περιφερειακή οικονομική ομαδοποίηση με επικεφαλής την ίδια, η οποία να μπορεί να συγκριθεί με τη NAFTA ή την Ευρωπαϊκή Ένωση. Την ίδια στιγμή, οι πολιτιστικές της διαφορές με τη Δύση ενισχύουν τις παρεξηγήσεις και τον ανταγωνισμό με τις ΗΠΑ και την Ευρώπη. Αν,όπως φαίνεται, η οικονομική ολοκλήρωση στηρίζεται στην πολιτισμική ομοιότητα, τότε η Ιαπωνία, ως πολιτισμικά μοναχική χώρα, θα έχει μέλλον οικονομικά μοναχικό.

Στο παρελθόν, τα πρότυπα του εμπορίου μεταξύ των κρατών ακολουθούσαν τα πρότυπα των συμμαχιών και πορεύονταν παράλληλα με αυτές. Στον αναδυόμενο κόσμο, οι μορφές του εμπορίου θα επηρεαστούν καθοριστικά από τα πρότυπα του πολιτισμού. Οι επιχειρηματίες κάνουν συμφωνίες με άτομα που μπορούν να καταλάβουν και να εμπιστευτούν. Τα κράτη παραδίδουν την κυριαρχία στις διεθνείς οργανώσεις που αποτελούνται από ομοιογενείς χώρες τις οποίες καταλαβαίνουν και εμπιστεύονται. Οι ρίζες της οικονομικής συνεργασίας βρίσκονται στην πολιτισμική ομοιότητα.

Η ΔΟΜΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου, οι χώρες σε σχέση με τις υπερδυνάμεις ήταν σύμμαχοι, δορυφόροι, πελάτες, ουδέτερες ή αδέσμευτες. Στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο, τα κράτη σε σχέση με τους πολιτισμούς είναι μέλη, κράτη πυρήνες, μοναχικές ή διχασμένες χώρες. Ακριβώς όπως οι φυλές και τα έθνη, οι πολιτισμοί έχουν πολιτικές δομές. Ένα κράτος μέλος είναι ένα κράτος που, πολιτιστικά, είναι πλήρως ταυτισμένο με έναν πολιτισμό, όπως η Αίγυπτος με τον αραβοϊσλαμικό πολιτισμό και η Ιταλία με το δυτικό. Επίσης, σε έναν πολιτισμό μπορεί να ανήκουν άνθρωποι με κοινή κουλτούρα, που ζουν, όμως, σε κράτη όπου κυριαρχούν άλλοι πολιτισμοί. Οι πολιτισμοί συνήθως διαθέτουν μια χώρα που θεωρείται από τα μέλη τους επίκεντρο του συγκεκριμένου πολιτισμού. Πρόκειται για τα λεγόμενα κράτη πυρήνες, που είναι τα ισχυρότερα κράτη του πολιτισμού.

Ο αριθμός αλλά και ο ρόλος των κρατών πυρήνων διαφέρει από πολιτισμό σε πολιτισμό και μπορεί να αλλάξει με την πάροδο του χρόνου. Για παράδειγμα, ο ιαπωνικός πολιτισμός είναι σχεδόν ταυτόσημος με το κράτος πυρήνα αυτού του πολιτισμού.Ο σινικός, ο ορθόδοξος και ινδουϊστικός πολιτισμός έχουν ένα κυρίαρχο κράτος πυρήνα, κράτη μέλη καθώς και πολλούς ανθρώπους σε κράτη που κυριαρχούν άλλοι πολιτισμοί (Κινέζοι της Νοτιοανατολικής Ασίας, γειτονικές χώρες της Ρωσίας και οι Ταμίλ της Σρι Λάνκα). Ιστορικά, η Δύση είχε συνήθως διάφορα κράτη πυρήνες. Στις μέρες μας, έχει δυο, τις ΗΠΑ και το γαλλογερμανικό πυρήνα της Ευρώπης, ενώ μεταξύ των δύο υπάρχει η Βρετανία που λειτουργεί ως ένα επιπλέον κέντρο εξουσίας. Το Ισλάμ, η Λατινική Αμερική και η Αφρική δεν έχουν κράτη πυρήνες. Αυτό οφείλεται, εν μέρει, στον ιμπεριαλισμό των δυτικών δυνάμεων, που μοίρασαν μεταξύ τους την Αφρική, τη Μέση Ανατολή και, σε προηγούμενους αιώνες αλλά λιγότερο καθοριστικά, τη Λατινική Αμερική.

Στο Έβδομο κεφάλαιο συζητήσαμε για την απουσία ενός κράτους πυρήνα στο Ισλάμ και τα προβλήματα που αυτή δημιουργεί σε μουσουλμάνους και μη. Όσον αφορά τη Λατινική Αμερική, η Ισπανία θα μπορούσε, θεωρητικά, να γίνει κράτος πυρήνας ενός ισπανόφωνου ή ιβηρικού πολιτισμού, αλλά οι πολιτικοί ηγέτες της Ισπανίας συνειδητά επέλεξαν να γίνουν μέλη του δυτικού πολιτισμού και να διατηρήσουν πολιτιστικές σχέσεις με τις πρώην αποικίες τους. Η Βραζιλία, από πλευράς μεγέθους, πλούτου, πληθυσμού, στρατιωτικής και οικονομικής δύναμης, θα μπορούσε να ηγηθεί του λατινοαμερικανικού πολιτισμού. Ωστόσο, η Βραζιλία είναι για τη Λατινική Αμερική ό,τι το Ιράν για το Ισλάμ. Αν και διαθέτει όλα τα προσόντα για να γίνει κράτος πυρήνας, οι επιμέρους πολιτιστικές διαφορές (η γλώσσα για τη Βραζιλία και η θρησκεία για το Ιράν) την εμποδίζουν να αναλάβει έναν τέτοιο ρόλο. Συνεπώς, η Λατινική Αμερική διαθέτει πολλές χώρες, όπως η Βραζιλία, το Μεξικό, η Βενεζουέλα και η Αργεντινή, που συνεργάζονται αλλά και συναγωνίζονται για την αρχηγία. Επιπλέον, η κατάσταση της Λατινικής Αμερικής περιπλέκεται από το γεγονός ότι το Μεξικό προσπαθεί να επαναπροσδιορίσει την ταυτότητά του ως βορειοαμερικανική χώρα, ενώ είναι πιθανό η Χιλή και άλλες χώρες να ακολουθήσουν τον ίδιο δρόμο. Τελικά, ο λατινοαμερικάνικος πολιτισμός μπορεί να ενωθεί με το δυτικό και να γίνει μέρος του.

Επίσης, ένα κράτος πυρήνας που πιθανώς θα θελήσει να διεκδικήσει την ηγεσία της νότια της Σαχάρας Αφρικής, θα αντιμετωπίσει το πρόβλημα του διαχωρισμού της περιοχής σε αγγλόφωνες και γαλλόφωνες χώρες. Για σύντομο χρονικό διάστημα, η Ακτή του Ελεφαντοστού υπήρξε το κράτος πυρήνας της γαλλόφωνης Αφρικής. Ωστόσο, σε μεγάλο βαθμό, το κυριότερο κράτος πυρήνας της γαλλόφωνης Αφρικής είναι η ίδια η Γαλλία, που μετά την ανεξαρτησία των χωρών αυτών διατήρησε στενούς οικονομικούς, στρατιωτικούς και πολιτικούς δεσμούς με τις πρώην αποικίες της. Οι δυο αφρικανικές χώρες που διαθέτουν τα προσόντα να γίνουν κράτη πυρήνες είναι αγγλόφωνες. Το μέγεθος, ο πλούτος και η τοποθεσία κάνουν τη Νιγηρία μια από τις υποψήφιες χώρες. Αλλά, ο πολιτισμικός διχασμός στο εσωτερικό της, η εκτεταμένη διαφθορά, η πολιτική αστάθεια, η καταπιεστική κυβέρνηση και τα οικονομικά προβλήματα την έχουν εμποδίσει να λειτουργήσει ως κράτος πυρήνας, αν και για ένα διάστημα το είχε καταφέρει. Αντιθέτως, η ειρηνική μετάβαση της Νότιας Αφρικής από το απαρτχάιντ στη δημοκρατία, η βιομηχανική της δύναμη, το υψηλό επίπεδο της οικονομικής της ανάπτυξης, εν συγκρίσει με το επίπεδο των άλλων αφρικανικών κρατών, η στρατιωτική της δύναμη, ο φυσικός της πλούτος και η εκλεπτυσμένη πολιτική ηγεσία της, η συνύπαρξη μαύρων με λευκούς, κάνουν τη χώρα αυτή τον πιθανότερο ηγέτη της αγγλόφωνης Αφρικής και, ενδεχομένως, και της νότια της Σαχάρας Αφρικής.

Μια μοναχική χώρα δεν διαθέτει πολιτιστικές ομοιότητες με άλλες χώρες. Η Αιθιοπία, για παράδειγμα, απομονώνεται πολιτιστικά από άλλες χώρες λόγω της Αμχαρικής γλώσσας που γράφεται στο αιθιοπικό αλφάβητο, λόγω της θρησκείας της, της Κοπτικής Ορθοδοξίας, λόγω της αυτοκρατορικής της ιστορίας και λόγω

της θρησκευτικής διαφοροποίησής της από τους γειτονικούς της μουσουλμανικούς λαούς. Αν και παραδοσιακά η Αϊτή απολαμβάνει τους πολιτιστικούς της δεσμούς με την Γαλλία, η κρεολική γλώσσα, η θρησκεία Βουντού, η καταγωγή της από τους επαναστατημένους σκλάβους και η βίαιη ιστορία της την μετατρέπουν σε χώρα μοναχική. Ο Σίντνεϋ Μιτς παρατήρησε ότι "κάθε έθνος είναι μοναδικό, αλλά η Αϊτή ανήκει σε δική της κατηγορία." Ως εκ τούτου, κατά τη διάρκεια της κρίσης στην Αϊτή το 1994, οι λατινοαμερικάνικες χώρες δεν θεώρησαν την Αϊτή λατινοαμερικάνικο πρόβλημα και ήταν απρόθυμες να δεχτούν πρόσφυγες, αν και είχαν δεχτεί άλλοτε από την Κούβα. "Στη Λατινική Αμερική", είχε πει ο εκλεγμένος πρόεδρος του Παναμά, "η Αϊτή δεν αναγνωρίζεται ως λατινοαμερικάνικη χώρα. Οι κάτοικοί της μιλούν διαφορετική γλώσσα. Έχουν διαφορετικές εθνικές ρίζες και διαφορετική κουλτούρα. Γενικά, είναι πολύ διαφορετικοί." Η Αϊτή είναι εξίσου ξεχωριστή και από τις αγγλόφωνες μαύρες χώρες της Καραϊβικής. Ένας σχολιαστής παρατήρησε ότι "οι κάτοικοι της Αϊτής είναι το ίδιο ξένοι για κάποιον που προέρχεται από τον Καναδά ή την Τζαμάικα και για κάποιον που προέρχεται από την Αϊόβα ή τη Μοντάνα." Η Αϊτή, "ο ανεπιθύμητος γείτονας", είναι πραγματικά μια χώρα χωρίς συγγενείς.

Η σημαντικότερη μοναχική χώρα είναι η Ιαπωνία. Καμιά άλλη χώρα δεν συγγενεύει με την ξεχωριστή της κουλτούρα. Οι Ιάπωνες μετανάστες δεν είναι ούτε αριθμητικά πολλοί ούτε έχουν αφομοιωθεί από τους άλλους πολιτισμούς. (εκτός από τους Ιάπωνες της Αμερικής) Η μοναχικότητα της Ιαπωνίας ενισχύεται και από το γεγονός ότι η κουλτούρα της είναι ιδιαίτερα εξειδικευμένη και δεν έχει μια παγκόσμια θρησκεία (όπως ο Χριστιανισμός ή το Ισλάμ) ούτε ιδεολογία (όπως ο φιλελευθερισμός ή ο κομμουνισμός) που θα μπορούσε να μεταφερθεί σε άλλες κοινωνίες και, με αυτό τον τρόπο, να δημιουργηθεί ένας πολιτιστικός σύνδεσμος.

Σχεδόν όλες οι χώρες είναι ετερογενείς επειδή συμπεριλαμβάνουν τουλάχιστον δυο ή και περισσότερες εθνικές, φυλετικές και θρησκευτικές ομάδες. Πολλές χώρες ξεχωρίζουν μεταξύ τους από το βαθμό έντασης των διαφορών και των αντιπαραθέσεων μεταξύ των διαφορετικών ομάδων. Το μέγεθος αυτού του διαχωρισμού, συνήθως, διαφέρει από τη μια χρονική στιγμή στην άλλη. Οι σημαντικοί διαχωρισμοί σε μια χώρα μπορεί να οδηγήσουν σε μαζική βία ή ακόμα και να απειλήσουν την ίδια της ύπαρξη της χώρας. Η δεύτερη εκδοχή, καθώς και τα αυτονομιστικά κινήματα, είναι πιθανό να εμφανιστούν όταν οι πολιτιστικές διαφορές συμπίπτουν με διαφορές στη γεωγραφική κατανομή. Αν η κουλτούρα και η γεωγραφία δεν συμπίπτουν, μπορεί να συμπέσουν με αναγκαστική μετανάστευση ή γενοκτονία.

Οι χώρες που ανήκουν στους ίδιους πολιτισμούς αλλά περιέχουν περισσότερες πολιτιστικές ομαδοποιήσεις, μπορεί να διχαστούν και μάλιστα να φτάσουν στη δημιουργία ανεξάρτητων κρατών (όπως συνέβη με την Τσεχοσλοβακία) ή να σκέφτονται σοβαρά να το κάνουν (όπως ο Καναδάς). Ωστόσο, οι μεγαλύτερες διχόνοιες συνήθως εμφανίζονται στις λεγόμενες διχασμένες χώρες, όπου μεγά-

λες ομάδες ανθρώπων ανήκουν σε διαφορετικούς πολιτισμούς. Αυτές οι διχόνοιες συνήθως εντείνονται όταν η ομάδα που έχει την πλειοψηφία και που ανήκει σε έναν πολιτισμό, επιχειρεί να επιβάλλει της γλώσσα της, τη θρησκεία και τα σύμβολά της στις ομάδες των άλλων πολιτισμών. Αυτό συνέβη με τους Ινδούς, τους Σιναλέζους και τους μουσουλμάνους στην Ινδία, τη Σρι Λάνκα και τη Μαλαισία, αντίστοιχα.

Οι διχασμένες χώρες που τις διασχίζουν πολιτιστικές συνοριακές γραμμές αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα ενότητας.Στο Σουδάν, ο εμφύλιος πόλεμος μεταξύ των μουσουλμάνων του βορρά και των χριστιανών του νότου διήρκεσε ολόκληρες δεκαετίες. Παρόμοιοι πολιτισμικοί διαχωρισμοί έχουν ταλαιπωρήσει και τη Νιγηρία, επίσης για πολλές δεκαετίες, προκαλώντας έναν πόλεμο διαδοχής και πολλές εξεγέρσεις, πραξικοπήματα και πολλή βία. Στην Τανζανία, η χριστιανική-ανιμιστική ενδοχώρα και η αραβομουσουλμανική Ζανζιβάρη έχουν απομακρυνθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε σχεδόν να θεωρούνται δυο διαφορετικές χώρες. Μάλιστα, το 1992 η Ζανζιβάρη έγινε κρυφά μέλος του Οργανισμού Ισλαμικής Συνδιάσκεψης, αλλά υποχρεώθηκε από την Τανζανία να τον εκγαταλείψει ένα χρόνο αργότερα. Παρόμοιοι διαχωρισμοί μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων έχουν προκαλέσει ένταση και συγκρούσεις στην Κένυα. Στην Αφρική, η ως επί το πλείστον χριστιανική Αιθιοπία και κατά συντριπτική πλειοψηφία μουσουλμανική Ερυθραία χωρίστηκαν το 1993. Ωστόσο, η Αιθιοπία έχει μια σημαντική μουσουλμανική μειονότητα που ζει ανάμεσα στους Ορόμο. Άλλες χώρες που τις διασχίζουν πολιτισμικές συνοριακές γραμμές, είναι η Ινδία (μουσουλμάνοι και ινδουϊστές), η Σρι Λάνκα (Σιναλέζοι βουδιστές και Ταμίλ ινδουϊστές), η Μαλαισία και η Σιγκαπούρη (Κινέζοι και Μαλαισιανοί μουσουλμάνοι), οι Φιλιππίνες (χριστιανοί και μουσουλμάνοι) και η Ινδονησία (μουσουλμάνοι και Τιμορέζοι χριστιανοί)

Οι διχαστικές συνέπειες των πολιτισμικών συνοριακών γραμμών είναι ιδιαίτερα αισθητές σε εκείνες τις χώρες που, κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου, παρέμειναν ενωμένες λόγω ολοκληρωτικών κομμουνιστικών καθεστώτων της μαρξιστικής-λενινιστικής ιδεολογίας.Με την κατάρρευση του κομμουνισμού, η κουλτούρα αντικατέστησε την ιδεολογία και λειτούργησε σαν μαγνήτης έλξης και απώθησης. Η Γιουγκοσλαβία και η Σοβιετική ΄Ενωση διαλύθηκαν και χωρίστηκαν σε μικρότερες οντότητες, ομαδοποιημένες σύμφωνα με τους πολιτισμούς. Η Βαλτική (προτεσταντική και καθολική), οι ορθόδοξες και μουσουλμανικές δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής ΄Ενωσης, η καθολική Σλοβενία και Κροατία, η εν μέρει μουσουλμανική Βοσνία -Ερζεγοβίνη και οι ορθόδοξες Σερβία, Μαυροβούνιο και Μακεδονία της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Επιπλέον πολιτισμικοί διαχωρισμοί εμφανίζονται σε μερικές από αυτές τις χώρες. Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη χωρίστηκε σε σερβικό, κροατικό και μουσουλμανικό τομέα. Οι Σέρβοι και οι Κροάτες πολέμησαν μεταξύ τους στην Κροατία. Η ειρήνη που επικρατεί μέχρι στιγμής στον αλβανο-μουσουλμανικό Κόσοβο μέσα στη σλαβο-ορθόδοξη Σερβία, είναι

αμφίβολο αν θα συνεχιστεί, ενώ ένταση εμφανίστηκε ανάμεσα στις αντίστοιχες μειονότητες της Μακεδονίας. Πολιτισμικές συνοριακές γραμμές διασχίζουν, επίσης, και πολλές πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, εν μέρει γιατί η Σοβιετική Ένωση διαμόρφωσε κατά τέτοιο τρόπο τα σύνορα, ώστε να δημιουργήσει χωρισμένες δημοκρατίες. Και έτσι η ρωσική Κριμαία ανήκει στην Ουκρανία, και το αρμενικό Ναγκόρνο Καραμπάχ στο Αζερμπαϊτζάν. Η Ρωσία έχει πολλές αλλά σχετικά μικρές μουσουλμανικές μειονότητες, κυρίως στο βόρειο Καύκασο και στην περιοχή του Βόλγα. Η Εσθονία, η Λετονία και το Καζακστάν έχουν σημαντικές ρωσικές μειονότητες, που επίσης δημιουργήθηκαν ως αποτέλεσμα της σοβιετικής πολιτικής. Η Ουκρανία χωρίζεται μεταξύ των ουνιτών εθνικιστών, που μιλούν ουκρανικά και ζουν στη δύση, και των ορθόδοξων που μιλούν ρωσικά και ζουν στην ανατολή.

Σε μια χώρα που τη χωρίζει μια βαθιά διαχωριστική γραμμή, οι μεγάλες ομάδες διαφορετικών πολιτισμών λένε κάποια στιγμή: "Εμείς είμαστε διαφορετικοί λαοί και ανήκουμε σε διαφορετικές πλευρές." Οι δυνάμεις της απώθησης τις απομακρύνουν και τις κατευθύνουν προς τους πολιτισμικούς μαγνήτες άλλων κοινωνιών. Μια διχασμένη χώρα, αντίθετα, έχει μια κυρίαρχη κουλτούρα που την κατατάσσει σε έναν πολιτισμό, αλλά οι πολιτικοί ηγέτες της επιθυμούν να την εντάξουν σε κάποιον άλλο. Στην ουσία, ισχυρίζονται: "Είμαστε ένας λαός και ανήκουμε σε έναν πολιτισμό, αλλά θέλουμε να αλλάξουμε." Εν αντιθέσει με τις χώρες που τις χωρίζουν βαθιές διαχωριστικές γραμμές, οι κάτοικοι μιας διχασμένης χώρας συμφωνούν ως προς το ποιοι είναι, αλλά διαφωνούν ως προς τον πολιτισμό στον οποίο ανήκουν. Τυπικά, ένα σημαντικό τμήμα των ηγετών τους ενστερνίζονται την κεμαλική στρατηγική και αποφασίζουν ότι οι κοινωνίες τους πρέπει να απορρίψουν τη μη δυτική κουλτούρα και τους θεσμούς τους και να γίνουν μέλη της Δύσης ακολουθώντας το δρόμο και του εκσυγχρονισμού και της δυτικοποίησης. Η Ρωσία υπήρξε μια διχασμένη χώρα από την εποχή του Μεγάλου Πέτρου· διχασμένη ως προς το αν ανήκει στο δυτικό πολιτισμό ή αποτελεί τον πυρήνα ενός ξεχωριστού ευρασιατικού ορθόδοξου πολιτισμού. Η χώρα του Μουσταφά Κεμάλ αποτελεί, φυσικά, το κλασικό παράδειγμα διχασμένης χώρας, που από τη δεκαετία 1920 επιχειρεί να εκσυγχρονιστεί, να δυτικοποιηθεί και να γίνει μέλος της Δύσης. Το Μεξικό, ενώ για δυο αιώνες ταυτιζόταν με τις λατινοαμερικάνικες χώρες, από την δεκαετία 1980 μετατράπηκε σε διχασμένη χώρα, εξαιτίας της προσπάθειας των ηγετών της να την ορίσουν εκ νέου ως βορειοαμερικάνικη κοινωνία. Η ηγεσία της Αυστραλία το 1990, αντίθετα, προσπάθησε να διαρρήξει τους δεσμούς της με τη Δύση και να την εντάξει στην Ασία, δημιουργώντας έτσι μια αντίστροφα διχασμένη χώρα. Δυο φαινόμενα μας βοηθούν να αναγνωρίσουμε τις διχασμένες χώρες. Οι ηγέτες τους τις αποκαλούν "γέφυρες" μεταξύ δυο πολιτισμών, ενώ οι παρατηρητές τις περιγράφουν ως χώρες με πρόσωπο Ιανού. "Η Ρωσία κοιτά δυτικά, αλλά και ανατολικά". "Η Τουρκία αναρωτιέται: ανατολή ή δύση; Ποιο είναι καλύτερο;" Ενώ "ο αυστραλέζικος εθνικισμός

είναι μια διχασμένη αφοσίωση." Τα παραπάνω αποτελούν συνηθισμένους τίτλους διχασμένων χωρών που αντιμετωπίζουν προβλήματα ταυτότητας.

ΔΙΧΑΣΜΕΝΕΣ ΧΩΡΕΣ: Η ΑΠΟΤΥΧΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ

Μια διχασμένη χώρα, για να μπορέσει να επαναπροσδιορίσει την πολιτισμική της ταυτότητα, πρέπει να εξασφαλίσει τρεις τουλάχιστον όρους. Πρώτον, η πολιτική και οικονομική ελίτ της χώρας θα πρέπει να υποστηρίζουν αυτή την προσπάθεια επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας. Δεύτερον, η κοινή γνώμη πρέπει τουλάχιστον να συναινεί. Τρίτον, ο ξενιστής πολιτισμός, που στις περισσότερες περιπτώσεις είναι η Δύση, θα πρέπει να είναι έτοιμος να υποδεχτεί τον προσήλυτο. Η διαδικασία του επαναπροσδιορισμού της ταυτότητας είναι παρατεταμένη, συχνά διακόπτεται και είναι πολιτικά, κοινωνικά και πολιτισμικά οδυνηρή. Όσες προσπάθειες αυτού του είδους έγιναν μέχρι σήμερα, έχουν αποτύχει.

Ρωσία. Το Μεξικό είναι μια διχασμένη χώρα αρκετά χρόνια τώρα, ενώ η Τουρκία διχασμένη αρκετές δεκαετίες. Η Ρωσία, βρίσκεται σε αυτή την κατάσταση εδώ και αρκετούς αιώνες. Η Ρωσία, όμως, είναι κράτος πυρήνας στον πολιτισμό της, ενώ το Μεξικό και η Τουρκία δεν είναι. Αν η Τουρκία και το Μεξικό κατορθώσουν με επιτυχία να επαναπροσδιοριστούν ως μέλη του δυτικού πολιτισμού, οι συνέπειες στον ισλαμικό και τον λατινοαμερικάνικο πολιτισμό θα είναι ελάχιστες. Αν όμως η Ρωσία δυτικοποιηθεί, τότε ο ορθόδοξος πολιτισμός θα πάψει να υπάρχει. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης αναζωπύρωσε τις συζητήσεις για τη Ρωσία και τη Δύση.

Οι σχέσεις της Ρωσίας με το δυτικό πολιτισμό έχουν περάσει από τέσσερα στάδια. Στο πρώτο στάδιο, που διήρκεσε μέχρι τη βασιλεία του Μεγάλου Πέτρου (1689-1725), οι Ρως του Κιέβου και της Μοσκοβίας ζούσαν τελείως απομονωμένοι από τη Δύση και είχαν ελάχιστες επαφές με τις δυτικές κοινωνίες. Ο ρωσικός πολιτισμός αναπτύχθηκε με αφετηρία το βυζαντινό πολιτισμό και, αργότερα, για διακόσια χρόνια περίπου, βρέθηκε υπό την κατοχή των Μογγόλων. Η Ρωσία δεν εκτέθηκε σχεδόν καθόλου στα ιστορικά φαινόμενα που διαμόρφωσαν το δυτικό πολιτισμό: το ρωμαιοκαθολικισμό, τη φεουδαρχία, την Αναγέννηση, τη Μεταρρύθμιση, την εξάπλωση στο εξωτερικό και την αποικιοκρατία, το Διαφωτισμό και την εμφάνιση του εθνικού κράτους. Εφτά από τα οκτώ χαρακτηριστικά στοιχεία του δυτικού πολιτισμού που αναφέραμε προηγουμένως, δηλαδή η θρησκεία, οι γλώσσες, ο διαχωρισμός εκκλησίας και κράτους, το κράτος δικαίου, ο κοινωνικός πλουραλισμός, τα αντιπροσωπευτικά σώματα και ο ατομικισμός –δεν αποτελούσαν μέρος της ρωσικής εμπειρίας. Η κλασική κληρονομιά αποτελεί, ενδεχομένως, τη μοναδική εξαίρεση. Ωστόσο, στη Ρωσία η κληρονομιά αυτή μεταφέρθηκε από το Βυζάντιο και, επομένως, ήταν αρκετά διαφορετική από αυτή που γνώρισε η Δύση που την παρέλαβε απευθείας από τη Ρώμη. Ο ρωσικός πολιτισμός ήταν προϊόν των Ρως του Κιέβου και της Μοσκοβίας, και δέχτηκε σημα-

ντική επιρροή από το Βυζάντιο και από την παρατεταμένη κατοχή των Μογγόλων. Αυτές οι επιρροές διαμόρφωσαν μια κοινωνία και μια κουλτούρα που είχε ελάχιστες ομοιότητες με την κοινωνία και την κουλτούρα της Δυτικής Ευρώπης.

Στο τέλος του 17ου αιώνα, η Ρωσία όχι μόνο διέφερε από την Ευρώπη, αλλά, ήταν και αρκετά καθυστερημένη σε σύγκριση με αυτή, όπως διαπίστωσε και ο Μεγάλος Πέτρος στη διάρκεια του ταξιδιού του στη Δύση τη διετία 1697-1698. Ο Μεγάλος Πέτρος έβαλε σκοπό να εκσυγχρονίσει και συγχρόνως να εξευρωπαΐσει το λαό του. Για να κάνει τους Ρώσους να φαίνονται Ευρωπαίοι, το πρώτο πράγμα που αποφάσισε ο Πέτρος όταν επέστρεψε στη Μόσχα, ήταν να ξυρίσει τη γενειάδα των ευγενών του και να απαγορεύσει τα μακριά πανωφόρια και τα κωνικά καπέλα. Μολονότι ο Πέτρος δεν κατάργησε το κυριλλικό αλφάβητο, προχώρησε στη μεταρρύθμιση και την απλοποίησή του και εισήγαγε δυτικές λέξεις και στη ρωσική γλώσσα. Πάντως, άμεση προτεραιότητα έδωσε στην ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό των στρατιωτικών δυνάμεων της Ρωσίας, αποφασίζοντας τη δημιουργία πολεμικού ναυτικού, εισάγοντας το θεσμό της στρατολογίας, κατασκευάζοντας αμυντικές βιομηχανικές μονάδες, ιδρύοντας τεχνικές σχολές, στέλνοντας ανθρώπους στη Δύση για να σπουδάσουν, και εισάγοντας από τη Δύση τις πιο πρόσφατες γνώσεις που αφορούσαν τα όπλα, τα πλοία και τη ναυπηγική, τη ναυσιπλοΐα, τη δημόσια διοίκηση, και άλλα θέματα ουσιαστικής σημασίας για τη στρατιωτική αποτελεσματικότητα. Προκειμένου να εξασφαλίσει πόρους για τις καινοτομίες αυτές, μεταρρύθμισε δραστικά και επέκτεινε το φορολογικό σύστημα και, επίσης, προς το τέλος της βασιλείας του, αναθεώρησε τη δομή της δημόσιας διοίκησης. Αποφασισμένος να κάνει τη Ρωσία όχι μόνο ευρωπαϊκή δύναμη, αλλά ισχυρή δύναμη στην Ευρώπη, εγκατέλειψε τη Μόσχα, ίδρυσε νέα πρωτεύουσα, την Πετρούπολη, και κήρυξε το Μεγάλο Βόρειο Πόλεμο εναντίον της Σουηδίας, προκειμένου να εδραιώσει τη Ρωσία ως κυρίαρχη δύναμη στη Βαλτική και να κάνει αισθητή την παρουσία της στην Ευρώπη.

Πάντως, στην προσπάθειά του να κάνει τη χώρα του σύγχρονη και δυτική, ο Πέτρος ενίσχυσε, επίσης, τα ασιατικά χαρακτηριστικά της Ρωσίας τελειοποιώντας το δεσποτισμό και εξαλείφοντας κάθε πιθανή πηγή κοινωνικού ή πολιτικού πλουραλισμού. Η τάξη των ευγενών ποτέ δεν ήταν ισχυρή στη Ρωσία. Ο Πέτρος τους υποβάθμισε ακόμη περισσότερο, διευρύνοντας την τάξη της αριστοκρατίας που υπηρετούσε το κράτος, και θεσπίζοντας έναν Κατάλογο Τάξεων με βάση την αξία, και όχι την καταγωγή ή την κοινωνική θέση. Τόσο οι ευγενείς όσο και οι χωρικοί προσλαμβάνονταν στις κρατικές υπηρεσίες, σχηματίζοντας τη “δουλοπρεπή αριστοκρατία” που αργότερα εξόργισε το μαρκήσιο Ντε Κυστίν. Η αυτονομία των δουλοπάροικων περιορίστηκε ακόμη περισσότερο και δέθηκαν ακόμα πιο στενά με τη γη και τον αφέντη τους. Η Ορθόδοξη Εκκλησία, που βρισκόταν πάντα υπό κρατικό έλεγχο, αναδιοργανώθηκε και τέθηκε υπό την εξουσία μιας συνόδου που διοριζόταν απευθείας από τον τσάρο. Ο τσάρος, επίσης, είχε την εξουσία να διορίζει το διάδοχό του χωρίς να λαμβάνει καθόλου υπόψιν τις επι-

κρατούσες πρακτικές διαδοχής. Με αυτές τις αλλαγές ο Πέτρος εισήγαγε και κατέδειξε τη στενή σχέση που υπήρχε στη Ρωσία μεταξύ του εκσυγχρονισμού και του εξευρωπαϊσμού, αφενός, και του δεσποτισμού αφετέρου.

Ακολουθώντας αυτό το μοντέλο του Πέτρου, ο Λένιν, ο Στάλιν και σε μικρότερο βαθμό η Αικατερίνη Β και ο Αλέξανδρος Β', προσπάθησαν επίσης με διάφορους τρόπους να εκσυγχρονίσουν και να εξευρωπαΐσουν τη Ρωσία και ταυτόχρονα να ενισχύσουν την απολυταρχική εξουσία. Τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία 1980, οι οπαδοί του εκδημοκρατισμού στη Ρωσία ήταν συνήθως ευρωπαϊστές, αλλά οι ευρωπαϊστές δεν ήταν και απαραίτητα οπαδοί του εκδημοκρατισμού. Το δίδαγμα της ρωσικής ιστορίας έγκειται στο ότι προϋπόθεση για την κοινωνική και οικονομική μεταρρύθμιση είναι ο συγκεντρωτισμός της εξουσίας. Στα τέλη της δεκαετίας 1980, οι συνεργάτες του Γκορμπατσώφ μετάνιωσαν που δεν είχαν καταφέρει να εκτιμήσουν αυτό το γεγονός υποτιμώντας τα εμπόδια που είχε ορθώσει η γκλάσνοστ στην οικονομική φιλελευθεροποίηση.

Ο Πέτρος σημείωσε μεγαλύτερη επιτυχία ενσωματώνοντας τη Ρωσία στην Ευρώπη και όχι την Ευρώπη στη Ρωσία. Σε αντίθεση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η Ρωσική Αυτοκρατορία έγινε τελικά αποδεκτή ως ένα σημαντικό και νόμιμο μέλος του ευρωπαϊκού διεθνούς συστήματος. Στην πατρίδα του οι μεταρρυθμίσεις του Πέτρου επέφεραν ορισμένες αλλαγές, αλλά η ρωσική κοινωνία παρέμεινε υβριδική: με εξαίρεση μια μικρή ελίτ, τα ασιατικά και βυζαντινά πρότυπα, θεσμοί και πεποιθήσεις κυριαρχούσαν στη ρωσική κοινωνία, κι αυτό ήταν μια κοινή αντίληψη τόσο για τους Ευρωπαίους και για τους Ρώσους. "Ξύστε λίγο έναν Ρώσο", παρατηρούσε ο Ντε Μαιστρ, "και θα πληγώσετε έναν Τάταρο". Ο Πέτρος δημιούργησε μια διχασμένη χώρα, και στη διάρκεια του 19ου αιώνα, οι σλαβόφιλοι και οι ευρωπαϊστές είχαν κοινή ανησυχία γι' αυτή τη θλιβερή κατάσταση· διαφωνούσαν έντονα ως προς το αν έπρεπε να δώσουν ένα τέλος στο διχασμό με το να εξευρωπαϊστούν τελείως ή να εξαλείψουν κάθε ευρωπαϊκή επιρροή και να επιστρέψουν στην αληθινή ψυχή της Ρωσίας. Ένας ευρωπαϊστής, όπως ο Τσαντάγιεφ, υποστήριζε ότι "ο ήλιος είναι ο ήλιος της Δύσης" και η Ρωσία πρέπει να χρησιμοποιήσει αυτό το φως για να φωτίσει και για ν' αλλάξει τους θεσμούς που είχε κληρονομήσει. Ένας σλαβόφιλος, όπως ο Ντανιλέβσκι, με λόγια που ακούστηκαν πάλι στη δεκαετία 1990, κατήγγειλε τις προσπάθειες εξευρωπαϊσμού υποστηρίζοντας ότι "παραμορφώνουν τη ζωή των ανθρώπων και αντικαθιστούν τα πρότυπά της με ξένα, εχθρικά πρότυπα", "δανείζονται ξένους θεσμούς και τους μεταφυτεύουν στο ρωσικό έδαφος" και "εξετάζουν τόσο τα εσωτερικά και τα διεθνή ζητήματα όσο και τα ζητήματα της ρωσικής ζωής από μια ξένη, ευρωπαϊκή οπτική γωνία, βλέποντας τα πράγματα, μέσα από ένα ευρωπαϊκό πρίσμα". Στη μεταγενέστερη ρωσική ιστορία, ο Πέτρος έγινε ο ήρωας των ευρωπαϊστών και σατανάς για τους αντιπάλους τους, που εκπροσωπούνταν στην ακραία τους μορφή από τους Ευρασιάτες της δεκαετίας 1920, οι οποίοι τον κατήγγειλαν ως προδότη και επιδοκίμασαν ζωηρά τους μπολσεβίκους, επειδή

απέρριψαν τον εξευρωπαϊσμό, προκάλεσαν την Ευρώπη και έκαναν πάλι πρωτεύουσα τη Μόσχα.

Η Επανάσταση των Μπολσεβίκων άνοιξε μια τρίτη περίοδο στη σχέση Ρωσίας και Δύσης, που διέφερε πολύ από την διφορούμενη σχέση των δυο προηγούμενων αιώνων. Δημιούργησε ένα πολιτικοοικονομικό σύστημα που δεν θα μπορούσε να υπάρξει στη Δύση, στο όνομα μιας ιδεολογίας που δημιουργήθηκε στη Δύση. Οι σλαβόφιλοι και οι ευρωπαϊστές διαφωνούσαν ως προς το κατά πόσο μπορούσε η Ρωσία να διαφοροποιηθεί από τη Δύση, χωρίς, ωστόσο, να μείνει πίσω σε σύγκριση με τη Δύση. Ο κομμουνισμός έλυσε έξοχα αυτό το ζήτημα: η Ρωσία ήταν διαφορετική και κατά βάση αντίθετη προς τη Δύση, επειδή ήταν πιο εξελιγμένη από τη Δύση. Έπαιρνε το προβάδισμα στην επανάσταση του προλεταριάτου που, τελικά, θα σάρωνε τον κόσμο. Η Ρωσία ενσάρκωσε όχι ένα καθυστερημένο ασιατικό παρελθόν, αλλά ένα προοδευτικό σοβιετικό μέλλον. Στην πραγματικότητα, η Επανάσταση έδωσε τη δυνατότητα στη Ρωσία να ξεπεράσει τη Δύση, διαφοροποιούμενη όχι επειδή "είστε διαφορετικοί και δεν θα γίνουμε σαν εσάς", όπως υποστήριζαν οι σλαβόφιλοι, αλλά επειδή "είμαστε διαφορετικοί και τελικά εσείς θα γίνετε σαν εμάς", όπως ήταν το μήνυμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς.

Εντούτοις, την ίδια εποχή που ο κομμουνισμός επέτρεψε στους σοβιετικούς ηγέτες να διαχωριστούν από τη Δύση, δημιούργησε επίσης ισχυρούς δεσμούς με τη Δύση. Ο Μαρξ και ο Έγκελς ήταν Γερμανοί. Οι περισσότεροι από τους κυριότερους εκφραστές των απόψεών τους στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα ήταν δυτικοευρωπαίοι. Το 1910 πολλά εργατικά σωματεία και σοσιαλδημοκρατικά και εργατικά κόμματα στις δυτικές κοινωνίες είχαν προσχωρήσει στην ιδεολογία των μπολσεβίκων και αποκτούσαν ολοένα αυξανόμενη επιρροή στα ευρωπαϊκά πολιτικά πράγματα. Μετά την Επανάσταση των Μπολσεβίκων, τα κόμματα της αριστεράς χωρίστηκαν σε κομμουνιστικά και σοσιαλιστικά και συχνά αποτελούσαν και τα δυο ισχυρές πολιτικές δυνάμεις στις ευρωπαϊκές χώρες. Σε μεγάλο μέρος της Δύσης κυριάρχησε η μαρξιστική οπτική: ο κομμουνισμός και ο σοσιαλισμός θεωρήθηκαν το κύμα του μέλλοντος και πολιτικές και πνευματικές ελίτ τους ενστερνίστηκαν ευρύτατα με τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Έτσι, η διαμάχη στη Ρωσία μεταξύ σλαβόφιλων και ευρωπαϊστών σχετικά με το μέλλον της Ρωσίας αντικαταστάθηκε από μια διαμάχη στην Ευρώπη μεταξύ αριστεράς και δεξιάς σχετικά με το μέλλον της Δύσης και σχετικά με το κατά πόσο η Σοβιετική Ένωση συνόψιζε αυτό το μέλλον ή όχι. Μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, η δύναμη της Σοβιετικής Ένωσης ενίσχυσε τη γοητεία που ασκούσε ο κομμουνισμός στη Δύση και, ακόμα περισσότερο, σε εκείνους τους μη δυτικούς πολιτισμούς που αντιδρούσαν τώρα στη Δύση. Οι ελίτ στις δυτικοκρατούμενες μη δυτικές κοινωνίες που επιθυμούσαν να δελεάσουν τη Δύση, μιλούσαν με όρους αυτοκαθορισμού και δημοκρατίας, ενώ αυτοί που επιθυμούσαν να έρθουν σε αντιπαράθεση με τη Δύση έκαναν λόγο για επανάσταση και εθνική απελευθέρωση.

Υιοθετώντας τη δυτική ιδεολογία και χρησιμοποιώντας τη για να προκαλέσει τη

Δύση, η Ρωσία, κατά μια έννοια, πλησίασε περισσότερο τη Δύση και συνδέθηκε βαθύτερα μαζί της όσο ποτέ άλλοτε στην ιστορία της. Μολονότι οι ιδεολογίες της φιλελεύθερης δημοκρατίας και του κομμουνισμού διέφεραν αισθητά, και δυο μέρη, κατά μια έννοια, μιλούσαν την ίδια γλώσσα. Η κατάρρευση του κομμουνισμού και της Σοβιετικής Ένωσης έδωσε τέλος σε αυτή την πολιτικοιδεολογική αλληλεπίδραση ανάμεσα στη Δύση και τη Ρωσία. Η Δύση έτρεφε την ελπίδα και πίστευε ότι το αποτέλεσμα θα ήταν ο θρίαμβος της φιλελεύθερης δημοκρατίας σε όλη την πρώην σοβιετική αυτοκρατορία. Πάντως, αυτό δεν ήταν προκαθορισμένο. Το 1995 το μέλλον της φιλελεύθερης δημοκρατίας στη Ρωσία και στις άλλες ορθόδοξες δημοκρατίες ήταν αβέβαιο. Επιπλέον, καθώς οι Ρώσοι σταμάτησαν να συμπεριφέρονται ως μαρξιστές και άρχισαν να συμπεριφέρονται ως Ρώσοι, το χάσμα ανάμεσα στη Ρωσία και τη Δύση μεγάλωσε. Η σύγκρουση μεταξύ φιλελεύθερης δημοκρατίας και μαρξισμού-λενινισμού αποτελούσε μια σύγκρουση ανάμεσα σε ιδεολογίες οι οποίες, παρά τις σημαντικές διαφορές τους, ήταν εξίσου σύγχρονες και κοσμικές και φαινομενικά μοιράζονταν τους ύψιστους στόχους της ελευθερίας, της ισότητας και της υλικής ευημερίας. Ένας δυτικός δημοκράτης μπορούσε να εμπλακεί σε μια διαλογική συζήτηση με ένα σοβιετικό μαρξιστή. Θα του ήταν αδύνατο να κάνει το ίδιο με ένα Ρώσο ορθόδοξο εθνικιστή.

Στην εποχή των Σοβιέτ η διαμάχη ανάμεσα στους σλαβόφιλους και τους ευρωπαϊστές είχε ανασταλεί, ώσπου ο Σολζενίτσιν και ο Ζαχάρωφ προκάλεσαν την κομμουνιστική σύνθεση. Με την κατάρρευση αυτής της σύνθεσης, η διαμάχη σχετικά με την πραγματική ταυτότητα της Ρωσίας εμφανίστηκε ξανά σε όλο της το μεγαλείο. Έπρεπε, άραγε, η Ρωσία να υιοθετήσει τις αξίες, τους θεσμούς και τις πρακτικές της Δύσης, και να προσπαθήσει να γίνει μέρος της Δύσης; Ή μήπως έπρεπε να ενσαρκώσει έναν διακριτό ορθόδοξο και ευρασιατικό πολιτισμό, διαφορετικό από τον πολιτισμό της Δύσης με μοναδικό απώτερο σκοπό να συνδέσει την Ευρώπη με την Ασία; Οι πνευματικές και πολιτικές ελίτ και το ευρύ κοινό διχάστηκαν σε σημαντικό βαθμό ως προς αυτά τα ζητήματα. Από τη μια πλευρά βρίσκονταν οι ευρωπαϊστές, οι "κοσμοπολίτες" ή "ατλαντιστές" και από την άλλη οι διάδοχοι των σλαβόφιλων, που αναφέρονταν με διάφορους τρόπους ως "εθνικιστές", "ευρασιατιστές" ή "ντερζάβνικι" (υποστηρικτές του ισχυρού κράτους).

Οι κυριότερες διαφορές ανάμεσα σε αυτές τις ομάδες σχετίζονταν με την εξωτερική πολιτική και σε μικρότερο βαθμό με την οικονομική μεταρρύθμιση και τη δομή του κράτους. Οι γνώμες που διατυπώνονταν κάλυπταν ένα ευρύτατο φάσμα από το ένα άκρο στο άλλο. Συνασπισμένοι στο ένα άκρο του φάσματος ήταν αυτοί που άρθρωναν "την νέα σκέψη" που είχε ασπαστεί ο Γκορμπατσώφ και είχε συνοψίσει στο στόχο του για ένα "κοινό ευρωπαϊκό σπίτι", και πολλοί κορυφαίοι σύμβουλοι του Γέλτσιν, που εξέφραζαν την επιθυμία να γίνει η Ρωσία "φυσιολογική χώρα" και να γίνει δεκτή ως όγδοο μέλος της λέσχης των επτά πλουσιότερων χωρών του κόσμου και σημαντικότερων βιομηχανικών δημοκρατιών. Οι πιο μετριοπαθείς εθνικιστές, όπως ο Σεργκέι Στάνκεβιτς, υποστήριζαν

ότι η Ρωσία θα πρέπει να απορρίψει την "ατλαντιστική" πορεία και να δώσει προτεραιότητα στην προστασία των Ρώσων σε άλλες χώρες, να δώσει έμφαση στις σχέσεις της με την Τουρκία και τους μουσουλμάνους και να προωθήσει μια "ανακατανομή των πόρων μας, των δυνατοτήτων μας, των δεσμών μας και των συμφερόντων μας υπέρ της Ασίας ή της ανατολικής κατεύθυνσης". Όσοι υποστήριζαν αυτή την άποψη, κατέκριναν τον Γέλτσιν ότι υπέταξε τα συμφέροντα της Ρωσίας στα συμφέροντα της Δύσης, ότι μείωσε τη στρατιωτική δύναμη της Ρωσίας, ότι δεν κατάφερε να υποστηρίξει παραδοσιακούς φίλους όπως η Σερβία, και ότι προώθησε την οικονομική και πολιτική μεταρρύθμιση με τρόπους που έβλαψαν το ρωσικό λαό. Ενδεικτική αυτής της καινούργιας τάσης ήταν η νέα δημοτικότητα που γνώρισαν οι ιδέες του Πέτερ Σαβίτσκι, ο οποίος στη δεκαετία 1920 υποστήριζε ότι η Ρωσία ήταν ένας μοναδικός ευρασιατικός πολιτισμός.

Οι πιο ακραίοι εθνικιστές χωρίστηκαν σε Ρώσους εθνικιστές, όπως ο Σολζενίτσιν που πρότεινε μια Ρωσία που θα περιλαμβάνει όλους τους Ρώσους μαζί με τους στενά συνδεόμενους σλάβους ορθόδοξους Λευκορώσους και Ουκρανούς αλλά κανέναν άλλο, και τους αυτοκρατορικούς εθνικιστές, όπως ο Βλαδίμηρος Ζιρινόφσκι, που ήθελε να αναβιώσει τη σοβιετική αυτοκρατορία και τη στρατιωτική ισχύ της Ρωσίας. Όσοι ανήκαν στην τελευταία ομάδα, κατά καιρούς υπήρξαν αντισημίτες και αντιδυτικοί, και ήθελαν να αναπροσανατολίσουν τη ρωσική εξωτερική πολιτική προς την Ανατολή και το Νότο, είτε κυριαρχώντας στο μουσουλμανικό νότο (όπως προέτρεπε ο Ζιρινόφσκι) είτε συνεργαζόμενοι με τα μουσουλμανικά κράτη και την Κίνα εναντίον της Δύσης. Οι εθνικιστές, επίσης, υποστήριζαν την πιο εκτεταμένη υποστήριξη των Σέρβων στον πόλεμο με τους μουσουλμάνους. Οι διαφορές ανάμεσα στους κοσμοπολίτες και τους εθνικιστές αντικατοπτρίζονταν σε επίπεδο θεσμών στις αντιλήψεις του υπουργείου Εξωτερικών και στο στρατό. Επίσης αντικατοπτρίζονταν στις μεταστροφές της εξωτερικής και της αμυντικής πολιτικής του Γέλτσιν, που ακολουθούσαν άλλοτε τη μια κατεύθυνση και άλλοτε την άλλη.

Ο λαός της Ρωσίας ήταν εξίσου διχασμένος με τις ρωσικές ελίτ. Μια σφυγμομέτρηση του 1992 σε ένα δείγμα 2.069 ευρωπαίων Ρώσων έδειξε ότι το 40% αυτών που απάντησαν ήταν "ανοιχτοί προς τη Δύση", το 36% "κλειστοί προς τη Δύση" και 24% "αναποφάσιστοι". Στις βουλευτικές εκλογές που έγιναν το Δεκέμβριο του 1993 τα κόμματα υπέρ της μεταρρύθμισης κέρδισαν το 34,2% των ψήφων, τα κόμματα κατά της μεταρρύθμισης και τα εθνικιστικά κόμματα το 43,3% και τα κεντρώα κόμματα το 13,7%. Επίσης, στις προεδρικές εκλογές του Ιουνίου του 1996, ο ρωσικός λαός διχάστηκε ξανά· το 43% περίπου υποστήριξε τον υποψήφιο της Δύσης, το Γέλτσιν, και άλλους μεταρρυθμιστές υποψήφιους, ενώ το 52% ψήφισε εθνικιστές και κομμουνιστές υποψήφιους. Στο πρωταρχικό ζήτημα της ταυτότητάς της, η Ρωσία στη δεκαετία 1990 παρέμεινε σαφέστατα μια διχασμένη χώρα, με το δυϊσμό μεταξύ δυτικόφιλων-σλαβόφιλων να είναι "αναπόσπαστο χαρακτηριστικό του (...) εθνικού χαρακτήρα".

Τουρκία. Με μια προσεκτικά υπολογισμένη σειρά μεταρρυθμίσεων στις δεκαετίες 1920 και 1930, ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ προσπάθησε να απομακρύνει το λαό του από το οθωμανικό και μουσουλμανικό παρελθόν του. Οι βασικές αρχές ή "έξι βέλη" του κεμαλισμού ήταν ο λαϊκισμός, ο ρεπουμπλικανισμός, ο εθνικισμός, η κοσμικότητα, ο πολιτικοοικονομικός συγκεντρωτισμός και η μεταρρύθμιση. Απορρίπτοντας την ιδέα μιας πολυεθνικής αυτοκρατορίας, ο Κεμάλ στόχευε στη δημιουργία ενός ομοιογενούς εθνικού κράτους, εκδιώκοντας και σκοτώνοντας τους Αρμένιους και κατόπιν τους Έλληνες. Εκθρόνισε το σουλτάνο και εγκαθίδρυσε ένα δημοκρατικό σύστημα πολιτικής εξουσίας δυτικού τύπου. Κατάργησε το αξίωμα του χαλίφη, την κεντρική πηγή θρησκευτικής εξουσίας, έθεσε τέλος στην παραδοσιακή εκπαίδευση και τα θρησκευτικά υπουργεία, κατάργησε τα ξεχωριστά θρησκευτικά σχολεία, εγκαθίδρυσε ένα ενοποιημένο κοσμικό σύστημα δημόσιας εκπαίδευσης και κατάργησε τα θρησκευτικά δικαστήρια που εφάρμοζαν τον ισλαμικό νόμο, αντικαθιστώντας τα με ένα καινούργιο νομικό σύστημα που βασιζόταν στον ελβετικό αστικό κώδικα. Επίσης, αντικατέστησε το παραδοσιακό ημερολόγιο με το Γρηγοριανό και αφαίρεσε επίσημα από το Ισλάμ το χαρακτήρα της κρατικής θρησκείας. Μιμούμενος το Μεγάλο Πέτρο, απαγόρευσε τη χρήση του φερετζέ, επειδή ήταν σύμβολο θρησκευτικής πίστης στην παράδοση, ενθάρρυνε τους ανθρώπους να φοράνε καπέλα και επέλεξε η τουρκική γλώσσα να γράφεται με λατινικούς χαρακτήρες και όχι με αραβικούς. Αυτή η τελευταία μεταρρύθμιση είχε θεμελιώδη σημασία. "Οι νέες γενιές ήταν ουσιαστικά αδύνατο να έχουν πρόσβαση στον τεράστιο όγκο της παραδοσιακής φιλολογίας. Ενθάρρυνε την εκμάθηση ευρωπαϊκών γλωσσών και διευκόλυνε σημαντικά τη λύση του προβλήματος του διογκούμενου αναλφαβητισμού". Έχοντας επαναπροσδιορίσει την εθνική, πολιτική, θρησκευτική και πολιτιστική ταυτότητα του τουρκικού λαού, ο Κεμάλ στη δεκαετία 1930 προσπάθησε σθεναρά να προωθήσει την οικονομική ανάπτυξη της Τουρκίας. Ο εξευρωπαϊσμός συμβάδιζε με τον εκσυγχρονισμό και αποτελούσε το μέσο για την επίτευξή του.

Η Τουρκία παρέμεινε ουδέτερη στον εμφύλιο πόλεμο της Δύσης μεταξύ 1939 και 1945. Ωστόσο, μετά από αυτό τον πόλεμο, επεδίωξε με γοργά βήματα να ταυτιστεί ακόμη περισσότερο με τη Δύση. Ακολουθώντας σαφέστατα δυτικά πρότυπα, προχώρησε από την αρχή του μονοκομματισμού σε ένα ανταγωνιστικό σύστημα κομμάτων. Άσκησε πίεση και τελικά πέτυχε να γίνει μέλος του ΝΑΤΟ το 1952, επιβεβαιώνοντας έτσι τη θέση της ως μέλος του Ελεύθερου Κόσμου. Έγινε αποδέκτης δισεκατομμυρίων δολαρίων δυτικής οικονομικής ενίσχυσης και βοήθειας στον τομέα της ασφάλειας. Οι στρατιωτικές της δυνάμεις εκπαιδεύτηκαν και εξοπλίστηκαν από τη Δύση και εντάχθηκαν στη διοικητική δομή του ΝΑΤΟ. Φιλοξένησε αμερικανικές στρατιωτικές βάσεις. Η Τουρκία έφτασε να θεωρείται από τη Δύση το ανατολικό προπύργιο ανάσχεσης, που απέτρεπε την επέκταση της Σοβιετικής Ένωσης προς τη Μεσόγειο, τη Μέση Ανατολή και τον Περσικό Κόλπο. Αυτός ο σύνδεσμος και η ταύτιση με τη Δύση είχαν ως αποτέλε-

σμα οι μη δυτικές, αδέσμευτες χώρες να καταγγείλουν την Τουρκία στη Διάσκεψη του Μπαντούγκ το 1955 και οι ισλαμικές να τη χαρακτηρίσουν ως βλάσφημη.

Μετά τον ψυχρό πόλεμο, η τουρκική ελίτ υποστήριζε σε συντριπτικά μεγάλο ποσοστό την άποψη ότι η Τουρκία πρέπει να είναι δυτική και ευρωπαϊκή. Η ένταξη στο ΝΑΤΟ τους είναι απαραίτητη, γιατί τους παρέχει έναν στενό οργανωτικό δεσμό με τη Δύση και εξασφαλίζει μια ισορροπία απέναντι στην Ελλάδα. Η ένταξη της Τουρκίας στη Δύση, που υλοποιείται με την ένταξή της στο ΝΑΤΟ, ήταν, πάντως, προϊόν του ψυχρού πολέμου. Το τέλος του απομακρύνει τον πρωταρχικό λόγο για την ένταξη αυτή και οδηγεί σε μια εξασθένηση και έναν επανακαθορισμό αυτής της σχέσης. Η Τουρκία δεν είναι πλέον χρήσιμη στη Δύση ως προπύργιο κατά της μεγάλης απειλής από το βορρά αλλά αποτελεί περισσότερο, όπως συνέβη στον πόλεμο του Κόλπου, έναν πιθανό συνεργάτη στην αντιμετώπιση μικρότερων απειλών από το νότο. Σε εκείνο τον πόλεμο, η Τουρκία πρόσφερε κρίσιμη βοήθεια στο συνασπισμό εναντίον του Σαντάμ Χουσεΐν κλείνοντας τον αγωγό που διασχίζει την επικράτειά της, από τον οποίο το ιρακινό πετρέλαιο έφτανε στη Μεσόγειο, και επιτρέποντας σε αμερικανικά αεροπλάνα να ξεκινούν τις επιχειρήσεις τους εναντίον του Ιράκ από βάσεις της Τουρκίας. Αυτές οι αποφάσεις του προέδρου Οζάλ, πάντως, αποτέλεσαν αφορμή για ουσιαστικές επικρίσεις στην Τουρκία και οδήγησαν στην υποβολή παραίτησης του υπουργού Εξωτερικών, του υπουργού Άμυνας και του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου, καθώς επίσης και σε μεγάλες λαϊκές διαδηλώσεις διαμαρτυρίας για τη στενή συνεργασία του Οζάλ με τις Ηνωμένες Πολιτείες. Στη συνέχεια, ο πρόεδρος Ντεμιρέλ και η πρωθυπουργός Τσιλέρ προέτρεπαν να τεθεί τέρμα νωρίτερα στις κυρώσεις των Ηνωμένων Εθνών σε βάρος του Ιράκ, οι οποίες αποτελούσαν εξίσου σημαντικό οικονομικό βάρος και για την Τουρκία. Η προθυμία της Τουρκίας να συνεργαστεί με τη Δύση στην αντιμετώπιση των ισλαμικών απειλών από το νότο είναι πιο αβέβαιη από την προθυμία της να συνεργαστεί με τη Δύση κατά της σοβιετικής απειλής. Στη διάρκεια της κρίσης στον Κόλπο, η άρνηση της Γερμανίας, παραδοσιακά φιλικής προς την Τουρκία, να θεωρήσει μια ιρακινή επίθεση με πυραύλους κατά της Τουρκίας ως επίθεση κατά του ΝΑΤΟ έδειξε, επίσης, ότι η Τουρκία δεν μπορούσε να βασιστεί στη δυτική υποστήριξη για να αντιμετωπίσει τις απειλές από το νότο. Οι αντιπαραθέσεις του ψυχρού πόλεμου με τη Σοβιετική Ένωση δεν έθεταν ζήτημα πολιτιστικής ταυτότητας της Τουρκίας, ενώ δεν συμβαίνει το ίδιο και όσον αφορά τις σχέσεις της με τις αραβικές χώρες στη μεταψυχροπολεμική εποχή.

Στις αρχές της δεκαετίας 1980, ο πρώτος και σημαντικότερος στόχος εξωτερικής πολιτικής της τουρκικής ελίτ που είναι προσανατολισμένη στη Δύση, ήταν να διασφαλίσει την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Τουρκία υπέβαλε επίσημα αίτηση να γίνει μέλος τον Απρίλιο του 1987. Το Δεκέμβριο του 1989 η Τουρκία έλαβε την απάντηση ότι η αίτησή της δεν μπορούσε να εξεταστεί πριν από το 1993. Το 1994 η Ένωση ενέκρινε τις αιτήσεις της Αυστρίας, της Φιλλανδίας, της

Σουηδίας και της Νορβηγίας και αναμενόταν ευρέως ότι μέσα στα επόμενα χρόνια θα αναληφθεί ευνοϊκή δράση σχετικά με τις αιτήσεις της Πολωνίας, της Ουγγαρίας, και της Τσεχίας, και αργότερα πιθανόν της Σλοβενίας, της Σλοβακίας και των δημοκρατιών της Βαλτικής. Οι Τούρκοι απογοητεύτηκαν ιδιαίτερα όταν πάλι η Γερμανία, το μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με τη μεγαλύτερη επιρροή, δεν υποστήριξε σθεναρά την ένταξή τους και, αντιθέτως, έδωσε προτεραιότητα στην προώθηση της ένταξης των χωρών της Κεντρικής Ευρώπης. Δεχόμενη πιέσεις από τις Ηνωμένες Πολιτείες, η Ευρωπαϊκή Ένωση διαπραγματεύτηκε την τελωνειακή ένωση με την Τουρκία. Πάντως, η πλήρης ένταξη παραμένει μια μακρινή και αμφίβολη πιθανότητα.

Γιατί η Τουρκία φαίνεται σαν να την έχουν προσπεράσει και πάντοτε βρίσκεται στο τέλος της σειράς; Δημοσίως, οι Ευρωπαίοι αξιωματούχοι έκαναν λόγο για το χαμηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης της Τουρκίας και για τον ελάχιστο σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Σε ιδιωτικές συνομιλίες, οι Ευρωπαίοι και οι Τούρκοι συμφωνούν ότι οι πραγματικοί λόγοι είναι η έντονη αντίθεση των Ελλήνων και, γεγονός ακόμη πιο σημαντικό, ότι η Τουρκία είναι μια μουσουλμανική χώρα. Οι ευρωπαϊκές χώρες δεν ήθελαν να έρθουν αντιμέτωπες με την πιθανότητα να ανοίξουν τα σύνορά τους στη μετανάστευση από μια χώρα με 60 εκατομμύρια μουσουλμάνους και υψηλή ανεργία. Αυτό που έχει ακόμη μεγαλύτερη σημασία, είναι πως ένιωθαν ότι πολιτισμικά οι Τούρκοι δεν ανήκουν στην Ευρώπη. Το υπόμνημα για την κατάσταση των ανθρώπινων δικαιωμάτων στην Τουρκία, όπως είπε ο πρόεδρος Οζάλ το 1992, είναι ένας "πλαστός λόγος της μη ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ. Ο πραγματικός λόγος έγκειται στο ότι είμαστε μουσουλμάνοι και αυτοί είναι χριστιανοί". Αλλά, πρόσθεσε "δεν το λένε αυτό". Οι Ευρωπαίοι αξιωματούχοι, με τη σειρά τους, συμφώνησαν ότι η Ένωση είναι μια "Χριστιανική Λέσχη" και ότι "η Τουρκία είναι πάρα πολύ φτωχή, υπερβολικά πολυάνθρωπη, πάρα πολύ μουσουλμανική, υπερβολικά σκληρή, υπερβολικά διαφορετική πολιτισμικά, υπερβολικά τα πάντα". Ο "ατομικός εφιάλτης" των Ευρωπαίων, όπως παρατήρησε ένας σχολιαστής, είναι η ιστορική ανάμνηση των "σαρακηνών επιδρομέων στη δυτική Ευρώπη και των Τούρκων στις πύλες της Βιέννης". Αυτές οι αντιλήψεις, με τη σειρά τους, γέννησαν την "κοινή αντίληψη μεταξύ των Τούρκων" ότι "η Δύση δεν βρίσκει θέση για μια μουσουλμανική Τουρκία στο πλαίσιο της Ευρώπης".

Έχοντας απορρίψει την Μέκκα, και έχοντας δεχτεί την απόρριψη των Βρυξελλών, η Τουρκία άδραξε την ευκαιρία που της έδωσε η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης για να στραφεί προς την Τασκένδη. Ο πρόεδρος Οζάλ και άλλοι τούρκοι ηγέτες διατηρούσαν το όραμα μιας κοινότητας τουρκικών λαών και κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες να αναπτύξουν δεσμούς με τους "εξωτικούς Τούρκους" στο "εγγύς εξωτερικό" της Τουρκίας, που εκτείνεται "από την Αδριατική έως τα σύνορα της Κίνας". Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στο Αζερμπαϊτζάν και στις τέσσερις τουρκόφωνες δημοκρατίες του Ουζμπεκιστάν, του Τουρκμενιστάν, του

Καζακστάν και του Κιργκιζιστάν στην Κεντρική Ασία. Το 1991 και το 1992 η Τουρκία προώθησε ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, που είχαν ως στόχο την ενίσχυση των δεσμών της και της επιρροής της σε αυτές τις νέες δημοκρατίες. Σε αυτές τις δραστηριότητες περιλαμβάνονταν χαμηλότερα δάνεια ύψους 1,5 δισ. δολάρια, 79 εκατομμύρια δολάρια για άμεση ενίσχυση, δορυφορική τηλεόραση (που αντικατέστησε ένα κανάλι στη ρωσική γλώσσα), τηλεφωνικές επικοινωνίες, αεροπορική υπηρεσία, χιλιάδες φοιτητικές υποτροφίες για σπουδές στην Τουρκία και επιμόρφωση για τραπεζίτες επιχειρηματίες, διπλωμάτες και εκατοντάδες στρατιωτικούς της Κεντρικής Ασίας και του Αζερμπαϊτζάν. Δάσκαλοι στάλθηκαν στις καινούργιες δημοκρατίες για να διδάξουν τουρκικά, ενώ συστάθηκαν περίπου 2.000 κοινοπραξίες. Η πολιτιστική συνάφεια εξομάλυνε αυτές τις οικονομικές σχέσεις. Όπως σχολίασε ένας Τούρκος επιχειρηματίας, "το πιο σημαντικό πράγμα για την επιτυχία στο Αζερμπαϊτζάν ή στο Τουρκμενιστάν είναι να βρεθεί ο σωστός συνεταίρος. Για τον τουρκικό λαό, αυτό δεν είναι τόσο δύσκολο. Έχουμε την ίδια κουλτούρα, λίγο πολύ την ίδια γλώσσα και την ίδια κουζίνα"..

Τον επαναπροσανατολισμό της Τουρκίας προς τον Καύκασο και την Κεντρική Ασία υπέθαλψε όχι μόνο το όνειρό της να ηγηθεί μιας τουρκικής κοινότητας εθνών, αλλά και η επιθυμία της να εμποδίσει το Ιράν και τη Σαουδική Αραβία να επεκτείνουν την επιρροή τους και να προωθήσουν τον ισλαμικό φονταμενταλισμό σε αυτή την περιοχή. Οι Τούρκοι θεώρησαν ότι προσέφεραν το "τουρκικό μοντέλο" ή την "ιδέα της Τουρκίας", ένα κοσμικό, δημοκρατικό, μουσουλμανικό κράτος με μια οικονομία της αγοράς ως εναλλακτική λύση. Επιπλέον, η Τουρκία έλπιζε να συγκρατήσει την αναζωογόνηση της ρωσικής επιρροής. Προσφέροντας μια εναλλακτική λύση έναντι της Ρωσίας και του Ισλάμ, η Τουρκία θα ενισχύσει, επίσης, την αξίωσή της για υποστήριξη από την Ευρωπαϊκή Ένωση και ενδεχόμενη ένταξή της σε αυτή.

Το αρχικό κύμα δραστηριοτήτων της Τουρκίας στις τουρκικές δημοκρατίες περιορίστηκε κάπως το 1993 λόγω των περιορισμένων πόρων της, της εκλογής του Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ στην προεδρία μετά το θάνατο του Οζάλ, και της εκ νέου επιβεβαίωσης της ρωσικής επιρροής σε ό,τι η Τουρκία θεωρούσε "εγγύς εξωτερικό" της. Όταν οι τουρκικές πρώην σοβιετικές δημοκρατίες απέκτησαν την ανεξαρτησία τους, οι ηγέτες τους έσπευσαν στην Άγκυρα για να ζητήσουν την εύνοια της Τουρκίας. Αργότερα, καθώς η Ρωσία άσκησε πίεση και τις δελέασε με διάφορους τρόπους, μεταστράφηκαν και γενικά τόνισαν την ανάγκη για "ισορροπημένες" σχέσεις ανάμεσα στον πολιτιστικό εξάδελφό τους και τον πρώην αυτοκρατορικό αφέντη τους. Οι Τούρκοι, πάντως, συνέχισαν τις προσπάθειές τους να χρησιμοποιήσουν τις πολιτιστικές συγγένειές τους για να διευρύνουν τους οικονομικούς και πολιτικούς δεσμούς και, χάρη στο πιο σημαντικό στρατήγημά τους, εξασφάλισαν τη συμφωνία των σχετικών κυβερνήσεων πετρελαιοπαραγωγών χωρών για την κατασκευή ενός αγωγού μεταφοράς πετρελαίου

από την Κεντρική Ασία και το Αζερμπαϊτζάν στη Μεσόγειο μέσω της Τουρκίας.

Ενώ η Τουρκία προσπαθούσε να αναπτύξει τους δεσμούς της με τις τουρκικές πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, η κεμαλιστική κοσμική της ταυτότητα αντιμετώπιζε αμφισβητήσεις στο εσωτερικό της χώρας. Πρώτον, στην Τουρκία, όπως και σε πολλές άλλες χώρες, το τέλος του ψυχρού πολέμου, μαζί με τις μετατοπίσεις που επέφερε η κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη, έθεσε σημαντικά ζητήματα "εθνικής ταυτότητας και εθνικού προσδιορισμού", και η θρησκεία βρισκόταν εκεί για να δώσει μια απάντηση. Η κοσμική κληρονομιά του Ατατούρκ και της τουρκικής ελίτ για δύο τρίτα του αιώνα δέχτηκε ισχυρά πυρά. Οι εμπειρίες των Τούρκων στο εξωτερικό έτειναν να υποδαυλίζουν τα ισλαμικά αισθήματα στην ίδια την Τουρκία. Οι Τούρκοι που επέστρεφαν από τη Δυτική Γερμανία αντιδρούσαν στην εχθρότητα που συναντούσαν εκεί, καταφεύγοντας σε ό,τι τους ήταν οικείο. Και αυτό ήταν το Ισλάμ. Επικρατέστερη άποψη και πρακτική έγινε η ισλαμική. Το 1993 αναφέρθηκε "ότι οι γενειάδες ισλαμικού τύπου και οι γυναίκες με τσαντόρ πολλαπλασιάζονται στην Τουρκία, ότι τα τζαμιά προσελκύουν όλο και μεγαλύτερα πλήθη και μερικά βιβλιοπωλεία πλημμυρίζουν από βιβλία και περιοδικά, κασέτες, CD και βιντεοκασέτες που εξυμνούν την ιστορία, τις ηθικές επιταγές και τον τρόπο ζωής του Ισλάμ, και εξαίρουν το ρόλο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη διατήρηση των αξιών του Προφήτη Μωάμεθ". Όπως αναφέρεται, "τουλάχιστον 290 εκδοτικοί οίκοι και τυπογραφεία, 300 έντυπα, συμπεριλαμβανομένων τεσσάρων ημερήσιων εφημερίδων, μερικές εκατοντάδες ραδιοφωνικοί σταθμοί χωρίς άδεια και 30 περίπου τηλεοπτικά κανάλια, επίσης χωρίς άδεια, προπαγάνδιζαν την ισλαμική ιδεολογία".

Αντιμέτωποι με το ενισχυόμενο ισλαμικό αίσθημα, οι κυβερνήτες της Τουρκίας προσπάθησαν να υιοθετήσουν φονταμενταλιστικές πρακτικές και να δεχτούν την φονταμενταλιστική υποστήριξη. Στις δεκαετίες 1980 και 1990, η υποτιθέμενη κοσμική τουρκική κυβέρνηση διατηρούσε ένα Γραφείο Θρησκευτικών Υποθέσεων με προϋπολογισμό μεγαλύτερο από τον αντίστοιχο μερικών υπουργείων, χρηματοδοτούσε την κατασκευή τζαμιών, απαιτούσε τη διδασκαλία θρησκευτικών σε όλα τα δημόσια σχολεία, και χρηματοδοτούσε ισλαμικά σχολεία, τα οποία πενταπλασιάστηκαν στη διάρκεια της δεκαετίας 1980 και έφτασαν να καλύπτουν περίπου το 15% των παιδιών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Στα σχολεία αυτά διδάσκονταν τα ισλαμικά δόγματα που τα ενστερνίστηκαν χιλιάδες απόφοιτοι, από τους οποίους πολλοί τοποθετήθηκαν σε κυβερνητικές υπηρεσίες. Σε μια συμβολική αλλά εντυπωσιακή αντίθεση με τη Γαλλία, η κυβέρνηση επέτρεψε στις μαθήτριες να φορούν την παραδοσιακή μουσουλμανική μαντήλα στο κεφάλι, εβδομήντα χρόνια αφότου ο Ατατούρκ είχε καταργήσει το φερετζέ. Αυτές οι κυβερνητικές ενέργειες, που οφείλονται κατά μεγάλο μέρος στην επιθυμία να υπονομευθούν οι δραστηριότητες των ισλαμιστών, αποτελούν μια μαρτυρία για το πόσο ισχυρές ήταν αυτές οι δραστηριότητες στη δεκαετία 1980 και στις αρχές της δεκαετίας 1990.

Δεύτερον, η ισλαμική αναβίωση άλλαξε το χαρακτήρα της τουρκικής πολιτικής. Διάφοροι πολιτικοί ηγέτες, όπως ο Τουργκούτ Οζάλ, ανοικτά ταυτίστηκαν με μουσουλμανικά σύμβολα και πολιτικές. Στην Τουρκία, όπως και σε άλλες χώρες, η δημοκρατία ενθάρρυνε την επιστροφή στην ιθαγενή κουλτούρα καθώς και στη θρησκεία. "Μέσα στη βιασύνη τους να αποκτήσουν την εύνοια του λαού και να κερδίσουν ψήφους, οι πολιτικοί –ακόμα και ο στρατός, το λίκνο και ο φύλακας της κοσμικότητας– αναγκάστηκαν να πάρουν υπόψιν τους τις θρησκευτικές αντιλήψεις του λαού: πολλές από τις παραχωρήσεις που έκαναν ήταν καθαρά δημαγωγικές". Τα λαϊκά κινήματα είχαν σαφείς θρησκευτικές τάσεις. Παρόλο που η ελίτ και οι κρατικοί λειτουργοί, και ιδιαίτερα ο στρατός, ήταν προσανατολισμένοι στον κοσμικό χαρακτήρα της χώρας τους, φιλοϊσλαμιστικές εκδηλώσεις εμφανίστηκαν στις ένοπλες δυνάμεις. Αρκετές εκατοντάδες δόκιμοι και ευέλπιδες εκδιώχθηκαν από τις στρατιωτικές ακαδημίες το 1987, επειδή υπήρχαν υπόνοιες ότι έτρεφαν θετικά αισθήματα προς τον ισλαμισμό. Τα μεγαλύτερα πολιτικά κόμματα άρχισαν, ολοένα και περισσότερο, να αναζητούν εκλογική υποστήριξη από τις ανανεωμένες μουσουλμανικές ταρίκα, τις επίλεκτες ενώσεις που ο Ατατούρκ είχε απαγορεύσει. Στις τοπικές εκλογές του Μαρτίου 1994, το φονταμενταλιστικό Κόμμα της Ευημερίας ήταν μόνο από τα πέντε μεγάλα κόμματα που αύξησε το ποσοστό του αποσπώντας το 19% των ψήφων, ενώ το κόμμα της πρωθυπουργού Τανσού Τσιλέρ, το κόμμα του Ορθού Δρόμου, συγκέντρωσε το 21% , και 20% πήρε το κόμμα της Μητέρας Πατρίδας του μακαρίτη Οζάλ. Το Κόμμα της Ευημερίας απέκτησε ουσιαστικά τον έλεγχο των δυο μεγαλύτερων αστικών κέντρων της Τουρκίας, της Άγκυρας και της Ισταμπούλ, ενώ τα πήγε πολύ καλά και στο νοτιοανατολικό τμήμα της χώρας. Στις εκλογές του Δεκεμβρίου 1995, το Κόμμα της Ευημερίας συγκέντρωσε τις περισσότερες ψήφους και τις περισσότερες βουλευτικές έδρες από οποιοδήποτε άλλο κόμμα, ενώ, έξι μήνες αργότερα, κατέλαβε την εξουσία σχηματίζοντας κυβέρνηση συνεργασίας με ένα από τα κοσμικά κόμματα. Όπως συνέβη και σε άλλες χώρες, οι φονταμενταλιστές υποστηρίζονταν από τη νεολαία, από μετανάστες που επέστρεψαν στη χώρα τους, από "τους ταπεινούς και καταφρονεμένους" και τους "νέους μετανάστες των πόλεων, τους ξεβράκωτους των μεγάλων πόλεων".

Τρίτον, η αναβίωση του Ισλάμ επηρέασε την τουρκική εξωτερική πολιτική. Κατά τη διάρκεια του πόλεμου του Κόλπου και υπό την επιρροή του προέδρου Οζάλ, η Τουρκία είχε συμμαχήσει με τη Δύση αναμένοντας ότι αυτή η κίνηση θα την έφερνε ένα βήμα πιο κοντά στην επιδίωξή της να γίνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, η προσδοκία της αυτή δεν πραγματοποιήθηκε και, επιπλέον, ο δισταγμός του ΝΑΤΟ όσον αφορά τη στάση που θα κρατούσε στην περίστωση που η Τουρκία δεχόταν επίθεση από το Ιράκ, γέμισε ανησυχία τους Τούρκους. Οι Τούρκοι ηγέτες προσπάθησαν να διευρύνουν τους στρατιωτικούς δεσμούς με το Ισραήλ, πράγμα που προκάλεσε την έντονη κριτική των ισλαμιστών. Το κυριότερο, όμως, είναι ότι κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1980 η Τουρκία ανέπτυξε

τις σχέσεις της με τις αραβικές και άλλες μουσουλμανικές χώρες. Στη δεκαετία 1990, προωθεί έμπρακτα τα συμφέροντα των ισλαμιστών παρέχοντας σημαντική βοήθεια στους Βόσνιους μουσουλμάνους αλλά και στο Αζερμπαϊτζάν. Όσον αφορά τη Βαλκανική, την Κεντρική Ασία και τη Μέση Ανατολή, η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας έχει εξισλαμιστεί.

Εδώ και πολλά χρόνια, η Τουρκία ικανοποιεί δυο από τις τρεις προϋποθέσεις που χρειάζεται μια διχασμένη χώρα για να αλλάξει την πολιτισμική της ταυτότητα. Οι ελίτ της Τουρκίας υποστηρίζουν συντριπτικά αυτή την αλλαγή και ο λαός συναινεί. Ωστόσο, οι ελίτ του αποδέκτη πολιτισμού, δηλαδή του δυτικού, δεν είναι δεκτικές. Όσο το ζήτημα εκκρεμεί, η ισλαμική αναβίωση στην Τουρκία γεννά αντιδυτικά αισθήματα στο λαό και αρχίζει να υπονομεύει την κοσμική, φιλοδυτική ελίτ. Τα εμπόδια που αντιμετωπίζει η Τουρκία στην πορεία του εξευρωπαϊσμού της, η περιορισμένη δυνατότητά της να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στις τουρκικές πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, καθώς και η εμφάνιση του ισλαμισμού που διαβρώνει τη κληρονομιά του Ατατούρκ, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η Τουρκία θα παραμείνει μια διχασμένη χώρα.

Οι Τούρκοι ηγέτες, εκφράζοντας αυτές τις αντιφατικές τάσεις της κοινωνίας τους, περιγράφουν τη χώρα τους ως "γέφυρα" μεταξύ πολιτισμών. Το 1993, η πρωθυπουργός Τανσού Τσιλέρ ισχυρίστηκε ότι Τουρκία είναι ταυτόχρονα μια "δυτική δημοκρατία" και "τμήμα της Μέσης Ανατολής" που "γεφυρώνει δυο πολιτισμούς, φιλοσοφικά και γεωγραφικά". Αντικατοπτρίζοντας αυτή την αμφιλεγόμενη κατάσταση, η ίδια η Τσιλέρ άλλοτε εμφανίζεται ως μουσουλμάνα και άλλοτε, μιλώντας προς το ΝΑΤΟ, ισχυρίζεται ότι "αποτελεί γεωγραφικό και πολιτικό γεγονός πως η Τουρκία είναι ευρωπαϊκή χώρα". Παρομοίως, ο πρόεδρος Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ τόνισε ότι "η Τουρκία αποτελεί μια σημαντική γέφυρα που ενώνει τη Δύση με την Ανατολή, δηλαδή την Ευρώπη με την Κίνα". Μια γέφυρα, όμως, δεν είναι παρά ένα τεχνητό κατασκεύασμα που ενώνει δύο σταθερές οντότητες, αλλά δεν ανήκει σε καμία από αυτές. Όταν οι Τούρκοι ηγέτες αποκαλούν τη χώρα τους γέφυρα, στην ουσία παραδέχονται ότι είναι διχασμένη.

Μεξικό. Ενώ η Τουρκία έγινε μια διχασμένη χώρα στη δεκαετία 1920, το Μεξικό έγινε στη δεκαετία 1980. Ωστόσο, οι ιστορικές σχέσεις τους με τη Δύση έχουν κάποιες ομοιότητες. Όπως και η Τουρκία, έτσι και το Μεξικό διαθέτει ιδιαίτερη μη δυτική κουλτούρα. Ακόμα και στον 20ό αιώνα, όπως το έθεσε ο Οκτάβιο Παζ, "ο πυρήνας του Μεξικού είναι ινδιάνικος. Δεν είναι ευρωπαϊκός". Στον 19ο αιώνα, το Μεξικό, όπως και η Οθωμανική Αυτοκρατορία, διαμελίστηκε από τους δυτικούς. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης και της τρίτης δεκαετίας του 20ού αιώνα, το Μεξικό, όπως και η Τουρκία, έζησε μια επανάσταση που εγκαθίδρυσε μια νέα βάση για την εθνική ταυτότητα καθώς και ένα μονοκομματικό πολιτικό σύστημα. Στην Τουρκία, ωστόσο, η επανάσταση προκάλεσε την απόρριψη της ισλαμικής και της οθωμανικής κουλτούρας και ανέλαβε την προσπάθεια εισαγωγής της δυτικής κουλτούρας και ένταξης στην Ευρώπη. Στο Μεξικό, όπως και στη

Ρωσία, η επανάσταση προκάλεσε την ενσωμάτωση και προσαρμογή ορισμένων στοιχείων του δυτικού πολιτισμού που οδήγησαν, όμως, σε ένα καινούργιο εθνικισμό, αντίθετο προς τον καπιταλισμό και τη δημοκρατία της Δύσης. Για εξήντα χρόνια η Τουρκία προσπαθούσε να ορίσει τον εαυτό της ως ευρωπαϊκή χώρα, ενώ το Μεξικό προσπαθούσε να ορίσει τον εαυτό του σε αντίθεση με τις ΗΠΑ.Από τη δεκαετία του 1930 ως το 1980, οι Μεξικανοί ηγέτες υιοθετούσαν τέτοια μέτρα οικονομικής και εξωτερικής πολιτικής που προκαλούσαν τα αμερικανικά συμφέροντα.

Όμως, αυτό άλλαξε στη δεκαετία 1980. Ο πρόεδρος Μιγκέλ Ντελα Μαντρίντ και ο διάδοχός του πρόεδρος Κάρλος Σαλίνας Ντε Γκορτάρι προώθησαν μια συνολική αλλαγή στους σκοπούς, τις πρακτικές και την ταυτότητα της χώρας τους. Αυτή ήταν και η πιο σαρωτική αλλαγή που συνέβη στο Μεξικό από την επανάσταση του 1910. Ο Σαλίνας έγινε ο Μουσταφά Κεμάλ του Μεξικού. Ο Ατατούρκ προώθησε την κοσμικότητα και τον εθνικισμό που αποτελούσαν τις κυρίαρχες τάσεις στη Δύση της εποχής του. Ο Σαλίνας προώθησε τον οικονομικό φιλελευθερισμό, μια από τις δυο κυρίαρχες τάσεις στη Δύση της εποχής του(την άλλη τάση, την πολιτική δημοκρατία, δεν την υιοθέτησε). Όπως και στην περίπτωση της Τουρκίας, αυτές τις απόψεις τις συμμερίζονταν οι πολιτικές και οικονομικές ελίτ. Άλλωστε, πολλοί από αυτούς, όπως και ο ίδιος ο Σαλίνας, είχαν σπουδάσει στις ΗΠΑ. Ο Σαλίνας μείωσε εντυπωσιακά τον πληθωρισμό, ιδιωτικοποίησε μεγάλο αριθμό δημόσιων επιχειρήσεων, προώθησε τις ξένες επενδύσεις, μείωσε τους δασμούς και τις επιχορηγήσεις, αναδιάρθρωσε το εξωτερικό χρέος, αμφισβήτησε τη δύναμη των εργατικών συνδικάτων, αύξησε την παραγωγικότητα και έβαλε το Μεξικό στη NAFTA μαζί με τις ΗΠΑ και τον Καναδά. Όπως οι μεταρρυθμίσεις του Ατατούρκ σχεδιάστηκαν για να μεταμορφώσουν την Τουρκία από μουσουλμανικό κράτος της Μέσης Ανατολής σε κοσμικό ευρωπαϊκό κράτος, έτσι και οι μεταρρυθμίσεις του Σαλίνας σχεδιάστηκαν για να μεταμορφώσουν το Μεξικό από λατινοαμερικάνικη σε βορειοαμερικάνικη χώρα.

Αυτή, όμως, δεν ήταν μια αναπόφευκτη επιλογή. Θεωρητικά, η ελίτ του Μεξικού θα μπορούσε να είχε συνεχίσει την αντιαμερικανική πολιτική της. Οι προκάτοχοί της, άλλωστε, είχαν ακολουθήσει αυτό το δρόμο του τριτοκοσμικού εθνικισμού για αιώνες. Θα μπορούσε να είχε αναπτύξει μαζί με την Ισπανία την Πορτογαλία και τη Νότια Αμερική μια ιβηρική ένωση, όπως πολλοί την προέτρεπαν.

Το Μεξικό, άραγε, θα προχωρήσει με επιτυχία στην αναζήτηση της βορειοαμερικανικής ταυτότητας; Η συντριπτική πλειοψηφία της πολιτικής, οικονομικής και πνευματικής ελίτ είναι υπέρ αυτής της πορείας. Επίσης, πράγμα που δεν συμβαίνει με την Τουρκία, ο αποδέκτης πολιτισμός καλωσορίζει αυτές τις προσπάθειες. Το κρίσιμο διαπολιτισμικό πρόβλημα της μετανάστευσης εξηγεί αυτή τη διαφορά μεταξύ Τουρκίας και Μεξικού. Ο φόβος μιας μαζικής τουρκικής μετανάστευσης προκάλεσε αντιδράσεις και στις ευρωπαϊκές ελίτ και στους λαούς. Αντιθέτως, η μαζική μεξικανική μετανάστευση στις ΗΠΑ, νόμιμη και παράνομη, ήταν ένα από

τα επιχειρήματα που χρησιμοποίησε ο Σαλίνας για την ένταξη στη NAFTA: "Ή θα δεχτείτε τα προϊόντα μας ή τους ανθρώπους μας". Επιπλέον, η πολιτισμική διαφορά του Μεξικού με τις ΗΠΑ είναι σαφώς μικρότερη από τη διαφορά της Ευρώπης με την Τουρκία.Ο Ρωμαιοκαθολικισμός είναι η θρησκεία του Μεξικού, η γλώσσα του τα ισπανικά, ενώ οι ελίτ υπήρξαν ιστορικά προσανατολισμένες στην Ευρώπη (όπου έστελναν τα παιδιά τους να μορφωθούν), και πιο πρόσφατα είναι προσανατολισμένες στις ΗΠΑ (όπου στέλνουν τώρα τα παιδιά τους). Ο συμβιβασμός της αγγλοαμερικανικής Βόρειας Αμερικής με το ισπανοινδιάνικο Μεξικό είναι ευκολότερος από τον συνδυασμό της χριστιανικής Ευρώπης με τη μουσουλμανική Τουρκία. Παρά τις ομοιότητες αυτές, όμως, μετά την επικύρωση της συμφωνίας της NAFTA, προκλήθηκε μια αντίδραση στις ΗΠΑ κατά των στενότερων επαφών με το Μεξικό, που εκφράστηκε με απαιτήσεις για περιορισμούς στη μετανάστευση, διαμαρτυρίες για τα εργοστάσια που μετακόμιζαν στο νότο, καθώς και αμφιβολίες για το αν το Μεξικό θα μπορούσε να ανταποκριθεί στις βορειοαμερικανικές αντιλήψεις περί ελευθερίας και κράτους δικαίου.

Η τρίτη προϋπόθεση για την επιτυχή αλλαγή της ταυτότητας μιας διχασμένης χώρας είναι η γενική συναίνεση, όμως όχι απαραίτητα και υποστήριξη, του λαού. Η σπουδαιότητα αυτού του παράγοντα εξαρτάται, εν μέρει, από το πόσο σημαντικές είναι οι απόψεις του λαού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων της συγκεκριμένης χώρας. Μέχρι το 1995, η φιλοδυτική στάση του Μεξικού δεν είχε ελεγχθεί με δημοκρατικά μέσα. Η εξέγερση μερικών χιλιάδων πολύ καλά οργανωμένων ανταρτών που υποστηρίζονταν από το εξωτερικό στην επαρχία Τσιάπας, δεν αποτελούσε ένδειξη σημαντικής αντίδρασης στον εξαμερικανισμό του Μεξικού. Ωστόσο, το γεγονός ότι αυτή η εξέγερση αντιμετωπίστηκε με συμπάθεια από τους Μεξικανούς διανοούμενους, δημοσιογράφους και άλλους που διαμορφώνουν τη κοινή γνώμη, υποδηλώνει ότι ο εξαμερικανισμός γενικά και η NAFTA ειδικότερα θα μπορούσαν να συναντήσουν σημαντικές αντιδράσεις από τις ελίτ και τη κοινή γνώμη. Ο πρόεδρος Σαλίνας πολύ σωστά έδωσε προτεραιότητα στην οικονομική μεταρρύθμιση και τη δυτικοποίηση και όχι στις πολιτικές μεταρρυθμίσεις και τον εκδημοκρατισμό. Όμως, η οικονομική ανάπτυξη σε συνδυασμό με την αυξανόμενη σχέση με τις ΗΠΑ θα ενισχύσει τις δυνάμεις που επιθυμούν τον ουσιαστικό εκδημοκρατισμό του μεξικανικού πολιτικού συστήματος. Το βασικό ερώτημα που τίθεται για το μέλλον του Μεξικού είναι το εξής: Σε τι βαθμό ο εσυγχρονισμός και ο εκδημοκρατισμός θα προκαλέσουν την αποδυτικοποίηση που θα οδηγήσει τη χώρα στην έξοδο ή στην εξασθένιση των δεσμών με τη NAFTA , και θα επιφέρουν αλλαγές στην πολιτική που επέβαλε στο Μεξικό η φιλοδυτική ελίτ στις δεκαετίες 1980 και 1990; Είναι, άραγε, ο εξαμερικανισμός του Μεξικού συμβατός με τον εκδημοκρατισμό του;

Αυστραλία. Σε αντίθεση με τη Ρωσία, την Τουρκία και το Μεξικό, η Αυστραλία υπήρξε ανέκαθεν δυτική κοινωνία. Σε όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα, είχε στενούς δεσμούς αρχικά με τη Μεγάλη Βρετανία και αργότερα με τις ΗΠΑ. Στον

ψυχρό πόλεμο δεν ήταν απλώς μέλος της Δύσης, αλλά αποτελούσε και τον στρατιωτικό και κατασκοπευτικό πυρήνα της μαζί με τις ΗΠΑ, τη Μεγάλη Βρετανία και τον Καναδά. Ωστόσο, στις αρχές της δεκαετίας 1990, οι πολιτικοί ηγέτες της Αυστραλίας αποφάσισαν ότι η χώρα τους πρέπει να αποσκιρτήσει από τη Δύση και να επαναπροσδιοριστεί ως ασιατική κοινωνία και, κατ' επέκταση, να καλλιεργήσει στενούς δεσμούς με τις γειτονικές της χώρες. Ο πρωθυπουργός Πολ Κήτιγκ δήλωσε ότι η Αυστραλία πρέπει να πάψει να αποτελεί "υποκατάστημα της αυτοκρατορίας", πρέπει να γίνει δημοκρατία και "να αναμειχθεί" περισσότερο με την Ασία. Ισχυρίστηκε, επιπλέον, ότι αυτή η διαδικασία ήταν απαραίτητη, ώστε να καθιερωθεί η ταυτότητα της Αυστραλίας ως ανεξάρτητης χώρας. "Δεν είναι δυνατόν η Αυστραλία να εμφανίζεται ως πολυπολιτιστική κοινωνία, να αναπτύσσει δεσμούς με την Ασία και να γίνεται πιστευτή, όταν παραμένει, έστω κατά το σύνταγμά της, μια κοινωνία παρακλάδι της αυτοκρατορίας". Ο Κήτιγκ διακήρυξε επιπλέον ότι η Αυστραλία έχει υποστεί αναρίθμητα χρόνια "αγγλοφιλίας και αποχαύνωσης" και ότι ο παρατεινόμενος δεσμός με τη Βρετανία "θα τορπιλίσει την εθνική μας κουλτούρα, το οικονομικό μας μέλλον και το πεπρωμένο μας στην Ασία και τον Ειρηνικό". Ο υπουργός Εξωτερικών, Γκάρεθ Έβανς, εξέφρασε παρόμοιες απόψεις.

Τα επιχειρήματα για τον επαναπροσδιορισμό της Αυστραλίας ως ασιατικής χώρας στηρίζονται στην υπόθεση ότι τα οικονομικά υπερισχύουν της κουλτούρας στη διαμόρφωση του πεπρωμένου των εθνών. Η κεντρική ώθηση δόθηκε από τη δυναμική ανάπτυξη των ανατολικοασιατικών οικονομιών που, με τη σειρά τους, προκάλεσαν γοργή ανάπτυξη του εμπορίου της Αυστραλίας με την Ασία.Το 1971, η Ανατολική και η Νοτιοανατολική Ασία απορροφούσαν το 39% των αυστραλέζικων εξαγωγών και προσέφεραν το 21% των αυστραλέζικων εισαγωγών. Το 1994, η Ανατολική και η Νοτιοανατολική Ασία απορροφούσαν το 62% των αυστραλέζικων εξαγωγών και προσέφεραν το 41% των αυστραλέζικων εισαγωγών. Το 1991, αντιθέτως, 11,8% των αυστραλέζικων εξαγωγών κατευθύνονταν στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το 10,1% στις ΗΠΑ. Αυτή η ανάπτυξη των δεσμών με την Ασία ενισχύθηκε από την πίστη των Αυστραλών ότι ο κόσμος βάδιζε προς τη δημιουργία τριών μεγάλων οικονομικών μπλοκ. Η θέση της Αυστραλίας ήταν στο ανατολικοασιατικό μπλοκ.

Ανεξάρτητα από τους οικονομικούς δεσμούς, η σύνδεση της Αυστραλίας με την Ασία δεν φαίνεται ότι μπορεί να ικανοποιήσει τις προϋποθέσεις για την επιτυχή πολιτισμική μεταβολή μιας διχασμένης χώρας. Πρώτον, στα μέσα της δεκαετίας 1990, οι ελίτ της Αυστραλίας δεν ήταν ιδιαίτερα ενθουσιασμένες με αυτή την πορεία. Υπήρχε εν μέρει ένα ζήτημα κομματικής αντίθεσης. Οι ηγέτες του Φιλελεύθερου Κόμματος διαφωνούσαν με την επιλογή ή είχαν αμφιβολίες. Η κυβέρνηση των Εργατικών δέχτηκε έντονη κριτική από πολλούς διανοούμενους και δημοσιογράφους. Δεν υπήρχε γενική συναίνεση για την επιλογή της ασιατικής κατεύθυνσης. Δεύτερον, η κοινή γνώμη ήταν διχασμένη. Από το 1987 ως το 1993,

το ποσοστό των Αυστραλών που επιθυμούσαν το τέλος της μοναρχίας αυξήθηκε από 21% σε 46%. Από το 1993 και μετά, όμως, το κοινό άρχισε να αμφιταλαντεύεται. Το ποσοστό που επιθυμούσε να βγεί το σύμβολο της Βρετανίας από τη σημαία της Αυστραλίας έπεσε από το 42% το Μάιο του 1992 στο 35% τον Αύγουστο του 1993. Όπως παρατήρησε και ένας αξιωματούχος το 1992 "είναι δύσκολο για το κοινό να το χωνέψει. Δεν μπορείτε να φανταστείτε πόσο υβριστικά γράμματα παίρνω κάθε φορά που λέω ότι η Αυστραλία πρέπει να αποτελεί τμήμα της Ασίας".

Τρίτον και κυριότερο, οι ελίτ των ασιατικών χωρών δεν είναι ιδιαίτερα δεκτικές στις αυστραλέζικες προσεγγίσεις. Πολύ λιγότερο, μάλιστα, απ' ό,τι οι ευρωπαϊκές ελίτ απέναντι στην Τουρκία. Έχουν καταστήσει σαφές ότι, αν η Αυστραλία θέλει να είναι μέρος της Ασίας, τότε πρέπει να γίνει αληθινά ασιατική, πράγμα που θεωρούν δύσκολο, αν όχι απίθανο. Ένας Ινδονήσιος αξιωματούχος είπε ότι "η επιτυχία της ολοκλήρωσης της Αυστραλίας μέσα στην Ασία εξαρτάται από ένα πράγμα: από το βαθμό που τα ίδια τα ασιατικά κράτη θεωρούν καλοδεχούμενες τις προθέσεις της Αυστραλίας. Η επιτυχία εξαρτάται από το πόσο καλά η κυβέρνηση αλλά και ο λαός της Αυστραλίας καταλαβαίνουν την ασιατική κουλτούρα και κοινωνία". Οι Ασιάτες βλέπουν να υπάρχει ένα χάσμα ανάμεσα στην ασιατική ρητορική της Αυστραλίας και τη στρεβλή δυτική πραγματικότητα. Σύμφωνα με έναν Αυστραλέζο διπλωμάτη, οι Ταϊλανδοί αντιμετωπίζουν την επιμονή της Αυστραλίας να γίνει ασιατική χώρα με "προβληματισμένη ανοχή"."Πολιτιστικά η Αυστραλία είναι ακόμα ευρωπαϊκή χώρα", είπε ο πρωθυπουργός της Μαλαισίας Μαχαθίρ τον Οκτώβριο του 1994, "... εμείς πιστεύουμε ότι είναι ευρωπαϊκή" και συνεπώς η Αυστραλία δεν πρέπει να γίνει μέλος της Ανατολικοασατικής Οικονομικής Διάσκεψης (EAEC). Εμείς οι Ασιάτες "δεν έχουμε την τάση να ασκούμε κριτική στις άλλες χώρες. Αλλά η Αυστραλία, επειδή πολιτισμικά είναι ευρωπαϊκή χώρα, νομίζει ότι έχει δικαίωμα να λέει στους άλλους τι να κάνουν και τι όχι, τι είναι σωστό και τι λάθος. Και επομένως, δεν είναι συμβατή με τη δική μας ομάδα κρατών. Αυτά τα επιχειρήματα έχω κατά της αυστραλέζικης συμμετοχής στην EAEC. Δεν παίζει ρόλο το χρώμα του δέρματος, αλλά η κουλτούρα". Εν ολίγοις, οι Ασιάτες είναι αποφασισμένοι να αποκλείσουν την Αυστραλία από τη λέσχη τους για τους ίδιους λόγους που και οι Ευρωπαίοι αποκλείουν τους Τούρκους: επειδή διαφέρουν. Ο πρωθυπουργός Κήτιγκ ήθελε να πει ότι θα άλλαζε την Αυστραλία και θα την έκανε από "παρείσακτο που βρίσκεται εκτός της ασιατικής λέσχης, παρείσακτο που βρίσκεται εντός". Αυτό, όμως, είναι σχήμα οξύμωρο: οι παρείσακτοι δεν μπαίνουν μέσα.

Όπως δήλωσε και ο Μαχαθίρ, οι αξίες και η κουλτούρα στέκουν εμπόδια στην ένωση της Αυστραλίας με την Ασία. Συχνά προκαλούνται συγκρούσεις εξαιτίας της δέσμευσης των Αυστραλών στη δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ελευθεροτυπία που τους υποχρεώνει να διαμαρτύρονται για τις παραβιάσεις αυτών των δικαιωμάτων από τις κυβερνήσεις των γειτονικών τους χωρών. Ένας υψηλόβαθμος Αυστραλός διπλωμάτης δήλωσε ότι "το πραγματικό πρόβλημα της

Αυστραλίας στην περιοχή δεν είναι η σημαία μας, αλλά οι κοινωνικές μας αξίες. Υποψιάζομαι ότι δεν υπάρχει κανένας Αυστραλός διατεθειμένος να θυσιάσει κάποιες από αυτές τις αξίες για να γίνει αποδεκτός στην Ασία". Επίσης, οι διαφορές στο χαρακτήρα, το στυλ και τη συμπεριφορά είναι σημαντικές. Όπως είπε ο Μαχαθίρ, οι Ασιάτες επιδιώκουν τους σκοπούς τους με τρόπους πιο ήπιους, έμμεσους, πανούργους, χωρίς να ασκούν κριτική, αποφεύγοντας τις αντιπαραθέσεις και χωρίς ηθικολογίες. Οι Αυστραλοί, αντιθέτως, είναι πιο ευθείς, απότομοι, ειλικρινείς και ίσως οι λιγότερο λεπτεπίλεπτοι άνθρωποι του αγγλόφωνου κόσμου. Αυτή η σύγκρουση ανάμεσα στις δυο κουλτούρες φάνηκε ιδιαίτερα στους προσωπικούς χειρισμούς του Κήτιγκ με τους Ασιάτες.Ο Κήτιγκ εξέφραζε τα αυστραλέξικα εθνικιστικά χαρακτηριστικά στο έπακρο. Τον έχουν αποκαλέσει "άτσαλο πολιτικό" με τρόπους "προκλητικούς και εριστικούς", ενώ ο ίδιος δεν δίστασε να αποκαλέσει τους αντιπάλους του "παρφουμαρισμένους ζιγκολό", "βρωμιάρηδες" και "καθυστερημένους εγκληματίες". Αν και ισχυριζόταν ότι η Αυστραλία πρέπει να γίνει ασιατική, ο Κήτιγκ συχνά προκαλούσε, σοκάριζε και ανταγωνιζόταν τους Ασιάτες ηγέτες με την ωμή ειλικρίνειά του. Το χάσμα μεταξύ των δυο πολιτισμών ήταν τόσο μεγάλο ή όσο αποκρουστικά ήχησαν και τα λόγια του Κήτιγκ στουςΑσιάτες.

Οι επιλογές του Κήτιγκ και του Έβανς μπορούν να θεωρηθούν ως το κοντόφθαλμο αποτέλεσμα της έμφασης που δίνεται στους οικονομικούς παράγοντες, της άγνοιας για την κουλτούρα της χώρας τους, καθώς ενός τακτικού πολιτικού τεχνάσματος που στοχεύει να αποσπάσει την προσοχή από τα οικονομικά προβλήματα της Αυστραλίας. Οι επιλογές τους θα μπορούσαν, όμως, να θεωρηθούν και αποτέλεσμα μιας μακρόπνοης πρωτοβουλίας να ενταχθεί η Αυστραλία στα αναδυόμενα κέντρα οικονομικής, πολιτικής και τελικά στρατιωτικής δύναμης της Ανατολικής Ασίας. Πιθανώς, η Αυστραλία μπορεί να αποτελέσει την πρώτη από τις δυτικές χώρες που θα αυτομολήσει από τη Δύση και θα συνασπιστεί με αναδυόμενους μη δυτικούς πολιτισμούς. Μπορεί, στις αρχές του 22ου αιώνα, οι ιστορικοί να ερμηνεύσουν τις επιλογές του Κήτιγκ και του Έβανς ως καθοριστικές για την παρακμή της Δύσης. Ακόμα και αν Αυστραλία ακολουθήσει αυτό το δρόμο, η δυτική της κληρονομιά δεν μπορεί να ξεχαστεί και η "τυχερή χώρα" θα γίνει μια διχασμένη χώρα, που θα είναι ταυτόχρονα "το υποκατάστημα τη αυτοκρατορίας" όπως είπε ο Κήτιγκ και "το νέο λευκό σκουπίδι στην Ασία" όπως περιφρονητικά δήλωσε ο Λη Κουάν Γιου.

Ωστόσο, αυτό δεν αποτελούσε ούτε αποτελεί την αναπόφευκτη μοίρα της Αυστραλίας. Οι Αυστραλοί μπορεί απλώς να πραγματοποιήσουν την επιθυμία τους να ξεφύγουν από τη Βρετανία, αλλά αντί να προσπαθούν να ορίσουν τη χώρα τους ως ασιατική δύναμη, θα μπορούσαν να την ορίσουν ως μια χώρα του Ειρηνικού, όπως ακριβώς είχε προσπαθήσει να κάνει ο προκάτοχος του Κήτιγκ, πρωθυπουργός Ρόμπερτ Χωκ. Αν η Αυστραλία επιθυμεί να φύγει από το βρετανικό στέμμα και να γίνει δημοκρατία, τότε θα πρέπει να συμμαχήσει με την

πρώτη χώρα στον κόσμο που το έκανε αυτό, μια χώρα που, όπως και η Αυστραλία, έχει βρετανική καταγωγή, είναι χώρα μεταναστών, καταλαμβάνει μισή ήπειρο, μιλά αγγλικά, υπήρξε σύμμαχος της Αυστραλίας σε τρεις πολέμους και έχει σε συντριπτικό ποσοστό ευρωπαϊκό πληθυσμό και αυξανόμενο αριθμό Ασιατών. Πολιτισμικά, οι αξίες της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας της 4ης Ιουλίου 1776 έχουν περισσότερες ομοιότητες με τις αυστραλέζικες αξίες απ' ό,τι οι ασιατικές. Από οικονομική άποψη, η Αυστραλία αντί να προσπαθεί να γίνει μέλος κοινωνιών με τις οποίες διαφέρει πολιτιστικά, και γι' αυτό ακριβώς το λόγο την απορρίπτουν, θα μπορούσε να προτείνει την επέκταση της NAFTA σε ένα Βορειοατλαντικό-Νοτιοειρηνικό Σύμφωνο που θα περιλάμβανε τις ΗΠΑ, τον Καναδά, την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία. Μια τέτοια ομαδοποίηση θα μπορούσε να συμβιβάσει την κουλτούρα με την οικονομία και θα μπορούσε να αποτελέσει στέρεο έδαφος για την ανάπτυξη της ταυτότητας της Αυστραλίας. Δεν θα είχε καμιά σχέση με τη μάταιη προσπάθεια να γίνει η Αυστραλία χώρα της Ασίας.

Ο ιός της Δύσης και η πολιτιστική σχιζοφρένεια. Την ώρα που οι ηγέτες της Αυστραλίας επιδίδονταν στην αναζήτηση μιας ασιατικής ταυτότητας, οι ηγέτες άλλων διχασμένων χωρών –της Τουρκίας, τους Μεξικού και της Ρωσίας– επιχειρούν να γίνουν μέλη της Δύσης. Μέσα από την εμπειρία αυτών των χωρών, όμως, βλέπουμε τη δύναμη, την αντοχή και το σθένος της ιθαγενούς κουλτούρας, καθώς και τη ικανότητά της να ανανεώνεται και να αντιστέκεται και να προσαρμόζει τις εισαγόμενες δυτικές αξίες. Η κεμαλικού τύπου αντίδραση υπήρξε ανεπιτυχής. Αν οι μη δυτικές κοινωνίες θέλουν να εκσυγχρονιστούν, θα πρέπει να το κάνουν με το δικό τους τρόπο και όχι με το δυτικό τρόπο. Ακολουθώντας το παράδειγμα της Ιαπωνίας, ας εφαρμόσουν τις δικές τους παραδόσεις, θεσμούς και αξίες, ας στηριχτούν σ' αυτές.

Ορισμένοι πολιτικοί ηγέτες πιστεύουν ότι μπορούν να αναμορφώσουν εκ βάθρων την κοινωνία τους. Αυτό είναι καθαρή ύβρις και είναι καταδικασμένοι σε αποτυχία. Μολονότι μπορούν να εισάγουν δυτικά στοιχεία, δεν μπορούν να καταπιέζουν επ' αόριστον τα κεντρικά στοιχεία της ιθαγενούς κουλτούρας. Ο ιός της Δύσης, όταν εγκατασταθεί σε μια άλλη κοινωνία, είναι δύσκολο να αποβληθεί. Αντέχει αλλά δεν έχει μοιραία αποτελέσματα: ο ασθενής ζει αν και δεν είναι ποτέ πια ο ίδιος. Οι πολιτικοί ηγέτες μπορούν να γράψουν ιστορία, αλλά δεν μπορούν να της ξεφύγουν. Δημιουργούν διχασμένες χώρες: δεν δημιουργούν δυτικές κοινωνίες. Μολύνουν τη χώρα τους με μια πολιτιστική σχιζοφρένεια που μετατρέπεται σε χαρακτηριστικό γνώρισμα της κοινωνίας τους.

Κεφάλαιο Έβδομο

Κράτη πυρήνες, ομόκεντροι κύκλοι και πολιτισμική τάξη

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΤΑΞΗ

Στην αναδυόμενη παγκόσμια πολιτική, τα κράτη πυρήνες των σημαντικότερων πολιτισμών παίρνουν τη θέση των δύο υπερδυνάμεων του ψυχρού πολέμου ως οι σημαντικότεροι πόλοι έλξης και απώθησης για τις άλλες χώρες. Αυτές οι αλλαγές είναι ορατές σε σχέση με το δυτικό, τον ορθόδοξο και το σινικό πολιτισμό. Σε αυτές τις περιπτώσεις, αναδύονται πολιτισμικές ομαδοποιήσεις που περιλαμβάνουν τα κράτη πυρήνες, κράτη μέλη, πολιτιστικά παρόμοιους πολιτισμούς μειονοτήτων σε γειτονικά κράτη ή, πιο προκλητικά, λαούς άλλης κουλτούρας σε γειτονικά κράτη. Τα κράτη σε αυτούς τους πολιτισμικούς συνασπισμούς έχουν συχνά την τάση να μοιράζονται σε ομόκεντρους κύκλους γύρω από ένα ή πολλά κράτη πυρήνες, που αντανακλούν το βαθμό ταύτισής τους και ενσωμάτωσής τους σε αυτό το συνασπισμό. Επειδή δεν διαθέτει ένα αναγνωρισμένο κράτος πυρήνα, το Ισλάμ ενισχύει μεν την κοινή του συνείδηση, αλλά μέχρι στιγμής έχει αναπτύξει μόνο μια υποτυπώδη κοινή πολιτική δομή.

Τα κράτη έχουν την τάση να συνασπίζονται με χώρες που έχουν παρόμοια κουλτούρα και να στρέφονται εναντίον των χωρών με τις οποίες δεν διαθέτουν κοινό πολιτιστικό πεδίο. Αυτό ισχύει, πράγματι, ως προς τα κράτη πυρήνες. Η δυναμή τους έλκει τις χώρες που μοιάζουν πολιτιστικά και απωθεί αυτές που διαφέρουν. Για λόγους ασφάλειας τα κράτη πυρήνες μπορεί να επιχειρήσουν να ενσωματώσουν ή να κυριαρχήσουν πάνω σε κάποιους λαούς που ανήκουν σε άλλους πολιτισμούς, οι οποίοι με τη σειρά τους επιχειρούν να αντισταθούν ή να διαφύγουν από αυτό τον έλεγχο (π.χ. Κίνα και Θιβετιανοί, Ρωσία και οι Τάρταροι, Τσετσένοι και μουσουλμάνοι της Κεντρικής Ασίας). Οι ιστορικοί συσχετισμοί και τα ζητήματα ισορροπίας δυνάμεων οδηγούν, επίσης, κάποιες χώρες να αντιστέκονται στην επιρροή του κράτους πυρήνα. Η Γεωργία και η Ρωσία είναι και οι δυο ορθόδοξες χώρες, αλλά οι Γεωργιανοί έχουν ιστορικά αντισταθεί στη ρωσική κυριαρχία, καθώς και στη στενή συναναστροφή με τη Ρωσία. Παρόλο που το Βιετνάμ και η Κίνα είναι δυο κομφουκιανές χώρες, μια ανάλογη κατάσταση ιστορικής εχθρότητας κυριαρχεί μεταξύ τους. Ωστόσο, με το πέρασμα του χρόνου οι

ομοιότητες της κουλτούρας και η ανάπτυξη μιας ευρύτερης και ισχυρότερης πολιτισμικής συνείδησης θα μπορέσουν να φέρουν σε επαφή αυτές τις χώρες, όπως ακριβώς βρέθηκαν μαζί και οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες.

Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου, η υπάρχουσα τάξη ήταν το προϊόν της επικράτησης των υπερδυνάμεων επί των δύο συνασπισμών και της επιρροής τους στις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Στον κόσμο που αναδύεται, η παγκόσμια δύναμη είναι απαρχαιωμένη και η παγκόσμια κοινότητα ένα άπιαστο όνειρο. Καμιά χώρα, συμπεριλαμβανομένων και των Ηνωμένων Πολιτειών, δεν έχει σημαντικά συμφέροντα παγκόσμιας ασφάλειας. Τα συστατικά της τάξης στον πιο σύνθετο και ετερογενή σημερινό κόσμο βρίσκονται στο εσωτερικό και μεταξύ των πολιτισμών. Ο κόσμος θα διαθέτει μια τάξη με βάση τους πολιτισμούς ή δεν θα διαθέτει καθόλου. Σ' αυτό τον κόσμο τα κράτη πυρήνες των πολιτισμών είναι πηγές τάξης στο εσωτερικό των πολιτισμών, αλλά και μεταξύ πολιτισμών, μέσω των διαπραγματεύσεων που διεξάγουν με άλλα κράτη πυρήνες.

Ένας κόσμος στον οποίο τα κράτη πυρήνες παίζουν ηγετικό και κυρίαρχο ρόλο είναι ένας κόσμος σφαιρών επιρροής. Αλλά είναι, επίσης, ένας κόσμος στον οποίο η άσκηση επιρροής από το κράτος πυρήνα μετριάζεται από την κοινή κουλτούρα που αυτό μοιράζεται με τα κράτη μέλη του πολιτισμού του. Τα κοινά πολιτιστικά στοιχεία νομιμοποιούν τον ηγετικό ρόλο των κρατών πυρήνων και το προνόμιό τους να επιβάλλουν την τάξη τόσο στα κράτη μέλη όσο και στις εξωτερικές δυνάμεις και θεσμούς. Έτσι, είναι μάταιο να πράξει κανείς όπως ο γενικός γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών Μπούτρος Μπούτρος Γκάλι το 1994, που θέλησε να εφαρμόσει έναν κανόνα σύμφωνα με τον οποίο οι κυρίαρχες περιφερειακές δυνάμεις δεν θα πρέπει να διαθέτουν περισσότερο από το ένα τρίτο της ειρηνευτικής δύναμης των Ηνωμένων Εθνών. Μια τέτοια απαίτηση, παραγνωρίζει τη γεωπολιτική πραγματικότητα, ότι δηλαδή σε κάθε περιφέρεια όπου υπάρχει μια κυρίαρχη χώρα, η ειρήνη μπορεί να επιτυγχάνεται και να διατηρείται μόνο μέσω του ηγετικού ρόλου αυτής της χώρας. Τα Ηνωμένα Έθνη δεν είναι η εναλλακτική λύση στην περιφερειακή δύναμη, η οποία γίνεται υπεύθυνη και νόμιμη όταν ασκείται από τα κράτη πυρήνες σε συνεργασία με τα κράτη μέλη των πολιτισμών τους.

Ένα κράτος πυρήνας μπορεί να επιτελεί τη λειτουργία τη επιβολής της τάξης, επειδή τα κράτη μέλη το εκλαμβάνουν αυτό ως έκφραση της πολιτισμικής συγγένειας. Ο πολιτισμός είναι μια εκτεταμένη οικογένεια, και όπως τα μεγαλύτερα μέλη της οικογενείας έτσι και τα κράτη πυρήνες φροντίζουν για την πειθαρχία των συγγενών μελών. Όταν δεν υπάρχει αυτή η συγγένεια, η ικανότητα ενός πιο ισχυρού κράτους να λύσει τις εσωτερικές διαμάχες και να επιβάλει την τάξη στην περιφέρεια είναι περιορισμένη. Το Πακιστάν, το Μπαγκλαντές, ακόμη και η Σρι Λάνκα δεν θα δεχτούν να εξασφαλίσει η Ινδία την τάξη στη Νότια Ασία και καμιά άλλη χώρα της Ανατολικής Ασίας δεν θα δεχτεί η Ιαπωνία να παίξει τον ίδιο ρόλο στη συγκεκριμένη περιοχή.

Κράτη πυρήνες, ομόκεντροι κύκλοι και πολιτισμική τάξη

Όταν οι πολιτισμοί δεν διαθέτουν κράτη πυρήνες, τα προβλήματα τάξης μέσα στους πολιτισμούς ή διαπραγμάτευσης της τάξης μεταξύ πολιτισμών γίνονται πιο δύσκολα. Η απουσία ενός ισλαμικού πυρήνα που να μπορεί νόμιμα και αξιόπιστα να σχετιστεί με τους Βόσνιους, όπως έκανε η Ρωσία με τους Σέρβους και η Γερμανία με τους Κροάτες, ώθησε τις Ηνωμένες Πολιτείες να αναλάβουν αυτό το ρόλο. Η αναποτελεσματικότητα σε αυτή την περίπτωση προερχόταν από την έλλειψη αμερικάνικου στρατηγικού ενδιαφέροντος στον ορισμό των κρατικών συνόρων της πρώην Γιουγκοσλαβίας, την απουσία κάθε σχέσης στο πεδίο της κουλτούρας μεταξύ των ΗΠΑ και της Βοσνίας και την ευρωπαϊκή αντίδραση στη δημιουργία ενός μουσουλμανικού κράτους στην Ευρώπη. Η απουσία των κρατών πυρήνων στην Αφρική και στον Αραβικό κόσμο έχει περιπλέξει τις προσπάθειες για την αντιμετώπιση του συνεχιζόμενου εμφύλιου πόλεμου στο Σουδάν. Ενώ, όπου υπάρχουν κράτη πυρήνες, αυτά είναι τα κεντρικά στοιχεία της νέας διεθνούς τάξης που βασίζεται στους πολιτισμούς.

ΟΡΙΟΘΕΤΩΝΤΑΣ ΤΗ ΔΥΣΗ

Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου οι ΗΠΑ βρίσκονταν στο κέντρο μιας ευρείας, διαφοροποιημένης, πολυπολιτισμικής ομαδοποίησης των χωρών που ανέλαβαν από κοινού να εμποδίσουν την περαιτέρω επέκταση της Σοβιετικής Ένωσης. Αυτή η ομαδοποίηση, που είναι γνωστή ως "Ελεύθερος Κόσμος" ή "Δύση" ή "σύμμαχοι", περιλάμβανε αρκετές, αλλά όχι και όλες τις δυτικές κοινωνίες, την Τουρκία, την Ελλάδα, την Ιαπωνία, την Κορέα, τις Φιλιππίνες, το Ισραήλ και με πιο χαλαρούς δεσμούς άλλες χώρες, όπως η Ταϊβάν, η Ταϊλάνδη και το Πακιστάν. Την αντιμαχόταν μια άλλη, ελάχιστα λιγότερο ετερογενής ομαδοποίηση χωρών, η οποία περιλάμβανε τις ορθόδοξες χώρες, εκτός από την Ελλάδα και αρκετές χώρες που ιστορικά θεωρούνταν δυτικές, το Βιετνάμ, την Κούβα, σε μικρότερο βαθμό την Ινδία και κάποιες φορές μια ή περισσότερες αφρικανικές χώρες. Με το τέλος του ψυχρού πολέμου αυτές οι πολύπολιτισμικές και διαπολιτιστικές ομαδοποιήσεις διασπάστηκαν. Η διάλυση του σοβιετικού συστήματος, και συγκεκριμένα του Συμφώνου της Βαρσοβίας, ήταν δραματική. Με αργότερο ρυθμό αλλά με παρόμοιο τρόπο ο πολυπολιτιστικός "Ελεύθερος Κόσμος" του ψυχρού πολέμου διαμορφώνεται εκ νέου σε μια καινούργια ομαδοποίηση, η οποία εκτείνεται σχεδόν όσο και ο δυτικός πολιτισμός. Μια διαδικασία οριοθέτησης βρίσκεται σε εξέλιξη όσον αφορά τον καθορισμό των μελών των δυτικών διεθνών οργανισμών.

Τα κράτη πυρήνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Γαλλία και η Γερμανία, περιβάλλονται πρωτίστως από μια εσωτερική ομάδα χωρών - Βέλγιο, Κάτω Χώρες και Λουξεμβούργο - οι οποίες έχουν συμφωνήσει να εξαλείψουν όλα τα εμπόδια στη μετακίνηση αγαθών και ανθρώπων. Ακολουθούν η Ιταλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Δανία, η Βρετανία, η Ιρλανδία και η Ελλάδα. Κατόπιν τα κράτη που έγιναν μέλη το 1995 (η Αυστρία, η Φιλλανδία και η Σουηδία) και οι χώρες που την

ίδια χρονιά έγιναν συνδεδεμένα μέλη (Πολωνία, Ουγγαρία, Τσεχία, Σλοβακία, Βουλγαρία και η Ρουμανία.) Το φθινόπωρο του 1994, το κόμμα που βρισκόταν στην κυβέρνηση στη Γερμανία και Γάλλοι αξιωματούχοι, απεικονίζοντας αυτή την πραγματικότητα, έκαναν προτάσεις για μια διαφοροποιημένη Ένωση. Το γερμανικό σχέδιο πρότεινε ότι ο "σκληρός πυρήνας" θα πρέπει να αποτελείται από από τα αρχικά μέλη, εκτός από την Ιταλία, ενώ " η Γερμανία και η Γαλλία θα αποτελούν τον πυρήνα του σκληρού πυρήνα." Οι χώρες του σκληρού πυρήνα θα επιχειρήσουν γρήγορα να εγκαθιδρύσουν μια νομισματική ένωση και να ενοποιήσουν τις εξωτερικές και αμυντικές πολιτικές τους. Σχεδόν ταυτόχρονα, ο Γάλλος πρωθυπουργός Εντουάρ Μπαλαντύρ πρότεινε μια σταδιακή ένωση, σε τρεις βαθμίδες, με τις πέντε χώρες που ενώθηκαν πρώτες να συγκροτούν τον πυρήνα, τις άλλες επίσης χώρες μέλη να σχηματίζουν ένα δεύτερο κύκλο, και τις νέες χώρες που είναι έτοιμες να γίνουν μέλη να σχηματίζουν έναν εξωτερικό κύκλο. Μετά από αυτό, ο Γάλλος υπουργός Εξωτερικών Αλαίν Ζυπέ ανέπτυξε αυτή την ιδέα προτείνοντας "έναν εξωτερικό κύκλο από 'συνεταιρικά κράτη' που θα συμπεριλάμβανε και την Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη, έναν μεσαίο κύκλο από κράτη μέλη που θα χρειαστεί να δεχτούν κοινή πειθαρχία σε συγκεκριμένους τομείς (ενιαία αγορά, τελωνειακή ένωση, κ.λπ.) και αρκετούς εσωτερικούς κυκλους 'ενισχυμένης αλληλεγγύης' που θα ενσωματώνουν όσα κράτη θέλουν και είναι ικανά να κινηθούν ταχύτερα απ' ό,τι άλλα, σε θέματα όπως η άμυνα, η νομισματική ενοποίηση, η εξωτερική πολιτική, κ.λπ." . Άλλοι πολιτικοί ηγέτες πρότειναν διάφορες ρυθμίσεις, που όλες περιλάμβαναν μια εσωτερική ομαδοποίηση των πιο στενά συνδεδεμένων κρατών και έπειτα μια εξωτερική ομαδοποίηση των λιγότερο ομογενοποιημένων με τα κράτη πυρήνες χωρών, ώσπου να ξεπεραστεί η διαχωριστική γραμμή που χωρίζει τα μέλη από τα μη μέλη.

Η δημιουργία αυτού του διαχωρισμού στην Ευρώπη υπήρξε μια από τις κυριότερες προκλήσεις που αντιμετώπισε η Δύση στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο. Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου, η Ευρώπη δεν υπήρχε ως σύνολο. Με την κατάρρευση του κομμουνισμού, η απάντηση στο παρακάτω ερώτημα ήταν αναγκαία: Τι είναι Ευρώπη; Τα σύνορα της Ευρώπης στο βορρά, τη δύση και το νότο ορίζονται από σημαντικές υδάτινες εκτάσεις, οι οποίες στο νότο συμπίπτουν με σαφή όρια πολιτιστικής διαφοροποίησης. Όμως, πού βρίσκονται τα ανατολικά σύνορα της Ευρώπης; Ποιός θα πρέπει να θεωρείται Ευρωπαίος και επομένως πιθανό μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του ΝΑΤΟ και ανάλογων οργανισμών;

Την πιο επιβεβλημένη και πιο διεισδυτική απάντηση στα προηγούμενα ερωτήματα δίνει η μεγάλη ιστορική διαχωριστική γραμμή που υπήρξε για αιώνες, αυτή που χωρίζει τους χριστιανικούς λαούς της Δύσης από τους μουσουλμανικούς και ορθόδοξους λαούς. Αυτός ο διαχωρισμός ξεκίνησε με τη διαίρεση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας το 10ο αιώνα. Αυτή η γραμμή έμεινε στην τωρινή της θέση για πεντακόσια περίπου χρόνια. Ξεκινώντας από το βορρά ακολουθεί αυτά που σήμερα αποτελούν τα σύνορα μεταξύ Φιλλανδίας και Ρωσίας και μεταξύ των

Χάρτης 7.1

Τα ανατολικά σύνορα του δυτικού πολιτισμού

Βαλτικών χωρών (Εσθονίας, Λετονίας, Λιθουανίας) και της Ρωσίας, περνάει μέσα από την Ουκρανία διαχωρίζοντας την ουνιτική δύση από την ορθόδοξη ανατολή, συνεχίζει την πορεία της μέσα από τη Ρουμανία χωρίζοντας την Τρανσυλαβανία με τον ουγγρικής καταγωγής ρωμαιοκαθολικό πληθυσμό της από την υπόλοιπη χώρα, συνεχίζει μέσα από την πρώην Γιουγκοσλαβία, διαχωρίζοντας τη Σλοβενία από την Κροατία και από τις άλλες δημοκρατίες. Στα Βαλκάνια, φυσικά, αυτή η γραμμή συμπίπτει με την ιστορική διαίρεση μεταξύ της Αυστροουγγρικής και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτή η γραμμή αντιπροσωπεύει τα πολιτιστικά σύνορα της Ευρώπης, και στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο τα πολιτικά και οικονομικά σύνορα της Ευρώπης και της Δύσης.

Επομένως, αυτό το πολιτισμικό υπόδειγμα παρέχει μια ξεκάθαρη και υποχρεωτική απάντηση στο ερώτημα που αντιμετωπίζουν οι δυτικοευρωπαίοι: Πού τελειώνει η Ευρώπη; Η Ευρώπη τελειώνει εκεί που τελειώνει η δυτική χριστιανοσύνη και εκεί που αρχίζει το Ισλάμ και η Ορθοδοξία. Αυτή είναι η απάντηση που θέλουν να ακούσουν οι δυτικοευρωπαίοι και που υποστηρίζουν χαμηλόφωνα, αυτή που έχουν άμεσα επιδοκιμάσει διάφοροι διανοούμενοι και πολιτικοί ηγέτες. Είναι απαραίτητο, όπως είπε ο Μάικλ Χάουαρντ, να αναγνωρίσουμε τη διαφοροποίηση που υπήρξε ασαφής κατά τη διάρκεια της σοβιετικής εποχής ανάμεσα στην Κεντρική Ευρώπη, ή Mitteleuropa, και την Ανατολική Ευρώπη. Η Κεντρική Ευρώπη περιλαμβάνει "αυτά τα εδάφη που κάποτε αποτελούσαν μέρος της δυτικής χριστιανοσύνης. Τα παλιά εδάφη της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων, της Αυστρίας, της Ουγγαρίας και της Τσεχοσλοβακίας, συμπεριλαμβανομένης και της Πολωνίας και της Ανατολικής Γερμανίας. Ο όρος "Ανατολική Ευρώπη" θα πρέπει να χρησιμοποιείται με επιφύλαξη για εκείνες τις περιφέρειες που αναπτύχθηκαν υπό την αιγίδα της Ορθόδοξης Εκκλησίας: τις κοινότητες της Μαύρης Θάλασσας της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας που αναδύθηκαν από την Οθωμανική κυριαρχία το 19ο αιώνα, καθώς και τα ευρωπαϊκά τμήματα της Σοβιετικής Ένωσης" . Ο πρώτος στόχος της Δυτικής Ευρώπης, λέει ο Μάικλ Χάουαρντ, "θα πρέπει να είναι να απορροφηθούν ξανά οι λαοί της Κεντρικής Ευρώπης στη δική μας πολιτιστική και οικονομική κοινότητα, εκεί δηλαδή που κανονικά ανήκουν: να συσφίξουμε τους δεσμούς μεταξύ Λονδίνου, Παρισιού, Ρώμης, Μονάχου και Λειψίας, Βαρσοβίας, Πράγας και Βουδαπέστης." Και ο Πιερ Μπεάρ παρατήρησε δυο χρόνια αργότερα ότι "μια νέα γραμμή" ξεπροβάλλει, μια βασικά πολιτιστική διαίρεση μεταξύ της Ευρωπής, που σημαδεύεται από το δυτικό πολιτισμό (ρωμαιοκαθολικό και προτεσταντικό), από τη μια μεριά, και μιας Ευρώπης που σημαδεύεται από την ανατολική χριστιανοσύνη και τις ισλαμικές παραδόσεις, από την άλλη. Παρομοίως, ένας Φιλλανδός ηγέτης θεωρεί σημαντική τη διαίρεση της Ευρώπης που αντικαθιστά το Σιδηρούν Παραπέτασμα, σαν "αυτή την αρχαία, πολιτιστική γραμμή μεταξύ Ανατολής και Δύσης", η οποία τοποθετεί "τα εδάφη της πρώην Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας και της Πολωνίας και των Βαλτικών χωρών" στην Ευρώπη της Δύσης, και τις άλλες ανατολικο-

ευρωπαϊκές και βαλκανικές χώρες έξω από αυτήν. Επιπλέον, ένας διακεκριμένος Άγγλος συμφωνεί ότι "η μεγάλη διαχωριστική γραμμή τοποθετείται μεταξύ της Ανατολικής και της Δυτικής Εκκλησίας, δηλαδή , μεταξύ των λαών που ασπάστηκαν το Χριστιανισμό από τη Ρώμη ή μέσω κελτικών ή γερμανικών φύλων, και αυτών που βρίσκονται ανατολικά και νοτιοανατολικά, στους οποίους ο Χριστιανισμός μεταδόθηκε μέσω της Κωνσταντινούπολης και του Βυζαντίου." .

Πολλοί στην Κεντρική Ευρώπη τονίζουν τη σημασία αυτής της διαχωριστικής γραμμής. Οι χώρες που έχουν προοδεύσει σημαντικά εγκαταλείποντας την κομμουνιστική κληρονομιά και κινούνται προς την κατεύθυνση της δημοκρατικής πολιτικής οργάνωσης και της οικονομίας της αγοράς, διαχωρίζονται από αυτές που δεν έχουν αυτόν τον προσανατολισμό με "τη γραμμή που χωρίζει το Ρωμαιοκαθολικσμό και τον Προτεσταντισμό, από τη μια μεριά, και την Ορθοδοξία από την άλλη." Πριν από αρκετούς αιώνες , ο πρόεδρος της Λιθουανίας είχε πει ότι η Λιθουανοί είχαν να διαλέξουν μεταξύ "δύο πολιτισμών" και "επέλεξαν τον λατινικό κόσμο, προσηλυτίστηκαν στο ρωμαιοκαθολικισμό και επέλεξαν μια μορφή κρατικής οργάνωσης που στηρίζεται στο νόμο." Με παρόμοιο τρόπο, οι Πολωνοί λένε ότι ανήκουν στη Δύση από το 10ο αιώνα, όταν επέλεξαν το δυτικό Χριστιανισμό έναντι του Βυζαντίου. Αντιθέτως, οι κάτοικοι των ανατολικοευρωπαϊκών ορθόδοξων χωρών βλέπουν με ανάμεικτα συναισθήματα την έμφαση που δίνεται σε αυτή τη συνοριακή πολιτισμική γραμμή. Οι Βούλγαροι και οι Ρουμάνοι βλέπουν τα πολλά πλεονεκτήματα που έχει το να αποτελεί κανείς μέρος της Δύσης και να συμπεριλαμβάνεται στους θεσμούς της. Αλλά, επίσης, ταυτίζονται με τη δική τους ορθόδοξη παράδοση, και ειδικότερα οι Βούλγαροι που είχαν ανέκαθεν στενή σχέση με τη Ρωσία και το Βυζάντιο.

Η ταύτιση της Ευρώπης με τη δυτική χριστιανοσύνη προσφέρει ένα σαφές κριτήριο για την είσοδο νέων μελών στους δυτικούς οργανισμούς. Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η πρωταρχική οντότητα της Δύσης στην Ευρώπη. Η διεύρυνσή της ξανάρχισε το 1994 με την είσοδο των δυτικών χωρών Αυστρία, Φιλλανδία και Σουηδία. Την ανοιξη του 1994, η Ένωση αποφάσισε προσωρινά να αποκλείσει την προοπτική να γίνουν μέλη όλες οι πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, εκτός από τα Βαλτικά κράτη.Υπέγραψε επίσης "συμφωνίες σύνδεσης" με τα τέσσερα κεντροευρωπαϊκά κράτη (Πολωνία, Ουγγαρία, Τσεχία και Σλοβακία) και δυο ανατολικοευρωπαϊκά κράτη (Ρουμανία και Βουλγαρία). Ωστόσο, κανένα από αυτά τα κράτη δεν είναι πιθανό να γίνει πλήρες μέλος της Ένωσης μέχρι τον 21ο αιώνα. Οι κεντροευρωπαϊκές χώρες θα εξασφαλίσουν αναμφισβήτητα αυτή τη θέση πριν από τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία, αν ποτέ οι τελευταίες κατορθώσουν να γίνουν πλήρη μέλη. Εν τω μεταξύ, η υποψηφιότητα των Βαλτικών χωρών και της Σλοβενίας φαίνεται ότι γίνεται ευμενώς δεκτή, ενώ την ίδια στιγμή οι υποψηφιότητες της μουσουλμανικής Τουρκίας, της υπερβολικά μικρής Μάλτας και της ορθόδοξης Κύπρου εκκρεμούσαν μέχρι το 1995. Με τη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρατηρούμε σαφώς ότι προτιμώνται οι χώρες που είναι

δυτικές από την άποψη της κουλτούρας και είναι κάπως πιο ανεπτυγμένες οικονομικά. Με βάση αυτό το κριτήριο, η Πολωνία, η Τσεχία, η Σλοβακία και η Ουγγαρία, οι Βαλτικές δημοκρατίες, η Σλοβενία , η Κροατία και η Μάλτα θα γίνουν τελικά μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έτσι η Ένωση θα μπορούσε να συμπέσει με το δυτικό πολιτισμό, όπως αυτός υπήρξε ιστορικά στον ευρωπαϊκό χώρο.

Η λογική των πολιτισμών υπαγορεύει μια παρόμοια έκβαση ως προς την επέκταση του ΝΑΤΟ. Ο ψυχρός πόλεμος άρχισε με την επέκταση του σοβιετικού πολιτικού και στρατωτικού ελέγχου στην Κεντρική Ευρώπη. Οι ΗΠΑ και οι ανατολικοευρωπαϊκές χώρες διαμόρφωσαν το ΝΑΤΟ για να εμποδίσουν, μια σοβιετική επίθεση. Στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο, το ΝΑΤΟ αποτελεί τον οργανισμό ασφάλειας του δυτικού πολιτισμού. Με το τέλος του ψυχρού πόλεμου, το ΝΑΤΟ έχει ένα κεντρικό και επιβεβλημένο σκοπό: να διασφαλίσει ότι ο πόλεμος έχει πράγματι λήξει, εμποδίζοντας την επιβολή του ρωσικού πολιτικού και στρατιωτικού ελέγχου στην Κεντρική Ευρώπη.Ως οργανισμός ασφάλειας της Δύσης, το ΝΑΤΟ είναι ανοικτό στις δυτικές χώρες που θέλουν να γίνουν μέλη και που έχουν τις βασικές προϋποθέσεις σε θέματα όπως η στρατιωτική ικανότητα, η πολιτική δημοκρατία και ο πολιτικός έλεγχος του στρατού.

Η αμερικανική πολιτική ως προς τα ευρωπαϊκά μεταψυχροπολεμικά σύμφωνα ασφάλειας αρχικά εξέφραζε μια περισσότερο οικουμενική προσέγγιση, η οποία εκφράστηκε με τη Συνεργασία για την Ειρήνη, που θα είναι γενικά ανοικτή στις ευρωπαϊκές και στις ευρασιατικές χώρες. Αυτή η προσέγιση τόνισε, επίσης, το ρόλο του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη. Αυτό φάνηκε από τα σχόλια του προέδρου Κλίντον κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στην Ευρώπη τον Ιανουάριο του 1994. "Τα σύνορα της ελευθερίας τώρα πρέπει να οριστούν από μια νέα συμπεριφορά και όχι από την προηγούμενη ιστορία. Και το λέω σε όλους αυτούς που θέλουν να χαράξουν μια νέα γραμμή στην Ευρώπη: δεν θα πρέπει να αποκλείσουμε την πιθανότητα ενός καλύτερου μέλλοντος στην Ευρώπη -να έχουμε παντού δημοκρατία, παντού οικονομίες της αγοράς, παντού χώρες που συνεργάζονται για την αμοιβαία ασφάλεια ". Ωστόσο, ένα χρόνο αργότερα η διοίκηση του ΝΑΤΟ θα αναγνώριζε τη σημασία των συνόρων που ορίστηκαν από την ιστορία και επρόκειτο να δεχτεί ένα αποτέλεσμα που αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα των πολιτισμικών διαφορών. Η διοίκηση προχώρησε στην ανάπτυξη κριτηρίων και χρονοδιαγράμματος για την διεύρυνση του ΝΑΤΟ, αποδεχόμενη κατ' αρχάς την αίτηση της Πολωνίας, της Ουγγαρίας, της Τσεχίας, της Σλοβακίας και αργότερα πιθανώς των Βαλτικών δημοκρατιών.

Η Ρωσία αντιτάχθηκε δυναμικά στην επέκταση του ΝΑΤΟ, και οι Ρώσοι, που υποτίθεται ότι είναι πιο φιλελεύθεροι και φιλοδυτικοί, ισχυρίστηκαν ότι αυτή η επέκταση θα ενισχύσει τις εθνικιστικές και αντιδυτικές πολιτικές δυνάμεις στη Ρωσία.Παρόλα αυτά, η επέκταση του ΝΑΤΟ, που περιορίζεται στις χώρες οι οποίες ιστορικά αποτελούν μέρος της δυτικής χριστιανοσύνης, εγγυάται στη Ρωσία ότι θα αποκλειστούν η Σερβία, η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Μολδαβία, η

Λευκορωσία και η Ουκρανία, με την προϋπόθεση αυτή η τελευταία να μείνει ενωμένη. Η διεύρυνση του ΝΑΤΟ που περιορίζεται στα δυτικά κράτη, θα υπογραμμίσει επίσης το ρόλο της Ρωσίας ως κράτους πυρήνα ενός ξεχωριστού ορθόδοξου πολιτισμού και, επομένως, ως κράτους που θα είναι υπεύθυνο για τη διασφάλιση της τάξης στα σύνορα της Ορθοδοξίας.

Η χρησιμότητα της διαφοροποίησης μεταξύ των χωρών από την άποψη του πολιτισμού είναι προφανής όσον αφορά τις Βαλτικές δημοκρατίες. Είναι οι μόνες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες που είναι ξεκάθαρα δυτικές όσον αφορά την ιστορία τους, τον πολιτισμό τους και τη θρησκεία τους. Επομένως, η μοίρα τους ενδιαφέρει σοβαρά την Ευρώπη. Οι ΗΠΑ, επίσημα τουλάχιστον, δεν αναγνώρισαν ποτέ την ενσωμάτωση των Βαλτικών δημοκρατικών στη Σοβιετική Ένωση. Αντίθετα, υποστήριξαν τις κινήσεις ανεξαρτησίας που σημειώνονταν ενώ η Σοβιετική Ένωση κατέρρεε, και επέμεναν να τηρήσουν οι Ρώσοι το συμφωνημένο χρονοδιάγραμμα για την απομάκρυνση των στρατευμάτων τους από τις δημοκρατίες αυτές. Το μήνυμα προς τους Ρώσους ήταν ότι θα πρέπει να αναγνωρίσουν πως οι χώρες της Βαλτικής βρίσκονται εκτός οποιωνδήποτε σφαιρών επιρροής θα θελήσουν να διαμορφώσουν με τις άλλες πρώην σοβιετικές δημοκρατίες. Αυτή η επιτυχία από την πλευρά της κυβέρνησης Κλίντον ήταν, όπως είπε και ο πρωθυπουργός της Σουηδίας, "μια από τις σημαντικότερες συνεισφορές στην ευρωπαϊκή σταθερότητα και ασφάλεια", ενώ ταυτόχρονα βοήθησε τους Ρώσους δημοκράτες αποσαφηνίζοντας ότι οποιαδήποτε ρεβανσιστικά σχέδια εκ μέρους των Ρώσουν υπερεθνικιστών θα ήταν μάταια μπροστά στην άμεση δυτική δέσμευση όσον αφορά τις Βαλτικές δημοκρατίες. .

Και ενώ έχει δοθεί μεγάλη προσοχή στη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΝΑΤΟ, η αναδιαμόρφωση αυτών των οργανισμών με βάση την κουλτούρα θέτει, επίσης, το θέμα του πιθανού περιορισμού τους. Η Ελλάδα, μια μη δυτική χώρα, είναι μέλος και των δυο οργανισμών, και η Τουρκία, είναι μέλος του ΝΑΤΟ και υποψήφιο μέλος της Ένωσης. Αυτές οι σχέσεις ήταν προϊόν του ψυχρού πόλεμου. Έχουν, όμως, κάποια θέση στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο των πολιτισμών;

Υπάρχουν πολλά προβλήματα στην υποψηφιότητά της Τουρκίας να γίνει πλήρες μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης· ακόμα και για τη συμμετοχή της στο ΝΑΤΟ έχει δεχτεί επιθέσεις από το Κόμμα της Ευημερίας. Παρόλα αυτά, η Τουρκία είναι πιθανό να παραμείνει στο ΝΑΤΟ αν το Κόμμα της Ευημερίας πετύχει μια συνταρακτική εκλογική νίκη ή με κάποιο άλλο τρόπο απορρίψει η Τουρκία συνειδητά την κληρονομιά του Ατατούρκ και θα τοποθετηθεί πάλι επικεφαλής του Ισλάμ. Αν και αυτό είναι κατανοητό και μάλιστα μπορεί να το επιθυμεί η Τουρκία, είναι επίσης απίθανο να συμβεί στο κοντινό μέλλον. Όποιος και να είναι ο ρόλος της για το ΝΑΤΟ, η Τουρκία θα διεκδικεί συνεχώς τα δικά της ξεχωριστά συμφέροντα όσον αφορά τα Βαλακάνια, τον αραβικό κόσμο και την Κεντρική Ασία.

Η Ελλάδα δεν αποτελεί μέρος του δυτικού πολιτισμού, αλλά υπήρξε η πατρίδα του κλασικού πολιτισμού, ο οποίος υπήρξε, με τη σειρά του, σημαντική πηγή του

δυτικού πολιτισμού. Στην αντιπαράθεσή τους με την Τουρκία, οι Έλληνες θεωρούν τους εαυτούς τους ιστορικά υπερασπιστές του Χριστιανισμού. Σε αντίθεση με τους Σέρβους, τους Ρουμάνους ή τους Βούλγαρους, η ιστορία τους εκτυλίσσεται μαζί με της ιστορία της Δύσης. Παρόλα αυτά, η Ελλάδα αποτελεί μια εξαίρεση ως ορθόδοξος ξένος στους δυτικούς οργανισμούς. Δεν υπήρξε ποτέ ένα εύκολο μέλος ούτε για την Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά ούτε και για το ΝΑΤΟ, και δυσκολεύεται να προσαρμοστεί στις αρχές και τα ήθη και των δυο. Από τα μέσα της δεκαετίας 1960 και ως τα μέσα της δεκαετίας 1970 την κυβερνούσε μια στρατιωτική χούντα και δεν μπορούσε να μπει στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, μέχρι που άλλαξε και έγινε δημοκρατία. Συχνά οι ηγέτες της φαίνονταν ότι έκαναν ό,τι μπορούσαν για να παρεκκλίνουν από τα δυτικά πρότυπα και να αντιτίθενται στις δυτικές κυβερνήσεις. Η Ελλάδα ήταν η φτωχότερη από όλα τα άλλα μέλη της κοινότητας και του ΝΑΤΟ, ενώ συχνά επεδίωκε οικονομικές πολιτικές που φαίνονταν να αψηφούν τα μέτρα που επικρατούσαν στις Βρυξέλες. Η συμπεριφορά της Ελλάδας ως προεδρεύουσας του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1994 εξόργισε τα άλλα μέλη, και οι αξιωματούχοι της Δυτικής Ευρώπης χαρακτήρισαν λάθος το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι μέλος.

Στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο, οι πολιτικές της Ελλάδας απέκλιναν σημαντικά από τις πολιτικές της Δύσης. Το εμπάργκο κατά της Μακεδονίας αποδοκιμάστηκε δυναμικά από τις δυτικές κυβερνήσεις και είχε ως αποτέλεσμα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να ζητήσει την παραπομπή της Ελλάδας στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο. Όσον αφορά τη σύγκρουση στην πρώην Γιουγκοσλαβία, η Ελλάδα διαχώρισε τη θέση της από τις πολιτικές των σημαντικότερων δυτικών δυνάμεων, υποστήριξε ενεργά τους Σέρβους και παραβίασε κραυγαλέα τις κυρώσεις που είχαν επιβάλει τα Ηνωμένα Εθνη εναντίον των Σέρβων. Με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και τη λήξη της κομμουνιστικής απειλής, η Ελλάδα είχε κοινά συμφέροντα με τη Ρωσία εναντίον του κοινού της εχθρού, της Τουρκίας. Επέτρεψε στη Ρωσία να εγκαθιδρύσει σημαντική παρουσία στην ελληνική Κύπρο. Ως αποτέλεσμα "της κοινής τους ανατολικοορθόδοξης πίστης" οι Ελληνοκύπριοι υποδέχτηκαν Ρώσους και Σέρβους στο νησί. Το 1995 λειτουργούσαν στην Κύπρο περίπου δυο χιλιάδες επιχειρήσεις που ανήκαν σε Ρώσους. Ρωσικές και σερβοκροάτικες εφημερίδες εκδίδονταν εκεί και η ελληνοκυπριακή κυβέρνηση πραγματοποιούσε σημαντικές προμήθειες όπλων από τη Ρωσία. Επίσης, η Ελλάδα μελετούσε με τη Ρωσία την πιθανότητα να φέρει πετρέλαιο από τον Καύκασο και την Κεντρική Ασία στη Μεσόγειο μέσω ενός ελληνοβουλγαρικού αγωγού, παρακάμπτοντας την Τουρκία και άλλες μουσουλμανικές χώρες. Συνολικά, η ελληνική εξωτερική πολιτική έχει πάρει έναν έντονα ορθόδοξο προσανατολισμό. Η Ελλάδα θα παραμείνει αναμφισβήτητα επίσημα μέλος του ΝΑΤΟ και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Καθώς η διαδικασία της πολιτιστικής αναδιαμόρφωσης ενισχύεται,η συμμετοχή στους οργανισμούς αυτούς θα γίνεται αναμφισβήτητα λιγότερο σημαντική και θα είναι πιο δύσκολα τα πράγματα για τα ενεχόμενα

μέρη. Ο ανταγωνιστής της Σοβιετικής Ένωσης κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου εξελίσεται σε έναν μεταψυχροπολεμικό σύμμαχο της Ρωσίας.

Η ΡΩΣΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΓΕΙΤΟΝΙΚΕΣ ΤΗΣ ΧΩΡΕΣ

Ο διάδοχος των τσαρικών και των κομμουνιστικών αυτοκρατοριών είναι ένας πολιτισμικός συνασπισμός που παρουσιάζει αρκετές αναλογίες με το συνασπισμό της Δύσης στην Ευρώπη. Στον πυρήνα του η Ρωσία, σε αντιστοιχία με τη Γερμανία και τη Γαλλία, είναι στενά συνδεδεμένη με έναν εσωτερικό κύκλο που περιλαμβάνει τις δυο κυρίως σλαβικές ορθόδοξες δημοκρατίες της Λευκορωσίας και της Μολδαβίας, το Καζακστάν , όπου το 40% του πληθυσμού είναι Ρώσοι, και την Αρμενία, πάντα πιστό σύμμαχο της Ρωσίας. Στα μέσα της δεκαετίας 1990 όλες αυτές οι χώρες είχαν ρωσόφιλες κυβερνήσεις που ήρθαν στην εξουσία μετά από εκλογές. Στενές, αλλά πιο ασήμαντες, είναι οι σχέσεις μεταξύ Ρωσίας και Γεωργίας(που είναι ορθόδοξη σε συντριπτικό βαθμό) και της Ουκρανίας (που είναι κατά μεγάλο μέρος ορθόδοξη)· αλλά και οι δυο έχουν από το παρελθόν έντονο το αίσθημα της εθνικής ταυτότητας και της ανεξαρτησίας. Στα ορθόδοξα Βαλκάνια, η Ρωσία έχει στενές σχέσεις με τη Βουλγαρία, την Ελλάδα, τη Σερβία και την Κύπρο και λιγότερο στενές σχέσεις με τη Ρουμανία. Οι μουσουλμανικές δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης συνεχίζουν να εξαρτώνται κατά πολύ από τη Ρωσία και στον οικονομικό τομέα αλλά και στον τομέα της ασφάλειας. Αντιθέτως, οι Βαλτικές δημοκρατίες, ανταποκρινόμενες στην έλξη της Ευρώπης, απομακρύνθηκαν αποτελεσματικά από τη ρωσική σφαίρα επιρροής.

Συνολικά, η Ρωσία δημιουργεί ένα συνασπισμό από ορθόδοξα κράτη υπό την αρχηγία της, ενώ στην περιφέρεια βρίσκονται μικρά, σχετικά αδύναμα ισλαμικά κράτη, πάνω στα οποία η Ρωσία θα κυριαρχεί σε διάφορους βαθμούς και θα επιχειρεί να αποκλείσει την επιρροή άλλων δυνάμεων. Η Ρωσία περιμένει από τον κόσμο να αποδεχτεί αυτό το σύστημα. Οι ξένες κυβερνήσεις και οι διεθνείς οργανισμοί, όπως είπε ο Γέλτσιν το Φεβρουάριο του 1994, χρειάζεται "να αναγνωρίσουν στη Ρωσία ειδικές αρμοδιότητες ως εγγυήτριας της ειρήνης και της σταθερότητας στις πρώην περιφέρειες της Ε.Σ.Σ.Δ". Ενώ η Σοβιετική Ένωση υπήρξε μια υπερδύναμη με παγκόσμια σύμφεροντα, η Ρωσία είναι μια ισχυρή δύναμη με περιφερειακά και πολιτισμικά συμφέροντα.

Οι ορθόδοξες χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης είναι χώρες κεντρικής σημασίας για την ανάπτυξη ενός συνεκτικού ρωσικού συνασπισμού στην Ευρασία και στις διεθνείς σχέσεις. Κατά τη διάρκεια της διάλυσης της Σοβιετικής Ένωσης και οι πέντε αυτές χώρες κινήθηκαν αρχικά σε μια άκρως εθνικιστική κατεύθυνση τονίζοντας τη νέα ανεξαρτησία τους και την αποστασιοποίησή τους από τη Μόσχα. Μεταγενέστερα, η αναγνώριση των οικονομικών, γεωπολιτικών και πολιτιστικών πραγματικοτήτων οδήγησε τους ψηφοφόρους σε πέντε από αυτές τις χώρες να εκλέξουν φιλορωσικές κυβερνήσεις και να υποστηρίξουν φιλορωσικές πολιτικές. Οι λαοί αυτών των χωρών περιμένουν υποστήριξη και

προστασία από τη Ρωσία. Στην πέμπτη χώρα, τη Γεωργία, η ρωσική στρατιωτική παρέμβαση επέβαλε μια παρόμοια αλλαγή της στάσης της κυβέρνησης.

Η Αρμενία είχε από το παρελθόν ταυτίσει τα συμφέροντά της με τα συμφέροντα της Ρωσίας. Επίσης, η Ρωσία υπερηφανεύεται ότι είναι υπερασπιστής της Αρμενίας έναντι των μουσουλμάνων γειτόνων της. Αυτή η σχέση αναζωογονήθηκε ξανά στα μετασοβιετικά χρόνια. Οι Αρμένιοι εξαρτώνταν από την οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη της Ρωσίας και υποστήριξαν τη Ρωσία σε θέματα που αφορούσαν τις σχέσεις μεταξύ των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών. Οι δυο χώρες έχουν συγκλίνοντα στρατηγικά συμφέροντα.

Η Λευκορωσία, σε αντίθεση με την Αρμενία,δεν έχει αυξημένο το αίσθημα της εθνικής ταυτότητας. Επίσης, εξαρτάται περισσότερο από την υποστήριξη της Ρωσίας. Πολλοί από τους κατοίκους της φαίνονται να ταυτίζονται με τη Ρωσία τόσο, όσο και με την ίδια τους τη χώρα. Τον Ιανουάριο του 1994, το νομοθετικό σώμα αντικατέστησε τον κεντρώο και μετριοπαθή εθνικιστή ηγέτη του κράτους με έναν συντηρητικό φιλορώσο. Τον Ιούλιο του 1994, το 80% των ψηφοφόρων ψήφισε για πρόεδρο έναν άκρως φιλορώσο σύμμαχο του Βλαδιμίρ Ζιρινόφσκι. Η Λευκορωσία έγινε σύντομα μέλος της Κοινοπολιτείας Ανεξάρτητων Κρατών, έγινε μέλος της οικονομικής ένωσης που δημιουργήθηκε το 1993 με τη Ρωσία και την Ουκρανία, συμφώνησε σε μια νομισματική ένωση με τη Ρωσία και, επίσης συμφώνησε στην εγκατάσταση ρωσικών στρατευμάτων στο έδαφός της για το υπόλοιπο του αιώνα. Ως εκ τούτου, το 1995 η Λευκορωσία ήταν καθόλα τμήμα της Ρωσίας παρότι έφερε άλλο όνομα.

Μετά την ανεξαρτητοποίηση της Μολδαβίας με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, πολλοί περίμεναν την ενσωμάτωσή της στη Ρουμανία. Ο φόβος μήπως αυτό συμβεί, δημιούργησε με τη σειρά του ένα κύμα μεταναστών προς την ρωσική ανατολή που είχε την υποστήριξη της Μόσχας και την απτή στήριξη της 14ης ρωσικής στρατιάς. Αυτό το κύμα δημιούργησε την Πέραν του Δνείστερου Δημοκρατία. Ωστόσο, η επιθυμία της Μολδαβίας να ενωθεί με τη Ρουμανία υποχώρησε λόγω των οικονομικών προβλημάτων των δύο χωρών, καθώς και λόγω της ρωσικής οικονομικής πίεσης. Η Μολδαβία έγινε μέλος της ΚΑΚ και το εμπόριο με τη Ρωσία επεκτάθηκε. Το Φεβρουάριο του 1994, οι φιλορωσικές παρατάξεις σημείωσαν συντριπτική επιτυχία στις βουλευτικές εκλογές.

Στις τρεις αυτές χώρες, η κοινή γνώμη, ανταποκρινόμενη σε ένα συνδυασμό στρατηγικών και οικονομικών συμφερόντων, διαμόρφωσε κυβερνήσεις που υποστηρίζουν τη στενή σχέση με τη Ρωσία. Ένα σχεδόν παρόμοιο σχέδιο εφαρμόστηκε και στην Ουκρανία. Στη Γεωργία, τα γεγονότα διαδραματίστηκαν διαφορετικά. Μέχρι το 1801, η Γεωργία ήταν μια ανεξάρτητη χώρα. Ο τότε κυβερνήτης της, ο Βασιλιάς Γεώργιος ΙΓ, ζήτησε τη ρωσική προστασία έναντι των Τούρκων. Για τρία χρόνια μετά την επανάσταση, η Γεωργία ήταν και πάλι ανεξάρτητη, αλλά οι μπολσεβίκοι την ενσωμάτωσαν βίαια στη Σοβιετική Ένωση. Με το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης, η Γεωργία διακήρυξε ξανά την ανεξαρτησία της. Τις

εκλογές τις κέρδισε ένας εθνικιστικός συνασπισμός, αλλά ο ηγέτης τους ενεπλάκη σε μια αυτοκαταστροφική καταπίεση του πληθυσμού και καθαιρέθηκε βίαια. Ο Έντβαρντ Σεβαρντνάντζε, που υπήρξε υπουργός Εξωτερικών της Σοβιετικής Ένωσης, επέστρεψε στη Γεωργία για να κυβερνήσει τη χώρα του. Η δύναμή του επιβεβαιώθηκε με τις εκλογές του 1992 και του 1995. Παρόλα αυτά, αντιμετώπισε, αποσχιστική κίνηση στην Αμπχαζία, η οποία δέχτηκε σημαντική ρωσική υποστήριξη. Αντιμετώπισε επίσης, εξέγερση από την πλευρά του ηττημένου Γκαμσαχουρντία. Μιμούμενος το Βασιλιά Γεώργιο ΙΓ, ο Σεβαρντνάντζε κατέληξε στο συμπέρασμα ότι "δεν έχουμε πολλές επιλογές" και απευθύνθηκε στη Μόσχα για βοήθεια. Τα ρωσικά στρατεύματα μεσολάβησαν για να τον υποστηρίξουν, με αντάλαγμα η Γεωργία να γίνει μέλος της ΚΑΚ. Το 1994 οι Γεωργιανοί συμφώνησαν να επιτρέψουν στους Ρώσους να κρατήσουν τρεις στρατιωτικές βάσεις στη χώρα τους για αόριστη χρονική περίοδο. Η ρωσική στρατιωτική μεσολάβηση, με το να εξασθενήσει πρώτα τη γεωργιανή κυβέρνηση και μετά να την υποστηρίξει, έφερε τη Γεωργία, που συνεχώς σκεπτόταν την ανεξαρτησία, στο ρωσικό στρατόπεδο.

Εκτός από τη Ρωσία, η πιο γνωστή και πιο σημαντική πρώην σοβιετική δημοκρατία είναι η Ουκρανία. Η Ουκρανία υπήρξε ανεξάρτητη πολλές φορές στο παρελθόν. Ωστόσο, στο μεγαλύτερο μέρος της σύγχρονης ιστορίας της υπήρξε μέλος της πολιτικής οντότητας που διοικείται από τη Μόσχα. Το αποφασιστικό γεγονός έλαβε χώρα το 1654 όταν ο Κοζάκος Μπόγνταν Κχμελνίτσκι, ηγέτης μιας εξέγερσης εναντίον της πολωνικής ηγεσίας, συμφώνησε να δηλώσει υποταγή στον τσάρο με αντάλλαγμα τη βοήθεια για την αντιμετώπιση των Πολωνών. Από τότε και μέχρι το 1991, με εξαίρεση μια σύντομη περίοδο που υπήρξε ανεξάρτητη δημοκρατία μεταξύ του 1917 και 1920, η Ουκρανία διοικούνταν πολιτικά από τη Μόσχα. Παρόλα αυτά, η Ουκρανία είναι μια χώρα με διαφορετικούς πολιτισμούς. Η πολιτισμική συνοριακή γραμμή μεταξύ της Δύσης και της Ορθοδοξίας περνάει από την καρδιά της, και αυτό συμβαίνει εδώ και αιώνες. Κάποιες φορές στο παρελθόν, η δυτική Ουκρανία ήταν μέρος της Πολωνίας, της Λιθουανίας και της Αυστροουγγρικής Αυτοκρατορίας. Μεγάλο μέρος του πληθυσμού της ανήκει στην Ουνιτική Εκκλησία της, η οποία ακολουθεί το ορθόδοξο τελετουργικό αλλά αναγνωρίζει την εξουσία του Πάπα. Από παλιά οι δυτικοί Ουκρανοί μιλούσαν ουκρανικά και η νοοτροπία τους ήταν άκρως εθνικιστική. Αντιθέτως, οι άνθρωποι της ανατολικής Ουκρανίας υπήρξαν στη συντριπτική τους πλειοψηφία ορθόδοξοι, ενώ αρκετοί από αυτούς μιλούν ρωσικά. Στις αρχές του 1990, οι Ρώσοι αποτελούσαν το 22% και αυτοί που έχουν τα ρωσικά ως μητρική τους γλώσσα αποτελούσαν το 31% του συνολικού ουκρανικού πληθυσμού. Στην πλειοψηφία τους οι μαθητές του δημοτικού και του γυμνάσιου διδάσκονται ρωσικά. Η Κριμαία είναι κατά συντριπτική πλειοψηφία ρωσική και υπήρξε μέλος της Ρωσικής Ομοσπονδίας ως το 1954, όταν ο Χρουστσώφ την μετέφερε, φαινομενικά τουλάχιστον, στην Ουκρανία ως αναγνώριση της απόφασης του Κχμελνίτσκι πριν τριακόσια χρόνια.

Οι διαφορές μεταξύ ανατολικής και δυτικής Ουκρανίας φαίνονται ιδιαίτερα στη συμπεριφορά των λαών της. Στα τέλη του 1992, για παράδειγμα, το ένα τρίτο των Ρώσων της δυτικής Ουκρανίας έναντι του 10% στο Κίεβο, δήλωσαν ότι υπέφεραν από αντιρωσική εχθρότητα. Ο διαχωρισμός μεταξύ ανατολής και δύσης ήταν εντυπωσιακός στις προεδρικές εκλογές του 1994. Ο Λεονίντ Κραβτσούκ, αν και συνεργαζόταν με τους Ρώσους ηγέτες, δήλωσε εθνικιστής, και επικράτησε στις δεκατρείς επαρχίες της δυτικής Ουκρανίας με πλειοψηφία που έφτανε μέχρι και το 90% . Ο αντίπαλός του Λεονίντ Κούτσμα, που κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας έκανε μαθήματα για να μάθει να εκφωνεί λόγους, επικράτησε στις δεκατρείς ανατολικές επαρχίες με ανάλογο ποσοστό. Ο Κούτσμα κέρδισε το 52% των ψήφων. Μια μικρή πλειοψηφία Ουκρανών το 1994 ήρθε να επιβεβαιώσει την επιλογή του Κχμελνίτσκι το 1654. Όπως παρατήρησε ένας Αμερικάνος ειδικός, οι εκλογές "απεικόνισαν ή και αποκρυστάλλωσαν τη διάσπαση του οράματος μεταξύ εξευρωπαϊσμένων Σλάβων της δυτικής Ουκρανίας και ρωσοσλάβων της ανατολικής Ουκρανίας για το πώς πρέπει να είναι η χώρα τους. Η εθνική πόλωση δεν είναι τόσο σημαντική όσο οι διαφορετικοί πολιτισμοί.

Το αποτέλεσμα αυτού του διαχωρισμού είναι ότι οι σχέσεις μεταξύ Ουκρανίας και Ρωσίας μπορούν να εξελιχθούν με έναν ή περισσότερους από τους εξής τρόπους. Στις αρχές του 1990 υπήρχαν σημαντικά ζητήματα μεταξύ των δύο χωρών σχετικά με τα πυρηνικά όπλα, την Κριμαία, τα δικαιώματα των Ρώσων στην

Ουκρανία, το στόλο της Μαύρης Θάλασσας και τις οικονομικές σχέσεις. Πολλοί πίστεψαν ότι μια ένοπλη διαμάχη ήταν πιθανή και αυτό έκανε κάποιους δυτικούς αναλυτές να λένε ότι η Δύση θα πρέπει να υποστηρίξει τους Ουκρανούς, ώστε να έχουν πυρηνικό οπλοστάσιο για να μπορέσουν να αποτρέψουν τη ρωσική επίθεση. Αν αυτό που μετράει είναι ο πολιτισμός, τότε η βίαιη σύγκρουση μεταξύ Ουκρανών και Ρώσων είναι απίθανη. Είναι δυο σλαβικοί ορθόδοξοι λαοί, που εδώ και αιώνες έχουν στενές σχέσεις και οι μεταξύ τους γάμοι είναι σύνηθες φαινόμενο. Παρόλα τα διαμφισβητούμενα ζητήματα και την πίεση από τους ακραίους εθνικιστές και από τις δυο πλευρές, οι ηγέτες και των δυο χωρών εχουν δουλέψει σκληρά για να αμβλύνουν αυτές τις διαφωνίες. Η εκλογή ενός προέδρου στην Ουκρανία άμεσα προσανατολισμένου προς τη Ρωσία στα μέσα του 1994 μείωσε ακόμα περισσότερο την πιθανότητα μιας ερεθιστικής διαμάχης μεταξύ των δυο χωρών. Και ενώ σοβαρές μάχες διαδραματίζονταν μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων κάπου στην πρώην Σοβιετική Ένωση και ενώ σημειώθηκαν ένταση και διαμάχες μεταξύ των Ρώσων και των λαών της Βαλτικής, από το 1995 και μετά κανένο βίαιο περιστατικό δεν σημειώθηκε μεταξύ Ρώσων και Ουκρανών.

Μια δεύτερη και κάπως πιο πιθανή εκδοχή είναι η Ουκρανία να διασπαστεί σε δυο ξεχωριστές οντότητες κατά μήκος της πολιτισμικής συνοριακής γραμμής, και η ανατολική πλευρά να συγχωνευτεί με τη Ρωσία. Το ζήτημα της απόσχισης προέκυψε αρχικά με την Κριμαία. Ο λαός της Κριμαίας, που είναι κατά 70% Ρώσοι, υποστήριξε την ανεξαρτησία της Ουκρανίας από τη Σοβιετική Ένωση με ένα δημοψήφισμα που έκανε το Δεκέμβριο του 1991. Επίσης, το Μάιο του 1992 η βουλή της Κριμαίας ψήφισε την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της από την Ουκρανία, ενώ, αργότερα , κάτω από ουκρανική πίεση, ανακάλεσε αυτή την απόφαση. Η ρωσική κυβέρνηση παρόλα αυτά, ψήφισε την ακύρωση της εκχώρησης της Κριμαίας στην Ουκρανία που έγινε το 1954. Το 1994, η Κριμαία ψήφισε για πρόεδρό της έναν άνθρωπο που βάσισε την προεκλογική του εκστρατεία στο σύνθημα "ενότητα με την Ρωσία". Αυτό έκανε κάποιους να θέσουν το ερώτημα: "Θα γίνει η Κριμαία το επόμενο Ναγκόρνο Καραμπάχ ή η επόμενη Αμπχαζία;" .Η απάντηση ήταν ένα συνταρακτικό "όχι" όσο ο πρόεδρος της Κριμαίας απέφευγε την δέσμευσή του να κάνει αναφορά στην ανεξαρτησία και αντ' αυτού διαπραγματεύτηκε με τη κυβέρνηση του Κιέβου. Το Μάιο του 1994 η κατάσταση οξύνθηκε όταν η κυβέρνηση της Κριμαίας αποφάσισε την επαναφορά του συντάγματος του 1992 που την καθιστούσε απόλυτα ανεξάρτητη από την Ουκρανία. Για άλλη μια φορά, η πίεση που άσκησαν οι Ρώσοι και οι Ουκρανοί ηγέτες εμπόδισε τη πρόκληση βίαιων καταστάσεων. Δυο χρόνια αργότερα η εκλογή του φιλορώσου Κούτσμα στο αξίωμα του προέδρου της Ουκρανίας υπονόμευσε την επιθυμία της Κριμαίας για απόσχιση.

Πάντως, αυτές οι εκλογές αύξησαν την πιθανότητα το δυτικό τμήμα της χώρας να αποσχιστεί από μια Ουκρανία που πλησίαζε όλο και περισσότερο τη Ρωσία. Μερικοί Ρώσοι μπορεί να το καλωσορίζουν αυτό. Και όπως είπε ένας Ρώσος

στρατηγός "η Ουκρανία ή καλύτερα η ανατολική Ουκρανία θα επανέλθει σε πέντε, δέκα ή δεκαπέντε χρόνια. Η δυτική Ουκρανία μπορεί να πάει στο διάβολο." Μια τέτοια ένωση και μια δυτικά προσανατολισμένη Ουκρανία, παρόλα αυτά, θα μπορούσε να είναι βιώσιμη μόνο αν είχε μια ισχυρή και αποτελεσματική δυτική υποστήριξη. Και μια τέτοια υποστήριξη είναι, με τη σειρά της, πιθανό να υπάρξει μόνο αν οι σχέσεις μεταξύ Δύσης και Ρωσίας υποχωρήσουν σημαντικά και καταλήξουν να μοιάζουν με αυτές που υπήρχαν κατα τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου.

Το τρίτο και πιο πιθανό σενάριο, είναι ότι η Ουκρανία θα παραμείνει ενωμένη, αλλά με το χάσμα στο εσωτερικό της, ανεξάρτητη και γενικά θα συνεργάζεται στενά με τη Ρωσία. Μόλις απαντηθούν τα ερωτήματα σχετικά με τα πυρηνικά όπλα και τις στρατιωτικές δυνάμεις, τα μεγαλύτερα μακροπρόθεσμα ζητήματα θα είναι τα οικονομικά, η λύση των οποίων θα διευκολυνθεί χάρη στον εν μέρει κοινό πολιτισμό και στους στενούς προσωπικούς δεσμούς. Οι ρωσοουκρανικές σχέσεις είναι για την Ανατολική Ευρώπη, όπως υπογράμμισε και ο Τζον Μόρισον, ό,τι οι γαλλογερμανικές για τη Δυτική Ευρώπη. Και όπως η τελευταία σχέση διαμορφώνει τον πυρήνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έτσι και η πρώτη είναι ο βασικός πυρήνας για τον ορθόδοξο κόσμο.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΚΙΝΑ ΚΑΙ Η ΣΦΑΙΡΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΕΥΗΜΕΡΙΑΣ

Η Κίνα ανέκαθεν φανταζόταν τον ευατό της να περιλαμβάνει: πρώτον, μια "κινεζική ζώνη" που αποτελείται από την Κορέα, το Βιετνάμ και τα νησιά Λιου Τσίου, και μερικές φορές και την Ιαπωνία. Δεύτερον, μια "εσωτερική ασιατική ζώνη" από τους μη Κινέζους Μαντσού, Μογγόλους, Ουιγούρους, Τούρκους και Θιβετιανούς που θα πρέπει να ελέγχονται για λόγους ασφάλειας. Τρίτον, μια "εξωτερική ζώνη" από βάρβαρους, που θα πρέπει να πληρώνουν φόρο υποτέλειας και να αναγνωρίζουν την υπεροχή της Κίνας." Ο σύγχρονος κινέζικός πολιτισμός συγκροτείται με παρόμοιο τρόπο: υπάρχει ο κεντρικός πυρήνας της Κίνας των Χαν, οι γύρω επαρχίες που ανήκουν στην Κίνα αλλά εχουν μια σημαντική αυτονομία, οι επαρχίες που ανήκουν νόμιμα στην Κίνα αλλά είναι πυκνοκατοικημένες από μη κινεζικούς λαούς άλλων πολιτισμών (Θιβέτ, Ξινγιάγκ), κινεζικές κοινωνίες που πρόκειται ή είναι πιθανό να γίνουν μέλη της κεντρικής Κίνας του Πεκίνου κάτω από ορισμένους όρους (Χογκ Κογκ, Ταϊβάν), ένα πρωταρχικά κινεζικό κράτος που είναι προσανατολισμένο στο Πεκίνο (Σιγκαπούρη), ιδιαίτερα επηρεαζόμενους κινεζικούς πληθυσμούς στην Ταϊλάνδη, το Βιετνάμ, τη Μαλαισία, την Ινδονησία και τις Φιλιππίνες, καθώς και μη κινεζικές κοινωνίες (Βόρεια και Νότια Κορέα, Βιετνάμ) που, παρόλα αυτά, έχουν πολλά κοινά με τον κομφουκιανό πολιτισμό της Κίνας.

Το 1950 η Κίνα όρισε τον εαυτό της σύμμαχο της Σοβιετικής Ένωσης. Αργότερα, με την σινοσοβιετική ρήξη είδε τον εαυτό της ως ηγέτη του Τρίτου Κόσμου εναντίον των δύο υπερδυνάμεων, θέση, όμως, η οποία προκαλούσε σημαντικά

έξοδα αλλά παρείχε ελάχιστα πλεονεκτήματα. Με την αλλαγή της αμερικανικής πολιτικής επί κυβέρνησης Νίξον, η Κίνα επιθυμούσε να γίνει ο τρίτος παίκτης σε ένα παιχνίδι ισορροπίας δυνάμεων με τις δυο υπερδυνάμεις, συμμαχώντας με τις ΗΠΑ το 1970, όταν αυτές ήταν εξασθενημένες και έπειτα επιστρέφοντας σε μια περισσότερο απόμακρη θέση το 1980, όταν αυξήθηκε η στρατιωτική δύναμη των ΗΠΑ αλλά εξασθένισε η Σοβιετική Ένωση οικονομικά και βάλτωσε στο Αφγανιστάν. Μετά το τέλος του ανταγωνισμού των υπερδυνάμεων, το "κινεζικό χαρτί" έχασε κάθε αξία και η Κίνα υποχρεώθηκε για άλλη μια φορά να επαναπροσδιορίσει το ρόλο της στα διεθνή δρώμενα. Η Κίνα έθεσε δυο στόχους: πρώτον, να γίνει ο υπερσπιστής του κινεζικού πολιτισμού, ο πολιτισμικός μαγνήτης και το κράτος πυρήνας γύρω από το οποίο θα περιστρέφονται όλες οι κινεζικές κοινωνίες και, δεύτερον, να ανακτήσει την ιστορική της θέση, την οποία είχε χάσει τον 14ο αιώνα ως ηγεμονική δύναμη στην Ανατολική Ασία.

Αυτοί οι αναδυόμενοι ρόλοι της Κίνας φαίνονται: πρώτον, στον τρόπο με τον οποίο η Κίνα περιγράφει τη θέση της στα διεθνή πράγματα, δεύτερον, στο βαθμό με τον οποίο οι υπερπόντιοι Κινέζοι αναμείχθηκαν στα οικονομικά της Κίνας, τρίτον, στις αυξανόμενες οικονομικές, πολιτικές και διπλωματικές σχέσεις της Κίνας με τις τρεις άλλες πρωταρχικές κινεζικές οντότητες, το Χογκ Κογκ, την Ταϊβάν και τη Σιγκαπούρη, όπως επίσης και στον έντονο προσανατολισμό προς την Κίνα των νοτιοανατολικών ασιατικών χωρών, στις οποίες οι Κινέζοι έχουν σημαντική πολιτική επιρροή.

Η κινεζική κυβέρνηση βλέπει την κινεζική ενδοχώρα ως ένα κράτος πυρήνα του κινεζικού πολιτισμού, προς το οποίο θα πρέπει να προσανατολιστούν και όλες οι άλλες κινεζικές κοινότητες.Πολύ καιρό μετά την παραίτησή της από τις προσπάθειές της να προωθήσει τα συμφέροντά της στο εξωτερικό μέσω των τοπικών κομμουνιστικών κομμάτων, η κυβέρνηση επιζητούσε να "αναλάβει το ρόλο του παγκόσμιου εκπρόσωπου της κινεζικότητας." Για την κινέζικη κυβέρνηση, τα άτομα κινέζικης καταγωγής, ακόμα και αυτοί που κατοικούν σε άλλη χώρα, ανήκουν στην κινέζικη κοινότητα και επομένως σε κάποιο βαθμό υπόκεινται στην εξουσία της κινέζικης κυβέρνησης. Η κινέζικη ταυτότητα ορίζεται με φυλετικούς όρους. Κινέζοι είναι άνθρωποι που έχουν κοινά "φυλή, αίμα και πολιτισμό", όπως το έθεσε και ένας μελετητής. Στα μέσα της δεκαετίας 1990 αυτό το θέμα συζητούσαν συνεχώς κυβερνητικοί και μη κύκλοι στην Κίνα. Για τους Κινέζους, και αυτούς που κατάγονται από την Κίνα αλλά ζουν σε μη κινεζικές κοινωνίες, η "δοκιμασία του καθρέφτη" γίνεται επομένως η δοκιμασία αναγνώρισης της ταυτότητας: "Πήγαινε κοιτάξου στον καθρέφτη" είναι η συμβουλή που δίνουν όσοι Κινέζοι είναι προσανατολισμένοι στο Πεκίνο σε αυτούς που κατάγονται από την Κίνα, αλλά προσπαθούν να αφομοιωθούν στις ξένες κοινωνίες. Οι Κινέζοι της διασποράς, δηλαδή οι χουαρέν ή αλλιώς οι άνθρωποι κινεζικής καταγωγής, σε αντίθεση με τους ζουγκουαρέν ή ανθρώπους του κινεζικού κράτους, έχουν διαμορφώσει σε σημαντικό βαθμό την έννοια της "πολιτιστικής Κίνας" ως εκδήλω-

σης του γκονσί ή της κοινής τους συνείδησης. Η κινεζική ταυτότητα, που υπέστη τόσες πολλές και σφοδρές επιθέσεις από τη Δύση τον 20ό αιώνα, ανδιατυπώνεται τώρα με αναφορά στα στοιχεία της συνέχειας της κινεζικής κουλτούρας.

Ιστορικά, αυτή η ταυτότητα είναι συμβατή με τις ποικίλες σχέσεις των κεντρικών αρχών του κινεζικού κράτους. Αυτή η αίσθηση της πολιτιστικής ταυτότητας διευκολύνεται και ταυτόχρονα ενισχύεται από την επέκταση των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των διαφόρων κινεζικών κρατών, που με τη σειρά τους υπήρξαν σημαντικά στοιχεία για την προώθηση της γοργής οικονομικής ανάπτυξης στην ηπειρωτική Κίνα αλλά και αλλού. Αυτή η οικονομική ανάπτυξη προσέφερε με τη σειρά της το υλικό και την ψυχολογική ώθηση για να αναβαθμιστεί η κινεζική πολιτιστική ταυτότητα.

Επομένως, η "Μεγάλη Κίνα" δεν είναι απλώς μια αόριστη έννοια. Είναι μια γοργά αναπτυσσόμενη οικονομική και πολιτιστική πραγματικότητα ενώ έχει αρχίσει ήδη να γίνεται και πολιτική. Οι Κινέζοι ήταν υπεύθυνοι για την εντυπωσιακή οικονομική ανάπτυξη των δεκαετιών 1980 και 1990: στην ηπειρωτική χώρα, στους Τίγρεις (εκ των οποίων οι τρεις στους τέσσερις είναι Κινέζοι) και στην Νοτιοανατολική Ασία. Η οικονομία της Ανατολικής Ασίας έχει ως επίκεντρο και κυριαρχείται από την Κίνα. Οι Κινέζοι του Χογκ Κογκ, της Ταϊβάν και της Σιγκαπούρης έχουν προμηθεύσει το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλαίου στο οποίο στηρίχτηκε η ανάπτυξη της ηπειρωτικής Κίνας στη δεκαετία 1990. Στο εξωτερικό, οι Κινέζοι σε άλλες περιοχές της Νοτιοανατολικής Ασίας κυριαρχούσαν στις οικονομίες των χωρών τους. Στις αρχές της δεκαετίας 1990, οι Κινέζοι αποτελούσαν το 1% του πληθυσμού των Φιλιππίνων αλλά ήταν υπεύθυνοι για το 35% των πωλήσεων των εταιριών των οποίων οι ιδιοκτήτες ήταν Φιλιππινέζοι.Στα μέσα της δεκαετίας 1980, στην Ινδονησία οι Κινέζοι αποτελούσαν το 2 με 3% του πληθυσμού, αλλά κατείχαν περίπου το 70% του εγχώριου ιδιωτικού κεφαλαίου.Δεκαεφτά από τις είκοσι πέντε μεγαλύτερες επιχειρήσεις ελέγχονταν από Κινέζους, ενώ μια κινεζική ομάδα ήταν υπεύθυνη για το 5% του ΑΕΠ της Ινδονησίας. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι Κινέζοι αποτελούσαν το 10% του πληθυσμού της Ταϊλάνδης, αλλά κατείχαν εννιά από τους δέκα μεγαλύτερους επιχειρηματικούς ομίλους και ήταν υπεύθυνοι για το 50% του ΑΕΠ της Ταϊλάνδης. Επίσης, οι Κινέζοι αποτελούν περίπου το ένα τρίτο του πληθυσμού της Μαλαισίας αλλά κυριαρχούν σχεδόν ολοκληρωτικά στην οικονομία της. Αν εξαιρέσουμε την Ιαπωνία και την Κορέα, η οικονομία της ανατολικής Ασίας είναι ουσιαστικά κινεζική οικονομία.

Η εμφάνιση της ευρύτερης κινεζικής σφαίρας κοινής ευημερίας διευκολύνθηκε σημαντικά από ένα "δίκτυο μπαμπού" οικογενειακών και προσωπικών σχέσεων και από έναν κοινό πολιτισμό. Οι Κινέζοι της διασποράς είναι πολύ πιο ικανοί από τους δυτικούς ή τους Ιάπωνες στο να συνεργάζονται με την Κίνα. Στην Κίνα η εμπιστοσύνη και η αφοσίωση βασίζονται στις προσωπικές επαφές και όχι σε συμβόλαια, νόμους ή άλλα νομικά έγγραφα. Οι επιχειρηματίες της Ευρώπης το

βρίσκουν ευκολότερο να κάνουν δουλειές με την Ινδία αντί με την Κίνα, όπου η ιερότητα μιας συμφωνίας βασίζεται στην προσωπική σχέση μεταξύ των δυο ενδιαφερομένων. Η Κίνα, όπως παρατήρησε με φθόνο ένας Ιάπωνας ηγέτης το 1993, ωφελήθηκε από "ένα χωρίς σύνορα δίκτυο Κινέζων εμπόρων στο Χογκ Κόγκ, την Ταϊβάν και τη Νοτιοανατολική Ασία." Ένας Αμερικανός συμφώνησε ότι οι Κινέζοι της διασποράς "έχουν την ικανότητα να αναλάβουν μια επιχείρηση, μιλούν τη γλώσσα και μπορούν να συνδυάσουν το δίκτυο των οικογενειακών και προσωπικών σχέσεων. Αυτό είναι μεγάλο πλεονέκτημα απέναντι σε κάποιον που πρέπει να δώσει αναφορά σε ένα συμβούλιο στο Άκρον ή στη Φιλαδέλφεια." Τα πλεονεκτήματα των Κινέζων της διασποράς στις σχέσεις τους με την ηπειρωτική χώρα τόνισε επίσης και ο Λη Κουάν Γιου: "Εθνικά, είμαστε Κινέζοι. Μέσω των κοινών προγόνων μας και της κουλτούρας μας μοιραζόμαστε κοινά χαρακτηριστικά(...) Οι άνθρωποι αισθάνονται μια φυσική συμπάθεια γι'αυτούς που τους μοιάζουν. Αυτή η αίσθηση της οικειότητας ενισχύεται όταν υπάρχει επίσης κοινή γλώσσα και κοινός πολιτισμός. Δημιουργείται καλύτερη επικοινωνία και εμπιστοσύνη, που είναι άλλωστε η βάση για όλες τις κοινωνικές σχέσεις." Στα τέλη των δεκαετιών 1980 και 1990, οι Κινέζοι της διασποράς μπορούσαν να "αποδείξουν σε ένα κόσμο που τους αντιμετώπιζε με σκεπτικισμό ότι οι κουανξί επαφές μέσω της κοινής γλώσσας και κουλτούρας μπορούν να αναπληρώσουν την έλλειψη κανόνων και διαφάνειας." Το γεγονός ότι οι ρίζες της οικονομικής ανάπτυξης βρίσκονται στον κοινό πολιτισμό, επισημάνθηκε στη Δεύτερη Παγκόσμια Συνδιάσκεψη Κινέζων Επιχειρηματιών στο Χογκ Κογκ το Νοέμβριο του 1993, που κάποιοι την περιέγραψαν ως "εορτασμό του κινεζικού θριάμβου, στον οποίο έλαβαν μέρος Κινέζοι επιχειρηματίες της διασποράς από όλο τον κόσμο." Στο σινικό κόσμο, η πολιτιστική ομοιότητα προωθεί την οικονομική συμφωνία.

Η μείωση της δυτικής οικονομικής ανάμειξης στην Κίνα μετά τα επεισόδια στην πλατεία Τιενανμέν ακολουθήθηκε από μια δεκαετία γοργής κινεζικής οικονομικής ανάπτυξης, που έδωσε την ευκαιρία και το κίνητρο στους Κινέζους της διασποράς να εκμεταλλευτούν τον κοινό τους πολιτισμό και τις προσωπικές τους σχέσεις και να κάνουν σημαντικές επενδύσεις στην Κίνα. Το αποτέλεσμα ήταν μια θεαματική επέκταση όλων γενικά των οικονομικών δεσμών μεταξύ των κινεζικών κοινοτήτων. Το 1992, το 80% των ξένων επενδύσεων στην Κίνα (11,3 δισ. δολάρια) προήλθε από τους Κινέζους της διασποράς, κυρίως από το Χογκ Κογκ (68,3%), αλλά και από την Ταϊβάν (9,3%), τη Σιγκαπούρη, το Μακάο και αλλού. Αντιθέτως, η Ιαπωνία συνείσφερε το 6,6%, ενώ οι ΗΠΑ το 4,5% του συνόλου. Από το συνολικό αριθμό των ξένων επενδύσεων αξίας 50 δισ. δολάρια, το 67% προερχόταν από κινεζικές πηγές. Η αύξηση του εμπορίου ήταν το ίδιο εντυπωσιακή. Οι εξαγωγές της Ταϊβάν προς την Κίνα αυξήθηκαν και από σχεδόν ανύπαρκτες που ήταν το 1986 έφτασαν στο 8% των συνολικών εξαγωγών της Ταϊβάν το 1992, μεγαλώνοντας εκείνη τη χρονιά κατά 35%. Επίσης, οι εξαγωγές της Σιγκαπούρης στην Κίνα αυξήθηκαν κατά 22% το 1992, ενώ η συνολική αύξηση

των εξαγωγών της έφτανε μόλις το 2%. Όπως παρατήρησε ο Μάρεϋ Ουάιντενμπάουμ το 1993, "παρά την τρέχουσα ιαπωνική κυριαρχία στην περιφέρεια, η οικονομία της Ασίας που βασίζεται στην οικονομία της Κίνας ξεπροβάλλει δυναμικά ως ένα νέο επίκεντρο για τη βιομηχανία, το εμπόριο και τις χρηματοπιστωτικές συναλλαγές. Αυτή η στρατηγική περιοχή περιλαμβάνει σημαντικά μεγέθη τεχνολογίας και κατασκευαστικής ικανότητας (Ταϊβάν), εξαιρετική επειχειρησιακή έρευνα αγοράς και πολύ καλές υπηρεσίες (Χογκ Κογκ), ένα καλό επικοινωνιακό δίκτυο (Σιγκαπούρη) μια τρομερή κοινοπραξία χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου (και στις τρεις χώρες), μεγάλα εδαφικά πλεονεκτήματα, πόρους και εργατική δύναμη (ηπειρωτική Κίνα)." Επιπλέον, η ηπειρωτική Κίνα αποτελούσε και την δυνητικά μεγαλύτερη από όλες τις αναπτυσσόμενες αγορές. Μέχρι τα μέσα της δεκαετίας 1990, οι επενδύσεις στην Κίνα προσανατολίστηκαν στις πωλήσεις και στις εξαγωγές σ' αυτήν την αγορά.

Οι Κινέζοι της Νοτιοανατολικής Ασίας αφομοιώνονται σε διάφορους βαθμούς με τους ντόπιους, οι οποίοι συχνά κρύβουν αντικινεζικά αισθήματα που μερικές φορές οδηγούν στη βία, όπως συνέβη με την εξέγερση των νήσων Μένταν στην Ινδονησία τον Απρίλιο του 1994. Μερικοί Μαλαισιανοί και Ινδονήσιοι κατέκριναν ως "φυγή κεφαλαίου" την ροή των κινεζικών επενδύσεων στην ηπειρωτική Κίνα. Οι πολιτικοί ηγέτες με επικεφαλής τον πρόεδρο Σουχάρτο χρειάστηκε να διαβεβαιώσουν τον κόσμο, ότι αυτό δεν επηρεάζει την οικονομία τους. Οι Κινέζοι της Νοτιοανατολικής Ασίας, με τη σειρά τους, διευκρίνισαν ότι είναι αφοσιωμένοι στην χώρα που γεννήθηκαν και όχι στη χώρα των προγόνων τους. Στις αρχές τις δεκαετίας 1990, η διαρροή του κινεζικού κεφαλαίου από την Νοτιοανατολική Ασία αντισταθμίστηκε από τη μεγάλη διαρροή ταϊβανέζικων επενδύσεων στις Φιλιππίνες, τη Μαλαισία και το Βιετνάμ.

Ο συνδυασμός της αυξανόμενης οικονομικής δύναμης και της κοινής κινεζικής κουλτούρας οδήγησε το Χογκ Κογκ, την Ταϊβάν και τη Σιγκαπούρη να αναμειχθούν περισσότερο με την κινέζικη πατρίδα. Συνηθίζοντας τον εαυτό τους στην επικείμενη μεταφορά της εξουσίας, οι Κινέζοι του Χογκ Κογκ άρχιζαν να αποδέχονται την εξουσία του Πεκίνου στη θέση της εξουσίας του Λονδίνου. Οι επιχειρηματίες και άλλοι ηγέτες άρχισαν να διστάζουν να επικρίνουν την Κίνα ή να κάνουν πράγματα που θα την προσέβαλαν. Και όταν πραγματικά την προσέβαλαν, η κινεζική κυβέρνηση δεν δίστασε να εκδικηθεί καταλλήλως. Το 1994, χιλιάδες επιχειρηματίες συνεργάζονταν με το Πεκίνο και λειτουργούσαν ως "σύμβουλοι του Χογκ Κογκ", αν και στην πραγματικότητα εκτελούσαν χρέη σκιώδους κυβέρνησης. Στις αρχές της δεκαετίας 1990, η κινέζικη οικονομική επιρροή στο ΧογκΚογκ επίσης επεκτάθηκε θεαματικά με τις επενδύσεις από την ηπειρωτική Κίνα, που έφτασαν το 1993 να ξεπεράσουν τις επενδύσεις της Ιαπωνίας και των ΗΠΑ μαζί. Ως τα μέσα της δεκαετίας 1990, η οικονομική ένωση του Χογκ Κογκ με την ηπειρωτική Κίνα θα έχει σχεδόν ολοκληρωθεί, ενώ η πολιτική ενοποίηση προβλέπεται να γίνει 1997.

Η διεύρυνση των δεσμών της Ταϊβάν με την ηπειρωτική Κίνα έμεινε πίσω σε σχέση με το Χογκ Κογκ. Ωστόσο, σημαντικές αλλαγές σημειώθηκαν στη δεκαετία 1980. Μετά το 1949, και για τρεις δεκαετίες, οι δυο κινεζικές δημοκρατίες αρνούνταν να αναγνωρίσουν η μία την ύπαρξη και τη νομιμότητα της άλλης, δεν είχαν επικοινωνία μεταξύ τους και ουσιαστικά βρίσκονταν σε εμπόλεμη κατάσταση, που εκδηλώνονταν από καιρό σε καιρό με ανταλλαγές πυρών στις παράκτιες περιοχές. Αφού, όμως, ο Ντεγκ Ξιαοπίγκ σταθεροποίησε τη δύναμή του και άρχισε τη διαδικασία της οικονομικής μεταρρύθμισης, η κυβέρνηση της Κίνας εγκαινίασε μια σειρά συμβιβαστικών κινήσεων. Το 1981 η κυβέρνηση της Ταϊβάν ανταποκρίθηκε και άρχισε να απομακρύνεται από την προηγούμενη πολιτική των "τριών αρνήσεων", δηλαδή την πολιτική της μη επαφής, μη διαπραγμάτευσης, μη συμβιβασμού με την ηπειρωτική χώρα. Το Μάιο του 1986 άρχισαν οι πρώτες διαπραγματεύσεις μεταξύ των εκπροσώπων των δύο χωρών για την επιστροφή ενός αεροπλάνου που ανήκε στη Δημοκρατία της Κίνας και στο οποίο είχε γίνει αεροπειρατεία στην ηπειρωτική χώρα. Τον επόμενο χρόνο η Δημοκρατίας της Κίνας απέσυρε την απαγόρευση των μετακινήσεων στο εσωτερικό της Λαϊκής Κίνας.

Η γοργή επέκταση των οικονομικών σχέσεων μεταξύ Ταϊβάν και Κίνας που ακολούθησε, διευκολύνθηκε φοβερά από την "κοινή κινέζικη ρίζα" των δύο χωρών και την αμοιβαία εμπιστοσύνη που προήλθε από αυτή. Οι άνθρωποι της Ταϊβάν και της Κίνας, όπως παρατήρησε ένας από τους κύριους διαπραγματευτές της Ταϊβάν, είναι υπερβολικά ενθουσιώδεις και καμαρώνουν για τις επιτυχίες τους. Στα τέλη του 1993, πραγματοποιήθηκαν πάνω από 4,2 εκατομμύρια επισκέψεις Ταϊβανών στην Κίνα και 40 χιλιάδες επισκέψεις από την Κίνα στην Ταϊβάν. Ταχυδρομούνται 40 χιλιάδες γράμματα και ανταλάσσονταν 13 χιλιάδες τηλεφωνήματα καθημερινά. Το εμπόριο μεταξύ των δύο χωρών έφτασε τα 14,4 δισ. δολάρια το 1993 ενώ 20 χιλιάδες ταϊβανέζικες επιχειρήσεις επένδυσαν γύρω στα 15 με 30 δισ. στην Κίνα. "Πριν το 1980, η σημαντικότερη αγορά της Ταϊβάν ήταν η Αμερική", είπε ένας Ταϊβανός αξιωματούχος το 1993, "αλλά το 1990 γνωρίζουμε ότι ο σημαντικότερος παράγοντας για την επιτυχία της οικονομίας της Ταϊβάν είναι η Κίνα." Τα φτηνά εργατικά χέρια της Κίνας προσέλκυσαν τους Ταϊβανούς επενδυτές, που αντιμετώπιζαν έλλειψη εργατικών χεριών στη χώρα τους. Το 1994, σημειώθηκε μια αντίστροφη διαδικασία διόρθωσης της έλλειψης ισορροπίας μεταξύ των δύο χωρών όσον αφορά το κεφαλαίο και την εργασία, όταν οι ταϊβανέζικες εταιρίες αλιείας προσέλαβαν 10 χιλιάδες κατοίκους της Κίνας για να επανδρώσουν τα πλοία τους.

Η ανάπτυξη των οικονομικών σχέσεων οδήγησε στις διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο κυβερνήσεων. Το 1991 η Ταϊβάν δημιούργησε το Ίδρυμα Στενών Ανταλλαγών και στην ηπειρωτική Κίνα ιδρύθηκε ο Σύνδεσμος για τις Σχέσεις Κίνας και Ταϊβάν και άρχισε να αναπτύσσεται η μεταξύ τους επικοινωνία. Η πρώτη τους συνάντηση έγινε στη Σιγκαπούρη τον Απρίλιο του 1993, ενώ άλλες συναντήσεις ακολούθησαν στην Ταϊβάν και στην Κίνα. Τον Αύγουστο του 1994 έγινε μια

"καθοριστική" συμφωνία, που αφορούσε μεγάλο αριθμό σημαντικών θεμάτων, ενώ άρχισαν να γίνονται σκέψεις για μια πιθανή συνάντηση κορυφής των δυο κυβερνήσεων.

Στα μέσα της δεκαετίας 1990, υπάρχουν ακόμα σημαντικά ζητήματα ανάμεσα στην Ταϊπέι και το Πεκίνο όσον αφορά θέματα εθνικής κυριαρχίας, τη συμμετοχή της Ταϊβάν σε διεθνείς οργανισμούς καθώς και την πιθανότητα η Ταϊβάν να ορίσει εκ νέου τον εαυτό της ως ανεξάρτητη χώρα. Η πιθανότητα, όμως, να πραγματοποιηθεί αυτό το τελευταίο μειώθηκε σημαντικά, όταν ο κυριότερος συνήγορος της ανεξαρτησίας, το Δημοκρατικό Προοδευτικό Κόμμα, κατάλαβε ότι οι Ταϊβανέζοι δεν επιθυμούσαν να χαλάσουν τις υπάρχουσες σχέσεις τους με την Κίνα και ότι οι ψηφοφόροι θα δυσανασχετούσαν αν προσπαθούσε το κόμμα να τους πιέσει σε αυτό το θέμα. Έτσι, οι ηγέτες του ΔΠΚ ισχυρίστηκαν ότι, αν όντως κέρδιζαν τις εκλογές, το θέμα της ανεξαρτησίας δεν θα ήταν στην ημερήσια διάταξή τους. Επιπλέον, οι δυο κυβερνήσεις είχαν κοινό ενδιαφέρον στην διεκδίκηση των νησιών Σπράτλεϋ καθώς και άλλων νησιών στην Νότια Κινεζική Θάλασσα και στην εξασφάλιση της ρήτρας του μάλλον ευνοούμενου κράτους στις συναλλαγές με τις ΗΠΑ.Στις αρχές της δεκαετίας 1990, οι δυο πλευρές αργά αλλά σχολαστικά πλησίαζαν η μία την άλλη και ανέπτυσσαν κοινά συμφέροντα βάσει των οικονομικών τους σχέσεων και της κοινής πολιτιστικής ταυτότητας.

Αυτή η συμβιβαστική κίνηση γνώρισε μια ξαφνική αναστολή το 1995, καθώς η κυβέρνηση της Ταϊβάν ασκούσε έντονες πιέσεις για διπλωματική αναγνώριση και είσοδο στους διεθνείς οργανισμούς. Ο πρόεδρος Λη Τεγκ Χούι πραγματοποίησε μία "ιδιωτική επίσκεψη" στις ΗΠΑ, ενώ το Δεκέμβριο του 1995 έγιναν βουλευτικές εκλογές στην Ταϊβάν και το Μάρτιο του 1996 ακολούθησαν προεδρικές εκλογές. Η κινεζική κυβέρνηση αντέδρασε κάνοντας δοκιμές πυραύλων στη θαλάσσια περιοχή κοντά σε ταϊβανέζικα λιμάνια και ξεκίνησε στρατιωτικές ασκήσεις σε νησιά υπό ταϊβανέζικο έλεγχο. Αυτές οι εξελίξεις προκάλεσαν δυο βασικά ερωτήματα: Προς το παρόν, μπορεί η Ταϊβάν να παραμείνει δημοκρατική χωρίς να ανεξαρτητοποιηθεί επίσημα; Στο μέλλον, θα μπορέσει η Ταϊβάν να είναι δημοκρατική χωρίς να παραμείνει πραγματικά ανεξάρτητη;

Οι σχέσεις της Ταϊβάν με την Κίνα έχουν περάσει από δυο φάσεις και θα μπορούσαν να μπουν σε μια τρίτη. Για ολόκληρες δεκαετίες, η Εθνικιστική Κυβέρνηση (Ταϊβάν) ισχυριζόταν ότι ήταν η κυβέρνηση όλης της Κίνας. Προφανώς, αυτός ο ισχυρισμός σήμαινε σύγκρουση με την κυβέρνηση που ήταν πράγματι η κυβέρνηση όλης της Κίνας εκτός της Ταϊβάν. Στη δεκαετία 1980, η κυβέρνηση της Ταϊβάν απέσυρε αυτή την αξίωση και όρισε τον εαυτό της απλώς ως κυβέρνηση της Ταϊβάν, θέτοντας έτσι τη βάση για την αποδοχή της ιδέας " μια χώρα, δυο συστήματα" της ηπειρωτικής Κίνας.Παρόλα αυτά, διάφορα άτομα και ομάδες στην Ταϊβάν τόνιζαν συνεχώς την ξεχωριστή πολιτιστική ταυτότητα της χώρας τους, επιμένοντας στη σχετικά σύντομη χρονική περίοδο που βρισκόταν η Ταϊβάν υπό κινέζικη κυριαρχία και στην τοπική τους διάλεκτο που δεν είναι κατανοητή

σε αυτούς που μιλούν τα κινεζικά των Μανδαρίνων. Ουσιαστικά, επιχειρούσαν να χαρακτηρίσουν την κοινωνία της Ταϊβάν μη κινεζική και, ως εκ τούτου, νομικά ανεξάρτητη από την Κίνα. Επιπλέον, όσο περισσότερο η κυβέρνηση της Ταϊβάν δραστηριοποιούνταν στο διεθνή στίβο, τόσο φαινόταν σαν ανεξάρτητη από την Κίνα χώρα. Εν ολίγοις, ο αυτοπροσδιορισμός της κυβέρνησης της Ταϊβάν εξελισσόταν από κυβέρνηση όλης της Κίνας, σε κυβέρνηση μέρους της Κίνας και τελικά σε κυβέρνηση που δεν ανήκει καθόλου στην Κίνα. Η τελευταία αυτή θέση που διατυπώνει την de facto ανεξαρτησία της Ταϊβάν, ήταν τελείως απαράδεκτη για την κυβέρνηση του Πεκίνου, που δήλωνε συνεχώς ότι ήταν έτοιμη να χρησιμοποιήσει βία για να εμποδίσει μια τέτοια εξέλιξη. Επίσης, οι ηγέτες της κινεζικής κυβέρνησης δήλωναν ότι μετά τη συγχώνευση του Χογκ Κογκ στη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας το 1997 και του Μακάο το 1999, θα προχωρήσουν στην επανασύνδεση και της Ταϊβάν. Αυτό, όμως, εξαρτάται από το βαθμό στον οποίο αυξάνεται η τάση ανεξαρτητοποίησης στην Ταϊβάν, από την έκβαση της μάχης της διαδοχής στο Πεκίνο που ενθαρρύνει τους πολιτικούς και στρατιωτικούς ηγέτες να γίνονται εθνικιστές, και, τέλος, από την ανάπτυξη της κινεζικής στρατιωτικής δύναμης με στόχο να πραγματοποιηθεί ένας αποκλεισμός ή μια εισβολή στην Ταϊβάν. Στις αρχές του 21ου αιώνα, φαίνεται πιθανό, μέσω εξαναγκασμού ή συμβιβασμού ή ενδεχομένως και των δύο, η Ταϊβάν να ενωθεί με την Κίνα.

Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1970, οι σχέσεις μεταξύ της φανατικά αντικομμουνιστικής Σιγκαπούρης και της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας ήταν ψυχρές. Ο Λη Κουάν Γιού και άλλοι ηγέτες της Σιγκαπούρης περιφρονούσαν την κινεζική απροθυμία. Ωστόσο, όταν η οικονομική εξέλιξη της Κίνας απογειώθηκε στη δεκαετία 1980, η Σιγκαπούρη άρχισε να επαναπροσδιορίζει τη θέση της απέναντι στην Κίνα με τον κλασικό τρόπο του συνασπισμού. Ως το 1992, η Σιγκαπούρη είχε επενδύσει 1,9 δισ. δολάρια στην Κίνα, ενώ τον επόμενο χρόνο ανακοίνωσε ένα σχέδιο για τη δημιουργία μιας βιομηχανικής πόλης, Σιγκαπούρη ΙΙ, στα περίχωρα της Σαγκάης, που θα απαιτούσε επενδύσεις ύψους δισεκατομμυρίων δολαρίων. Ο Λη άρχισε να προωθεί με ενθουσιασμό τις οικονομικές προοπτικές της Κίνας και μετατράπηκε σε θαυμαστή της δύναμής της. "Η Κίνα", δήλωσε το 1993, "βρίσκεται στο επίκεντρο της δράσης." Οι ξένες επενδύσεις της Σιγκαπούρης, που ως τότε ήταν συγκεντρωμένες στις αγορές της Μαλαισίας και της Ινδονησίας, μεταφέρθηκαν στην Κίνα. Τα μισά περίπου από τα ξένα προγράμματα που στήριξε η κυβέρνηση της Σιγκαπούρης το 1993, αφορούσαν την Κίνα. Στην πρώτη του επίσκεψη στην Κίνα στη δεκαετία 1970, ο Λη Κουάν Γιου επέμενε να μιλάει αγγλικά και όχι κινεζικά με τους Κινέζους ηγέτες. Δυο δεκαετίες αργότερα θα ήταν απίθανο να κάνει κάτι τέτοιο.

ΙΣΛΑΜ: ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΧΩΡΙΣ ΣΥΝΟΧΗ

Η δομή της πολιτικής νομιμοφροσύνης στους Άραβες και τους μουσουλμάνους γενικότερα είναι αντίθετη από τη δομή της σύγχρονης Δύσης. Για τη Δύση, το

εθνικό κράτος είναι το αποκορύφωμα της πολιτικής νομιμοφροσύνης. Άλλα είδη νομιμοφροσύνης βρίσκονται σε δευτερεύουσα θέση σε σχέση με αυτή που αφορά το εθνικό κράτος. Οι ομάδες που υπερβαίνουν τα όρια ενός εθνικού κράτους, οι γλωσσικές ή οι θρησκευτικές κοινότητες και οι πολιτισμοί, απαιτούν λιγότερο έντονη νομιμοφροσύνη. Σε ένα φάσμα αποτελούμενο από περιορισμένες και ευρύτερες οντότητες, η δυτική νομιμοφροσύνη κορυφώνεται στο μέσον του φάσματος. Θα μπορούσαμε να φανταστούμε ότι μια καμπύλη που εκφράζει την ένταση της νομιμοφροσύνης, όπως αυτή βιώνεται στη Δύση, θα έμοιαζε με ανάποδο U. Στον ισλαμικό κόσμο, η δομή της νομιμοφροσύνης είναι σχεδόν αντίθετη. Μια καμπύλη που εκφράζει την ένταση της νομιμοφροσύνης στο Ισλάμ θα ήταν κοίλη. Όπως έχει παρατηρηθεί (Άιρα Λάπιντους) "Οι δύο θεμελιώδεις, πρωταρχικές και σταθερές δομές", είναι η οικογένεια, οι συγγενείς και η φυλή, από τη μια μεριά, και "η ενότητα της κουλτούρας, της θρησκείας και της αυτοκρατορίας, σε ευρύτερη κλίμακα", από την άλλη. Επίσης, ένας Λίβυος μελετητής παρατήρησε ότι "οι φυλές και η θρησκεία(το Ισλάμ) έπαιξαν και συνεχίζουν να παίζουν σημαντικό και καθοριστικό ρόλο στις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις στις αραβικές κοινωνίες και πολιτικά συστήματα. Πράγματι, εμπλέκονται με τέτοιο τρόπο, ώστε θεωρούνται οι σημαντικότεροι παράγοντες και οι κυριότερες μεταβλητές που διαμορφώνουν και καθορίζουν την αραβική πολιτική κουλτούρα και την αραβική πολιτική σκέψη." Οι φυλές αποτελούσαν το επίκεντρο της πολιτικής των αραβικών κρατών που ήταν απλώς, όπως το έθεσε ο Ταχσίν Μπασίρ, "φυλές με σημαίες." Ο ιδρυτής της Σαουδικής Αραβίας πέτυχε σε μεγάλο βαθμό λόγω της ικανότητάς του να δημιουργήσει ένα συνασπισμό φυλών μέσω γάμων αλλά και άλλων μεθόδων. Η πολιτική της Σαουδικής Αραβίας παραμένει κατά μεγάλο μέρος φυλετική πολιτική, καθώς αντιπαραθέτει τους Σαουδάραβες με τους Σάμαρ και άλλες φυλές. Περίπου δεκαοκτώ φυλές έπαιξαν σπουδαίο ρόλο στην ανάπτυξη της Λιβύης και περίπου πεντακόσιες φυλές πιστεύεται ότι ζουν στο Σουδάν, η μεγαλύτερη από τις οποίες καταλαμβάνει το 12% της χώρας.

Στην Κεντρική Ασία, ανέκαθεν δεν υπήρχαν εθνικές ταυτότητες. "Σημείο αναφοράς της νομιμοφροσύνης ήταν η φυλή, το σόι, η διευρυμένη οικογένεια και όχι το κράτος." Από την άλλη, όμως, οι άνθρωποι είχαν "κοινά γλώσσα, θρησκεία, κουλτούρα και τρόπο ζωής" και "το Ισλάμ ήταν η ισχυρότερη ενοποιητική δύναμη μεταξύ των ανθρώπων, ισχυρότερη ακόμα και από τη δύναμη του εμίρη." Οι Τσετσένοι και οι λαοί του βόρειου Καύκασου χωρίζονται σε εκατό περίπου "ορεινές" και εβδομήντα "πεδινές" φυλές που ελέγχουν την πολιτική και την οικονομία σε τέτοιο βαθμό ώστε, σε αντίθεση με την σχεδιασμένη σοβιετική οικονομία, οι Τσετσένοι ισχυρίζονταν ότι έχουν μια "φυλετισμένη" οικονομία.

Σε όλο το Ισλάμ, η μικρή ομάδα και η μεγάλη πίστη, η φυλή και η ούμα υπήρξαν οι πρωταρχικές εστίες νομιμοφροσύνης και δέσμευσης, ενώ το εθνικό κράτος υπήρξε λιγότερο σημαντικό. Στον αραβικό κόσμο, τα υπάρχοντα κράτη αντιμετωπίζουν προβλήματα νομιμοποίησης επειδή τις περισσότερες φορές είναι αυθαί-

ρετα, αν όχι ιδιότροπα, προϊόντα του ευρωπαϊκού ιμπεριαλισμού και διαθέτουν σύνορα που συχνά ούτε καν συμπίπτουν με τα όρια των εθνικών ομάδων, όπως, για παράδειγμα, των Βεδουίνων και των Κούρδων. Τα κράτη αυτά χώρισαν το αραβικό έθνος· ένα παναραβικό κράτος δεν έγινε ποτέ πραγματικότητα. Επίσης, η ιδέα των ανεξάρτητων εθνικών κρατών δεν συμβιβάζεται με την πίστη στην κυριαρχία του Αλλάχ και στην πρωτοκαθεδρία της ούμας. Ο ισλαμικός φονταμενταλισμός, ως επαναστατικό κίνημα, απορρίπτει το εθνικό κράτος στο όνομα της ενότητας του Ισλάμ, όπως ακριβώς το απέρριψε και ο μαρξισμός στο όνομα της ενότητας του διεθνούς προλεταριάτου. Η αδυναμία του εθνικού κράτους στο Ισλάμ φαίνεται επίσης και από το γεγονός ότι, ενώ υπήρξαν πολυάριθμες διαφωνίες μεταξύ των μουσουλμανικών ομάδων στα χρόνια μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, οι πόλεμοι μεταξύ των μουσουλμανικών κρατών ήταν σπάνιοι, ενώ οι σημαντικότεροι αφορούσαν τις εισβολές του Ιράκ στους γείτονές του.

Στις δεκαετίες 1970 και 1980, οι ίδιοι παράγοντες που προκάλεσαν την Ισλαμική Αναβίωση μέσα στις χώρες, ενίσχυσαν επίσης την ταύτιση αυτών χωρών με την ούμα ή τον ισλαμικό πολιτισμό στο σύνολό του. Ένας μελετητής στα μέσα στης δεκαετίας 1980 παρατήρησε ότι :

Το προφανές ενδιαφέρον για τη μουσουλμανική ταυτότητα και ενότητα έχει επίσης προκληθεί και από την αποαποικιοποίηση, τη δημογραφική ανάπτυξη, την εκβιομηχάνιση, τον εξαστισμό και μια μεταβαλλόμενη διεθνή οικονομική τάξη, που σχετίζεται, μεταξύ άλλων, με τον πετρελαϊκό πλούτο στα μουσουλμανικά εδάφη(...) Οι σύγχρονες τηλεπικοινωνίες ανέπτυξαν και ενίσχυσαν τους δεσμούς μεταξύ των μουσουλμανικών λαών. Υπήρξε μία απότομη αύξηση του αριθμού των προσκυνητών στη Μέκκα που δημιούργησε μια ισχυρότερη αίσθηση της κοινής ταυτότητας των μουσουλμάνων από την Κίνα ως τη Σενεγάλη, την Υεμένη και το Μπαγκλαντές. Μεγάλος αριθμός φοιτητών από την Ινδονησία, τη Μαλαισία, τις Νότιες Φιλιππίνες και την Αφρική σπουδάζουν σε πανεπιστήμια της Μέσης Ανατολής μεταδίδοντας τις ιδέες τους και δημιουργώντας προσωπικές επαφές κατά μήκος των εθνικών συνόρων. Τακτικές και συνεχώς αυξανόμενες συσκέψεις και διαβουλεύσεις γίνονται μεταξύ των μουσουλμάνων διανοούμενων και των ουλεμάδων (των θρησκευτικών αρχηγών) σε πόλεις όπως η Τεχεράνη, η Μέκκα και η Κουάλα Λουμπούρ (...) Κασέτες (ήχου αλλά τώρα και εικόνας) διαδίδουν κηρύγματα σε τζαμιά υπερπηδώντας τα σύνορα, έτσι ώστε οι ιεροκήρυκες με επιρροή μπορούν τώρα να επηρεάζουν τον κόσμο ακόμα και αν βρίσκεται πολύ μακριά από την τοπική τους κοινότητα.

Το αίσθημα της μουσουλμανικής ενότητας αντανακλάται στις ενέργειες των κρατών και των διεθνών οργανισμών και ενθαρρύνεται από αυτές. Το 1969 οι ηγέτες της Σαουδικής Αραβίας, σε συνεργασία με τους ηγέτες του Πακιστάν, του Μαρόκου, του Ιράν, της Τυνησίας και της Τουρκίας οργάνωσαν την πρώτη ισλαμική συνδιάσκεψη στο Ραμπάτ. Από αυτή τη συνδιάσκεψη εμφανίστηκε ο Οργανισμός Ισλαμικής Συνδιάσκεψης (ΟΙΣ) που ιδρύθηκε επίσημα το 1972 και έχει το αρχηγείο του στην Τζέντα. Πραγματικά, όλα τα κράτη με σημαντικούς μουσουλ-

μανικούς πληθυσμούς ανήκουν στη Συνδιάσκεψη, που είναι και ο μόνος τέτοιου είδους οργανισμός μεταξύ κρατών. Οι χριστιανικές, οι ορθόδοξες, οι βουδιστικές και οι ινδουϊστικές κυβερνήσεις δεν διαθέτουν παρόμοιους οργανισμούς μεταξύ κρατών, που να βασίζονται στη θρησκεία. Οι μουσουλμανικές κυβερνήσεις, όμως, έχουν. Επιπλέον οι κυβερνήσεις της Σαουδικής Αραβίας, του Πακιστάν, του Ιράν και της Λιβύης έχουν επιχορηγήσει και υποστηρίξει διάφορους μη κυβενρητικούς οργανισμούς όπως το Παγκόσμιο Μουσουλμανικό Συνέδριο (πακιστανικό δημιούργημα) και την Ένωση του Μουσουλμανικού Κόσμου (σαουδαραβικό δημιούργημα), όπως επίσης και "πολυάριθμα, συχνά πολύ μακρινά, καθεστώτα, κόμματα, κινήματα και σκοπούς, που πιστεύεται ότι μοιράζονται τους ιδεολογικούς τους προσανατολισμούς" και που "εμπλουτίζουν τη ροή των πληροφοριών και των πόρων μεταξύ των μουσουλμάνων."

Ωστόσο, η κίνηση από την ισλαμική συνείδηση στην ισλαμική συνοχή εμπεριέχει δυο αντιφάσεις. Η πρώτη είναι ότι το Ισλάμ διχάζεται ανάμεσα σε διάφορα ανταγωνιστικά κέντρα ισχύος, που το καθένα προσπαθεί να εκμεταλλευτεί την ισλαμική ταύτιση με την ούμα με σκοπό να προωθήσει την ισλαμική συνοχή υπό την αιγίδα του. Αυτός ο ανταγωνισμός συνεχίζεται ανάμεσα στα κατεστημένα καθεστώτα και τους οργανισμούς τους, από τη μια μεριά, και στα ισλαμικά καθεστώτα και τους οργανισμούς τους από την άλλη. Η Σαουδική Αραβία ανέλαβε την ηγεσία του ΟΙΣ εν μέρει για να εναντιωθεί στην Αραβική Ένωση, στην οποία, τότε κυριαρχούσε ο Νάσερ. Το 1991, μετά τον Πόλεμο του Κόλπου, ο Σουδανός ηγέτης Χασάν Αλ Τουράμπι δημιούργησε την Λαϊκή Αραβική και Ισλαμική Συνδιάσκεψη (ΛΑΙΣ) σε αντιπαράθεση προς τον ΟΙΣ στον οποίο κυριαρχούσε η Σαουδική Αραβία. Την τρίτη σύσκεψη του ΛΑΙΣ παρακολούθησαν στο Χαρτούμ, στις αρχές του 1995, πολλές χιλιάδες αντιπροσώπων ισλαμικών οργανώσεων και κινημάτων από ογδόντα χώρες. Εκτός από τους επίσημους οργανισμούς, ο πόλεμος στο Αφγανιστάν δημιούργησε ένα εκτεταμένο δίκτυο από ανεπίσημες και μυστικές ομάδες βετεράνων που πολεμούν για τους ισλαμικούς στόχους στην Αλγερία, την Τσετσενία, την Αίγυπτο, την Τυνησία, τη Βοσνία, την Παλαιστίνη, τις Φιλιππίνες και αλλού. Μετά τον πόλεμο, οι ομάδες αυτές ανανεώθηκαν με στρατιώτες που είχαν ειδικευτεί στα πανεπιστήμια της Ντάβας και της Τζιχάντ στα περίχωρα του Πεσαβάρ και στα στρατόπεδα που υποστηρίχτηκαν από διάφορες φυλές και ξένους υποστηρικτές στο Αφγανιστάν. Τα κοινά συμφέροντα των ριζοσπαστικών καθεστώτων και κινημάτων έχουν, σε κάποιες περιπτώσεις, υπερβεί τους παραδοσιακούς ανταγωνισμούς και με τη μεσολάβηση των Ιρανών δημιουργήθηκαν δεσμοί μεταξύ των σουνιτικών και σιϊτικών φονταμενταλιστικών ομάδων. Υπάρχει στενή στρατιωτική συνεργασία μεταξύ του Σουδάν και του Ιράν. Η ιρανική αεροπορία και το ιρανικό ναυτικό χρησιμοποίησαν τις σουδανικές εγκαταστάσεις και οι δυο κυβερνήσεις συνεργάστηκαν για να στηρίξουν τις ομάδες των φονταμενταλιστών στην Αλγερία και αλλού. Ο Χασάν Αλ Τουραμπι και ο Σαντάμ Χουσεΐν αναφέρθηκε ότι ανέπτυξαν στενούς δεσμούς

το 1994 και ότι το Ιράν και το Ιράκ έκαναν βήματα προς τη συμφιλίωση.

Δεύτερον, η έννοια της ούμας προϋποθέτει τη μη νομιμοποίηση του εθνικού κράτους· αλλά, όμως, η ούμα μπορεί να ενωθεί μόνο μέσα από τις προσπάθειες ενός και περισσότερων ισχυρών κρατών πυρήνων, που αυτή τη στιγμή δεν υπάρχουν. Η έννοια του Ισλάμ ως μιας ενιαίας θρησκευτικο- πολιτικής κοινότητας σήμαινε ότι στο παρελθόν τα κράτη πυρήνες δημιουργούνταν συνήθως μόνο όταν η θρησκευτική και πολιτική ηγεσία - των χαλίφιδων και των σουλτάνων - συνδυαζόταν σε ένα και μοναδικό κυρίαρχο θεσμό. Η γοργή κατάκτηση της Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής τον 7ο αιώνα κορυφώθηκε με το χαλιφάτο του Ουμαγιάντ με πρωτεύουσα τη Δαμασκό. Τον 8ο αιώνα ακολούθησε το χαλιφάτο του Αμπασίντ που είχε ως βάση τη Βαγδάτη και επηρεαζόταν από την Περσία. Δευτερεύοντα χαλιφάτα εμφανίστηκαν στο Κάιρο και την Κόρδοβα το 10ο αιώνα. Τετρακόσια χρόνια αργότερα, οι Οθωμανοί Τούρκοι σάρωσαν τη Μέση Ανατολή καταλαμβάνοντας την Κωνσταντινούπολη το 1453 και ιδρύοντας ένα νέα χαλιφάτο το 1517. Στην ίδια χρονική περίοδο, άλλοι τουρκικοί λαοί εισέβαλαν στην Ινδία και ίδρυσαν την Μογγολική Αυτοκρατορία. Η άνοδος της Δύσης υπονόμευσε την Οθωμανική και τη Μογγολική Αυτοκρατορία και το τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας άφησε το Ισλάμ χωρίς κράτος πυρήνα. Οι περιοχές της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μοιράστηκαν μεταξύ των δυτικών δυνάμεων, που όταν αποχώρησαν άφησαν πίσω τους εύθραυστες χώρες, οι οποίες είχαν διαμορφωθεί βάσει των ξένων προς το Ισλάμ δυτικών προτύπων. Συνεπώς, κατά το μεγαλύτερο μέρος του 20ού αιώνα, καμιά μουσουλμανική χώρα δεν είχε τις απαραίτητες δυνάμεις και την πολιτιστική και θρησκευτική νομιμοποίηση για να αναλάβει αυτόν το ρόλο και να θεωρηθεί ηγέτης του Ισλάμ από άλλα ισλαμικά και μη κράτη.

Η απουσία ενός ισλαμικού κράτους πυρήνα συμβάλλει καθοριστικά στις εσωτερικές και εξωτερικές διαφωνίες που χαρακτηρίζουν το Ισλάμ. Η συνείδηση χωρίς συνοχή αποτελεί πηγή αδυναμίας για το Ισλάμ και πηγή απειλής για τους άλλους πολιτισμούς. Είναι, άραγε, πιθανό να διατηρηθεί αυτή η κατάσταση;

Ένα ισλαμικό κράτος πυρήνας θα πρέπει να διαθέτει τους οικονομικούς πόρους, τη στρατιωτική δύναμη, την οργανωτική ικανότητα και την ισλαμική ταυτότητα και δέσμευση για να παρέχει πολιτική και θρησκευτική ηγεσία στην ούμα. Κατά καιρούς, έξι κράτη αναφέρονται ως πιθανοί ηγέτες του Ισλάμ αλλά κανένα από αυτά δεν πληροί τις προϋποθέσεις ώστε να γίνει ένα αποτελεσματικό κράτος πυρήνας. Η Ινδονησία είναι η μεγαλύτερη μουσουλμανική χώρα που αναπτύσσεται οικονομικά με μεγάλη ταχύτητα. Ωστόσο, βρίσκεται στην περιφέρεια του Ισλάμ, αρκετά μακριά από το αραβικό του επίκεντρο. Το Ισλάμ της Ινδονησίας θεωρείται αρκετά χαλαρό νοτιοασιατικό είδος . Οι άνθρωποι της Ινδονησίας και η κουλτούρα της είναι ένα κράμα ιθαγενών, μουσουλμανικών, ινδουϊστικών, κινεζικών και χριστιανικών επιρροών. Η Αίγυπτος είναι μια αραβική χώρα με μεγάλο πληθυσμό, με κεντρική, στρατηγική και σημαντική θέση στη Μέση Ανατολή και διαθέτει το καλύτερο ίδρυμα ισλαμικής εκπαίδευσης, το Πανεπιστήμιο

Αλ Αζχάρ. Ωστόσο, είναι φτωχή χώρα, οικονομικά εξαρτημένη από τις ΗΠΑ, από τους διεθνείς θεσμούς που ελέγχονται από τη Δύση και από αραβικά κράτη πλούσια σε κοιτάσματα πετρελαίου.

Το Ιράν, το Πακιστάν και η Σαουδική Αραβία έχουν αυτοπροσδιοριστεί ως μουσουλμανικές χώρες και έχουν προσπαθήσει δραστήρια να ασκήσουν επιρροή και να ηγηθούν της ούμας. Σε αυτή τους την προσπάθεια ανταγωνίζονται η μια την άλλη στην επιχορήγηση οργανισμών, στη χρηματοδότηση ισλαμικών ομάδων, στη στήριξη των πολεμιστών του Αφγανιστάν και στη διεκδίκηση των μουσουλμανικών λαών της Κεντρικής Ασίας. Το Ιράν διαθέτει το μέγεθος, την κεντρική θέση, τον πληθυσμό, τις ιστορικές παραδόσεις, τα αποθέματα πετρελαίου και ένα επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης που θα του επέτρεπαν να γίνει το ισλαμικό κράτος πυρήνας. Όμως, το 90% του συνόλου των μουσουλμάνων είναι Σουνίτες, ενώ στο Ιράν οι μουσουλμάνοι είναι Σιίτες. Επίσης, τα περσικά, μετά τα αραβικά, θεωρούνται η δεύτερη ισλαμική γλώσσα. Τέλος, οι σχέσεις μεταξύ των Αράβων και των Περσών ήταν ιστορικά ανταγωνιστικές.

Το Πακιστάν διαθέτει το κατάλληλο μέγεθος, τον πληθυσμό και τη στρατιωτική δύναμη. Οι ηγέτες του προσπαθούν συνεχώς να παίξουν το ρόλο του συντονιστή στα ζητήματα συνεργασίας μεταξύ των ισλαμικών χωρών και του πρεσβευτή του Ισλάμ στο εξωτερικό. Παρόλα αυτά, το Πακιστάν είναι σχετικά φτωχό, πάσχει από σοβαρές εσωτερικές εθνικές και τοπικιστικές διχόνοιες, έχει ρεκόρ πολιτικής αστάθειας και μια εμμονή στο πρόβλημα της ασφάλειας σε σχέση με την Ινδία, που εξηγεί σε μεγάλο βαθμό και το ενδιαφέρον του να αναπτύξει στενές σχέσεις με τις άλλες ισλαμικές χώρες, αλλά και με μη ισλαμικές δυνάμεις, όπως η Κίνα και οι ΗΠΑ.

Η Σαουδική Αραβία είναι ο τόπος καταγωγής του Ισλάμ. Οι ιεροί τόποι του Ισλάμ βρίσκονται εκεί. Η γλώσσα της είναι και η γλώσσα του Ισλάμ. Διαθέτει τα μεγαλύτερα αποθέματα πετρελαίου και την οικονομική επιρροή που απορρέει από αυτό. Η κυβέρνηση έχει διαμορφώσει την κοινωνία της Σαουδικής Αραβίας σύμφωνα με τους αυστηρούς ισλαμικούς κανόνες. Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1970 και 1980, η Σαουδική Αραβία ήταν η μόνη μεγάλη δύναμη του Ισλάμ. Ξόδεψε δισεκατομμύρια δολάρια στηρίζοντας τον αγώνα των μουσουλμάνων σε όλο τον κόσμο, χρηματοδοτώντας τζαμιά και εκδόσεις βιβλίων, πολιτικά κόμματα, ισλαμικές οργανώσεις και τρομοκρατικά κινήματα. Και το έκανε αυτό χωρίς καμιά διάκριση. Από την άλλη μεριά, όμως, ο σχετικά μικρός πληθυσμός της και η γεωγραφική της ευαισθησία την κάνουν να εξαρτάται από τη Δύση για την ασφάλειά της.

Και, τέλος, η Τουρκία διαθέτει την ιστορία, τον πληθυσμό, μέσο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, εθνική συνοχή και στρατιωτική παράδοση και ικανότητα για να γίνει κράτος πυρήνας του Ισλάμ. Ωστόσο, ο Ατατούρκ, με το να ορίσει κατηγορηματικά την Τουρκία ως κοσμική κοινωνία, εμπόδισε την τουρκική δημοκρατία να διαδεχτεί την Οθωμανική Αυτοκρατορία σε αυτό το ρόλο. Η Τουρκία δεν

θα μπορούσε κάν να γίνει μέλος του ΟΙΣ λόγω της συνταγματικής δέσμευσής της να είναι κοσμικό το καθεστώς της. Όσο η Τουρκία θα συνεχίζει να αυτοχαρακτηρίζεται κοσμικό κράτος, δεν μπορεί να ηγηθεί του Ισλάμ.

Τι θα συνέβαινε, όμως, αν η Τουρκία αποφάσιζε να επαναπροσδιορίσει τη θέση της; Κάποια στιγμή η Τουρκία θα μπορέσει να εγκαταλείψει τον κουραστικό και εξευτελιστικό ρόλο του ζητιάνου που ικετεύει να γίνει μέλος της Δύσης και να συνεχίσει τον εντυπωσιακό και σοβαρό ιστορικό της ρόλο ως του σημαντικότερου ισλαμικού συνομιλητή και ανταγωνιστή της Δύσης.Ο φονταμενταλισμός βρίσκεται σε άνοδο στην Τουρκία. Υπό την ηγεσία του Οζάλ, η Τουρκία έκανε συνέχεια προσπάθειες να ταυτιστεί με τον αραβικό κόσμο. Επίσης, εκμεταλλεύτηκε εθνικούς και γλωσσικούς δεσμούς για να παίξει ένα μετριοπαθή ρόλο στην Κεντρική Ασία. Έχει προσφέρει ενθάρρυνση και υποστήριξη στους Βόσνιους μουσουλμάνους. Μεταξύ των μουσουλμανικών κρατών η Τουρκία είναι το μοναδικό κράτος που έχει ιδιαίτερους ιστορικούς δεσμούς με τους μουσουλμάνους των Βαλκανίων, της Μέσης Ανατολής, της Βόρειας Αφρικής και της Κεντρικής Ασίας. Θεωρητικά, η Τουρκία θα μπορούσε να γίνει "μια Νότια Αφρική": να εκγαταλείψει τον κοσμικό της χαρακτήρα ως κάτι ξένο προς αυτήν, όπως ακριβώς η Νότια Αφρική εγκατέλειψε το απαρτχάιντ και μετατράπηκε από μια χώρα παρίας στον πολιτισμό της σε ηγετικό κράτος αυτού του πολιτισμού. Έχοντας γνωρίσει την καλή, δηλαδή τον Χριστιανισμό, και την κακή, το απαρτχάιντ, πλευρά της Δύσης, η Νότια Αφρική έχει, κατά ένα περίεργο τρόπο, τα προσόντα να ηγηθεί της Αφρικής. Έτσι και η Τουρκία, έχοντας γνωρίσει την κακή, δηλαδή τον κοσμικό χαρακτήρα, και την καλή, δηλαδή τη δημοκρατία, πλευρά της Δύσης μπορεί εξίσου να διαθέτει τα προσόντα για να ηγηθεί του Ισλάμ. Αλλά για να το επιτύχει αυτό, θα πρέπει να απορρίψει την κληρονομιά του Ατατούρκ σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι απέρριψε η Ρωσία την κληρονομιά του Λένιν. Επιπλέον, θα χρειαστεί ένα ηγέτης της εμβέλειας του Ατατούρκ, που θα συνδύαζε την πολιτική με την θρησκευτική νομιμοποίηση για να μετατρέψει την Τουρκία από μια διχασμένη χώρα σε κράτος πυρήνα.

IV

Οι συγκρούσεις των πολιτισμών

Κεφάλαιο Όγδοο

Η Δύση και ο υπόλοιπος κόσμος: Διαπολιτισμικά ζητήματα

Η ΔΥΤΙΚΗ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΤΗΤΑ

Στον κόσμο που ανατέλλει, οι σχέσεις μεταξύ κρατών και ομάδων από διαφορετικούς πολιτισμούς δεν θα είναι στενές και συχνά θα είναι ανταγωνιστικές. Επίσης, υπάρχουν διαπολιτισμικές σχέσεις που οδηγούν πιο συχνά σε διαμάχες απ' ό,τι άλλες. Στο μικρο - πεδίο, οι πιο βίαιες πολιτισμικές συνοριακές γραμμές είναι αυτές που χωρίζουν το Ισλάμ από τους ορθόδοξους, ινδουϊστές, αφρικανούς και δυτικούς χριστιανούς γείτονές του. Στο μακρο - πεδίο, η επικρατούσα διαίρεση είναι μεταξύ "της Δύσης και των υπολοίπων", με τις πιο έντονες διαμάχες να σημειώνονται μεταξύ μουσουλμανικών και ασιατικών κοινωνιών, από τη μια μεριά, και της Δύσης, από την άλλη. Οι επικίνδυνες συγκρούσεις του μέλλοντος είναι πιθανό να προκύψουν από την αλληλεπίδραση της δυτικής αλαζονείας, της ισλαμικής αδιαλλαξίας και της κινεζικής διεκδίκησης.

Ο δυτικός πολτισμός είναι ο μόνος που είχε σημαντική και κατά καιρούς καταστρεπτική επίδραση σε όλους τους άλλους πολιτισμούς. Η σχέση μεταξύ της δύναμης και της κουλτούρας της Δύσης και της δύναμης και της κουλτούρας άλλων πολιτισμών είναι, το χαρακτηριστικό που διαπερνά τον κόσμο των πολιτισμών. Καθώς η σχετική δύναμη άλλων πολιτισμών αυξάνει, η απήχηση του δυτικού πολιτισμού φθίνει και μη δυτικοί λαοί αποκτούν ισχυρότερη πίστη και δεσμούς με τις γηγενείς κουλτούρες. Το κεντρικό πρόβλημα στις σχέσεις μεταξύ της Δύσης και των υπολοίπων, συνεπώς, είναι η διάσταση μεταξύ των προσπαθειών της Δύσης - ιδιαίτερα της Αμερικής - να προωθήσει μια παγκόσμια δυτική κουλτούρα και της φθίνουσας ικανότητάς της να το επιτύχει.

Η πτώση του κομμουνισμού επιδείνωσε αυτή τη διάσταση, καθώς ενίσχυσε στη Δύση την άποψη ότι η δική της ιδεολογία, του δημοκρατικού φιλελευθερισμού, είχε θριαμβεύσει σε όλο τον κόσμο, και επομένως είχε παγκόσμια ισχύ. Η Δύση, και ειδικά οι Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες πάντα ήταν ένα προπαγανδιστικό έθνος, πιστεύει ότι οι μη δυτικοί λαοί θα πρέπει να δεσμευτούν στις δυτικές αξίες της δημοκρατίας, της ελεύθερης αγοράς, της ελεγχόμενης κυβέρνησης, των

ανθρωπίνων δικαιωμάτων, του ατομισμού, του κράτους δικαίου και θα πρέπει να ενσωματώσουν αυτές τις αξίες στους θεσμούς τους. Οι μειονότητες σε άλλους πολιτισμούς καλωσορίζουν και προωθούν αυτές τις αξίες, αλλά η επικρατούσα στάση απέναντι σ' αυτές τις μη Δυτικές κουλτούρες κυμαίνονται από τον εκτεταμένο σκεπτικισμό έως την έντονη αντίθεση. Αυτό που είναι παγκοσμιοποίηση για τη Δύση, είναι ιμπεριαλισμός για τους υπόλοιπους.

Η Δύση προσπαθεί και θα συνεχίσει να προσπαθεί να διατηρήσει την προέχουσα θέση της και θα υπερασπιστεί τα συμφέροντά της ορίζοντάς τα ως συμφέροντα της "παγκόσμιας κοινότητας". Αυτή η διατύπωση έχει γίνει ο συλλογικός ευφημισμός (που αντικατέστησε τη διατύπωση "Ελεύθερος Κόσμος" με στόχο να εξασφαλίσει παγκόσμια νομιμοποίηση σε ενέργειες που αντικατοπτρίζουν τα συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών και άλλων δυτικών δυνάμεων. Η Δύση, για παράδειγμα, προσπαθεί να ενσωματώσει τις οικονομίες των μη δυτικών κοινωνιών σε ένα παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, στο οποίο κυριαρχεί. Μέσω του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) και άλλων διεθνών οικονομικών ιδρυμάτων, η Δύση προωθεί τα οικονομικά της συμφέροντα και επιβάλλει σε άλλα έθνη την οικονομική πολιτική που θεωρεί σωστή. Ωστόσο, σε οποιαδήποτε δημοσκόπηση που θα γίνονταν σε μη δυτικούς λαούς, το ΔΝΤ αναμφισβήτητα θα κέρδιζε την υποστήριξη των υπουργών οικονομικών και μερικών άλλων, αλλά θα “κέρδιζε” μια συντριπτικά δυσμενή εκτίμηση σχεδόν από οποιονδήποτε άλλον, η οποία θα συμφωνούσε με την περιγραφή που έκανε ο Γκεόργκι Αρμπάτωφ για τους επίσημους του ΔΝΤ: “νεο-μπολσεβίκοι που λατρεύουν να απαλλοτριώνουν τα λεφτά άλλων ανθρώπων, να επιβάλλουν αντιδημοκρατικούς και ξενόφερτους κανόνες οικονομικής και πολιτικής καθοδήγησης και αποπνικτικής οικονομικής ελευθερίας”.

Επίσης, οι μη δυτικοί δεν διστάζουν να υποδείξουν το χάσμα που υπάρχει μεταξύ των διακηρυγμένων δυτικών αρχών και της δυτικής πράξης. Η υποκρισία, τα διπρόσωπα στερεότυπα και τα "ναι μεν αλλά" είναι το τίμημα των αξιώσεων για παγκοσμιότητα. Η δημοκρατία προωθείται, αλλά όχι όταν φέρνει τους φονταμενταλιστές του Ισλάμ στην εξουσία. Η μη διάδοση των πυρηνικών όπλων απαιτείται από το Ιράν και το Ιράκ, αλλά όχι από το Ισραήλ. Το ελεύθερο εμπόριο είναι το ελιξήριο της οικονομικής ανάπτυξης, αλλά δεν ισχύει για την αγροτική παραγωγή. Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι πρόβλημα για την Κίνα, αλλά όχι για τη Σαουδική Αραβία. Η επιθετική διάθεση εναντίον Κουβεϊτιανών ιδιοκτητών πετρελαιοπηγών απωθείται με τη χρήση στρατιωτικής δύναμης, όχι όμως και όταν στρέφεται εναντίον των Βοσνίων που δεν είναι ιδιοκτήτες πετρελαιοπηγών. Τα διπλά στερεότυπα στην πράξη είναι το αναπόφευκτο τίμημα των παγκόσμιων στερεοτύπων αρχής.

Αφού απόκτησαν την πολιτική ανεξαρτησία, οι μη δυτικές κοινωνίες επιθυμούν να απελευθερωθούν και από τη δυτική οικονομική, στρατιωτική και πολιτιστική κυριαρχία. Οι κοινωνίες της Ανατολικής Ασίας έχουν μπει για τα καλά στο δρόμο της οικονομικής εξίσωσης με τη Δύση. Ασιατικές και ισλαμικές χώρες

ψάχνουν για σύντομους δρόμους εξισορρόπησης της στρατιωτικής δύναμης της Δύσης. Οι παγκόσμιες φιλοδοξίες του δυτικού πολιτισμού, η φθίνουσα σχετική δύναμη της Δύσης και η αυξανόμενη πολιτιστική διεκδίκηση των άλλων πολιτισμών διαμορφώνουν γενικά δύσκολες σχέσεις μεταξύ της Δύσης και των υπολοίπων. Η φύση αυτών των σχέσεων, όμως, και η έκταση στην οποία είναι ανταγωνιστικές, ποικίλλουν σε σημαντικό βαθμό χωρίζονται δε σε τρεις κατηγορίες. Με τους πολιτισμούς που την προκαλούν δηλαδή, το Ισλάμ και την Κίνα, η Δύση είναι πιθανόν να έχει διαρκώς τεταμένες και συχνά ιδιαίτερα ανταγωνιστικές σχέσεις. Οι σχέσεις της με τη Λατινική Αμερική και την Αφρική, δηλαδή με ασθενέστερους πολιτισμούς που ήταν ως ένα σημείο εξαρτημένοι από τη Δύση, θα περιέχουν πολύ λιγότερα σημεία αντιπαράθεσης, ειδικά με τη Λατινική Αμερική. Οι σχέσεις της Ρωσίας, της Ιαπωνίας και της Ινδίας με τη Δύση είναι πιθανό να ταξινομηθούν στην "περιοχή" μεταξύ των άλλων δύο, περιέχουν στοιχεία συνεργασίας και αντιπαράθεσης, καθώς αυτά τα κράτη πυρήνες άλλοτε συνταυτίζονται με τους πολιτισμούς που προκαλούν και άλλοτε συμπορεύονται με τη Δύση. Είναι "ταλαντευόμενοι" πολιτισμοί μεταξύ της Δύσης, από τη μια μεριά, και του ισλαμικού και κινέζικου πολιτισμού, από την άλλη.

Το Ισλάμ και η Κίνα ενσωματώνουν σπουδαίες πολιτιστικές παραδόσεις, πολύ διαφορετικές, και στα δικά τους μάτια σαφώς ανώτερες από τις παραδόσεις της Δύσης. Η δύναμη και η διεκδίκηση και των δύο σε σχέση με τη Δύση αυξάνονται, ενώ οι αντιπαραθέσεις μεταξύ των αξιών τους και των συμφερόντων τους, από τη μια μεριά, και των αξιών και συμφερόντων της Δύσης πολλαπλασιάζονται και γίνονται εντονότερες. Επειδή το Ισλάμ δεν διαθέτει ένα κράτος πυρήνα, η σχέση του με τη Δύση ποικίλλει σε σημαντικό βαθμό από χώρα σε χώρα. Από τη δεκαετία 1970, όμως, σημειώνεται μια αρκετά σταθερή αντιδυτική τάση, με βασικά χαρακτηριστικά την άνοδο του φονταμενταλισμού, τις αλλαγές στην εξουσία στο εσωτερικό μουσουλμανικών χωρών, όπου τις πιο φιλοδυτικές διαδέχονται πιο αντιδυτικές κυβερνήσεις, την εμφάνιση μιας σχεδόν εμπόλεμης κατάστασης μεταξύ μερικών ισλαμικών ομάδων και της Δύσης, και την αποδυνάμωση των ψυχροπολεμικών ισορροπιών ασφαλείας που υπήρχαν μεταξύ μερικών μουσουλμανικών κρατών και των Ηνωμένων Πολιτειών. Η υπογράμμιση των διαφορών σε συγκεκριμένα θέματα θέτει το θεμελιώδες ερώτημα του ρόλου που αυτοί οι πολιτισμοί θα διαδραματίσουν απέναντι στη Δύση, όσον αφορά τη διαμόρφωση του μέλλοντος του κόσμου. Άραγε, οι παγκόσμιοι θεσμοί, η κατανομή της εξουσίας, η πολιτική και τα οικονομικά των κυβερνήσεων των χωρών στον 21ο αιώνα θα αντικατοπρίζουν τις δυτικές κυρίως αξίες και συμφέροντα ή θα διαμορφωθούν με βάση τις αξίες και τα συμφέροντα του Ισλάμ και της Κίνας;

Η ρεαλιστική θεωρία των διεθνών σχέσεων προβλέπει ότι τα κράτη πυρήνες των μη δυτικών πολιτισμών θα συνενωθούν για να εξισορροπήσουν την επικρατούσα δύναμη της Δύσης. Σε μερικές περιοχές αυτό έχει ήδη συμβεί. Ένας γενικός αντιδυτικός συνασπισμός, όμως, φαίνεται να μην είναι πιθανός στο άμεσο μέλ-

λον. Ο ισλαμικός και ο κινεζικός πολιτισμός διαφέρουν σημαντικά σε θέματα θρησκείας, κουλτούρας, κοινωνικής δομής, παραδόσεων, πολιτικής και βασικών αντιλήψεων που υπάρχουν στις ρίζες του τρόπου ζωής τον οποίο προωθούν. Πιθανώς, ο καθένας έχει λιγότερα κοινά με τον άλλο απ' ό,τι έχει με το δυτικό πολιτισμό. Όμως στην πολιτική ένας κοινός εχθρός δημιουργεί ένα κοινό συμφέρον. Οι ισλαμικές και οι κινέζικες κοινωνίες που βλέπουν τη Δύση ως ανταγωνιστή τους, έχουν κάθε λόγο να συνεργαστούν, στρεφόμενες εναντίον της, όπως οι Σύμμαχοι και ο Στάλιν στράφηκαν εναντίον του Χίτλερ. Αυτή η συνεργασία πραγματοποιείται σε ποικιλία θεμάτων, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, η οικονομία και οι προσπάθειες που καταβάλλουν οι κοινωνίες και των δύο πολιτισμών να αναπτύξουν τις στρατιωτικές τους δυνατότητες, ιδιαίτερα όσον αφορά όπλα μαζικής καταστροφής και πυραύλους, ώστε να αντιταχθούν στη συμβατική στρατιωτική υπεροχή της Δύσης. Στις αρχές τις δεκαετίας 1990 ένας "κομφουκιανο-ισλαμικός σύνδεσμος" είχε τεθεί σε ισχύ μεταξύ της Κίνας και της Βόρειας Κορέας, από τη μια μεριά, και, του Πακιστάν, του Ιράν, του Ιράκ, της Συρίας, της Λιβύης και της Αλγερίας, από την άλλη, για να αντιμετωπίσουν τη Δύση σε αυτόν τον τομέα.

Τα θέματα που διχάζουν τη Δύση και αυτές τις κοινωνίες βρίσκονται στη διεθνή ημερήσια διάταξη και αποκτούν όλο και πιο μεγάλη σημασία. Τρία τέτοια θέματα περιλαμβάνονται στους στόχους της Δύσης: (1) διατήρηση της στρατιωτικής της υπεροχής μέσω της πολιτικής μη διάδοσης και καταστροφής πυρηνικών, βιολογικών και χημικών όπλων καθώς και των μέσων που τα εξαπολύουν· (2) προωθήση των δυτικών πολιτικών αξιών και θεσμών μέσω της πίεσης άλλων κοινωνιών να σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα όπως τα αντιλαμβάνονται στη Δύση και να υιοθετήσουν τη δημοκρατία σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα· (3) προστασία της πολιτιστικής, κοινωνικής και εθνικής ακεραιότητας των δυτικών κοινωνιών με τον περιορισμό του αριθμού των μη δυτικών που εισέρχονται σε αυτές ως μετανάστες ή πρόσφυγες. Και στις τρεις αυτές περιπτώσεις η Δύση είχε, και είναι πιθανό να συνεχίσει να έχει, δυσκολίες όσρν αφορά την προάσπιση των συμφερόντων της έναντι σε αυτά των συμφερόνων των μη δυτικών κοινωνιών.

Η ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΩΝ ΟΠΛΩΝ

Η διάχυση των στρατιωτικών δυνατοτήτων είναι η συνέπεια της παγκόσμιας οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Καθώς η Ιαπωνία, η Κίνα, και άλλες ασιατικές χώρες, γίνονται πλουσιότερες οικονομικά, θα γίνουν και ισχυρότερες στρατιωτικά· το ίδιο και οι ισλαμικές χώρες τελικά. Όπως, επίσης, και η Ρωσία, αν επιτύχει τη μεταρρύθμιση της οικονομίας της. Τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα έχουμε δει πολλά μη δυτικά έθνη να αποκτούν πολύπλοκα οπλικά συστήματα μέσω μεταφοράς όπλων από τις δυτικές κοινωνίες, τη Ρωσία, το Ισραήλ και την Κίνα, και, επίσης, να κατασκευάζουν εγκαταστάσεις εγχώριας παραγωγής όπλων υψηλής τεχνολογίας. Αυτές οι διαδικασίες θα συνεχιστούν και πιθανόν να επιταχυνθούν κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών του 21ου αιώνα.

Όμως, αυτόν τον αιώνα, η Δύση, κυρίως οι Ηνωμένες Πολιτείες με τη μερική συμβολή της Βρετανίας και της Γαλλίας, θα είναι οι μόνες ικανές να επεμβαίνουν στρατιωτικά σχεδόν σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου. Και μόνο οι Ηνωμένες Πολιτείες θα έχουν αεροπορική δύναμη ικανή να βομβαρδίσει ουσιαστικά οποιοδήποτε μέρος στον κόσμο. Αυτά είναι τα κεντρικά στοιχεία της στρατιωτικής θέσης των Ηνωμένων Πολιτειών ως παγκόσμιας δύναμης και της Δύσης ως κυρίαρχου πολιτισμού στον κόσμο. Για το άμεσο μέλλον η ισορροπία των συμβατικών στρατιωτικών δυνάμεων μεταξύ της Δύσης και των υπόλοιπων χωρών θα ευνοεί συντριπτικά τη Δύση.

Ο χρόνος, η προσπάθεια και τα έξοδα που απαιτούνται για την ανάπτυξη μιας πρώτης τάξης συμβατικής στρατιωτικής δύναμης παρέχουν ισχυρότατα κίνητρα σε μη δυτικά κράτη να αναζητήσουν άλλους τρόπους αντιμετώπισης της συμβατικής στρατιωτικής δύναμης της Δύσης. Ο σύντομος δρόμος, όπως έχουν αντιληφθεί, είναι η απόκτηση όπλων μαζικής καταστροφής και μέσων για να τα εκτοξεύουν. Τα κράτη πυρήνες των πολιτισμών και οι χώρες οι οποίες είναι ή φιλοδοξούν να γίνουν κυρίαρχες τοπικές δυνάμεις, έχουν συγκεκριμένα κίνητρα για να αποκτήσουν αυτά τα όπλα. Τέτοια όπλα, πρώτον, δίνουν τη δυνατότητα σε αυτά τα κράτη να επιβάλλουν την κυριαρχία τους επί άλλων κρατών του ίδιου πολιτισμού και στην περιοχή τους, και, δεύτερον, παρέχουν τα μέσα ώστε να αποτρέψουν παρέμβαση στον πολιτισμό τους και στην περιοχή τους από τις Ηνωμένες Πολιτείες ή άλλες εξωγενείς δυνάμεις. Αν ο Σαντάμ Χουσεΐν είχε καθυστερήσει την εισβολή στο Ιράκ για δυο με τρία χρόνια, ώσπου το Ιράκ να αποκτήσει πυρηνικά όπλα, πολύ πιθανό να κατακτούσε το Κουβέιτ και επίσης, να είχε αποκτήσει και τα πετρέλαια της Σαουδικής Αραβίας. Τα μη δυτικά κράτη συνάγουν τα προφανή διδάγματα από τον Πόλεμο του Κόλπου. Για το στρατό της Βόρειας Κορέας αυτά τα διδάγματα ήταν: "Να μην αφήσετε τους Αμερικανούς να αυξήσουν τις δυνάμεις τους. Να μην τους αφήσετε να έχουν αεροπορική δύναμη. Να μην τους αφήσετε να πάρουν την πρωτοβουλία. Να μην τους αφήσετε να πολεμήσουν σε έναν πόλεμο με μικρό αριθμό νεκρών αμερικανών στρατιωτών". Για έναν εξέχοντα Ινδό στρατιωτικό το δίδαγμα ήταν ακόμα πιο σαφές: "Μην πολεμάτε τις Ηνωμένες Πολιτείες, εκτός αν έχετε πυρηνικά όπλα". Αυτό το δίδαγμα το έχουν πάρει στα σοβαρά οι πολιτικοί ηγέτες και οι στρατιωτικοί αρχηγοί σε όλον το μη δυτικό κόσμο, και έχουν καταλήξει στο ακόλουθο συμπέρασμα: "Αν έχεις πυρηνικά όπλα, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν θα σε πολεμήσουν".

"Δεν είναι μόνο ότι τα πυρηνικά όπλα ενισχύουν την πολιτική ισχύος ως συνήθως", παρατηρεί ο Λόρενς Φρήντμαν, "στην πραγματικότητα επιβεβαιώνουν κυρίως μια τάση κατακερματισμού του διεθνούς συστήματος στο οποίο οι πρώην μεγάλες δυνάμεις διαδραματίζουν περιορισμένο ρόλο". Ο ρόλος των πυρηνικών όπλων για τη Δύση του μεταψυχροπολεμικού κόσμου είναι, επομένως, αντίθετος από το ρόλο τους κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Τότε, όπως είχε τονίσει ο Λες Άσπιν ως υπουργός Άμυνας, τα πυρηνικά όπλα αντιστάθμιζαν την κατωτε-

ρότητα της Δύσης σε συμβατικά όπλα έναντι της Σοβιετικής Ένωσης. Ήταν το "εξισορροπητικό στοιχείο". Στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο, όμως, οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν "ασύγκριτη συμβατική στρατιωτική δύναμη, και είναι οι δικοί μας δυνάμει εχθροί που ίσως αποκτήσουν πυρηνικά όπλα. Μπορεί να καταλήξουμε να θέλουν αυτοί να μας εξισορροπήσουν".

Δεν προκαλεί, λοιπόν, έκπληξη το γεγονός ότι η Ρωσία έχει δώσει έμφαση στο ρόλο των πυρηνικών όπλων κατά το σχεδιασμό της άμυνάς της και ότι το 1995 προγραμμάτισε την αγορά και άλλων διηπειρωτικών πυραύλων και βομβαρδιστικών από την Ουκρανία. "Ακούμε τώρα αυτά που συνηθίζαμε εμείς να λέμε για τους Ρώσους στη δεκαετία 1950", σχολίασε ένας Αμερικανός ειδικός στους εξοπλισμούς. "Τώρα οι Ρώσοι λένε: Χρειαζόμαστε πυρηνικά όπλα για να αντισταθμίσουμε την ανωτερότητα των ΗΠΑ σε συμβατικά όπλα". Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου οι Ηνωμένες Πολιτείες, για αποτρεπτικούς λόγους, αρνήθηκαν να αποκηρύξουν το ενδεχόμενο της "πρώτης κίνησης" στη χρήση πυρηνικών όπλων. Σε μια αντιστροφή θέσεων, παίρνοντας υπόψιν την αποτρεπτική λειτουργία των πυρηνικών όπλων στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο, η Ρωσία το 1993 αναίρεσε την προηγούμενη σοβιετική δέσμευση να μην προβεί πρώτη σε χρήση πυρηνικών όπλων. Ταυτόχρονα, η Κίνα, αναπτύσσοντας τη δική της μεταψυχροπολεμική πυρηνική στρατηγική περιορισμένης αποτροπής,άρχισε να αμφισβητεί και να αποδυναμώνει την αρχική της δέσμευση του 1964. Καθώς αποκτούν πυρηνικά και άλλα όπλα μαζικής καταστροφής, άλλα κράτη πυρήνες και τοπικές δυνάμεις είναι πιθανό να ακολουθήσουν το παράδειγμα και να μεγιστοποιήσουν έτσι το αποτρεπτικό αποτέλεσμα των όπλων τους απέναντι στη συμβατική στρατιωτική δράση που μπορεί η Δύση να αναλάβει εναντίον τους.

Τα πυρηνικά όπλα μπορούν, επίσης, να απειλήσουν τη Δύση πιο άμεσα. Η Κίνα και η Ρωσία έχουν βαλλιστικούς πυραύλους που μπορούν να φτάσουν την Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική μεταφέροντας πυρηνικές κεφαλές. Η Βόρεια Κορέα, το Πακιστάν και η Ινδία επεκτείνουν το βεληνεκές των πυραύλων τους και είναι επίσης πιθανό να έχουν τη δυνατότητα να στοχεύσουν τη Δύση. Επιπλέον, τα πυρηνικά όπλα μπορούν να εξαπολυθούν με άλλα μέσα. Οι στρατιωτικοί αναλυτές προβάλλουν ένα φάσμα βίας από εχθροπραξίες πολύ μικρής έντασης, όπως τρομοκρατία και σποραδικός ανταρτοπόλεμος, μέχρι περιορισμένους πολέμους ή και ευρύτερους ακόμα που εμπλέκουν μαζικές συμβατικές δυνάμεις ή οδηγούν σε πυρηνικό πόλεμο. Η τρομοκρατία ιστορικά είναι το όπλο των αδυνάτων, δηλαδή αυτών που δεν διαθέτουν συμβατική στρατιωτική δύναμη. Ήδη από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, τα πυρηνικά όπλα ήταν το όπλο με το οποίο οι αδύνατοι μπορούν να αντισταθμήσουν τη συμβατική τους κατωτερότητα. Στο παρελθόν, οι τρομοκράτες μπορούσαν να ασκήσουν μόνο περιορισμένη βία σκοτώνοντας κάπου μερικούς ανθρώπους ή καταστρέφοντας κάποιες εγκαταστάσεις κάπου αλλού. Για να ασκήσουν γενικευμένη βία απαιτούνταν μαζικές στρατιωτικές δυνάμεις. Κάποτε, όμως, μερικοί τρομοκράτες θα είναι σε θέση να προκαλέ-

σουν γενικευμένη βία και τεράστιες καταστροφές. Η τρομοκρατία και τα πυρηνικά όπλα είναι τα όπλα των μη δυτικών αδυνάτων. Αν και όταν συνδυαστούν, οι μη δυτικοί αδύνατοι θα γίνουν ισχυροί.

Στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο οι προσπάθειες να αναπτυχθούν τα όπλα μαζικής καταστροφής και τα μέσα που χρειάζονται για να τα εξαπολύσουν, έχουν συγκεντρωθεί στα κράτη του ισλαμισμού και του κομφουκιανισμού. Το Πακιστάν και πιθανώς η Βόρεια Κορέα έχουν μικρό αριθμό πυρηνικών όπλων ή, τουλάχιστον, την ικανότητα να τα συναρμολογήσουν γρήγορα, καθώς επίσης και να κατασκευάζουν ή ν' αποκτούν πυραύλους μεγαλύτερου βεληνεκούς ικανούς να τα μεταφερουν. Το Ιράκ είχε σημαντική δυνατότητα διεξαγωγής χημικού πολέμου και έκανε σημαντικές προσπάθειες για να αποκτήσει βιολογικά και πυρηνικά όπλα. Το Ιράν διαθέτει εκτεταμένο πρόγραμμα για την ανάπτυξη πυρηνικών όπλων και επιδιώκει να αποκτήσει τη δυνατότητα να τα εξαπολύει. Το 1988, ο πρόεδρος Ραφσαντζανί διακήρυξε ότι οι Ιρανοί "πρέπει να εξοπλίσουμε πλήρως τους εαυτούς μας με τη δυνατότητα επιθετικής και αμυντικής χρήσης χημικών, βακτηριολογικών και ραδιενεργών όπλων". Τρία χρόνια αργότερα ο αντιπρόεδρος του Ιράν είπε σε ένα ισλαμικό συνέδριο: "Καθώς το Ισραήλ συνεχίζει να έχει στην κατοχή του πυρηνικά όπλα, εμείς οι μουσουλμάνοι, πρέπει να συνεργαστούμε για την παραγωγή ατομικής βόμβας, ανεξάρτητα από τις προσπάθειες των Ηνωμένων Εθνών να εμποδίσουν τη διάδοση των όπλων." Το 1992 και το 1993 υψηλόβαθμοι αξιωματικοί των μυστικών υπηρεσιών των Ηνωμένων Πολιτειών έλεγαν ότι το Ιράν επεδίωκε να αποκτήσει πυρηνικά όπλα. Το 1995 ο υπουργός Εξωτερικών Ουώρεν Κρίστοφερ δήλωσε ότι "το Ιράν σήμερα έχει δεσμευτεί σε μια καταστροφική προσπάθεια να αναπτύξει πυρηνικά όπλα". Άλλα μουσουλμανικά κράτη που έχει αναφερθεί ότι ενδιαφέρονται για την ανάπτυξη πυρηνικών όπλων, είναι η Λιβύη, η Αλγερία και η Σαουδική Αραβία. "Η ημισέληνος", σύμφωνα με τη διατύπωση του Αλή Μαζρούι, είναι "πάνω από το πυρηνικό μανιτάρι" και μπορεί να απειλήσει άλλους εκτός από τη Δύση. Το Ισλάμ μπορεί να καταλήξει να "παίζει πυρηνική ρώσικη ρουλέτα με δυο άλλους πολιτισμούς - με τον Ινδουϊσμό στη Νότια Ασία και με το Σιωνισμό και τον πολιτικοποιημένο Ιουδαϊσμό στη Μέση Ανατολή".

Η διάδοση των όπλων είναι το σημείο εκείνο όπου η σχέση Κομφουκιανισμού και Ισλαμισμού είναι πιο εκτεταμένη και πιο ισχυρή, με την Κίνα να διαδραματίζει τον κεντρικό ρόλο στη μεταφορά συμβατικών και μη συμβατικών όπλων σε πολλά μουσουλμανικά κράτη. Αυτές οι μεταφορές περιλαμβάνουν: κατασκευή ενός μυστικού, αυστηρά φρουρούμενου πυρηνικού αντιδραστήρα στην έρημο της Αλγερίας, φαινομενικά για ερευνητικούς σκοπούς αλλά, σύμφωνα με τους ειδικούς της Δύσης, ικανού για την παραγωγή πλουτώνιου· πώληση υλικών για χημικά όπλα στη Λιβύη, προμήθεια πυραύλων CSS-2 μέσου βεληνεκούς στη Σαουδική Αραβία, παροχή πυρηνικής τεχνολογίας ή υλικών στο Ιράκ, τη Λιβύη, τη Συρία, και τη Βόρεια Κορέα, και μεταφορά μεγάλου αριθμού συμβατικών

όπλων στο Ιράκ. Συμπληρώνοντας τις μεταφορές της Κίνας, στις αρχές της δεκαετίας του 1990 η Βόρεια Κορέα τροφοδότησε τη Συρία με πυραύλους Scud-C, που παραδόθηκαν μέσω του Ιράν, και στη συνέχεια με την κινητή βάση από την οποία εκτοξεύονται..

Ο κεντρικός συνδετικός κρίκος στη διάδοση όπλων μεταξύ Ισλαμισμού και Κομφουκιανισμού ήταν η σχέση μεταξύ της Κίνας, και σε μικρότερο βαθμό της Βόρειας Κορέας, από τη μια μεριά, και του Πακιστάν και του Ιράν, από την άλλη. Μεταξύ 1980 και 1991 οι δυο κύριοι αποδέκτες κινεζικών όπλων ήταν το Ιράν και το Πακιστάν, με το Ιράκ να έρχεται δεύτερο σ' αυτόν τον αγώνα δρόμου. Στις αρχές της δεκαετίας 1970, η Κίνα και το Πακιστάν ανέπτυξαν εξαιρετικά στενή στρατιωτική σχέση. Το 1989 οι δυο χώρες υπέγραψαν ένα δεκαετές πρωτόκολλο συνεννόησης για στρατιωτική "συνεργασία στα πεδία της αγοράς, από κοινού έρευνας και ανάπτυξης, από κοινού παραγωγής, μεταφοράς τεχνολογίας, καθώς επίσης και εξαγωγών σε τρίτες χώρες κατόπιν συμφωνίας". Μια συμπληρωματική συμφωνία για την πώληση όπλων από την Κίνα στο Πακιστάν υπεγράφη το 1993. Το αποτέλεσμα ήταν ότι η Κίνα έγινε "ο πιο αξιόπιστος και μεγαλύτερος προμηθευτής στρατιωτικού υλικού στο Πακιστάν, προμηθεύοντας ουσιαστικά κάθε λογής στρατιωτικό εξαγώγιμο υλικό και για κάθε κλάδο του πακιστανικού στρατού". Επίσης, η Κίνα βοήθησε το Πακιστάν να κατασκευάσει εγκαταστάσεις παραγωγής αεριωθούμενων αεροσκαφών, τεθωρακισμένων, πυροβόλων και πυραύλων. Πολύ μεγαλύτερης σημασίας είναι το γεγονός ότι η Κίνα παρείχε ουσιαστική βοήθεια στο Πακιστάν για την ανάπτυξη των δυνατοτήτων του στα πυρηνικά όπλα: εφοδιάζοντας δήθεν το Πακιστάν με ουράνιο για εμπλουτισμό, του παρέχει συμβουλές για την κατασκευή βομβών και πιθανώς τη δυνατότητα να πραγματοποιήσει πυρηνική δομική σε κινέζικο πεδίο δοκιμών. Η Κίνα προμήθευσε το Πακιστάν με M-11, βαλλιστικούς πυραύλους βεληνεκούς 300 χιλιομέτρων, που μπορούν να μεταφέρουν πυρηνικά όπλα, παραβιάζοντας μια δέσμευση που έχει αναλάβει απέναντι στις Ηνωμένες Πολιτείες. Σε αντάλλαγμα, η Κίνα έχει εξασφαλίσει τεχνολογία ανεφοδιασμού εν πτήσει και πυραύλους Στίγκερ από το Πακιστάν.

Στη δεκαετία 1990 οι εξοπλιστικές σχέσεις μεταξύ της Κίνας και του Ιράν είχαν ενταθεί επίσης. Κατά τη διάρκεια του πολέμου Ιράν-Ιράκ στη δεκαετία 1980, η Κίνα προμήθευσε το Ιράν με το 22% των όπλων και το 1989 έγινε ο μεγαλύτερος προμηθευτής του. Η Κίνα, επίσης, συνεργάστηκε ενεργά με το Ιράν ώστε να υλοποιήσει το διακηρυγμένο στόχο του να αποκτήσει πυρηνικά όπλα. Μετά την υπογραφή "μιας αρχικής συμφωνίας σινοϊρανικής συνεργασίας", οι δυο χώρες συμφώνησαν τον Ιανουάριο του 1990 να υπογράψουν ένα δεκαετές σύμφωνο συνεννόησης, επιστημονικής συνεργασίας και μεταφοράς στρατιωτικής τεχνολογίας. Το Σεπτέμβριο του 1992 ο πρόεδρος Ραφσαντζανί, συνοδευόμενος από Ιρανούς ειδικούς στα πυρηνικά, επισκέφτηκε το Πακιστάν και στη συνέχεια πήγε στην Κίνα όπου υπέγραψε άλλη μια συμφωνία για πυρηνική συνεργασία. Το Φεβρου-

Πίνακας 8.1

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΕΣ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΕΙΣ ΚΙΝΕΖΙΚΩΝ ΟΠΛΩΝ, 1980 - 1991

	Ιράν	Πακιστάν	Ιράκ
Βαρέα άρματα	540	1.100	1.300
Τεθωρακισμένα οχήματα μεταφοράς προσωπικού	300	–	650
Τηλεκατευθυνόμενοι αντιαρματικοί πύραυλοι	7.500	100	–
Βαρύ πυροβολικό/Εκτοξευτές πυραύλων	1.200*	50	720
Μαχητικά αεροσκάφη	140	212	–
Πύραυλοι κατά σκαφών επιφανείας	332	32	–
Πύραυλοι επιφάνειας αέρος	788*	222*	–

* Μη επιβεβαιωμένες παραδόσεις

Πηγή: Karl Eikenberry, Explaining and Influencing Chinese Arms Transfers (Ουάσιγκτον: National Defense University, Institute of National Strategic Studies, Mc Nail Paper No 36, Φεβρουάριος 1995), σελ. 12.-13.

άριο του 1993, η Κίνα συμφώνησε να κατασκευάσει δυο πυρηνικούς αντιδραστήρες 300 μεγαβάτ στο Ιράν. Τηρώντας αυτές τις συμφωνίες, η Κίνα μετέφερε πυρηνική τεχνολογία και πληροφορίες στο Ιράν, εκπαίδευσε Ιρανούς επιστήμονες και μηχανικούς και παρέδωσε στη χώρα αυτή μια συσκευή εμπλουτισμού. Το 1995, μετά από επίμονη πίεση από τις Ηνωμένες Πολιτείες, η Κίνα συμφώνησε να "ακυρώσει", σύμφωνα με την εκδοχή των ΗΠΑ, ή να "αναβάλει", σύμφωνα με την εκδοχή της Κίνας, την πώληση των δυο αντιδραστήρων 300 μεγαβάτ. Η Κίνα ήταν επίσης ο κύριος προμηθευτής πυραύλων και πυραυλικής τεχνολογίας στο Ιράν, συμπεριλαμβανομένων στα τέλη της δεκαετίας του 1980 πυραύλων Silkworm που παραδόθηκαν μέσω της Βόρειας Κορέας και "δεκάδων, ίσως εκατοντάδων συστημάτων τηλεκατεύθυνσης πυραύλων και υπολογιστών" το 1994-1995. Η Κίνα, επίσης, έδωσε στο Ιράν την άδεια παραγωγής κινέζικων πυραύλων εδάφους-εδάφους. Η Βόρεια Κορέα συμπλήρωσε αυτήν τη βοήθεια αποστέλλοντας με πλοία στο Ιράν πυραύλους Scud, βοηθώντας το Ιράν να αναπτύξει τις δικές του εγκαταστάσεις παραγωγής, και συμφωνώντας το 1993 να προμηθεύσει το Ιράν με τους πυραύλους Nodong I βεληνεκούς 600 μιλίων. Στο τρίτο σκέλος του τριγώνου, το Ιράν και το Πακιστάν, επίσης, ανέπτυξαν εκτεταμένη συνεργασία στον πυρηνικό τομέα, με το Πακιστάν να εκπαιδεύει Ιρανούς επιστήμονες και το Πακιστάν, το Ιράν και την Κίνα να συμφωνούν το Νοέμβριο του 1992 να συνεργαστούν σε πυρηνικά προγράμματα. Η εκτεταμένη κινεζική βοήθεια στο Πακιστάν και το Ιράν για την ανάπτυξη όπλων μαζικής καταστροφής αποδεικνύει την ύπαρξη ενός εξαιρετικά εκτεταμένου πεδίου δεσμών και συνεργασίας μεταξύ αυτών των χωρών.

Συνέπεια αυτών των εξελίξεων και των δυνάμει απειλών που δημιουργούν για τα δυτικά συμφέροντα, ήταν να βρεθεί στην αιχμή του προγράμματος για την ασφάλεια της Δύσης η διάδοση των όπλων μαζικής καταστροφής. Το 1990, για παράδειγμα, το 59% της αμερικανικής κοινής γνώμης θεωρούσε ότι ο φραγμός στη διάδοση των πυρηνικών όπλων ήταν ένας σημαντικός στόχος της εξωτερικής πολιτικής. Το 1994, συμφωνούσαν με αυτή την εκτίμηση το 82 % της κοινής γνώ-

μης και το 90% των επικεφαλής της εξωτερικής πολιτικής. Ο πρόεδρος Κλίντον τόνισε την προτεραιότητα που είχε ο στόχος της μη διάδοσης το Σεπτέμβριο του 1993, ενώ το φθινόπωρο του 1994 κήρυξε "κατάσταση έκτακτης ανάγκης" για να αντιμετωπίσει "την ασυνήθιστη και εξαιρετικά μεγάλη απειλή για την εθνική ασφάλεια, την εξωτερική πολιτική και την οικονομία των Ηνωμένων Πολιτειών", που προέρχεται από "τη διάδοση των πυρηνικών, βιολογικών και χημικών όπλων και των μέσων μεταφοράς αυτών των όπλων". Το 1991 η CIA δημιούργησε ένα κέντρο μη διάδοσης των όπλων μαζικής καταστροφής με προσωπικό 100 ατόμων και το Δεκέμβριο του 1993, ο υπουργός Άμυνας Άσπιν ανακοίνωσε την Πρωτοβουλία Άμυνας Εναντίον της Διάδοσης και τη δημιουργία μας νέας θέσης βοηθού γραμματέα για την εθνική ασφάλεια και την εναντίωση στη διάδοση.

Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου, οι Ηνωμένες πολιτείες και η Σοβιετική Ένωση ενεπλάκησαν σε έναν κλασικό ανταγωνισμό εξοπλισμών, αναπτύσσοντας ολοένα και περισσότερα τεχνολογικά πολύπλοκα πυρηνικά όπλα και μέσα μεταφοράς των όπλων αυτών. Ήταν μια υπόθεση ανταγωνισμού στο πεδίο αύξησης της ισχύος. Στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο, ο κεντρικός ανταγωνισμός εξοπλισμών είναι διαφορετικού είδους. Οι ανταγωνιστές της Δύσης προσπαθούν να αποκτήσουν όπλα μαζικής καταστροφής και η Δύση επιχειρεί να τους εμποδίσει. Δεν πρόκειται για ανταγωνισμό στο πεδίο της αύξησης της ισχύος, αλλά για μια προσπάθεια από τη μια μεριά να αυξηθεί η ισχύς και από την άλλη να συγκρατηθεί αυτή η αύξηση. Το μέγεθος και οι δυνατότητες του πυρηνικού οπλοστασίου της Δύσης δεν αποτελούν, μέρος αυτού του ανταγωνισμού. Το αποτέλεσμα ενός ανταγωνισμού στο πεδίο της αύξησης της ισχύος δεν είναι προκαθορισμένο. Εξαρτάται από τα υποθέματα, την προσήλωση στον αγώνα και την τεχνολογική ανταγωνιστικότητα των δυο πλευρών. Το αποτέλεσμα ενός αγώνα του δεύτερου τύπου είναι περισσότερο προβλέψιμο. Οι προσπάθειες συγκράτησης που καταβάλλει η Δύση, ίσως καθυστερήσουν την αύξηση της οπλικής δύναμης των άλλων κοινωνιών, αλλά δεν θα τη σταματήσουν. Η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των μη δυτικών κοινωνιών, τα εμπορικά κίνητρα για όλες τις κοινωνίες, δυτικές και μη, η προσδοκία του κέρδους από την πώληση όπλων, τεχνολογίας και εξειδικευμένης γνώσης, και τα πολιτικά κίνητρα που ωθούν τα κράτη πυρήνες και τις τοπικές δυνάμεις να προστατέψουν τις τοπικές τους ηγεμονίες, όλα αυτά συντελούν στην ανατροπή των προσπαθειών συγκράτησης που καταβάλλει η Δύση.

Η Δύση προωθεί την πολιτική μη διάδοσης των όπλων μαζικής καταστροφής, καθώς αυτή αντικατοπτρίζει τα συμφέροντα όλων των εθνών για διεθνή σταθερότητα και τάξη. Άλλα έθνη, όμως, θεωρούν ότι η μη διάδοση υπηρετεί τα συμφέροντα της ηγεμονίας της Δύσης. Ότι συμβαίνει αυτό φαίνεται και από τις διαφορές που υπάρχουν όσον αφορά το ενδιαφέρον για τη διάδοση των όπλων μεταξύ της Δύσης, και ειδικότερα των Ηνωμένων Πολιτειών, και των τοπικών δυνάμεων που η ασφάλειά τους θα επηρεαζόταν από τη διάδοση· Αξίζει να σημειώσουμε την περίπτωση της Κορέας. Το 1993 και το 1994 οι Ηνωμένες Πολιτείες κατάφε-

ραν μόνες τους να προκαλέσουν μια σημαντική κρίση σχετικά με το πρόγραμμα πυρηνικών όπλων της Βόρειας Κορέας. Το Νοέμβριο του 1993 ο πρόεδρος Κλίντον δήλωσε με σαφήνεια ότι "δεν μπορεί να επιτραπεί στη Βόρεια Κορέα αποκτήσει ατομική βόμβα. Πρέπει να είμαστε αμετακίνητοι σ' αυτό το σημείο". Γερουσιαστές, βουλευτές και πρώην αξιωματούχοι της κυβέρνησης Μπους συζήτησαν την πιθανότητα μιας επίθεσης στις πυρηνικές εγκαταστάσεις της Βόρειας Κορέας, αν κριθεί αναγκαία . Το ενδιαφέρον των Ηνωμένων Πολιτειών σχετικά με το πρόγραμμα της Βόρειας Κορέας είχε σε σημαντικό βαθμό τις ρίζες του στο ενδιαφέρον τους για τη διάδοση των όπλων σε παγκόσμια κλίμακα. Μια τέτοια δυνατότητα κατασκευής πυρηνικών όπλων από την πλευρά της Βόρειας Κορέας όχι μόνο θα περιόριζε και θα περιέπλεκε πιθανές ενέργειες των Ηνωμένων Πολιτειών στην Ανατολική Ασία, αλλά, αν η Βόρεια Κορέα πουλούσε την τεχνολογία της ή/και τα όπλα της, θα υπήρχαν ανάλογα αποτελέσματα για τις πιθανές ενέργειες των Ηνωμένων Πολιτειών στη Νότια Ασία και στη Μέση Ανατολή.

Η Νότια Κορέα, από την άλλη πλευρά, αντιμετώπισε το θέμα της βόμβας σε σχέση με τα τοπικά της συμφέροντα. Πολλοί Νοτιοκορεάτες είδαν μια βόμβα της Βόρειας Κορέας ως κορεάτικη βόμβα, μια βόμβα η οποία ποτέ δεν θα χρησιμοποιούνταν εναντίον άλλων Κορεατών, αλλά θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την υπεράσπιση της κορεατικής ανεξαρτησίας και των συμφερόντων της Κορέας έναντι της Ιαπωνίας και άλλων πιθανών απειλών. Πολιτικοί αξιωματούχοι και στρατιωτικοί της Νότιας Κορέας προσβλέπουν σαφώς σε μια ενωμένη Κορέα που θα έχει αυτήν τη δυνατότητα. Τα συμφέροντα της Νότιας Κορέας θα εξυπηρετούνται με αυτό το τρόπο: η Βόρεια Κορέα θα έχει υποστεί τα έξοδα και τις διεθνείς κατηγορίες για την ανάπτυξη της βόμβας, η Νότια Κορέα θα την κληρονομούσε τελικά· ο συνδυασμός των βορειοκορεάτικων πυρηνικών όπλων και της νοτιοκορεάτικης βιομηχανικής ευμάρειας θα καθιστούσε μια ενωμένη Κορέα ικανή να αναλάβει το ρόλο της ως κύριου ρυθμιστή στο σκηνικό της Ανατολικής Ασίας. Γι' αυτό το λόγο, προέκυψαν σημαντικές διαφορές μεταξύ της Ουάσιγκτον, η οποία έβλεπε μια μείζονα κρίση να εξελίσσεται στην κορεάτικη χερσόνησο το 1994,και τη Σεούλ, η οποία δεν είχε καμία αίσθηση κρίσης. Το αποτέλεσμα ήταν να υπάρξει ένα "κενό πανικού" μεταξύ των δύο πρωτευουσών. Όπως παρατήρησε ένας δημοσιογράφος στο ζενίθ της κρίσης τον Ιούνιο του 1994, "ένα από τα παράδοξα στοιχεία της βερειοκορατικής στάσης είναι ότι η αίσθηση της κρίσης μεγαλώνει όσο πιο μακριά βρίσκεται κανείς από την Κορέα". Ένα παρόμοιο χάσμα μεταξύ αμερικανικών συμφερόντων ασφαλείας και των τοπικών δυνάμεων σημειώθηκε στη Νότια Ασία· οι Ηνωμένες Πολιτείες ενδιαφέρονται περισσότερο για τη μη διάδοση των πυρηνικών όπλων απ'ό,τι οι κάτοικοι της περιοχής. Η Ινδία και το Πακιστάν είδαν ότι ήταν ευκολότερο να αποδεχτεί η μία χώρα την πυρηνική απειλή της άλλης, παρά να αποδεχτούν τις υποδείξεις των ΗΠΑ, που τους πρότειναν να καλύψουν, να μειώσουν ή να εξουδετερώσουν και τις δύο απειλές.

Οι προσπάθειες των Ηνωμένων Πολιτειών και άλλων δυτικών κρατών να εμπο-

διστεί η διάδοση των "εξισορροπητικών" όπλων μαζικής καταστροφής έχουν, και είναι πιθανό να συνεχίσουν να έχουν, περιορισμένη επιτυχία. Ένα μήνα μετά τη δήλωση του Κλίντον ότι δεν ήταν δυνατό να επιτραπεί στη Βόρεια Κορέα να διαθέτει πυρηνικό όπλο, οι μυστικές υπηρεσίες των Ηνωμένων Πολιτειών τον πληροφόρησαν ότι πιθανότατα διέθετε δύο. Η πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών, συνεπώς, έπαψε να προσφέρει στους Βορειοκορεάτες κίνητρα ώστε να μην επεκτείνουν το πυρηνικό τους οπλοστάσιο. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, επίσης, δεν ήταν σε θέση να αναστρέψουν ή να σταματήσουν την ανάπτυξη πυρηνικών όπλων εκ μέρους της Ινδίας και του Πακιστάν και δεν μπόρεσαν, βέβαια, να σταματήσουν το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν.

Στη διάσκεψη για τη Συμφωνία μη Διάδοσης των Πυρηνικών Όπλων που έγινε τον Απρίλιο του 1995, το ζήτημα κλειδί ήταν αν θα έπρεπε να ανανεωθεί η συμφωνία επ' αόριστον ή για άλλα είκοσι πέντε χρόνια. Οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν επικεφαλής της προσπάθειας για επ' αόριστον ανανέωση. Μια ευρεία ομάδα άλλων χωρών, όμως, εναντιώθηκε σε μια τέτοια εκδοχή εκτός αν συνοδευόταν από μια πολύ πιο δραστική μείωση των πυρηνικών οπλοστασίων των πέντε αναγνωρισμένων πυρηνικών δυνάμεων.Επιπλέον, η Αίγυπτος εναντιώθηκε στην επέκταση της συμφωνίας εφόσον το Ισραήλ δεν την υπέγραφε και δεν αποδεχόταν προληπτικούς ελέγχους. Τελικά, οι Ηνωμένες Πολιτείες εξασφάλισαν συντριπτική συναίνεση για την επ' αόριστον ανανέωση, χάρη σε μια εξαιρετικά επιτυχημένη στρατηγική που συνδύαζε περικοπές αμυντικής βοήθειας, δωροδοκίες και απειλές. Ούτε η Αίγυπτος ούτε το Μεξικό, για παράδειγμα, που και οι δυο είχαν εναντιωθεί, μπόρεσαν να διατηρήσουν τη θέση τους εξαιτίας της οικονομικής εξάρτησής τους από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η συμφωνία θα ανανεωνόταν , λοιπόν, με ευρύτατη συναίνεση, αν οι αντιπρόσωποι επτά μουσουλμανικών κρατών (Συρίας, Ιορδανίας, Ιράν, Ιράκ, Λιβύης, Αιγύπτου και Μαλαισίας) και ενός αφρικανικού (Νιγηρίας) δεν διαφωνούσαν στην τελική συνδιάσκεψη.

Το 1993 οι πρωταρχικοί στόχοι της Δύσης, όπως καθορίζονται από την αμερικανική πολιτική, άλλαξαν· από τη μη διάδοση περάσαμε στη μείωση των πυρηνικών όπλων. Αυτή η αλλαγή ήταν μια ρεαλιστική αναγνώριση μιας πραγματικότητας: ότι, ως ένα βαθμό, δεν θα μπορούσε να αποφευχθεί η διάδοση των πυρηνικών. Η πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών δεν θα αργήσει να αλλάξει και από την εναντίωση στη διάδοση να περάσει στη διευκόλυνση της διάδοσης· αν η κυβέρνηση μπορέσει να αποδεσμευτεί από το σκεπτικό που είχε στην διάρκεια του ψυχρού πόλεμου, η διευκόλυνση της διάδοσης μπορεί να εξυπηρετήσει τα συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών και γενικά της Δύσης. Μέχρι το 1995, όμως, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Δύση παρέμειναν δέσμιες μιας πολιτικής αποτροπής της διάδοσης, η οποία, τελικά, προορίζεται να αποτύχει. Η διάδοση των πυρηνικών και άλλων όπλων μαζικής καταστροφής είναι ένα κεντρικό φαινόμενο της αργής αλλά αναπόφευκτης διάχυσης της ισχύος σε έναν πολυπολιτισμικό κόσμο.

ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1970 και 1980, πάνω από τριάντα χώρες άλλαξαν πολιτικό σύστημα και από αυταρχικό που είχαν, απόκτησαν δημοκρατικό. Πολλοί ήταν οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτό το κύμα μεταβολών. Η οικονομική ανάπτυξη ήταν αναμφίβολα ο κύριος παράγοντας που προκάλεσε αυτές τις πολιτικές αλλαγές. Όμως, και η πολιτική και οι ενέργειες των Ηνωμένων Πολιτειών, των κύριων δυτικοευρωπαϊκών δυνάμεων και των διεθνών οργανισμών βοήθησαν στην επάνοδο της δημοκρατίας στην Ισπανία και την Πορτογαλία, σε πολλές λατινοαμερικανικές χώρες, στις Φιλιππίνες, στη Νότια Κορέα και στην Ανατολική Ευρώπη. Ο εκδημοκρατισμός ήταν περισσότερο επιτυχής εκεί όπου οι χριστιανικές και οι δυτικές επιρροές ήταν ισχυρές. Νέα δημοκρατικά καθεστώτα εμφανίστηκαν με πολλές πιθανότητες να σταθεροποιηθούν στις χώρες της Νότιας και της Κεντρικής Ευρώπης, που είχαν κυρίως θρήσκευμα ρωμαιοκαθολικό ή προτεσταντικό, και σίγουρα με λιγότερες στις χώρες της Λατινικής Αμερικής. Στην Ανατολική Ασία, επηρεασμένες από τον ρωμαιοκαθολικισμό, και κυρίως από την Αμερική, οι Φιλιππίνες επέστρεψαν στη δημοκρατία τη δεκαετία 1980, ενώ οι χριστιανοί ηγέτες διευκόλυναν την κίνηση προς τη δημοκρατία στη Νότια Κορέα και στην Ταϊβάν. Όπως έχει τονιστεί ήδη, στην πρώην Σοβιετική Ένωση, οι Βαλτικές χώρες εμφανίζονται να σταθεροποιούν τη δημοκρατία, ενώ ο βαθμός και η σταθερότητα της δημοκρατίας στις ορθόδοξες χώρες ποικίλλουν σημαντικά και το μέλλον τους είναι αβέβαιο· από την άλλη πλευρά, οι δημοκρατικές προοπτικές στις μουσουλμανικές χώρες είναι αμφίβολες. Μέχρι τη δεκαετία 1990, αν εξαιρέσουμε την Κούβα, οι δημοκρατικές μεταβολές είχαν σημειωθεί στις περισσότερες χώρες, εκτός Αφρικής, των οποίων οι λαοί έχουν ασπαστεί το δυτικό Χριστιανισμό ή όπου υπήρξαν ισχυρές χριστιανικές επιρροές.

Αυτές οι μεταβολές και η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης δημιούργησαν στη Δύση, ειδικότερα στις Ηνωμένες Πολιτείες, την πεποίθηση ότι μια παγκόσμια δημοκρατική επανάσταση είχε αρχίσει και ότι σύντομα τα δυτικά πρότυπα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι δυτικές μορφές πολιτικής δημοκρατίας θα επικρατούσαν σε όλο τον κόσμο. Η προώθηση αυτής της επέκτασης της δημοκρατίας έγινε στόχος υψηλής προτεραιότητας για τους δυτικούς. Επικυρώθηκε από την κυβέρνηση Μπους με τον υπουργό Εξωτερικών Τζέημς Μπέηκερ να διακηρύσσει τον Απρίλιο του 1990 ότι "πέρα από την πολιτική της συγκράτησης υπάρχει η δημοκρατία" και ότι για τη μεταψυχροπολεμική εποχή "ο πρόεδρος Μπους έχει προσδιορίσει πως η νέα μας αποστολή είναι η προώθηση και η παγίωση της δημοκρατίας". Στην προεκλογική του εκστρατεία το 1992 ο Μπιλ Κλίντον επανειλημμένα είχε δηλώσει ότι η προώθηση της δημοκρατίας θα είναι στόχος υψηλής προτεραιότητας για την κυβέρνησή του, και ο εκδημοκρατισμός ήταν το μόνο θέμα εξωτερικής πολιτικής στο οποίο αφιέρωσε έναν ολόκληρο προεκλογικό λόγο. Μόλις εκλέχτηκε πρόεδρος, πρότεινε να αυξηθεί κατά 75 % η χρηματοδότηση του Εθνικού Ταμείου για τη Δημοκρατία. Ο βοηθός του για θέματα εθνικής

ασφάλειας προσδιόρισε ως κεντρικό ζήτημα της εξωτερικής πολιτικής του Κλίντον "την επέκταση της δημοκρατίας" και ο υπουργός Άμυνας αναγνώρισε την προαγωγή της δημοκρατίας ως έναν από τους τέσσερις σημαντικότερους στόχους· προσπάθησε, μάλιστα, να στελεχώσει τμήμα του έτσι ώστε να μπορεί να προωθήσει αυτούς τους στόχους. Σε μικρότερο βαθμό και με λιγότερο εμφανή μέσα, η προαγωγή των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της δημοκρατίας διαδραμάτισε σημαντικότατο ρόλο στην εξωτερική πολιτική και των ευρωπαϊκών κρατών, αλλά και στους ελεγχόμενους από τη Δύση διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς, επηρεάζοντας τα κριτήριά που χρησιμοποίησαν για την παροχή δανείων και βοήθειας σε αναπτυσσόμενες χώρες.

Μέχρι το 1995, οι ευρωπαϊκές και οι αμερικανικές προσπάθειες για την επίτευξη αυτών των στόχων είχαν περιορισμένη επιτυχία. Σχεδόν όλοι οι μη δυτικοί πολιτισμοί προέβαλλαν αντίσταση σε αυτή την πίεση από τη Δύση: ινδουϊστικές, ορθόδοξες, αφρικανικές, ακόμα και λατινοαμερικανικές χώρες. Η μεγαλύτερη αντίδραση στις προσπάθειες εκδημοκρατισμού, όμως, προήλθε από το Ισλάμ και την Ασία. Αυτή η αντίδραση είχε τις ρίζες της στα ευρύτερα κινήματα πολιτισμικής διεκδίκησης που ενσωματώνονται στην Ισλαμική Αναβίωση και την Ασιατική Επιβεβαίωση.

Οι αποτυχίες των Ηνωμένων Πολιτειών όσον αφορά την Ασία οφείλονται κυρίως στον αυξανόμενο οικονομικό πλούτο και την αυτοπεποίθηση των ασιατικών κυβερνήσεων. Πολιτικές προσωπικότητες της Ασίας επανειλημμένα υπενθύμισαν στη Δύση ότι η εποχή της εξάρτησης και της υποταγής αποτελούσε παρελθόν και ότι η Δύση που είχε στον έλεγχό της το 50 % της παγκόσμιας οικονομικής παραγωγής στη δεκαετία 1940, κυριάρχησε στα Ηνωμένα Έθνη και συνέταξε την Παγκόσμια Διακήρυξη των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων, ανήκε πια στην ιστορία. "Οι προσπάθειες για την προαγωγή των ανθρώπινων δικαιωμάτων στην Ασία", παρατήρησε ένας αξιωματούχος από τη Σιγκαπούρη, "πρέπει επίσης να παίρνουν υπόψιν την αλλαγή στην κατανομή της ισχύος που σημειώθηκε στο μετά ψυχροπολεμικό κόσμο(...) Το πλεονέκτημα της Δύσης έναντι της Ανατολικής και τη Νοτιοανατολικής Ασίας έχει μειωθεί σημαντικά".

Και έχει δίκιο. Αν η συμφωνία για τα πυρηνικά μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Βόρειας Κορέας μπορεί να θεωρηθεί παράδοση υπό όρους, η συνθηκολόγηση των Ηνωμένων Πολιτειών σε θέματα ανθρώπινων δικαιωμάτων με την Κίνα και άλλες ισχυρές δυνάμεις ήταν μια παράδοση άνευ όρων. Αφού απείλησε την Κίνα με την άρνηση της ρήτρας του μάλλον ευνοούμενου κράτους αν δεν σεβόταν περισσότερο τα ανθρώπινα δικαιώματα, η κυβέρνηση Κλίντον πρώτα είδε τον υπουργό Εξωτερικών της να ταπεινώνεται στο Πεκίνο, να του αρνούνται ακόμα και μια χειρονομία που θα έσωζε τα προσχήματα, και μετά απάντησε σε αυτήν τη συμπεριφορά.αποκηρύσσοντας την προηγούμενη πολιτική της και διαχωρίζοντας τη ρήτρα του μάλλον ευνοούμενου κράτους από τα ενδιαφέροντα για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η Κίνα, σε αντάλλαγμα, αντέδρασε σε

αυτήν την επίδειξη αδυναμίας συνεχίζοντας και εντείνοντας εκείνη ακριβώς τη συμπεριφορά στην οποία η κυβέρνηση Κλίντον είχε αντιδράσει. Η κυβέρνηση κάνει πάλι τις ίδιες υποχωρήσεις και στις διαπραγματεύσεις της με τη Σιγκαπούρη σχετικά με την έκδοση ενός Αμερικανού πολίτη, και με την Ινδονησία σχετικά με τη βία που ασκεί το Ανατολικό Τιμόρ.

Η ικανότητα των ασιατικών καθεστώτων να αντιδρούν στις πιέσεις της Δύσης για τα ανθρώπινα δικαιώματα ενισχύθηκε από διάφορους παράγοντες. Οι αμερικανικές και οι ευρωπαϊκές επιχειρήσεις έδειχναν απεγνωσμένη ανυπομονησία να επεκτείνουν το εμπόριο και τις επενδύσεις τους σε αυτές τις γοργά αναπτυσσόμενες χώρες και άσκησαν έντονη πίεση στις κυβερνήσεις τους για να μη διακόψουν τις οικονομικές σχέσεις τους με αυτές. Επιπρόσθετα, οι ασιατικές χώρες, θεώρησαν μια τέτοια πίεση παραβίαση της κυριαρχίας τους και έσπευσαν η κάθε μια να εξασφαλίσει την υποστήριξη της άλλης όταν προέκυψαν αυτά τα ζητήματα. Οι επιχειρηματίες από την Ταϊβάν, την Ιαπωνία και το Χογκ Κογκ που είχαν επενδύσει στην Κίνα, είχαν μέγιστο συμφέρον να διατηρήσει η Κίνα τα προνόμια της ρήτρας του μάλλον ευνοούμενου κράτους έναντι των Ηνωμένων Πολιτείων. Η ιαπωνική κυβέρνηση γενικά κράτησε αποστάσεις από την αμερικανική πολιτική στο θέμα των ανθρώπινων δικαιωμάτων. "Δεν θα αφήσουμε αφηρημένες αντιλήψεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα να επηρεάσουνε τις σχέσεις μας με την Κίνα", είπε ο πρωθυπουργός Κιίτσι Μιγιαζάβα, όχι πολύ μετά τα γεγονότα της πλατείας Τιενανμέν. Οι χώρες του ASEAN ήταν απρόθυμες να ασκήσουν πίεση στη Μιανμάρ (Βιρμανία) και, πράγματι, το 1994 καλωσόρισαν στη συνάντησή τους τη στρατιωτική χούντα που την κυβερνούσε, ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση, όπως είπε ο αντιπρόσωπός της, έπρεπε να αναγνωρίσει ότι η πολιτική της "δεν ήταν πολύ επιτυχής" και ότι θα έπρεπε να συμβαδίσει με την προσέγγιση του ASEAN στη Μιανμάρ. Επιπλέον, η αναπτυσσόμενη οικονομική τους δύναμη επέτρεψε σε κράτη όπως η Μαλαισία και η Ινδονησία να εφαρμόσουν "αντίμετρα" σε χώρες και εταιρίες που τους ασκούν κριτική ή δεσμεύονται σε άλλου είδους συμπεριφορές τις οποίες θεωρούν απορριπτέες.

Συνολικά, η αναπτυσσόμενη οικονομική δύναμη των ασιατικών χωρών προσφέρει αυξανόμενη ανοσία στην πίεση της Δύσης σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία. "Σήμερα, η οικονομική δύναμη της Κίνας", παρατήρησε ο Ρίτσαρντ Νίξον το 1994, "κάνει τις νουθεσίες των ΗΠΑ σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα να μην έχουν πρακτική σημασία. Μέσα σε μια δεκαετία θα τις κάνει να είναι εκτός θέματος. Μέσα σε δυο δεκαετίες θα τις κάνει να φαίνονται αστείες". Μέχρι τότε, όμως, η κινεζική οικονομική ανάπτυξη θα μπορούσε να κάνει τις διαλέξεις της Δύσης περί δημοκρατίας και ανθρώπινων δικαιωμάτων περιττές. Η οικονομική ανάπτυξη ισχυροποιεί τις ασιατικές κυβερνήσεις έναντι των δυτικών. Μακροπρόθεσμα θα ισχυροποιήσει επίσης τις ασιατικές κοινωνίες έναντι των ασιατικών κυβερνήσεων. Αν η δημοκρατία έρθει και σε άλλες ασιατικές χώρες, θα έρθει γιατί θα το επιθυμούν οι ολοένα και πιο ισχυρές αστικές και μεσαίες τάξεις.

Σε αντίθεση με τη συνθήκη για την επ' αόριστον ανανέωση της συμφωνίας μη διάδοσης των πυρηνικών όπλων, οι προσπάθειες της Δύσης να προωθήσει τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία με τη μεσολάβηση των Ηνωμένων Εθνών, γενικά, απέβησαν άκαρπες. Με μερικές εξαιρέσεις, όπως οι καταδίκες του Ιράκ, τα σχέδια αποφάσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα σχεδόν πάντα χάνουν στις ψηφοφορίες των Ηνωμένων Εθνών. Εκτός από μερικές χώρες της Λατινικής Αμερικής, άλλες κυβερνήσεις ήταν απρόθυμες να συμμετάσχουν σε προσπάθειες για την προώθηση αυτού που πολλοί αντιλαμβάνονται ως "ιμπεριαλισμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων". Το 1990, για παράδειγμα, η Σουηδία υπέβαλε εκ μέρους είκοσι δυτικών εθνών μια πρόταση καταδίκης του στρατιωτικού καθεστώτος της Μιανμάρ, αλλά η αντίδραση από τις ασιατικές και από άλλες χώρες την εξουδετέρωσαν. Προτάσεις που καταδικάζουν το Ιράν για καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, επίσης, καταψηφίστηκαν, και για πέντε χρόνια στη δεκαετία 1990 η Κίνα μπορούσε να κινητοποιεί την ασιατική υποστήριξη ώστε να καταψηφίζονται προτάσεις προερχόμενες από τη Δύση, που αφορούν την καταπάτηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Το 1994 το Πακιστάν κατέθεσε ένα σχέδιο απόφασης στην επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, που καταδίκαζε τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων από την Ινδία στο Κασμίρ. Χώρες φιλικές προς την Ινδία συσπειρώθηκαν εναντίον του, καθώς επίσης και δυο από τις χώρες με τις πιο στενές φιλικές σχέσεις με το Πακιστάν, η Κίνα και το Ιράν, που ήταν στόχος παρόμοιων μέτρων· τελικά, έπεισαν το Πακιστάν να αποσύρει την πρόταση. Μη κατορθώνοντας να καταδικάσει τη βαρβαρότητα των Ινδών στο Κασμίρ, παρατήρησε ο Economist, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών "ήταν σαν να την επικύρωνε. Άλλες χώρες, επίσης, αποφεύγουν την καταδίκη, αν και έχουν διαπράξει δολοφονίες: η Τουρκία, η Ινδονησία, η Κολομβία και η Αλγερία έχουν όλες αποφύγει την κριτική. Η επιτροπή, επομένως, προσφέρει βοήθεια σε κυβερνήσεις που σφάζουν και βασανίζουν, δηλαδή κάνει ακριβώς το αντίθετο από αυτό που οι δημιουργοί της επιτροπής είχαν κατά νου".

Οι διαφορές σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα μεταξύ της Δύσης και άλλων πολιτισμών και η περιορισμένη δυνατότητα της Δύσης να πραγματοποιήσει τους στόχους της αποκαλύφθηκαν με σαφήνεια στην Παγκόσμια Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στη Βιέννη τον Ιούνιο του 1993. Από τη μια πλευρά, ήταν οι ευρωπαϊκές και οι βορειοαμερικανικές χώρες, από την άλλη ήταν ένα μπλοκ πενήντα περίπου μη δυτικών κρατών, εκ των οποίων τα δεκαπέντε πιο ενεργά μέλη ήταν μια λατινοαμερικάνικη χώρα (Κούβα), μια χώρα βουδιστών (Μιανμάρ), πέντε κομφουκιανικές χώρες με ευρέως αποκλίνουσες πολιτικές ιδεολογίες, οικονομικά συστήματα και επίπεδα ανάπτυξης (Σιγκαπούρη, Βιετνάμ, Βόρεια Κορέα και Κίνα) και εννέα μουσουλμανικές χώρες Μαλαισία, Ινδονησία, Πακιστάν, Ιράν, Ιράκ, Συρία, Υεμένη, Σουδάν και Λιβύη). Επικεφαλής αυτής της ασιατο-ισλαμικής ομάδας ήταν η Κίνα, η

Συρία και το Ιράν. Μεταξύ αυτών των δυο ομάδων βρέθηκαν οι χώρες τις Λατινικής Αμερικής, εκτός από την Κούβα, οι οποίες συχνά υποστηρίζουν τη Δύση, και οι αφρικανικές και οι ορθόδοξες χώρες, οι οποίες μερικές φορές υποστηρίζουν, αλλά πιο συχνά είναι αντίθετες στις θέσεις της Δύσης.

Στα θέματα τα οποία χώρισαν τις χώρες με βάση τις πολιτισμικές γραμμές περιλαμβάνονται: η παγκοσμιότητα έναντι του σχετικισμού όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα· η σχετική προτεραιότητα των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος για ανάπτυξη, έναντι των πολιτικών και ατομικών δικαιωμάτων· η υιοθέτηση πολιτικών όρων που αφορούν το σεβασμό των δικαιωμάτων για την παροχή οικονομικής βοήθειας· η δημιουργία μιας θέσης Επιτρόπου των Ηνωμένων Εθνών για τα ανθρώπινα δικαιώματα· η έκταση στην οποία οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί για τα ανθρώπινα δικαιώματα, που συμμετείχαν στη συνάντηση της Βιέννης, θα επιτρεπόταν να συμμετάσχουν στην κυβερνητική συνδιάσκεψη, τα συγκεκριμένα δικαιώματα που πρέπει να επικυρωθούν από τη διάσκεψη αλλά και πιο επιμέρους θέματα, όπως το αν πρέπει να επιτραπεί στο Δαλάι Λάμα να χαιρετίσει τη διάσκεψη και το αν θα καταδικάζονταν ρητά οι καταπατήσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη Βοσνία.

Σημαντικές διαφορές υπήρξαν μεταξύ των δυτικών χωρών και του ασιατικο-ισλαμικού μπλοκ σε αυτά τα θέματα. Δυο μήνες πριν τη διάσκεψη της Βιέννης, οι ασιατικές χώρες συναντήθηκαν στην Μπαγκόκ και επικύρωσαν μια διακήρυξη, που τόνιζε ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα πρέπει να τα αντιλαμβανόμαστε "σύμφωνα με τις εθνικές και τοπικές ιδιαιτερότητες και τις διάφορες ιστορικές, θρησκευτικές και πολιτιστικές παραδόσεις", ότι ο έλεγχος για το σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων παραβίασε την κυριαρχία των κρατών και ότι η παροχή οικονομικής βοήθειας υπό όρους που σχετίζονται με τις επιδόσεις στα ανθρώπινα δικαιώματα είναι αντίθετος στο δικαίωμα της ανάπτυξης. Οι διαφορές σε αυτά και σε άλλα θέματα ήταν τόσο μεγάλες, ώστε σχεδόν ολόκληρο το έγγραφο που εκπονήθηκε κατά την τελική προ της Βιέννης προκαταρκτική συνάντηση στη Γενεύη, σημείωνε εν παρενθέσει διαφωνίες από μια ή περισσότερες χώρες.

Τα δυτικά έθνη δεν ήταν καλά προετοιμασμένα για τη Βιέννη, αριθμητικά ήταν μειοψηφία στη διάσκεψη, και κατά τη διάρκεια των εργασιών της έκαναν περισσότερες παραχωρήσεις απ' ό,τι οι αντίπαλοί τους. Το αποτέλεσμα, εκτός από την επικύρωση των δικαιωμάτων των γυναικών, ήταν ότι εγκρίθηκε μια διακήρυξη ελάσσονος σημασίας. Ήταν, παρατήρησε ένας υποστηρικτής των ανθρώπινων δικαιωμάτων, "ένα ελαττωματικό και αντιφατικό" έγγραφο και αντιπροσώπευσε μια νίκη του ασιατικο-ισλαμικού συνασπισμού και μια ήττα της Δύσης. Η διακήρυξη της Βιέννης δεν περιείχε ρητή επικύρωση των δικαιωμάτων της ελευθερίας του λόγου, του τύπου, των συναρθροίσεων και της θρησκευτικής ελευθερίας και ήταν, επομένως, από πολλές απόψεις υποδεέστερη της Παγκόσμιας Διακήρυξης των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, που είχε υιοθετηθεί το 1948. Αυτή η αλλαγή αντικατόπτρισε την παρακμή της δύναμης της Δύσης. "Το

διεθνές καθεστώς των ανθρώπινων δικαιωμάτων του 1945", παρατήρησε ένας υποστηρικτής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, "δεν υπάρχει πια. Η αμερικανική ηγεμονία έχει διαβρωθεί. Η Ευρώπη, ακόμη και με τα γεγονότα του 1992, είναι μόλις κάτι περισσότερο από μια χερσόνησο. Ο κόσμος είναι τώρα τόσο αραβικός, ασιατικός και αφρικανικός, όσο και δυτικός. Σήμερα η Παγκόσμια Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και οι διεθνείς συμβάσεις αφορούν ένα μικρότερο κομμάτι του πλανήτη απ' ό,τι στην αμέσως μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο εποχή". Ένας Ασιάτης επικριτής της Δύσης είχε παρόμοιες απόψεις: "Για πρώτη φορά από τότε που η Παγκόσμια Διακήρυξη υιοθετήθηκε το 1948, οι χώρες που δεν επηρεάστηκαν βαθιά από τις εβραιο - χριστιανικές παραδόσεις και το φυσικό δίκαιο είναι στην πρώτη γραμμή. Αυτή η χωρίς προηγούμενο κατάσταση θα καθορίσει τη νέα διεθνή πολιτική ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Θα πολλαπλασιάσει, επίσης, τις αφορμές για αντιπαράθεση".

"Ο μεγάλος νικητής" στη Βιέννη, σχολίασε ένας άλλος παρατηρητής, "ήταν σαφέστατα η Κίνα, τουλάχιστον αν η επιτυχία μετριέται με το να λές στους άλλους να φύγουν από τη μέση. Το Πεκίνο συνέχισε να σημειώνει νίκες κατά τη διάρκεια της συνάντησης, απλώς με το να ρίχνει το βάρος του αλλού κάθε φορά". Χάνοντας σε ψήφους και σε τακτική στη Βιέννη, η Δύση μπόρεσε παρόλα αυτά να σημειώσει λίγους μήνες αργότερα μια όχι ασήμαντη νίκη εναντίον της Κίνας. Η εξασφάλιση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2000 από το Πεκίνο ήταν ένας σημαντικός στόχος της κινέζικης κυβέρνησης, η οποία επένδυσε τομακτικά μεγάλα ποσά για να το καταφέρει. Στην Κίνα δόθηκε τεράστια δημοσιότητα σχετικά με το Ολυμπιακό Στοίχημα και οι προσδοκίες του κοινού ήταν υψηλές. Η κυβέρνηση του Πεκίνου προσπάθησε να επηρεάσει άλλες κυβερνήσεις για να πιέσουν τις Ολυμπιακές Επιτροπές τους. Η Ταϊβάν και το Χογκ Κογκ συμπαρατάχθηκαν στην εκστρατεία. Από την άλλη πλευρά, το Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και οι οργανισμοί των ανθρώπινων δικαιωμάτων αντιτάχθηκαν στην επιλογή του Πεκίνου. Παρόλο που η ψηφοφορία στη διεθνή Ολυμπιακή Επιτροπή είναι μυστική, ήταν φανερό ότι έγινε με βάση πολιτισμικά κριτήρια. Στον πρώτο γύρο το Πεκίνο, όπως αναφέρουν σχετικές πληροφορίες, με την ευρεία αφρικανική υποστήριξη, ήταν στην πρώτη θέση, με το Σίδνεϋ στη δεύτερη. Στους επόμενους γύρους, όταν η υποψηφιότητα της Ισταμπούλ εξουδετερώθηκε, η διασύνδεση Κομφουκιανισμού και Ισλάμ έδωσε κατά συντριπτική πλειοψηφία τις ψήφους στο Πεκίνο. Όταν οι υποψηφιότητες του Βερολίνου και του Μάντσεστερ εξουδετερώθηκαν, οι ψήφοι που τις είχαν στηρίξει πήγαν κατά συντριπτική πλειοψηφία υπέρ του Σίδνεϋ, δίνοντάς του τη νίκη στην τέταρτη ψηφοφορία και επιβάλλοντας μια ταπεινωτική ήττα στην Κίνα, η οποία κατηγόρησε ρητά τις Ηνωμένες Πολιτείες. "Η Αμερική και η Βρετανία", σχολίασε ο Λη Κουάν Γιού, "κατάφεραν να μειώσουν την Κίνα (...) Ο λόγος που προβλήθηκε ήταν τα "ανθρώπινα δικαιώματα ". Ο αληθινός λόγος ήταν πολιτικός: για να δείξουν ότι η Δύση μπορεί να ασκεί πολιτική πυγμής." Αναμφίβολα, πολύ περισσό-

τεροι άνθρωποι στον κόσμο ασχολούνται με τα αθλητικά παρά με τα ανθρώπινα δικαιώματα, αλλά δεδομένων των ηττών που υπέστη η Δύση στη Βιέννη και αλλού σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα, αυτή η μεμονωμένη επίδειξη δυτικής "πυγμής" ήταν, επίσης, μια υπενθύμιση της δυτικής αδυναμίας.*

Όχι μόνο έχει μειωθεί η δύναμη της δυτικής "πυγμής", αλλά και το "παράδοξο της δημοκρατίας", επίσης, αποδυναμώνει τη θέληση της Δύσης για προώθηση της δημοκρατίας στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο. Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου, η Δύση, και οι Ηνωμένες Πολιτείες ειδικότερα, ήρθαν αντιμέτωπες με το πρόβλημα του "φιλικού τύραννου": το δίλημμα της συνεργασίας με στρατιωτικές δικτατορίες και δικτάτορες που ήταν αντικομμουνιστές και επομένως χρήσιμοι συνεργάτες κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Αυτή η συνεργασία παρουσίαζε δυσκολίες και κατά καιρούς προκαλούσε αμηχανία, όταν αυτά τα καθεστώτα γίνονταν πρόξενοι εξωφρενικών παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η συνεργασία θα μπορούσε, όμως, να δικαιολογηθεί ως η λιγότερο σατανική: αυτές οι κυβερνήσεις ήταν συνήθως λιγότερο καταπιεστικές από τα κομμουνιστικά καθεστώτα και θα μπορούσε να πει κανείς ότι συνήθως έχουν μικρότερη διάρκεια ζωής, καθώς επίσης ότι είναι περισσότερο ευαίσθητες στις αμερικανικές και άλλες εξωγενείς επιρροές. Γιατί να μη συνεργαστούν, λοιπόν, οι ΗΠΑ με ένα λιγότερο βάναυσο φιλικό τύραννο, αν η εναλλακτική λύση ήταν ένας περισσότερο βάναυσος μή φιλικός; Στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο η επιλογή μεταξύ ενός φιλικού τύραννου και μιας μη φιλικής δημοκρατίας είναι ακόμα πιο δύσκολη. Η Δύση με ευκολία υπέθεσε ότι οι δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις θα είναι συνεργάσιμες και οι φιλοδυτικοί δεν θα χρειάζεται να διατηρηθούν σε μη δυτικές κοινωνίες, όπου ο εκλογικός αγώνας μπορεί να φέρει αντιδυτικούς εθνικιστές και φονταμενταλιστές στην εξουσία. Η Δύση ανακουφίστηκε όταν ο αλγερινός στρατός παρενέβη το 1992 και ακύρωσε τις εκλογές, τις οποίες οι φονταμενταλιστές του Ισλαμικού Μετώπου (FIS), ήταν σαφές ότι επρόκειτο να κερδίσουν. Οι δυτικές κυβερνήσεις, επίσης, είχαν ανθαρρήσει όταν το φονταμενταλιστικό Κόμμα της Ευημερίας στην Τουρκία και το εθνικιστικό κόμμα BJP στην Ινδία αποκλείστηκαν από την εξουσία μετά τις εκλογικές νίκες το 1995 και το 1996. Από την άλλη μεριά, εντός του πλαισίου της επανάστασής του, το Ιράν, κατά κάποιο τρόπο, έχει ένα από τα πιο δημοκρατικά καθεστώτα

* *Οι ψήφοι στις τέσσερις διαδοχικές ψηφοφορίες κατανεμήθηκαν ως εξής:*

	Α	*Β*	*Γ*	*Δ*
Πεκίνο	*32*	*37*	*40*	*43*
Σίδνεϋ	*30*	*30*	*37*	*45*
Μάντσεστερ	*11*	*13*	*11*	–
Βερολίνο	*9*	*9*	–	–
Ισταμπούλ	*7*	–	–	–
Αποχές	–	–	*1*	*1*
Σύνολο	*89*	*89*	*89*	*89*

στον ισλαμικό κόσμο, ενώ οι πολυκομματικές εκλογές σε πολλές αραβικές χώρες, συμπεριλαμβανομένης της Σαουδικής Αραβίας και της Αιγύπτου, θα οδηγούσαν σχεδόν σίγουρα στο σχηματισμό κυβερνήσεων που θα έδειχναν πολύ μικρότερη συμπάθεια προς τα δυτικά συμφέροντα από ό,τι οι μη δημοκρατικοί προκάτοχοί τους. Μια κυβέρνηση εκλεγμένη από το λαό στην Κίνα θα μπορούσε κάλλιστα να είναι μια, σε μεγάλο βαθμό, εθνικιστική κυβέρνηση. Καθώς οι ηγέτες της Δύσης συνειδητοποιούν ότι οι δημοκρατικές διαδικασίες σε μη δυτικές κοινωνίες συχνά παράγουν κυβερνήσεις μη φιλικές προς τη Δύση,από τη μια, και οι δύο πλευρές προσπαθούν να επηρεάσουν αυτές τις εκλογές, από την άλλη, χάνουν τον ενθουσιασμό τους για την προώθηση της δημοκρατίας σε αυτές τις κοινωνίες.

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Αν η δημογραφία είναι το πεπρωμένο, οι κινήσεις των πληθυσμών είναι η κινητήρια δύναμη της ιστορίας. Πριν από πολλούς αιώνες, διαφοροποιημένοι ρυθμοί ανάπτυξης, οικονομικές συνθήκες και κυβερνητικές πολιτικές οδήγησαν σε μαζικές μεταναστεύσεις Ελλήνων, Εβραίων, γερμανικών φύλων, Νορβηγών, Τούρκων, Ρώσων, Κινέζων και άλλων. Σε μερικές περιπτώσεις αυτές οι κινήσεις ήταν σχετικά ειρηνικές, σε άλλες αρκετά βίαιες. Οι Ευρωπαίοι του 19ου αιώνα ήταν, όμως, η κύρια φυλή στη δημογραφική εισβολή. Μεταξύ του 1821 και του 1924 περίπου 55 εκατομύρια Ευρωπαίοι μετανάστευσαν στις υπερατλαντικές χώρες, 34 εκατομμύρια από αυτούς στις Ηνωμένες Πολιτείες. Οι δυτικοί κατέκτησαν και μερικές φορές εξαφάνισαν άλλους λαούς, εξερεύνησαν και εγκαταστάθηκαν σε λιγότερο πυκνοκατοικημένες περιοχές. Η εξαγωγή ανθρώπων ήταν ίσως η μόνη πιο σημαντική διάσταση της ανόδου της Δύσης μεταξύ του 16ου και του 20ού αιώνα.

Το τέλος του 20ού αιώνα γνώρισε ένα διαφορετικό και ακόμα μεγαλύτερο κύμα μετανάστευσης. Το 1990 οι νόμιμοι διεθνείς μετανάστες ήταν περίπου 100 εκατομμύρια άνθρωποι, οι πρόσφυγες περίπου 19 εκατομμύρια και οι παράνομοι μετανάστες πιθανώς 10 εκατομμύρια ή και περισσότεροι. Αυτό το νέο κύμα μετανάστευσης ήταν εν μέρει παράγωγο της κατάργησης της αποικιοκρατίας, της δημιουργίας νέων κρατών και μιας κρατικής πολιτικής που ενθάρρυνε ή εξανάγκασε τους λαούς να μετακινηθούν. Ήταν, όμως, επίσης αποτέλεσμα του εκσυγχρονισμού και της τεχνολογικής ανάπτυξης. Οι εξελίξεις στις μεταφορές έκαναν τη μετανάστευση ευκολότερη, ταχύτερη και φθηνότερη. Οι εξελίξεις στις τηλεπικοινωνίες ενίσχυσαν τα κίνητρα για την αναζήτηση οικονομικών ευκαιριών και βοήθησαν τις σχέσεις μεταξύ των μεταναστών και των οικογενειών τους στην πατρίδα. Επιπρόσθετα, όπως η οικονομική ανάπτυξη της Δύσης προκάλεσε τη μετανάστευση του 19ου αιώνα, η οικονομική ανάπτυξη σε μη δυτικές χώρες έδωσε τα ερεθίσματα για τη μετανάστευση στον 20ό αιώνα. Η μετανάστευση γίνεται μια αυτοτροφοδοτούμενη διαδικασία. "Αν υπάρχει ένας μοναδικός 'νόμος' στη μετανάστευση", επισημαίνει ο Μάιρον Ουάινερ, "είναι ότι ένα μεταναστευτικό ρεύμα, όταν αρχίσει να κινείται, αποτελεί την κινητήρια δύναμη του

ίδιου του ρεύματος. Οι μετανάστες διευκολύνουν τους φίλους τους και τους συγγενείς τους που έχουν μείνει στην πατρίδα να μεταναστεύσουν, καθώς τους παρέχουν πληροφορίες σχετικά με το πώς να μεταναστεύουν, πόρους για να πραγματοποιήσουν τη μετακίνηση και βοήθεια στην αναζήτηση εργασίας και κατοικίας". Το αποτέλεσμα ήταν, σύμφωνα με τη διατύπωσή του, μια "παγκόσμια κρίση μετανάστευσης".

Οι δυτικοί επίμονα και σε εξαιρετικά μεγάλο ποσοστό αντιτίθενται στη διάδοση των πυρηνικών όπλων και υποστηρίζουν τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι απόψεις τους για τη μετανάστευση, αντίθετα, είναι διφορούμενες και μεταβαλλόμενες, και η ισορροπία στη στάση τους άλλαζε σημαντικά τις τελευταίες δυο δεκαετίες του 20ού αιώνα. Μέχρι τη δεκαετία 1970 οι ευρωπαϊκές χώρες, γενικά, είχαν κρατήσει ευνοϊκή στάση ως προς τη μετανάστευση και, σε μερικές περιπτώσεις, πιο φανερά η Γερμανία και η Ελβετία, την ενθάρρυναν για να αναπληρώσουν ελείψεις σε εργατικό δυναμικό. Το 1965 οι Ηνωμένες Πολιτείες μετέβαλαν τις προσανατολισμένες προς την Ευρώπη ποσοστώσεις μεταναστών που χρονολογούνταν από τη δεκαετία 1920 και αναθεώρησαν δραστικά τη νομοθεσία τους, καθιστώντας δυνατές τρομακτικές αυξήσεις στον αριθμό των μεταναστών και διευρύνοντας το φάσμα των χωρών προέλευσης στις δεκαετίες 1970 και 1980. Περί τα τέλη της δεκαετίας 1980, όμως, τα υψηλά επίπεδα ανεργίας, ο αυξημένος αριθμός μεταναστών και ο συντριπτικά "μη ευρωπαϊκός" χαρακτήρας της μετανάστευσης δημιούργησαν απότομες αλλαγές στην ευρωπαϊκή στάση και πολιτική. Μερικά χρόνια αργότερα, παρόμοια ζητήματα οδήγησαν σε μια ανάλογη μεταβολή στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Η πλειοψηφία των μεταναστών και των προσφύγων των τελών του 20ού αιώνα έχει μετακινηθεί από μια μη δυτική χώρα σε μια άλλη. Η είσοδος μεταναστών στις δυτικές κοινωνίες, όμως, έχει προσεγγίσει σε απόλυτους αριθμούς τη μετανάστευση των δυτικών του 19ου αιώνα. Το 1990 υπήρχαν κατά προσέγγιση 20 εκατομμύρια μετανάστες πρώτης γενιάς στις Ηνωμένες Πολιτείες, 15,5 εκατομμύρια στην Ευρώπη και 8 εκατομμύρια στην Αυστραλία και τον Καναδά. Η αναλογία των μεταναστών προς το συνολικό πληθυσμό έφτασε το 7 με 8% σε μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες. Στις Ηνωμένες Πολιτείες οι μετανάστες αποτελούσαν το 8,7% του πληθυσμού το 1994, διπλάσιο ποσοστό από το 1970, και αποτελούσαν το 25% του πληθυσμού στην Καλιφόρνια και το 16% στη Νέα Υόρκη. Περίπου 8,3 εκατομμύρια άνθρωποι εισήλθαν στις Ηνωμένες Πολιτείες στη δεκαετία του 1980 και 4,5 εκατομμύρια στα πρώτα τέσσερα χρόνια της δεκαετίας 1990.

Οι νέοι μετανάστες ήρθαν κατά το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό από μη δυτικές κοινωνίες. Στη Γερμανία, οι ξένοι κάτοικοι από την Τουρκία αριθμούσαν 1.675.000 το 1990, η Γιουγκοσλαβία, η Ιταλία και η Ελλάδα παρείχαν και τους μεγαλύτερους αριθμούς μεταναστών. Στην Ιταλία οι κύριες πηγές μεταναστών ήταν το Μαρόκο, οι Ηνωμένες Πολιτείες (πιθανώς ως επί το πλείστο Ιταλοαμερικανοί που επέστρεφαν), η Τυνησία και οι Φιλιππίνες. Περί τα μέσα της δεκαε-

τίας 1990 περίπου 4 εκατομμύρια μουσουλμάνοι ζούσαν στη Γαλλία και 13 εκατομμύρια συνολικά στη Δυτική Ευρώπη. Στη δεκαετία 1950 τα δύο τρίτα των μεταναστών προς τις Ηνωμένες Πολιτείες προέρχονταν από την Ευρώπη και τον Καναδά. Στη δεκαετία 1980 περίπου 35% του πολύ μεγαλύτερου αριθμού μεταναστών προερχόταν από την Ασία , 45% από τη Λατινική Αμερική και λιγότερο από 15% από την Ευρώπη και τον Καναδά. Η ανάπτυξη του γηγενούς πληθυσμού στις Ηνωμένες Πολιτείες είναι χαμηλή και στην Ευρώπη ουσιαστικά μηδενική. Οι μετανάστες έχουν υψηλούς βαθμούς γεννητικότητας και επομένως σ' αυτούς οφείλεται ο υψηλότερος ρυθμός πληθυσμιακής ανάπτυξης στις δυτικές κοινωνίες. Ως εκ τούτου, οι άνθρωποι της Δύσης φοβούνται ολοένα και περισσότερο "ότι τώρα εισβάλλουν όχι στρατοί και τεθωρακισμένα, αλλά μετανάστες που μιλούν άλλες γλώσσες, λατρεύουν άλλους θεούς, ανήκουν σε άλλους πολιτισμούς, οι οποίοι θα τους πάρουν τις δουλειές, τη γη τους, θα ζήσουν εις βάρος του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας και θα απειλήσουν τον τρόπο ζωής τους". Αυτές οι φοβίες, που έχουν τις ρίζες τους στη σχετική δημογραφική παρακμή, παρατηρεί ο Στάνλεϋ Χόφμαν, "βασίζονται σε αυθεντικές πολιτισμικές συγκρούσεις και ανησυχίες σχετικά με την εθνική ταυτότητα".

Στις αρχές της δεκαετίας 1990 τα δύο τρίτα των μεταναστών στην Ευρώπη ήταν μουσουλμάνοι. Το ευρωπαϊκό ενδιαφέρον για τη μετανάστευση είναι πάνω από όλα ενδιαφέρον για τη μουσουλμανική μετανάστευση. Η πρόκληση είναι δημογραφική -στους μετανάστες οφείλεται το 10% των γεννήσεων στη Δυτική Ευρώπη, στους Άραβες οφείλεται το 50% των γεννήσεων στις Βρυξέλες- και πολιτισμική. Οι μουσουλμανικές κοινότητες, τουρκικές στη Γερμανία ή αλγερινές στη Γαλλία, δεν έχουν ενσωματωθεί στις κουλτούρες που τους φιλοξενούν, και αυτό που ανησυχεί τους Ευρωπαίους είναι πως λίγα σημάδια δείχνουν ότι θα συμβεί κάτι τέτοιο. Υπάρχει ένας φόβος που "εξαπλώνεται σε όλη την Ευρώπη", είπε ο Ζαν Μαρί Ντομενά το 1991, ο φόβος μιας "μουσουλμανικής κοινότητας που θα διεισδύσει στις ευρωπαϊκές χώρες, κάτι σαν ένα δέκατο τρίτο έθνος της Ευρωπαϊκής Ένωσης". Όσον αφορά τους μετανάστες, ένας Αμερικανός δημοσιογράφος σχολίασε:

> Η ευρωπαϊκή εχθρότητα είναι περιέργως επιλεκτική. Λίγοι στη Γαλλία ανησυχούν για μια βίαιη επίθεση από την Ανατολή - οι Πολωνοί, έτσι και αλλιώς, είναι Ευρωπαίοι και ρωμαιοκαθολικοί. Και οι περισσότεροι, τους μη Άραβες Αφρικανούς μετανάστες ούτε τους φοβούνται, ούτε τους περιφρονούν. Η εχθρότητα κατευθύνεται κυρίως στους μουσουλμάνους. Η λέξη "μετανάστης" είναι ουσιαστικά συνώνυμη με το Ισλάμ, που είναι τώρα η δεύτερη μεγαλύτερη θρησκεία της Γαλλίας, και αντικατοπτρίζει έναν πολιτιστικό και εθνικό ρατσισμό που έχει τις ρίζες του βαθιά στη γαλλική ιστορία.

Οι Γάλλοι, όμως, είναι περισσότερο οπαδοί της κουλτούρας παρά εθνικιστές με την αυστηρή έννοια. Αποδέχτηκαν μαύρους Αφρικανούς που μιλάνε άπταιστα

γαλλικά, αλλά δεν αποδέχονται κορίτσια μουσουλμάνων που φοράνε μαντήλια στο κεφάλι τους στα σχολεία. Το 1990, 76% των Γάλλων πίστευαν ότι υπήρχαν πάρα πολλοί Άραβες στη Γαλλία, 46% ότι υπήρχαν πάρα πολλοί μαύροι, 40% ότι υπήρχαν υπερβολικά πολλοί Ασιάτες και 24% ότι υπήρχαν πάρα πολλοί εβραίοι. Το 1994, το 47% των Γερμανών δήλωσε ότι θα προτιμούσε να μην έχουν Άραβες να ζουν στη γειτονιά τους, το 39% δεν ήθελαν Πολωνούς, το 36% δεν ήθελαν Τούρκους και το 22% δεν ήθελαν εβραίους. Στη Δυτική Ευρώπη, ο αντισημιτισμός που κατευθύνεται εναντίον των Αράβων έχει ως επί το πλείστον αντικαταστήσει τον αντισημιτισμό που κατευθύνεται εναντίον των εβραίων. Η αντίθεση της κοινής γνώμης στη μετανάσευση και η εχθρική της στάση απέναντι στους μετανάστες φανερώθηκε στην ακραία της μορφή με πράξεις βίας εναντίον μεταναστών, σε επίπεδο κοινοτήτων και ατόμων, κάτι το οποίο έγινε θέμα ιδιαίτερα στη Γερμανία στις αρχές της δεκαετίας 1990. Πιο σημαντικές ήταν οι αυξήσεις των ψήφων που συγκέντρωναν τα δεξιά εθνικιστικά κόμματα που εναντιώνονταν στη μετανάστευση. Το σύνολο αυτών των ψήφων ήταν εξαιρετικά υψηλό. Το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα στη Γερμανία έλαβε πάνω από το 7% των ψήφων στις Ευρωεκλογές του 1989, αλλά μόνο 2,1% στις εθνικές εκλογές του 1990. Στη Γαλλία, οι ψήφοι που πήρε το Εθνικό Μέτωπο, ο αριθμός των οποίων ήταν αμελητέος το 1981, έφθασαν στο 9,6 %το 1988 και από εκεί και μετά σταθεροποιήθηκαν μεταξύ 12% και 15% στις τοπικές και βουλευτικές εκλογές. Το 1995 οι δυο εθνικιστές υποψήφιοι για την προεδρία έλαβαν το 19,9% των ψήφων και το Εθνικό Μέτωπο εξέλεξε δημάρχους σε αρκετές πόλεις, συμπεριλαμβανομένης της Τουλόν και της Νίκαιας. Στην Ιταλία ο αριθμός των ψήφων που συγκέντρωσαν MSI και Εθνική Συμμαχία παρομοίως αυξήθηκε από 5% περίπου στη δεκαετία 1980, σε 10 και 15% στις αρχές της δεκαετίας 1990. Στο Βέλγιο ο αριθμός των ψήφων που έλαβαν Φλαμανδικός Συνασπισμός και Εθνικό Μέτωπο αυξήθηκε στο 9 % στις τοπικές εκλογές του 1994, με το Μέτωπο να παίρνει το 28% των ψήφων στην Αμβέρσα. Στην Αυστρία ο αριθμός των ψήφων για το Κόμμα της Ελευθερίας στις γενικές εκλογές αυξήθηκε από 10% το 1986 σε 15% και πλέον το 1990 και 23% το 1994.

Αυτά τα ευρωπαϊκά κόμματα που αντιτίθενται στη μετανάστευση των μουσουλμάνων, είναι σε μεγάλο βαθμό ο αντικατοπτρισμός των ισλαμικών κομμάτων στις μουσουλμανικές χώρες. Και τα μεν και τα δε έχουν λίγες πιθανότητες επιτυχίας, καταγγέλουν ένα διεφθαρμένο κατεστημένο, εκμεταλλεύονται τις δυσαρέσκειες για τα οικονομικά προβλήματα, ειδικά για την ανεργία, αξιοποιούν τη γοητεία των εθνικών και θρησκευτικών θεμάτων και επιτίθενται εναντίον των ξένων επιρροών στις κοινωνίες τους. Και στις δυο περιπτώσεις ακραία κόμματα εξτρεμιστών έχουν εμπλακεί σε πράξεις τρομοκρατίας και βίας.Στις περισσότερες περιπτώσεις και τα ισλαμικά και τα ευρωπαϊκά εθνικιστικά κόμματα είχαν την τάση να σημειώνουν καλύτερα αποτελέσματα σε τοπικές παρά σε εθνικές εκλογές. Οι μουσουλμανικές και ευρωπαϊκές πολιτικές οργανώσεις απάντησαν σε

αυτές τις εξελίξεις με παρόμοιο τρόπο. Στις μουσουλμανικές χώρες, όπως έχουμε δει, οι κυβερνήσεις έγιναν πιο ισλαμικές στους προσανατολισμούς τους, στα σύμβολά τους, στην πολιτική τους και στις πρακτικές τους. Στην Ευρώπη τα κύρια κόμματα υιοθέτησαν τη ρητορική και προώθησαν τα μέτρα των δεξιών κομμάτων που είναι αντίθετα στη μετανάστευση. Εκεί που η δημοκρατική πολιτική λειτουργούσε αποτελεσματικά και υπήρχαν δυο ή περισσότερα εναλλακτικά στα ισλαμικά ή εθνικιστικά κόμματα, ο αριθμός των ψήφων που συγκέντρωσαν τα τελευταία έφθασε ένα ανώτατο ποσοστό περίπου 20%. Τα διαμαρτυρόμενα κόμματα ξεπερνούσαν αυτό το ανώτατο ποσοστό μόνο όταν δεν υπήρχε άλλη αποτελεσματική εναλλακτική λύση για το κόμμα ή το συνασπισμό που βρισκόταν στην εξουσία, όπως στην περίπτωση της Αυστρίας και, σε σημαντικό βαθμό, της Ιταλίας.

Στις αρχές της δεκαετίας 1990, οι Ευρωπαίοι πολιτικοί ηγέτες συναγωνίζονταν ποιός θα ανταποκριθεί καλύτερα στο γενικό αίσθημα κατά της μετανάστευσης. Στη Γαλλία ο Ζακ Σιρακ διακήρυξε το 1990 ότι "η μετανάστευση πρέπει να σταματήσει ολοκληρωτικά". Ο υπουργός Εσωτερικών Σάρλ Πασκουά πρόβαλε το 1993 επιχειρήματα υπέρ της "μηδενικής μετανάστευσης" και ο Φρανσουά Μιτεράν, η Εντίθ Κρεσόν, ο Βαλερί Ζισκάρ Ντ' Εσταίν και άλλοι διακεκριμένοι πολιτικοί πήραν θέσεις εναντίον της μετανάστευσης. Η μετανάστευση ήταν ένα σημαντικό θέμα στις βουλευτικές εκλογές το 1993 και, τελικά, συνέβαλε στη νίκη των συντηρητικών κομμάτων. Κατά τη διάρκεια των αρχών της δεκαετίας 1990, η πολιτική της γαλλικής κυβέρνησης άλλαξε και έκανε πιο δύσκολη υπόθεση την απόκτηση της ιδιότητας του Γάλλου πολίτη από τα παιδιά των ξένων, την παροχή ασύλου για τους ξένους, και τη θεώρηση των διαβατηρίων για τους Αλγερινούς. Παράνομοι μετανάστες απελάθηκαν και η δύναμη της αστυνομίας και άλλων κυβερνητικών αρχών που ασχολούνται με τη μετανάστευση ενισχύθηκε.

Στη Γερμανία ο καγκελάριος Χέλμουτ Κολ και άλλοι πολιτικοί ηγέτες εξέφρασαν τις ανησυχίες τους για τη μετανάστευση. Η πιο σημαντική κίνηση της κυβέρνησης ήταν η τροποποίηση του άρθρου 16 του γερμανικού συντάγματος που εξασφάλιζε άσυλο σε "ανθρώπους διωκόμενους για πολιτικά ζητήματα" και ο περιορισμός των ευνοϊκών διατάξεων υπέρ των ξένων που ζητούν άσυλο. Το 1992, 438.000 άνθρωποι έφτασαν στη Γερμανία ζητώντας άσυλο. Το 1994 έφτασαν μόνο 127.000. Το 1980 η Βρετανία μείωσε δραστικά τη μετανάστευση προς αυτήν σε 50.000 περίπου ανθρώπους το χρόνο και γι' αυτό η μετανάστευση προκάλεσε μειωμένης έντασης συναισθήματα και αντιθέσεις σε σύγκριση με την ηπειρωτική Ευρώπη. Μεταξύ του 1992 και του 1994, όμως, η Βρετανία μείωσε τον αριθμό των θετικών απαντήσεων σε αιτήσεις ασύλου από 20.000 και πλέον σε λιγότερες από 10.000. Καθώς οι φραγμοί στην κίνηση εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης καταρρίφθηκαν, το βρετανικό ενδιαφέρον ήταν σε μεγάλο βαθμό επικεντρωμένο στους κινδύνους μετακίνησης των μη Ευρωπαίων από την ηπειρωτική Ευρώπη προς το Ηνωμένο Βασίλειο. Συνολικά, στα μέσα της δεκαετίας 1990 οι δυτικοευρωπαϊκές χώρες βάδισαν με αμείλικτους ρυθμούς προς την ελαχιστοποίηση, αν

όχι στην τέλεια εξάλειψη, της μετανάστευσης από μη ευρωπαϊκές χώρες.

Το θέμα της μετανάστευσης ήρθε στο επίκεντρο στις Ηνωμένες Πολιτείες κάπως αργότερα απ' ό,τι στην Ευρώπη και δεν προκάλεσε ακριβώς την ίδια συναισθηματική ένταση. Οι Ηνωμένες Πολιτείες ανέκαθεν ήταν χώρα μεταναστών που έχει αποδεχτεί την ιδέα της μετανάστευσης και ιστορικά έχει αναπτύξει ιδιαίτερα επιτυχημένες διαδικασίες για την ενσωμάτωση των νεοφερμένων. Επιπλέον, στις δεκαετίες 1980 και 1990 η ανεργία ήταν σημαντικά χαμηλότερη στις Ηνωμένες Πολιτείες απ' ό,τι στην Ευρώπη, και ο φόβος της απώλειας εργασίας δεν ήταν αποφασιστικός παράγοντας για τη διαμόρφωση της στάσης απέναντι στη μετανάστευση. Επίσης, οι τόποι προέλευσης των μεταναστών στην Αμερική παρουσιάζουν μεγαλύτερη ποικιλία απ' ό,τι των μεταναστών στην Ευρώπη, και επομένως ο φόβος να επικρατήσει μια μόνο ομάδα ξένων ήταν μικρότερος σε εθνική κλίμακα, παρόλο που ήταν πραγματικός σε συγκεκριμένους τόπους. Η πολιτιστική απόσταση των δυο μεγαλύτερων μεταναστευτικών ομάδων από την κουλτούρα που τους φιλοξενούσε ήταν, επίσης, μικρότερη απ' ό,τι στην Ευρώπη: οι Μεξικανοί είναι ρωμαιοκαθολικοί και μιλούν ισπανικά, οι Φιλιπινέζοι είναι ρωμαιοκαθολικοί και μιλούν αγγλικά.

Παρά ταύτα, ένα τέταρτο του αιώνα μετά την ψήφιση του νόμου του 1965, που επέτρεψε τη σημαντικά αυξημένη μετανάστευση από την Ασία και τη Λατινική Αμερική, η αμερικανική κοινή γνώμη άλλαξε αποφασιστικά. Το 1977 το 42% είχε διαφορετική πια γνώμη. Το 1986 το 49% και το 1990 και το 1993 το ποσοστό έφτασε το 61%. Οι δημοσκοπήσεις στη δεκαετία 1990 έδειχναν σταθερά τουλάχιστον το 60% της κοινής γνώμης να διατίθεται ευνοϊκά προς τη μείωση της μετανάστευσης. Ενώ οι οικονομικές ανησυχίες και τα οικονομικά συμφέροντα διαμόρφωσαν μια στάση ευνοϊκή προς τη μετανάστευση, μια διαρκώς ενισχυόμενη αντίθετη άποψη, σε καλές και κακές στιγμές, υποστηρίζει ότι η κουλτούρα, η εγκληματικότητα και ο τρόπος ζωής των μεταναστών έπαιξαν σημαντικότερο ρόλο σ' αυτήν την αλλαγή γνώμης. "Πολλοί, ίσως οι περισσότεροι Αμερικανοί", σχολίασε ένας παρατηρητής το 1994, "ακόμα βλέπουν το έθνος τους ως μια μετεγκατάσταση Ευρωπαίων με δίκαιο που κληρονόμησαν από την Αγγλία, γλώσσα που είναι (και πρέπει να παραμείνει) αγγλική, θεσμούς και δημόσια κτίρια που αντλούν την έμπνευσή τους από δυτικά κλασικά στερεότυπα, θρησκεία με εβραιο-χριστιανικές ρίζες και με κυρίαρχη την προτεσταντική ηθική της εργασίας, στην οποία οφείλεται και το μεγαλείο τους". Αντικατοπτρίζοντας αυτές τις απόψεις, το 55% των ερωτηθέντων σε μια δημοσκόπηση δήλωσε ότι, κατά τη γνώμη τους, η μετανάστευση είναι απειλή για την αμερικανική κουλτούρα. Ενώ για τους Ευρωπαίους η απειλή της μετανάστευσης έχει μουσουλμανικό ή αραβικό πρόσωπο, για τους Αμερικάνους έχει λατινοαμερικανικό και ασιατικό, αλλά κυρίως μεξικάνικο. Όταν ρωτήθηκαν το 1990 σε μια δημοσκόπηση οι Αμερικάνοι από ποιές χώρες δέχονταν οι Ηνωμένες Πολιτείες υπερβολικά πολλούς μετανάστες, απάντησαν ότι, κατά πρώτον, είναι υπερβολικοί οι μετανάστες από το

Μεξικό (διπλάσιο ποσοστό από οποιαδήποτε άλλη χώρα), ακολουθούσαν κατά σειρά η Κούβα, η Ανατολή (χωρίς διευκρίνηση), η Νότια Αμερική και η Λατινική Αμερική (χωρίς διευκρίνηση), η Ιαπωνία, το Βιετνάμ, η Κίνα και η Κορέα.

Η αυξανόμενη αντίθεση της κοινής γνώμης στη μετανάστευση στις αρχές της δεκαετίας 1990 προκάλεσε μια πολιτική αντίδραση συγκρίσιμη με αυτήν που σημειώθηκε στην Ευρώπη. Με δεδομένη τη φύση του αμερικανικού πολιτικού συστήματος, τα ακροδεξιά και αντιμεταναστευτικά κόμματα δεν κέρδισαν ψήφους, αλλά οι ομάδες πίεσης και οι δημόσιες εκδηλώσεις, εναντίον της μετανάστευσης αυξήθηκαν , έγιναν πιο ενεργές, προπαγάνδισαν ευρύτερα και με μεγαλύτερη δύναμη τις αντιμεταναστευτικές απόψεις. Μεγάλο μέρος της δυσαρέσκιας επικεντρώθηκε εναντίον 3,5 ή 4 εκατομμυρίων παράνομων μεταναστών· οι πολιτικοί ανταποκρίθηκαν σ' αυτήν. Όπως και στην Ευρώπη, η ισχυρότερη αντίδραση σημειώθηκε στο πολιτειακό και τοπικό επίπεδο, εκεί όπου γινόταν αισθητό το μεγαλύτερο κόστος της μετανάστευσης. Το αποτέλεσμα ήταν το 1994 η Φλόριντα, την οποία ακολούθησαν άλλες έξι πολιτείες, να απαιτεί με αγωγή από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση 884 εκατομμύρια δολάρια το χρόνο για να καλύψει τις δαπάνες για την παιδεία, την κοινωνική πρόνοια, τη νομική προστασία κ.λπ., που καταβάλλονται για τους παράνομους μετανάστες. Στην Καλιφόρνια, την πολιτεία με το μεγαλύτερο απόλυτο και σχετικό αριθμό μεταναστών, ο κυβερνήτης Πητ Ουΐλσον κέρδισε τη δημόσια υποστήριξη με το να αρνείται τη δημόσια εκπαίδευση στα παιδιά παρανόμων μεταναστών, την υπηκοότητα στα παιδιά παρανόμων μεταναστών που γεννήθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες, και καταργώντας τις δαπάνες της πολιτείας για έκτακτη ιατρική βοήθεια στους παράνομους μετανάστες. Το Νοέμβριο του 1994 οι κάτοικοι της Καλιφόρνιας με συντριπτική πλειοψηφία ενέκριναν την Πρόταση 187, που αρνείται τα επιδόματα υγείας, εκπαίδευσης και κοινωνικής πρόνοιας στους παράνομους μετανάστες και στα παιδιά τους.

Επίσης, το 1994 η κυβέρνηση Κλίντον, μεταβάλλοντας την προγενέστερη στάση της, προχώρησε σε πιο αυστηρούς ελέγχους της μετανάστευσης, στη θέσπιση πιο αυστηρών κανόνων που ρυθμίζουν την παραχώρηση πολιτικού ασύλου, στην ενίσχυση της Υπηρεσίας Μετανάστευσης και Πολιτογράφησης και του Περιπολικού Σώματος Συνόρων, και στην κατασκευή φυσικών φραγμών κατά μήκος των συνόρων με το Μεξικό. Το 1995 η Επιτροπή για την Αναμόρφωση της Μετανάστευσης, εξουσιοδοτημένη από το Κογκρέσο το 1990, συνέστησε τη μείωση της νόμιμης ετήσιας μετανάστευσης από 800.000 και πλέον σε 550.000 άτομα, δίνοντας προτεραιότητα σε μικρά παιδιά και συζύγους, αλλά όχι σε άλλους συγγενείς των ήδη πολιτογραφημένων και διαμενόντων στις ΗΠΑ, μια σύσταση που "ξεσήκωσε τις ασιατο-αμερικανικές και ισπανόφωνες οικογένειες". Η νομοθεσία που ενσωματώνει πολλές από τις συστάσεις της επιτροπής και άλλα μέτρα που περιορίζουν τη μετανάστευση, βρισκόταν καθ' οδόν για επικύρωση από το Κογκρέσο το 1995 με 1996. Στα μέσα της δεκαετίας 1990 η μετανάστευση είχε γίνει μείζον πολιτικό θέμα στις Ηνωμένες Πολιτείες και το 1996 ο Πάτρικ Μπιουκάναν έκανε

την αντίθεσή του στη μετανάστευση κεντρικό σημείο της προεκλογικής του εκστρατείας για την ανάληψη της προεδρίας. Οι Ηνωμένες Πολιτείες ακολουθούν την Ευρώπη στην κατεύθυνση της σημαντικής μείωσης των μη δυτικών στην κοινωνία τους.

Μπορούν, άραγε, η Ευρώπη ή οι Ηνωμένες Πολιτείες να ανακόψουν το κύμα μετανάστευσης; Η Γαλλία απέκτησε την εμπειρία μιας σημαντικής δημογραφικής απαισιοδοξίας, που εκτείνεται από το τρομακτικό μυθιστόρημα του Ζαν Ρασπάιγ στη δεκαετία 1970, ως την ανάλυση του Ζαν Κλωντ Σεναί στη δεκαετία 1990 και συνοψίζεται στα σχόλια του Πιέρ Λελούς το 1991: "Η ιστορία, η γειτνίαση και η φτώχεια εξασφαλίζουν ότι το πεπρωμένο της Γαλλίας και της Ευρώπης είναι να γίνουν κατώτερες αριθμητικά από τους λαούς των αποτυχημένων κοινωνιών του νότου. Το παρελθόν της Ευρώπης ήταν λευκό και εβραιο-χριστιανικό. Το μέλλον δεν είναι."* Τίποτα, όμως, δεν έχει οριστικά κριθεί για το μέλλον, ούτε κανένα μέλλον είναι διαρκές. Το θέμα δεν είναι αν η Ευρώπη θα εξισλαμιστεί ή οι Ηνωμένες Πολιτείες θα "ισπανοποιηθούν". Το θέμα είναι αν η Ευρώπη και η Αμερική θα γίνουν κοινωνίες που θα εμπεριέχουν δυο διακριτές και σε μεγάλο βαθμό χωρισμένες κοινότητες από δυο διαφορετικούς πολιτισμούς, κάτι το οποίο με τη σειρά του εξαρτάται από τον αριθμό των μεταναστών και την έκταση στην οποία αφομοιώνονται από τους δυτικούς πολιτισμούς που επικρατούν στην Ευρώπη και την Αμερική.

Οι ευρωπαϊκές κοινωνίες, γενικά, είτε δεν θέλουν να αφομοιώσουν τους μετανάστες είτε έχουν μεγάλη δυσκολία να το κάνουν· αλλά και ο βαθμός στον οποίο οι μουσουλμάνοι μετανάστες και τα παιδιά τους θέλουν να αφομοιωθούν δεν είναι ξεκάθαρος. Επομένως, η σταθερή και σημαντική μετανάστευση είναι πιθανό να δημιουργήσει χώρες που θα διαιρούνται σε χριστιανικές και μουσουλμανικές κοινότητες. Αυτό το αποτέλεσμα μπορεί να αποφευχθεί στο βαθμό που οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και οι λαοί έχουν τη θέληση να αναλάβουν το κόστος του περιορισμού του ρυθμού μετανάστευσης, το οποίο περιλαμβάνει το άμεσο οικονομικό κόστος των μέτρων εναντίον της μετανάστευσης, το κοινωνικό κόστος της περαιτέρω αποξένωσης των υπαρχουσών κοινοτήτων μεταναστών και το πιθανό μακροπρόθεσμο οικονομικό κόστος της έλλειψης εργατικού δυναμικού και χαμηλότερων κατά συνέπεια ρυθμών ανάπτυξης.

Το πρόβλημα της μουσουλμανικής δημογραφικής εισβολής είναι, όμως, πιθανό να αμβλυνθεί καθώς οι ρυθμοί πληθυσμιακής αύξησης στις κοινωνίες της

* Το έργο Le Camp des Saints του Ρασπάιγ πρωτοδημοσιεύθηκε το 1973 (Παρίσι, εκδόσεις Robert Laffont) και επανεδκόθηκε το 1985. Αναφέρεται στην ανησυχία για την έντονη μετανάστευση στη Γαλλία. Το μυθιστόρημα αυτό προκάλεσε επίσης το ενδιαφέρον των Αμερικανών και αναφέρθηκε στο άρθρο των Μ. Κόνελυ και Πωλ Κένεντυ με τίτλο "Must it be the Rest against the West?", Atlantic Monthly, Δεκέμβριος 1994. Το προοίμιο που έγραψε ο Ρασπάιγ για την έκδοση του 1985 δημοσιεύτηκε επίσης στα αγγλικά στο The Social Contract, τόμος 4, (χειμώνας 1993-93) σελ. 115 -117.

Βόρειας Αφρικής και της Μέσης Ανατολής έχουν φτάσει σε οριακό σημείο, και ήδη σε μερικές χώρες, αρχίζουν να μειώνονται. Από τα μέχρι στιγμής στοιχεία, καθώς οι δημογραφικές πιέσεις δίνουν τα αναγκαία ερεθίσματα, η μουσουλμανική μετανάστευση θα μπορούσε να είναι πολύ μικρότερη το 2025. Αυτό δεν ισχύει για την κάτω από τη Σαχάρα Αφρική. Αν υπάρξει οικονομική ανάπτυξη που θα προωθήσει την κοινωνική κινητικότητα στη Δυτική και Κεντρική Αφρική, τα κίνητρα και οι δυνατότητες για μετανάστευση θα αυξηθούν και η απειλή του "εξισλαμισμού" της Ευρώπης θα δώσει τη θέση στην απειλή "εξαφρικανισμού". Η έκταση στην οποία αυτή η απειλή μπορεί να γίνει πραγματικότητα, θα εξαρτηθεί επίσης σοβαρά από το βαθμό στον οποίον οι αφρικανικοί πληθυσμοί μειώνονται από το Έητζ και άλλες μάστιγες και από το βαθμό στον οποίο η Νότια Αφρική προσελκύει μετανάστες από άλλα μέρη της Αφρικής.

Ενώ οι μουσουλμάνοι αποτελούν το άμεσο πρόβλημα για την Ευρώπη, οι Μεξικανοί αποτελούν το πρόβλημα για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Υποθέτοντας ότι οι τωρινές στάσεις και η παρούσα πολιτική θα συνεχιστούν, ο αμερικανικός πληθυσμός, όπως δείχνουν οι αριθμοί στον Πίνακα 8.2, θα αλλάξει θεαματικά στο πρώτο μισό του 21ου αιώνα· σχεδόν κατά 50% θα αποτελείται από λευκούς και κατά 25% από ισπανόφωνους. Όπως και στην Ευρώπη, οι αλλαγές στην πολιτική της μετανάστευσης και η αποτελεσματική ενίσχυση των μέτρων εναντίον της μετανάστευσης θα μπορούσαν να αλλάξουν αυτές τις προβλέψεις. Ακόμα και έτσι, όμως, το κεντρικό θέμα θα παραμείνει ο βαθμός στον οποίο οι ισπανόφωνοι αφομοιώνονται στην αμερικανική κοινωνία, όπως γινόταν και με προηγούμενες μεταναστευτικές ομάδες. Οι ισπανόφωνοι δεύτερης και τρίτης γενιάς βρίσκονται αντιμέτωποι με ένα ευρύ πλέγμα κινήτρων και πιέσεων, ώστε να υποστούν αυτήν την αφομοίωση. Η μεξικανική μετανάστευση, από την άλλη μεριά, διαφέρει σημαντικά από άλλες μεταναστεύσεις. Πρώτον, οι μετανάστες από την Ευρώπη ή την Ασία διασχίζουν ωκεανούς, ενώ οι Μεξικανοί διασχίζουν σύνορα ή έναν ποταμό. Αυτό το γεγονός, μαζί με την αυξανόμενη ευκολία μεταφορών και επικοινωνιών, τους καθιστά ικανούς να διατηρήσουν στενές επαφές και την ιδιαίτερη ταυτότητα των εθνικών κοινοτήτων τους. Δεύτερον, οι Μεξικανοί μετανάστες συγκεντρώνονται στις νοτιοδυτικές Ηνωμένες Πολιτείες και αποτελούν μέρος μιας ενιαίας μεξικανικής κοινωνίας που απλώνεται από το Γιουκατάν ως το Κολοράντο. (βλέπε Χάρτη 8.1). Τρίτον, κάποια στοιχεία δείχνουν ότι η αντίσταση στην αφομοίωση είναι ισχυρότερη μεταξύ Μεξικανών μεταναστών απ' ό,τι ήταν σε άλλες ομάδες μεταναστών και ότι οι Μεξικανοί τείνουν να διατηρήσουν τη μεξικανική ταυτότητά τους, όπως αποδείχτηκε με τον αγώνα εναντίον της Πρότασης 187 στην Καλιφόρνια το 1994. Τέταρτον, η περιοχή που εγκαταστάθηκαν οι Μεξικανοί μετανάστες, προσαρτήθηκε από τις Ηνωμένες Πολιτείες μετά τη νίκη επί του Μεξικού στα μέσα του 19ου αιώνα. Η μεξικανική οικονομική ανάπτυξη σχεδόν σίγουρα θα γεννήσει αισθήματα εκδίκησης από τη μεξικανική πλευρά. Σε σύντομο χρονικό διάστημα, τα αποτελέσματα της αμερικανικής στρα-

ΠΡΟΒΛΕΨΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΟΣΟΣΤΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ ΤΩΝ ΗΠΑ ΠΟΥ ΘΑ ΑΠΟΤΕΛΕΙΤΑΙ ΤΟ 2020 ΑΠΟ ΜΑΥΡΟΥΣ, ΑΣΙΑΤΕΣ, ΙΘΑΓΕΝΕΙΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ Ή ΙΣΠΑΝΟΦΩΝΟΥΣ (ΚΑΤΑ ΠΟΛΙΤΕΙΑ)

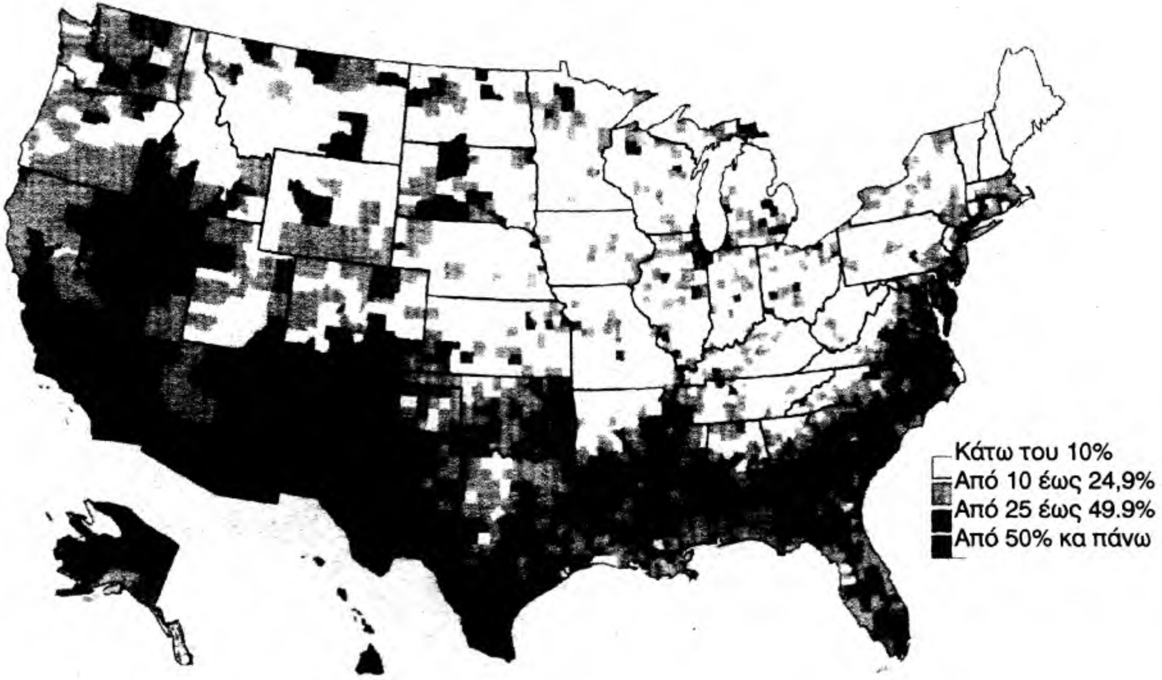

Χάρτης 8.1

Πίνακας 8.2

Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΩΝ ΗΠΑ ΚΑΤΑ ΦΥΛΗ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΚΑΤΑΓΩΓΗ

(σε ποσοστά %)

	1995	2020 Εκτ.	2050 Εκτ.
Λευκοί μη ισπανόφωνοι	74	64	53
Ισπανόφωνοι	10	16	25
Μαύροι	12	13	14
Ασιάτες και κάτοικοι νησιών του Ειρηνικού	3	6	8
Ινδιάνοι της Αμερικής και ιθαγενείς της Αλάσκας	<1	<1	1
Σύνολο (σε εκατομμύρια)	263	323	394

Πηγή: Γραφείο Απογραφής ΗΠΑ. Πρόβλεψη πληθυσμού ΗΠΑ κατά ηλικία, φύλο, φυλή και ισπανική καταγωγή: 1995-2050. (Ουάσιγκτον, US Government Office, 1996), σελ. 12-13.

τιωτικής επέκτασης τον 19ο αιώνα θα μπορούσαν να απειληθούν και πιθανώς να αντιστραφούν από τη μεξικανική δημογραφική επέκταση στον 21ο αιώνα.

Η μεταβαλλόμενη ισορροπία δυνάμεων μεταξύ πολιτισμών καθιστά ολοένα και δυσχερέστερη για τη Δύση την επίτευξη των στόχων της όσον αφορά τη μη διάδοση των όπλων, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη μετανάστευση και άλλα θέματα. Για να ελαχιστοποιήσει τις απώλειές της σε αυτήν την περίπτωση η Δύση, απαιτείται να χειριστεί με ικανότητα τα οικονομικά αποθέματά της, διάφορα κίνητρα και μοχλούς πίεσης στις συναλλαγές της με άλλες κοινωνίες, να υποστηρίξει την ενότητά της και να συντονίσει την πολιτική της, ώστε να κάνει πιο δύσκολο για άλλες κοινωνίες να προκαλέσουν μια δυτική χώρα να διατεθεί δυσμενώς εναντίον μιας άλλης, και, τέλος, να προωθήσει και να εκμεταλλευτεί τις διαφορές μεταξύ μη δυτικών εθνών. Η ικανότητα της Δύσης να επιδιώξει αυτούς τους στρατηγικούς στόχους θα εξαρτηθεί από τη φύση και την ένταση των αντιπαραθέσεών της με τους πολιτισμούς που προκαλούν τη δύναμή της, από τη μια μεριά, και από την έκταση στην οποία μπορεί να εντοπίσει και να αναπτύξει κοινά συμφέροντα με τους ταλαντευόμενους πολιτισμούς, από την άλλη.

Κεφάλαιο Ένατο

Η παγκόσμια πολιτική των πολιτισμών

ΚΡΑΤΗ ΠΥΡΗΝΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΣΤΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΣΥΝΟΡΑ

Οι πολιτισμοί αποτελούν τις ύστατες ανθρώπινες φυλές, και η διαπάλη των πολιτισμών είναι μια φυλετική σύγκρουση σε παγκόσμια κλίμακα. Στον κόσμο που αναδύεται, τα κράτη και οι ομάδες δύο διαφορετικών πολιτισμών είναι πιθανόν να δημιουργήσουν περιορισμένες, ειδικές, τακτικές σχέσεις και συνασπισμούς για να προωθήσουν τα συμφέροντά τους έναντι των οντοτήτων ενός τρίτου πολιτισμού ή και για άλλους λόγους. Παρόλα αυτά, οι σχέσεις μεταξύ ομάδων από διαφορετικούς πολιτισμούς δεν θα γίνουν σχεδόν ποτέ στενές. Θα είναι συνήθως ψυχρές, αν όχι εχθρικές. Οι σχέσεις μεταξύ κρατών από διαφορετικούς πολιτισμούς που κληρονομήθηκαν από το παρελθόν, όπως οι στρατιωτικές συμμαχίες του ψυχρού πολέμου, είναι πιθανόν να φθίνουν ή και να εξαφανιστούν. Οι ελπίδες για στενούς διαπολιτισμικούς συνεταιρισμούς", όπως αυτές που κάποτε εκφράστηκαν από τους ηγέτες της Ρωσίας και των ΗΠΑ , δεν θα γίνουν πραγματικότητα. Οι αναδυόμενες διαπολιτισμικές σχέσεις θα είναι είτε απόμακρες είτε βίαιες, ενώ οι περισσότερες θα βρίσκονται κάπου ενδιάμεσα. Σε πολλές περιπτώσεις είναι πιθανόν να πλησιάσουν την κατάσταση "ψυχρής ειρήνης" για την οποία ο Μπορίς Γέλτσιν προειδοποίησε ότι μπορεί να αποτελέσει το μέλλον των σχέσεων μεταξύ Ρωσίας και Δύσης. Άλλες διαπολιτισμικές σχέσεις θα μπορούσαν να πλησιάσουν μια κατάσταση "ψυχρού πολέμου". Ο όρος la guerra fria πλάστηκε από τους Ισπανούς του 13ου αιώνα για να περιγράψουν την ταραγμένη συνύπαρξη με τους μουσουλμάνους της Μεσογείου. Το 1990 πολλοί είδαν ένα "πολιτισμικό ψυχρό πόλεμο" να εξελίσσεται ξανά ανάμεσα στο Ισλάμ και τη Δύση. Ωστόσο, στον κόσμο των πολιτισμών αυτή δεν θα είναι η μόνη στάση που θα χαρακτηρίζεται με αυτόν τον όρο. Ψυχρή ειρήνη, ψυχρός πόλεμος, εμπορικός πόλεμος, σχεδόν πόλεμος, ταραγμένη ειρήνη, προβληματικές σχέσεις, έντονος ανταγωνισμός, ανταγωνιστική συνύπαρξη, πολεμικοί αγώνες, ανταγωνισμοί εξοπλισμών: οι φράσεις αυτές είναι οι πιθανότερες περιγραφές για τις σχέσεις μεταξύ των οντοτήτων από διαφορετικούς πολιτισμούς. Η εμπιστοσύνη και η φιλία θα είναι σπάνιες.

Οι διαπολιτισμικές συγκρούσεις εμφανίζονται με δύο μορφές. Στο τοπικό ή μικρο-επίπεδο, διαπολιτισμικές συγκρούσεις σημειώνονται μεταξύ γειτονικών κρατών διαφορετικών πολιτισμών, μεταξύ ομάδων διαφορετικών πολιτισμών μέσα στο ίδιο κράτος και μεταξύ ομάδων που, όπως στην πρώην Σοβιετική Ένωση και την πρώην Γιουγκοσλαβία, προσπαθούν να δημιουργήσουν νέα κράτη μέσα από τα συντρίμμια των παλιών. Συγκεκριμένα, οι διαπολιτισμικές συγκρούσεις είναι ιδιαίτερα συχνές μεταξύ μουσουλμάνων και μη. Οι λόγοι που εξηγούν αυτό το φαινόμενο καθώς και η φύση και η δυναμική που έχουν αυτές οι συγκρούσεις εξετάζονται στο Δέκατο και Ενδέκατο κεφάλαιο. Στο παγκόσμιο επίπεδο ή μακρο-επίπεδο , οι συγκρούσεις μεταξύ των κρατών πυρήνων συμβαίνουν ανάμεσα στα ισχυρότερα κράτη των διαφορετικών πολιτισμών. Τα προβλήματα σε αυτού του είδους τις συγκρούσεις είναι τα συνηθισμένα που εμφανίζονται στη διεθνή πολιτική γενικά, και μεταξύ άλλων περιλαμβάνουν:

1. Ζητήματα επιρροής στη διαμόρφωση των παγκόσμιων εξελίξεων και των δραστηριοτήτων του συνόλου των παγκόσμιων οργανισμών, όπως ο Ο.Η.Ε., το Δ.Ν.Τ. και η Παγκόσμια Τράπεζα.
2. Ζητήματα στρατιωτικής ισχύος που εκδηλώνονται με διαφωνίες όσον αφορά τη διάδοση, τον έλεγχο και τον ανταγωνισμό των εξοπλισμών.
3. Ζητήματα οικονομικής ισχύος και ευημερίας που εκφράζονται με διαφωνίες για το εμπόριο, τις επενδύσεις και άλλα ζητήματα.
4. Ζητήματα που αφορούν πληθυσμούς, όπως οι προσπάθειες ενός κράτους που ανήκει σε ένα συγκεκριμένο πολιτισμό να προστατέψει συγγενείς που ζούν σε έναν άλλο πολιτισμό, να κάνει διακρίσεις εις βάρος ατόμων από άλλους πολιτισμούς ή να αποκλείσει τελείως από την περιοχή του άτομα από άλλους πολιτισμούς.
5. Ζητήματα σχετικά με τις αξίες και τον πολιτισμό, συγκρούσεις που προκύπτουν όταν ένα κράτος επιχειρήσει να προωθήσει ή να επιβάλλει τις αξίες του στους ανθρώπους ενός άλλου πολιτισμού.
6. Εδαφικά ζητήματα στα οποία τα κράτη πυρήνες εμπλέκονται στην πρώτη γραμμή των πολιτισμικών συγκρούσεων.

Γενικά, αυτά τα προβλήματα αποτελούν την πηγή των συγκρούσεων στην ανθρώπινη ιστορία. Όταν, όμως, έχουμε να κάνουμε με κράτη διαφορετικών πολιτισμών, οι πολιτισμικές διαφορές εντείνουν τις συγκρούσεις. Ανταγωνιζόμενα το ένα το άλλο, τα κράτη πυρήνες επιχειρούν να επιστρατεύσουν τις πολιτισμικές τους ομάδες, να εξασφαλίσουν υποστήριξη από κράτη τρίτων πολιτισμών και να κάνουν διπλωματικές, πολιτικές και οικονομικές ενέργειες και προπαγανδιστικές κινήσεις, όπως επίσης να επιχειρήσουν και εξαναγκασμούς για να πετύχουν τους στόχους τους. Ωστόσο, τα κράτη πυρήνες είναι απίθανο να χρησιμοποιήσουν στρατιωτική δύναμη αμέσως το ένα εναντίον του άλλου, εκτός από κατα-

στάσεις όπως της Μέσης Ανατολής και της Ινδίας όπου συνδέονται με κοινά σύνορα. Οι πόλεμοι μεταξύ των κρατών πυρήνων είναι πιθανό να προκύψουν σε δυο περιστάσεις. Πρώτον, μπορεί να αναπτυχθούν μετά από κλιμάκωση των συγκρούσεων κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων ανάμεσα σε τοπικές ομάδες, συγγενικές των κρατών πυρήνων, και να εμπλέξουν τα κράτη πυρήνες που σπεύδουν να στηρίξουν τους επί τόπου μαχόμενους. Ωστόσο, αυτή η πιθανότητα δημιουργεί ισχυρό κίνητρο για τα κράτη πυρήνες των αντίθετων πολιτισμών να προσπαθήσουν να αναχαιτίσουν ή να επιλύσουν αυτές τις συγκρούσεις.

Δεύτερον, μπορεί να προκύψει πόλεμος ανάμεσα στα κράτη πυρήνες λόγω των αλλαγών στην παγκόσμια ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των πολιτισμών. Στον αρχαιοελληνικό κόσμο, η αυξανόμενη δύναμη της Αθήνας, όπως επισήμανε ο Θουκυδίδης, οδήγησε στον Πελοποννησιακό πόλεμο. Κατά τον ίδιο τρόπο, η ιστορία του δυτικού πολιτισμού χαρακτηρίζεται από "ηγενομικούς πολέμους" μεταξύ αναδυόμενων δυνάμεων και δυνάμεων που παρήκαμζαν. Ο βαθμός στον οποίο παρόμοιοι παράγοντες ενθαρρύνουν τις συγκρούσεις μεταξύ των αναδυόμενων και μη δυνάμεων διαφόρων πολιτισμών, εξαρτάται εν μέρει από το αν σε αυτούς τους πολιτισμούς θεωρείται προτιμότερο να προσαρμόζονται τα κράτη στην καινούργια δύναμη επιδιώκοντας εξισορρόπηση ή συνασπισμούς. Εφόσον ο συνασπισμός είναι το χαρακτηριστικό των ασιατικών πολιτισμών, η άνοδος της δύναμης της Κίνας θα μπορούσε να προκαλέσει εξισορροπητικές προσπάθειες από κράτη άλλων πολιτισμών, όπως οι ΗΠΑ, η Ινδία και η Ρωσία. Στην ιστορία της Δύσης, ο ελλείπων ηγεμονικός πόλεμος είναι ο πόλεμος μεταξύ Μεγάλης Βρετανίας και ΗΠΑ. Ενδεχομένως, το ειρηνικό πέρασμα από τη pax britannica στην pax americana οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στη στενή πολιτισμική συγγένεια μεταξύ των δύο κοινωνιών. Η απουσία μιας τέτοιας συγγένειας στη μεταβαλλόμενη ισορροπία δυνάμεων μεταξύ Δύσης και Κίνας δεν σημαίνει, φυσικά, ότι η ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των δύο χωρών είναι βέβαιη. Είναι, όμως, πιθανή. Επιπλέον, ο δυναμισμός του Ισλάμ αποτελεί πηγή πολλών, σχετικά μικρών, πολέμων. Η ανάδυση της Κίνας είναι πιθανή πηγή ενός μεγάλου διαπολιτισμικού πολέμου μεταξύ κρατών πυρήνων.

ΤΟ ΙΣΛΑΜ ΚΑΙ Η ΔΥΣΗ

Ορισμένοι δυτικοί, συμπεριλαμβανομένου και του προέδρου Μπιλ Κλίντον, ισχυρίστηκαν ότι η Δύση δεν έχει προβλήματα με το Ισλάμ, αλλά με τους βίαιους εξτρεμιστές ισλαμιστές. Τα τελευταία δεκατέσσερα χρόνια, όμως, αποδεικνύουν το αντίθετο. Οι σχέσεις μεταξύ του Ισλάμ και του Χριστιανισμού, και του ορθόδοξου και του δυτικού, υπήρξαν συχνά ταραγμένες. Ο καθένας ήταν για τον άλλο ο Άλλος. Στον 20ό αιώνα, η διαμάχη μεταξύ της φιλελεύθερης δημοκρατίας και του μαρξισμού-λενινισμού είναι μόνο ένα εφήμερο και επιφανειακό ιστορικό φαινόμενο συγκρινόμενο με την παρατεινόμενη και όλο και πιο βαθιά συγκρουσιακή σχέση μεταξύ του Ισλάμ και του Χριστιανισμού. Κάποιες φορές η συνύ-

παρξη ήταν ειρηνική. Συχνότερα, όμως, η σχέση ήταν έντονα ανταγωνιστική και χαρακτηριζόταν από διάφορες βαθμίδες θερμού πολέμου. Οι "ιστορικές τους δυναμικές", σχολιάζει ο Τζον Εσπόζιτο, " οδήγησαν συχνά τις δύο κοινότητες σε ανταγωνισμό, ενώ κάποιες φορές τις ενέπλεξαν σε θανάσιμες μάχες για εξουσία, εδάφη και ψυχές." Κατά τον τρόπο αυτό, στο πέρασμα των αιώνων, οι τύχες των δύο θρησκειών πέρασαν από πολλές διακυμάνσεις.

Από τις αρχές του 7ου αιώνα έως και τα μέσα του 8ου αιώνα, το αρχικό αραβο-ϊσλαμικό κύμα σάρωσε τη Βόρεια Αφρική, την Ιβηρική χερσόνησο, τη Μέση Ανατολή, την Περσία και τη Βόρεια Ινδία . Η μουσουλμανική κυριαρχία επιβλήθηκε σε αυτές τις περιοχές. Για δυο περίπου αιώνες, οι διαχωριστικές γραμμές μεταξύ του Ισλάμ και της Χριστιανοσύνης σταθεροποιήθηκαν. Αργότερα, στο τέλος του 11ου αιώνα, οι χριστιανοί διεκδίκησαν εκ νέου τον έλεγχο της δυτικής Μεσογείου και κατέλαβαν τη Σικελία και το Τολέδο. Το 1095, η Χριστιανοσύνη εξαπέλυσε τις Σταυροφορίες και για ενάμιση αιώνα περίπου οι χριστιανοί ηγεμόνες επιχείρησαν, με περιορισμένη επιτυχία, να επιβάλουν τη χριστιανική κυριαρχία στους Αγίους Τόπους και στις γειτονικές περιοχές της Εγγύς Ανατολής. Το 1291, όμως, έχασαν και τον έλεγχο της Ακρ, της τελευταίας τους πόλης στην περιοχή. Εν τω μεταξύ, οι Οθωμανοί Τούρκοι έκαναν την εμφάνισή τους. Πρώτα αποδυνάμωσαν το Βυζάντιο και μετά κατέκτησαν το μεγαλύτερο τμήμα των Βαλκανίων και της Βόρειας Αφρικής, κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη το 1453 και πολιόρκησαν τη Βιέννη το 1529. "Για χίλια χρόνια περίπου", παρατήρησε ο Μπέρναρντ Λιούις, "από την πρώτη απόβαση των Μαυριτανών στην Ισπανία ως την δεύτερη τουρκική πολιορκία της Βιέννης, η Ευρώπη βρισκόταν υπό τη συνεχή απειλή του Ισλάμ." Το Ισλάμ είναι ο μόνος πολιτισμός που έχει απειλήσει τη Δύση και αυτό έχει συμβεί τουλάχιστον δυο φορές.

Ωστόσο, το 15ο αιώνα, η πορεία της παλίρροιας άρχισε να αντιστρέφεται. Οι χριστιανοί άρχισαν σταδιακά να ανακτούν την Ιβηρική χερσόνησο που την κέρδισαν τελικά στη Γρανάδα το 1492. Εν τω μεταξύ, οι ευρωπαϊκές καινοτομίες στη ναυσιπλοΐα των ωκεανών βοήθησαν τους Πορτογάλους και στη συνέχεια και άλλους λαούς να φτάσουν στον Ινδικό ωκεανό και ακόμα πιο μακριά, χωρίς να χρειάζεται να διασχίσουν την καρδιά των μουσουλμανικών εδαφών. Ταυτόχρονα, οι Ρώσοι κατόρθωσαν να θέσουν τέλος σε δυο αιώνων ταταρική κυριαρχία. Αργότερα, το 1683, οι Οθωμανοί έκαναν μια τελευταία προσπάθεια να προχωρήσουν περισσότερο στην Κεντρική Ευρώπη πολιορκώντας τη Βιέννη για μια ακόμα φορά. Η αποτυχία τους στη Βιέννη αποτέλεσε την αρχή μιας μακράς περιόδου υποχώρησης, που πυροδότησε τον αγώνα των ορθόδοξων λαών των Βαλκανίων για την απελευθέρωσή τους, επέτρεψε την επέκταση της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων καί τη θεαματική προέλαση των Ρώσων στη Μαύρη Θάλασσα και τον Καύκασο. Κατά τη διάρκεια του επόμενου αιώνα, η λεγόμενη "πληγή της Ευρώπης" μετατράπηκε σε "ασθενή της Ευρώπης." Στο τέλος του πρώτου παγκόσμιου πόλεμου, η Βρετανία, η Γαλλία και η Ιταλία έδωσαν το

τελειωτικό χτύπημα και επέβαλαν την άμεση ή έμμεση κυριαρχία τους σχεδόν σε όλα τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, εκτός των εδαφών της Τουρκικής Δημοκρατίας. Μέχρι το 1920, μόνο τέσσερις μουσουλμανικές χώρες - η Τουρκία, η Σαουδική Αραβία, το Ιράν και το Αφγανιστάν - παρέμειναν ανεξάρτητες από κάποιας μορφής μη μουσουλμανική κυριαρχία.

Η υποχώρηση της δυτικής αποικιοκρατίας ξεκίνησε, με τη σειρά της, στις δεκαετίες 1920 και 1930 και επιταχύνθηκε σημαντικά μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Επίσης, η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης προσέφερε την ανεξαρτησία και σε άλλες μουσουλμανικές κοινωνίες. Σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν, από το 1757 ως το 1917, 92 περίπου μουσουλμανικές περιοχές κατακτήθηκαν από μη μουσουλμανικές κυβερνήσεις. Μέχρι το 1995, τα 69 από αυτά τα εδάφη είχαν περάσει ξανά σε μουσουλμανικά χέρια, ενώ 45 νέα ανεξάρτητα κράτη αποτελούνταν από μουσουλμανικούς πληθυσμούς κατά συντριπτική πλειοψηφία.Η βίαιη φύση αυτών των μεταβαλλόμενων σχέσεων φαίνεται από το γεγονός ότι το 50% των πολέμων που αφορούσαν δυο κράτη προερχόμενα από διαφορετικές θρησκείες, ήταν πόλεμοι μεταξύ μουσουλμάνων και χριστιανών.

Οι αιτίες αυτών των συνεχιζόμενων συγκρούσεων δεν οφείλονται σε παραδοσιακά φαινόμενα, όπως το χριστιανικό πάθος του 12ου αιώνα ή ο ισλαμικός φονταμενταλισμός του 20ού αιώνα. Οι συγκρούσεις αυτές απορρέουν από τη φύση των δύο θρησκειών καθώς και των πολιτισμών που στηρίζονται σε αυτές. Αφενός, η σύγκρουση ήταν το προϊόν μιας διαφοράς, συγκεκριμένα της μουσουλμανικής αντίληψης του Ισλάμ ως τρόπου ζωής, που υπερβαίνει και ταυτόχρονα ενώνει τη θρησκεία με την πολιτική, έναντι της δυτικής χριστιανικής αντίληψης των δυο ξεχωριστών βασιλείων, του Θεού και του Καίσαρος. Περιέργως, η σύγκρουση εντείνεται επίσης και από τις ομοιότητές τους. Το Ισλάμ και ο Χριστιανισμός είναι μονοθεϊστικές θρησκείες που, εν αντιθέσει με τις πολυθεϊστικές, δεν μπορούν εύκολα να αφομοιώσουν καινούργιες θεότητες και βλέπουν τον κόσμο μέσα από το πρίσμα που διαχωρίζει το “εμείς” και από τους “άλλους”. Και οι δυο, επίσης, είναι οικουμενικές και ισχυρίζονται ότι αποτελούν τη μοναδική αληθινή θρησκεία στην οποία οι άνθρωποι μπορούν να στηριχτούν. Και οι δυο είναι ιεραποστολικές και πιστεύουν ότι οι οπαδοί τους έχουν υποχρέωση να προσηλυτίζουν τους άπιστους στη μοναδική αληθινή θρησκεία. Από τότε που πρωτοεμφανίστηκε το Ισλάμ, επεκτείνονταν μέσω των κατακτήσεων. Όταν του δινόταν η ευκαιρία, και ο Χριστιανισμός έκανε ακριβώς το ίδιο. Οι ταυτόσημες έννοιες του “τζιχάντ” και των “σταυροφοριών” όχι μόνο τις κάνουν να μοιάζουν μεταξύ τους, αλλά και διαφοροποιούν αυτές τις δυο θρησκείες από τις άλλες μεγάλες παγκόσμιες θρησκείες . Το Ισλάμ και ο Χριστιανισμός, μαζί και με τον Ιουδαϊσμό, έχουν επίσης τελεολογικές για την ιστορία, σε αντίθεση με τις κυκλικές ή τις στατικές αντιλήψεις που κυριαρχούν σε άλλους πολιτισμούς.

Το επίπεδο της βίαιης σύγκρουσης μεταξύ του Ισλάμ και του Χριστιανισμού έχει επηρεαστεί με το πέρασμα του χρόνου από τη δημογραφική ανάπτυξη ή επι-

βράδυνση, τις οικονομικές εξελίξεις, τις τεχνολογικές αλλαγές καθώς και από την ένταση της θρησκευτικής πίστης. Η εξάπλωση του Ισλάμ τον 7ο αιώνα συνοδεύτηκε από ένα μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα των αραβικών λαών η "κλίμακα και η ταχύτητα" του οποίου υπήρξε πρωτοφανής, κυρίως στα εδάφη της Βυζαντινής και της Σασανικής Αυτοκρατορίας. Μερικούς αιώνες αργότερα, οι Σταυροφορίες υπήρξαν, ως ένα βαθμό, το προϊόν της οικονομικής ανάπτυξης, της αύξησης του πληθυσμού και της Κλουνιακής Αναγέννησης που σημειώθηκε τον 11ο αιώνα στην Ευρώπη. Με τον τρόπο αυτό, κινητοποιήθηκε μεγάλος αριθμός ιπποτών αλλά και χωρικών με προορισμό τους Αγίους Τόπους. Όταν η πρώτη Σταυροφορία έφτασε στην Κωνσταντινούπολη, όπως έγραψε ένας Βυζαντινός "φάνηκε σαν ολόκληρη η Δύση, μαζί με όλα τα βαρβαρικά φύλα που ζουν πέρα από την Αδριατική Θάλασσα ως τις Στήλες του Ηρακλή να είχε ξεκινήσει μια μεγάλη μεταναστευτική πορεία και όδευε προς την Ασία με όλα τα υπάρχοντά τους." Το 19ο αιώνα μια θεαματική ανάπτυξη του πληθυσμού προκάλεσε ξανά μια ευρωπαϊκή έκρηξη, προξενώντας το μεγαλύτερο μεταναστευτικό ρεύμα στην ιστορία, που ξεχύθηκε στις μουσουλμανικές και άλλες περιοχές.

Στα τέλη του 20ού αιώνα, ένα ανάλογο μείγμα παραγόντων έχει οξύνει τις συγκρούσεις μεταξύ Δύσης και Ισλάμ. Πρώτον, η αύξηση του μουσουλμανικού πληθυσμού προκάλεσε μεγάλο αριθμό ανέργων και δυσαρεστημένων που, αφενός μεν, εύκολα μετατρέπονται σε μαχητές στην υπηρεσία των ισλαμιστών, αφετέρου δε, ασκούν πίεση στις γειτονικές κοινωνίες και μεταναστεύουν στη Δύση. Δεύτερον, η Ισλαμική Αναβίωση προσέφερε στους μουσουλμάνους ανανεωμένη εμπιστοσύνη στον ξεχωριστό χαρακτήρα και την αξία του πολιτισμού τους σε σχέση με τη Δύση. Τρίτον, οι ταυτόχρονες προσπάθειες της Δύσης να αναδείξει σε παγκόσμιες τις αξίες και τους θεσμούς της, να διατηρήσει τη στρατιωτική της υπεροχή και να διαμεσολαβήσει στις συγκρούσεις στο εσωτερικό του μουσουλμανικού κόσμου προκαλούν την έντονη δυσαρέσκεια των μουσουλμάνων. Τέταρτον, η κατάρρευση του κομμουνισμού απομάκρυνε ένα κοινό εχθρό της Δύσης και του Ισλάμ, και ο κάθε πολιτισμός έμεινε με την γνωστή και μεγάλη απειλή του άλλου. Πέμπτον, η αυξανόμενη επικοινωνία μεταξύ μουσουλμάνων και δυτικών δημιουργεί στην κάθε μια πλευρά μια καινούργια δέσμευση στη δική της ταυτότητα και στις διαφορές της από την ταυτότητα των άλλων. Η αλληλεπίδραση, επίσης, οξύνει τις διαφορές όσον αφορά τα δικαιώματα των μελών ενός πολιτισμού που ζουν σε μια χώρα που κυριαρχείται από μέλη του άλλου πολιτισμού. Στις μουσουλμανικές και στις χριστιανικές κοινωνίες ο βαθμός ανοχής του ενός για τον άλλο εξασθένισε δραματικά στις δεκαετίες 1980 και 1990.

Οι αιτίες της ανανεωμένης σύγκρουσης μεταξύ του Ισλάμ και της Χριστιανοσύνης βρίσκονται στα θεμελιώδη ερωτήματα για την εξουσία και τον πολιτισμό: Ποιος; Ποιον; Ποιός θα κυβερνήσει; Ποιός θα κυβερνηθεί; Το κεντρικό ζήτημα της πολιτικής, όπως ορίστηκε από τον Λένιν, αποτελεί και τη ρίζα του ανταγωνισμού μεταξύ του Ισλάμ και της Δύσης. Ωστόσο, υπάρχει η επιπρόσθετη διαφω-

νία, που ο Λένιν θα θεωρούσε ανούσια, μεταξύ των δυο διαφορετικών απόψεων για το τι είναι σωστό και τι λάθος, και συνεπώς για το ποιος έχει δίκιο και ποιος άδικο. Και καθώς το Ισλάμ παραμένει Ισλάμ (και θα παραμείνει) και η Δύση παραμένει Δύση (αν και είναι αμφίβολο), αυτή η θεμελιώδης σύγκρουση μεταξύ των δύο μεγάλων πολιτισμών και τρόπων ζωής που αυτοί υποδεικνύουν θα εξακολουθεί να καθορίζει τις σχέσεις τους στο μέλλον, όπως τις καθόριζε και τους τελευταίους δεκατέσσερις αιώνες.

Οι σχέσεις μεταξύ του Ισλάμ και της Δύσης οξύνονται περισσότερο λόγω διαφωνίας σε πιο ουσιαστικά ζητήματα. Στο παρελθόν, ένα σημαντικό θέμα ήταν ο έλεγχος της περιοχής, αλλά αυτό σήμερα θεωρείται σχετικά ασήμαντο. Στα μέσα της δεκαετίας 1990, 19 από τις 29 διαπολιτισμικές συγκρούσεις μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων, ήταν συγκρούσεις μεταξύ μουσουλμάνων και χριστιανών. Από αυτές 11 ήταν συγκρούσεις μουσουλμάνων με χριστιανούς ορθόδοξους και 7 με οπαδούς του δυτικού χριστιανισμού στην Αφρική και τη Νοτιοανατολική Ασία. Μόνο μια από αυτές τις βίαιες, ή δυνάμει βίαιες συγκρούσεις, η σύγκρουση μεταξύ των Κροατών και των Βόσνιων, σημειώθηκε ακριβώς κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων μεταξύ της Δύσης και του Ισλάμ. Το τέλος του εδαφικού δυτικού ιμπεριαλισμού και η μέχρι σήμερα απουσία μιας ανανεωμένης μουσουλμανικής εδαφικής επέκτασης προκάλεσαν ένα τέτοιο γεωγραφικό διαχωρισμό, ώστε μόνο σε λιγοστές περιοχές των Βαλκανίων οι δυτικές και οι μουσουλμανικές κοινότητες βρίσκονται η μια κοντα στην άλλη. Οι συγκρούσεις μεταξύ του Ισλάμ και της Δύσης αφορούν λιγότερο εδαφικές διεκδικήσεις και περισσότερο ευρύτερα διαπολιτισμικά ζητήματα, όπως η διάδοση των όπλων, τα ανθρώπινα δικαιώματα και η δημοκρατία, ο έλεγχος της παραγωγής πετρελαίου, η μετανάστευση, η ισλαμική τρομοκρατία και η δυτική παρέμβαση.

Με την έναρξη του ψυχρού πόλεμου, η αυξανόμενη ένταση αυτού του ιστορικού ανταγωνσμού αναγνωρίστηκε από τα μέλη και των δυο κοινοτήτων. Το 1991, για παράδειγμα, ο Μπάρι Μπούζαν διέκρινε πολλούς λόγους για τους οποίους ήταν ενδεχόμενος ένας κοινωνικός πόλεμος "μεταξύ της Δύσης και του Ισλάμ, στον οποίο η Ευρώπη θα βρεθεί στην πρώτη γραμμή."

> Αυτή η εξέλιξη είχε να κάνει εν μέρει με τη σύγκρουση κοσμικών και θρησκευτικών αξιών, εν μέρει με τον ιστορικό ανταγωνισμό Χριστιανισμού και Ισλάμ, εν μέρει με το φθόνο για τη δυτική δύναμη, εν μέρει με τον απόηχο για τη δυτική κυριαρχία στον καθορισμό της μετα - αποικιακής πολιτικής δομής της Μέσης Ανατολής, εν μέρει με την πικρία και την ταπείνωση που προξενεί η σύγκριση των επιτευγμάτων του ισλαμικού και του δυτικού πολιτισμού κατά τους δύο τελευταίους αιώνες.

Επιπλέον, ο Μπούζαν τόνισε ότι ένας "κοινωνικός ψυχρός πόλεμος με το Ισλάμ θα βοηθούσε στην ενίσχυση της ευρωπαϊκής ταυτότητας παγκοσμίως, σε μια κρίσιμη περίοδο για τις εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση." Γι'αυτό το λόγο, θα

μπορούσε να υπάρξει μια ουσιαστική κοινότητα στη Δύση που θα είναι προετοιμασμένη όχι μόνο για να υποστηρίξει έναν τέτοιου είδους πόλεμο με το Ισλάμ, αλλά και να υιοθετήσει τις πολιτικές εκείνες που θα τον ενθάρρυναν." Το 1990, ο Μπέρναρντ Λιούις, ένας σημαντικός δυτικός μελετητής του Ισλάμ, ανέλυσε τις Ρίζες της μουσουλμανικής οργής και συμπέρανε ότι:

> Θα πρέπει τώρα να είναι ξεκάθαρο ότι αντιμετωπίζουμε μια διάθεση και ένα κίνημα που υπερβαίνει κατά πολύ το επίπεδο των πολιτικών αποφάσεων καθώς και των κυβερνήσεων που τις προωθούν. Δεν είναι τίποτα άλλο από μια σύγκρουση πολιτισμών - ίσως παράλογη, αλλά σίγουρα είναι μια ιστορική αντίδραση ενός αρχαίου αντίπαλου της εβραιοχριστιανικής μας κληρονομιάς, του κοσμικού μας παρόντος και της παγκόσμιας εξάπλωσης και των δύο αυτών στοιχείων. Είναι πολύ σημαντικό να μην παρασυρόμαστε σε μια τόσο ιστορική αλλά εξίσου παράλογη αντίδραση έναντι αυτού του αντιπάλου.

Παρόμοιες παρατηρήσεις έγιναν και από την ισλαμική κοινότητα. "Υπάρχουν αδιαμφισβήτητα σημάδια", παρατήρησε το 1994 ένας γνωστός Αιγύπτιος δημοσιογράφος, ο Μοχάμετ Σιντ Αχμέντ, "μιας αυξανόμενης σύγκρουσης μεταξύ του εβραιοχριστιανικού δυτικού ηθικού κώδικα και του κινήματος της Ισλαμικής Αναβίωσης, η οποία τώρα εκτείνεται στα δυτικά από τον Ατλαντικό και στα ανατολικά μέχρι την Κίνα." Ένας διακεκριμένος Ινδός μουσουλμάνος προέβλεψε το 1992 ότι "η επόμενη αναμέτρηση της Δύσης θα γίνει με το μουσουλμανικό κόσμο. Ο αγώνας για τη νέα παγκόσμια τάξη θα ξεκινήσει από το σαρωτικό κύμα των μουσουλμανικών εθνών από το Μαγκρέμπ ως το Πακιστάν." Ένας κορυφαίος Τυνήσιος δικηγόρος ισχυρίζεται ότι ο αγώνας βρίσκεται ήδη υπό εξέλιξη: "Η αποικιοκρατία προσπάθησε να αλλοιώσει όλες τις πολιτιστικές παραδόσεις του Ισλάμ. Δεν είμαι ισλαμιστής. Δεν πιστεύω ότι υπάρχει σύγκρουση μεταξύ των θρησκειών. Υπάρχει, όμως, σύγκρουση μεταξύ των πολιτισμών."

Στις δεκαετίες 1980 και 1990, η δεσπόζουσα τάση στο Ισλάμ είχε μια αντιδυτική κατεύθυνση. Εν μέρει, αυτό είναι φυσική συνέπεια της Ισλαμικής Αναβίωσης και της αντίδρασης στις "gharbzadegi", δηλαδή τις δηλητηριασμένες με δυτικά στοιχεία μουσουλμανικές κοινωνίες. Η "εκ νέου επιβεβαίωση του Ισλάμ, σε οποιαδήποτε μορφή, έχει ως αποτέλεσμα την αποκήρυξη της ευρωπαϊκής και αμερικανικής επιρροής στην τοπική κοινωνία, την πολιτική και τα ήθη." Κάποιες φορές στο παρελθόν, οι μουσουλμάνοι ηγεμόνες έλεγαν στο λαό τους: "Πρέπει να μιμηθούμε τη Δύση." Αν όμως κάποιος μουσουλμάνος ηγεμόνας το έλεγε αυτό στο τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα, θα αποτελούσε εξαίρεση. Πράγματι, είναι δύσκολο να βρει κανείς δηλώσεις οποιουδήποτε μουσουλμάνου, πολιτικού, αξιωματούχου, μελετητή, επιχειρηματία ή δημοσιογράφου που να επαινούν τις δυτικές αξίες και θεσμούς. Αντιθέτως, τονίζουν τις διαφορές μεταξύ του πολιτισμού τους και του δυτικού, την ανωτερότητα του δικού τους πολιτισμού, καθώς και την ανάγκη να διαφυλάξουν την ακεραιότητά του απέναντι στη σφοδρή επίθεση της

Δύσης. Οι μουσουλμάνοι φοβούνται και ταυτόχρονα απεχθάνονται τη δύναμη της Δύσης, επειδή συνιστά απειλή για την κοινωνία και τις πεποιθήσεις τους. Θεωρούν κάθε τι το δυτικό υλιστικό, διεφθαρμένο, παρηκμασμένο και ανήθικο. Επίσης, θεωρούν ότι μπορεί να δελεάσει τον κόσμο τους και γι'αυτό το λόγο τονίζουν την ανάγκη να αντισταθούν στην επίδρασή του και στον τρόπο ζωής που υποδεικνύει. Ολοένα και περισσότερο, οι μουσουλμάνοι επιτίθενται στους δυτικούς όχι επειδή είναι οπαδοί μια ατελούς και λανθασμένης θρησκείας, που είναι ωστόσο μια θρησκεία των 'ιερών βιβλίων', αλλά επειδή δεν ασπάζονται καμιά θρησκεία. Στα μάτια των μουσουλμάνων, η δυτική κοσμικότητα, ο αθεϊσμός και η ανηθικότητα που συνεπάγεται, φαντάζουν χειρότερα από τη δυτική χριστιανοσύνη που τα δημιούργησε. Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, η Δύση χαρακτήρισε τον αντίπαλό της κομμουνισμό "αθεϊστικό". Στη μεταψυχροπολεμική σύγκρουση των πολιτισμών, οι μουσουλμάνοι χαρακτηρίζαν την αντίπαλή τους Δύση "άθεη".

Αυτή η εικόνα μιας Δύσης υπεροπτικής, υλιστικής, καταπιεστικής, σκληρής και παρηκμασμένης παρουσιάστηκε όχι μόνο από τους φονταμενταλιστές ιμάμηδες, αλλά και από αυτούς που η Δύση θεωρούσε ως φυσικούς της συμμάχους και υποστηρικτές. Μερικά βιβλία μουσουλμάνων συγγραφέων που εκδόθηκαν στη Δύση στη δεκαετία 1990, επαινέθηκαν ιδιαίτερα. Για παράδειγμα, το βιβλίο της Φατιμά Μερνίσι *Το Ισλάμ και η Δημοκρατία* χαιρετίστηκε από τους δυτικούς ως θαρραλέα δήλωση μιας σύγχρονης, ελεύθερης μουσουλμάνας. Ωστόσο, η περιγραφή της Δύσης σε αυτό το βιβλίο δεν ήταν καθόλου κολακευτική. Η Δύση είναι "μιλιταριστική", "ιμπεριαλιστική" και έχει "τραυματίσει" πολλά άλλα έθνη μέσω του "αποικιακού της τρόμου". Ο ατομικισμός, το έμβλημα του δυτικού πολιτισμού, θεωρείται ως "πηγή όλων των κακών". Η δυτική δύναμη είναι επίφοβη. Η Δύση "από μόνη της αποφασίζει αν οι δρυφόροι θα χρησιμοποιηθούν για να μορφώσουν τους Άραβες ή για να τους βομβαρδίσουν (...) τσακίζει τις δυνατότητές μας και εισβάλλει στη ζωή μας με τα εισαγόμενα προϊόντα της και τις τηλεοπτικές ταινίες της που δεσπόζουν στους αιθέρες (...) είναι μια δύναμη που μας εξουθενώνει, πολιορκεί τις αγορές μας και ελέγχει και τους πιο ασήμαντους πόρους μας, τις πρωτοβουλίες και τις δυνατότητές μας. Έτσι, αντιλαμβανόμασταν την κατάστασή μας. Ο Πόλεμος του Κόλπου μετέτρεψε αυτή την αντίληψη σε βεβαιότητα." Η Δύση "δημιουργεί τη δύναμή της μέσω της στρατιωτικής έρευνας." Μετά πουλάει τα προϊόντα αυτής της έρευνας στις υπανάπτυκτες χώρες, που γίνονται οι "παθητικοί καταναλωτές της." Για να μπορέσει να απελευθερωθεί από αυτή τη δουλοπρέπεια το Ισλάμ, πρέπει να στηριχτεί στους δικούς του μηχανικούς και επιστήμονες, να φτιάξει τα δικά του όπλα (δεν διευκρινίζει αν αυτά θα είναι συμβατικά ή πυρηνικά) και να "απελευθερωθεί από τη στρατιωτική εξάρτηση από τη Δύση." Αυτές, υπενθυμίζουμε, δεν είναι οι απόψεις ενός αγιατολάχ με μούσι και τουρμπάνι.

Ανεξάρτητα από τις πολιτικές και θρησκευτικές τους απόψεις, οι μουσουλμάνοι

συμφωνούν ότι υπάρχουν βασικές διαφορές μεταξύ του πολιτισμού τους και του δυτικού πολιτισμού. Ο σεΐχης Γκανούσι είπε ότι "το θέμα είναι πως οι κοινωνίες μας βασίζονται σε αξίες που διαφέρουν από τις αξίες της Δύσης." Οι Αμερικανοί "έρχονται εδώ", διαμαρτυρήθηκε ένας Αιγύπτιος κυβερνητικός αξιωματούχος, "και θέλουν να γίνουμε όπως και αυτοί. Δεν καταλαβαίνουν τίποτα από τις αξίες ή από την κουλτούρα μας." "Εμείς είμαστε διαφορετικοί", συμφώνησε ένας Αιγύπτιος δημοσιογράφος. "Έχουμε διαφορετικό παρελθόν, διαφορετική ιστορία. Έτσι, έχουμε και το δικαίωμα για ένα διαφορετικό μέλλον." Λαϊκές αλλά ταυτόχρονα και σοβαρές μουσουλμανικές εκδόσεις περιγράφουν συνεχώς όσα ισχυρίζονται ότι αποτελούν δυτικές συνωμοσίες και σχέδια για τον εξευτελισμό και την υπονόμευση των ισλαμικών θεσμών και του ισλαμικού πολιτισμού.

Η αντίδραση κατά της Δύσης δεν είναι εμφανής μόνο στην πνευματική επίθεση της Ισλαμικής Αναβίωσης. Είναι, επίσης, εμφανής και στην αλλαγή της συμπεριφοράς απέναντι στη Δύση των κυβερνήσεων των μουσουλμανικών χωρών. Οι κυβερνήσεις, αμέσως μετά το τέλος της αποικιοκρατίας, ήταν κυρίως φιλοδυτικές όσον αφορά την πολιτική και οικονομική ιδεολογία τους και την εξωτερική τους πολιτική. Υπήρχαν μερικές εξαιρέσεις, όπως η Αλγερία και η Ινδονησία, όπου η ανεξαρτησία προέκυψε μετά από εθνικιστική επανάσταση. Ωστόσο, η μία μετά την άλλη, αυτές οι φιλοδυτικές κυβερνήσεις άρχισαν να δίνουν τη θέση τους σε κυβερνήσεις που ταυτίζονταν λιγότερο με τη Δύση ή ήταν εντελώς αντιδυτικές, όπως συνέβη στο Ιράκ, τη Λιβύη, την Υεμένη, τη Συρία, το Ιράν, το Σουδάν, το Λίβανο και το Αφγανιστάν. Αλλαγές προς τη ίδια κατεύθυνση, αν και λιγότερο θεαματικές, έγιναν και στην Τυνησία, την Ινδονησία και τη Μαλαισία. Οι δυο πιστοί ψυχροπολεμικοί στρατιωτικοί σύμμαχοι των ΗΠΑ, η Τουρκία και το Πακιστάν, αντιμετωπίζουν εσωτερικές ισλαμιστικές πιέσεις και οι δεσμοί τους με τη Δύση υποβάλλονται σε ολοένα και μεγαλύτερη δοκιμασία.

Το 1995, το μόνο μουσουλμανικό κράτος που ήταν ξεκάθαρα πιο φιλοδυτικό απ' ό,τι ήταν πριν από δέκα χρόνια, ήταν το Κουβέιτ. Οι στενοί φίλοι της Δύσης στο μουσουλμανικό κόσμο είναι τώρα το Κουβέιτ, η Σαουδική Αραβία και τα Εμιράτα του Κόλπου που εξαρτώνται από τη Δύση στρατιωτικά, και η Αίγυπτος και η Αλγερία που εξαρτώνται από αυτήν οικονομικά. Στο τέλος της δεκαετίας του 1980, τα κομμουνιστικά καθεστώτα της Ανατολικής Ευρώπης κατέρρευσαν όταν έγινε φανερό ότι η Σοβιετική Ένωση δεν μπορούσε άλλο να τους παρέχει οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη. Αν γινόταν το ίδιο φανερό ότι η Δύση δεν θα μπορούσε άλλο να συντηρεί αυτά τα δορυφορικά μουσουλμανικά καθεστώτα, τότε θα ήταν πιθανό τα καθεστώτα αυτά να υποστούν μια ανάλογη μοίρα.

Ο αυξανόμενος μουσουλμανικός αντιδυτικισμός βάδιζε παράλληλα με την αυξανόμενη ανησυχία της Δύσης για την "ισλαμική απειλή" που συνιστούν ειδικότερα οι μουσουλμάνοι εξτρεμιστές. Το Ισλάμ θεωρείται πηγή της διάδοσης των πυρηνικών όπλων, της τρομοκρατίας και, ειδικότερα στην Ευρώπη, πηγή των ανεπιθύμητων μεταναστών. Τις ανησυχίες αυτές τις ασπάζονται όχι μόνο η κοινή

γνώμη, αλλά και οι ηγέτες των δυτικών κρατών. Όταν, το Νοέμβριο του 1994, τέθηκε το ερώτημα αν η "Ισλαμική Αναβίωση" αποτελούσε απειλή για τα συμφέροντα των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή, το 61% από ένα δείγμα 35.000 Αμερικανών που ενδιαφέρονταν για την εξωτερική πολιτική απάντησε ναι, ενώ μόλις το 28% απάντησε όχι. Πριν από ένα χρόνο, ένα τυχαίο δείγμα Αμερικανών ρωτήθηκε ποιά χώρα αποτελεί το μεγαλύτερο κίνδυνο για τις ΗΠΑ και οι απαντήσεις ανέδειξαν το Ιράν, την Κίνα και το Ιράκ ως τις τρεις πιο επικίνδυνες χώρες. Κατά τον ίδιο τρόπο, όταν οι Αμερικανοί ρωτήθηκαν το 1994 ποιες είναι "οι σημαντικότερες απειλές" για τις ΗΠΑ, το 72% της κοινής γνώμης και το 69% των ηγετών απάντησαν "η διάδοση των πυρηνικών όπλων", και το 69% της κοινής γνώμης και 33% των ηγετών απάντησαν "η διεθνής τρομοκρατία". Και τα δυο αυτά προβλήματα σχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με το Ισλάμ. Επίσης, το 33% της κοινής γνώμης και το 39% των ηγετών θεωρούν απειλητική μια πιθανή επέκταση του ισλαμικού φονταμενταλισμού. Οι Ευρωπαίοι κρατούν παρόμοια στάση. Για παράδειγμα, την άνοιξη του 1991, 51% των Γάλλων είπαν ότι η πρωταρχική απειλή για τη Γαλλία ερχόταν από το νότο και μόνο 8% είπε ότι ερχόταν από την Ανατολή. Οι τέσσερις χώρες που οι Γάλλοι φοβούνται περισσότερο είναι όλες μουσουλμανικές: το Ιράκ με 92%, το Ιράν με 35%, η Λιβύη με 26% και η Αλγερία 22%. Οι πολιτικοί ηγέτες της Δύσης, συμπεριλαμβανομένων του Γερμανού καγκελάριου και του Γάλλου πρωθυπουργού, εξέφρασαν παρόμοιες ανησυχίες με τον γενικό γραμματέα του ΝΑΤΟ, που δήλωσε το 1995 ότι ο ισλαμικός φονταμενταλισμός είναι"τουλάχιστον τόσο επικίνδυνος για τη Δύση όσο ήταν και ο κομμουνισμός ". Ένα "υψηλόβαθμο στέλεχος" της κυβέρνησης Κλίντον τόνισε ότι το Ισλάμ αποτελεί αντίπαλο της Δύσησε παγκόσμιο επίπεδο.

Η απουσία μιας πραγματικής στρατιωτικής απειλής από την ανατολή, στρέφει τώρα τα σχέδια του ΝΑΤΟ προς πιθανές απειλές από το νότο. Το 1992, ένας αναλυτής του αμερικανικού στρατού παρατήρησε ότι "οι νότιες περιοχές αντικαθιστούν τώρα το λεγόμενο κεντρικό μέτωπο" και "γίνονται η νέα πρώτη γραμμή του ΝΑΤΟ." Για να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν αυτές τις απειλές που προέρχονται από το νότο, οι νότιες χώρες μέλη του ΝΑΤΟ, η Ιταλία, η Γαλλία, η Ισπανία και η Πορτογαλία ξεκίνησαν κοινό στρατιωτικό σχεδιασμό και ασκήσεις ενώ παράλληλα, ενημερώνουν τις κυβερνήσεις του Μαγκρέμπ, ώστε να μπορούν να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικότερα τους εξτρεμιστές ισλαμιστές. Αυτές οι απειλές αποτελούν, επίσης, και το επιχείρημα για την παρατεινόμενη αμερικανική στρατιωτική παρουσία στην Ευρώπη. Ένας Αμερικανός πρώην ανώτατος αξιωματούχος επεσήμανε ότι "μολονότι οι αμερικανικές στρατιωτικές δυνάμεις στην Ευρώπη δεν αποτελούν πανάκεια για τα προβλήματα που δημιουργεί το φονταμενταλιστικό Ισλάμ, αποτελούν πανίσχυρο πλεονέκτημα στο στρατιωτικό σχεδιασμό της περιοχής. Θυμάστε την επιτυχή ανάπτυξη των αμερικανικών, γαλλικών και βρετανικών δυνάμεων από την Ευρώπη στον Περσικό Κόλπο το 1990-91; Οι άνθρωποι που ζουν σε αυτές τις περιοχές δεν την ξεχνούν." Θα μπορούσε να είχε

προσθέσει, ότι το θυμούνται με τρόμο, πικρία και μίσος.

Με δεδομένες τις αντιλήψεις που επικρατούν στους μουσουλμάνους για τους δυτικούς, και αντιστρόφως, και με δεδομένη την άνοδο το ισλαμικού εξτρεμισμού, δεν μας εκπλήσσει το γεγονός ότι μετά την Ιρανική Επανάσταση το 1979, ένας οιονεί διαπολιτισμικός πόλεμος ξεκίνησε μεταξύ του Ισλάμ και της Δύσης. Είναι ένας οιονεί πόλεμος για τρεις λόγους. Πρώτον, το Ισλάμ δεν πολεμά συνολικά όλη τη Δύση. Δυο φονταμενταλιστικά κράτη (το Ιράν και το Σουδάν), τρία μη φονταμενταλιστικά κράτη (το Ιράκ, η Λιβύη και η Συρία) καθώς και πολλές ισλαμικές οργανώσεις που χρηματοδοτούνται από άλλες μουσουλμανικές χώρες, όπως η Σαουδική Αραβία, πολεμούν γενικά το Ισραήλ και τους Ισραηλινούς, τις ΗΠΑ και, κατά περιόδους, τη Βρετανία, τη Γαλλία και άλλες δυτικές χώρες και ομάδες. Δεύτερον, είναι ένας οιονεί πόλεμος γιατί, με εξαίρεση τον Πόλεμο του Κόλπου το 1990 - 1991, είναι ένας πόλεμος που χρησιμοποιεί περιορισμένα μέσα: τρομοκρατία, από τη μια μεριά, αεροπορική ισχύς και οικονομικές κυρώσεις, από την άλλη. Τρίτον, η βία, ενώ συνεχίζεται, δεν είναι διαρκής. Κατά διαλείμματα, η μία πλευρά προβαίνει σε κάποιες ενέργειες και η άλλη πλευρά αντιδρά. Ωστόσο, ένας οιονεί πόλεμος παραμένει πόλεμος. Ακόμα και αν εξαιρέσουμε τις εκατοντάδες Ιρακινών στρατιωτών και αμάχων που σκοτώθηκαν από τους δυτικούς βομβαρδισμούς τον Ιανουάριο και το Φεβρουάριο του 1991, οι θάνατοι και οι άλλες απώλειες αυτού πολέμου μπορούν να μετρηθούν σε χιλιάδες, ενώ σημειώνονται σχεδόν κάθε χρόνο από το 1979 και μετά. Πολύ περισσότεροι δυτικοί έχουν σκοτωθεί σε αυτόν τον πόλεμο παρά στον "πραγματικό" Πόλεμο του Κόλπου.

Επιπλέον, και οι δυο πλευρές αναγνωρίζουν ότι αυτή η σύγκρουση αποτελεί στην ουσία πόλεμο. Νωρίτερα, ο Χομεϊνί είχε διακηρύξει, και πολύ σωστά, ότι "το Ιράν βρίσκεται σε πόλεμο με τις ΗΠΑ", ενώ ο Καντάφι συχνά κηρύττει ιερό πόλεμο εναντίον της Δύσης. Με παρόμοιο τρόπο έχουν εκφραστεί και άλλοι μουσουλμάνοι ηγέτες εξτρεμιστικών ομάδων και κρατών. Από την πλευρά της Δύσης, οι ΗΠΑ έχουν χαρακτηρίσει εφτά χώρες ως "τρομοκρατικές", πέντε από τις οποίες είναι μουσουλμανικές (Ιράν, Ιράκ, Συρία, Λιβύη, Σουδάν). Η Κούβα και η Βόρεια Κορέα είναι οι άλλες δυο. Ο χαρακτηρισμός τρομοκρατικές χώρες σημαίνει ότι αυτές οι χώρες θεωρούνται εχθρικές, επειδή επιτίθενται εναντίον των ΗΠΑ και των συμμάχων τους με τα πιο αποτελεσματικά όπλα που διαθέτουν, και, συνεπώς, αναγνωρίζεται κατάσταση πολέμου με αυτές τις χώρες. Επανειλημμένως. Αμερικανοί αξιωματούχοι χαρακτηρίζουν αυτές τις χώρες ως "εκτός νόμου", "αντιδραστικές" και "κακοποιές" και συνεπώς τις τοποθετούν εκτός της πολιτισμένης διεθνούς τάξης, και ταυτόχρονα τις καθιστούν στόχους πολυμερών ή μονομερών αντεπιθέσεων. Η κυβέρνηση των ΗΠΑ κατηγόρησε τους βομβιστές του Κέντρου Παγκόσμιου Εμπορίου ότι είχαν την πρόθεση "να ξεκινήσουν ένα αντάρτικο των πόλεων εναντίον των ΗΠΑ" και ισχυρίστηκε ότι οι συνωμότες που κατηγορήθηκαν για τις βομβιστικές επιθέσεις στο Μανχάταν ήταν "στρατιώτες" σε έναν "πόλεμο" κατά των ΗΠΑ. Αν οι μουσουλμάνοι ισχυρίζονται ότι η Δύση

τους πολεμά και αν οι δυτικοί ισχυρίζονται ότι ισλαμικές ομάδες τους πολεμούν, είναι λογικό να συμπεράνουμε ότι κάτι που θυμίζει πόλεμο βρίσκεται σε εξέλιξη.

Σε αυτού του είδους τον πόλεμο, κάθε πλευρά εκμεταλλεύεται τα ισχυρά της σημεία και τις αδυναμίες της άλλης πλευράς. Από στρατιωτική άποψη, πρόκειται για έναν πόλεμο τρομοκρατίας εναντίον μιας αεροπορικής δύναμης. Αφοσιωμένοι και στρατευμένοι ισλαμιστές εκμεταλλεύονται τις ανοικτές κοινωνίες της Δύσης και τοποθετούν βόμβες σε αυτοκίνητα και επιλεγμένους στόχους. Οι επαγγελματίες στρατιωτικοί της Δύσης εκμεταλλεύονται τους αφύλακτους ουρανούς του Ισλάμ και ρίχνουν βόμβες σε επιλεγμένους στόχους. Οι ισλαμιστές σχεδιάζουν τη δολοφονία επιφανών δυτικών, ενώ οι ΗΠΑ συνωμοτούν για την ανατροπή των εξτρεμιστικών ισλαμιστικών καθεστώτων. Κατά τη διάρκεια δεκαπέντε ετών, από το 1980 ως το 1995, σύμφωνα με αμερικανικό υπουργείο Άμυνας, οι ΗΠΑ βρέθηκαν αναμεμειγμένες σε 17 στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον μουσουλμάνων στη Μέση Ανατολή. Εναντίον κανενός άλλου πολιτισμού δεν έγιναν ανάλογες αμερικανικές στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Μέχρι σήμερα, με μοναδική εξαίρεση τον Πόλεμο του Κόλπου, και οι δυο πλευρές έχουν διατηρήσει χαμηλά επίπεδα βίας και έχουν αποφύγει να ονομάσουν τις πράξεις βίας πράξεις πολέμου που απαιτούν άμεση και συνολική αντιμετώπιση. “Αν η Λιβύη διατάξει ένα από τα υποβρύχιά της να βουλιάξουν ένα αμερικανικό πλοίο της γραμμής”, σχολίασε το περιοδικό Economist, “τότε οι ΗΠΑ θα αντιμετώπιζαν την ενέργεια αυτή ως πολεμική και δεν θα απαιτούσαν απλώς την έκδοση του διοικητή του υποβρυχίου. Θεωρητικά, η βομβιστική ενέργεια εναντίον ενός αεροπλάνου της γραμμής από τις λυβικές μυστικές υπηρεσίες δεν διαφέρει από το παραπάνω παράδειγμα.” Παρόλα αυτά, οι συμμετέχοντες σε αυτό τον πόλεμο χρησιμοποιούν πολύ πιο βίαιες τακτικές από αυτές που χρησιμοποιούσαν οι ΗΠΑ εναντίον τις Σοβιετικής Ένωσης, και αντιστρόφως κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου. Με σπάνιες εξαιρέσεις, καμιά υπερδύναμη δεν σκότωσε σκόπιμα αμάχους ούτε κατέστρεψε στρατιωτικές εγκαταστάσεις της άλλης υπερδύναμης. Ωστόσο, στον οιονεί πόλεμο μεταξύ Δύσης και Ισλάμ, αυτό συμβαίνει επανειλημμένως.

Οι Αμερικανοί ηγέτες ισχυρίζονται ότι οι μουσουλμάνοι που μετέχουν στον οιονεί πόλεμο αποτελούν μικρή μειοψηφία και ότι η συντριπτική πλεοψηφία των μετριοπαθών μουσουλμάνων καταδικάζει αυτές τις πράξεις βίας. Αυτό μπορεί να είναι αλήθεια, αλλά δεν υπάρχουν στοιχεία που να το αποδεικνύουν. Διαμαρτυρίες κατά της αντιδυτικής βίας δεν σημειώνονται στις μουσουλμανικές χώρες. Οι μουσουλμανικές κυβερνήσεις, ακόμα και αυτές που είναι φιλικά διακείμενες στη Δύση, ακόμα και οι εξαρτημένες από αυτή, παραμένουν ιδιαίτερα σιωπηλές, όταν πρόκειται να καταδικάσουν τρομοκρατικές ενέργειες εναντίον της Δύσης. Από την άλλη μεριά, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και η κοινή γνώμη υποστηρίζουν γενικά τις πράξεις των ΗΠΑ για την αντιμετώπιση των μουσουλμάνων αντιπάλων τους και σχεδόν ποτέ δεν έχουν ασκήσει κριτική στις ΗΠΑ γι'αυτές. Αντι-

θέτως, κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις άσκησαν συχνά δριμύτατη κριτική για την πολιτική των ΗΠΑ έναντι της Σοβιετικής Ένωσης και του κομμουνισμού γενικότερα. Στις πολιτισμικές διαμάχες, όμως, σε αντίθεση με τις ιδεολογικές, οι συγγενείς υποστηρίζουν τους συγγενείς τους.

Το κύριο πρόβλημα της Δύσης δεν είναι ο ισλαμικός φονταμενταλισμός. Είναι το Ισλάμ, ένας διαφορετικός πολιτισμός, που οι άνθρωποί του είναι πεπεισμένοι για την ανωτερότητα της κουλτούρας τους και βασανίζονται από έμμονες ιδέες για την κατωτερότητα της δύναμής τους. Το πρόβλημα του Ισλάμ δεν είναι ούτε η CIA ούτε το αμερικανικό υπουργείο Άμυνας. Το πρόβλημα είναι η Δύση, ένας διαφορετικός πολιτισμός, που οι άνθρωποί του είναι πεπεισμένοι για την παγκοσμιότητα του πολιτισμού τους και πιστεύουν ότι η ανώτερη, αν και παρακμάζουσα, δύναμή τους τους υποχρεώνει να επεκτείνουν τον πολιτισμό αυτό σε όλο τον κόσμο. Αυτά είναι τα βασικά συστατικά που πυροδοτούν τις συγκρούσεις μεταξύ του Ισλάμ και της Δύσης.

ΑΣΙΑ, ΚΙΝΑ ΚΑΙ ΑΜΕΡΙΚΗ

Το καζάνι των πολιτισμών. Οι οικονομικές αλλαγές στην Ασία, και συγκεκριμένα στην Ανατολική Ασία, αποτελούν τις σημαντικότερες, ίσως, εξελίξεις σε όλο τον κόσμο στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1990, αυτή η οικονομική εξέλιξη προκάλεσε μια οικονομική ευφορία μεταξύ πολλών παρατηρητών, που είδαν την Ανατολική Ασία, και ολόκληρη την περιοχή του Ειρηνικού, να συνδέεται με συνεχώς αναπτυσσόμενα εμπορικά δίκτυα που θα διασφάλιζαν την ειρήνη και την αρμονία μεταξύ των λαών της περιοχής. Αυτή η αισιοδοξία στηριζόταν στην αρκετά αμφίβολη υπόθεση ότι οι εμπορικές συναλλαγές αποτελούν σημαντικό παράγοντα ειρήνης. Ωστόσο, αυτό δεν συμβαίνει. Η οικονομική ανάπτυξη γεννά πολιτική αστάθεια στην εσωτερική πολιτική των χωρών αλλά και στις εξωτερικές τους σχέσεις, μεταβάλλοντας την ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των χωρών και των περιφερειών. Οι οικονομικές σχέσεις φέρνουν τους ανθρώπους σε επαφή. Δεν τους κάνουν, όμως, να συμφωνούν. Ιστορικά, οι οικονομικές επαφές οδήγησαν συχνά στην ευρύτερη συνειδητοποίηση των διαφορών μεταξύ των λαών και πολλές φορές προκάλεσαν αμοιβαίους φόβους. Το εμπόριο προκαλεί συγκρούσεις αλλά φέρνει και κέρδη. Αν επαναληφθεί η εμπειρία του παρελθόντος, τότε η λαμπερή Ασία της οικονομικής ανάπτυξης θα οδηγήσει σε μια σκοτεινή Ασία αστάθειας και σύγκρουσης.

Η οικονομική ανάπτυξη της Ασίας και η αυξανόμενη αυτοπεποίθηση των ασιατικών κοινωνιών αναστατώνουν τις διεθνείς σχέσεις με τρεις τουλάχιστον τρόπους. Πρώτον, η οικονομική ανάπτυξη διευκολύνει τα ασιατικά κράτη να επεκτείνουν τη στρατιωτική τους δύναμη, προωθεί την αβεβαιότητα για το μέλλον των σχέσεων αυτών των χωρών και φέρνει στο προσκήνιο προβλήματα και αντιπαραθέσεις που είχαν αποσιωπηθεί κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου, αυξάνοντας έτσι την πιθανότητα μιας σύγκρουσης αλλά και την αστάθεια στην

ευρύτερη περιοχή. Δεύτερον, η οικονομική ανάπτυξη αυξάνει την ένταση του ανταγωνισμού μεταξύ των ασιατικών κοινωνιών και της Δύσης, αλλά κυρίως των ΗΠΑ. Ενισχύει, επίσης, την ικανότητα των ασιατικών κοινωνιών να υπερισχύσουν σε αυτό τον ανταγωνισμό. Τρίτον, η οικονομική ανάπτυξη της μεγαλύτερης δύναμης της Ασίας αυξάνει την κινέζικη επιρροή στην περιοχή και, συνεπώς, την πιθανότητα η Κίνα να διεκδικήσει εκ νέου την παραδοσιακή της ηγεμονία στην Ανατολική Ασία και, ως εκ τούτου, να επιβάλλει σε άλλα κράτη να "συνασπιστούν μαζί της" και να προσαρμοστούν σε αυτές τις εξελίξεις ή να "προσπαθήσουν να εξισορροπήσουν" και να περιορίσουν την κινέζικη επιρροή.

Κατά τη διάρκεια των πολλών αιώνων δυτικής υπεροχής, οι σημαντικές διεθνείς σχέσεις ήταν αυτές που διαδραματίζονταν μεταξύ των ισχυρότερων δυτικών δυνάμεων και, συμπληρωματικά σε κάποιο βαθμό, της Ρωσίας του 18ου αιώνα και μετά της Ιαπωνίας του 20ού αιώνα. Η Ευρώπη αποτελούσε το κυρίαρχο πεδίο σύγκρουσης και συνεργασίας των μεγάλων δυνάμεων. Ακόμα και κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου, αυτή η πρωταρχική γραμμή αναμέτρησης των υπερδυνάμεων βρισκόταν στην καρδιά της Ευρώπης. Στο βαθμό που οι σημαντικές διεθνείς σχέσεις του μεταψυχροπολεμικού κόσμου καθορίζονται από σπουδαίες εδαφικές κατακτήσεις, τότε οι περιοχές της Ασίας και ειδικότερα της Ανατολικής Ασίας είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Η Ασία είναι το καζάνι των πολιτισμών. Η Ανατολική Ασία και μόνο περιλαμβάνει κοινωνίες που ανήκουν σε έξι διαφορετικούς πολιτισμούς- τον ιαπωνικό, το σινικό, τον ορθόδοξο, το βουδιστικό, τον ισλαμικό και το δυτικό - ενώ η Νότια Ασία προσθέτει τον ινδουϊστικό. Τα κράτη πυρήνες τεσσάρων πολιτισμών, η Ιαπωνία, η Κίνα, η Ρωσία και οι ΗΠΑ, είναι και οι κύριοι πρωταγωνιστές στα δρώμενα της Ανατολικής Ασίας. Η Νότια Ασία έχει ως κράτος πυρήνα την Ινδία, ενώ η Ινδονησία αποτελεί μια αναδυόμενη μουσουλμανική δύναμη. Επιπλέον, η Ανατολική Ασία περιλαμβάνει διάφορες μέσου επιπέδου δυνάμεις με αυξανόμενη οικονομική επιρροή, όπως η Νότια Κορέα, η Ταϊβάν, η Μαλαισία και ενδεχομένως ένα ισχυρό Βιετνάμ. Το αποτέλεσμα είναι ένα αρκετά περίπλοκο σχήμα διεθνών σχέσεων, το οποίο μπορεί να συγκριθεί με πολλούς τρόπους με τα σχήματα που υπήρχαν στην Ευρώπη το 18ο και το 19ο αιώνα, τα οποία και χαρακτηρίζονταν από τη ρευστότητα και την αμφιβολία των πολύπλοκων καταστάσεων.

Η πολλαπλή δύναμη και πολυπολιτισμικότητα της Ανατολικής Ασίας την διαφοροποιούν από την Ευρώπη. Οι οικονομικές και πολιτικές διαφορές ενισχύουν αυτή την αντίθεση. Όλες οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης είναι σταθερές δημοκρατίες, έχουν οικονομίες της αγοράς και βρίσκονται σε υψηλά επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης. Στα μέσα της δεκαετίας 1990, η Ανατολική Ασία περιλαμβάνει μια σταθερή δημοκρατία, αρκετές καινούργιες και ασταθείς δημοκρατίες, τέσσερις από τις πέντε κομμουνιστικές δικτατορίες που απέμειναν στον κόσμο, επίσης, στρατιωτικές ή προσωπικές δικτατορίες και μονοκομματικά απολυταρχικά συστήματα. Τα επίπεδα της οικονομικής ανάπτυξης ποικίλλουν, από τα επίπεδα

της Ιαπωνίας και της Σιγκαπούρης έως τα επίπεδα της Βόρειας Κορέας και του Βιετνάμ. Υπάρχει μια γενική τάση προς την οικονομία της αγοράς και προς τα οικονομικά ανοίγματα, αλλά τα διάφορα οικονομικά συστήματα εξακολουθούν να κινούνται σε ευρύ φάσμα, από την ελεγχόμενη οικονομία της Βόρειας Κορέας, έως τον κρατικό έλεγχο με ιδιωτικές πρωτοβουλίες ή το laissez-faire του Χογκ Κογκ.

Ως ένα βαθμό, η κινέζικη ηγεμονία έφερε περιστασιακή τάξη στην περιοχή, αλλά δεν υφίσταται διεθνής κοινωνία (με τη βρετανική έννοια του όρου) στην Ανατολική Ασία, όπως υπήρχε στη Δυτική Ευρώπη. Στα τέλη του 20ού αιώνα, η Ευρώπη συνδέεται με ένα εξαιρετικά πυκνό και πολύπλοκο σύστημα διεθνών θεσμών: την Ευρωπαϊκή Ένωση, το ΝΑΤΟ, τη Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση, το Συμβούλιο της Ευρώπης, τον Οργανισμό για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη και άλλους. Η Ανατολική Ασία που δεν διαθέτει συγκρίσιμους θεσμούς, εκτός ίσως από τον ASEAN, που, όμως, δεν περιλαμβάνει μεγάλες δυνάμεις, έχει μείνει πίσω σε θέματα ασφαλείας, ενώ μόλις τώρα αρχίζει να κινείται προς τις πιο πρωτόγονες μορφές οικονομικής ολοκλήρωσης. Στη δεκαετία 1990, άρχισε να λειτουργεί ο οργανισμός APEC, που περιλαμβάνει τις περισσότερες χώρες του Ειρηνικού, αλλά είναι ασθενέστερος του ASEAN. Κανένας άλλος σημαντικός και πολυμερής οργανισμός δεν συγκεντρώνει τις ισχυρές ασιατικές χώρες.

Σε αντίθεση με τη Δυτική Ευρώπη, τα σπέρματα των αντιπαραθέσεων μεταξύ των κρατών της Ανατολικής Ασίας είναι άφθονα. Δύο ευρέως αναγνωρισμένα ως επικίνδυνα σημεία αφορούν τη Νότια και Βόρεια Κορέα, αφενός, και την Κίνα και την Ταϊβάν, αφετέρου. Ωστόσο, αυτά αποτελούν ψυχροπολεμικά υπολείμματα. Οι ιδεολογικές διαφορές έχουν ολοένα και λιγότερη σημασία σήμερα. Το 1995, οι σχέσεις της Κίνας και της Ταϊβάν έχουν βελτιωθεί σημαντικά, ενώ κάποιες επαφές έχουν αρχίσει να αναπτύσσονται μεταξύ της Νότιας και Βόρειας Κορέας. Βέβαια, η πιθανότητα να εμπλακούν οι Κορεάτες σε πόλεμο μεταξύ τους υπάρχει, αλλά είναι μικρή. Η πιθανότητα, όμως, να εμπλακούν οι Κινέζοι σε πόλεμο μεταξύ τους είναι μεγαλύτερη, αλλά ακόμα σχετικά περιορισμένη, εκτός αν οι Ταϊβανέζοι απαρνηθούν την κινεζική τους ταυτότητα και ιδρύσουν την ανεξάρτητη Δημοκρατία της Ταϊβάν. Ένα κινεζικό στρατιωτικό έγγραφο ανέφερε επιδοκιμαστικά ένα στρατηγό που είπε ότι "πρέπει να υπάρχουν όρια στις διαμάχες μεταξύ μελών της ίδιας οικογένειας." Παρόλο που ένα ξέσπασμα βίας ανάμεσα στη Νότια και Βόρεια Κορέα και ανάμεσα στη Κίνα και την Ταϊβάν παραμένει πιθανό, με το πέρασμα του χρόνου είναι πιθανότερο ότι οι πολιτισμικές ομοιότητες θα αμβλύνουν αυτήν την προοπτική.

Στην Ανατολική Ασία, οι αντιπαραθέσεις που κληροδοτήθηκαν από τον ψυχρό πόλεμο συμπληρώνονται και αντικαθιστώνται από άλλες πιθανές αντιπαραθέσεις, που αντικατοπτρίζουν παλιές αντιζηλίες και καινούργιες οικονομικές σχέσεις. Στις αρχές της δεκαετίας 1990, οι αναλύσεις που έγιναν για την ασφάλεια της Ανατολικής Ασίας ανέφεραν αυτή την περιοχή ως "επικίνδυνη γειτονιά", ως

"ώριμη για αντιζηλίες" και ως περιοχή που βρίθει "αρκετών ψυχρών πολέμων" και "οδηγεί στο μέλλον" σε εμπόλεμες καταστάσεις και αστάθεια. Σε αντίθεση με τη Δυτική Ευρώπη, η Ανατολική Ασία στην δεκαετία 1990 μαστίζεται από άλυτες εδαφικές διεκδικήσεις, οι σημαντικότερες των οποίων περιλαμβάνουν τις διαφορές μεταξύ Ρωσίας και Ιαπωνίας για τα βόρεια νησιά, μεταξύ Κίνας, Βιετνάμ, Φιλιππίνων και ενδεχομένως άλλων ασιατικών κρατών για τον έλεγχο της Νότιας Κινεζικής Θάλασσας. Αν και οι διαφορές για τα σύνορα της Κίνας με τη Ρωσία και την Ινδία υποχώρησαν στα μέσα της δεκαετίας 1990, μπορεί να προβάλλουν εκ νέου ή ακόμα μπορεί να εμφανιστούν πάλι οι αξιώσεις της Κίνας στη Μογγολία. Στο Μιντανάο, στο Ανατολικό Τιμόρ, στο Θιβέτ, στη νότια Ταϊλάνδη και στη Μιανμάρ επικρατούν εξεγέρσεις ή και αποσχιστικά κινήματα, που, στις περισσότερες περιπτώσεις, υποστηρίζονται από το εξωτερικό. Επιπλέον, μολονότι στη δεκαετία 1990 επικρατεί ειρήνη μεταξύ των κρατών της Ανατολικής Ασίας, κατά τη διάρκεια των τελευταίων πενήντα χρόνων έγιναν μεγάλοι πόλεμοι στην Κορέα και το Βιετνάμ. Επίσης, η κεντρική δύναμη της Ασίας, η Κίνα, πολέμησε τους Αμερικανούς και σχεδόν όλους τους γείτονές της, συμπεριλαμβανομένων των Κορεατών, των Βιετναμέζων, των Κινέζων Εθνικιστών, των Ρώσων και των Θιβετιανών. Το 1993, μια ανάλυση του κινεζικού στρατού επεσήμανε οκτώ περιφερειακά σημεία που απειλούν τη στρατιωτική ασφάλεια της Κίνας, ενώ η Κεντρική Κινεζική Στρατιωτική Επιτροπή συμπέραινε ότι γενικά η εικόνα της ασφάλειας της Ανατολικής Ασίας είναι "πολύ μακάβρια." Μετά από πολλούς αιώνες συγκρούσεων, η Ευρώπη είναι πλέον ειρηνική και η προοπτική ενός πολέμου είναι αδιανόητη. Στην Ανατολική Ασία, όμως, δεν είναι. Όπως είπε και ο Ααρόν Φρήντμπεργκ, το παρελθόν της Ευρώπης μπορεί να γίνει το μέλλον της Ασίας.

Ο οικονομικός δυναμισμός, οι εδαφικές συγκρούσεις, οι αντιζηλίες που αναβιώνουν και η πολιτική αστάθεια προκάλεσαν σημαντική άνοδο των στρατιωτικών δαπανών στην Ανατολική Ασία καθώς, και αύξηση της στρατιωτικής της δύναμης στις δεκαετίες 1980 και 1990. Εκμεταλλευόμενες τον καινούργιο τους πλούτο και το μορφωμένο πληθυσμό τους, οι κυβερνήσεις της Ανατολικής Ασίας αντικατέστησαν μεγάλους, φτωχά εξοπλισμένους στρατούς "χωρικών" με μικρότερες και πιο επαγγελματικές και τεχνολογικά εξελιγμένες στρατιωτικές δυνάμεις. Καθώς μεγαλώνει η αμφιβολία όσον αφορά την έκταση της αμερικανικής δέσμευσης στην Ανατολική Ασία, οι χώρες της σκοπεύουν να στηρίζονται στρατιωτικά στον εαυτό τους. Και ενώ τα ανατολικοασιατικά κράτη συνεχίζουν να εισάγουν σημαντικές ποσότητες όπλων από τις ΗΠΑ, την Ευρώπη και την πρώην Σοβιετική Ένωση, προτιμούν να εισάγουν την τεχνολογία εκείνη που θα τα διευκολύνει να παράγουν στην χώρα τους υπερσύγχρονα αεροσκάφη, πυραύλους και ηλεκτρονικό εξοπλισμό. Η Ιαπωνία και τα σινικά κράτη - η Κίνα, η Ταϊβάν, η Σιγκαπούρη και η Νότια Κορέα - έχουν ιδιαίτερα υπερσύγχρονες βιομηχανίες όπλων. Η παραθαλάσσια γεωγραφική θέση της Ανατολικής Ασίας έκανε τις χώρες τους να δώσουν έμφαση στην ανάπτυξη των αεροπορικών και ναυτικών δυνάμεων. Το

αποτέλεσμα είναι ότι τα έθνη που δεν διέθεταν στο παρελθόν την απαραίτητη στρατιωτική δύναμη για να πολεμήσουν το ένα το άλλο, τώρα τη διαθέτουν. Αυτοί οι στρατιωτικοί εξοπλισμοί δεν πραγματοποιήθηκαν με διαφάνεια και, ως εκ τούτου, προκάλεσαν μεγαλύτερη καχυποψία και αβεβαιότητα. Σε μια κατάσταση αλλαγής του συσχετισμού δυνάμεων, κάθε κυβέρνηση αναγκαστικά, και δικαίως, διερωτάται : "Σε δέκα χρόνια από σήμερα, ποιος θα είναι ο εχθρός μου και ποιος, αν υπάρχει κανένας, ο φίλος μου;"

Ασιατικοαμερικανικοί ψυχροί πόλεμοι Στα τέλη της δεκαετίας 1980 και στις αρχές της δεκαετίας 1990, οι σχέσεις μεταξύ των ΗΠΑ και των ασιατικών χωρών, με εξαίρεση το Βιετνάμ, έγιναν ιδιαίτερα ανταγωνιστικές, ενώ η ικανότητα των ΗΠΑ να υπερισχύει σε αυτές τις αντιπαραθέσεις μειώθηκε. Αυτές οι τάσεις παρατηρήθηκαν συγκεκριμένα σε σχέση με τις ισχυρότερες δυνάμεις της Ανατολικής Ασίας, την Ιαπωνία και την Κίνα. Οι Αμερικανοί, από τη μια πλευρά, οι Κινέζοι και οι Ιάπωνες, από την άλλη, έκαναν λόγο για ψυχρούς πολέμους που διαδραματίζονταν μεταξύ των χωρών τους. 22 Αυτές οι τάσεις ξεκίνησαν με την κυβέρνηση Μπους και ενισχύθηκαν με την κυβέρνηση Κλίντον. Στα μέσα της δεκαετίας 1990, οι σχέσεις των ΗΠΑ με την Ιαπωνία και την Κίνα, στην καλύτερη περίπτωση, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως "τεταμένες". Και, δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια προοπτική βελτίωσης. *

Στις αρχές της δεκαετίας 1990, οι σχέσεις των ΗΠΑ με την Ιαπωνία οξύνθηκαν. Μερικά από τα σημεία τριβής υπήρξαν ο ρόλος της Ιαπωνίας στον Πόλεμο του Κόλπου, η αμερικανική παρουσία στην Ιαπωνία, η ιαπωνική αντίληψη σε σχέση

* Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι, τουλάχιστον στις ΗΠΑ, επικρατεί σύγχυση ως προς την ορολογία που αφορά τις σχέσεις μεταξύ δυο χωρών. "Καλές" σχέσεις θεωρούνται οι φιλικές σχέσεις συνεργασίας. "Κακές" είναι οι εχθρικές, ανταγωνιστικές σχέσεις. Η χρήση αυτών των όρων συνδυάζει δύο πολύ διαφορετικές παραμέτρους: τη φιλικότητα έναντι της εχθρότητας, και το επιθυμητό έναντι του μη επιθυμητού. Αυτό αντικατοπτρίζει την παράξενη αμερικανική υπόθεση ότι η αρμονία στις διεθνείς σχέσεις είναι πάντα καλή, ενώ η διαμάχη είναι πάντα κακή. Ωστόσο, η ταύτιση των καλών σχέσεων με τις φιλικές σχέσεις είναι σωστή μόνο όταν η διαμάχη δεν είναι επιθυμητή. Οι περισσότεροι Αμερικανοί πιστεύουν ότι ήταν "καλό" που η κυβέρνηση Μπους έκανε τις σχέσεις των ΗΠΑ με το Ιράκ "κακές" με το να κηρύξει πόλεμο στο Ιράκ για την εισβολή στο Κουβέιτ. Για να αποφύγω τη σύγχυση για το αν "καλές" σχέσεις σημαίνει επιθυμητές ή αρμονικές, και "κακές" σχέσεις σημαίνει ανεπιθύμητες ή εχθρικές, θα χρησιμοποιήσω τους όρους "καλές" και "κακές" σχέσεις για να ονομάσω τις επιθυμητές ή τις ανεπιθύμητες σχέσεις, αντίστοιχα. Οι Αμερικανοί με ενδιαφέρον, αν όχι με αμηχανία, επιδοκιμάζουν τις αντιπαραθέσεις και τον ανταγωνισμό στην κοινωνία τους μεταξύ διαφορετικών απόψεων παρατάξεων, ομάδων και κλάδων της κυβέρνησης και του επιχειρηματικού κόσμου. Το γιατί, όμως, οι Αμερικανοί θεωρούν καλές τις διαμάχες μέσα στην ίδια τους την κοινωνία και κακές τις διαμάχες μεταξύ διαφορετικών κοινωνιών, είναι ένα πολύ ενδιαφέρον ερώτημα που, όμως, από όσο γνωρίζω, κανείς δεν έχει αναλύσει μέχρι σήμερα.

με την αμερικανική πολιτική για τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Κίνα και σε άλλες χώρες, η ιαπωνική συμμετοχή σε ειρηνευτικές αποστολές και, το σημαντικότερο από όλα, οι οικονομικές τους σχέσεις και κυρίως το εμπόριο. Οι αναφορές και των δυο χωρών σε εμπορικούς πολέμους ήταν συχνές. Οι Αμερικανοί αξιωματούχοι, κυρίως της κυβέρνησης Κλίντον, απαιτούσαν ολοένα και περισσότερες υποχωρήσεις από την Ιαπωνία. Οι Ιάπωνες αξιωματούχοι αντέδρασαν δυναμικά σε αυτές τις αξιώσεις. Κάθε καινούργια εμπορική διαμάχη ήταν ολοένα και πιο δύσκολο να επιλυθεί. Το Μάρτιο του 1994, για παράδειγμα, ο πρόεδρος Κλίντον, υπέγραψε μια απόφαση που του έδωσε μεγαλύτερη εξουσία να εφαρμόζει αυστηρότερες εμπορικές κυρώσεις στην Ιαπωνία, πράγμα που προκάλεσε φυσικά θυελλώδεις αντιδράσεις όχι μόνο από τους Ιάπωνες, αλλά και από τους επικεφαλής της GATT, του κυριότερου παγκόσμιου εμπορικού οργανισμού. Λίγο αργότερα, η Ιαπωνία απάντησε με ένα "αποδοκιμαστικό χτύπημα" στην πολιτική των ΗΠΑ, ενώ οι ΗΠΑ απάντησαν εξαπολύοντας "επίσημες κατηγορίες" ότι η Ιαπωνία μεροληπτεί απέναντι στις αμερικανικές εταιρίες στη διανομή των κυβερνητικών συμβολαίων. Την άνοιξη του 1995, η κυβέρνηση Κλίντον απείλησε με την επιβολή δασμών 100% επί της αξίας στα ιαπωνικά αυτοκίνητα πολυτελείας. Τελικά, λίγο πριν ισχύσει το μέτρο, μια επιμέρους συμφωνία απέτρεψε την εφαρμογή του. Όλα έδειχναν ότι το φαινόμενο του εμπορικού πολέμου μεταξύ των δυο χωρών βρισκόταν σε εξέλιξη. Στα μέσα του 1990, η οξύτητα είχε φτάσει σε τέτοιο βαθμό, ώστε σημαντικοί Ιάπωνες πολιτικοί να αμφισβητούν τη στρατιωτική παρουσία των ΗΠΑ στην Ιαπωνία.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η κοινή γνώμη κάθε μιας από τις δυο χώρες άρχισε να διάκειται ολοένα και λιγότερο ευνοϊκά απέναντι στην άλλη. Το 1985, το 87% των Αμερικανών δήλωνε ότι είχε φιλική διάθεση απέναντι στην Ιαπωνία. Ως το 1990, όμως, αυτό το ποσοστό έπεσε στο 67%, ενώ το 1993 έπεσε στο 50%. Επίσης, τα δύο τρίτα των Αμερικανών δήλωσαν ότι προσπαθούσαν να αποφεύγουν την αγορά ιαπωνικών προϊόντων. Αντίστοιχα, το 1985, το 73% των Ιαπώνων χαρακτήριζε τις σχέσεις της χώρας τους με τις ΗΠΑ φιλικές. Το 1993, όμως, το 64% τις χαρακτήριζε εχθρικές. Το 1991 ήταν η κρίσιμη καμπή για την απομάκρυνση της κοινής γνώμης από το μεταψυχροπολεμικό μοντέλο. Εκείνη τη χρονιά και οι δυο χώρες άλλαξαν γνώμη όσον αφορά το αν η Σοβιετική Ένωση αποτελεί τον πρωταρχικό εχθρό τους. Για πρώτη φορά οι Αμερικανοί θεώρησαν ότι η Ιαπωνία αποτελεί μεγαλύτερο κίνδυνο απ' ό,τι η Σοβιετική Ένωση για την ασφάλεια της χώρας τους, και η Ιαπωνία για πρώτη φορά θεώρησε ότι οι ΗΠΑ αποτελούν μεγαλύτερο κίνδυνο απ' ό,τι η Σοβιετική Ένωση για την ασφάλεια της δικιάς τους χώρας.

Οι αλλαγές στη συμπεριφορά της κοινής γνώμης συνδέονται άμεσα με τις αλλαγές στις αντιλήψεις της ελίτ. Στις ΗΠΑ εμφανίστηκε μια σημαντική ομάδα ακα-

δημαϊκών, διανοούμενων και πολιτικών που τόνιζε τις πολιτιστικές και δομικές διαφορές μεταξύ των δύο χωρών και την ανάγκη να ακολουθήσουν οι ΗΠΑ μια σκληρή γραμμή στην αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων με την Ιαπωνία. Η εικόνα της Ιαπωνίας από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τις μη μυθιστορηματικές εκδόσεις και τα λαϊκά αναγνώσματα άρχισε να γίνεται ιδιαίτερα υποτιμητική. Παράλληλα, εμφανίστηκε στην Ιαπωνία μια νέα γενιά πολιτικών ηγετών που δεν είχε εμπειρία της αμερικανικής δύναμης κατά τη διάρκεια του δεύτερου παγκόσμιου πόλεμου ούτε της αγαθής διάθεσής της μετά τον πόλεμο, οι οποίοι υπερηφανεύονται για την ιαπωνική οικονομική επιτυχία και είναι διατεθειμένοι να αντισταθούν στις αμερικανικές αξιώσεις, σε αντίθεση με τους προκατόχους τους που δεν μπόρεσαν. Αυτοί οι Ιάπωνες "αντιστασιακοί" αποτελούν το πανομοιότυπο των Αμερικανών "ρεβιζιονιστών". Και στις δυο χώρες, οι υποψήφιοι στις εκλογές ανακάλυψαν ότι, υποστηρίζοντας μια σκληρή γραμμή στο ζήτημα των αμερικανοϊαπωνικών σχέσεων, κερδίζουν την εμπιστοσύνη των ψηφοφόρων.

Στα τέλη της δεκαετίας 1980 και στις αρχές της δεκαετίας 1990, οι σχέσεις των ΗΠΑ με την Κίνα έγιναν επίσης ανταγωνιστικές. Οι αντιπαραθέσεις των δύο χωρών, είχε πει ο Ντεγκ Ξιαοπίγκ το Σεπτέμβριο του 1991, συνιστούν ένα "νέο ψυχρό πόλεμο". Αυτή η φράση αναφερόταν πολύ συχνά στον κινέζικο τύπο. Τον Αύγουστο του 1995, το κυβερνητικό πρακτορείο ειδήσεων εκτίμησε ότι "σινοαμερικανικές σχέσεις βρίσκονται στο χαμηλότερο σημείο από τότε που οι δύο χώρες συνήψαν διπλωματικές σχέσεις το 1979." Οι Κινέζοι αξιωματούχοι κατήγγειλαν την υποτιθέμενη ανάμειξη των Αμερικανών στις υποθέσεις της Κίνας. "Θα πρέπει να τονίσουμε", ανέφερε ένα έγγραφο της κυβέρνησης, "ότι από τότε που οι ΗΠΑ έγιναν η μοναδική υπερδύναμη, προσπαθούν να δημιουργήσουν μια νέας μορφής ηγεμονία και πολιτική εξουσίας. Επίσης, η δύναμή τους εξασθενεί, και υπάρχουν περιορισμοί σε αυτά που μπορούν να πράξουν." Ο πρόεδρος Ζιάγκ Ζεμίν δήλωσε τον Αύγουστο του 1995 ότι "οι εχθρικές δυνάμεις της Δύσης δεν έχουν εγκαταλείψει ούτε για μια στιγμή τα σχέδιά τους να επιβάλλουν το δυτικό πολιτισμό και να "διχάσουν" τη χώρα μας." Το 1995, αναφέρθηκε ότι υπήρχε ευρύτερη συμφωνία μεταξύ των Κινέζων ηγετών και μελετητών ότι οι ΗΠΑ προσπαθούσαν "να διασπάσουν την Κίνα εδαφικά, να την υπονομεύσουν πολιτικά, να την αναχαιτίσουν στρατιωτικά και να την εξουδετερώσουν οικονομικά."

Υπήρχαν στοιχεία για όλες αυτές τις κατηγορίες. Οι ΗΠΑ επέτρεψαν στον πρόεδρο Λη της Ταϊβάν να επισκεφθεί τις ΗΠΑ, πούλησαν εκατόν πενήντα F-16 στην Ταϊβάν, αναγνώρισαν το Θιβέτ ως "κατεχόμενη περιοχή", κατήγγειλαν την Κίνα για την καταπάτηση των ανθρώπινων δικαιωμάτων, στέρησαν από το Πεκίνο τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2000, εξομάλυναν τις σχέσεις τους με το Βιετνάμ, κατηγόρησαν την Κίνα για την εξαγωγή τμημάτων χημικών όπλων στο Ιράν, επέβαλαν εμπορικές κυρώσεις στην Κίνα για την πώληση πυραυλικού εξοπλισμού στο Πακιστάν και απείλησαν την Κίνα με την επιβολή επιπρόσθετων κυρώσεων για διάφορα οικονομικά ζητήματα και, ταυτόχρονα, απέκλεισαν την

ένταξη της Κίνας στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου. Η μία πλευρά κατηγορούσε την άλλη για κακοπιστία: σύμφωνα με τους Αμερικανούς, η Κίνα παραβίασε διάφορες συμφωνίες για τις εξαγωγές πυραύλων, για τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας και τη χρησιμοποίηση εργατικού δυναμικού από τις φυλακές. Σύμφωνα με τους Κινέζους, οι ΗΠΑ παραβίασαν τις συμφωνίες όσον αφορά τον πρόεδρο Λη, του επέτρεψαν την είσοδο και παρέδωσαν εξελιγμένα μαχητικά αεροσκάφη στην Ταϊβάν.

Οι στρατιωτικοί κύκλοι στην Κίνα αποτελούσαν τη σημαντικότερη ομάδα που ήταν ιδιαίτερα ανταγωνιστική απέναντι στις ΗΠΑ και που, όπως φαινόταν, πίεζε συστηματικά την κυβέρνηση να πάρει σκληρότερα μέτρα σε βάρος των ΗΠΑ. Τον Ιούνιο του 1993, εκατό Κινέζοι στρατηγοί έστειλαν ένα γράμμα στον Ντεγκ, με το οποίο διαμαρτύρονταν για την “παθητική” πολιτική της κυβέρνησης απέναντι στις ΗΠΑ καθώς και για την αποτυχία της να αντισταθεί στις προσπάθειες των ΗΠΑ να “εκβιάσουν” την Κίνα. Το φθινόπωρο εκείνου του χρόνου, ένα εμπιστευτικό έγγραφο της κινέζικης κυβέρνησης εξηγούσε τους στρατιωτικούς λόγους της διαμάχης με τις ΗΠΑ: “Επειδή Κίνα και οι ΗΠΑ διαφωνούν από το παρελθόν όσον αφορά την ιδεολογία, τα κοινωνικά συστήματα και την εξωτερική τους πολιτική, θα αποδειχτεί αδύνατο και στο μέλλον να καλυτερεύσουν οι σινοαμερικανικές σχέσεις.” Εφόσον οι Αμερικανοί πιστεύουν ότι η Ανατολική Ασία θα αποτελέσει “την καρδιά της παγκόσμιας οικονομίας (...) δεν μπορούν να ανεχτούν έναν ισχυρό αντίπαλο σε αυτή την περιοχή.” Μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας 1990, οι Κινέζοι αξιωματούχοι αλλά και ο τύπος αναφέρονταν τακτικά στις ΗΠΑ ως εχθρική δύναμη.

Ο αυξανόμενος ανταγωνισμός μεταξύ των ΗΠΑ και της Κίνας προερχόταν, εν μέρει, από την εσωτερική πολιτική κάθε χώρας. Όπως και με την περίπτωση της Ιαπωνίας, οι ενημερωμένοι Αμερικανοί είχαν διχαστεί. Μερικά πρόσωπα του κατεστημένου έκαναν λόγο για μια εποικοδομητική σχέση με διευρυμένες οικονομικές σχέσεις και με την Κίνα στην ονομαζόμενη κοινότητα των εθνών. Άλλοι έδιναν έμφαση στην απειλή που αποτελούν οι Κινέζοι για τα αμερικανικά συμφέροντα, υποστηρίζοντας ότι η διαλλακτική στάση απέναντι στην Κίνα είχε αρνητικά αποτελέσματα, και πρότειναν μια πολιτική σκληρής αναχαίτισης. Το 1993, οι Αμερικανοί κατέταξαν την Κίνα στη δεύτερη θέση, μετά το Ιράν, στον κατάλογο των χωρών που αποτελούν το μεγαλύτερο κίνδυνο για τις ΗΠΑ. Πολύ συχνά η αμερικανική πολιτική προσπαθεί, αφενός, να κάνει κάποιες συμβολικές κινήσεις, όπως η επίσκεψη του Λη στο Πανεπιστήμιο Κορνέλ και η συνάντηση του Κλίντον με τον Δαλάι Λάμα, που εξόργισαν τους Κινέζους, αφετέρου, οδηγεί την κυβέρνηση να θυσιάσει τις ανησυχίες για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο βωμό των οικονομικών συμφερόντων, όπως συνέβη με την επέκταση της ρήτρας του πλέον ευνοούμενου κράτους. Από την πλευρά της, η κινέζικη κυβέρνηση χρειαζόταν έναν καινούργιο εχθρό για να στηρίξει τον κινεζικό εθνικισμό και να νομιμοποιήσει την εξουσία της. Καθώς η μάχη της διαδοχής συνεχιζόταν επί

μακρόν, η πολιτική επιρροή του στρατού αυξήθηκε. Ο πρόεδρος Ζιάγκ και οι άλλοι υποψήφιοι της μετά τον Ντεγκ εποχής δεν είχαν την πολυτέλεια να δείχνουν χαλαρότητα στην προώθηση των κινέζικων συμφερόντων.

Μέσα σε μια δεκαετία οι σχέσεις των ΗΠΑ με την Ιαπωνία και την Κίνα "χειροτέρευσαν". Αυτή η μεταβολή των αμερικανοασιατικών σχέσεων υπήρξε τόσο ευρεία και αφορούσε τόσο διαφορετικά ζητήματα, ώστε να φαίνεται σχεδόν αδύνατο να αναζητήσουμε τις αιτίες στις επιμέρους αντιπαραθέσεις για τα ανταλλακτικά αυτοκινήτων, τις πωλήσεις φωτογραφικών μηχανών ή την ύπαρξη στρατιωτικών βάσεων, από τη μια πλευρά, και στις αμφιλεγόμενες φυλακίσεις, τη μεταφορά όπλων ή την πνευματική πειρατεία από την άλλη. Επιπλέον, ήταν φανερό ότι τα αμερικανικά συμφέροντα δεν εξυπηρετούνταν με την ταυτόχρονη χειροτέρευση των σχέσεων με τις δυο μεγαλύτερες ασιατικές χώρες. Οι βασικοί κανόνες της διπλωματίας και της πολιτικής της εξουσίας υπαγορεύουν την προσπάθεια των ΗΠΑ να στρέψουν την μια χώρα εναντίον της άλλης ή, τουλάχιστον, να βελτιώσουν τις σχέσεις τους με τη μια χώρα, εφόσον οι σχέσεις τους με την άλλη επιδεινωθούν. Ωστόσο, αυτό δεν συνέβη. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, λειτούργησαν κάποιοι γενικότεροι παράγοντες που συνέβαλαν στην όξυνση των σχέσεων μεταξύ των ΗΠΑ και των δυο ασιατικών δυνάμεων, ενώ, ταυτόχρονα, καθιστούσαν ολοένα και δυσκολότερη την επίλυση των προβλημάτων που προέκυπταν. Αυτό το γενικό φαινόμενο οφείλεται σε γενικές αιτίες.

Πρώτον, στην αυξημένη αλληλεπίδραση ΗΠΑ και ασιατικών κοινωνιών, που με τη μορφή εκτεταμένων τηλεπικοινωνιών, εμπορίου, επενδύσεων καθώς και μιας γενικότερης γνώσης της άλλης χώρας, πολλαπλασίασε τα ζητήματα στα οποία τα συμφέροντα των δυο πλευρών θα μπορούσαν να συγκρουστούν. Και πράγματι έτσι συνέβη. Αυτή η αυξημένη αλληλεπίδραση μετέτρεψε σε απειλητικές τις συνήθειες και τις πεποιθήσεις της άλλης κοινωνίας, που από μακριά φαίνονταν ακίνδυνα εξωτικές. Δεύτερον, στη σοβιετική απειλή κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1950, που οδήγησε στην αμερικανοϊαπωνικό σύμφωνο αμοιβαίας ασφάλειας. Η αύξηση της σοβιετικής δύναμης στην δεκαετία του 1970 οδήγησε στη σύναψη διπλωματικών σχέσεων μεταξύ των ΗΠΑ και της Κίνας το 1979, καθώς και στην ad hoc, ειδική, συνεργασία μεταξύ των δυο χωρών για την προώθηση του κοινού τους συμφέροντος, δηλαδή της εξουδετέρωσης της σοβιετικής απειλής. Το τέλος του ψυχρού πολέμου απομάκρυνε αυτό το κοινό συμφέρον των ΗΠΑ και των ασιατικών δυνάμεων, αλλά δεν το αντικατέστησε με κάποιο άλλο. Στο προσκήνιο ήρθαν άλλα ζητήματα, στα οποία υπήρχε σύγκρουση συμφερόντων. Τρίτον, στην οικονομική ανάπτυξη των ανατολικοασιατικών χωρών, που άλλαξε την ισορροπία δυνάμεων μεταξύ αυτών και των ΗΠΑ. Οι Ασιάτες, όπως έχουμε δει, άρχισαν ολοένα και περισσότερο να επιβεβαιώνουν την εμπιστοσύνη στις αξίες και τους θεσμούς τους καθώς και στην ανωτερότητα της κουλτούρας τους έναντι της δυτικής. Αντιθέτως, οι Αμερικανοί, κυρίως μετά την νίκη τους στον ψυχρό πόλεμο, είχαν την τάση να υποθέτουν ότι οι αξίες και οι θεσμοί τους

έχουν παγκόσμια εφαρμογή και, επίσης, ότι είχαν ακόμα τη δύναμη να καθορίζουν την εξωτερική και εσωτερική πολιτική των ασιατικών κοινωνιών.

Αυτό το αλλαγμένο διεθνές τοπίο έφερε στο προσκήνιο τις θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ του ασιατικού και του αμερικανικού πολιτισμού. Γενικά, τα ήθη του Κομφουκιανισμού που ισχύουν σε πολλές ασιατικές κοινωνίες, τονίζουν τις αξίες της εξουσίας, της ιεραρχίας, της υποταγής των ατομικών δικαιωμάτων και συμφερόντων, τη σημασία της συναίνεσης, της αποφυγής της αντιπαράθεσης, του να "σώζω τα προσχήματα" και της ανωτερότητας του κράτους έναντι της κοινωνίας, και της κοινωνίας έναντι του ατόμου. Επιπλέον, οι Ασιάτες έχουν την τάση να σκέφτονται την εξέλιξη των κοινωνιών τους με βάση τους αιώνες και τις χιλιετίες και να τονίζουν την προτεραιότητα των μακροπρόθεσμων κερδών. Αυτές οι απόψεις βρίσκονται σε αντίθεση με τις κυρίαρχες αμερικανικές πεποιθήσεις της ελευθερίας, της ισότητας, της δημοκρατίας και του ατομικισμού, καθώς και με την τάση των Αμερικάνων, να δυσπιστούν απέναντι στην κυβέρνηση, να εναντιώνονται στην εξουσία, να την ελέγχουν, να ενθαρρύνουν τον συναγωνισμό, να θεωρούν ιερά τα ανθρώπινα δικαιώματα και να ξεχνούν το παρελθόν, να αγνοούν το μέλλον και να εστιάζουν την προσοχή τους στη μεγιστοποίηση των άμεσων κερδών. Συνεπώς, οι πηγές της σύγκρουση βρίσκονται στις θεμελιώδεις διαφορές που υπάρχουν στην κοινωνία και στην κουλτούρα.

Αυτές οι διαφορές έχουν συγκεκριμένες συνέπειες στις σχέσεις μεταξύ των ΗΠΑ και των ισχυρών ασιατικών κοινωνιών. Οι διπλωμάτες έχουν καταβάλει μεγάλες προσπάθειες για να επιλύσουν την αμερικανική αντιπαράθεση με την Ιαπωνία ως προς τα οικονομικά θέματα και ειδικότερα όσον αφορά το εμπορικό πλεόνασμα της Ιαπωνίας και την αντίστασή της στα αμερικανικά προϊόντα και τις επενδύσεις. Οι αμερικανοϊαπωνικές εμπορικές διαπραγματεύσεις απέκτησαν πολλά από τα χαρακτηριστικά των ψυχροπολεμικών αμερικανοσοβετικών διαπραγματεύσεων για τον έλεγχο των εξοπλισμών. Από το 1995 δε και μετά, οι αμερικανοϊαπωνικές εμπορικές διαπραγματεύσεις έχουν φέρει λιγότερα αποτελέσματα, επειδή αυτές οι αντιπαραθέσεις προέρχονται από τις θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ των δυο οικονομιών και ειδικότερα λόγω της μοναδικής φύσης της ιαπωνικής οικονομίας εν συγκρίσει με τις υπόλοιπες βιομηχανικές χώρες. Οι εισαγωγές της Ιαπωνίας σε βιομηχανικά προϊόντα ανέρχονται στο 3,1% του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος, ενώ ο μέσος όρος των άλλων βιομηχανικών χωρών είναι 7,4%. Επίσης, οι άμεσες ξένες επενδύσεις στην Ιαπωνία αποτελούν το 0,7% του Εγχώριου Προϊόντος, ενώ για τις ΗΠΑ το ποσοστό αυτό είναι 28,6% για την Ευρώπη 38,5 %. Η Ιαπωνία υπήρξε η μοναδική βιομηχανική χώρα στις αρχές του 1990 που ο προϋπολογισμός της είχε πλεόνασμα.

Γενικά, η ιαπωνική οικονομία δεν λειτουργεί με τον τρόπο που υπαγορεύουν οι υποτιθέμενοι παγκόσμιοι νόμοι των δυτικών οικονομιών. Η εύκολη υπόθεση των δυτικών οικονομολόγων στη δεκαετία 1980 ότι η υποτίμηση του δολαρίου θα μείωνε το εμπορικό πλεόνασμα της Ιαπωνίας, αποδείχτηκε λάθος. Αν και η Συμφω-

νία της Πλάζας το 1985 διόρθωσε το έλλειμμα του αμερικανικού εμπορίου ως προς την Ευρώπη, δεν είχε αντίστοιχο αποτέλεσμα με το έλλειμμα ως προς την Ιαπωνία. Καθώς η ισοτιμία του γιέν ήταν κάτω από εκατό ανά δολάριο, το ιαπωνικό εμπορικό πλεόνασμα παρέμεινε υψηλό και μάλιστα αυξήθηκε. Με αυτό τον τρόπο οι Ιάπωνες μπόρεσαν να διατηρήσουν σκληρό νόμισμα αλλά και εμπορικό πλεόνασμα. Η δυτική οικονομική σκέψη τείνει να θεωρεί ότι υπάρχει μια αντιστρόφως ανάλογη σχέση μεταξύ της ανεργίας και του πληθωρισμού. Πιστεύεται ότι ένα ποσοστό ανεργίας σημαντικά κάτω του 5% προκαλεί πληθωριστικές πιέσεις. Ωστόσο, για πολλά χρόνια η Ιαπωνία είχε ποσοστό ανεργίας κατά μέσο όρο στο 3% και πληθωρισμό κατά μέσο όρο 1,5%. Στη δεκαετία 1990, Αμερικανοί και Ιάπωνες οικονομολόγοι κατόρθωσαν να αντιληφθούν τις βασικές διαφορές των δύο οικονομικών συστημάτων. Μια μελέτη συμπέρανε ότι το εξαιρετικό χαμηλό επίπεδο εισαγωγών βιομηχανικών προϊόντων στην Ιαπωνία "δεν μπορεί να εξηγηθεί με τους συνηθισμένους οικονομικούς παράγοντες." "Η ιαπωνική οικονομία δεν ακολουθεί τη δυτική λογική", ισχυρίστηκε ένας άλλος αναλυτής, "ανεξάρτητα από τις δυτικές προβλέψεις, και αυτό γιατί απλώς δεν είναι μια δυτική ελεύθερη οικονομία της αγοράς. Οι Ιάπωνες (...) έχουν εφεύρει ένα είδος οικονομίας που λειτουργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να ανατρέπει τις δυνατότητες πρόβλεψης των δυτικών παρατηρητών."

Τι είναι, άραγε, εκείνο που μπορεί να εξηγήσει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της ιαπωνικής οικονομίας; Μεταξύ των ισχυρότερων βιομηχανικών χωρών, η ιαπωνική οικονομία είναι η μοναδική επειδή είναι η μόνη μη δυτική. Η ιαπωνική κοινωνία και κουλτούρα διαφέρει από τη δυτική, και κυρίως από την αμερικανική. Αυτές οι διαφορές έχουν τονιστεί σε διάφορες σοβαρές συγκριτικές μελέτες της Ιαπωνίας και των ΗΠΑ. Η επίλυση των οικονομικών προβλημάτων μεταξύ της Ιαπωνίας και των ΗΠΑ εξαρτάται από τις θεμελιώδεις αλλαγές στη φύση της μιας ή και των δυο οικονομιών, που, με τη σειρά τους, εξαρτώνται από τις βασικές αλλαγές στην κοινωνία και την κουλτούρα της μιας ή και των δυο χωρών. Αυτές οι αλλαγές είναι αδύνατο να συμβούν. Οι κοινωνίες και η κουλτούρα μπορούν να αλλάξουν. Αυτό συνήθως είναι αποτέλεσμα σοβαρών και τραυματικών συμβάντων: η ολοκληρωτική ήττα στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο μετέτρεψε δυο από τις πιο μιλιταριστικές χώρες του κόσμου σε δυο από τις πιο ειρηνικές. Ωστόσο, είναι απίθανο οι ΗΠΑ ή η Ιαπωνία να επιβάλλουν μια οικονομική Χιροσίμα η μια στην άλλη. Η οικονομική ανάπτυξη μπορεί να αλλάξει θεαματικά την κοινωνική δομή και την κουλτούρα μιας χώρας, όπως συνέβη στην Ισπανία στις αρχές της δεκαετίας 1950 και στα τέλη της δεκαετίας 1970. Μπορεί, πράγματι, η οικονομική ευημερία να μετατρέψει την Ιαπωνία σε καταναλωτική κοινωνία, σαν τις ΗΠΑ. Μάλιστα, στα τέλη της δεκαετίας 1980, οι άνθρωποι στην Ιαπωνία και στις ΗΠΑ ισχυρίζονταν ότι η χώρα τους θα έπρεπε να μοιάσει περισσότερο στην άλλη χώρα. Κατά ένα τρόπο, η αμερικανοϊαπωνική συμφωνία Πρωτοβουλιών για τα Διαρθρωτικά Εμπόδια προωθούσε τέτοιες προσπάθειες. Η αποτυχία, όμως,

αυτής της πρωτοβουλίας, καθώς και άλλων παρόμοιων, αποδεικνύει πόσο βαθιά είναι ριζωμένες στην κουλτούρα κάθε κοινωνίας οι οικονομικές διαφορές.

Αν και οι αντιπαραθέσεις μεταξύ των ΗΠΑ και της Ασίας πηγάζουν από πολιτιστικές διαφορές, το αποτέλεσμα αυτών των αντιπαραθέσεων αντικατοπτρίζει τις μεταβαλλόμενες σχέσεις εξουσίας μεταξύ των ΗΠΑ και της Ασίας. Οι ΗΠΑ πέτυχαν κάποιες νίκες σε αυτές τις διαμάχες, αλλά η Ασία πέτυχε περισσότερες, ενώ η αλλαγή στην ισορροπία δυνάμεων επιδείνωσε ακόμα περισσότερο τις αντιπαραθέσεις. Οι ΗΠΑ περίμεναν ότι οι ασιατικές κυβερνήσεις θα τις αποδέχονταν ως ηγέτη της "διεθνούς κοινότητας" και θα εφάρμοζαν τις δυτικές αρχές και αξίες στις κοινωνίες τους. Οι Ασιάτες, από την άλλη πλευρά, όπως είπε και ο υφυπουργός Άμυνας Ουίνστον Λόρντ, "ήταν ιδιαίτερα υπερήφανοι για τα επιτεύγματά τους" και περίμεναν να έχουν ίση μεταχείριση, ενώ είχαν την τάση να θεωρούν τις ΗΠΑ " διεθνή νταντά, αν όχι τύραννο." Αναγκαιότητες, όμως, βαθιά ριζωμένες στην αμερικάνικη κοινωνία παρακινούν τις ΗΠΑ, πράγματι, να συμπεριφέρονται σαν νταντά, αν όχι σαν τύραννο, στις διεθνείς σχέσεις και, ως εκ τούτου, οι αμερικανικές προσδοκίες να βρίσκονται συνέχεια σε σύγκρουση με τις ασιατικές. Για πολλά ζητήματα οι Ασιάτες ηγέτες έμαθαν να λένε όχι στους Αμερικανούς συναδέλφους τους και καμιά φορά το διατύπωναν, με ευγενικό ασιατικό τρόπο, σε διάφορες παραλλαγές του "στρίβετε". Η συμβολική κρίσιμη καμπή των αμερικανοϊαπωνικών σχέσεων ήταν αυτή που ένας Ιάπωνας αξιωματούχος αποκάλεσε "πρώτο σιδηροδρομικό δυστύχημα", το οποίο συνέβη το Φεβρουάριο του 1994, όταν ο πρωθυπουργός Μοριχίρο Χοσοκάβα απέρριψε την απαίτηση του προέδρου Κλίντον να τεθούν ποσοτικοί στόχοι στις ιαπωνικές εισαγωγές αμερικανικών βιομηχανικών προϊόντων. "Δεν θα μπορούσαμε ποτέ να φανταστούμε ότι κάτι τέτοιο θα συνέβαινε, ακόμα και πριν από ένα χρόνο", δήλωσε ένας άλλος Ιάπωνας αξιωματούχος. Ένα χρόνο αργότερα, ο υπουργός Εξωτερικών της Ιαπωνίας υπογράμμισε αυτή την αλλαγή στις σχέσεις της χώρας του με τις ΗΠΑ δηλώνοντας ότι, σε μια εποχή οικονομικού ανταγωνισμού μεταξύ εθνών και περιοχών, τα εθνικά συμφέροντα της Ιαπωνίας ήταν σημαντικότερα από την "απλή ταύτισή" της με τη Δύση.

Η σταδιακή προσαρμογή των ΗΠΑ στη μεταβαλλόμενη ισορροπία δυνάμεων αντικατοπτρίστηκε στην πολιτική τους απέναντι στην Ασία στην δεκαετία 1990. Πρώτον, αποδεχόμενες ότι δεν είχαν την θέληση ή και την ικανότητα να ασκήσουν πίεση στις ασιατικές κοινωνίες, οι ΗΠΑ διαχώρισαν τα ζητήματα στα οποία θα μπορούσαν να ασκήσουν κάποια μορφή πίεσης, από τα ζητήματα στα οποία αντιμετώπιζαν αντιπαραθέσεις. Αν και ο Κλίντον είχε διακηρύξει ότι το ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελούσε την κύρια προτεραιότητα της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής έναντι της Κίνας, το 1994 ανταποκρίθηκε στις πιέσεις των Αμερικανών, Ταϊβανών και άλλων επιχειρηματιών και αποσύνδεσε τα ανθρώπινα δικαιώματα από τα οικονομικά θέματα εγκαταλείποντας τις προσπάθειες να προσφέρει την αμερικανική υπηκοότητα ως μοχλό άσκησης επιρροής

στην κινεζική συμπεριφορά προς τους διαφωνούντες. Παράλληλα, η κυβέρνηση αποσύνδεσε σαφέστατα την πολιτική ασφαλείας έναντι της Ιαπωνίας, όπου ενδεχομένως θα μπορούσε να ασκήσει κάποια πίεση, από τα εμπορικά και οικονομικά ζητήματα στα οποία υπάρχουν αντιπαραθέσεις. Κατ' αυτό τον τρόπο, οι ΗΠΑ παρέδωσαν τα όπλα που θα μπορούσαν να είχαν χρησιμοποιήσει για τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Κίνα και τις εμπορικές συναλλαγές με την Ιαπωνία.

Δεύτερον, οι ΗΠΑ επανειλημμένως ακολούθησαν το δρόμο της αναμενόμενης αμοιβαιότητας με τα ασιατικά κράτη, κάνοντας υποχωρήσεις και προσδοκώντας ότι και οι Ασιάτες θα κάνουν ανάλογα βήματα. Αυτές οι υποχωρήσεις δικαιολογούνταν επίσης από την ανάγκη να διατηρηθεί μια "εποικοδομητική επαφή" ή "διάλογος" με τις ασιατικές χώρες. Ωστόσο, τις περισσότερες φορές οι ασιατικές χώρες ερμήνευαν τις αμερικανικές παραχωρήσεις ως ένδειξη αδυναμίας και θεωρούσαν ότι μπορούσαν να απορρίψουν ακόμα περισσότερες αμερικανικές απαιτήσεις. Αυτό το μοντέλο ισχύει κυρίως σε σχέση με την Κίνα, η οποία απάντησε στην αμερικανική αποσύνδεση της ρήτρας του μάλλον ευνοούμενου κράτους από οποιουσδήποτε όρους με ένα νέο και εντατικό γύρο παραβιάσεων των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Επειδή οι ΗΠΑ έχουν την τάση να ταυτίζουν τις "καλές" σχέσεις με τις "φιλικές", βρίσκονται σε δυσχερή θέση σε σύγκριση με τις ασιατικές κοινωνίες, οι οποίες ταυτίζουν τις "καλές" σχέσεις με τις σχέσεις που τους αποφέρουν τα μεγαλύτερα κέρδη. Οι Ασιάτες δεν θεωρούν ότι πρέπει να ανταποκριθούν στις αμερικανικές παραχωρήσεις, αλλά ότι πρέπει να τις εκμεταλλευτούν.

Τρίτον, ένα άλλο μοντέλο αναπτύχθηκε, μέσα από επαναλαμβανόμενες συγκρούσεις, μεταξύ ΗΠΑ και Ιαπωνίας όσον αφορά τα εμπορικά ζητήματα. Οι ΗΠΑ διατύπωναν κάποιες αξιώσεις και απειλούσαν ότι, αν δεν ικανοποιηθούν, τότε θα προχωρήσουν σε κυρώσεις. Ακολουθούσαν παρατεταμένες διαπραγματεύσεις και, λίγο πριν επιβληθούν κυρώσεις, ανακοινωνόταν κάποια συμφωνία. Γενικά, οι συμφωνίες ήταν διατυπωμένες με τέτοια ασάφεια, ώστε και οι ΗΠΑ να ισχυρίζονται ότι νίκησαν, αλλά και η Ιαπωνία μπορούσε να διαλέξει αν θα εφάρμοζε ή όχι τη συμφωνία. Έτσι, όλα επέστρεφαν στην προηγούμενη κατάσταση. Με παρόμοιο τρόπο ενεργούσαν και οι Κινέζοι· συμφωνούσαν θεωρητικά με διάφορες δηλώσεις των Αμερικανών για τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα πνευματικά δικαιώματα ή τη διάδοση των όπλων, αλλά στην πράξη τις ερμήνευαν τελείως διαφορετικά από τις ΗΠΑ και συνέχιζαν την προηγούμενη πολιτική τους.

Αυτές οι διαφορές στην κουλτούρα και η μεταβαλλόμενη ισορροπία δυνάμεων μεταξύ Ασίας και Αμερικής ενθάρρυναν τις ασιατικές χώρες να υποστηρίξουν η μια την άλλη στις αντιπαραθέσεις τους με τις ΗΠΑ. Για παράδειγμα, το 1994 σχεδόν όλες οι ασιατικές χώρες "από την Αυστραλία ως τη Μαλαισία και τη Νότια Κορέα" υποστήριξαν την Ιαπωνία στην εναντίωσή της στις αμερικανικές απαιτήσεις για ποσοτικούς στόχους στις εισαγωγές. Παρομοίως, οι ασιατικές χώρες υποστήριξαν την Κίνα όσον αφορά την εφαρμογή της ρήτρας του μάλλον ευνοούμενου κράτους. Ο πρωθυπουργός της Ιαπωνίας Χοσοκάβα, ως επικεφαλής αυτής

της κίνησης συμπαράστασης, ισχυρίστηκε ότι η δυτική αντίληψη για τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν μπορεί να "εφαρμοστεί τυφλά" στην Ασία, ενώ ο πρωθυπουργός της Σιγκαπούρης Λη Κουάν Γιου προειδοποίησε τις ΗΠΑ ότι, αν εξακολουθούσαν να πιέζουν την Κίνα, "τότε θα διαπίστωναν ότι είναι μόνες τους στον Ειρηνικό." Σε άλλη μια επίδειξη αλληλεγγύης, οι Ασιάτες, οι Αφρικανοί και άλλοι υποστήριξαν τον Ιάπωνα υποψήφιο και όχι τον υποψήφιο της Δύσης κατά την εκλογή προέδρου του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, ενώ αργότερα η Ιαπωνία προώθησε τον υποψήφιο της Νότιας Κορέας ως πρόεδρο του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και όχι τον υποψήφιο των ΗΠΑ, πρώην πρόεδρο του Μεξικού, Κάρλος Σαλίνας. Αναμφισβήτητα, τα στοιχεία δείχνουν ότι στην δεκαετία 1990 οι χώρες της Ανατολικής Ασίας στα θέματα της περιοχής του Ειρηνικού και του υπόλοιπου κόσμου έβρισκαν κοινά στοιχεία με τις άλλες ασιατικές χώρες και όχι με τις ΗΠΑ.

Το τέλος του ψυχρού πολέμου, η αυξανόμενη αλληλεπίδραση μεταξύ Ασίας και Αμερικής και η σχετική πτώση της αμερικανικής δύναμης αποκάλυψαν τη σύγκρουση μεταξύ των πολιτισμών των ΗΠΑ, της Ιαπωνίας και των άλλων ασιατικών χωρών και επέτρεψαν στις τελευταίες να αντισταθούν στις αμερικανικές πιέσεις. Η ανάδυση της Κίνας αποτέλεσε θεμελιώδη πρόκληση για τις ΗΠΑ. Οι αντιπαραθέσεις των ΗΠΑ με την Κίνα αφορούσαν ένα ευρύ πεδίο ζητημάτων, όπως οικονομικά προβλήματα, ανθρώπινα δικαιώματα, Θιβέτ, Ταϊβάν, Νότια Κινεζική Θάλασσα και διάδοση των όπλων. Οι ΗΠΑ και η Κίνα δεν μοιράζονται κοινούς στόχους σχεδόν σε κανένα σημαντικό ζήτημα. Οι διαφορές υπερισχύουν. Όπως και στην περίπτωση της Ιαπωνίας, αυτές οι διαμάχες πηγάζουν σε μεγάλο βαθμό από τους διαφορετικούς πολιτισμούς των δυο χωρών. Επιπλέον, οι αντιπαραθέσεις με την Κίνα αφορούν και θέματα δύναμης. Η Κίνα είναι απρόθυμη να δεχτεί την αμερικανική ηγεμονία ή ηγεσία στον κόσμο και οι ΗΠΑ είναι απρόθυμες να δεχτούν την κινεζική ηγεμονία στην Ασία. Για διακόσια χρόνια περίπου οι ΗΠΑ προσπάθησαν να αποτρέψουν την εμφάνιση μιας συντριπτικά ισχυρής δύναμης στην Ευρώπη. Για εκατό χρόνια περίπου, ξεκινώντας με την λεγόμενη πολιτική των "Ανοικτών Θυρών" προς την Κίνα, οι ΗΠΑ προσπάθησαν να κάνουν το ίδιο στην Ανατολική Ασία. Για να το κατορθώσουν αυτό έχουν πολεμήσει σε δυο παγκόσμιους πόλεμους και σε έναν ψυχρό πόλεμο εναντίον της Αυτοκρατορικής Γερμανίας, της Ναζιστικής Γερμανίας, της Αυτοκρατορικής Ιαπωνίας, της Σοβιετικής Ένωσης και της Κομμουνιστικής Κίνας. Αυτό το αμερικανικό ενδιαφέρον παραμένει και στις μέρες μας, και μάλιστα επιβεβαιώθηκε από τους προέδρους Ρήγκαν και Μπους. Η εμφάνιση της Κίνας ως κυρίαρχης περιφερειακής δύναμης στην Ανατολική Ασία, αν συνεχιστεί, αμφισβητεί αυτό το κεντρικό αμερικανικό ενδιαφέρον. Η αιτία της αντιπαράθεσης μεταξύ των ΗΠΑ και της Κίνας βρίσκεται στην διαφορετική τους αντίληψη για το ποιό θα είναι το μέλλον της ισορροπίας δυνάμεων στην Ανατολική Ασία.

Η κινεζική ηγεμονία: εξισορρόπηση και συνασπισμός. Με έξι πολιτισμούς, δεκα-

οκτώ χώρες, γοργά αναπτυσσόμενες οικονομίες και σημαντικές πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές διαφορές στις κοινωνίες της, η Ανατολική Ασία θα μπορούσε να αναπτύξει οποιοδήποτε από τα διάφορα πρότυπα διεθνών σχέσεων στις αρχές του 21ου αιώνα. Πιθανώς, ένας εξαιρετικά πολύπλοκος συνδυασμός σχέσεων συνεργασίας και αντιπαραθέσεων θα μπορούσε να εμφανιστεί και να εμπλέξει τις περισσότερες από τις μεγάλες και μεσαίες δυνάμεις της περιοχής. Ή, ακόμα, θα μπορούσε να διαμορφωθεί μια μεγάλη δύναμη, ένα πολύπλευρο διεθνές σύστημα με την Κίνα, την Ιαπωνία, τις Ηνωμένες Πολιτείες, τη Ρωσία και πιθανώς την Ινδία να προσπαθούν να εξισορροπήσουν και να ανταγωνιστούν η μία την άλλη. Επίσης, στην πολιτική σκηνή της Ανατολικής Ασίας θα μπορούσε να επικρατήσει μια σταθερή, διπολική αντιπαλότητα μεταξύ της Κίνας και της Ιαπωνίας ή μεταξύ της Κίνας και των Ηνωμένων Πολιτειών, με τις υπόλοιπες χώρες να συμπαρατάσσονται με τη μια ή την άλλη πλευρά, ή να επιλέγουν την ουδετερότητα. Ή, πιθανώς, η πολιτική στην Ανατολική Ασία θα μπορούσε να επιστρέψει στο παραδοσιακό της μονοπολικό πρότυπο με την ιεραρχία της δύναμης να ξεκινάει από το Πεκίνο. Αν η Κίνα διατηρήσει τα υψηλά της επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης στον 21ο αιώνα και την ενότητά της στην μετά τον Ντεγκ εποχή και δεν καταρρεύσει εξαιτίας ανταγωνισμών διαδοχής, είναι πιθανό να προσπαθήσει να πραγματοποιήσει το τελευταίο από αυτά τα ενδεχόμενα. Το αν θα επιτύχει, εξαρτάται από τις αντιδράσεις των άλλων παικτών στο πολιτικό παιχνίδι δύναμης της Ανατολικής Ασίας.

Η ιστορία της Κίνας, ο πολιτισμός της, οι παραδόσεις της, το μέγεθός της και ο οικονομικός δυναμισμός της την ωθούν να αναλάβει μια ηγεμονική θέση στην Ανατολική Ασία. Αυτός ο στόχος είναι φυσικό αποτέλεσμα της γοργής οικονομικής της ανάπτυξης. Όλες οι άλλες μεγάλες δυνάμεις, η Βρετανία και η Γαλλία, η Γερμανία και η Ιαπωνία, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Σοβιετική Ένωση, επιδόθηκαν σε μια εξωτερική επέκταση, σε έντονες διεκδικήσεις και στον ιμπεριαλισμό, γνωρίσματα που συμπίπτουν χρονικά ή ακολουθούν αμέσως μια περίοδο ταχείας εκβιομηχάνισης και οικονομικής ανάπτυξης. Δεν υπάρχει λόγος να πιστεύει κανείς ότι η απόκτηση οικονομικής και στρατιωτικής δύναμης από την Κίνα δεν θα έχει παρόμοια αποτελέσματα. Για δυο χιλιάδες χρόνια η Κίνα ήταν η επικρατούσα δύναμη στην Ανατολική Ασία. Οι Κινέζοι τώρα προβάλλουν όλο και περισσότερο την πρόθεσή τους να ανακτήσουν αυτόν τον ιστορικό ρόλο και να θέσουν τέλος στην επί έναν αιώνα και πλέον ταπείνωση και υποταγή τους στη Δύση και στην Ιαπωνία, που άρχισαν με τη βρετανική επιβολή της Συνθήκης του Νανκίν το 1842.

Στα τέλη της δεκαετίας 1980, η Κίνα άρχισε να μετατρέπει τους αυξανόμενους οικονομικούς πόρους της σε στρατιωτική δύναμη και πολιτική επιρροή. Αν η οικονομική της ανάπτυξη συνεχιστεί, αυτή η μετατροπή θα πάρει μεγάλες διαστάσεις. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, κατά το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας 1980 οι στρατιωτικές δαπάνες της Κίνας μειώνονταν. Μεταξύ του 1988 και του 1993, όμως, διπλασιάστηκαν με βάση τις τρέχουσες τιμές, ενώ η πραγματική τους

αξία αυξήθηκε κατά 50%. Μια αύξηση 21% στις δαπάνες αυτές προγραμματιζόταν για το 1995. Οι υπολογισμοί για τις στρατιωτικές δαπάνες των Κινέζων για το 1993 ποικίλλουν από 22 δις. σε 37 δισ. δολάρια, σύμφωνα με τις επίσημες ισοτιμίες συναλλάγματος και φτάνουν έως και 90 δισ. δολάρια σε πραγματική αγοραστική αξία. Στα τέλη της δεκαετίας 1980, η Κίνα επανασχεδίασε τη στρατιωτική της στρατηγική, μεταβάλλοντας τις θέσεις της· αντί της άμυνας σε περίπτωση εισβολής κατά τη διάρκεια πολέμου με τη Σοβιετική Ένωση, κύριο μέλημά της τώρα είναι μια τοπική στρατηγική που δίνει έμφαση στην προβολή ισχύος. Πάντα στο πλαίσιο αυτής της μεταβολής, η Κίνα άρχισε να αναπτύσσει τη ναυτική της δύναμη, να αποκτά εκσυγχρονισμένα μαχητικά αεροσκάφη μεγαλύτερης εμβέλειας, να αναπτύσσει δυνατότητες ανεφοδιασμού αεροσκαφών εν πτήσει και έφτασε στο σημείο να αποφασίσει τη ναυπήγηση ενός αεροπλανοφόρου. Η Κίνα, επίσης, έχει αναπτύξει μια αμοιβαία ωφέλιμη σχέση αγοράς όπλων με τη Ρωσία.

Η Κίνα βρίσκεται καθ' οδόν προς την επίτευξη του στόχου της, να γίνει, δηλαδή, η επικρατούσα δύναμη στην Ανατολική Ασία. Η οικονομική ανάπτυξη της Ανατολικής Ασίας προσανατολίζεται ολοένα και περισσότερο προς την Κίνα, τροφοδοτούμενη από τη γοργή ανάπτυξη της ενδοχώρας και των τριών άλλων κινεζικών κρατών, με δεδομένο τον κεντρικό ρόλο που διαδραματίζουν οι Κινέζοι στην ανάπτυξη της οικονομίας της Ταϊλάνδης, της Μαλαισίας, της Ινδονησίας και των Φιλιππίνων. Περισσότερο απειλητικό είναι το γεγονός ότι η Κίνα γίνεται όλο και πιο απαιτητική όσον αφορά τις διεκδικήσεις της στη Νότια Κινεζική Θάλασσα· ιδρύει τη βάση της στα νησιά Παρασέλ, πολεμάει εναντίον των Βιετναμέζων για λίγα νησιά το 1988, εγκαθιδρύει τη στρατιωτική της παρουσία στον ύφαλο Μιστσίφ στα ανοικτά των Φιλιππίνων και δηλώνει ότι διεκδικεί δικαιώματα στα κοιτάσματα πετρελαίου κοντά στο νησί Νατούνα της Ινδονησίας. Η Κίνα, επίσης, απέσυρε τη συγκρατημένη υποστήριξη που παρείχε στην παρατεινόμενη στρατιωτική παρουσία των Ηνωμένων Πολιτειών στην Ανατολική Ασία και άρχισε να αντιτίθεται ενεργά στην ανάπτυξή της. Παρόλο που κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου προέτρεπε σε χαμηλούς τόνους την Ιαπωνία να αυξήσει τη στρατιωτική της ισχύ, στη μεταψυχροπολεμική εποχή εκφράζει τώρα βαθιά ανησυχία για τη στρατιωτική ανάπτυξη της Ιαπωνίας. Ενεργώντας με τον κλασικό τρόπο που θα ενεργούσε ένας τοπικός ηγεμόνας, η Κίνα επιχειρεί να ελαχιστοποιήσει τα εμπόδια που βρίσκονται στο δρόμο για την επίτευξη της τοπικής στρατιωτικής υπεροχής.

Με σπάνιες εξαιρέσεις, όπως ίσως είναι η Νότια Κινεζική Θάλασσα, η Κινέζικη Ηγεμονία στην Ανατολική Ασία δεν είναι πιθανό να συμπεριλάβει την επέκταση του ελέγχου και σε άλλες περιοχές με άμεση χρήση στρατιωτικής δύναμης. Πιθανότατα, όμως, αυτό σημαίνει ότι η Κίνα προσδοκά από τις άλλες χώρες της Ανατολικής Ασίας, σε διαφορετικό βαθμό από την κάθε μία, να πράξουν μερικά ή όλα αυτά που ακολουθούν:

- Να υποστηρίξουν την εδαφική ακεραιότητα της Κίνας, τον έλεγχο που ασκεί η

Κίνα στο Θιβέτ και στο Ξινγιάγκ, καθώς και την ενσωμάτωση του Χογκ Κογκ και της Ταϊβάν στην Κίνα.
- Να συναινέσουν στην κυριαρχία της Κίνας στη Νότια Κινεζική Θάλασσα ίσως και στη Μογγολία.
- Να υποστηρίξουν γενικά την Κίνα στις αντιπαραθέσεις της με τη Δύση, όσον αφορά θέματα που σχετίζονται με την οικονομία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ανάπτυξη του οπλοστασίου της και άλλα.
- Να αποδεχτούν την κινεζική στρατιωτική κυριαρχία στην περιοχή και να μην επιχειρήσουν να αποκτήσουν πυρηνικά όπλα ή συμβατική στρατιωτική δύναμη που θα αμφισβητούσε αυτήν την κυριαρχία.
- Να υιοθετήσουν μια πολιτική εμπορίου και επενδύσεων που να είναι συμβατή με τα συμφέροντα της Κίνας και να συντελεί στην οικονομική της ανάπτυξη.
- Να ζητούν την ηγεμονική παρέμβαση της Κίνας για την αντιμετώπιση προβλημάτων στην περιοχή.
- Να είναι γενικά ανοικτές στη μετανάστευση από την Κίνα.
- Να απαγορεύουν ή να καταστέλλουν κινήσεις εναντίον της Κίνας και εις βάρος των Κινέζων που ζουν στις κοινωνίες τους.
- Να σέβονται τα δικαιώματα των Κινέζων που ζουν στις κοινωνίες τους, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματός τους να διατηρούν στενές σχέσεις με τους συγγενείς τους και τους τόπους καταγωγής τους στην Κίνα.
- Να απέχουν από στρατιωτικές συμμαχίες ή συνασπισμούς με άλλες δυνάμεις εναντίον της Κίνας.
- Να προωθούν τη χρήση των κινεζικών των Μανδαρίνων ως συμπλήρωμα της αγγλικής γλώσσας, με την προοπτική να την αντικαταστήσουν στο τέλος και να αναδειχτούν ως η Γλώσσα της Ευρύτερης Επικοινωνίας στην Ανατολική Ασία.

Οι αναλυτές συγκρίνουν την άνοδο της Κίνας με την άνοδο της Γερμανίας του Γουλιέλμου στη θέση της κυρίαρχης δύναμης στην Ευρώπη του τέλους του 19ου αιώνα. Η εμφάνιση νέων μεγάλων δυνάμεων καταστρέφει πάντα τις ισορροπίες και, αν αναδειχτεί η Κίνα στη θέση της υπερδύναμης, αυτή η ανάδειξη θα επισκιάσει οποιαδήποτε παρόμοια φαινόμενα στο τελευταίο μισό της δεύτερης χιλιετίας. "Το μέγεθος του εκτοπίσματος της Κίνας στον κόσμο", παρατήρησε ο Λη Κουάν Γιου το 1994, "είναι τέτοιο, ώστε ο κόσμος θα πρέπει να βρει μια καινούργια ισορροπία σε 30 ή 40 χρόνια. Δεν είναι δυνατό να προσποιηθούμε ότι η Κίνα είναι άλλος ένας ισχυρός "παίκτης" στην παγκόσμια σκηνή. Είναι ο ισχυρότερος "παίκτης" στην ανθρώπινη ιστορία". Αν η οικονομική ανάπτυξη της Κίνας συνεχιστεί για άλλη μια δεκαετία, που είναι και το πιο πιθανό, οι χώρες της Ανατολικής Ασίας και ο κόσμος γενικά θα πρέπει να δώσουν μια απάντηση στα ερωτήματα που θέτει ο ολοένα και πιο ενισχυμένος ρόλος του "μεγαλύτερου παίκτη" στην ιστορία της ανθρωπότητας.

Γενικά, τα κράτη μπορούν να αντιδράσουν με έναν τρόπο ή με συνδυασμό δυο

τρόπων στην άνοδο αυτής της νέας μεγάλης δύναμης. Μόνα τους ή σε συνασπισμό με άλλα κράτη, μπορούν να προσπαθήσουν να προστατέψουν την ασφάλειά τους επιχειρώντας να εξισορροπήσουν την ανερχόμενη δύναμη, να την περιορίσουν και, αν χρειαστεί, να πολεμήσουν εναντίον της για να τη νικήσουν. Μπορούν ακόμα να συμμαχήσουν με την ανερχόμενη δύναμη, να τη διευκολύνουν και να διαδραματίσουν ένα δευτερεύοντα ρόλο ή ρόλο υποταγής σε σχέση με αυτήν , προσδοκώντας ότι τα κύρια συμφέροντά τους θα προστατευθούν. Ή, πιθανώς, θα μπορούσαν να επιχειρήσουν ένα συνδυασμό των παραπάνω, δηλαδή της προσπάθειας εξισορρόπησης και του συνασπισμού, παρόλο που κάτι τέτοιο θα τα έφερνε αντιμέτωπα με τον κίνδυνο να έχουν σχέσεις ανταγωνισμού με την ανερχόμενη δύναμη και, ταυτόχρονα, να μην έχουν καμία προστασία απέναντί της. Σύμφωνα με τη θεωρία της Δύσης για τις διεθνείς σχέσεις, η εξισορρόπηση είναι συνήθως μια πιο επιθυμητή προοπτική, και στην πραγματικότητα τα κράτη καταφεύγουν πιο συχνά σε αυτόν τον τρόπο δράσης, παρά στο συνασπισμό. Όπως υποστήριξε ο Στήβεν Ουώλτ,

> Γενικά, τα αποτελέσματα των υπολογισμών πρέπει να ενθαρρύνουν αυτά τα κράτη να επιλέξουν την εξισορρόπηση. Η συνασπισμός είναι ριψοκίνδυνη επιλογή, γιατί απαιτεί την ύπαρξη εμπιστοσύνης. Ένα κράτος βοηθάει μια κυρίαρχη δύναμη με την ελπίδα ότι θα παραμείνει αυτή η δύναμη φιλική προς αυτό. Είναι ασφαλέστερο να επιλεγεί η εξισορρόπηση στην περίπτωση που η κυρίαρχη δύναμη αποδειχτεί ότι είναι επιθετική. Επιπρόσθετα, ο συνασπισμός ενισχύει την επιρροή του ισχυρού στο εσωτερικό του , γιατί η ασθενέστερη πλευρά έχει πάντα ανάγκη βοήθειας.

Η ανάλυση της επιλογής του συνασπισμού στη Νοτιοανατολική Ασία που έκανε ο Ουώλτ, έδειξε ότι τα κράτη σχεδόν πάντα επιχειρούσαν να εξισορροπήσουν με τις δυνάμεις τους τις δυνάμεις που τα απειλούν από το εξωτερικό. Έχει γίνει, επίσης, γενικά αποδεκτό ότι η εξισορροπητική συμπεριφορά ήταν ο κανόνας στο μεγαλύτερο τμήμα της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιστορίας, με τις διάφορες δυνάμεις να αλλάζουν τις συμμαχίες τους για να εξισορροπήσουν και να περιορίσουν τις απειλές που έβλεπαν στο πρόσωπο του Φιλίππου Β', του Λουδοβίκου ΙΔ', του Φρειδερίκου του Μεγάλου, του Ναπολέοντα, του Κάιζερ και του Χίτλερ. Ο Ουώλτ παραδέχεται, όμως, ότι τα κράτη μπορεί να επιλέξουν το συνασπισμό "υπό ορισμένες συνθήκες" και, όπως υποστηρίζει ο Ράνταλ Σβέλερ, τα κράτη που επιθυμούν αλλαγές είναι πιθανό να συμμαχήσουν με μια ανερχόμενη δύναμη, γιατί είναι δυσαρεστημένα και ελπίζουν να επωφεληθούν από τις μεταβολές του status quo. Επιπλέον, όπως υποστηρίζει ο Ουώλτ, ο συνασπισμός απαιτεί την ύπαρξη κάποιου βαθμού εμπιστοσύνης στην αγαθή προαίρεση του πιο ισχυρού κράτους.

Στην εξισορρόπηση δύναμης, τα κράτη μπορούν να διαδραματίσουν είτε πρωτεύοντες, είτε δευτερεύοντες ρόλους. Πρώτον, το Κράτος Α μπορεί να επιχειρή-

σει να εξισορροπήσει τη δύναμη του Κράτους Β, το οποίο θεωρεί ως πιθανό εχθρό του, με το να συνάψει συμμαχία με τα Κράτη Γ και Δ, να αναπτύξει τη δική του στρατιωτική και άλλης μορφής δύναμη (κάτι το οποίο μπορεί να οδηγήσει σε αγώνα δρόμου), ή με το να επιχειρήσει ένα συνδυασμό των παραπάνω. Σε αυτήν την κατάσταση, τα Κράτη Α και Β είναι οι κύριες δυνάμεις που προσπαθεί η μία να εξισορροπήσει την άλλη. Δεύτερον, το Κράτος Α, μπορεί να μη θεωρήσει ότι ένα άλλο κράτος είναι άμεσος εχθρός, αλλά μπορεί να το συμφέρει η προώθηση της εξισορρόπησης της δύναμης μεταξύ των Κρατών Β και Γ, το καθένα από τα οποία θα μπορούσε να αποτελέσει απειλή για το Κράτος Α, αν γίνονταν αρκετά ισχυρά. Σε αυτήν την περίπτωση, το Κράτος Α δρα ως δευτερεύων εξισορροπητικός παράγοντας σε σχέση με τα Κράτη Β και Γ, τα οποία μπορεί να είναι οι κύριες δυνάμεις εξισορρόπησης του ενός έναντι του άλλου.

Πώς θα αντιδράσουν τα κράτη απέναντι στην Κίνα, αν αυτή αρχίσει να εμφανίζεται ως η ηγεμονική δύναμη της Ανατολικής Ασίας; Η απάντηση, αναμφισβήτητα, δεν μπορεί να είναι μία και μοναδική. Καθώς η Κίνα έχει προσδιορίσει τις Ηνωμένες Πολιτείες ως κύριο αντίπαλό της, η επικρατέστερη τάση των Αμερικανών θα είναι να λειτουργήσουν ως πρωτεύων εξισορροπητικός παράγοντας και να εμποδίσουν την επέκταση της Κίνας. Η ανάληψη ενός τέτοιου ρόλου θα ήταν σύμφωνη με την παραδοσιακή τακτική των ΗΠΑ να εμποδίζουν την κυριαρχία μιας και μόνο δύναμης είτε στην Ευρώπη, είτε στην Ασία. Αυτός ο στόχος πλέον δεν έχει καμία σχέση με την Ευρώπη, αλλά θα μπορούσε να έχει με την Ασία. Μια χαλαρή ομοσπονδία στη Δυτική Ευρώπη που διατηρεί στενές οικονομικές, πολιτικές και πολιτιστικές σχέσεις με τις Ηνωμένες Πολιτείες, δεν θα απειλήσει την ασφάλεια των Αμερικανών. Μια ενωμένη, ισχυρή και επιθετική Κίνα, όμως, θα μπορούσε. Είναι προς το συμφέρον των Αμερικανών να είναι έτοιμοι να πολεμήσουν, αν είναι απαραίτητο, εναντίον της Κίνας για να εμποδίσουν την ηγεμονία της στην Ανατολική Ασία. Αν συνεχιστεί η κινεζική οικονομική ανάπτυξη, αυτό θα μπορούσε να είναι το μοναδικό σοβαρό ζήτημα ασφαλείας που θα αντιμετωπίσουν οι πολιτικοί της Αμερικής στις αρχές του 21ου αιώνα. Αν οι Ηνωμένες Πολιτείες, πραγματικά, θέλουν να σταματήσει η κυριαρχία της Κίνας στην Ανατολική Ασία, θα πρέπει να αναπροσανατολίσουν τη συμμαχία τους με την Ιαπωνία προς αυτόν το σκοπό, να αναπτύξουν στενούς στρατιωτικούς δεσμούς με άλλα ασιατικά κράτη, να ενισχύσουν τη στρατιωτική τους παρουσία στην Ασία και να αυξήσουν στο μέγιστο τον αριθμό των στρατευμάτων που μπορεί να ανεχθεί η Ασία. Αν οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν επιθυμούν να αγωνιστούν εναντίον της κινέζικης ηγεμονίας, θα πρέπει να περιορίσουν τις οικουμενικές βλέψεις τους, να μάθουν να ζουν με αυτήν την ηγεμονία και να συμφιλιωθούν με την ιδέα μιας σημαντικής μείωσης της ικανότητάς τους να διαμορφώνουν τις καταστάσεις στην απέναντι ακτή του Ειρηνικού. Κάθε μια από τις δύο αυτές δυνατές επιλογές έχει σημαντικό κόστος και εμπεριέχει σημαντικούς κινδύνους. Ο μεγαλύτερος κίνδυνος είναι να μην κάνουν οι Ηνωμένες Πολιτείες μια ξεκά-

θαρη επιλογή και να κάνουν το λάθος να εμπλακούν σε πόλεμο με την Κίνα χωρίς να σκεφτούν σοβαρά αν κάτι τέτοιο τις συμφέρει, και χωρίς να έχουν ετοιμαστεί για να διεξάγουν έναν τέτοιο πόλεμο αποτελεσματικά.

Θεωρητικά οι Ηνωμένες Πολιτείες θα μπορούσαν να επιχειρήσουν να περιορίσουν την Κίνα με το να διαδραματίσουν έναν δευτερεύοντα εξισορροπητικό ρόλο, εάν κάποια άλλη μεγάλη δύναμη λειτουργούσε ως κύριος εξισορροπητής της δύναμης της Κίνας. Για την ανάληψη αυτού του σημαντικού ρόλου, η μόνη πιθανή υποψήφια είναι η Ιαπωνία. Ωστόσο, κάτι τέτοιο θα απαιτούσε σημαντικές αλλαγές στην ιαπωνική πολιτική, ένταση του επανεξοπλισμού της, απόκτηση πυρηνικών όπλων και ενεργό ανταγωνισμό με την Κίνα για να κερδίσει την υποστήριξη άλλων ασιατικών δυνάμεων. Ενώ η Ιαπωνία μπορεί να επιθυμεί να συμμετάσχει σε ένα συνασπισμό για την αντιμετώπιση της Κίνας του οποίου θα ηγούνται οι Ηνωμένες Πολιτείες (αν και αυτό δεν είναι βέβαιο ότι θα συμβεί) δεν είναι πιθανό να γίνει η κύρια εξισορροπητική δύναμη έναντι της Κίνας. Επιπλέον, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν έχουν δείξει μεγάλο ενδιαφέρον και την ικανότητα να διαδραματίσουν ένα δευτερεύοντα εξισορροπητικό ρόλο. Όταν ήταν μια μικρή και νέα χώρα, προσπάθησαν να το κάνουν αυτό την εποχή του Ναπολέοντα και κατέληξαν να πολεμάνε εναντίον της Αγγλίας και της Γαλλίας. Στις αρχές του 20ού αιώνα οι Ηνωμένες Πολιτείες έκαναν ελάχιστες προσπάθειες για να προωθήσουν την εξισορρόπιση μεταξύ των ευρωπαϊκών και των ασιατικών χωρών και το αποτέλεσμα ήταν να εμπλακούν σε παγκόσμιους πόλεμους για να αποκαταστήσουν τις ισορροπίες που είχαν διαταραχθεί. Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου οι ΗΠΑ δεν είχαν άλλη εναλλακτική λύση από το να είναι η κύρια εξισορροπητική δύναμη έναντι της Σοβιετικής Ένωσης. Οι ΗΠΑ ποτέ δεν υπήρξαν δευτερεύουσα εξισορροπητική δύναμη από τότε που έγιναν μεγάλη δύναμη. Για να γίνουν, θα πρέπει να αναλάβουν έναν επιδέξιο, ευλύγιστο, διφορούμενο, ή ακόμα και καθόλου έντιμο ρόλο. Θα έπρεπε να μπορούν να μεταφέρουν το βάρος της υποστήριξής τους από τη μια πλευρά στην άλλη, να αρνηθούν να υποστηρίξουν ή να δεχτούν να αντιπαρατεθούν σε ένα κράτος το οποίο είναι "σωστό" σύμφωνα με τα αμερικανικά ήθη και να υποστηρίξουν ένα κράτος που δεν συμβαδίζει με αυτές τις αμερικανικές ηθικές αρχές. Ακόμα και αν η Ιαπωνία εμφανιζόταν ως η κύρια δύναμη εξισορρόπησης της Κίνας στην Ασία, είναι αμφίβολο αν οι ΗΠΑ έχουν την ικανότητα να υποστηρίξουν αυτή την εξισορρόπηση. Οι ΗΠΑ είναι πιο πολύ ικανές να κινητοποιούνται άμεσα εναντίον μιας υπάρχουσας απειλής, παρά να εξισορροπούν δυο πιθανές απειλές. Τέλος, είναι πιθανό να εμφανιστεί μια τάση για συμμαχία στις ασιατικές δυνάμεις· αυτή η εκδοχή θα παρεμπόδιζε οποιεσδήποτε προσπάθειες των Ηνωμένων Πολιτειών να διαδραματίσουν ρόλο δευτερεύουσας εξισορροπητικής δύναμης.

Αν ο συνασπισμός εξαρτάται από την εμπιστοσύνη τότε: Πρώτον, είναι περισσότερο πιθανό να συναφθεί συμμαχία μεταξύ κρατών που ανήκουν στον ίδιο πολιτισμό ή μοιράζονται κοινά πολιτισμικά στοιχεία, παρά μεταξύ κρατών που

δεν έχουν κανένα κοινό πολιτισμικό στοιχείο. Δεύτερον, ο βαθμός εμπιστοσύνης είναι πιθανό να ποικίλλει ανάλογα με τις περιστάσεις. Ένα μικρό αγόρι θα συμμαχήσει με το μεγαλύτερο αδελφό του, όταν έρχονται σε αντιπαράθεση με άλλα αγόρια. Είναι, όμως, λιγότερο πιθανό να εμπιστευτεί τον αδελφό του, όταν βρίσκονται μόνοι στο σπίτι. Επομένως, περισσότερο συχνές αλληλεπιδράσεις μεταξύ κρατών από διαφορετικούς πολιτισμούς θα ενθαρρύνουν περαιτέρω τις συμμαχίες στο εσωτερικό των πολιτισμών. Τρίτον, οι τάσεις συνασπισμού και εξισορρόπησης μπορεί να ποικίλλουν μεταξύ πολιτισμών, γιατί τα επίπεδα εμπιστοσύνης μεταξύ των μελών του κάθε πολιτισμού διαφέρουν. Η επικράτηση των εξισορροπητικών τάσεων στη Μέση Ανατολή, για παράδειγμα, μπορεί να αντικατοπτρίζει τα σημαντικά χαμηλά επίπεδα εμπιστοσύνης που υπάρχουν στον αραβικό και σε άλλους πολιτισμούς της Μέσης Ανατολής.

Επίσης, η τάση για συνασπισμό ή για εξισορρόπηση θα διαμορφωθεί με βάση τις προσδοκίες και τις προτιμήσεις που αφορούν την κατανομή της ισχύος. Οι ευρωπαϊκές κοινωνίες πέρασαν από μια φάση απολυταρχισμού, αλλά απέφυγαν τις γραφειοκρατικές αυτοκρατορίες ή το “δεσποτισμό της Ανατολής” που χαρακτηρίζουν το μεγαλύτερο τμήμα της ασιατικής ιστορίας. Ο φεουδαρχισμός παρείχε τη βάση για τον πλουραλισμό και για την άποψη ότι η διασπορά της δύναμης είναι κάτι το φυσικό και επιθυμητό. Επίσης, στο διεθνές πεδίο, μια εξισορρόπηση δυνάμεων θεωρούνταν κάτι το φυσικό και επιθυμητό και ευθύνη των πολιτικών ήταν να προστατέψουν και να διατηρήσουν αυτήν την αντίληψη. Έτσι, όταν υπήρχε απειλή για την ισορροπία προσέφευγαν σε δράση που θα την αποκαθιστούσε. Το ευρωπαϊκό πρότυπο της διεθνούς κοινωνίας, εν συντομία, αντικατόπτριζε το ευρωπαϊκό πρότυπο που ίσχυε στο εσωτερικό των κοινωνιών.

Αντίθετα, οι ασιατικές γραφειοκρατικές αυτοκρατορίες δεν είχαν πρόσφορο έδαφος για κοινωνικό ή πολιτικό πλουραλισμό και διασπορά της δύναμης. Ο συνασπισμός για την Κίνα φαίνεται να ήταν πολύ πιο σημαντικός σε σύγκριση με τις προσπάθειες εξισορρόπησης που επικρατούσαν στην Ευρώπη. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1920, παρατηρεί ο Λουσιάν Πέυ, “οι πολέμαρχοι πρώτα ζητούσαν να μάθουν τι θα κέρδιζαν με την επιβεβαίωση της δύναμής τους και κατόπιν διερευνούσαν τι θα κέρδιζαν συμμαχώντας με τις αδύναμες χώρες(...) για τους Κινέζους πολέμαρχους, η αυτονομία δεν ήταν η υπέρτατη αξία, όπως συνέβαινε στους παραδοσιακούς υπολογισμούς των Ευρωπαίων για ισορροπία δυνάμεων. Οι αποφάσεις τους στηρίζονταν στην επιλογή του συνεταιρισμού μάλλον με ισχυρές δυνάμεις”. Με παρόμοιο σκεπτικό, ο Έιβερι Γκολντστάιν υποστηρίζει ότι ο συνασπισμός χαρακτήριζε την πολιτική της κομμουνιστικής Κίνας, όταν η δομή της εξουσίας ήταν σχετικά σαφής από το 1949 έως το 1966. Όταν η Πολιτιστική Επανάσταση, στη συνέχεια, οδήγησε σε μια κατάσταση σχεδόν αναρχίας και αβεβαιότητας όσον αφορά την εξουσία και απείλησε την ύπαρξη πολιτικών προσώπων, η συμπεριφορά με βάση την εξισορρόπηση δυνάμεων άρχισε να επικρατεί ως αντίληψη. Προφανώς, η δημιουργία μιας σαφέστερα προσδιορισμένης

δομής εξουσίας, που σημειώθηκε μετά το 1978, οδήγησε στη αντίληψη ότι η σύναψη συμμαχιών είναι το σημαντικότερο πρότυπο πολιτικής συμπεριφοράς.

Ιστορικά, οι Κινέζοι δεν καθιέρωσαν έναν αυστηρό διαχωρισμό μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών υποθέσεων. "Η εικόνα που δείχνουν στον κόσμο δεν ήταν τίποτα παραπάνω παρά το αποτέλεσμα της εσωτερικής τους τάξης πραγμάτων και, επομένως, προέκταση της κινεζικής πολιτισμικής ταυτότητας", η οποία "οδήγησε στην αντίληψη ότι η επέκταση με τη μορφή ενός κύκλου που αυξάνει την ακτίνα του διατηρώντας σταθερό το κέντρο του, είναι η μόνη σωστή πολιτισμική τάξη πραγμάτων στον κόσμο". Ή, όπως είπε χαρακτηριστικά ο Ρόντερικ Μακφάρκαρ, "η παραδοσιακή κινεζική άποψη ήταν ένας αντικατοπτρισμός του οράματος του Κομφούκιου για μια προσεκτικά διαρθρωμένη, ιεραρχική κοινωνία. Οι ξένοι μονάρχες και τα κράτη θεωρούνταν ως υποτελείς του Μέσου Βασιλείου: δεν μπορούν να υπάρξουν δυο ήλιοι στον ουρανό και επομένως δεν μπορούν να υπάρξουν δυο αυτοκράτορες στη Γη". Το αποτέλεσμα ήταν ότι οι Κινέζοι δεν έβλεπαν με συμπάθεια "πολυπολικές ή πολυμερείς αντιλήψεις περί ασφάλειας". Οι Ασιάτες γενικά έχουν την προδιάθεση να "αποδεχτούν την ιεραρχία" στις διεθνείς σχέσεις, και οι ευρωπαϊκού τύπου πόλεμοι για την ηγεμονία απουσιάζουν από την ιστορία της Ανατολικής Ασίας. Η λειτουργική ισορροπία του συσχετισμού δυνάμεων που ήταν τυπική για την Ευρώπη, ιστορικά ήταν ανύπαρκτη στην Ασία. Μέχρι την άφιξη των δυτικών δυνάμεων στα μέσα του 19ου αιώνα, οι διεθνείς σχέσεις της Ανατολικής Ασίας είχαν ως επίκεντρο το σινικό πολιτισμό, και οι άλλες κοινωνίες υιοθετούσαν μια θέση διαφορετικού βαθμού υποταγής, συνεργασίας ή αυτονομίας σε σχέση με το Πεκίνο. Το ιδανικό του Κομφουκιανισμού για την παγκόσμια τάξη πραγμάτων, φυσικά, δεν εφαρμόστηκε ποτέ ολοκληρωτικά στην πράξη. Παρόλα αυτά,το ασιατικό πρότυπο ιεράρχησης δυνάμεων της διεθνούς πολιτικής, έρχεται σε θεαματική αντίθεση με το ευρωπαϊκό πρότυπο εξισορρόπησης των δυνάμεων.

Ως συνέπεια αυτής της αντίληψης για την παγκόσμια τάξη, η τάση της Κίνας προς τη σύναψη συμμαχιών στην εσωτερική πολιτική της υπάρχει επίσης και στις διεθνείς σχέσεις. Ο βαθμός στον οποίο η αντίλιψη αυτή διαμορφώνει την εξωτερική πολιτική ενός κράτους, τείνει να ποικίλει ανάλογα με το κατά πόσο έχει το συγκεκριμένο κράτος ιστορικούς δεσμούς με την Κίνα, και ανάλογα με την έκταση της συμμετοχής του στην κουλτούρα του Κομφουκιανισμού. Η Κορέα πολιτισμικά έχει πολλά κοινά σημεία με την Κίνα και ιστορικά κλίνει προς αυτήν. Για τη Σιγκαπούρη, η κομμουνιστική Κίνα ήταν ένας εχθρός κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου. Στη δεκαετία 1980, όμως, η Σιγκαπούρη άρχισε να μεταβάλει τις θέσεις της και οι ηγέτες της διατύπωσαν με επιχειρήματα την άποψη ότι είναι αναγκαίο οι ΗΠΑ και οι υπόλοιπες χώρες να συμβιβαστούν με την πραγματικότητα της κινέζικης δύναμης. Η Μαλαισία, με το μεγάλο ποσοστό κινέζικης καταγωγής πληθυσμού και με τις αντιδυτικές τάσεις των ηγετών της, έκλινε σαφώς προς την Κίνα. Η Ταϊλάνδη διατήρησε την ανεξαρτησία της το 19ο και τον

20ό αιώνα κάνοντας συμβιβασμούς με τον ευρωπαϊκό και τον ιαπωνικό ιμπεριαλισμό και έχει δείξει ότι προτίθεται να κάνει το ίδιο και με την Κίνα. Η τάση της αυτή ενισχύθηκε εξαιτίας της σοβαρής απειλής για την ασφάλειά της που προέρχεται από το Βιετνάμ.

Η Ινδονησία και το Βιετνάμ είναι οι δύο χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας που έχουν την εντονότερη τάση προς εξισορρόπηση της δύναμης της Κίνας και τον τελικό περιορισμό της. Η Ινδονησία είναι μεγάλη, μουσουλμανική, απέχει πολύ από την Κίνα, και χωρίς τη βοήθεια άλλων δεν μπορεί να εμποδίσει την κινέζικη αξίωση ελέγχου της Νότιας Κινεζικής Θάλασσας. Το φθινόπωρο του 1995, η Ινδονησία και η Αυστραλία συνδέθηκαν με μια συμφωνία για την ασφάλεια των δυο χωρών, που τις δέσμευσε να συνεργάζονται σε περιπτώσεις "εχθρικών προκλήσεων" κατά της ασφάλειάς τους. Παρόλο που και οι δυο πλευρές αρνήθηκαν ότι επρόκειτο για μια συμφωνία που στρέφεται εναντίον της Κίνας, υποδεικνύουν την Κίνα ως την πιο πιθανή πηγή "εχθρικών προκλήσεων". Το Βιετνάμ έχει πολιτισμό που διαπνέεται σε μεγάλο βαθμό από την ιδεολογία του Κομφουκιανισμού, αλλά, ιστορικά, είχε έντονα ανταγωνιστικές σχέσεις με την Κίνα και το 1979 πολέμησε με την Κίνα, για σύντομο χρονικό διάστημα. Και το Βιετνάμ, και η Κίνα έχουν διεκδικήσει την κυριότητα των νησιών Σπάρτλι και οι ναυτικές τους δυνάμεις ενεπλάκησαν σε διάφορα επεισόδια κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1970 και 1980. Στις αρχές της δεκαετίας 1990, οι στρατιωτικές δυνατότητες του Βιετνάμ μειώθηκαν σε σχέση με τις δυνατότητες της Κίνας. Περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο κράτος της Ανατολικής Ασίας, το Βιετνάμ είχε κίνητρο για να αναζητήσει συνεταίρους ώστε να εξισορροπήσει την Κίνα. Η είσοδός του στον ASEAN και η εξομάλυνση των σχέσεών του με τις Ηνωμένες Πολιτείες το 1995 ήταν δυο αποφασιστικά βήματα προς αυτήν την κατεύθυνση. Οι διαιρέσεις εντός του ASEAN και η απροθυμία του να αμφισβητήσει την Κίνα καθιστά, όμως, εξαιρετικά απίθανο να γίνει ο ASEAN μια συμμαχία εναντίον της Κίνας ή υπέρ της υποστήριξης του Βιετνάμ σε περίπτωση που βρεθεί αντιμέτωπο με την Κίνα. Οι Ηνωμένες Πολιτείες θα μπορούσαν πιο πρόθυμα να περιορίσουν την Κίνα, αλλά στα μέσα της δεκαετίας 1990 δεν είναι ξεκάθαρο ακόμα πόσο μακριά θα μπορούσαν να πάνε για να αντιμετωπίσουν την αξίωση της Κίνας να αποκτήσει πλήρη έλεγχο στη Νότια Κινεζική Θάλασσα. Τελικά, για το Βιετνάμ "η λιγότερο άσχημη εναλλακτική λύση" θα ήταν ο συμβιβασμός με την Κίνα, κάτι το οποίο "ναι μεν θα πλήγωνε την υπερηφάνεια των Βιετναμέζων, θα εγγυόταν, όμως, την επιβίωση".

Στη δεκαετία 1990, ουσιαστικά όλα τα έθνη της Ανατολικής Ασίας, εκτός από την Κίνα και τη Βόρεια Κορέα, υποστήριξαν την παράταση της στρατιωτικής παρουσίας των Ηνωμένων Πολιτειών στην περιοχή. Στην πράξη, όμως, εκτός από το Βιετνάμ, αυτά τα έθνη τείνουν να διευκολύνουν την Κίνα. Οι Φιλιππίνες έκλεισαν τις μεγάλες αεροπορικές και ναυτικές βάσεις των Αμερικανών στην περιοχή τους. Ένα κύμα αντίθεσης στην εκτεταμένη παρουσία στρατευμάτων των Ηνωμένων Πολιτειών στην Οκινάουα ξεσηκώθηκε. Το 1994, η Ταϊλάνδη, η Μαλαισία

και η Ινδονησία απέρριψαν τις αιτήσεις των Ηνωμένων Πολιτειών να επιτραπεί σε έξι μεταγωγικά πλοία τους να προσορμίσουν στα εθνικά ύδατα αυτών των τριών χωρών, με σκοπό να χρησιμοποιηθούν ως πλωτή βάση για τη διευκόλυνση της στρατιωτικής παρέμβασης των Ηνωμένων Πολιτειών στη Νοτιοανατολική και στη Νοτιοδυτική Ασία. Σε μια άλλη επίδειξη συγκατάβασης, στην πρώτη σύγκληση του ASEAN το Τοπικό Φόρουμ υποχώρησε στην απαίτηση της Κίνας τα ζητήματα των νησιών Σπάρτλι να μη συμπεριληφθούν στην ατζέντα των συζητήσεων· επίσης η κατάληψη του ύφαλου Μιστσίφ στα ανοικτά των Φιλιππίνων από την Κίνα το 1995 δεν προκάλεσε τις διαμαρτυρίες άλλων χωρών του ASEAN. Τις χρονιές 1995 και 1996, όταν η Κίνα απείλησε ρηματικά και στρατιωτικά την Ταϊβάν, οι ασιατικές κυβερνήσεις για άλλη μια φορά απάντησαν με μια "εκκωφαντική σιωπή". Η τάση τους προς συγκατάβαση έχει συνοψιστεί πολύ καθαρά από το Μάικλ Όξενμπεργκ: "Οι Ασιάτες ηγέτες δεν ανησυχούν μήπως η ισορροπία δυνάμεων αλλάξει υπέρ της Κίνας, αλλά, προεξοφλώντας με αγωνία το μέλλον, δεν θέλουν να αντιμετωπίσουν το Πεκίνο στο παρόν" και "δεν θα συμμαχήσουν με τις Ηνωμένες Πολιτείες σε μια σταυροφορία εναντίον της Κίνας" Η άνοδος της Κίνας θα είναι μια μεγάλη πρόκληση για την Ιαπωνία και οι Ιάπωνες θα χωριστούν βαθιά όσον αφορά τη στρατηγική που θα πρέπει να υιοθετήσει η χώρα τους. Θα έπρεπε να συμβιβαστεί η Ιαπωνία με την Κίνα αναγνωρίζοντας, ίσως, την πολιτική και στρατιωτική υπεροχή της και σε αντάλλαγμα να δεχτεί την αναγνώριση της ανωτερότητάς της εκ μέρους της Κίνας στα οικονομικά θέματα; Θα έπρεπε να δώσει νέο νόημα και πνοή στη συμμαχία της με τις Ηνωμένες Πολιτείες, ώστε να δημιουργηθεί ο πυρήνας ενός συνασπισμού που θα εξισορροπούσε τη δύναμη της Κίνας και, τελικά, θα την περιόριζε; Θα πρέπει να προσπαθήσει να αναπτύξει τη δική της στρατιωτική δύναμη για να υπερασπίσει τα συμφέροντά της έναντι μιας επιδρομής της Κίνας; Η Ιαπωνία πιθανώς θα αποφύγει να δώσει σαφείς απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα για όσο το δυνατό μεγαλύτερο χρονικό διάστημα.

Ο πυρήνας μιας οποιασδήποτε σημαντικής προσπάθειας για την εξισορρόπηση και τον περιορισμό της Κίνας θα πρέπει να είναι η στρατιωτική συμμαχία μεταξύ Ιαπώνων και Αμερικανών. Πιθανώς, η Ιαπωνία μπορεί να αποδεχτεί σιγά σιγά τον επαναπροσδιορισμό του προσανατολισμού αυτής της συμμαχίας. Αυτό εξαρτάται από το πόσο εμπιστοσύνη έχει: (1) στη συνολική ικανότητα των Αμερικανών να υποστηρίξουν την εικόνα τους ως μοναδικής υπερδύναμης στον κόσμο και να διατηρήσουν την ενεργό ηγετική τους θέση στις παγκόσμιες υποθέσεις, (2) στη δέσμευση των Αμερικανών για να διατηρήσουν την παρουσία τους στην Ασία και να καταπολεμήσουν ενεργά τις προσπάθειες της Κίνας να επεκτείνει την επιρροή της, και (3) στην ικανότητα των ΗΠΑ και της Ιαπωνίας να συγκρατήσουν την Κίνα χωρίς μεγάλο κόστος σε οικονομικούς πόρους και χωρίς να διακινδυνέψουν συμμετέχοντας σε έναν πόλεμο.

Εφόσον δεν έχουμε οποιαδήποτε σημαντική ένδειξη δέσμευσης των Ηνωμένων

Πολιτειών για την επίλυση του προβλήματος, η Ιαπωνία είναι πιθανόν να συμβιβαστεί με την Κίνα. Εκτός από τις δεκαετίες 1930 και 1940 κατά τις οποίες επεδίωξε μια μονόπλευρη κατακτητική πολιτική στην Ανατολική Ασία με καταστροφικές συνέπειες, η Ιαπωνία ιστορικά αναζητεί την ασφάλεια συμμαχώντας με τη δύναμη που θεωρεί επικρατούσα. Ακόμα και στη δεκαετία 1930, συμμάχησε με τον Άξονα, συμπαρατάχθηκε με το σχηματισμό που εμφανιζόταν τότε ως η πιο δυναμική στρατιωτική και ιδεολογική παρουσία στην παγκόσμια πολιτική σκηνή. Νωρίτερα, στον ίδιο αιώνα, είχε αρκετά συνειδητά συμμαχήσει με τους Άγγλους, διότι η Μεγάλη Βρετανία ήταν η ηγετική δύναμη σε παγκόσμια κλίμακα . Στη δεκαετία 1950 η Ιαπωνία, με παρόμοιο τρόπο, ξεκίνησε τη συνεργασία της με τις ΗΠΑ, καθώς οι τελευταίες ήταν η πιο ισχυρή χώρα στον κόσμο και αυτή που θα μπορούσε να συνεισφέρει στην εξασφάλιση της ακεραιότητας της Ιαπωνίας. Όπως και οι Κινέζοι, οι Ιάπωνες θεωρούν τη διεθνή πολιτική σκηνή ιεραρχική, διότι έτσι είναι και η εσωτερική τους πολιτική. Όπως παρατήρησε ένας σημαντικός πνευματικός άνθρωπος της Ιαπωνίας:

> Όταν οι Ιάπωνες κάνουν σκέψεις για τη θέση του έθνους τους μέσα στη διεθνή κοινότητα, προσφεύγουν στις αναλογίες που προσφέρουν τα πρότυπα στο εσωτερικό της κοινωνίας. Οι Ιάπωνες έχουν την τάση να βλέπουν τη θέση τους στη διεθνή πολιτική σκηνή σαν έκφραση προς τα έξω των πολιτισμικών προτύπων που ισχύουν στο εσωτερικό της ιαπωνικής κοινωνίας, η οποία χαρακτηρίζεται από κάθετα οργανωμένες δομές. Αυτή η εικόνα για τη διεθνή τάξη έχει επηρεαστεί από τη μακρόχρονη εμπειρία της Ιαπωνίας όσον αφορά τις σχέσεις της με την Κίνα πριν από τη σύγχρονη εποχή (οι οποίες συνιστούσαν ένα σύστημα υποτέλειας).

Επομένως, η συμπεριφορά της Ιαπωνίας ήταν "βασικά προσανατολισμένη στη δημιουργία συνασπισμών και όχι στην εξισορρόπηση", αφού πάντα "συμπαρατασσόταν με την κυρίαρχη δύναμη". Οι Ιάπωνες, όπως είπε ένας δυτικός που έμεινε πολλά χρόνια στην Ιαπωνία, "είναι έτοιμοι, πιο γρήγορα από οποιονδήποτε άλλον, να υποκλιθούν στη force majeure, την ανώτερη δύναμη, και να συνεργαστούν με όποιον θεωρούσαν ισχυρότερο (...) όπως επίσης, είναι έτοιμοι να νιώσουν πιο γρήγορα από τον καθένα απέχθεια μπροστά σε έναν ηθικά αδύναμο ηγεμόνα που υποχωρεί". Καθώς ο ρόλος των Ηνωμένων Πολιτειών στην Ασία παύει να είναι πρωταρχικός και η Κίνα έρχεται στο προσκήνιο, η πολιτική της Ιαπωνίας θα προσαρμοστεί κατάλληλα σε αυτήν την κατάσταση. Στην πραγματικότητα, άρχισε ήδη να το κάνει. Το ερώτημα κλειδί στις σχέσεις μεταξύ Κινέζων και Ιαπώνων, όπως παρατήρησε ο Κισόρε Μαχμπουμπάνι, είναι "ποιος είναι ο πρώτος;" Και η απάντηση γίνεται πλέον ξεκάθαρη. "Δεν θα υπάρξουν ρητές δηλώσεις ή συμφωνίες, αλλά ήταν σημαντικό το γεγονός ότι ο Ιάπωνας αυτοκράτορας επέλεξε να επισκεφτεί την Κίνα το 1992, σε μια περίοδο που το Πεκίνο ήταν ακόμα σχετικά απομονωμένο διεθνώς".

Κανονικά, οι Ιάπωνες ηγέτες και ο λαός θα πρέπει αναμφισβήτητα να προτιμήσουν το πρότυπο των προηγούμενων, τελευταίων δεκαετιών και να παραμείνουν κάτω από την προστατευτική ομπρέλα των ισχυρών Ηνωμένων Πολιτειών. Καθώς, όμως, η εμπλοκή των Ηνωμένων Πολιτειών στα γεγονότα της Ασίας μειώνεται , οι στρατιωτικοί στην Ιαπωνία την προτρέπουν να προσανατολιστεί και πάλι προς την Ασία, κι αυτό θα της επιτρέψει να αυξήσει τη δύναμή της, παραδεχόμενη ότι η επιβολή της ανανεωμένης κυριαρχίας της Κίνας στο σκηνικό της Ανατολικής Ασίας είναι αναπόφευκτη. Όταν το 1994 ρωτήθηκε η κοινή γνώμη της Ιαπωνίας, για παράδειγμα, ποιο έθνος θα ασκεί τη μεγαλύτερη επιρροή στην Ασία τον 21ο αιώνα, το 44 % είπε η Κίνα, το 30 % είπε οι Ηνωμένες Πολιτείες και μόνο το 16 % είπε η Ιαπωνία. Η τελευταία, όπως προέβλεψε ένας υψηλόβαθμος Ιάπωνας αξιωματούχος το 1995, θα "πειθαρχήσει" και θα προσαρμοστεί στην άνοδο της Κίνας. Στη συνέχεια, ρώτησε αν οι Ηνωμένες πολιτείες θα έκαναν κάτι τέτοιο. Η πρόβλεψή του είναι εύλογη, αλλά η απάντηση στο ερώτημα είναι αβέβαιη.

Η κινεζική ηγεμονία θα μειώσει την αστάθεια και τις αντιπαραθέσεις στην Ανατολική Ασία. Θα μειώσει, επίσης, την επιρροή των Αμερικανών και των δυτικών στην περιοχή και θα αναγκάσει τις Ηνωμένες Πολιτείες να αποδεχτούν αυτό που ιστορικά επιχείρησαν να αποφύγουν: την κυριαρχία μιας άλλης δύναμης σε μια περιοχή κλειδί. Η έκταση στην οποία αυτή η ηγεμονία απειλεί τα συμφέροντα άλλων ασιατικών χωρών ή των Ηνωμένων Πολιτειών, όμως, εξαρτάται εν μέρει από το τι συμβαίνει στην Κίνα. Η οικονομική ανάπτυξη δημιουργεί στρατιωτική δύναμη και πολιτική επιρροή, αλλά, επίσης, μπορεί να δώσει τα ερεθίσματα για την πολιτική ανάπτυξη και την μετακίνηση προς μια περισσότερο ανοικτή, πλουραλιστική και πιθανώς δημοκρατική μορφή πολιτικής. Όπως μπορεί να αποδειχτεί με επιχειρήματα, υπήρξε ήδη αυτό το αποτέλεσμα στη Νότια Κορέα και στην Ταϊβάν. Όμως, και στις δυο χώρες οι πολιτικοί ηγέτες που πίεξαν πιο έντονα για την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας, ήταν χριστιανοί.

Η πολιτισμική κληρονομιά του Κομφουκιανισμού στην Κίνα, με την έμφαση που δίνει στην αυθεντία της εξουσίας, στην τάξη, στην ιεραρχία και στην υπεροχή του συλλογικού έναντι του ατομικού, δημιουργεί εμπόδια στον εκδημοκρατισμό. Βέβαια, η οικονομική ανάπτυξη στη Νότια Κίνα δημιουργεί αυξανόμενα αποθέματα πλούτου, όπως επίσης και μια δυναμική και γοργά αναπτυσσόμενη μεσαία αστική τάξη, και οδηγεί στη συγκέντρωση οικονομικής δύναμης που βρίσκεται εκτός κυβερνητικού ελέγχου. Επιπλέον, ο λαός της Κίνας έχει συνάψει σε μεγάλο βαθμό εμπορικές, επενδυτικές και εκπαιδευτικές σχέσεις με τον έξω κόσμο. Όλα αυτά δημιουργούν μια κοινωνική βάση για τη μετακίνηση προς τον πολιτικό πλουραλισμό.

Η προϋπόθεση για το πολιτικό αυτό άνοιγμα συνήθως είναι η άνοδος στην εξουσία μεταρρυθμιστικών στοιχείων εντός του απολυταρχικού συστήματος. Άραγε, θα συμβεί αυτό στην Κίνα; Ίσως όχι στην πρώτη κυβέρνηση που θα διαδεχτεί τον Ντεγκ, αλλά πιθανότατα στη δεύτερη. Στο νέο αιώνα θα δούμε να δημιουργού-

νται στη Νότια Κίνα ομάδες με πολιτικό πρόγραμμα, οι οποίες στην πραγματικότητα θα είναι, ακόμα κι αν δεν ονομάζονται, πολιτικά κόμματα εν τη γενέσει· οι ομάδες αυτές είναι πιθανό να έχουν στενές σχέσεις και να υποστηριχτούν από Κινέζους που ζουν στην Ταϊβάν, το Χογκ Κογκ και τη Σιγκαπούρη. Αν εμφανιστούν τέτοιες κινήσεις στη Νότια Κίνα και αν μια μεταρρυθμιστική φράξια έρθει στην εξουσία, θα σημειωθεί κάποιας μορφής πολιτική μεταβολή στο Πεκίνο. Ο εκδημοκρατισμός θα μπορούσε να ενθαρρύνει τους πολιτικούς να καταφύγουν στον εθνικισμό και έτσι να γίνει πιο πιθανός ο πόλεμος, παρόλο που μακροπρόθεσμα ένα σταθερό πλουραλιστικό σύστημα στην Κίνα είναι πιθανό να εξομαλύνει τις σχέσεις της με άλλες δυνάμεις.

Ίσως, όπως ισχυρίζεται ο Φρήντμπεργκ, το παρελθόν της Ευρώπης να είναι το μέλλον της Ασίας. Πιο πιθανό είναι, το παρελθόν της Ασίας να είναι το μέλλον της. Η Ασία μπορεί να κάνει την επιλογή της μεταξύ μιας εξισορρόπησης δυνάμεων με τίμημα μια αντιπαράθεση, και της διασφάλισης της ειρήνης με τίμημα την ηγεμονία. Οι δυτικές κοινωνίες ίσως επιλέξουν την εξισορρόπηση και την αντιπαράθεση. Η ιστορία, η κουλτούρα και η πραγματικές συνθήκες που επικρατούν όσον αφορά τα ζητήματα ισχύος στην Ασία, οδηγούν με πολλές πιθανότητες στο συμπέρασμα ότι η Ασία θα επιδιώξει την ειρήνη και την ηγεμονία. Η εποχή που άρχισε με τις εισβολές των δυτικών τις δεκαετίες 1840 και 1850 τελειώνει. Η Κίνα ξανακερδίζει τη θέση της ως τοπικός ηγεμόνας και η Ανατολή ξαναβρίσκει τον εαυτό της.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΚΡΑΤΗ ΠΥΡΗΝΕΣ: ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΕΣ ΣΥΜΜΑΧΙΕΣ

Από τον πολυπολικό, πολυπολιτισμικό κόσμο της μεταψυχροπολεμικής εποχής απουσιάζει μια κυρίαρχη διαχωριστική γραμμή, σαν αυτή που υπήρχε κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου. Όσο συνεχίζονται, όμως, η δημογραφική πλημμυρίδα των μουσουλμάνων και η οικονομική της Ασίας, οι αντιπαραθέσεις μεταξύ της Δύσης και των αντιτιθέμενων πολιτισμών θα επικεντρωθούν μάλλον στις διαχωριστικές γραμμές της παγκόσμιας πολιτικής παρά σε άλλες γραμμές. Οι κυβερνήσεις των μουσουλμανικών κρατών είναι πιθανόν να συνεχίσουν να γίνονται λιγότερο φιλικές προς τη Δύση και συνεπώς, με ενδιάμεσα διαλείμματα, θα σημειώνονται χαμηλής έντασης πράξεις βίας -κατά καιρούς και υψηλής- μεταξύ ισλαμικών ομάδων και δυτικών κοινωνιών. Οι σχέσεις μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών, από τη μια μεριά, και της Κίνας, της Ιαπωνίας και άλλων ασιατικών χωρών, από την άλλη, θα χαρακτηρίζονται από έντονες αντιπαραθέσεις· ένας μεγάλος πόλεμος θα μπορούσε να ξεσπάσει, αν οι Ηνωμένες Πολιτείες αμφισβητήσουν την άνοδο της Κίνας στη θέση της ηγεμονικής δύναμης στην Ασία.

Υπό αυτές τις συνθήκες, οι δεσμοί Κομφουκιανισμού και Ισλάμ θα συνεχιστούν και πιθανώς θα διευρυνθούν και θα βαθύνουν. Το κεντρικό σημείο σε αυτούς τους δεσμούς είναι η συνεργασία των μουσουλμανικών και των κινεζικών κοινωνιών με σκοπό την εναντίωσή τους στη Δύση σε θέματα διάδοσης των όπλων,

ανθρώπινων δικαιωμάτων κ.λπ. Σε αυτήν τη βάση δημιουργήθηκαν οι στενές σχέσεις μεταξύ Πακιστάν, Ιράν και Κίνας, οι οποίες αποκρυσταλλώθηκαν στις αρχές της δεκαετίας 1990 με τις επισκέψεις του προέδρου Γιαγκ Σανγκχούν στο Ιράν και στο Πακιστάν και του προέδρου Ραφσαντζανί στο Πακιστάν και την Κίνα. Αυτές οι επισκέψεις "σηματοδότησαν το δρόμο προς μια συμμαχία σε εμβρυακή κατάσταση μεταξύ Πακιστάν, Ιράν και Κίνας". Καθ' οδόν προς την Κίνα, ο Ραφσαντζανί διακήρυξε στο Ισλαμαμπάντ ότι μεταξύ του Ιράν και του Πακιστάν υπάρχει πια "μια στρατηγική συμμαχία" και ότι μια επίθεση κατά του Πακιστάν θα θεωρηθεί επίθεση κατά του Ιράν. Ενισχύοντας αυτήν την άποψη, η Μπεναζίρ Μπούτο επισκέφτηκε το Ιράν και την Κίνα αμέσως μόλις έγινε πρωθυπουργός τον Οκτώβριο του 1993. Η συνεργασία μεταξύ των τριών χωρών έχει εκδηλωθεί με τακτικές ανταλλαγές μεταξύ πολιτικών, στρατιωτικών και αξιωματούχων της διοίκησης και στις κοινές προσπάθειες που σημειώνονται με αφορμή μια ποικιλία πολιτικών και στρατιωτικών ζητημάτων συμπεριλαμβανομένης και της ενίσχυσης της άμυνας και με μεταφορές όπλων από την Κίνα σε άλλα κράτη. Η ανάπτυξη αυτών των σχέσεων στο Πακιστάν υποστηρίχτηκε ενεργά από εκείνους που ανήκαν στις ιδεολογικές σχολές της "ανεξαρτησίας" και του "ισλαμισμού" όσον αφορά τα θέματα εξωτερικής πολιτικής, οι οποίοι απέβλεπαν σε έναν άξονα "Τεχεράνης-Ισλαμαμπάντ-Πεκίνου", ενώ στην Τεχεράνη ισχυρίστηκαν ότι η "ξεχωριστή φύση του σύγχρονου κόσμου" απαιτούσε "στενή και συνεχή συνεργασία" μεταξύ της Κίνας, του Ιράν, του Πακιστάν και του Καζακστάν. Στα μέσα της δεκαετίας 1990 κάτι σαν de facto συμμαχία είχε δημιουργηθεί μεταξύ των τριών χωρών, η οποία είχε τις ρίζες της στην αντιπαλότητα με τη Δύση, στις ανησυχίες για την ασφάλεια που έχουν σχέση με την Ινδία και στην επιθυμία να αντιμετωπίσουν αυτές οι χώρες την τουρκική και ρωσική επιρροή στην Κεντρική Ασία.

Πόσο πιθανό είναι αυτά τα τρία κράτη να αποτελέσουν τον πυρήνα μιας ευρύτερης ομάδας που θα συμπεριλαμβάνει και άλλες μουσουλμανικές και ασιατικές χώρες; Μια ανεπίσημη "συμμαχία κομφουκιστών και ισλαμιστών", ισχυρίζεται ο Γκράχαμ Φούλερ, "θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί όχι γιατί ο Μωάμεθ και ο Κομφούκιος ήταν αντίθετοι στη Δύση, αλλά διότι αυτοί οι πολιτισμοί προσφέρουν ένα όχημα για την έκφραση της αγανάκτησης που στρέφεται εν μέρει εναντίον της Δύσης, της οποίας η πολιτική, στρατιωτική, οικονομική και πολιτική κυριαρχία προκαλεί σε αυξανόμενο βαθμό έντονες αντιδράσεις σε έναν κόσμο όπου τα κράτη αισθάνονται ότι "δεν μπορούν να ανεχτούν άλλο αυτήν την κατάσταση". Η πιο παθιασμένη έκκληση για μια τέτοια συνεργασία έγινε από τον συνταγματάρχη Καντάφι, ο οποίος το Μάρτιο του 1994 διακήρυξε:

> Η νέα παγκόσμια τάξη πραγμάτων σημαίνει ότι οι εβραίοι και οι χριστιανοί ελέγχουν τους μουσουλμάνους και, αν μπορούν, στη συνέχεια θα κυριαρχήσουν επί του Κομφουκιανισμού και άλλων θρησκειών στην Ινδία, την Κίνα και την Ιαπωνία(...)
>
> Οι χριστιανοί και οι εβραίοι λένε τώρα: Ήμασταν αποφασισμένοι να συντρίψουμε τον

κομμουνισμό και τώρα πρέπει να συντρίψουμε το Ισλάμ και τον Κομφουκιανισμό.

Τώρα, ελπίζουμε να δούμε μια αντιπαράθεση μεταξύ της Κίνας που ηγείται του Κομφουκιανισμού και της Αμερικής που ηγείται της σταυροφορίας των χριστιανών. Δεν χρειάζεται να δικαιολογηθούμε επειδή είμαστε εναντίον των σταυροφόρων. Στεκόμαστε στο πλευρό των Κομφουκιανών και συμμαχώντας με αυτούς και πολεμώντας μαζί τους σε ένα διεθνές μέτωπο, θα εξουδετερώσουμε τον κοινό μας αντίπαλο.

Επομένως, εμείς οι μουσουλμάνοι θα υποστηρίξουμε την Κίνα στον αγώνα της εναντίον του κοινού μας εχθρού (...) Ευχόμαστε στην Κίνα να νικήσει (...)

Όμως, ο ενθουσιασμός για μια στενή αντιδυτική συμμαχία των κρατών του Κομφουκιανισμού και του Ισλαμισμού δεν είναι μάλλον τόσο ισχυρός από την πλευρά των Κινέζων· Ο πρόεδρος Ζιάγκ Ζεμίν διακήρυξε το 1995 ότι η Κίνα δεν θα συνάψει συμμαχίες με οποιαδήποτε άλλη χώρα. Αυτή η θέση προφανώς αντικατόπτρισε την κλασική άποψη των Κινέζων ότι η Κίνα, το Μέσο Βασίλειο, η κεντρική δύναμη, δεν χρειάζεται επίσημους συμμάχους και ότι οι άλλες χώρες θα θεωρήσουν πως είναι προς το συμφέρον τους να συνεργαστούν με την Κίνα. Η διαμάχη της Κίνας με τη Δύση, από την άλλη πλευρά, σημαίνει ότι θα υπάρξουν συνεργασίες με άλλα αντιδυτικά κράτη, στα περισσότερα από τα οποία επικρατεί το Ισλάμ. Επιπλέον, οι αυξανόμενες ανάγκες της Κίνας για πετρέλαιο είναι πιθανό να την αναγκάσουν να διευρύνει τις σχέσεις της με το Ιράν, το Ιράκ και τη Σαουδική Αραβία, όπως και με το Αζερμπαϊτζάν και το Καζακστάν. Ένας τέτοιος άξονας ανταλλαγής όπλων με πετρέλαιο, όπως παρατήρησε ένας ειδικός σε θέματα ενέργειας το 1994, “δεν θα χρειάζεται πλέον να παίρνει εντολές από το Λονδίνο, το Παρίσι ή την Ουάσιγκτον”.

Οι σχέσεις των άλλων πολιτισμών και των κρατών πυρήνων με τη Δύση και τους ανταγωνιστές της θα ποικίλλουν σε σημαντικό βαθμό. Οι πολιτισμοί του νότου, η Λατινική Αμερική και η Αφρική, δεν έχουν κράτη πυρήνες, ήταν πάντα εξαρτημένοι από τη Δύση και είναι σχετικά αδύναμοι από στρατιωτική και οικονομική άποψη (αν και αυτό αλλάζει με ταχύτητα στη Λατινική Αμερική). Όσον αφορά τις σχέσεις τους με τη Δύση, πιθανώς θα κινηθούν σε αντίθετες κατευθύνσεις. Η Λατινική Αμερική είναι πολιτισμικά κοντά στη Δύση. Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1980 και 1990, τα πολιτικά και τα οικονομικά της συστήματα άρχισαν να μοιάζουν ολοένα και περισσότερο τα δυτικά. Τα δυο λατινοαμερικανικά κράτη που κάποτε επεδίωκαν την απόκτηση πυρηνικών όπλων, εγκατέλειψαν αυτές τις προσπάθειες. Οι Λατινοαμερικανοί, επιδεικνύοντας το χαμηλότερο επίπεδο στρατιωτικής δραστηριοποίησης από οποιονδήποτε άλλο πολιτισμό, μπορεί να είναι δυσαρεστημένοι με τη στρατιωτική κυριαρχία των Ηνωμένων Πολιτειών, αλλά δεν δείχνουν διατεθειμένοι να αμφισβητήσουν αυτήν την υπεροχή. Η ταχεία άνοδος του Προτεσταντισμού σε πολλές κοινωνίες της Λατινικής Αμερικής τις κάνει να μοιάζουν περισσότερο με τις κοινωνίες της Δύσης, στις οποίες επικρατεί το μείγμα Ρωμαιοκαθολικισμού και Προτεσταντισμού, και αυτό

διευρύνει τους θρησκευτικούς δεσμούς μεταξύ της Λατινικής Αμερικής και της Δύσης, προσθέτοντας και νέους σε αυτούς που αναπτύσσονται μέσω Ρώμης. Η εισροή Μεξικανών και κατοίκων της Κεντρικής Αμερικής και της Καραϊβικής στις Ηνωμένες Πολιτείες και η επακόλουθη ισπανική επίδραση στην αμερικανική κοινωνία, προωθεί επίσης την πολιτισμική σύγκλιση. Τα κύρια ζητήματα αντιπαράθεσης μεταξύ της Λατινικής Αμερικής και της Δύσης, δηλαδή των Ηνωμένων Πολιτειών, είναι η μετανάστευση, τα ναρκωτικά και η τρομοκρατία που συνδέεται με αυτή, καθώς και η οικονομική ολοκλήρωση (δηλαδή η είσοδος των λατινοαμερικανικών κρατών στη NAFTA, αντί της διερεύνησης των λατινοαμερικανικών ομάδων, όπως το Mercosur και Σύμφωνο των Άνδεων). Καθώς εκδηλώνονται τα προβλήματα που εμφανίστηκαν όσον αφορά τη σύνδεση του Μεξικού με τη NAFTA, ο γάμος μεταξύ των λατινοαμερικανικών και δυτικών πολιτισμών δεν φαίνεται να είναι εύκολος. Η διαδικασία θα εξελιχθεί πιθανότατα με αργό ρυθμό κατά το μεγαλύτερο μέρος του 21ου αιώνα και μπορεί να μην ολοκληρωθεί ποτέ. Όμως, οι διαφορές μεταξύ της Δύσης και της Λατινικής Αμερικής παραμένουν μικρές σε σύγκριση με τις διαφορές μεταξύ της Δύσης και άλλων πολιτισμών.

Οι σχέσεις της Δύσης με την Αφρική χαρακτηρίζονται από λίγο υψηλότερα επίπεδα αντιπαραθέσεων, κυρίως γιατί η Αφρική είναι πολύ αδύναμη. Όμως, υπάρχουν μερικά σημαντικά ζητήματα. Η Νότια Αφρική, σε αντίθεση με τη Βραζιλία και την Αργεντινή, δεν εγκατέλειψε το πρόγραμμα ανάπτυξης πυρηνικών όπλων. Κατέστρεψε τα πυρηνικά όπλα που είχε ήδη κατασκευάσει, τα οποία ήταν όπλα μιας κυβέρνησης "λευκών" για την αποτροπή ξένων επιθέσεων με στόχο το απαρτχάιντ. Αυτή η κυβέρνηση δεν επιθυμούσε να τα κληροδοτήσει σε μια κυβέρνηση "μαύρων", η οποία θα τα χρησιμοποιούσε για άλλους σκοπούς. Η ικανότητα κατασκευής πυρηνικών όπλων, όμως, δεν μπορεί να καταστραφεί, και είναι πιθανό ότι μια κυβέρνηση μετά το απαρτχάιντ θα αποκτήσει νέο πυρηνικό οπλοστάσιο, για να διασφαλίσει το ρόλο της Νότιας Αφρικής ως κράτους πυρήνα της Αφρικής και για να αποτρέψει την εισβολή της Δύσης στην Αφρική. Τα ανθρώπινα δικαιώματα, η μετανάστευση, τα οικονομικά ζητήματα και η τρομοκρατία βρίσκονται, επίσης, στην ημερήσια διάταξη των σχέσεων μεταξύ Δύσης και Αφρικής. Παρά τις προσπάθειες της Γαλλίας να διατηρήσει στενούς δεσμούς με τις πρώην αποικίες της, μια μακροπρόθεσμη διαδικασία αποδυτικοποίησης σημειώνεται στην Αφρική. Τα συμφέροντα και η επιρροή των δυτικών δυνάμεων υποχωρούν, ο ιθαγενής πολιτισμός ενδυναμώνεται και η Νότια Αφρική υποτάσσει τα αγγλικά-αφρικάνερ στοιχεία στον αφρικάνικο πολιτισμό. Ενώ η Λατινική Αμερική γίνεται ολοένα και περισσότερο δυτική, η Αφρική γίνεται ολοένα και λιγότερο. Και οι δυο, όμως, παραμένουν εξαρτημένες με διαφορετικούς τρόπους από τη Δύση και ανίκανες, αν εξαιρέσουμε τα ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών, να επηρεάσουν αποφασιστικά την ισορροπία μεταξύ της Δύσης και των πολιτισμών που την προκαλούν.

Αυτό σίγουρα δεν συμβαίνει με τους τρεις "ταλαντευόμενους" πολιτισμούς. Τα κράτη πυρήνες αυτών των πολιτισμών διαδραματίζουν κυρίαρχο ρόλο στις παγκόσμιες υποθέσεις και είναι πιθανό να έχουν μεικτές, διφορούμενες και μεταβαλλόμενες σχέσεις με τη Δύση και όσους την αμφισβητούν. Θα έχουν, επίσης, ποικίλες σχέσεις μεταξύ τους. Η Ιαπωνία, όπως έχουμε τονίσει με επιχειρήματα, με τον καιρό, και με μεγάλη αγωνία και ανησυχία, θα απομακρυνθεί πιθανώς από τις Ηνωμένες Πολιτείες και θα κατευθυνθεί προς την Κίνα. Όπως θα συμβεί και με άλλες διαπολιτισμικές συμμαχίες του ψυχρού πολέμου, οι δεσμοί ασφαλείας της Ιαπωνίας με τις Ηνωμένες Πολιτείες θα αποδυναμωθούν, παρόλο που ποτέ δεν θα τους αποκηρύξουν επίσημα οι δυο πλευρές. Οι σχέσεις της με τη Ρωσία θα παραμείνουν σε ένα δύσκολο στάδιο για όσο διάστημα η Ρωσία αρνείται να συμμορφωθεί και να επιστρέψει τις Κουρίλες νήσους που κατέλαβε το 1945. Η στιγμή κατά την οποία θα μπορούσε αυτό το ζήτημα να επιλυθεί στο τέλος του ψυχρού πολέμου, πέρασε γρήγορα και τη διαδέχτηκε η άνοδος του ρωσικού εθνικισμού· από την άλλη μεριά, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν βλέπουν πια το λόγο να υποστηρίξουν τις διεκδικήσεις των Ιαπώνων στο μέλλον, σε αντίθεση με τη στάση που κρατούσαν στο παρελθόν.

Στις τελευταίες δεκαετίες του ψυχρού πόλεμου, η Κίνα έπαιξε το χαρτί της έναντι της Σοβιετικής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών. Στον μεταψυχροπολεμικό κόσμο, η Ρωσία παίζει το δικό της χαρτί. Η Ρωσία και η Κίνα ενωμένες θα μετακινούσαν αποφασιστικά την ευρασιατική ισορροπία εις βάρος της Δύσης και θα ξεσήκωναν όλες τις ανησυχίες που υπήρχαν σχετικά με τις σχέσεις Κίνας και Σοβιετικής Ένωσης τη δεκαετία 1950. Συνεργαζόμενη στενά με τη Δύση, η Ρωσία θα αντιστάθμιζε τους δεσμούς που αναπτύσσει σε παγκόσμια ζητήματα ο Κομφουκιανισμός με τον Ισλαμισμό και θα ξυπνούσε πάλι τους φόβους που είχε η Κίνα την εποχή του ψυχρού πόλεμου για μια εισβολή από το βορρά. Όμως, και η Ρωσία είχε επίσης προβλήματα και με τους δυο αυτούς γειτονικούς πολιτισμούς της. Όσον αφορά τη Δύση, αυτού του είδους τα προβλήματα τείνουν να είναι βραχυπρόθεσμα, μετά τη λήξη του ψυχρού πόλεμου και εξαιτίας της ανάγκης να επαναπροσδιοριστεί η ισορροπία μεταξύ Ρωσίας και Δύσης και, επίσης, λόγω της συμφωνίας που υπάρχει μεταξύ τους για μια σχέση ισοτιμίας και για τις αντίστοιχες σφαίρες επιρροής. Αυτό στην πράξη θα σήμαινε:

1. Αποδοχή από την πλευρά της Ρωσίας της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΝΑΤΟ, με σκοπό να συμπεριλάβουν τα δυτικά χριστιανικά κράτη της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης και τη δέσμευση της Δύσης να μην επεκτείνει περαιτέρω το ΝΑΤΟ, εκτός αν η Ουκρανία χωριστεί στα δυο.
2. Μια συνθήκη συνεργασίας μεταξύ Ρωσίας και ΝΑΤΟ που θα εμπεριέχει ένα σύμφωνο μη επίθεσης, τακτικές συνδιασκέψεις για θέματα ασφάλειας, συνεργασία για την αποφυγή ενός ανταγωνισμού εξοπλισμών, και διαπραγματεύσεις για συμφωνίες που αφορούν τον έλεγχο των όπλων, οι οποίες θα είναι κατάλληλες

για τις ανάγκες ασφαλείας στη μεταψυχροπολεμική εποχή.
3. Αναγνώριση από τη Δύση ότι η Ρωσία είναι κυρίως υπεύθυνη για τη διατήρηση της ασφάλειας των ορθόδοξων χωρών σε περιοχές όπου η Ορθοδοξία κυριαρχεί.
4. Κατανόηση από από την πλευρά της Δύσης των σημερινών και των πιθανών προβλημάτων ασφαλείας που θα αντιμετωπίσει η Ρωσία από τους μουσουλμανικούς λαούς στο νότιο τμήμα της και προθυμία για αναθεώρηση της συνθήκης για τον περιορισμό των εξοπλισμών στην Ευρώπη (CFE), και υιοθέτηση από τη Δύση ευνοϊκής στάσης απέναντι στα επιπρόσθετα μέτρα που θα πρέπει να λάβει η Ρωσία για την αντιμετώπιση αυτών των απειλών.
5. Συμφωνία μεταξύ Ρωσίας και Δύσης ότι θα συνεργαστούν ισότιμα στην αντιμετώπιση ζητημάτων, όπως της Βοσνίας, όπου εμπλέκονται τα συμφέροντα και των δυτικών και των ορθόδοξων.

Αν γίνει μια διευθέτηση σε αυτή ή παρόμοια κατεύθυνση, ούτε η Ρωσία, ούτε η Δύση είναι πιθανό να αμφισβητήσουν η μία την άλλη μακροπρόθεσμα. Η Ευρώπη και η Ρωσία είναι δημογραφικά ώριμες κοινωνίες με χαμηλούς ρυθμούς γεννήσεων και πληθυσμούς που γερνούν. Τέτοιες κοινωνίες δεν έχουν την ενεργητικότητα των νέων, ώστε να εκδηλώσουν επεκτατικές και επιθετικές διαθέσεις.

Στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, οι σχέσεις της Κίνας με τη Ρωσία έγιναν σε σημαντικό βαθμό σχέσεις συνεργασίας. Οι διαφορές για τα σύνορα επιλύθηκαν, οι στρατιωτικές δυνάμεις στις δυο πλευρές των συνόρων μειώθηκαν, οι εμπορικές συναλλαγές διευρύνθηκαν, η μια χώρα σταμάτησε να στοχεύει με τους πυρηνικούς της πυραύλους την άλλη και οι υπουργοί Εξωτερικών και των δυο αναζητούν τα κοινά συμφέροντά που έχουν στην καταπολέμηση του φονταμενταλιστικού Ισλάμ. Πιο σημαντικό από όλα είναι το ότι η Ρωσία βρήκε στο πρόσωπο της Κίνας έναν ένθερμο και σημαντικό πελάτη για την πώληση στρατιωτικού εξοπλισμού και τεχνολογίας, τεθωρακισμένων, μαχητικών αεροσκαφών, βομβαρδιστικών μεγάλης εμβέλειας και πυραύλων εδάφους-αέρος. Σύμφωνα με την άποψη των Ρώσων, αυτή η αναθέρμανση των σχέσεων αντιπροσώπευε μια συνειδητή απόφαση να συνεργαστεί η Ρωσία με την Κίνα, δεδομένης της στάσιμης ψυχρότητας στις σχέσεις της με την Ιαπωνία και των αντιπαραθέσεών της με τη Δύση σχετικά με την επέκταση του ΝΑΤΟ, την οικονομική μεταρρύθμιση, την οικονομική βοήθεια και τη συμμετοχή στους διεθνείς οργανισμούς της Δύσης. Από τη μεριά της, η Κίνα μπορούσε να δείξει στη Δύση ότι δεν ήταν μόνη στον κόσμο και ότι μπορούσε να αποκτήσει την απαραίτητη στρατιωτική ικανότητα για να διευκολύνει τη στρατηγική της για προβολή ισχύος στην περιοχή. Και για τις δυο χώρες, ένας ρωσοκινεζικός σύνδεσμος είναι, όπως ο σύνδεσμος μεταξύ Κομφουκιανισμού και Ισλαμισμού, ένα μέσο για την αντιμετώπιση της δύναμης και των οικουμενικών βλέψεων της Δύσης.

Αν αυτός ο σύνδεσμος θα επιβιώσει μακροπρόθεσμα, εξαρτάται κατά μεγάλο μέρος: πρώτον, από το βαθμό στον οποίο οι σχέσεις των Ρώσων με τη Δύση θα

σταθεροποιηθούν προς αμοιβαίο όφελος και, δεύτερον, από το βαθμό στον οποίο η ανάδειξη της Κίνας στην ηγεμονία της Ανατολικής Ασίας θα απειλήσει τα οικονομικά, δημογραφικά και στρατιωτικά συμφέροντα των Ρώσων. Ο οικονομικός δυναμισμός της Κίνας έχει εξαπλωθεί στη Σιβηρία και οι επιχειρηματίες της Κίνας, μαζί με τους αντίστοιχους Κορεάτες και Ιάπωνες, εξερευνούν και εκμεταλλεύονται τις ευκαιρίες εκεί. Οι Ρώσοι στη Σιβηρία βλέπουν ολοένα και περισσότερο ότι το μέλλον της οικονομίας τους είναι συνδεδεμένο με την Ανατολική Ασία και όχι με την ευρωπαϊκή Ρωσία. Περισσότερο απειλητική για τη Ρωσία είναι η μετανάστευση Κινέζων στη Σιβηρία, όπου οι Κινέζοι λαθρομετανάστες υπολογίζονται το 1995 σε 3 με 5 εκατομμύρια, τη στιγμή που ο συνολικός Ρωσικός πληθυσμός είναι μόλις 7 εκατομμύρια στην Ανατολική Σιβηρία. Ο Ρώσος υπουργός Άμυνας Πάβελ Γκρατσώφ προειδοποίησε ότι "η Κίνα έχει ξεκινήσει τις διαδικασίες για την ειρηνική κατάκτηση της ρωσικής Άπω Ανατολής". Κορυφαίος αξιωματούχος της Ρωσίας σε θέματα μετανάστευσης επανέλαβε ότι "πρέπει να αντισταθούμε στον κινέζικο επεκτατισμό". Επιπλέον, οι αναπτυσσόμενες οικονομικές σχέσεις της Κίνας με τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας μπορεί να επιδεινώσουν τις σχέσεις της με τη Ρωσία. Η κινέζικη επέκταση μπορεί, επίσης, να πάρει ακόμα και στρατιωτική μορφή, αν η Κίνα αποφασίσει ότι θα πρέπει να διεκδικήσει πάλι τη Μογγολία, την οποία οι Ρώσοι απέσπασαν από την Κίνα μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο και η οποία ήταν δορυφόρος των Ρώσων για δεκαετίες. Ως ένα σημείο, οι "ορδές των κίτρινων ανθρώπων", οι οποίες είχαν "στοιχειώσει" τη φαντασία των Ρώσων από την εποχή των μογγολικών επιδρομών, μπορεί να γίνουν πάλι πραγματικότητα.

Οι σχέσεις της Ρωσίας με το Ισλάμ διαμορφώνονται από την ιστορική κληρονομιά αιώνων μέσω των πολέμων με τους Τούρκους, τους λαούς του βόρειου Καυκάσου και τα εμιράτα της Κεντρικής Ασίας. Η Ρωσία τώρα συνεργάζεται με τους ορθόδοξους συμμάχους της, τη Σερβία και την Ελλάδα, για να αντιμετωπίσει την τουρκική επιρροή στα Βαλκάνια, και με την ορθόδοξη Αρμενία, που αποτελεί και αυτή σύμμαχό της, για να περιορίσει την επέκταση αυτής της επιρροής προς την Υπερκαυκασία. Επιχείρησε με συγκεκριμένη δράση να διατηρήσει την πολιτική, οικονομική και στρατιωτική επιρροή της στις δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας, τις οποίες έχει συμπεριλάβει στην Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών, και αναπτύσσει στρατιωτικές δυνάμεις σε όλες αυτές τις δημοκρατίες. Τα αποθέματα πετρελαίου και φυσικού αερίου της Κασπίας θάλασσας και η διαδρομή μέσω της οποίας θα φθάσουν στη δυτική και στην ανατολική Ασία αποτελούν ζήτημα κεντρικού ενδιαφέροντος για τους Ρώσους. Η Ρωσία, επίσης, πολέμησε εναντίον του μουσουλμανικού λαού της Τσετσενίας στο βόρειο Καύκασο και διεξήγαγε έναν δεύτερο πόλεμο στο Τατζικιστάν, υποστηρίζοντας την κυβέρνηση έναντι των στασιαστών που ήταν ισλαμιστές φονταμενταλιστές. Αυτές οι ανησυχίες για την ασφάλεια παρέχουν ένα ακόμα κίνητρο για συνεργασία με την Κίνα με στόχο τον περιορισμό της "ισλαμικής απειλής" στην Κεντρική Ασία και, επί-

σης, αποτελούν ένα σημαντικό κίνητρο για την εκ νέου σύναψη σχέσεων μεταξύ Ρωσίας και Ιράν. Η Ρωσία έχει πουλήσει στο Ιράν υποβρύχια, εξελιγμένα μαχητικά αεροσκάφη, βομβαρδιστικά, πυραύλους εδάφους-αέρος, αναγνωριστικό εξοπλισμό και εξοπλισμό ηλεκτρονικού πολέμου. Επιπλέον, η Ρωσία συμφώνησε να κατασκευάσει πυρηνικούς αντιδραστήρες ελαφρού ύδατος για το Ιράν και να παραδώσει στο Ιράν εξοπλισμό εμπλουτισμού ουρανίου. Σε αντάλλαγμα, οι Ρώσοι περιμένουν ρητά από το Ιράν να περιορίσει την εξάπλωση του φονταμενταλισμού στην κεντρική Ασία και να συνεργαστεί απόλυτα στην αντιμετώπιση της εξάπλωσης της τουρκικής επιρροής στην Κεντρική Ασία και στον Καύκασο. Για τις επόμενες δεκαετίες οι σχέσεις της Ρωσίας με το Ισλάμ θα διαμορφωθούν αποφασιστικά με βάση τις αντιλήψεις της για την απειλή που συνιστούν οι εκρηκτικά αυξανόμενοι μουσουλμανικοί πληθυσμοί στη νότια περιφέρειά της.

Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου η Ινδία, το τρίτο "ταλαντευόμενο" κράτος πυρήνας, ήταν σύμμαχος της Σοβιετικής Ένωσης και πολέμησε μια φορά εναντίον της Κίνας και αρκετές φορές εναντίον του Πακιστάν. Οι σχέσεις της με τη Δύση, ειδικά με τις Ηνωμένες Πολιτείες, ήταν ψυχρές, αν όχι εχθρικές. Στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο, οι σχέσεις της Ινδίας με το Πακιστάν είναι πιθανό να συνεχίσουν να είναι σχέσεις αντιπαράθεσης με επίκεντρο τα ζητήματα του Κασμίρ, των πυρηνικών όπλων και της γενικής στρατιωτικής ισορροπίας στο νότιο τμήμα της ηπείρου. Στο βαθμό που μπορεί το Πακιστάν να κερδίσει την υποστήριξη άλλων μουσουλμανικών χωρών, οι σχέσεις της Ινδίας με το Ισλάμ θα είναι γενικά δύσκολες. Για να αντιμετωπίσει αυτήν την κατάσταση, η Ινδία είναι πιθανό να κάνει ιδιαίτερες προσπάθειες, όπως και στο παρελθόν, για να πείσει μεμονωμένες μουσουλμανικές χώρες να αποστασιοποιηθούν από το Πακιστάν. Με το τέλος του ψυχρού πόολεμου, οι προσπάθειες της Κίνας να δημιουργήσει περισσότερο φιλικές σχέσεις με τους γείτονές της επεκτάθηκαν και στην Ινδία, και η ένταση μεταξύ των δυο αυτών χωρών μειώθηκε. Αυτή η τάση, όμως, δεν είναι πιθανό να συνεχιστεί για πολύ. Η Κίνα ενεπλάκη ενεργά στην πολιτική της Νότιας Ασίας και, προφανώς, θα συνεχίσει να εμπλέκεται διατηρώντας στενή σχέση με το Πακιστάν, ενισχύοντας τη συμβατική και πυρηνική στρατιωτική δύναμη του Πακιστάν και προσεγγίζοντας τη Μιανμάρ με οικονομική βοήθεια, επενδύσεις και στρατιωτική βοήθεια, αναπτύσσοντας πιθανώς σε αντάλλαγμα ναυτικές εγκαταστάσεις στην περιοχή αυτή. Η κινέζικη δύναμη επεκτείνεται προς το παρόν. Η δύναμη της Ινδίας θα μπορούσε να αυξηθεί σημαντικά στις αρχές του 21ου αιώνα. Η αντιπαράθεση φαίνεται αρκετά πιθανή. "Η αντιπαλότητα μεταξύ των δυο ασιατικών γιγάντων και η εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους ως φυσικές μεγάλες δυνάμεις και πολιτισμικά κέντρα", όπως παρατήρησε ένας αναλυτής, "θα συνεχίσει να οδηγεί αυτές τις δυο χώρες στην υποστήριξη διαφορετικών χωρών και σκοπών. Η Ινδία θα παλέψει για να ανέλθει και να γίνει όχι μόνο ένα ανεξάρτητο κέντρο ισχύος στον πολυπολικό κόσμο, αλλά και ένα αντίβαρο στη δύναμη και την επιρροή της Κίνας".

ΣΧΗΜΑ 9.1
Η ΔΙΑΜΟΡΦΟΥΜΕΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

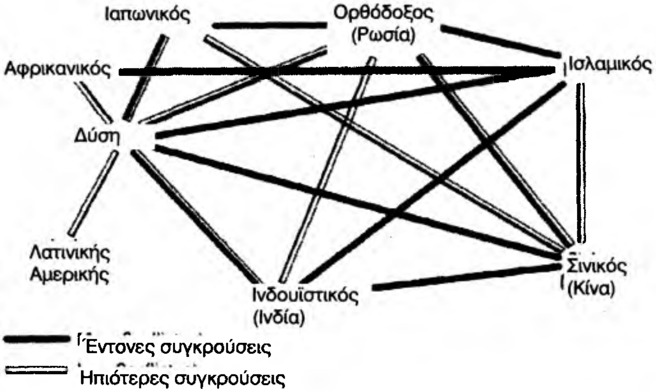

Θα είναι σαφώς προς το συμφέρον της Ινδίας απέναντι σε μια συμμαχία μεταξύ Πακιστάν και Κίνας, αν όχι σ' έναν ευρύτερο σύνδεσμο Κομφουκιανισμού-Ισλαμισμού, να διατηρήσει τη στενή της σχέση με τη Ρωσία και να παραμείνει σημαντικός πελάτης για την αγορά ρωσικού στρατιωτικού εξοπλισμού. Στα μέσα της δεκαετίας 1990, η Ινδία αποκτούσε από τη Ρωσία σχεδόν κάθε τύπο οπλικού συστήματος, (προμηθεύτηκε ακόμα και αεροπλανοφόρο και κρυονική πυραυλική τεχνολογία), και αυτό οδήγησε τις Ηνωμένες Πολιτείες να υποβάλλουνκυρώσεις. Επίσης, εκτός από τη διάδοση των όπλων, προέκυψαν και άλλα ζητήματα μεταξύ της Ινδίας και των Ηνωμένων Πολιτειών, σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα, το Κασμίρ και την οικονομική φιλελευθεροποίηση. Με το χρόνο, όμως, η ψυχρότητα στις σχέσεις μεταξύ του Πακιστάν και των Ηνωμένων Πολιτειών και τα κοινά συμφέροντα των ΗΠΑ και της Ινδίας για τον περιορισμό της Κίνας, είναι πιθανό να φέρουν αυτές τις δυο χώρες πιο κοντά.

Οι σχέσεις μεταξύ των πολιτισμών και των κρατών πυρήνων είναι περίπλοκες, συνήθως αμφιλεγόμενες και συχνά αλλάζουν. Οι περισσότερες χώρες που ανήκουν σε έναν πολιτισμό, ακολουθούν το κράτος πυρήνα του πολιτισμού για να διαμορφώσουν τις σχέσεις τους με χώρες άλλων πολιτισμών. Ωστόσο, αυτό δεν ισχύει σε όλες τις περιπτώσεις. Προφανώς, όλες οι χώρες ενός πολιτισμού δεν μπορεί να έχουν ταυτόσημες σχέσεις με τις χώρες ενός άλλου πολιτισμού. Συνήθως, αυτό που οδηγεί στη συνεργασία μεταξύ χωρών από διαφορετικούς πολιτισμούς, είναι τα κοινά συμφέροντα και κυρίως οι κοινοί εχθροί. Επίσης, συγκρούσεις συμβαίνουν και εντός των πολιτισμών, κυρίως στον ισλαμικό πολιτισμό. Επιπλέον, οι σχέσεις μεταξύ συγκεκριμένων ομάδων που βρίσκονται κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων, μπορεί να διαφέρουν από τις σχέσεις που έχουν τα κράτη πυρήνες των πολτισμών τους. Παρόλα αυτά, οι γενικές τάσεις είναι εμφανείς καισυνοψίζονται στο Σχήμα 9.1 Η σχετικά απλή διπολικότητα του ψυχροπολεμικού κόσμου δίνει τη θέση της στις περίπλοκες σχέσεις του πολυπολικού και πολυπολιτισμικού κόσμου.

Κεφάλαιο Δέκατο

Από τους μεταβατικούς πολέμους στους πολέμους των πολιτισμικών συνόρων

ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ: ΑΠΟ ΤΟ ΑΦΓΑΝΙΣΤΑΝ ΣΤΟΝ ΠΕΡΣΙΚΟ ΚΟΛΠΟ

Ο διακεκριμένος Μαροκινός μελετητής Μαχντί Ελμαντίρα, ενώ βρισκόταν σε εξέλιξη ο Πόλεμος του Κόλπου, τον χαρακτήρισε "πρώτο πολιτισμικό πόλεμο". Στην πραγματικότητα, ήταν ο δεύτερος. Ο πρώτος ήταν ο πόλεμος μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και του Αφγανιστάν από το1979 έως το 1989. Και οι δύο πόλεμοι ξεκίνησαν ως σαφέστατη εισβολή μιας χώρας σε μια άλλη, αλλά μεταμορφώθηκαν, και σε μεγάλο βαθμό αναπροσδιορίστηκαν ως πολιτισμικοί πόλεμοι. Στην πραγματικότητα ήταν μεταβατικοί πόλεμοι προς μια εποχή κυριαρχούμενη από εθνικές αντιπαραθέσεις και πολέμους στις συνοριακές γραμμές μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών.

Ο πόλεμος στο Αφγανιστάν άρχισε με την προσπάθεια της Σοβιετικής Ένωσης να διατηρήσει ένα δορυφορικό καθεστώς. Ο πόλεμος αυτός έγινε ψυχροπολεμικός, όταν οι ΗΠΑ αντέδρασαν έντονα και οργάνωσαν, χρηματοδότησαν και εξόπλισαν τους Αφγανούς στασιαστές που πολεμούσαν κατά των σοβιετικών δυνάμεων. Για τους Αμερικανούς, η σοβιετική ήττα αποτελούσε τη δικαίωση του δόγματος Ρήγκαν για την προώθηση της ένοπλης αντίστασης εναντίον των κομμουνιστικών καθεστώτων και μια ταπείνωση των Σοβιετικών συγκρίσιμη με αυτήν που είχαν υποστεί οι ΗΠΑ στο Βιετνάμ. Επίσης, ήταν μια ήττα της οποίας οι επιπτώσεις απλώθηκαν σε όλη τη σοβιετική κοινωνία και την πολιτική της οργάνωση και συνέβαλε σημαντικά στην αποσύνθεση της σοβιετικής αυτοκρατορίας. Για τους Αμερικανούς και για τους δυτικούς γενικά το Αφγανιστάν ήταν η τελική, αποφασιστική νίκη, το Βατερλώ του ψυχρού πόλεμου.

Γι' αυτούς που πολέμησαν τους Σοβιετικούς, όμως, ο αφγανικός πόλεμος ήταν κάτι άλλο. Ήταν "η πρώτη επιτυχής αντίσταση εναντίον μιας ξένης δύναμης", παρατήρησε ένας δυτικός σχολιαστής, "η οποία δεν ήταν βασισμένη σε εθνικιστικές ή σοσιαλιστικές αρχές", αλλά αντίθετα, σε ισλαμικές αρχές, και διεξήχθη ως "τζιχάντ", ιερός πόλεμος, ο οποίος έδωσε τρομερή ώθηση στην ισλαμική αυτοπε-

ποίθηση και δύναμη. Η επίδρασή του στον ισλαμικό κόσμο μπορεί στην πράξη να είναι συγκρίσιμη με την επίδραση που είχε στον κόσμο της Ανατολής η ήττα των Ιαπώνων από τους Ρώσους το 1905. Αυτό που η Δύση βλέπει ως νίκη του Ελεύθερου Κόσμου, οι μουσουλμάνοι το βλέπουν ως νίκη του Ισλάμ.

Τα αμερικανικά δολάρια και οι πύραυλοι ήταν αναγκαίοι για την ήττα των Σοβιετικών. Επίσης, αναγκαία ήταν η συλλογική προσπάθεια του Ισλάμ κατά την οποία μια μεγάλη ποικιλία κυβερνήσεων και ομάδων επιδόθηκαν σε έναν ανταγωνισμό, προσπαθώντας να ανατρέψουν τους Σοβιετικούς και να θέσουν τα θεμέλια μιας νίκης που θα εξυπηρετούσε τα δικά τους συμφέροντα. Η οικονομική υποστήριξη των μουσουλμάνων για τον πόλεμο προήλθε κυρίως από τη Σαουδική Αραβία. Μεταξύ του 1984 και του 1986 οι Σαουδάραβες έδωσαν 525 εκατομμύρια δολάρια για την αντίσταση. Το 1989 συμφώνησαν να δώσουν το 61% ενός συνολικού ποσού 715 εκατομμυρίων δολαρίων, ή 436 εκατομμύρια δολάρια, ενώ το υπόλοιπο έπρεπε να διατεθεί από τις ΗΠΑ. Το 1993 έδωσαν 193 εκατομμύρια δολάρια στην αφγανική κυβέρνηση. Το συνολικό ποσό που συνεισέφεραν κατά τη διάρκεια της εξέλιξης του πολέμου έφτανε και πιθανώς ξεπερνούσε τα 3 με 3,3 δισεκατομμύρια δολάρια που ξόδεψαν οι ΗΠΑ για τον ίδιο σκοπό. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, 25.000 περίπου εθελοντές από άλλες ισλαμικές, κυρίως αραβικές, χώρες συμμετείχαν στον πόλεμο. Στρατολογημένοι κατά μεγάλο μέρος στην Ιορδανία, αυτοί οι εθελοντές εκπαιδεύτηκαν από τη Στρατιωτική Υπηρεσία Κατασκοπείας του Πακιστάν. Επιπλέον, το Πακιστάν παρείχε την ανεκτίμητη εξωτερική βάση για την αντίσταση, όπως επίσης το στρατιωτικό σχεδιασμό και άλλου είδους υποστήριξη. Επίσης, το Πακιστάν ήταν ο ενδιάμεσος κρίκος και ο αγωγός για τη διοχέτευση των αμερικανικών χρημάτων, που σκοπίμως κατηύθυνε το 75% αυτών των παροχών στις φονταμενταλιστικές ισλαμικές ομάδες· το 50% του συνόλου διατέθηκε στην πιο ακραία φονταμενταλιστική φατρία Σουνιτών, της οποίας ηγέτης ήταν ο Γκουλμπουντίν Χεκματιάρ. Παρόλο που πολεμούσαν τους Σοβιετικούς, οι Άραβες που συμμετείχαν στον πόλεμο ήταν στη συντριπτική τους πλειοψηφία αντιδυτικοί και αποκήρυτταν τις υπηρεσίες ανθρωπιστικής βοήθειας της Δύσης ως ανήθικες και ανατρεπτικές για το Ισλάμ. Τελικά, οι Σοβιετικοί ηττήθηκαν από τρεις παράγοντες που δεν μπορούσαν να αντισταθμίσουν ή να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά: την αμερικανική τεχνολογία, τα χρήματα της Σαουδικής Αραβίας και το πλήθος των φανατισμένων μουσουλμάνων.

- Ο πόλεμος άφησε πίσω του έναν ανήσυχο συνασπισμό ισλαμιστικών οργανώσεων, που είχαν την πρόθεση να προωθήσουν το Ισλάμ εναντίον όλων των μη μουσουλμανικών δυνάμεων. Επίσης, άφησε μια γενιά ειδικευμένων και πεπειραμένων μαχητών, στρατόπεδα, εκπαιδευτικά πεδία, εγκαταστάσεις για σχεδιασμό στρατιωτικών επιχειρήσεων, πολύπλοκα δίκτυα σχέσεων σε όλο τον ισλαμικό κόσμο σε επίπεδο προσωπικού και οργάνωσης, μια σημαντική ποσότητα στρατιωτικού εξοπλισμού, στην οποία συμπεριλαμβάνονταν και 300 με 500 πύραυλοι

Στίγκερ και, το πιο σημαντικό από όλα, μια μεθυστική αίσθηση δύναμης και αυτοπεποίθησης και μια επιθυμία που καθοδηγούσε το Ισλάμ να προχωρήσει σε άλλες νίκες. Τα " θρησκευτικά και πολιτικά διαπιστευτήρια της τζιχάντ, του ιερού πολέμου, ", των Αφγανών εθελοντών, είπε ένας αξιωματούχος των Ηνωμένων Πολιτειών το 1994, "είναι άψογα. Το Ισλάμ νίκησε τη μια από τις δυο υπερδυνάμεις του κόσμου και τώρα εργάζεται για να νικήσει τη δεύτερη.

Ο πόλεμος στο Αφγανιστάν έγινε πολιτισμικός πόλεμος, επειδή οι μουσουλμάνοι σε όλο τον κόσμο τον είδαν έτσι και συσπειρώθηκαν εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Πόλεμος του Κόλπου έγινε πολιτισμικός πόλεμος επειδή η Δύση επενέβη στρατιωτικά σε μια διαμάχη μουσουλμάνων· οι δυτικοί στη συντριπτική τους πλειοψηφία υποστήριξαν αυτή την επέμβαση· οι μουσουλμάνοι σε όλο τον κόσμο την είδαν ως πόλεμο που στρεφόταν εναντίον τους και συσπειρώθηκαν για να αντιμετωπίσουν αυτό που θεωρούσαν ακόμα ένα δείγμα δυτικού ιμπεριαλισμού.

Οι αραβικές και μουσουλμανικές κυβερνήσεις αρχικά διχάστηκαν ως προς τον πόλεμο. Ο Σαντάμ Χουσεΐν αψήφησε την αρχή του απαραβίαστου των συνόρων και τον Αύγουστο του 1990 ο Αραβικός Σύνδεσμος, με σημαντική πλειοψηφία, (14 υπέρ, 2 κατά και 5 αποχές ή αρνήσεις ψήφου) καταδίκασε την πράξη του. Η Αίγυπτος και η Συρία συμφώνησαν να συμβάλουν με σημαντικές στρατιωτικές δυνάμεις και το Πακιστάν, το Μαρόκο και το Μπαγκλαντές με μικρότερες στον αντι-ιρακινό συνασπισμό που οργανώθηκε από τις ΗΠΑ. Η Τουρκία έκλεισε τον αγωγό που διέσχιζε το έδαφός της από το Ιράκ ως τη Μεσόγειο και επέτρεψε στο συνασπισμό να χρησιμοποιήσει τις αεροπορικές βάσεις της. Σε αντάλλαγμα αυτών των ενεργειών, η μεν Τουρκία ενίσχυσε την αξίωσή της να εισέλθει στην Ευρώπη, το δε Πακιστάν και το Μαρόκο επαναβεβαίωσαν τη στενή τους σχέση με τη Σαουδική Αραβία, ενώ η Αίγυπτος κατάφερε να διαγράψει το χρέος της και η Συρία να υπερισχύσει του Λιβάνου. Αντίθετα, οι κυβερνήσεις του Ιράν, της Ιορδανίας, της Λιβύης, της Μαυριτανίας, της Υεμένης, του Σουδάν, και της Τυνησίας, καθώς επίσης και οργανώσεις όπως η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης, η Χαμάς και το Ισλαμικό Μέτωπο (F I S), παρόλη την οικονομική υποστήριξη που δέχτηκαν από τη Σαουδική Αραβία, υποστήριξαν το Ιράκ και καταδίκασαν την επέμβαση της Δύσης. Άλλες μουσουλμανικές κυβερνήσεις, όπως της Ινδονησίας, υιοθέτησαν μια θέση συμβιβαστική ή προσπάθησαν να αποφύγουν να πάρουν οποιαδήποτε θέση.

Ενώ οι μουσουλμανικές κυβερνήσεις είχαν αρχικά διχαστεί, η κοινή γνώμη των Αράβων και των μουσουλμάνων είχε από την αρχή αντιδυτική στάση στη συντριπτική της πλειοψηφία. Ο "αραβικός κόσμος", ανέφερε ένας Αμερικανός παρατηρητής μετά την επίσκεψή του στην Υεμένη, τη Συρία, την Αίγυπτο, την Ιορδανία και τη Σαουδική Αραβία τρεις εβδομάδες μετά την εισβολή στο Κουβέιτ, βρίσκεται σε αναβρασμό και νιώθει αγανάκτηση εναντίον των Ηνωμένων Πολιτειών, και μετά βίας συγκρατεί την ικανοποίησή της που ένας Άραβας ηγέτης αποδεικνύεται αρκετά τολμηρός, ώστε να αψηφήσει την ισχυρότερη δύναμη στη Γη".

Εκατομμύρια μουσουλμάνοι από το Μαρόκο ως την Κίνα συντάχθηκαν με το Σαντάμ Χουσεϊν και "τον επευφήμησαν σαν μουσουλμάνο ήρωα". Το παράδοξο της δημοκρατίας ήταν "το μεγάλο παράδοξο αυτής της αντιπαράθεσης": η υποστήριξη στο Σαντάμ Χουσεΐν ήταν εξαιρετικά "ζωηρή και ευρεία" σε εκείνες τις αραβικές χώρες όπου η πολιτική ζωή ήταν περισσότερο ανοικτή και η ελευθερία της έκφρασης λιγότερο περιορισμένη. Στο Μαρόκο, το Πακιστάν, την Ιορδανία, την Ινδονησία και σε άλλες χώρες, τεράστιες διαδηλώσεις κατήγγειλαν τη Δύση και πολιτικούς ηγέτες εκείνους, όπως ο βασιλιάς Χασάν, η Μπεναζίρ Μπούτο και ο Σουχάρτο, που τους θεωρούσαν δουλοπρεπείς απέναντι στη Δύση. Η αντίθεση κατά του συνασπισμού εναντίον του Ιράκ ήρθε στην επιφάνεια, επίσης, και στη Συρία, όπου "ένα ευρύ φάσμα πολιτών εναντιώθηκε στην παρουσία ξένων δυνάμεων στον Κόλπο". Το 75% των 100 εκατομμυρίων μουσουλμάνων της Ινδονησίας ήταν "σχεδόν καθολικά" αντίθετα στη στρατιωτική δραστηριότητα των Ηνωμένων Πολιτειών στον Κόλπο. Οι Άραβες πνευματικοί άνθρωποι συμπαρατάχθηκαν κατά παρόμοιο τρόπο και προχώρησαν σε πολύπλοκους συλλογισμούς προκειμένου να παραβλέψουν τη βαρβαρότητα του Σαντάμ Χουσεΐν και να καταγγείλουν την επέμβαση της Δύσης.

Οι Άραβες και οι άλλοι μουσουλμάνοι γενικά δεν αρνούνταν ότι ο Σαντάμ Χουσεΐν μπορεί να είναι ένας αιμοσταγής τύραννος, αλλά, "είναι δικός μας αιμοσταγής τύραννος". Σύμφωνα με την άποψή τους, η εισβολή ήταν μια οικογενειακή υπόθεση, που έπρεπε να διευθετηθεί εντός της οικογένειας και εκείνοι οι οποίοι επενέβησαν στο όνομα μιας έξοχης θεωρίας του διεθνούς δικαίου, έκαναν αυτήν την επέμβαση για να προστατέψουν τα δικά τους ιδιοτελή συμφέροντα και για να διατηρήσουν την υποταγή των Αράβων στη Δύση. Οι Άραβες πνευματικοί άνθρωποι, ανέφερε μια μελέτη, "περιφρονούν το καθεστώς του Ιράκ και αποδοκιμάζουν την αυταρχικότητα και βαρβαρότητά του, αλλά θεωρούν ότι συγκροτεί ένα κέντρο αντίστασης εναντίον του μεγάλου εχθρού του Αραβικού κόσμου, της Δύσης". "Ορίζουν τον Αραβικό κόσμο σε αντίθεση με τη Δύση". "Αυτό που έκανε ο Σαντάμ είναι λάθος", είπε ένας Παλαιστίνιος καθηγητής, "αλλά δεν μπορούμε να καταδικάσουμε το Ιράκ, επειδή όρθωσε το ανάστημά του εναντίον της στρατιωτικής επέμβασης της Δύσης". Οι μουσουλμάνοι στη Δύση και οπουδήποτε αλλού αποκήρυξαν την παρουσία μη μουσουλμανικών στρατευμάτων στη Σαουδική Αραβία και τη "βεβήλωση" των μουσουλμανικών ιερών τόπων που είχε ως αποτέλεσμα αυτή η παρουσία. Η επικρατούσα άποψη, εν συντομία, ήταν: ο Σαντάμ έκανε λάθος που εισέβαλε στο Κουβέιτ, η Δύση έκανε μεγαλύτερο λάθος που επενέβη, επομένως ο Σαντάμ έχει δίκιο που πολεμάει τη Δύση και εμείς έχουμε δίκιο που τον υποστηρίζουμε.

Ο Σαντάμ Χουσεΐν, όπως οι κυριότεροι μετέχοντες σε άλλους πολέμους συνοριακών γραμμών, ταύτισε το κοσμικό του καθεστώς με την ιδέα του Ισλάμ ώστε να έχει την ευρύτερη δυνατή απήχηση. Δεδομένης της κανονικής κατανομής σχήματος U των ταυτοτήτων στον ισλαμικό κόσμο, ο Σαντάμ δεν είχε πραγματική

εναλλακτική λύση. Αυτή η επιλογή του Ισλάμ έναντι είτε του αραβικού εθνικισμού, είτε του αντιδυτικού κινήματος του Τρίτου Κόσμου, όπως παρατήρησε ένας Αιγύπτιος σχολιαστής, πιστοποιεί την αξία του Ισλάμ ως πολιτικής ιδεολογίας που κινητοποιεί δυνάμεις υποστήριξης". Παρόλο που η Σαουδική Αραβία είναι περισσότερο αυστηρά μουσουλμανική χώρα στις πρακτικές της και στους θεσμούς της από άλλα μουσουλμανικά κράτη, εκτός ίσως από το Ιράν και το Σουδάν, και παρότι χρηματοδότησε ισλαμικές ομάδες σε όλο τον κόσμο, καμία ισλαμική κίνηση σε οποιαδήποτε χώρα δεν υποστήριξε το συνασπισμό της Δύσης εναντίον του Ιράκ· ουσιαστικά όλα τα μουσουλμανικά κράτη εναντιώθηκαν στην παρέμβαση της Δύσης.

Επομένως, από τους μουσουλμάνους ο πόλεμος θεωρήθηκε γρήγορα ως πόλεμος μεταξύ πολιτισμών, στον οποίο διακυβευόταν το απαραβίαστο του Ισλάμ. Οι ισλαμικές φονταμενταλιστικές ομάδες από την Αίγυπτο, τη Συρία, την Ιορδανία, το Πακιστάν, τη Μαλαισία, το Αφγανιστάν, το Σουδάν και οπουδήποτε αλλού κατήγγειλαν αυτόν τον πόλεμο ως πόλεμο "εναντίον του Ισλάμ και του πολιτισμού του" από μια συμμαχία "Σταυροφόρων και Σιωνιστών" και διακήρυξαν την υποστήριξή τους στο Ιράκ απέναντι "στη στρατιωτική και οικονομική επιθετικότητα της Δύσης εναντίον του λαού του". Το φθινόπωρο του 1980 ο πρύτανης του ιεροδιδασκαλείου στη Μέκκα, Σαφάρ Αλ Χακουαλί, διακήρυξε σε μια κασέτα που κυκλοφόρησε ευρέως στη Σαουδική Αραβία, ότι στον πόλεμο αυτό "δεν αντιπαρατίθεται ο κόσμος εναντίον του Ιράκ, αλλά η Δύση εναντίον του Ισλάμ". Με παρόμοιο τρόπο ο βασιλιάς Χουσεΐν της Ιορδανίας υποστήριξε ότι ήταν "ένας πόλεμος εναντίον όλων των Αράβων και όλων των μουσουλμάνων και όχι μόνο εναντίον του Ιράκ". Επιπρόσθετα, όπως τονίζει η Φατιμά Μερνίσι, οι συχνές ρητορικές επικλήσεις του προέδρου Μπους προς το Θεό ώστε να έρθει αρωγός των ΗΠΑ ενίσχυσαν την αντίληψη των Αράβων ότι ήταν ένας "θρησκευτικός πόλεμος". Οι παρατηρήσεις του Μπους θύμιζαν δυσάρεστα "τις προμελετημένες μισθοφορικές επιθέσεις των προ-ισλαμικών ορδών του 7ου αιώνα και των νεότερων χριστιανικών σταυροφοριών". Το επιχείρημα ότι ο πόλεμος ήταν μια σταυροφορία που προκάλεσε η δυτική και σιωνιστική συνωμοσία, δικαίωσε την κήρυξη τζιχάντ, ιερού πολέμου που θεωρήθηκε αναγκαία απάντηση.

Ο ορισμός που δίνουν οι μουσουλμάνοι στον πόλεμο ως κινητοποίηση της Δύσης εναντίον του Ισλάμ, διευκόλυνε τη μείωση ή την αναστολή των ανταγωνισμών στο εσωτερικό του μουσουλμανικού κόσμου. Παλιές διαφορές μεταξύ μουσουλμάνων έχασαν τη σημασία τους μπροστά στην επικρατέστερη διαφορά μεταξύ Ισλάμ και Δύσης. Στη διάρκεια του πολέμου, οι μουσουλμανικές κυβερνήσεις και ομάδες πήραν αποστάσεις από τη Δύση. Όπως ο πόλεμος στο Αφγανιστάν που προηγήθηκε, ο Πόλεμος του Κόλπου έφερε δίπλα δίπλα μουσουλμάνους που πριν "καθόταν ο ένας στο σβέρκο του άλλου": τους Άραβες λαϊκούς, εθνικιστές και φονταμενταλιστές, την ιορδανική κυβέρνηση και τους Παλαιστίνιους, την ΟΑΠ και τη Χαμάς, το Ιράν και το Ιράκ και γενικά αντιπολιτεύσεις και κυβερνήσεις.

"Αυτοί οι μπααθιστές του Ιράκ", είπε ο Σαφάρ Αλ Χαουαλί, "είναι εχθροί μας για μερικές ώρες, αλλά η Ρώμη είναι ο εχθρός μας ως την ημέρα της κρίσεως".Ο πόλεμος, επίσης, έθεσε σε κίνηση τη διαδικασία συμφιλίωσης μεταξύ του Ιράν και του Ιράκ. Οι Σιίτες θρησκευτικοί ηγέτες του Ιράν αποκήρυξαν την επέμβαση της Δύσης και προχώρησαν σε κάλεσμα για έναν ιερό πόλεμο-τζιχάντ- εναντίον της Δύσης. Η κυβέρνηση του Ιράν αποστασιοποιήθηκε από τα μέτρα που είχαν στόχο τον πρώην εχθρό της και μετά τον πόλεμο ακολούθησε μια σταδιακή βελτίωση στις σχέσεις των δυο καθεστώτων.

Ένας εξωτερικός εχθρός, επίσης, μειώνει τις διαμάχεις στο εσωτερικό μιας χώρας. Τον Ιανουάριο του 1981, για παράδειγμα, αναφέρθηκε ότι το Πακιστάν, "συνταράχθηκε από τις πολεμικές κραυγές εναντίον της Δύσης", κάτι το οποίο έφερε την ενότητα, έστω και για σύντομο χρονικό διάστημα, σε αυτήν τη χώρα. "Το Πακιστάν δεν ήταν ποτέ τόσο ενωμένο. Στη νότια επαρχία του Σιντ, όπου γηγενείς κάτοικοι και μετανάστες από την Ινδία δολοφονούσαν οι μεν τους δε για πέντε χρόνια, άνθρωποι και από τις δυο πλευρές διαδήλωσαν χέρι με χέρι εναντίον των Αμερικάνων. Στις υπερσυντηρητικές περιοχές των βορειοδυτικών συνόρων, ακόμα και οι γυναίκες βγήκαν στους δρόμους για να διαμαρτυρηθούν, ακόμα και σε τόπους στους οποίους οι άνθρωποι δεν είχαν συγκεντρωθεί ποτέ, παρά μόνο για την προσευχή της Παρασκευής".

Καθώς η κοινή γνώμη έγινε περισσότερο άκαμπτη εναντίον του πολέμου, οι κυβερνήσεις που είχαν αρχικά συνδεθεί με το συνασπισμό, έκαναν πίσω, ή διαχώρισαν τις θέσεις τους, ή ανέπτυξαν πολύπλοκους συλλογισμούς για να δικαιολογήσουν τις πράξεις τους. Ηγέτες σαν τον Χαφέζ Αλ Άσαντ, ο οποίος συνεισέφερε στο συνασπισμό με στρατεύματα, επιχειρηματολογούσαν τώρα, λέγοντας ότι αυτά τα στρατεύματα είναι απαραίτητα για να εξισορροπήσουν και τελικά να αντικαταστήσουν τις δυνάμεις της Δύσης στη Σαουδική Αραβία και ότι, σε κάθε περίπτωση, θα χρησιμοποιηθούν καθαρά για αμυντικούς σκοπούς και για την προστασία ιερών τόπων. Στη Τουρκία και το Πακιστάν υψηλόβαθμοι στρατιωτικοί ηγέτες αποκήρυξαν δημοσίως τη συνταύτιση των κυβερνήσεών τους με το συνασπισμό εναντίον του Ιράκ. Η αιγυπτιακή και η συριακή κυβέρνηση, οι οποίες συνεισέφεραν με τα περισσότερα στρατεύματα, έλεγχαν σε αρκετό βαθμό τις κοινωνίες τους ώστε να μπορούν να καταστείλουν και να αγνοήσουν αντιδυτικές πιέσεις. Οι κυβερνήσεις σε πιο "ανοικτές", κατά κάποιο τρόπο, μουσουλμανικές χώρες παρακινήθηκαν να απομακρυνθούν από τη Δύση και να υιοθετήσουν σε αυξανόμενο βαθμό αντιδυτική στάση. Στις χώρες του Μαγκρέμπ "η έκρηξη υποστήριξης του Ιράκ" ήταν "μια από τις μεγαλύτερες εκπλήξεις του πολέμου". Η κοινή γνώμη της Τυνησίας ήταν ιδιαίτερα αντιδυτική και ο πρόεδρος Μπεν Άλι καταδίκασε γρήγορα την επέμβαση της Δύσης. Η κυβέρνηση του Μαρόκου αρχικά συνεισέφερε με στρατεύματα 1.500 ανδρών στο συνασπισμό εναντίον του Ιράκ, αλλά στη συνέχεια, καθώς κινητοποιήθηκαν οι αντιδυτικές ομάδες, αποδοκίμασε το ενδεχόμενο γενικού πλήγματος εναντίον του. Στην Αλγερία μια φιλοϊ-

ρακινή διαδήλωση 400 χιλιάδων ανθρώπων παρακίνησε τον πρόεδρο Μπεντζεντίντ, ο οποίος αρχικά έκλινε προς τη Δύση, να αλλάξει τη θέση του, να αποκηρύξει τη Δύση και να διακηρύξει ότι "η Αλγερία θα σταθεί στο πλευρό του αδελφού έθνους του Ιράκ". Τον Αύγουστο του 1990 οι τρεις κυβερνήσεις του Μαγκρέμπ είχαν ψηφίσει στον Αραβικό Σύνδεσμο την καταδίκη του Ιράκ. Το φθινόπωρο, ανταποκρινόμενες στα έντονα συναισθήματα των λαών τους, ψήφισαν υπέρ μιας κίνησης για την καταδίκη της αμερικανικής επέμβασης.

Η στρατιωτική προσπάθεια της Δύσης είχε επίσης μικρή υποστήριξη από λαούς μη δυτικών, μη μουσουλμανικών πολιτισμών. Τον Ιανουάριο του 1991, το 53% των Γιαπωνέζων, σύμφωνα με δημοσκόπηση, ήταν αντίθετοι με τον πόλεμο, ενώ το 25% τον υποστήριζαν. Οι ινδουϊστές κατηγόρησαν εξίσου τον Σαντάμ Χουσεϊν και τον Τζωρτζ Μπους για τον πόλεμο, για τον οποίο η εφημερίδα *The Times of India* προειδοποίησε ότι μπορεί να οδηγήσει σε "μια πολύ πιο ευρεία αντιπαράθεση μεταξύ ενός ισχυρού και αλαζονικού εβραιοχριστιανικού και ενός αδύναμου μουσουλμανικού κόσμου, ο οποίος έχει "πυροδοτηθεί" από θρησκευτικό φανατισμό". Ο Πόλεμος του Κόλπου, επομένως, ξεκίνησε ως πόλεμος μεταξύ του Ιράκ και του Κουβέιτ και στη συνέχεια έγινε πόλεμος μεταξύ του Ιράκ και της Δύσης, μετά εξελίχθηκε σε πόλεμο μεταξύ του Ισλάμ και της Δύσης και κατέληξε σε πόλεμο που πολλοί μη δυτικοί τον έβλεπαν ως πόλεμο της Ανατολής εναντίον της Δύσης, "πόλεμο των άσπρων ανθρώπων, ένα νέο ξέσπασμα του παλαιομοδίτικου ιμπεριαλισμού".

Εκτός από τους κατοίκους του Κουβέιτ κανένας λαός του Ισλάμ δεν ήταν ενθουσιασμένος με τον πόλεμο και η συντριπτική τους πλειοψηφία εναντιώθηκε στην επέμβαση της Δύσης. Όταν ο πόλεμος τελείωσε, οι επινίκειες παρελάσεις στο Λονδίνο και τη Νέα Υόρκη δεν βρήκαν μιμητές πουθενά αλλού. Η κατάληξη του πολέμου, παρατήρησε ο Σοχάιλ Χ. Χασμί, "δεν έδωσε καμιά ικανοποίηση" στα αραβικά έθνη. Αντίθετα, το κλίμα που επικρατούσε ήταν κλίμα έντονης απογοήτευσης, φόβου, ταπείνωσης και αγανάκτησης. Για άλλη μια φορά η Δύση είχε κερδίσει. Για άλλη μια φορά ο τελευταίος Σαλαντίν που είχε συνεγείρει τις ελπίδες των Αράβων, κατέληξε να ηττηθεί από την τεράστια δύναμη της Δύσης, η οποία εισέβαλε δυναμικά στην κοινωνία του Ισλάμ. "Τι χειρότερο θα μπορούσε να συμβεί στους Άραβες από αυτό που προκάλεσε ο πόλεμος", ρωτάει η Φατιμά Μερνίσι, με ολόκληρη τη Δύση, με την υψηλή τεχνολογία της, να ρίχνει βόμβες σε μας: Ήταν ο μέγιστος τρόμος".

Μετά τον πόλεμο, η κοινή γνώμη των Αράβων εκτός του Κουβέιτ γίνεται όλο και πιο κριτική απέναντι σε μια στρατιωτική παρουσία των ΗΠΑ στον Κόλπο. Η απελευθέρωση του Κουβέιτ απομάκρυνε οποιαδήποτε λογική βάση για την εναντίωση στο Σαντάμ Χουσεϊν και άφησε λίγα λογικά επιχειρήματα για μια μόνιμη στρατιωτική παρουσία στον Κόλπο. Ακόμα και σε χώρες όπως η Αίγυπτος, η κοινή γνώμη έβλεπε με ολοένα και περισσότερη συμπάθεια το Ιράκ. Οι αραβικές κυβερνήσεις, οι οποίες είχαν ενωθεί με το συνασπισμό, μετακίνησαν τις θέσεις

τους. Η Αίγυπτος και η Συρία, όπως επίσης και άλλες χώρες, εναντιώθηκαν στην επιβολή μιας "νεκρής ζώνης" απαγόρευσης πτήσεων στο νότιο Ιράκ τον Αύγουστο του 1992. Οι αραβικές κυβερνήσεις και η κυβέρνηση της Τουρκίας, επίσης εναντιώθηκαν στις αεροπορικές επιθέσεις εναντίον του Ιράκ τον Ιανουάριο του 1993. Αν η αεροπορική δύναμη της Δύσης μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως απάντηση στις επιθέσεις εναντίον μουσουλμάνων σιιτών και Κούρδων από σουνίτες μουσουλμάνους, γιατί δεν χρησιμοποιήθηκε, επίσης, ως απάντηση στις επιθέσεις των ορθόδοξων Σέρβων εναντίον των Βόσνιων μουσουλμάνων; Τον Ιούνιο του 1993, όταν ο πρόεδρος Κλίντον έδωσε εντολή να βομβαρδιστεί η Βαγδάτη σε αντίποινα για την απόπειρα δολοφονίας του πρώην προέδρου Μπους, η διεθνής αντίδραση κινήθηκε αυστηρά πάνω σε πολιτισμικές γραμμές. Οι κυβερνήσεις του Ισραήλ και της Δυτικής Ευρώπης υποστήριξαν σθεναρά την επιδρομή, η Ρωσία την αποδέχτηκε ως "δικαιολογημένη" αυτοάμυνα. Η Κίνα εξέφρασε τις "βαθιές της ανησυχίες", η Σαουδική Αραβία και τα Εμιράτα του Κόλπου δεν είπαν τίποτα και άλλες μουσουλμανικές κυβερνήσεις, συμπεριλαμβανομένης και της Αιγύπτου, κατήγγειλαν την επιδρομή ως άλλο ένα δείγμα της διπροσωπίας της Δύσης, ενώ το Ιράν την χαρακτήρισε "κατάφωρη επιθετικότητα" καθοδηγούμενη από τον αμερικάνικο "νεοεπεκτατισμό και εγωισμό". Επανειλημμένα τέθηκε το ερώτημα: Γιατί δεν αντιδρούν οι ΗΠΑ και η "διεθνής κοινότητα" (δηλαδή η Δύση) με παρόμοιο τρόπο στην εξωφρενική συμπεριφορά του Ισραήλ και στις παραβιάσεις εκ μέρους του των αποφάσεων των Ηνωμένων Εθνών;

Ο Πόλεμος του Κόλπου ήταν ο πρώτος μεταψυχροπολεμικός πόλεμος μεταξύ πολιτισμών με αντικείμενο τον έλεγχο πλουτοπαραγωγικών πηγών. Αυτό που διακυβευόταν ήταν αν το σύνολο των μεγαλύτερων αποθεμάτων πετρελαίου θα ελεγχόταν από τις κυβερνήσεις της Σαουδικής Αραβίας και των Εμιράτων, που εξαρτώνται από τη στρατιωτική δύναμη της Δύσης για την ασφάλειά τους, ή από ανεξάρτητα καθεστώτα, που τοποθετούνται εναντίον της Δύσης, τα οποία θα μπορούσαν και ίσως θα ήταν πρόθυμα να χρησιμοποιήσουν το "όπλο" του πετρελαίου εναντίον της Δύσης. Η Δύση απέτυχε να εκδιώξει το Σαντάμ Χουσεΐν από τη θέση του, αλλά επέτυχε μια νίκη: μεγιστοποίησε την εξάρτηση των κρατών του Κόλπου από τη Δύση σε θέματα ασφάλειας και εξασφάλισε εκτεταμένη στρατιωτική παρουσία στον Κόλπο σε καιρό ειρήνης. Πριν από τον πόλεμο, το Ιράν, το Ιράκ, το Συμβούλιο Συνεργασίας του Κόλπου και οι ΗΠΑ διαγωνίζονταν για το ποιος θα ασκεί τη μέγιστη επιρροή στον Κόλπο. Μετά τον πόλεμο, ο Περσικός Κόλπος ήταν μια αμερικανική λίμνη.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ ΚΑΤΑ ΜΗΚΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ

Οι πόλεμοι μεταξύ φυλών, εθνικών ομάδων, θρησκευτικών κοινοτήτων και εθνών επικρατούσαν πάντα σε οποιαδήποτε εποχή και σε κάθε πολιτισμό, γιατί έχουν τις ρίζες τους στις ταυτότητες των λαών. Αυτές οι συγκρούσεις τείνουν να

είναι εξειδικευμένες, επειδή δεν εμπλέκουν ευρύτερα ιδεολογικά ή πολιτικά ζητήματα άμεσου ενδιαφέροντος για τους μη συμμετέχοντες, παρόλο που μπορεί να ευαισθητοποιήσουν εξωγενείς ομάδες για ανθρωπιστικά θέματα. Επίσης, τείνουν να είναι διεστραμμένες και αιματηρές, καθώς διακυβεύονται θεμελιώδη ζητήματα ταυτότητας. Επιπρόσθετα, τείνουν να είναι μακρόχρονες· μπορεί να διακοπούν από ανακωχές ή συμφωνίες, οι πίες, όμως, συνήθως καταρρέουν και η αντιπαράθεση ξαναρχίζει. Από την άλλη πλευρά, μια αποφασιστική νίκη της μιας αντιμαχόμενης πλευράς σε έναν εμφύλιο πόλεμο καθορισμού πολιτισμικής ταυτότητας αυξάνει την πιθανότητα μιας γενοκτονίας.

Οι συγκρούσεις κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων είναι κοινοτικές συγκρούσεις μεταξύ κρατών ή ομάδων από διαφορετικούς πολιτισμούς. Αυτές οι συγκρούσεις είναι συγκρούσεις βίαιες. Τέτοιοι πόλεμοι μπορούν να γίνουν μεταξύ κρατών, μεταξύ μη κυβερνητικών ομάδων και μεταξύ κρατών και μη κυβερνητικών ομάδων. Οι συγκρούσεις κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων, εκτός των κρατών, μπορεί να εμπλέξουν και ομάδες οι οποίες βρίσκονται κυρίως σε γεωγραφικά διακριτές περιοχές, και σε αυτή την περίπτωση η ομάδα που δεν ελέγχει την κυβέρνηση συνήθως μάχεται για ανεξαρτησία και μπορεί να είναι ή να μην είναι πρόθυμη να συμβιβαστεί με κάτι λιγότερο από αυτό. Οι συγκρούσεις κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων εντός των κρατών μπορεί, επίσης, να εμπλέξουν ομάδες οι οποίες βρίσκονται σε γεωγραφικές περιοχές με ανάμεικτους πληθυσμούς και σε αυτήν την περίπτωση οι διαρκώς τεταμένες σχέσεις ξεσπούν κατά καιρούς με βία, όπως συμβαίνει με τους ινδουϊστές και τους μουσουλμάνους στην Ινδία και τους Κινέζους και τους μουσουλμάνους στη Μαλαισία. Μεγάλης κλίμακας μάχες μπορούν να σημειωθούν ειδικά όταν δημιουργούνται νέα κράτη και καθορίζονται τα σύνορά τους, και τότε γίνονται σκληρές προσπάθειες για να χωριστούν οι λαοί διά της βίας.

Οι συγκρούσεις κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων μερικές φορές είναι μια διαπάλη για τον έλεγχο ανθρώπων. Πιο συχνά, το ζήτημα που διακυβεύεται είναι ο έλεγχος μιας περιοχής. Ο στόχος τουλάχιστον ενός από τους συμμετέχοντες στην αντιπαράθεση είναι η κατάκτηση της περιοχής και η απελευθέρωσή της από άλλους ανθρώπους με στόχο την εκδίωξή τους, την εξόντωσή τους, ή και τα δύο, κάτι που ορίζεται ως "εθνική κάθαρση". Αυτές οι αντιπαραθέσεις τείνουν να είναι βίαιες και απεχθείς· σε αυτές και οι δυο πλευρές καταφεύγουν σε σφαγές, τρομοκρατία, βιασμούς και βασανιστήρια. Η αμφισβητούμενη περιοχή είναι συχνά για τη μια ή και για τις δυο πλευρές ένα υψηλής αξίας σύμβολο της ιστορίας και της περιοχής τους, ιερή γη επί της οποίας έχουν απαραβίαστα δικαιώματα, όπως είναι η Δυτική Όχθη, το Ναγκόρνο Καραμπάχ και η Κοιλάδα του Ντρίνα στο Κόσοβο.

Οι πόλεμοι κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων μοιράζονται κάποια αλλά όχι όλα τα χαρακτηριστικά των κοινοτικών πολέμων γενικά. Πρόκειται για παρατεταμένες συγκρούσεις. Όταν διεξάγονται εντός των κρατών, διαρκούν κατά μέσο

όρο έξι φορές περισσότερο απ' ό,τι οι πόλεμοι μεταξύ κρατών. Επειδή αφορούν θεμελιώδη ζητήματα ταυτότητας και δύναμης των αντιμαχόμενων ομάδων, είναι δύσκολο να σταματήσουν μέσω διαπραγματεύσεων και συμβιβασμών. Όταν φτάνουν, τελικά, στο στάδιο κάποιων συμφωνιών, συχνά, δεν υπογράφονται από όλες τις ομάδες που συνθέτουν κάθε μια από τις εμπλεκόμενες πλευρές, και συνήθως αυτές οι συμφωνίες δεν διαρκούν για πολύ. Οι πόλεμοι κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων είναι πόλεμοι που σταματούν και ξαναρχίζουν συνεχώς· μπορεί να εξελιχθούν σε μαζικές επιχειρήσεις βίας και στη συνέχεια να περάσουν απότομα και ξαφνικά σε πολεμικές επιχειρήσεις χαμηλής έντασης ή σε εκδηλώσεις εχθρότητας για να ξανανάψουν πάλι. Οι διαμάχες για την κοινοτική ταυτότητα και το μίσος σπάνια σβήνουν ολοκληρωτικά, εκτός και αν αυτό συμβεί μέσω γενοκτονίας. Επειδή είναι παρατεταμένοι οι πόλεμοι κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων, όπως και άλλοι κοινοτικοί πόλεμοι, τείνουν να προκαλέσουν μεγάλους αριθμούς θανάτων και προσφύγων. Οι υπολογισμοί και των δυο μεγεθών θα πρέπει να γίνονται με ιδιαίτερη προσοχή, αλλά οι κοινώς αποδεκτοί αριθμοί για τους θανάτους στους πολέμους "νεκρών ζωνών" έχουν ως εξής: 50.000 στις Φιλιππίνες, 50.000 έως 100.000 στη Σρι Λάνκα, 20.000 στο Κασμίρ, 500.000 με 1,5 εκατομμύριο στο Σουδάν, 100.000 στο Τατζικιστάν, 50.000 στην Κροατία, 50.000 με 200.000 στη Βοσνία, 30.000 με 50.000 στην Τσετσενία, 100.000 στο Θιβέτ, 200.000 στο Ανατολικό Τιμόρ. Όλες αυτές οι συγκρούσεις οδήγησαν σε πολύ μεγαλύτερους αριθμούς προσφύγων.

Πολλοί από αυτούς τους σύγχρονους πόλεμους είναι απλώς ο τελευταίος γύρος μιας παρατεινόμενης ιστορίας αιματηρών συγκρούσεων· όσες προσπάθειες έγιναν στα τέλη του 20ού αιώνα για να τερματιστούν, συνάντησαν ισχυρές αντιστάσεις. Οι μάχες στο Σουδάν, για παράδειγμα, ξέσπασαν το 1956, συνεχίστηκαν μέχρι το 1972, όταν υπογράφτηκε μια συμφωνία, η οποία προέβλεπε κάποια αυτονομία για το Νότιο Σουδάν, αλλά άρχισαν πάλι το 1983. Η επανάσταση των Ταμίλ στη Σρι Λάνκα άρχισε το 1983. Οι διαπραγματεύσεις για την ειρήνη, για να τερματιστεί η αντιπαράθεση κατέρρευσαν το 1991 και επανήλθαν στο προσκήνιο το 1994 με μια συμφωνία για κατάπαυση του πυρός τον Ιανουάριο του 1995. Τέσσερις μήνες αργότερα, όμως, οι στασιαστές "Τίγρεις" παραβίασαν την ανακωχή και αποσύρθηκαν από τις συνομιλίες για την ειρήνη· και ο πόλεμος άρχισε πάλι με εντεινόμενη βιαιότητα. Η επανάσταση των Μορό στις Φιλιππίνες άρχισε στις αρχές της δεκαετίας του 1970 και χαλάρωσε το 1976 μετά από μια συμφωνία, η οποία προέβλεπε αυτονομία για μερικές περιοχές του Μιντανάο. Το 1993, όμως, νέα επεισόδια βίας άρχισαν να σημειώνονται συχνά και σε αυξανόμενη κλίμακα, καθώς σχισματικές ομάδες στατιαστών απέρριψαν τις προσπάθειες για την ειρήνη. Οι ηγέτες της Ρωσίας και της Τσετσενίας έφτασαν σε μια συμφωνία αποστρατιωτικοποίησης τον Ιούλιο του 1995, η οποία είχε σχεδιαστεί για να τερματίσει τη βία που είχε αρχίσει τον προηγούμενο Δεκέμβριο. Ο πόλεμος σταμάτησε για ένα διάστημα, αλλά στη συνέχεια ξανάρχισε με επιθέσεις

Τσετσένων εναντίον Ρώσων ή φιλορώσων ηγετών, και συνεχίστηκε με τα αντίποινα των Ρώσων, την εισβολή των Τσετσένων στο Νταγκεστάν τον Ιανουάριο του 1996 και τη μαζική επίθεση των Ρώσων στις αρχές του 1996.

Ενώ οι πόλεμοι κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων έχουν ως κοινό σημείο με τους άλλους κοινοτικούς πολέμους την παρατεταμένη διάρκεια, τα υψηλά επίπεδα βίας και την ιδεολογική αμφισημία, διαφέρουν από αυτούς σε δυο σημεία. Πρώτον, οι κοινοτικοί πόλεμοι είναι δυνατό να σημειωθούν μεταξύ εθνικών, θρησκευτικών, φυλετικών ή γλωσσικών ομάδων. Καθώς η θρησκεία, όμως, είναι το κύριο καθοριστικό χαρακτηριστικό των πολιτισμών, οι πόλεμοι κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων σημειώνονται σχεδόν πάντα μεταξύ ανθρώπων με διαφορετικές θρησκείες. Μερικοί αναλυτές υποτιμούν το πόσο σημαντικός είναι αυτός ο παράγοντας. Για παράδειγμα, τονίζουν την κοινή εθνικότητα και γλώσσα, την ειρηνική συνύπαρξη κατά το παρελθόν και την εκτεταμένη επιγαμία μεταξύ Σέρβων και μυσουλμάνων στη Βοσνία, και παραβλέπουν τον παράγοντα θρησκεία κάνοντας αναφορές σε αυτό που είπε ο Φρόυντ, ότι "οι θρησκευτικές διαφορές είναι ο ναρκισσισμός των μικρών διαφορών". Αυτή η κριτική, όμως, έχει τις ρίζες της σε μια αιώνια μυωπική αντίληψη. Επί χιλιετίες η ανθρώπινη ιστορία έχει δείξει ότι οι θρησκευτικές διαφορές δεν είναι "μικρές", αλλά ίσως οι πιο έντονες που μπορεί να υπάρξουν μεταξύ των ανθρώπων. Η συχνότητα, η ένταση και η βία των πολέμων κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων ενισχύονται σημαντικά από την πίστη σε διαφορετικούς θεούς.

Δεύτερον, οι άλλοι πόλεμοι, οι κοινοτικοί, τείνουν να είναι εξειδικευμένοι και, επομένως, είναι σχετικά απίθανο να εξαπλωθούν και να εμπλέξουν και άλλους. Οι πόλεμοι κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων, αντίθετα, προκαλούνται εξ ορισμού από ομάδες οι οποίες είναι τμήματα μεγαλύτερων οντοτήτων. Στην τυπική κοινοτική αντιπαράθεση, η ομάδα Α μάχεται εναντίον της ομάδας Β και οι ομάδες Γ, Δ, και Ε δεν έχουν κανένα λόγο να εμπλακούν, εκτός και αν η Α ή η Β ομάδα θίξουν άμεσα τα συμφέροντα της Γ, της Δ ή της Ε. Αντίθετα, σε έναν πόλεμο κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων, η ομάδα Α1 μάχεται εναντίον της ομάδας Β1 και η κάθε μια θα προσπαθήσει να επεκτείνει τον πόλεμο και να κινητοποιήσει την υποστήριξη συγγενικών πολιτισμικών ομάδων, των ομάδων Α2, Α3, Α4 και Β2, Β3, Β4 αντίστοιχα, και αυτές οι ομάδες θα ταυτιστούν με τη σύμμαχη συγγενική τους ομάδα. Η εξέλιξη των μεταφορών και των τηλεπικοινωνιών στο σύγχρονο κόσμο έχει διευκολύνει την εγκαθίδρυση αυτών των δεσμών και, επομένως, τη "διεθνοποίηση" των συγκρούσεων κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων. Η μετανάστευση έχει δημιουργήσει μια διασπορά προς τρίτους πολιτισμούς. Οι τηλεπικοινωνίες έχουν καταστήσει ευκολότερη για τις ανταγωνιζόμενες ομάδες την αναζήτηση βοήθειας και τη γνωστοποίηση της τύχης αυτών των ομάδων στις πολιτισμικά συγγενικές τους ομάδες. Η γενική συρρίκνωση του κόσμου, επομένως, δίνει τη δυνατότητα σε συγγενικές ομάδες να παρέχουν ηθική, διπλωματική, οικονομική και υλική υποστήριξη στις ανταγωνιζόμενες

ομάδες -και καθιστά πολύ πιο δύσκολη την αποφυγή μιας τέτοιας στάσης. Τα διεθνή δίκτυα αναπτύσσονται για να διαδώσουν αυτήν την υποστήριξη, και η υποστήριξη αυτή με τη σειρά της ενισχύει τις ανταγωνιζόμενες πλευρές και παρατείνει την αντιπαράθεση. Αυτό το "σύνδρομο της συγγενικής χώρας", σύμφωνα με τη διατύπωση του Χ. Ντ. Σ. Γκρήνγουεη, είναι ένα κεντρικό χαρακτηριστικό των πολέμων κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων στα τέλη του 20ού αιώνα. Πιο γενικά, ακόμα και περιορισμένες εκδηλώσεις βίας μεταξύ λαών διαφορετικών πολιτισμών έχουν περιπλοκές και συνέπειες, που δεν έχει η βία στο εσωτερικό ενός πολιτισμού. Όταν, οι Σουνίτες πληρωμένοι δολοφόνοι σκότωσαν δεκαοκτώ προσκυνητές Σιίτες σε ένα τζαμί στο Καράτσι το Φεβρουάριο του 1995, προκάλεσαν αναταραχή στην πόλη και δημιούργησαν ένα πρόβλημα στο Πακιστάν. Όταν, ακριβώς ένα χρόνο νωρίτερα, ένας Εβραίος άποικος σκότωσε είκοσι εννιά μουσουλμάνους που προσεύχονταν στο Σπήλαιο των Πατριαρχών στη Χεβρώνα, προκάλεσε τη διακοπή των ειρηνευτικών συνομιλιών στη Μέση Ανατολή και δημιούργησε ένα πρόβλημα για τον κόσμο ολόκληρο.

ΤΟ ΣΥΜΠΤΩΜΑ: ΤΑ ΑΙΜΑΤΗΡΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜ

Οι κοινοτικές αντιπαραθέσεις και οι πόλεμοι κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων είναι το υλικό της ιστορίας· σύμφωνα με μια καταγραφή, περίπου τριάντα δύο εθνικές αντιπαραθέσεις σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου, συμπεριλαμβανομένων και των πολέμων "νεκρής ζώνης" μεταξύ Αράβων και Ισραηλινών, Ινδών και Πακιστανών, Σουδανών μουσουλμάνων και χριστιανών, βουδιστών της Σρι Λάνκα και Ταμίλ, και Λιβανέζων Σιιτών και Μαρωνιτών. Οι πόλεμοι ταυτότητας αποτελούσαν το 50% περίπου των εμφυλίων πολέμων κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1940 και 1950, αλλά κατά τη διάρκεια των επόμενων δεκαετιών έφτασαν να αποτελούν τα τρία τέταρτα των εμφυλίων πολέμων. Από την άλλη πλευρά, η ένταση των επαναστάσεων που εμπλέκουν εθνικές ομάδες τριπλασιάστηκε μεταξύ των αρχών της δεκαετίας 1950 και του τέλους της δεκαετίας του 1980. Με δεδομένη την υπερβολική αντιπαλότητα των υπερδυνάμεων, όμως, αυτές οι αντιπαραθέσεις, με μερικές αξιοσημείωτες εξαιρέσεις, προσέλκυσαν ελάχιστα την προσοχή και συχνά εξετάστηκαν υπό το πρίσμα του ψυχρού πόλεμου. Καθώς ο ψυχρός πόλεμος έσβησε, οι κοινοτικές αντιπαραθέσεις έγιναν περισσότερο έντονες και, όπως μπορεί να αποδειχτεί με επιχειρήματα, επικρατέστερες απ' ό,τι στο παρελθόν. Πραγματικά, αυτό που συνέβη είναι κάτι που έμοιζε πολύ με "ξέσπασμα" ενός κύματος βίας στις εθνικές αντιπαραθέσεις.

Αυτές οι εθνικές συγκρούσεις και οι πόλεμοι κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων δεν ήταν ομοιόμορφα κατανεμημένοι στους πολιτισμούς του πλανήτη μας. Μέγιστης έντασης μάχες αυτού του είδους έγιναν μεταξύ Σέρβων και Κροατών στην πρώην Γιουγκοσλαβία, και μεταξύ βουδιστών και ινδουϊστών στη Σρι Λάνκα, ενώ λιγότερο βίαιες αντιπαραθέσεις σημειώθηκαν μεταξύ μη μουσουλμανικών ομάδων σε μερικά άλλα μέρη. Η συντριπτική πλειοψηφία τέτοιου είδους

συγκρούσεων, όμως, σημειώθηκε κατά μήκος της διαχωριστικής γραμμής που διασχίζει την Ευρασία και την Αφρική και χωρίζει τους μουσουλμάνους από τους μη μουσουλμάνους. Ενώ στο μακρο - πολιτικό ή στο παγκόσμιο επίπεδο η κύρια σύγκρουση των πολιτισμών στον πλανήτη μας είναι η σύγκρουση μεταξύ Δύσης και των υπόλοιπων, στο μικρο - πολιτικό ή τοπικό επίπεδο η μεγαλύτερη σύγκρουση είναι μεταξύ του Ισλάμ και των άλλων.

Έντονοι ανταγωνισμοί και βίαιες αντιπαραθέσεις επικρατούν μεταξύ τοπικών πληθυσμών μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων. Στη Βοσνία, οι μουσουλμάνοι διεξήγαγαν έναν αιματηρό και καταστροφικό πόλεμο με τους ορθόδοξους Σέρβους και έχουν επιδοθεί σε βιαιοπραγίες εναντίον ρωμαιοκαθολικών Κροατών. Στο Κόσοβο, οι Αλβανοί μουσουλμάνοι με δυσαρέσκεια υποφέρουν την κυριαρχία των Σέρβων και συντηρούν παράλληλα τη δική τους παράνομη κυβέρνηση με μεγάλες προσδοκίες για την έναρξη των βιαιοπραγιών μεταξύ των δυο ομάδων. Οι κυβερνήσεις της Αλβανίας και της Ελλάδας βρίσκονται σε μια κατάσταση αντιπαράθεσης σχετικά με τα δικαιώματα των μειονοτήτων τους που βρίσκονται από την άλλη πλευρά των συνόρων της κάθε μιας. Οι Τούρκοι και οι Έλληνες κάθονται "οι μεν στο σβέρκο των δε". Στην Κύπρο, οι ιστορικά μουσουλμάνοι Τούρκοι και οι ορθόδοξοι Έλληνες διατηρούν συνορεύοντα εχθρικά κράτη. Στον Καύκασο, η Τουρκία και η Αρμενία είναι ιστορικοί εχθροί και οι Αζέροι και οι Αρμένιοι βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση για τον έλεγχο του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Στο βόρειο Καύκασο για διακόσια χρόνια οι Τσετσένοι, οι Ιγκουσέτιοι και άλλοι μουσουλμανικοί λαοί πολέμησαν και ξαναπολέμησαν για την ανεξαρτησία τους από τη Ρωσία, σ' έναν αγώνα με αιματηρές συγκρούσεις μεταξύ Ρωσίας και Τσετσενίας το 1994. Μάχες, επίσης, σημειώθηκαν μεταξύ των Ιγκουσέτιων και των ορθόδοξων. Στη λεκάνη του Βόλγα οι μουσουλμάνοι Τάταροι πολέμησαν τους Ρώσους στο παρελθόν και στις αρχές της δεκαετίας 1990 έφτασαν με δυσκολία σε ένα συμβιβασμό με τη Ρωσία για περιορισμένη αυτονομία.

Στη διάρκεια του 19ου αιώνα η Ρωσία επέκτεινε σταδιακά τον έλεγχό της διά της βίας στους μουσουλμανικούς λαούς της Κεντρικής Ασίας. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1980 οι Αφγανοί και οι Ρώσοι αντιπαρατέθηκαν σε ένα μεγάλο πόλεμο και μετά τη ρωσική υποχώρηση, τον πόλεμο αυτό διαδέχτηκε ο πόλεμος στο Τατζικιστάν μεταξύ ρωσικών δυνάμεων που υποστήριζαν την υπάρχουσα κυβέρνηση και, ως επί το πλείστον, ισλαμιστών στασιαστών. Στην επαρχία Ξινγιάγκ, οι Ουιγούροι και άλλες μουσουλμανικές ομάδες παλεύουν για να αποτρέψουν την ένταξή τους στο σινικό πολιτισμό και αναπτύσσουν σχέσεις με τους εθνικά και θρησκευτικά συγγενείς τους στις δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Στο νότιο τμήμα της ηπείρου, το Πακιστάν και η Ινδία πολέμησαν τρεις φορές, μουσουλμάνοι στασιαστές ανταγωνίζονται την εξουσία των Ινδών στο Κασμίρ, μουσουλμάνοι μετανάστες μάχονται εναντίον φυλών στο Ασάμ και οι μουσουλμάνοι με τους ινδουϊστές εμπλέκονται σε ταραχές και βιαιοπραγίες σε όλη την Ινδία· και αυτά τα ξεσπάσματα τροφοδοτούνται από την άνοδο φονταμε-

νταλιστικών κινημάτων και στις δυο θρησκευτικές κοινότητες. Στο Μπαγκλαντές, οι βουδιστές διαμαρτύρονται εναντίον των διακρίσεων εις βάρος τους από την πλειονότητα των μουσουλμάνων, ενώ στη Μιανμάρ οι μουσουλμάνοι διαμαρτύρονται για τις διακρίσεις εις βάρος τους από την πλειονότητα των βουδιστών. Στη Μαλαισία και την Ινδονησία οι μουσουλμάνοι περιοδικά ξεσηκώνονται εναντίον των Κινέζων, διαμαρτυρόμενοι για την κυριαρχία τους στην τοπική οικονομία. Στη νότια Ταϊλάνδη μουσουλμανικές ομάδες ξεσηκώνονται κατά περιόδους εναντίον της βουδιστικής κυβέρνησης, ενώ στις νότιες Φιλιππίνες μουσουλμάνοι στασιαστές μάχονται για την ανεξαρτησία τους από μια καθολική χώρα και κυβέρνηση. Στην Ινδονησία, από την άλλη πλευρά, οι καθολικοί κάτοικοι του Ανατολικού Τιμόρ αγωνίζονται εναντίον της καταπίεσης από τη μουσουλμανική κυβέρνηση.

Στη Μέση Ανατολή, οι διαμάχες μεταξύ Αράβων και Ισραηλινών στην Παλαιστίνη χρονολογούνται από την ίδρυση του Ισραήλ. Τέσσερις πόλεμοι έχουν διεξαχθεί μεταξύ των αραβικών κρατών και του Ισραήλ και οι Παλαιστίνιοι έχουν δεσμευτεί σε μια ιντιφάντα εναντίον της εξουσίας των Ισραηλινών. Στο Λίβανο, οι Μαρωνίτες χριστιανοί πολέμησαν εναντίον των Σιιτών και άλλων μουσουλμάνων και έχασαν . Στην Αιθιοπία, οι ορθόδοξοι Αμχάρα έχουν καταγγείλει τις μουσουλμανικές εθνικές ομάδες και έχουν αντιμετωπίσει τις στάσεις των μουσουλμάνων Ορόμο. Σε όλη την Αφρική μια ποικιλία αντιπαραθέσεων συνεχίζεται μεταξύ αραβικών μουσουλμανικών λαών του βορρά και των μαύρων χριστιανών ανιμιστών του νότου. Ο πιο αιματηρός πόλεμος μεταξύ μουσουλμάνων και χριστιανών έγινε στο Σουδάν· συνεχιζόταν για δεκαετίες και οδήγησε σε απώλειες εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπινων ζωών. Η πολιτική ζωή της Νιγηρίας κυριαρχείται από τη διαμάχη μεταξύ των μουσουλμάνων Φουλανί Χάουσα στο βορρά και των χριστιανικών φυλών στο νότο, με συχνές εξεγέρσεις και πραξικοπήματα και ένα μεγάλο πόλεμο. Στο Τσαντ, την Κένυα και την Τανζανία έχουν σημειωθεί παρόμοιες διαμάχες μεταξύ μουσουλμανικών και χριστιανικών ομάδων.

Σε όλα αυτά τα μέρη, οι σχέσεις μεταξύ μουσουλμάνων και λαών άλλων πολιτισμών -καθολικών, διαμαρτυρόμενων, ορθόδοξων, ινδουϊστών, Κινέζων, βουδιστών, εβραίων- ήταν γενικά ανταγωνιστικές. Οι περισσότερες από αυτές τις σχέσεις ήταν βίαιες μέχρι ενός σημείου στο παρελθόν· πολλές ήταν βίαιες στη δεκαετία του 1990. Οπουδήποτε και αν κοιτάξει κανείς στην περίμετρο του Ισλάμ, θα δει ότι οι μουσουλμάνοι έχουν πρόβλημα ειρηνικής συμβίωσης με τους γείτονές τους. Το ερώτημα που τίθεται, φυσικά, είναι αν αυτό το πρότυπο της διαμάχης στα τέλη του 20ού αιώνα μεταξύ μουσουλμανικών και μη μουσουλμανικών ομάδων ισχύει και για τις σχέσεις μεταξύ ομάδων άλλων πολιτισμών. Στην πραγματικότητα δεν ισχύει. Οι μουσουλμάνοι αποτελούν το ένα πέμπτο περίπου του παγκόσμιου πληθυσμού, αλλά στη δεκαετία 1990 έχουν εμπλακεί σε βιαιοπραγίες μεταξύ διαφορετικών ομάδων πολύ περισσότερο από οποιουσδήποτε λαούς άλλων πολιτισμών. Τα στοιχεία είναι συντριπτικά.

1. Οι μουσουλμάνοι συμμετείχαν σε 26 από τις 50 εθνοπολιτικές διαμάχες που έγιναν μεταξύ 1993 και 1994 και αναλύθηκαν εις βάθος από τον Τεντ Ρόμπερτ Γκουρ. Είκοσι από αυτές τις διαμάχες ήταν μεταξύ ομάδων διαφορετικών πολιτισμών, από τις οποίες οι 15 ήταν μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων. Υπήρξαν, με λίγα λόγια, τρεις φορές περισσότερες διαπολιτισμικές αντιπαραθέσεις στις οποίες ενεπλάκησαν μουσουλμάνοι, από όσες ήταν οι διαμάχες μεταξύ όλων των μη μουσουλμανικών πολιτισμών. Οι διαμάχες εντός του Ισλάμ, επίσης, ήταν πολύ περισσότερες από τις διαμάχες στο εσωτερικό οποιουδήποτε άλλου πολιτισμού, συμπεριλαμβανομένων των φυλετικών αντιπαραθέσεων στην Αφρική. Σε αντίθεση με το Ισλάμ, η Δύση ενεπλάκη σε δυο μόνο ενδοπολιτισμικές και δυο διαπολιτισμικές διαμάχες. Αντιπαραθέσεις στις οποίες έλαβαν μέρος μουσουλμάνοι έτειναν, επίσης, να οδηγήσουν σε μεγάλες απώλειες ανθρώπινων ζωών. Από τους έξι πολέμους στους οποίους ο Γκουρ υπολογίζει ότι σκοτώθηκαν 200.000 ή περισσότεροι άνθρωποι, τρεις (στο Σουδάν, το Ανατολικό Τιμόρ και τη Βοσνία) ήταν μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων, δυο (στη Σομαλία και μεταξύ του Ιράκ και των Κούρδων) ήταν μεταξύ μουσουλμάνων και σε έναν μόνο (στην Αγκόλα) ενεπλάκησαν μη μουσουλμάνοι.

2. Η εφημερίδα *New York Times* εντόπισε 48 γεωγραφικά σημεία, στα οποία σημειώθηκαν 59 εθνικές συγκρούσεις το 1993. Στις μισές από αυτές τις περιπτώσεις οι μουσουλμάνοι συγκρούονταν με άλλους μουσουλμάνους ή με μη μουσουλμάνους. Και 31 από τις 59 αντιπαραθέσεις σημειώθηκαν μεταξύ ομάδων από διαφορετικούς πολιτισμούς ενώ τα δύο τρίτα (21) αυτών των διαπολιτισμικών αντιπαραθέσεων έγιναν μεταξύ μουσουλμάνων και άλλων.

3. Σε μια ακόμα ανάλυση, η Ρουθ Λέγκερ Σιβάρ εντόπισε 29 πολέμους (οι οποίοι είχαν οριστεί ως αντιπαραθέσεις που οδήγησαν στο θάνατο χίλιους ή περισσότερους ανθρώπους μέσα σε ένα χρόνο) οι οποίοι ήταν σε εξέλιξη το 1992. Οι 9 από τις 12 διαπολιτισμικές αντιπαραθέσεις σημειώθηκαν μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων, και οι μουσουλμάνοι, για μια ακόμη φορά, μάχονταν σε περισσότερους πολέμους απ' ό,τι οι λαοί οποιουδήποτε άλλου πολιτισμού.

Πίνακας 10.1

ΕΘΝΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ, 1993 - 1994

	Ενδοπολιτισμικές	Διαπολιτισμικές	Σύνολο
Ισλάμ	11	15	26
Άλλες	19*	5	24
Σύνολο	30	20	50

*Από αυτές, οι 10 ήταν συγκρούσεις μεταξύ φυλών στην Αφρική

Πηγή: Ted Robert Gurr, "Peoples Against States: Ethnopolitical Conflict and The Changing World System", εκδ. International Studies Quarterly, τόμος 38 (Σεπτέμβριος 1994), σελ. 347-378. Ακολούθησα την κατηγοριοποίησή του εκτός από τη κινεζοθιβετιανή σύγκρουση, την οποία δεν κατατάσσει στην κατηγορία των διαπολιτισμικών συγκρούσεων, αν και πρόκειται σαφέστατα για σύγκρουση ανάμεσα στον κινεζικό κομφουκιανισμό και τους θιβετιανούς βουδιστές, οπαδούς των Λάμα.

Πίνακας 10.2

ΕΘΝΙΚΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ 1993

	Ενδοπολιτισμικές	Διαπολιτισμικές	Σύνολο
Ισλάμ	7	21	28
Άλλες	21*	10	31
Σύνολο	28	31	59

*Από αυτές, οι 10 είναι συγκρούσεις φυλών στην Αφρική.
Πηγή: New York Times, 7 Φεβρουαρίου 1993, σελ. 1,14

Τρεις διαφορετικές συλλογές στοιχείων, λοιπόν, οδηγούν στα ίδια αποτελέσματα. Στις αρχές της δεκαετίας 1990 οι μουσουλμάνοι ενεπλάκησαν σε περισσότερες βιαιοπραγίες μεταξύ διαφορετικών ομάδων απ' ό,τι οι μη μουσουλμάνοι, και τα δύο τρίτα με τρία τέταρτα των πολέμων μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών ήταν πόλεμοι μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων. Τα σύνορα του Ισλάμ είναι αιματοβαμμένα· το ίδιο και το εσωτερικό του.*

Πίνακας 10.3

ΜΙΛΙΤΑΡΙΣΜΟΣ ΣΤΙΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

	Μέσος όρος αναλογίας στρατιωτικής δύναμης	Μέσος όρος στρατιωτικής προσπάθειας
Μουσουλμανικές χώρες (αρ=25)	11,8	17,7
Μη μουσουλμανικές χώρες (αρ=112)	7,1	12,3
Χριστιανικές χώρες (αρ=57)	5,8	8,2
Μη χριστιανικές χώρες (αρ=80)	9,5	16,9

Πηγή: James L. Payne, Why Nations Arm (Οξφόρδη, Basil Blackwell, 1989), σελ. 125,138-9. Μουσουλμανικές και χριστιανικές χώρες είναι εκείνες, στις οποίες περισσότερο από το 80% του πληθυσμού ακολουθεί επίσημα την καθοριστική θρησκεία.

Η ροπή των μουσουλμάνων προς τις βίαιες αντιπαραθέσεις αποδεικνύεται επίσης από το βαθμό στρατιωτικοποίησης των μουσουλμανικών κοινοτήτων. Στη δεκαετία 1980, στις μουσουλμανικές χώρες η αναλογία στρατιωτικής δύναμης (δηλαδή αριθμός στρατιωτικού προσωπικού ανά χίλιους κατοίκους) και οι δείκτες στρατιωτικής προσπάθειας (ο λόγος στρατιωτικής δύναμης και οι πλούτου μιας χώρας) ήταν σημαντικά υψηλότερα από άλλες χώρες. Οι χριστιανικές χώρες, αντίθετα, είχαν αναλογία στρατιωτικής δύναμης και δείκτες στρατιωτικής προσπάθειας σε σημαντικά χαμηλότερα επίπεδα από άλλες χώρες. Ο μέσος όρος των αναλογιών στρατιωτικής δύναμης και των δεικτών στρατιωτικής προσπάθειας των μουσουλμανικών χωρών ήταν περίπου διπλάσιος των χριστιανικών χωρών. (βλέπε Πίνακα 10.3) "Είναι αρκετά σαφές", συμπεραίνει ο Τζέημς Πέην, "ότι υπάρχει μια σχέση μεταξύ του Ισλάμ και του μιλιταρισμού".

* Καμία άλλη δήλωσή μου στο άρθρο μου στο *Foreign Affairs* δεν ξεσήκωσε περισσότερες αντιδράσεις: "Το Ισλάμ έχει αιματοβαμμένα σύνορα". Κατέληξα σε αυτή την άποψη μετά από μια επισκόπηση των συγκρούσεων μεταξύ των πολιτισμών. Τα ποσοτικά στοιχεία των πηγών αποδεικνύουν την αξιοπιστία αυτής της άποψης.

Τα μουσουλμανικά κράτη, επίσης, είχαν υψηλή ροπή προσφυγής στη βία. Σε διεθνείς κρίσεις άσκησαν βία για την επίλυση 76 κρίσεων από ένα σύνολο 142, στις οποίες ενεπλάκησαν μεταξύ 1928 και 1979. Σε 25 περιπτώσεις η βία ήταν το κυριότερο μέσο για την αντιμετώπιση της κρίσης· σε 51 περιπτώσεις κρίσης τα μουσουλμανικά κράτη χρησιμοποίησαν βία επιπρόσθετα με άλλα μέσα. Όταν χρησιμοποίησαν βία τα μουσουλμανικά κράτη, αυτή ήταν υψηλής έντασης· σε ολοκληρωτικό πόλεμο προσέφυγαν στο 41% των περιπτώσεων όπου ασκήθηκε βία, ενώ ενεπλάκησαν στο 38% των περιπτώσεων που σημειώθηκαν μεγάλες συγκρούσεις. Ενώ τα μουσουλμανικά κράτη προσέφυγαν στη βία στο 53,5% των κρίσεων στις οποίες ενεπλάκησαν, η βία ασκήθηκε από το Ηνωμένο Βασίλειο μόνο στο 11,5%, από τις ΗΠΑ στο 17,9% και από την Σοβιετική Ένωση στο 28,5% των κρίσεων στις οποίες ενεπλάκησαν. Μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων μόνο η ροπή της Κίνας προς τη βία ξεπέρασε τη ροπή των μουσουλμανικών κρατών: χρησιμοποίησε βία στο 76,9% των κρίσεων στις οποίες ενεπλάκη. Η μουσουλμανική επιθετικότητα και βιαιότητα στο τέλος του 20ού αιώνα είναι γεγονότα που ούτε οι μουσουλμάνοι, ούτε οι μη μουσουλμάνοι μπορούν να αρνηθούν.

ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ, ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ποιες ήταν οι αιτίες για την έναρξη πολέμων κατά μήκος των πολιτισμικών συνοριακών γραμμών στα τέλη του 20ού αιώνα και για ποιους λόγους αναδείχτηκε σε κεντρικό ο ρόλος των μουσουλμάνων σε αυτές τις συγκρούσεις; Πρώτα από όλα, αυτοί οι πόλεμοι είχαν τις ρίζες τους στην ιστορία. Κατά περιόδους, σημειώθηκαν στο παρελθόν βιαιοπραγίες στις "νεκρές ζώνες" μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων και οι βιαιοπραγίες αυτές διατηρούνται ζωντανές στη μνήμη των ομάδων· και αυτό προκαλεί φόβους και ανασφάλειες και στις δυο αντίπαλες πλευρές. Οι μουσουλμάνοι και οι ινδουϊστές στο νότιο τμήμα της ασιατικής ηπείρου, οι Ρώσοι και οι Καυκάσιοι στο βόρειο Καύκασο, οι Αρμένιοι και οι Τούρκοι στην Υπερκαυκασία, οι Άραβες και οι Ισραηλινοί στην Παλαιστίνη, οι καθολικοί, οι μουσουλμάνοι και οι ορθόδοξοι στη Βαλκανική, οι Ρώσοι και οι Τούρκοι από τη Βαλκανική έως την Κεντρική Ασία, οι Σιναλέζοι και οι Ταμίλ στη Σρι Λάνκα, οι Άραβες και οι μαύροι σε όλη την Αφρική, όλοι αυτοί ζούσαν επί αιώνες σε ένα καθεστώς συνύπαρξης που την χαρακτήριζαν η έλλειψη εμπιστοσύνης και οι αιματηρές βιαιοπραγίες. Υπάρχει μια ιστορική κληρονομιά συγκρούσεων που μπορούν να την εκμεταλλευτούν αυτοί που έχουν λόγο να το κάνουν. Σε αυτές τις σχέσεις η ιστορία είναι ζωντανή και τρομακτική.

Μια ιστορία σφαγών που αρχίζουν, σταματάνε, αρχίζουν ξανά και πάει λέγοντας, δεν μπορεί να εξηγήσει από μόνη της γιατί η βία επανήλθε και πάλι στα τέλη του 20ού αιώνα. Άλλωστε, όπως πολλοί επεσήμαναν, οι Σέρβοι, οι Κροάτες και οι μουσουλμάνοι έζησαν μαζί πολύ ειρηνικά στη Γιουγκοσλαβία για δεκαετίες. Το ίδιο έκαναν και οι ινδουϊστές με τους μουσουλμάνους στην Ινδία. Οι πολλές εθνικές και θρησκευτικές ομάδες στη Σοβιετική Ένωση συνυπήρξαν, με

μερικές αξιοσημείωτες εξαιρέσεις που προκάλεσε η σοβιετική κυβέρνηση. Οι Ταμίλ και οι Σιναλέζοι, επίσης, έζησαν ήσυχα μαζί σε ένα νησί που συχνά περιγράφεται ως τροπικός παράδεισος. Η ιστορία δεν εμπόδισε αυτές τις σχετικά ειρηνικές σχέσεις να επικρατήσουν για σημαντικές χρονικές περιόδους. Επομένως, η ιστορία δεν μπορεί να εξηγήσει από μόνη της την κατάρρευση της ειρήνης. Άλλοι παράγοντες πρέπει να διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Οι αλλαγές στη δημογραφική ισορροπία ήταν ένας από αυτούς τους παράγοντες. Η αριθμητική επέκταση μιας ομάδας προξενεί πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές πιέσεις σε άλλες ομάδες και προκαλεί αντιδράσεις. Ακόμα πιο σημαντικό είναι ότι ασκεί στρατιωτικές πιέσεις σε λιγό-

Ποσοστό της ηλικιακής ομάδας 15 - 24 ετών στο σύνολο του πληθυσμού

ΣΧΗΜΑ 10.1

Σρι Λάνκα: Κορυφώσεις πληθυσμών μικρής ηλικίας Σιναλέζων και Ταμίλ

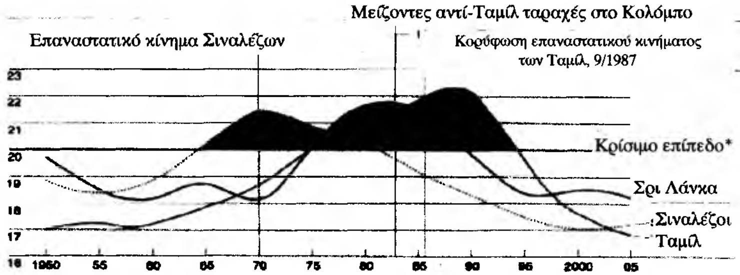

*Το κρίσιμο επίπεδο είναι το σημείο, όπου οι νέοι φτάνουν ή ξεπερνούν το 20% του πληθυσμού.

τερο δυναμικές δημογραφικά ομάδες. Η κατάρρευση της τριαντάχρονης συνταγματικής τάξης στο Λίβανο στις αρχές της δεκαετίας 1970 ήταν κατά το μεγαλύτερο βαθμό αποτέλεσμα της θεαματικής αύξησης του πληθυσμού των Σιϊτών σε σχέση με τους Μαρωνίτες χριστιανούς. Στη Σρι Λάνκα, ο Γκάρυ Φούλερ έδειξε ότι το αποκορύφωμα της εξέγερσης των εθνικιστών το 1970 και της εξέγερσης των Ταμίλ στα τέλη της δεκαετιάς 1980 συνέπεσε ακριβώς με τα χρόνια που ο αριθμός των νέων μεταξύ 15 και 20 ετών σε αυτές τις ομάδες ξεπέρασε το 20% του συνολικού πληθυσμού της ομάδας. (βλέπε Σχήμα 10.1). Οι στασιαστές της Σρι Λάνκα, παρατήρησε ένας Αμερικανός διπλωμάτης στο νησί αυτό, ήταν ουσιαστικά νεότεροι των 24 χρόνων και οι Τίγρεις των Ταμίλ ήταν "μοναδικοί στην οργάνωση στρατού από παιδιά", επιστράτευαν "αγόρια και κορίτσια ακόμα και 11 ετών" και όσα σκοτώνονταν στις μάχες "δεν είχαν γίνει ακόμη έφηβοι, μόνο μερικά ήταν μεγαλύτερα από 18 ετών". Οι Τίγρεις, παρατήρησε ο Economist, διεξήγαγαν έναν "πόλεμο με ανήλικους". Με παρόμοιο τρόπο, οι πόλεμοι κατά μήκος των πολιτισμικών συνοριακών γραμμών μεταξύ των Ρώσων και των μουσουλμανικών λαών στο νότο οφείλονται στις διαφορές πληθυσμιακής ανάπτυξης. Στις αρχές της δεκαετίας 1990 ο ρυθμός γονιμότητας των γυναικών στη Ρώσικη Ομοσπονδία ήταν 1,5, ενώ στις κυρίως μουσουλμανικές κεντροασια-

τικές πρώην σοβιετικές δημοκρατίες ο ρυθμός γονιμότητος ήταν περίπου 4,4. Ο ρυθμός καθαρής πληθυσμιακής αύξησης (καθαρός ρυθμός γεννήσεων μείον τον καθαρό ρυθμό θανάτων) στις τελευταίες ήταν στα τέλη της δεκαετίας 1980, πέντε με έξι φορές μεγαλύτερος από της Ρωσίας. Οι Τσετσένοι αυξήθηκαν κατά 26% στη δεκαετία 1980 και η Τσετσενία ήταν, ένας από τους πιο πυκνοκατοικημένους τόπους στη Ρωσία, με τους υψηλούς ρυθμούς γεννήσεων να παράγουν μετανάστες και μαχητές. Με παρόμοιο τρόπο, ο υψηλός ρυθμός γεννήσεων των μουσουλμάνων και μετανάστευσης στο Κασμίρ από το Πακιστάν έδωσε το έναυσμα να ξαναρχίσει η αντίσταση κατά της ινδικής εξουσίας.

Οι πολύπλοκες διαδικασίες που οδήγησαν στους διαπολιτισμικούς πολέμους στην πρώην Γιουγκοσλαβία είχαν πολλές αιτίες και πολλά αφετηριακά σημεία. Όμως, ίσως ο μοναδικός πιο σημαντικός παράγοντας που οδήγησε σε αυτές τις διαμάχες ήταν η δημογραφική μεταβολή που συνέβη στο Κόσοβο. Το Κόσοβο ήταν μια αυτόνομη επαρχία εντός της Σερβικής Δημοκτρατίας. Οι επικρατούσες εκ των πραγμάτων δυνάμεις των έξι γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών απέκλειαν το δικαίωμα της απόσχισης. Το 1961 η σύνθεση του πληθυσμού στο Κόσοβο ήταν 67% μουσουλμάνοι Αλβανοί και 24% ορθόδοξοι Σέρβοι. Ο ρυθμός γεννήσεων των Αλβανών, όμως, ήταν ο υψηλότερος στην Ευρώπη, και το Κόσοβο έγινε η πιο πυκνοκατοικημένη περιοχή στη Γιουγκοσλαβία. Στη δεκαετία 1980 το 50% των Αλβανών ήταν νεότεροι των 20 ετών. Αντιμετωπίζοντας αυτούς τους αριθμούς οι Σέρβοι άρχισαν να φεύγουν από το Κόσοβο για να αναζητήσουν καλύτερες οικονομικές ευκαιρίες στο Βελιγράδι και αλλού. Το αποτέλεσμα ήταν το 1991 ο πληθυσμός του Κόσοβου να αποτελείται κατά 90% από μουσουλμάνους και κατά 10% από Σέρβους. Οι Σέρβοι, παρόλα αυτά, θεωρούν το Κόσοβο "ιερή γη" ή μια "Ιερουσαλήμ", γιατί είναι ο τόπος όπου, ανάμεσα σε άλλα, έγινε μια μεγάλη μάχη στις 28 Ιουνίου του 1389, στην οποία ηττήθηκαν από τους Οθωμανούς Τούρκους, με αποτέλεσμα να υποστούν τον τουρκικό ζυγό για πέντε περίπου αιώνες.

Έως τα τέλη της δεκαετίας 1980 η μεταβαλλόμενη δημογραφική ισορροπία οδήγησε τους Αλβανούς να απαιτήσουν να αναβαθμιστεί το Κόσοβο σε γιουγκοσλαβική δημοκρατία. Οι Σέρβοι και η γιουγκοσλαβική κυβέρνηση αντιστάθηκαν, φοβούμενοι ότι το Κόσοβο θα αποκτούσε το δικαίωμα να αποσχιστεί και θα ενωνόταν με την Αλβανία. Το Μάρτιο του 1981 ξέσπασαν διαδηλώσεις και ταραχές από μέρους των Αλβανών με στόχο να υποστηρίξουν την απαίτησή τους να αναβαθμιστεί το Κόσοβο σε χωριστή δημοκρατία. Σύμφωνα με τους Σέρβους, η συνέπεια ήταν να ενταθούν οι διακρίσεις, οι διωγμοί και οι βιαιοπραγίες εναντίον των Σέρβων. "Στο Κόσοβο, από τα τέλη της δεκαετίας 1970 και μετά", παρατηρεί ένας Κροάτης προτεστάντης, "...πολυάριθμες βιαιοπραγίες σημειώθηκαν, καταστροφές περιουσιών, απώλειες εργασίας, παρενοχλήσεις, βιασμοί, μάχες και δολοφονίες". Το αποτέλεσμα ήταν ότι "οι Σέρβοι ισχυρίστηκαν πως η απειλή γι' αυτούς έφτανε στα επίπεδα της γενοκτονίας και ότι δεν θα μπορούσαν να ανεχτούν άλλο αυτή την κατάσταση". Η δύσκολη θέση των Σέρβων του Κόσο-

βου βρήκε απήχηση και στο εσωτερικό της Σερβίας και το 1986 δημοσιεύτηκε μια διακήρυξη διακοσίων ηγετικών πνευματικών ανθρώπων, πολιτικών προσωπικοτήτων και αξιωματικών του στρατού της Σερβίας, συμπεριλαμβανομένων και των συντακτών του φιλελεύθερου περιοδικού της αντιπολίτευσης Praxis, με την οποία απαιτούσαν από την κυβέρνηση να λάβει αποτελεσματικά μέτρα για να θέσει τέρμα στη γενοκτονία των Σέρβων στο Κόσοβο. Σύμφωνα με οποιονδήποτε λογικό ορισμό της γενοκτονίας, αυτή η κατηγορία είχε διογκωθεί σε μεγάλο βαθμό, παρόλο που, σύμφωνα με έναν ξένο παρατηρητή φιλικά προσκείμενο στους Αλβανούς, "κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1980 οι Αλβανοί εθνικιστές ήταν υπεύθυνοι για έναν αριθμό βίαιων επιθέσεων σε βάρος Σέρβων και για καταστροφές περιουσιών που ανήκαν σε Σέρβους".

Όλα αυτά διέγειραν τον εθνικισμό των Σέρβων και ο Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς θεώρησε αυτή την εξέλιξη ευκαιρία για τον ίδιο. Το 1987 έκανε μια ομιλία στο Κόσοβο που βρήκε απήχηση στους Σέρβους· τους προέτρεψε να διεκδικήσουν τη δική τους γη και ιστορία. "Αμέσως, μεγάλος αριθμός Σέρβων -κομμουνιστές, μη κομμουνιστές, ακόμα και αντικομμουνιστές- άρχισαν να συσπειρώνονται γύρω του, όντας αποφασισμένοι όχι μόνο να προστατεύσουν τη σερβική μειονότητα στο Κόσοβο, αλλά και να καταστείλουν την εξέγερση της πλειοψηφίας των Αλβανών και να τους μετατρέψουν σε πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Ο Μιλόσεβιτς σύντομα αναγνωρίστηκε ως εθνικός ηγέτης". Δυο χρόνια αργότερα, στις 28 Ιουνίου του 1989, ο Μιλόσεβιτς επέστρεψε στο Κόσοβο μαζί με ένα έως δύο εκατομμύρια Σέρβους για την εξακοσιοστή επέτειο της μεγάλης μάχης που συμβόλιζε τον συνεχιζόμενο πόλεμο με τους μουσουλμάνους.

Οι φόβοι και ο εθνικισμός των Σέρβων που προκλήθηκαν από τον αυξανόμενο αριθμό και δύναμη των Αλβανών, εντάθηκαν ακόμη περισσότερο από τις δημογραφικές αλλαγές στη Βοσνία. Το 1961 οι Σέρβοι αποτελούσαν το 43% και οι μουσουλμάνοι το 26% του πληθυσμού στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη. Το 1991 οι αναλογίες σχεδόν αντιστράφηκαν: ο πληθυσμός των Σέρβων έπεσε στο 31% του συνολικού πληθυσμού και οι μουσουλμάνοι έφτασαν στο 44%. Κατά τη διάρκεια αυτών των τριάντα χρόνων οι Κροάτες μειώθηκαν από 22% σε 17% του πληθυσμού. Η εθνική επέκταση της μιας ομάδας οδήγησε στην εθνική εκκαθάριση της άλλης. "Γιατί σκοτώνουμε παιδιά;", ρώτησε ένας Σέρβος μαχητής το 1992 και απάντησε: "Γιατί μια μέρα θα μεγαλώσουν και θα πρέπει να τα σκοτώσουμε τότε". Οι αρχές της Βοσνίας και της Κροατίας έκαναν ό,τι μπορούσαν, με λιγότερη κτηνωδία, για να αποτρέψουν τη "δημογραφική κατάκτηση" των περιοχών τους από τους μουσουλμάνους.

Μεταβολές στις δημογραφικές ισορροπίες και στο ποσοστό των νέων οι οποίες αγγίζουν το 20% ή και περισσότερο, είναι υπεύθυνες για πολλές από τις διαμάχες μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών στα τέλη του 20ού αιώνα. Όμως, αυτές οι μεταβολές δεν εξηγούν όλες αυτές τις διαμάχες. Οι μάχες μεταξύ Σέρβων και Κροατών, για παράδειγμα, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι προκλήθηκαν από τις

δημογραφικές μεταβολές και, γι' αυτήν την περίπτωση, μόνο μερικώς μπορεί να θεωρηθεί η ιστορία ως αίτιο, καθώς αυτοί οι δυο λαοί έζησαν μαζί σχετικά ειρηνικά, ώσπου οι Κροάτες Ουστάτσι σφαγίασαν Σέρβους στη διάρκεια του δεύτερου παγκόσμιου πόλεμου. Σ' αυτή την περίπτωση, όπως και σε άλλες, η πολιτική ήταν ένα αίτιο που προκάλεσε τις διαμάχες. Η κατάρρευση της Αυστροουγγρικής, Οθωμανικής και Ρωσικής αυτοκρατορίας στο τέλος του πρώτου παγκόσμιου πόλεμου έδωσε τα ερεθίσματα για εθνικές και πολιτισμικές διαμάχες μεταξύ των διαδόχων λαών και κρατών. Το τέλος της Βρετανικής, Γαλλικής και Ολλανδικής αυτοκρατορίας οδήγησε σε παρόμοια αποτελέσματα μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Η πτώση των κουμμουνιστικών καθεστώτων στη Σοβιετική Ένωση και τη Γιουγκοσλαβία είχε το ίδιο αποτέλεσμα στο τέλος του ψυχρού πόλεμου. Οι λαοί δεν μπορούσαν πλέον να αναγνωριστούν ως κομμουνιστές, σοβιετικοί πολίτες ή Γιουγκοσλάβοι και είχαν την απεγνωσμένη ανάγκη να βρουν νέες ταυτότητες. Τις βρήκαν στις παλιές εθνικές και θρησκευτικές παραδόσεις, που επιβίωναν σε λανθάνουσα κατάσταση όλον αυτό τον καιρό. Η καταπιεστική αλλά ειρηνική τάξη πραγμάτων που επέβαλαν τα κράτη τα οποία είχαν τη δεσμευτική αντίληψη ότι δεν υπάρχει θεός, αντικαταστάθηκε από τις βιαιοπραγίες ανθρώπων που έχουν δεσμευτεί να πιστεύουν σε διαφορετικούς θεούς.

Αυτή η εξέλιξη επιδεινώθηκε από την ανάγκη που είχαν οι ανερχόμενες πολιτικές οντότητες να υιοθετήσουν τις δημοκρατικές διαδικασίες. Καθώς η Σοβιετική Ένωση και η Γιουγκοσλαβία άρχισαν να απομακρύνονται η μια από την άλλη, η ελίτ που είχε την εξουσία σε αυτές τις χώρες δεν οργάνωσε εθνικές εκλογές. Αν είχε κάνει κάτι τέτοιο, διάφοροι πολιτικοί ηγέτες θα ανταγωνίζονταν για την εξουσία στο κέντρο και ίσως να είχαν επιχειρήσει να αναπτύξουν πολυεθνικές και πολυπολιτισμικές αντιλήψεις στο εκλογικό σώμα και να διαμορφώσουν πλειοψηφικούς συνασπισμούς στη βουλή. Αντίθετα, οι εκλογές που έγιναν και στη Σοβιετική Ένωση και στη Γιουγκοσλαβία, οργανώθηκαν πρώτα σε κάθε δημοκρατία χωριστά, κι αυτό δημιούργησε το θελκτικό κίνητρο για τους πολιτικούς ηγέτες να κάνουν την εκλογική τους εκστρατεία εναντίον του κέντρου, να αναζητήσουν απήχηση μέσω του εθνικισμού και να προωθήσουν την ιδέα της ανεξαρτησίας των δημοκρατιών τους. Ακόμα και στο εσωτερικό της Βοσνίας ο λαός ψήφισε αυστηρά σύμφωνα με τις εθνικές αντιλήψεις στις εκλογές του 1990. Το πολυεθνικό Κόμμα των Μεταρρυθμιστών και το πρώην κομμουνιστικό κόμμα πήραν το καθένα λιγότερο από 10% των ψήφων. Οι ψήφοι που έλαβε το μουσουλμανικό Κόμμα της Δημοκρατικής Δράσης (34%), το Σερβικό Δημοκρατικό Κόμμα (30%) και η Κροατική Δημοκρατική Ένωση (18%) αντιστοιχούσαν περίπου στην αναλογία των μουσουλμάνων, Σέρβων και Κροατών στον πληθυσμό. Οι πρώτες εκλογές που διεξήχθησαν με δίκαιο τρόπο σε όλες σχεδόν τις πρώην σοβιετικές και πρώην γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες ανέδειξαν ως νικητές πολιτικούς ηγέτες που απευθύνονταν στα εθνικιστικά αισθήματα και υπόσχονταν αποτελεσματική δράση για την υπεράσπιση της εθνότητάς τους έναντι άλλων

εθνικών ομάδων. Ο εκλογικός ανταγωνισμός ενθαρρύνει την επίκληση εθνικισμού και επομένως προωθεί την αύξηση της έντασης των συγκρούσεων κατά μήκος των πολιτισμικών συνοριακών γραμμών, ώστε αυτές να αναδειχτούν σε πολιτισμικούς πολέμους. Όταν, σύμφωνα με τη διατύπωση του Μπόγκταν Ντένιτς, "το έθνος γίνεται δήμος", το άμεσο αποτέλεσμα είναι ο πόλεμος.

Παραμένει το ερώτημα γιατί, καθώς τελειώνει ο 20ός αιώνας, οι μουσουλμάνοι εμπλέκονται σε πολύ περισσότερες βιαιοπραγίες εναντίον διαφορετικών ομάδων απ' ό,τι οι λαοί άλλων πολιτισμών. Άραγε, έτσι ήταν πάντα; Στο παρελθόν, οι χριστιανοί σκότωσαν πάρα πολλούς χριστιανούς καθώς και άλλους ανθρώπους. Για να εκτιμηθούν οι τάσεις των πολιτισμών προς τη βία σε όλο το φάσμα της ιστορίας, θα πρέπει να γίνουν εκτεταμένες έρευνες, κάτι που είναι αδύνατο να γίνει εδώ. Αυτό που μπορεί να γίνει, όμως, είναι να εντοπιστούν οι πιθανές αιτίες της τρέχουσας βιαιότητας των μουσουλμανικών ομάδων, και εντός και εκτός του Ισλάμ, και να διαχωριστούν αυτές οι αιτίες που εξηγούν μια ιστορικά μεγαλύτερη τάση προς τη διαμάχη μεταξύ ομάδων, αν κάτι τέτοιο πραγματικά συμβαίνει, από αυτές που εξηγούν μια τάση η οποία υπάρχει μόνο στα τέλη του 20ού αιώνα. Έξι πιθανές αιτίες εμφανίζονται. Τρεις εξηγούν μόνο τη βία, μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων και τρεις εξηγούν αυτού του είδους τη βία και τη βία μεταξύ διαφορετικών μουσουλμανικών ομάδων. Επιπλέον, τρεις εξηγούν

Πίνακας 10.4

ΠΙΘΑΝΕΣ ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗΣ ΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟ

	Συγκρούσεις εκτός των μουσουλμανικών κρατών	Συγκρούσεις εντός και εκτός των μουσουλμανικών κρατών
Ιστορικές και σύγχρονες συγκρούσεις	Γειτνίαση Μη αφομοίωση	Μιλιταρισμός
Σύγχρονες συγκρούσεις	Θυματοποίηση	Δημογραφική κορύφωση Απουσία κράτους πυρήνα

μόνο τη σύγχρονη τάση των μουσουλμάνων να χρησιμοποιούν βία, ενώ άλλες τρεις εξηγούν τη σύγχρονη και την ιστορική τάση των μουσουλμάνων προς τη βία, αν υπάρχει μια τέτοια ιστορική τάση. Αν όμως δεν υπάρχει αυτή η ιστορική τάση, τότε οι πιθανές αιτίες της, οι οποίες δεν μπορούν να εξηγήσουν μια ανύπαρκτη ιστορική τάση, επίσης υποτίθεται ότι δεν εξηγούν τη διαφαινόμενη σύγχρονη τάση ομαδικής βίας των μουσουλμάνων. Η τελευταία, επομένως, μπορεί να εξηγηθεί μόνο εξετάζοντας τις αιτίες που πηγάζουν από τα δεδομένα στα τέλη του 20ού αιώνα, τα οποία δεν υπήρχαν στους προηγούμενους αιώνες.(βλέπε Πίνακα 10.4)

Πρώτον, προβάλλεται το επιχείρημα ότι το Ισλάμ ήταν από την αρχή μια θρησκεία του ξίφους και ότι προβάλλει τις στρατιωτικές αρετές. Το Ισλάμ "κατάγεται από πολεμοχαρείς νομαδικές φυλές Βεδουΐνων" και αυτή η "καταγωγή από βίαιους προγόνους έχει αποτυπωθεί στα θεμέλια του Ισλάμ. Ο ίδιος ο Μωάμεθ

ήταν σκληρός μαχητής και ικανότατος στρατηλάτης". (Κανείς δεν θα μπορούσε να το πει αυτό για το Χριστό και το Βούδα). Τα δόγματα του Ισλάμ, όπως υποστηρίζεται, υπαγορεύουν τον πόλεμο εναντίον των άπιστων και όταν η αρχική επεκτατική τάση του Ισλάμ μειώθηκε, μουσουλμανικές ομάδες, σε αντίθεση με τα δόγματα, πολέμησαν στη συνέχεια μεταξύ τους. Η αναλογία των φίτνα, ή εσωτερικών συγκρούσεων, προς τον ιερό πόλεμο, τζιχάντ, άλλαξε δραστικά υπέρ των πρώτων. Το Κοράνι και άλλα ιερά κείμενα της μουσουλμανικής πίστης περιέχουν λίγες αναφορές απαγορευτικές της βίας, αλλά οι αντιλήψεις εναντίον της βίας απουσιάζουν εντελώς από τα μουσουλμανικά δόγματα και πρακτικές.

Δεύτερον, από τον τόπο καταγωγής του, την Αραβία, η επέκταση του Ισλάμ σε όλη τη Βόρεια Αφρική και στο μεγαλύτερο μέρος της Μέσης Ανατολής και αργότερα στην Κεντρική Ασία, στη Νότια Ασία και τη Βαλκανική έφερε τους μουσουλμάνους σε άμεση επαφή με πολλούς διαφορετικούς λαούς, οι οποίοι κατακτήθηκαν και αναγκάστηκαν να προσηλυτιστούν, και η κληρονομιά αυτής της διαδικασίας παραμένει. Στο κύμα των κατακτήσεων των Οθωμανών στη Βαλκανική, οι ευγενείς Σλάβοι των νότιων περιοχών συχνά εξισλαμίστηκαν, ενώ οι χωρικοί της αγροτικής τάξης δεν ενσωματώθηκαν στο Ισλάμ και γεννήθηκε έτσι ο διαχωρισμός μεταξύ των μουσουλμάνων Βόσνιων και των ορθόδοξων Σέρβων. Αντίστροφα, η επέκταση της Ρωσικής Αυτοκρατορίας στη Μαύρη Θάλασσα, τον Καύκασο και την Κεντρική Ασία την έφερε σε μια συνεχή αντιπαράθεση για πολλούς αιώνες με μια ποικιλία μουσουλμανικών ομάδων. Η εξασφάλιση μιας πατρίδας για τους εβραίους με πρωτοβουλία της Δύσης, και με τη δύναμη της υπεροχής της έναντι του Ισλάμ, έθεσε τις βάσεις για τον συνεχιζόμενο ανταγωνισμό μεταξύ Αράβων και Ισραηλινών. Η διά ξηράς επέκταση των μουσουλμάνων και των μη μουσουλμάνων είχε ως αποτέλεσμα να ζουν μουσουλμάνοι και μη μουσουλμάνοι πολύ κοντά οι μεν στους δε σε όλη την Ευρασία. Αντίθετα, η επέκταση της Δύσης διαμέσου θαλάσσης δεν οδηγούσε συνήθως σε γεωγραφική γειτνίαση με μη δυτικούς λαούς: αυτοί οι λαοί είτε βρίσκονταν υπό την εξουσία της Ευρώπης, είτε, με εξαίρεση της Νότιας Αφρικής, αποδεκατίστηκαν ουσιαστικά από τους αποίκους της Δύσης.

Ένας τρίτος πιθανός λόγος που εξηγεί τη διαμάχη μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων, συμπεριλαμβάνει και αυτό που ένας πολιτικός, αναφερόμενος στη δική του χώρα, χαρακτήρισε ιδιότητα των μουσουλμάνων να είναι μη "αφομοιώσιμοι". Όμως, το να είναι κανείς μη αφομοιώσιμος είναι θέμα που λειτουργεί και στις δυο κατευθύνσεις: οι μουσουλμανικές χώρες έχουν προβλήματα με τις μη μουσουλμανικές μειονότητες, τα οποία μπορούν να συγκριθούν με τα προβλήματα που έχουν οι μη μουσουλμανικές χώρες με τις μουσουλμανικές μειονότητες. Ο Μωαμεθανισμός είναι ακόμα περισσότερο από το Χριστιανισμό θρησκεία απολυταρχική. Συγχωνεύει τη θρησκεία με την πολιτική και χαράζει μια λεπτή διαχωριστική γραμμή μεταξύ αυτών που βρίσκονται στο Νταρ Αλ Ισλάμ και αυτών που βρίσκονται στο Νταρ Αλ Χαρμπ. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι οπα-

δοί του Κομφουκιανισμού, οι βουδιστές, οι ινδουϊστές, οι χριστιανοί της Δύσης και οι ορθόδοξοι χριστιανοί έχουν λιγότερες δυσκολίες να προσαρμοστούν και να ζήσουν ο ένας λαός με τον άλλον από ό,τι οποιοσδήποτε λαός από αυτούς αντιμετωπίζει για να προσαρμοστεί και να ζήσει με μουσουλμάνους. Οι εθνολογικά Κινέζοι, για παράδειγμα, είναι μια οικονομικά ισχυρή μειονότητα στις περισσότερες χώρες της Νοτιοανατολικής Ασίας. Έχουν επιτυχώς αφομοιωθεί από τις κοινωνίες των βουδιστών Ταϊλανδών και των καθολικών Φιλιππινέζων. Ουσιαστικά δεν υπάρχουν σημαντικά περιστατικά βιαιότητας εναντίον των Κινέζων από τις πλειοψηφικές ομάδες σε αυτές τις χώρες. Αντίθετα, ταραχές και βιαιοπραγίες εναντίον των Κινέζων έχουν σημειωθεί στη μουσουλμανική Ινδονησία και στη μουσουλμανική Μαλαισία, και ο ρόλος των Κινέζων σε αυτές τις κοινωνίες παραμένει ένα ευαίσθητο και δυνάμει εκρηκτικό θέμα, ενώ δεν συμβαίνει το ίδιο στην Ταϊλάνδη και στις Φιλιππίνες.

Ο μιλιταρισμός, το μίσος και η γεωγραφική γειτνίαση με μη μουσουλμανικές ομάδες είναι μόνιμα χαρακτηριστικά του Ισλάμ και θα μπορούσαν να εξηγήσουν την τάση των μουσουλμάνων να εμπλέκονται σε διαμάχες κατά τη διάρκεια της ιστορίας, αν πράγματι συμβαίνει αυτό. Άλλοι τρεις χρονικά περιορισμένοι παράγοντες θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι συμβάλλουν σε αυτήν την τάση στα τέλη του 20ού αιώνα. Μια εξήγηση η οποία προωθείται από τους μουσουλμάνους, είναι ότι ο ιμπεριαλισμός της Δύσης και η υποταγή των μουσουλμανικών κοινωνιών το 19ο και 20ό αιώνα δημιούργησαν μια εικόνα οικονομικής και στρατιωτικής αδυναμίας των μουσουλμάνων και, επομένως, ενθαρρύνουν μη ισλαμικές ομάδες να βλέπουν τους μουσουλμάνους ως ελκυστικό στόχο. Οι μουσουλμάνοι, σύμφωνα με αυτό το επιχείρημα, είναι θύματα μιας ευρέως διαδεδομένης προκατάληψης εναντίον τους, η οποία μπορεί να συγκριθεί με τον αντισημιτισμό που διαπότισε ιστορικά τις δυτικές κοινωνίες. Ο Ακμπάρ Αχμέντ ισχυρίζεται ότι μουσουλμανικές ομάδες, όπως οι Παλαιστίνιοι, οι Βόσνιοι, οι κάτοικοι του Κασμίρ και οι Τσετσένοι, είναι σαν τους "ερυθρόδερμους Ινδιάνους, καταπιεσμένες ομάδες που στερούνται της αξιοπρέπειάς τους, οι οποίες έχουν παγιδευτεί σε αποκλεισμένες περιοχές διαφορετικές από την προγονική τους γη". Το επιχείρημα, όμως, ότι οι μουσουλμάνοι είναι το θύμα, δεν εξηγεί τις διαμάχες μεταξύ των μουσουλμανικών πλειονοτήτων και μη μουσουλμανικών μειονοτήτων σε χώρες όπως το Σουδάν, η Αίγυπτος, το Ιράν και η Ινδονησία.

Ένας περισσότερο πειστικός παράγοντας, που πιθανώς να δίνει την εξήγηση για τις ενδοϊσλαμικές διαμάχες και τις διαμάχες μεταξύ μουσουλμάνων και μη μουσουλμάνων, είναι η απουσία ενός ή περισσότερων κρατών πυρήνων στο Ισλάμ. Οι υποστηρικτές του Ισλάμ συχνά ισχυρίζονται πως οι επικριτές της Δύσης πιστεύουν ότι υπάρχει μια κεντρική, συνωμοτική, κατευθυντήρια δύναμη στο Ισλάμ, που το κινητοποιεί και συντονίζει τις ενέργειές του εναντίον της Δύσης και των άλλων. Αν οι επικριτές το πιστεύουν αυτό, κάνουν λάθος. Το Ισλάμ είναι μια πηγή αστάθειας στον κοσμο, γιατί δεν έχει ένα ισχυρό κέντρο.

Τα κράτη που φιλοδοξούν να γίνουν οι ηγέτες του Ισλάμ, όπως η Σαουδική Αραβία, το Ιράν, το Πακιστάν, η Τουρκία και πιθανώς η Ινδονησία, ανταγωνίζονται για την άσκηση επιρροής στον ισλαμικό κόσμο. Κανένα από αυτά τα κράτη δεν είναι σε τόσο ισχυρή θέση, ώστε να μεσολαβήσει σε διαμάχες εντός του Ισλάμ. Και κανένα από αυτά δεν είναι ικανό να δράσει επίσημα εκ μέρους του Ισλάμ για την αντιμετώπιση αντιπαραθέσεων μεταξύ μουσουλμανικών και μη μουσουλμανικών ομάδων.

Τέλος, το πιο σημαντικό από όλα, η δημογραφική έκρηξη στις μουσουλμανικές κοινωνίες και η διαθεσιμότητα μεγάλων αριθμών, συχνά άνεργων νέων ηλικίας μεταξύ 15 και 30 ετών είναι μια φυσική πηγή αστάθειας και βίας εντός του Ισλάμ και στις αντιπαραθέσεις των ισλαμιστών με μη μουσουλμάνους. Όποιες κι αν είναι οι άλλες υπαρκτές αιτίες, αυτός ο παράγοντας από μόνος του θα μπορούσε να εξηγήσει σε σημαντικό βαθμό τη βία των μουσουλμάνων στις δεκαετίες 1980 και 1990. Η γήρανση αυτής της γενιάς, που μπορεί να παρομοιαστεί με ένα γουρούνι που το κατάπιε ένας πύθωνας, ως την τρίτη δεκαετία του 21ου αιώνα, και η οικονομική ανάπτυξη στις μουσουλμανικές κοινωνίες, αν και εφόσον αυτή συμβεί, θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε σημαντική μείωση της τάσης να ασκείται βία εκ μέρους των μουσουλμάνων και επομένως, σε μια γενική μείωση της συχνότητας και της έντασης των πολέμων κατά μήκος των συνοριακών πολιτισμικών γραμμών.

Κεφάλαιο Ενδέκατο

Η δυναμική των πολέμων κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ: Η ΑΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ

Οι συγκρούσεις κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων περνούν από διαδικασίες έντασης, επέκτασης, ανάσχεσης, διακοπής και, σπάνια, επίλυσης. Αυτές οι διαδικασίες συνήθως διαδέχονται η μια την άλλη, αλλά συχνά επίσης αλληλοκαλύπτονται ή μπορεί και να επαναληφθούν. Μόλις αρχίσουν οι συγκρούσεις κατά μήκος των πολιτσμικών συνόρων , όπως και οι υπόλοιπες κοινοτικές αντιπαραθέσεις, τείνουν να διαδραματίζουν ένα δικό τους ρόλο και να αναπτύσσονται ακολουθώντας ένα πρότυπο δράσης-αντίδρασης. Οι εθνικές ταυτότητες που ήταν πριν πολύπλευρες και αόριστες, αποκτούν συγκεκριμένη υπόσταση και ενισχύονται. Οι κοινοτικές αντιπαραθέσεις προσδιορίζονται με τον πιο κατάλληλο όρο: "πόλεμοι ταυτότητας". Καθώς η βία αυξάνεται, τα αρχικά ζητήματα που διακυβεύονται τείνουν να επαναπροσδιοριστούν περισσότερο ως συγκρούσεις "ημών εναντίον αυτών", και η συνοχή και η δέσμευση των ομάδων γίνονται περισσότερο έντονες. Οι πολιτικοί ηγέτες επεκτείνουν και βαθαίνουν τις εκκλήσεις τους στη θρησκευτική και εθνική πίστη, και η πολιτισμική συνείδηση γίνεται ισχυρότερη σε σύγκριση με άλλες ταυτότητες. Ένα "δυναμικό μίσους" εμφανίζεται, που μπορεί να συγκριθεί με το "δίλημμα ασφάλειας" στις διεθνείς σχέσεις, και αμοιβαίοι φόβοι, δυσπιστία και μίσος τροφοδοτούν και τις δυο αντιμαχόμενες πλευρές. Κάθε πλευρά δραματοποιεί και μεγεθύνει τη διάκριση μεταξύ των δυνάμεων του καλού και του κακού και, τελικά, επιχειρεί να τη μεταμορφώσει στην έσχατη διάκριση μεταξύ ζωντανών και νεκρών.

Καθώς εξελίσσονται οι επαναστάσεις, οι μετριοπαθείς Γιρονδίνοι και Μενσεβίκοι χάνουν από τους ριζοσπαστικούς Ιακωβίνους και Μποσελβίκους. Μια παρόμοια διαδικασία τείνει να συμβεί στους πολέμους κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων. Οι μετριοπαθείς που έχουν πιο περιορισμένους στόχους, όπως είναι η αυτονομία αντί της ανεξαρτησίας, δεν επιτυγχάνουν αυτούς τους στόχους μέσω διαπραγματεύσεων· σχεδόν πάντα αποτυγχάνουν. Αργότερα, οι αρχικοί διαπραγματευτές συμπληρώνονται ή υποσκελίζονται από πιο ριζοσπαστικούς που

επιδιώκουν περισσότερο ακραίους στόχους και επιλέγουν τη βία για την επίτευξή τους. Στη διαμάχη μεταξύ των νήσων Μόρο και των Φιλιππίνων, η αρχική ομάδα των στασιαστών, το Μέτωπο Εθνικής Απελευθέρωσης των Μόρο, συμπληρώθηκε αρχικά από το Ισλαμικό Μέτωπο Απελευθέρωσης των Μόρο, που πρόβαλε πιο ακραίες θέσεις, και μετά από την οργάνωση Αμπού Σαγιάφ, η οποία ήταν ακόμα πιο ακραία και απέρριψε τις διαπραγματεύσεις για κατάπαυση του πυρός που είχαν αρχίσει οι άλλες ομάδες με την κυβέρνηση των Φιλιππίνων. Στο Σουδάν, στη δεκαετία 1980, η κυβέρνηση υιοθετούσε όλο και πιο ακραίες μουσουλμανικές θέσεις, ενώ στις αρχές της δεκαετίας 1990 η χριστιανική εξέγερση διασπάστηκε και μια νέα ομάδα, το Κίνημα Ανεξαρτησίας του Νότιου Σουδάν διεκδικούσε πια την ανεξαρτησία και όχι απλώς την αυτονομία. Στη συνεχιζόμενη αντιπαράθεση μεταξύ Αράβων και Ισραηλινών, καθώς η ιστορικά και πολιτισμικά επικρατούσα Οργάνωση Απελευθέρωσης της Παλαιστίνης κινήθηκε προς την έναρξη διαπραγματεύσεων με την ισραηλινή κυβέρνηση, η μουσουλμανική Αδελφότητα Χαμάς αμφισβήτησε τις απόψεις των Παλαιστινίων. Ταυτόχρονα, η συμμετοχή της ισραηλινής κυβέρνησης στις διαπραγματεύσεις προκάλεσε έντονες διαμαρτυρίες και εκρήξεις βίας από εξτρεμιστικές θρησκευτικές ομάδες στο Ισραήλ. Καθώς η διαμάχη των Τσετσένων με τους Ρώσους εντάθηκε τις χρονιές 1992-1993, η κυβέρνηση Ντουντάγεφ υποσκελίστηκε από τις "πιο ριζοσπαστικές φατρίες των Τσετσένων εθνικιστών που ήταν αντίθετες σε οποιονδήποτε συμβιβασμό με τη Μόσχα, και οι πιο μετριοπαθείς ομάδες απωθήθηκαν στην αντιπολίτευση". Στο Τατζικιστάν, μια παρόμοια αλλαγή σημειώθηκε. "Καθώς η διαμάχη κλιμακώθηκε κατά τη διάρκεια του 1992, οι εθνικιστικές-δημοκρατικές ομάδες του Τατζικιστάν ενέδωσαν βαθμιαία στις ισλαμιστικές ομάδες οι οποίες κινητοποίησαν με μεγαλύτερη επιτυχία τη φτωχή κοινωνική τάξη των χωρικών και τους απογοητευμένους νέους της πόλης. Επίσης, το μήνυμα των ισλαμιστών έγινε προοδευτικά πιο ριζοσπαστικό, καθώς νεότεροι ηγέτες εμφανίστηκαν στο προσκήνιο για να αμφισβητήσουν την παραδοσιακή και πιο πραγματιστική θρησκευτική ιεραρχία". "Κλείνω το λεξικό της διπλωματίας", δήλωσε ένας ηγέτης του Τατζικιστάν. "Αρχίζω να μιλώ τη γλώσσα του πεδίου της μάχης, η οποία είναι η μόνη κατάλληλη γλώσσα δεδομένης της κατάσταση που προκάλεσε η Ρωσία στην πατρίδα μου". Στη Βοσνία, στο εσωτερικό του μουσουλμανικού Κόμματος Δημοκρατικής Δράσης (SDA), η πιο ακραία εθνικιστική πτέρυγα, της οποίας ηγέτης ήταν ο Αλία Ιζετμπέκοβιτς, αύξησε την επιρροή που ασκούσε σε βάρος της πιο ανεκτικής και με πολυπολιτιστικούς προσανατολισμούς πτέρυγας, με ηγέτη το Χάρις Σιλάτζιτς.

Η επικράτηση των εξτρεμιστών δεν είναι απαραίτητα τελειωτική. Η εξτρεμιστική βία δεν είναι πιο πιθανή λύση από το μετριοπαθή συμβιβασμό για τη λήξη ενός πολέμου κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων. Καθώς το κόστος σε ανθρώπινες ζωές και υλικές καταστροφές κλιμακώνεται, οι μετριοπαθείς είναι πιθανό να επανεμφανιστούν σε κάθε αντιμαχόμενη πλευρά, τονίζοντας "τον

παραλογισμό" της υπάρχουσας κατάστασης και προτρέποντας σε μια νέα προσπάθεια για τον τερματισμό αυτής της κατάστασης μέσω διαπραγματεύσεων.

Κατά τη διάρκεια του πολέμου, οι ποικιλία των ταυτοτήτων εξασθενίζει και επικρατεί η ταυτότητα που είναι πιο σημαντική σε σχέση με την αντιπαράθεση. Αυτή η ταυτότητα σχεδόν πάντα καθορίζεται από τη θρησκεία. Ψυχολογικά, η θρησκεία παρέχει την πιο καθησυχαστική και υποστηρικτική δικαίωση της πάλης ενάντια των απειλητικών "αθεϊστικών" δυνάμεων. Πρακτικά, η θρησκευτική ή πολιτισμική κοινότητα μιας τοπικής ομάδας είναι η ευρύτερη κοινότητα στην οποία η ομάδα που εμπλέκεται στην αντιπαράθεση μπορεί να απευθύνει έκκληση για υποστήριξη. Αν σε έναν τοπικό πόλεμο μεταξύ δυο αφρικανικών φυλών η μια φυλή αυτοπροσδιορίζεται ως μουσουλμανική και η άλλη ως χριστιανική, η πρώτη μπορεί να ελπίζει στην υλική υποστήριξη της Σαουδικής Αραβίας, στη βοήθεια των Αφγανών μουζαχεντίν και στα όπλα και τους στρατιωτικούς συμβούλους του Ιράν· ενώ η δεύτερη μπορεί να αναζητήσει τη δυτική οικονομική και ανθρωπιστική βοήθεια και τη διπλωματική και πολιτική υποστήριξη των δυτικών κυβερνήσεων. Εκτός αν μια ομάδα μπορεί να κάνει ό,τι έκαναν οι Βόσνιοι μουσουλμάνοι που παρουσίασαν πειστικά τους εαυτούς τους ως θύματα μιας γενοκτονίας και προκάλεσαν τη συμπάθεια της Δύσης. Σε κάθε άλλη περίπτωση τα εμπλεκόμενα μέρη μπορούν να προσδοκούν σημαντική βοήθεια μόνο από τον πολιτισμικά "συγγενή" της χώρο. Αν εξαιρέσουμε την περίπτωση των Βόσνιων μουσουλμάνων, αυτό συνέβαινε πάντα. Οι πόλεμοι κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων είναι εξ ορισμού τοπικοί πόλεμοι μεταξύ τοπικών ομάδων με ευρύτερες διασυνδέσεις και, επομένως, προωθούν την προάσπιση της εθνικής ταυτότητας όσων συμμετέχουν στη σύγκρουση.

Η ενίσχυση των πολιτισμικών ταυτοτήτων έγινε εμφανής σε όσους συμμετείχαν σε πολέμους κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων, αλλά ήταν περισσότερο έντονη στους μουσουλμάνους. Ένας τέτοιος πόλεμος μπορεί να οφείλεται σε διαμάχες οικογενειών, φατριών ή φυλών, αλλά επειδή οι εθνικές ταυτότητες στο μουσουλμανικό κόσμο τείνουν να κατανέμονται σύμφωνα με το σχήμα U, καθώς η διαμάχη εξελίσσεται, οι μουσουλμάνοι που παίρνουν μέρος στον πόλεμο γρήγορα επιχειρούν να διευρύνουν την ταυτότητά τους και την απήχησή τους με αναφορές στο σύνολο του Ισλάμ. Την ίδια τακτική ακολούθησε και ο Σαντάμ Χουσεΐν, ένας αντι-φονταμενταλιστής ηγέτης που δεν έδινε και μεγάλη σημασία σε θέματα θρησκείας. Η κυβέρνηση του Αζερμπαϊτζάν με παρόμοιο τρόπο, όπως παρατήρησε ένας δυτικός αναλυτής, έπαιξε "τα ισλαμικά της χαρτιά". Στο Τατζικιστάν, σε έναν πόλεμο που άρχισε σαν μια εντός του Τατζικιστάν τοπική αντιπαράθεση, οι στασιαστές άρχισαν να προβάλλουν όλο και πιο πολύ τους στόχους τους ως στόχους του Ισλάμ. Στους πολέμους του 19ου αιώνα μεταξύ των λαών του βόρειου Καυκάσου και των Ρώσων, ο μουσουλμάνος ηγέτης Σαμίλ προσδιόρισε τον εαυτό του ως ισλαμιστή και ένωσε δεκάδες εθνικών και γλωσσικών ομάδων "στην κοινή βάση του Ισλάμ και της αντίστασης στον επεκτατισμό των

Ρώσων".Στη δεκαετία 1990 ο Ντουντάγεφ επωφελήθηκε της Ισλαμικής Αναβίωσης που σημειώθηκε στον Καύκασο της δεκαετίας 1980, για να ακολουθήσει παρόμοια στρατηγική. Τον υποστήριξαν μουσουλμάνοι κληρικοί και ισλαμικά κόμματα· όταν ανέλαβε την ηγεσία, ορκίστηκε στο Κοράνι (όπως ο Γιέλτσιν δέχτηκε τις ευλογίες του Ορθόδοξου Πατριάρχη) και το 1994 πρότεινε η Τσετσενία να γίνει ένα ισλαμικό κράτος που διοικείται με βάση τη Σαρία. Τα τσετσενικά στρατεύματα έβαλαν πράσινα μαντήλια "ενθουσιασμένα από τη λέξη Gavazat, που σημαίνει ιερός πόλεμος στα τσετσενικά" και ανέκραζαν "Allahu Akbar" όταν ξεκινούσαν για τη μάχη. Με παρόμοιο τρόπο άλλαξε και ο αυτοπροσδιορισμός των μουσουλμάνων του Κασμίρ. Αντί της τοπικής ταυτότητας που συμπεριλάμβανε μουσουλμάνους, ινδουϊστές και βουδιστές, ή της ταύτισης με τις ινδικές κοσμικές απόψεις, επικράτησε μια τρίτη ταυτότητα, που αντικατοπτρίζει την "άνοδο του μουσουλμανικού εθνικισμού στο Κασμίρ και την εξάπλωση των φονταμενταλιστικών αξιών στα μουσουλμανικά έθνη, κάτι που έκανε τους μουσουλμάνους του Κασμίρ να νιώθουν ως τμήμα του μουσουλμανικού Πακιστάν και του ισλαμικού κόσμου". Το 1989, μια "σχετικά κοσμική" οργάνωση ηγήθηκε της εξέγερσης εναντίον της Ινδίας και είχε την υποστήριξη της πακιστανικής κυβέρνησης. Η πακιστανική υποστήριξη τότε άλλαξε κατεύθυνση και στράφηκε προς τις ισλαμικές φονταμενταλιστικές ομάδες, οι οποίες και επικράτησαν. Αυτές οι ομάδες συμπεριέλαβαν "σκληροπυρηνικούς στασιαστές" που φαίνονταν να είναι "αφοσιωμένοι στην ιδέα του τζιχάντ, ενός ιερού πολέμου για τον πόλεμο, χωρίς να νοιάζονται για το αποτέλεσμα". Ένας άλλος παρατηρητής ανέφερε ότι "τα εθνικιστικά αισθήματα έχουν ενταθεί λόγω των θρησκευτικών διαφορών. Η παγκόσμια άνοδος της ισλαμικής επιθετικότητας έδωσε θάρρος στους στασιαστές του Κασμίρ και υποσκέλισε την παράδοση που είχε το Κασμίρ να δείχνει ανοχή στην πολιτισμική ανάμειξη ινδουϊστών και μουσουλμάνων".

Μια δραματική ανάδειξη των πολιτισμικών ταυτοτήτων σημειώθηκε στη Βοσνία, ιδιαίτερα στη μουσουλμανική της κοινότητα. Ιστορικά, οι κοινοτικές ταυτότητες στη Βοσνία δεν ήταν ισχυρές. Σέρβοι, Κροάτες και μουσουλμάνοι ζούσαν ειρηνικά μαζί ως γείτονες, οι γάμοι μεταξύ μελών των διαφορετικών αυτών ομάδων ήταν συχνοί και οι εθνικές ταυτότητες ασθενείς. Οι μουσουλμάνοι, έλεγαν, ήταν Βόσνιοι που δεν πήγαιναν στο τζαμί, οι Κροάτες ήταν Βόσνιοι που δεν πήγαιναν στους καθεδρικούς ναούς, και οι Σέρβοι ήταν Βόσνιοι που δεν πήγαιναν στις ορθόδοξες εκκλησίες. Όμως, μόλις κατέρρευσε η ευρύτερη γιουγκοσλαβική ταυτότητα, αυτές οι τυχαίες θρησκευτικές ταυτότητες απόκτησαν καινούργιο νόημα, και μόλις άρχισαν οι μάχες, οι διαφορές τους εντάθηκαν. Ο πολυκοινοτικός χαρακτήρας της κοινωνίας εξανεμίστηκε και κάθε ομάδα άρχισε να αναζητά, σε διαρκώς αυξανόμενο βαθμό, την ταυτότητά της σε την ευρύτερες πολιτιστικές της κοινότητες και να αυτοπροσδιορίζεατι με βάση θρησκευτικούς όρους. Οι Σερβοβόσνιοι έγιναν ακραίοι Σέρβοι εθνικιστές, ταυτισμένοι με το όραμα της Μεγάλης Σερβίας, με την Ορθόδοξη Σερβική Εκκλησία και την ευρύτερη ορθό-

δοξη κοινότητα. Οι Βόσνιοι Κροάτες έγιναν πιο έντονα εθνικιστές Κροάτες, θεωρώντας τους εαυτούς τους πολίτες της Κροατίας και δίνοντας έμφαση στον ρωμαιοκαθολικισμό που τους ένωνε με τους Κροάτες της Κροατίας σε μια κοινή ταυτότητά ως τμήμα της ρωμαιοκαθολικής Δύσης.

Η ενίσχυση της τάσης των εμπολέμων στις συγκρούσεις των πολιτισμικών συνοριακών γραμμών να αναπτύσσουν πολιτισμική συνείδηση ήταν ακόμη πιο φανερή στους μουσουλμάνους. Μέχρι το ξέσπασμα του πόλεμου, οι Βόσνιοι μουσουλμάνοι είχαν ένα προφίλ που χαρακτηριζόταν από την αδιαφορία τους για θρησκευτικά ζητήματα, θεωρούσαν τους εαυτούς τους Ευρωπαίους και ήταν ένθερμοι υποστηρικτές μιας πολυπολιτισμικής βοσνιακής κοινωνίας και ενός αντίστοιχου κράτους. Η κατάσταση, όμως, άρχισε να αλλάζει όταν διαλύθηκε η Γιουγκοσλαβία. Όπως οι Κροάτες και οι Σέρβοι, έτσι και οι μουσουλμάνοι στις εκλογές του 1990 απέρριψαν τα πολυκοινοτικά κόμματα, ψηφίζοντας στη συντριπτική τους πλειοψηφεία υπέρ του μουσουλμανικού Κόμματος της Δημοκρατικής Δράσης (SDA) με ηγέτη τον Ιζετμπέκοβιτς, έναν ευσεβή μουσουλμάνο, ο οποίος φυλακίστηκε για την ισλαμική του δράση από την κομμουνιστική κυβέρνηση. Σε ένα βιβλίο του, *Η Ισλαμική Διακήρυξη (The Islamic Declaration)*, το οποίο εκδόθηκε το 1970, υποστηρίζει ότι “το Ισλάμ δεν είναι συμβατό με μη ισλαμικά συστήματα. Δεν μπορεί να υπάρξει ούτε ειρήνη, ούτε συνύπαρξη μεταξύ της ισλαμικής θρησκείας και των μη ισλαμικών κοινωνικών και πολιτικών θεσμών. Όταν το ισλαμικό κίνημα είναι αρκετά ισχυρό, θα πρέπει να αναλάβει την ηγεσία και να δημιουργήσει μια ισλαμική δημοκρατία. Σε αυτό το νέο κράτος είναι ιδιαίτερα σημαντικό η παιδεία και τα μέσα μαζικής ενημερώσης να βρίσκονται στα χέρια ανθρώπων με αναμφισβήτητη ισλαμική ηθική και πνευματικό κύρος”.

Όταν η Βοσνία έγινε ανεξάρτητη, ο Ιζετμπέκοβιτς προώθησε την ιδέα ενός πολυεθνικού κράτους στο οποίο οι μουσουλμάνοι θα ήταν η κυρίαρχη ομάδα, παρόλο που δεν θα αποτελούσαν την πλειοψηφία. Ο Ιζετμπέκοβιτς δεν ήταν ο άνθρωπος που θα αντιστεκόταν στον εξισλαμισμό της χώρας του που προκάλεσε ο πόλεμος. Η απροθυμία του να αρνηθεί δημόσια και ρητά το βιβλίο του *Η Ισλαμική Διακήρυξη* δημιούργησε φόβους στους μη μουσουλμάνους. Καθώς ο πόλεμος συνεχιζόταν, οι Σερβοβόσνιοι και οι Κροάτες μετακινήθηκαν από περιοχές που ελέγχονταν από τη βοσνιακή κυβέρνηση και αυτοί που παρέμειναν, αποκλείστησαν βαθμιαία από τις επιθυμητές θέσεις εργασίας και τη συμμετοχή στους κοινωνικούς θεσμούς. “Το Ισλάμ απέκτησε μεγαλύτερη σπουδαιότητα στο εσωτερικό της μουσουλμανικής εθνικής κοινότητας και(...) μια ισχυρή μουσουλμανική εθνική ταυτότητα έγινε μέρος της πολιτικής και της θρησκείας”. Ο μουσουλμανικός εθνικισμός , σε αντίθεση με τον παλαιότερο πολυπολιτισμικό εθνικισμό των Βοσνίων, εκφραζόταν όλο και περισσότερο στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Η θρησκευτική διδασκαλία επεκτάθηκε στα σχολεία και νέα βιβλία έδωσαν έμφαση στα οφέλη της οθωμανικής κυριαρχίας. Η βοσνιακή γλώσσα προωθήθηκε ως ξεχωριστή από τη σερβοκροατική και ολοένα και περισσότερες τουρκι-

κές και αραβικές λέξεις άρχισαν να ενσωματώνονται σε αυτήν. Οι αξιωματούχοι της κυβέρνησης δήλωσαν δυναμικά την αντίθεσή τους σε γάμους μεταξύ Βοσνίων μουσουλμάνων και μελών των άλλων πολιτισμικών ομάδων, καθώς και στη μετάδοση της "aggressor", όπως ονομάζεται η σερβική μουσική. Η κυβέρνηση ενθάρρυνε τη μουσουλμανική θρησκεία και έδειξε την προτίμησή της στις προσλήψεις και στις προαγωγές των μουσουλμάνων. Το σημαντικότερο από όλα ήταν ο εξισλαμισμός του βοσνιακού στρατού. Το 1995 οι μουσουλμάνοι αποτελούσαν πια πάνω από το 90% του έμψυχου δυναμικού του. Ολοένα και περισσότερες στρατιωτικές μονάδες ταυτίζονταν με το Ισλάμ, ακολουθούσαν πρακτικές του Ισλάμ και χρησιμοποιούσαν μουσουλμανικά σύμβολα· οι επίλεκτες μονάδες είναι αυτές που έχουν εξισλαμιστεί περισσότερο και αυτές που πληθαίνουν σε αριθμό. Αυτή η τάση οδήγησε στη διαμαρτυρία πέντε μελών (συμπεριλαμβανομένων δυο Κροατών και δυο Σέρβων) της βοσνιακής προεδρίας προς τον Ιζετμπέκοβιτς, την οποία ο ίδιος απέρριψε· επίσης, οδήγησε στην παραίτηση το 1995 του πρωθυπουργού Χάρις Σίλατζιτς, που ήταν προσανατολισμένος σε μια πολυπολιτισμική εθνική οντότητα.

Από πολιτική άποψη, το μουσουλμανικό κόμμα του Ιζετμπέκοβιτς, το SDA, επέκτεινε τον έλεγχό του σε όλο το βοσνιακό κράτος και την κοινωνία. Μέχρι το 1995 είχε επικρατήσει "στο στρατό, τις δημόσιες υπηρεσίες και τις δημόσιες επιχειρήσεις". "Οι μουσουλμάνοι που δεν ανήκουν στο κόμμα", όπως αναφέρθηκε, "βρίσκουν σημαντικές δυσκολίες να προσληφθούν σε αξιοπρεπείς δουλειές, το ίδιο όπως και οι μη μουσουλμάνοι". Το κόμμα, ανέφεραν αυτοί που ασκούν κριτική, είχε γίνει "όχημα του ισλαμικού απολυταρχισμού, με έντονα τα σημάδια από τις συνήθειες της κομμουνιστικής κυβέρνησης". Ένας άλλος παρατηρητής ανέφερε:

> Ο μουσουλμανικός εθνικισμός γίνεται περισσότερο ακραίος. Δεν λαμβάνει υπόψιν του άλλες εθνικές ιδεολογίες. Είναι η περιουσία, το προνόμιο και το πολιτικό όργανο του μουσουλμανικού έθνους που μόλις υπερίσχυσε...
> Το κύριο αποτέλεσμα αυτού του νέου μουσουλμανικού εθνικισμού είναι η κίνηση προς την εθνική ομογενοποίηση...
> Σε ολοένα αυξανόμενο βαθμό, ο ισλαμικός θρησκευτικός φονταμενταλισμός γίνεται πιο ισχυρός παράγοντας στον καθορισμό των μουσουλμανικών εθνικών συμφερόντων.

Η ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας που προκλήθηκε από τον πόλεμο και την εθνική κάθαρση, οι προτιμήσεις των ηγετών και η υποστήριξη και οι πιέσεις άλλων μουσουλμανικών κρατών μεταμόρφωναν αργά αλλά φανερά τη Βοσνία από Ελβετία των Βαλκανίων σε Ιράν των Βαλκανίων.

Στους πολέμους κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων, κάθε αντιμαχόμενη πλευρά έχει κίνητρα για να δώσει έμφαση όχι μόνο στη δική της εθνική ταυτότητα, αλλά και την εθνική ταυτότητα της άλλης πλευράς. Σε έναν τέτοιο τοπικό πόλεμο, η κάθε πλευρά θεωρεί ότι δε μάχεται εναντίον μιας άλλης εθνικής ομά-

δας, αλλά εναντίον ενός άλλου πολιτισμού. Συνεπώς, η απειλή μεγεθύνεται και ενδυναμώνεται αντλώντας από τις πηγές ενός μείζονος πολιτισμού και μια πιθανή ήττα έχει σοβαρές συνέπειες όχι μόνο για την μια αντιμαχόμενη πλευρά, αλλά για όλους τους εκπροσώπους του πολιτισμού στον οποίο ανήκει. Επομένως, υπάρχει επιτακτική ανάγκη συσπείρωσης του πολιτισμού για την υποστήριξη της ομάδας που μετέχει αμέσως στη σύγκρουση. Ο τοπικός πόλεμος αναπροσδιορίζεται ως πόλεμος θρησκειών, σύγκρουση πολιτισμών, κι αυτό έχει σοβαρές συνέπειες για μεγάλα τμήματα του ανθρώπινου γένους. Στις αρχές της δεκαετίας 1990, καθώς η ορθόδοξη θρησκεία και η Ορθόδοξη Εκκλησία έγιναν πάλι κεντρικά στοιχεία της ρωσικής εθνικής ταυτότητας, "υποσκελίζοντας τις υπόλοιπες θρησκείες στη Ρωσία, μεταξύ αυτών και το Ισλάμ, που είναι η σημαντικότερη από αυτές, οι Ρώσοι είδαν τη θρησκεία με πολύ μεγάλο ενδιαφέρον, μια που μπορούσε να συμβάλει στον προσδιορισμό του πολέμου μεταξύ φυλών και περιοχών στο Τατζικιστάν και του πολέμου με την Τσετσενία ως τμημάτων μιας ευρύτερης σύγκρουσης μεταξύ Ορθοδοξίας και Ισλάμ, η οποία εξελίσσεται εδώ και πολλούς αιώνες· Επιπλέον, οι εκπρόσωποι του τελευταίου έχουν δεσμούς με τον ισλαμικό φονταμενταλισμό και μετέχουν στη τζιχάντ, στον ιερό πόλεμο, ως πληρεξούσιοι πλέον του Ισλαμαμπάντ, της Τεχεράνης, του Ριάντ και της Άγκυρας.

Στην πρώην Γιουγκοσλαβία, οι Κροάτες θεώρησαν τον εαυτό τους ευγενείς υπερασπιστές της Δύσης απέναντι στη βίαιη επίθεση της Ορθοδοξίας και του Ισλάμ. Οι Σέρβοι προσδιόρισαν τους εχθρούς τους όχι μόνο ως Βόσνιους Κροάτες και μουσουλμάνους, αλλά ως "Βατικανό", "ισλαμιστές φονταμενταλιστές" και "άτιμους Τούρκους", οι οποίοι απειλούν τη Χριστιανοσύνη για αιώνες. "Ο Κάρατζιτς", είπε ένας διπλωμάτης της Δύσης για το Σερβοβόσνιο ηγέτη, "βλέπει την όλη κατάσταση ως έναν αντιιμπεριαλιστικό πόλεμο στην Ευρώπη. Λέει ότι έχει μια αποστολή να εξαλείψει τα τελευταία ίχνη της Οθωμανικής Τουρκικής αυτοκρατορίας στην Ευρώπη". Οι Βόσνιοι μουσουλμάνοι, με τη σειρά τους, αποκαλούν τους εαυτούς τους θύματα γενοκτονίας και ισχυρίζονται ότι τους αγνόησε η Δύση εξαιτίας της θρησκείας τους και, επομένως, δικαιολογημένα αναζήτησαν στηρίγματα στο μουσουλμανικό κόσμο. Όλοι όσοι έχουν πάρει μέρος στους γιουγκοσλαβικούς πολέμους, και οι ξένοι παρατηρητές, κατέληξαν να θεωρούν αυτούς τους πολέμους θρησκευτικούς ή εθνο-θρησκευτικούς. Η διαμάχη, παρατήρησε ο Μίσα Γκλένι, "αποκτούσε όλο και περισσότερο τα χαρακτηριστικά μιας θρησκευτικής σύγκρουσης που καθορίζεται από τα τρία μεγάλα σχήματα πίστης της Ευρώπης - τον ρωμαιοκαθολικισμό, την Ανατολική Ορθοδοξία και το Ισλάμ, τα θρησκευτικά κατάλοιπα των αυτοκρατοριών που τα σύνορά τους συναντήθηκαν στη Βοσνία".

Η αντιμετώπιση των πολέμων κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων ως πολιτισμικών συγκρούσεων έδωσε, επίσης, νέα πνοή στη "θεωρία του ντόμινο" που διατυπώθηκε στην περίοδο του ψυχρού πόλεμου. Τώρα, όμως, είναι τα μείζονα κράτη των πολιτισμών που νιώθουν την ανάγκη να εμποδίσουν την ήττα σε μια

τοπική διαμάχη, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια διαδοχική σειρά όλο και μεγαλυτέρων απωλειών, και τελικά στην καταστροφή. Η σκληρή στάση της κυβέρνησης της Ινδίας στο Κασμίρ οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο φόβο ότι η ήττα της θα έδινε τα ερεθίσματα και σε άλλες εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες να πιέσουν για ανεξαρτησία, οδηγώντας στη διάλυση της Ινδίας. Αν η Ρωσία δεν τερμάτιζε την πολιτική βία στο Τατζικιστάν, όπως προειδοποίησε ο υπουργός Εξωτερικών Κόζιρεφ, αυτή η βία ήταν πιθανό να εξαπλωθεί στο Κιργκιζιστάν και το Ουζμπεκιστάν. Ορισμένοι ισχυρίστηκαν, όχι χωρίς επιχειρήματα, ότι θα μπορούσε στη συνέχεια να σημειωθούν επαναστατικές κινήσεις στις μουσουλμανικές δημοκρατίες της Ρωσικής Ομοσπονδίας· μερικοί, μάλιστα, ισχυρίστηκαν ότι το τελικό αποτέλεσμα θα μπορούσε να είναι η άφιξη του ισλαμικού φονταμενταλισμού στην Κόκκινη Πλατεία. Τα σύνορα Αφγανιστάν-Τατζικιστάν, είπε ο Γέλτσιν, είναι "ουσιαστικά σύνορα της Ρωσίας". Οι Ευρωπαίοι, με τη σειρά τους, εξέφρασαν την ανησυχία τους μήπως η ίδρυση ενός μουσουλμανικού κράτους στην πρώην Γιουγκοσλαβία δημιουργούσε τη βάση για την εξάπλωση των μουσουλμάνων μεταναστών και του ισλαμικού φονταμενταλισμού, ή, όπως είπε ο Ζακ Σιράκ, των "οσμών του Ισλάμ" στην Ευρώπη. Τα σύνορα της Κροατίας αποτελούν ουσιαστικά σύνορα της Ευρώπης.

Καθώς ένας πόλεμος κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων εντείνεται, κάθε πλευρά δαιμονοποιεί τους αντιπάλους της, εμφανίζοντάς τους συχνά ως "υπανθρώπους" και επομένως νομιμοποιώντας τη δολοφονία τους. "Τα τρελά σκυλιά πρέπει να σκοτωθούν", είπε ο Γέλτσιν για τους Τσετσένους αντάρτες. "Οι άνθρωποι αυτής της ξεδιάντροπης γενιάς πρέπει να σκοτωθούν (...) και εμείς θα τους σκοτώσουμε", είπε ο Ινδονήσιος στρατηγός Τρι Σουτρίσνο, αναφερόμενος στη σφαγή που έγινε στο Ανατολικό Τιμόρ το 1991. Οι σατανάδες του παρελθόντος αναστήθηκαν στο παρόν: οι Κροάτες έγιναν "Ουστάσι" οι μουσουλμάνοι "Τούρκοι" και οι Σέρβοι "Τσέτνικοι". Οι μαζικές δολοφονίες, τα βασανιστήρια, οι βιασμοί και η βάρβαρος ξεριζωμός πολιτών είναι όλα δικαιολογημένα, καθώς το μίσος μεταξύ των διαφορετικών κοινοτήτων μεγαλώνει. Τα κεντρικά σύμβολα και τα προϊόντα της κουλτούρας της αντίθετης πλευράς γίνονται στόχος. Οι Σέρβοι συστηματικά κατέστρεφαν τζαμιά και φραγκισκανικά μοναστήρια, ενώ οι Κροάτες ανατίναζαν ορθόδοξα μοναστήρια. Ως καταφύγια πολιτισμού, τα μουσεία και οι βιβλιοθήκες ήταν ιδιαίτερα ευπρόσβλητα. Οι δυνάμεις ασφαλείας της Σρι Λάνκα έκαψαν τη δημόσια βιβλιοθήκη της Τζαφνά, καταστρέφοντας "αναντικατάστατα λογοτεχνικά και ιστορικά ντοκουμέντα" τα οποία σχετίζονταν με τον πολιτισμό των Ταμίλ. Οι Σέρβοι στρατιώτες βομβάρδισαν και κατέστρεψαν το Εθνικό Μουσείο στο Σαράγεβο. Οι Σέρβοι εκκαθάρισαν τη βοσνιακή πόλη του Ζβόρνικ από τους 40.000 μουσουλμάνους που ζούσαν σε αυτή και έβαλαν ένα σταυρό στη θέση του οθωμανικού πύργου που μόλις είχαν ανατινάξει, ο οποίος, όμως, είχε αντικαταστήσει την ορθόδοξη εκκλησία που κατεδαφίστηκε από τους Τούρκους το 1463. Στους πολέμους μεταξύ πολιτισμών, χάνει ο πολιτισμός.

Η ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ: ΟΙ ΣΥΓΓΕΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ ΚΑΙ Η ΔΙΑΣΠΟΡΑ

Στα σαράντα χρόνια του ψυχρού πόλεμου, η κεντρική διαμάχη διαπότιζε τον κόσμο καθώς οι υπερδυνάμεις επιχειρούσαν να επιστρατεύσουν σύμμαχους και συνεργάτες και να ανατρέψουν, να μεταστρέψουν ή να εξουδετερώσουν τους σύμμαχους και συνεργάτες της άλλης υπερδύναμης. Ο ανταγωνισμός ήταν, φυσικά, περισσότερο έντονος στον Τρίτο Κόσμο, όπου νέα και ασθενή κράτη πιέζονταν από τις υπερδυνάμεις να λάβουν μέρος στη μεγάλη παγκόσμια διαμάχη. Στο μεταψυχροπολεμικό κόσμο οι πολλές κοινοτικές αντιπαραθέσεις εκτόπισαν τη μοναδική αντιπαράθεση που υπήρχε μεταξύ των δυο υπερδυνάμεων. Όταν αυτές οι κοινοτικές αντιπαραθέσεις συμπεριέλαβαν ομάδες από διαφορετικούς πολιτισμούς, έτειναν να επεκταθούν και να κλιμακωθούν. Καθώς οι διαμάχες γίνονται περισσότερο έντονες, η κάθε πλευρά επιχειρεί να αποκτήσει την υποστήριξη από χώρες και ομάδες που ανήκουν στον πολιτισμό της. Η υποστήριξη από μία ή περισσότερες συγγενικές χώρες ή ομάδες οποιασδήποτε μορφής, επίσημη ή ανεπίσημη, φανερή ή κρυφή, υλική, ανθρωπιστική, διπλωματική, οικονομική, συμβολική ή στρατιωτική είναι πάντα αναμενόμενη. Όσο περισσότερο διαρκεί μια σύγκρουση κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων, τόσο πιθανότερο είναι οι συγγενικές χώρες να εμπλακούν σ' αυτή υποστηρίζοντας τους αντιμαχομενους, επιδιώκοντας τον περιορισμό της ή αναλαμβάνοντας διαμεσολαβητικό ρόλο. Το αποτέλεσμα αυτού του "συνδρόμου της συγγενικής χώρας" είναι ότι οι αντιπαραθέσεις κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων έχουν πολύ μεγαλύτερο δυναμικό κλιμάκωσης και επέκτασης απ' ό,τι οι διαμάχες στο εσωτερικό ενός πολιτισμού και συνήθως απαιτούν διαπολιτισμική συνεργασία για τον περιορισμό και τον τερματισμό τους. Σε αντίθεση με τον ψυχρό πόλεμο, οι αντιπαραθέσεις δεν ρέουν από πάνω προς τα κάτω, αλλά ανεβαίνουν από κάτω προς τα πάνω.

Τα κράτη και οι ομάδες έχουν διαφορετικούς βαθμούς εμπλοκής σε πολέμους κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων. Στον πρώτο βαθμό ανήκουν εκείνες οι ομάδες που πραγματικά πολεμούν και αλληλοσκοτώνονται. Αυτές οι ομάδες μπορεί να είναι κράτη, όπως στους πολέμους μεταξύ της Ινδίας και του Πακιστάν και μεταξύ του Ισραήλ και των γειτόνων του, αλλά μπορεί επίσης να είναι τοπικές ομάδες, οι οποίες δεν είναι κράτη ή, στην καλύτερη περίπτωση, είναι κράτη εν τη γενέσει τους, όπως στην περίπτωση της Βοσνίας και του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Αυτές οι αντιπαραθέσεις μπορεί, επίσης, να συμπεριλάβουν αυτούς που μετέχουν σε δεύτερο βαθμό εμπλοκής, συνήθως κράτη που έχουν άμεση σχέση με τις κύριες εμπλεκόμενες ομάδες, όπως οι κυβερνήσεις της Σερβίας και της Κροατίας στην πρώην Γιουγκοσλαβία και της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν στον Καύκασο. Από ακόμα μεγαλύτερη απόσταση συνδέονται με τις αντιπαραθέσεις κράτη, που είναι απομακρυσμένα από την πραγματική μάχη αλλά έχουν πολιτισμικούς δεσμούς με τους συμμετέχοντες στην αντιπαράθεση, όπως η Γερμανία, η Ρωσία και τα ισλαμικά κράτη σε σχέση με την πρώην Γιουγκοσλαβία, και η

Ρωσία, η Τουρκία και το Ιράν στην περίπτωση της διαμάχης μεταξύ των Αρμενίων και των Αζέρων. Αυτοί οι συμμετέχοντες τρίτου βαθμού είναι συχνά τα κράτη πυρήνες των πολιτισμών τους. Οι άνθρωποι της διασποράς των συμμετεχόντων σε πρώτο βαθμό, επίσης, παίζουν ένα ρόλο στους πολέμους κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων συμβάλλοντας από τις χώρες στις οποίες βρίσκονται. Δεδομένου ότι σε πρώτο στάδιο μικρός αριθμός ανθρώπων και μικρές ποσότητες όπλων εμπλέκονται συνήθως, μια σχετικά μέτρια σε ποσότητα εξωτερική βοήθεια, με τη μορφή χρημάτων, όπλων ή εθελοντών, μπορεί συχνά να έχει σημαντική επίδραση στο αποτέλεσμα του πολέμου.

Το μερίδιο συμμετοχής άλλων ομάδων στην αντιπαράθεση δεν είναι ίδιο με των ανθρώπων που μετέχουν άμεσα σε πρώτο βαθμό. Η πιο ολόψυχα αφοσιωμένη υποστήριξη προς τους συμμετέχοντες πρώτου βαθμού συνήθως προέρχεται από κοινότητες της διασποράς, οι οποίες έντονα αναγνωρίζουν και υιοθετούν τους σκοπούς των συγγενών τους και γίνονται "βασιλικότερες του βασιλέως". Τα ενδιαφέροντα κυβερνήσεων που εμπλέκονται σε δεύτερο ή τρίτο βαθμό είναι περισσότερο πολύπλοκα. Συνήθως προσφέρουν και αυτές βοήθεια στους άμεσα συμμετέχοντες, αλλά, ακόμα και αν δεν το κάνουν, δημιουργούνται οι υποψίες στις αντίπαλες ομάδες ότι όντως προσφέρουν βοήθεια στην αντίθετη πλευρά, κάτι που, με τη σειρά του, δικαιολογεί την υποστήριξη των ομάδων από τους συγγενείς τους. Όμως, επιπρόσθετα, οι κυβερνήσεις που εμπλέκονται σε δεύτερο ή τρίτο βαθμό έχουν συμφέρον να περιορίσουν τις συγκρούσεις και να μην εμπλακούν άμεσα οι ίδιες σε αυτές. Επομένως, ενώ υποστηρίζουν τους άμεσα συμμετέχοντες, επιχειρούν, επίσης, να τους συγκρατήσουν και να τους κάνουν να μετριάσουν τους φιλόδοξους στόχους τους. Επίσης, συνήθως προσπαθούν να διαπραγματευτούν με τους αντίστοιχους δεύτερου και τρίτου βαθμού συμμετέχοντες που βρίσκονται από την άλλη πλευρά των πολιτισμικών συνόρων και, επομένως, εμποδίζουν την κλιμάκωση ενός τοπικού πολέμου και τη μετατροπή του σε ευρύτερο πόλεμο στον οποίο εμπλέκονται κράτη πυρήνες. Το Σχήμα 11.1 σκιαγραφεί τις σχέσεις αυτών των πιθανών ομάδων με τους πολέμους κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων. Δεν είχαν όλοι οι πόλεμοι αυτό το πλήρες καστ συμμετεχόντων. Αρκετοί από αυτούς, όμως, το είχανε, συμπεριλαμβανομένων των πολέμων στην πρώην Γιουγκοσλαβία και στην Υπερκαυκασία, που έφτασαν σε παρόμοια κατάσταση. Σχεδόν οποιοσδήποτε πόλεμος κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων μπορεί να επεκταθεί και να συμπεριλάβει συμμετέχοντες όλων των βαθμών.

Με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, οι ομάδες της διασποράς και των συγγενικών χωρών έχουν εμπλακεί σε όλους τους πολέμους κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων της δεκαετίας 1990. Με δεδομένο τον εκτεταμένο και κυρίαρχο ρόλο των μουσουλμανικών ομάδων σε τέτοιους πολέμους, οι μουσουλμανικές κυβερνήσεις και οργανώσεις είναι οι πιο συχνοί συμμετέχοντες δευτέρου και τρίτου βαθμού. Οι πιο ενεργές ήταν οι κυβερνήσεις της Σαουδικής Αραβίας, του Πακιστάν, του Ιράν, της Τουρκίας και της Λιβύης, οι οποίες, μαζί κατά καιρούς και με

άλλα μουσουλμανικά κράτη, έχουν συνεισφέρει σε διαφορετικά επίπεδα στην υποστήριξη των μουσουλμάνων που πολεμούν μη μουσουλμάνους, στην Παλαιστίνη, το Λίβανο, τη Βοσνία, την Τσετσενία, την Υπερκαυκασία, το Τατζικιστάν, το Κασμίρ, το Σουδάν και τις Φιλιππίνες. Επιπλέον, εκτός από την κυβερνητική υποστήριξη, πολλές μουσουλμανικές ομάδες πρωτοβάθμιας εμπλοκής έχουν υποστηριχτεί από την κινητή, διεθνή ομάδα ισλαμιστών μαχητών, που προέρχεται από τον αφγανικό πόλεμο και έχει λάβει μέρος σε διαμάχες όπως ο εμφύλιος πόλεμος στην Αλγερία, στην Τσετσενία και στις Φιλιππίνες. Αυτή η διεθνής ισλαμική ομάδα είχε εμπλακεί, όπως παρατήρησε ένας αναλυτής, στην "αποστολή εθελοντών με σκοπό την εγκαθίδρυση της ισλαμικής κυριαρχίας στο Αφγανιστάν, το Κασμίρ και τη Βοσνία, στη διεξαγωγή από κοινού με τις εμπλεκόμενες μουσουλμανικές εθνότητες προπαγανδιστικών πολέμων εναντίον κυβερνήσεων που αντιτίθενται στους ισλαμιστές μιας χώρας, και στην ίδρυση ισλαμικών κέντρων σε κοινότητες της διασποράς, τα οποία θα χρησιμοποιούνται ως πολιτικά αρχηγεία από όλες τις εμπλεκόμενες μουσουλμανικές ομάδες. Η Αραβική Συμμαχία και η Οργάνωση της Ισλαμικής Συνδιάσκεψης έχουν επίσης υποστηρίξει και επιχείρησαν να συντονίσουν τις προσπάθειες των μελών τους για ενίσχυση των μουσουλμανικών ομάδων στις διαπολιτισμικές διαμάχες.

Η Σοβιετική Ένωση συμμετείχε άμεσα στον πόλεμο του Αφγανιστάν· στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, η Ρωσία συμμετείχε, και πάλι σε πρώτο βαθμό, στον πόλεμο με την Τσετσενία, σε δεύτερο βαθμό στις μάχες του Τατζικιστάν και σε τρίτο βαθμό στους πολέμους της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Η Ινδία είχε μια άμεση εμπλοκή στον πόλεμο του Κασμίρ και μια δεύτερου βαθμού συμμετοχή στις διαμάχες στη Σρι Λάνκα. Τα κύρια δυτικά κράτη έχουν συμμετάσχει σε τρίτο βαθμό στις αντιπαραθέσεις στη Γιουγκοσλαβία. Οι ομάδες της διασποράς έχουν διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο και στις δυο αντιμαχόμενες πλευρές των παρατεινόμενων αντιπαραθέσεων μεταξύ των Ισραηλινών και των Παλαιστινίων, όπως επίσης και στην υποστήριξη των Αρμενίων, των Κροατών και των Τσετσένων στις αντίστοιχες διαμάχες. Με τη βοήθεια της τηλεόρασης, του φαξ και του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, "οι δεσμοί των ανθρώπων της διασποράς ανανεώνονται και μερικές φορές οδηγούνται σε πόλωση από τη σταθερή επαφή με τις πρώην πατρίδες τους. Αυτό το "πρώην" δεν σημαίνει πλέον αυτό που σήμαινε στο παρελθόν".

Στον πόλεμο του Κασμίρ, το Πακιστάν παρείχε σαφή διπλωματική και πολιτική υποστήριξη στους στασιαστές και, σύμφωνα με πακιστανικές στρατιωτικές πηγές, έδωσε σημαντική οικονομική βοήθεια και όπλα. Επίσης, συνεισέφερε στην στρατιωτική εκπαίδευση και στην προετοιμασία στρατιωτικών εγκαταστάσεων, και λειτούργησε ως καταφύγιο για τους στασιαστές. Επιπλέον, προσπάθησε να επηρεάσει και άλλες μουσουλμανικές κυβερνήσεις, ώστε να πάρουν το μέρος των στασιαστών. Μέχρι το 1995 οι επαναστάτες είχαν ενισχυθεί με τουλάχιστον 1.200 μαχητές μουτζαχεντίν από το Αφγανιστάν, το Τατζικιστάν και το Σουδάν, οι οποίοι ήταν εξοπλισμένοι με πυραύλους Στίγκερ και άλλα όπλα που

ΣΧΗΜΑ 11.1

Η ΔΟΜΗ ΕΝΟΣ ΠΟΛΥΠΛΟΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΣΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

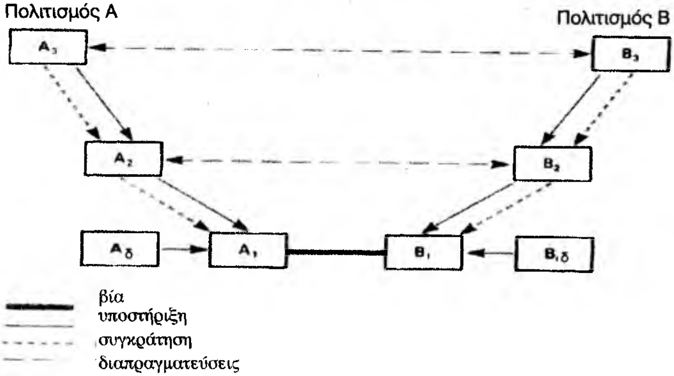

είχαν προμηθευτεί από τους Αμερικανούς για τον πόλεμό τους εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης. Η εξέγερση των Μόρο στις Φιλιππίνες επωφελήθηκε για ένα χρονικό διάστημα από τη χρηματοδότηση και την παροχή εξοπλισμού από τη Μαλαισία. Οι Αραβικές κυβερνήσεις παρείχαν επιπρόσθετη χρηματοδότηση, αρκετές χιλιάδες επαναστατών εκπαιδεύτηκαν στη Λιβύη και η εξτρεμιστική ομάδα των στασιαστών Αμπού Σαγιάφ οργανώθηκε από Πακιστανούς και Αφγανούς φονταμενταλιστές. Στην Αφρική, το Σουδάν επανειλημμένα βοήθησε τους μουσουλμάνους στασιαστές της Ερυθραίας που πολεμούσαν εναντίον της Αιθιοπίας ενώ η Αιθιοπία παρείχε “στρατιωτική υποστήριξη και καταφύγιο” στους “χριστιανούς επαναστάτες” που πολεμούσαν εναντίον του Σουδάν. Οι τελευταίοι, επίσης, έλαβαν παρόμοια υποστήριξη από την Ουγκάντα, που απηχούσε εν μέρει “τους ισχυρούς θρησκευτικούς, φυλετικούς και εθνικούς δεσμούς με τους Σουδανούς επαναστάτες”. Η κυβέρνηση του Σουδάν, από την άλλη, έλαβε κινεζικά όπλα από το Ιράν αξίας 300 εκατομμυρίων δολαρίων και στρατιωτική εκπαίδευση από Ιρανούς στρατιωτικούς συμβούλους, κάτι το οποίο της επέτρεψε να εξαπολύσει μεγάλη επίθεση εναντίον των επαναστατών το 1992. Μια ποικιλία χριστιανικών οργανισμών της Δύσης παρείχε τρόφιμα, φάρμακα, εφόδια και, σύμφωνα με τη σουδανική κυβέρνηση, όπλα στους χριστιανούς επαναστάτες.

Στον πόλεμο μεταξύ των ινδουϊστών στασιαστών Ταμίλ και της βουδιστικής κυβέρνησης της Σρι Λάνκα, η ινδική κυβέρνηση αρχικά παρείχε σημαντική υποστήριξη στους στασιαστές, εκπαιδεύοντάς τους στη νότια Ινδία και παρέχοντας σε αυτούς όπλα και χρήματα. Το 1987, όταν οι δυνάμεις της κυβέρνησης της Σρι Λάνκα κόντευαν να νικήσουν τους Τίγρεις των Ταμίλ, η κοινή γνώμη της Ινδίας ξεσηκώθηκε εναντίον αυτής της “γενοκτονίας” και η ινδική κυβέρνηση έστειλε με αεροπλάνα τρόφιμα στους Ταμίλ, “δίνοντας με αυτόν τον τρόπο το μήνυμα

στον πρόεδρο Τζαγεβαρντένε ότι η Ινδία προτίθεται να τον εμποδίσει να συντρίψει τους Τίγρεις με τη βία". Οι κυβερνήσεις της Ινδίας και της Σρι Λάνκα στη συνέχεια συμφώνησαν ότι η Σρι Λάνκα θα πρέπει να λάβει σημαντικά μέτρα για την αυτονομία των περιοχών των Ταμίλ και οι στασιαστές θα επιστρέψουν τα όπλα τους στο στρατό της Ινδίας. Η Ινδία ανέπτυξε στρατό 50.000 ανδρών στο νησί για την ενίσχυση της συμφωνίας, αλλά οι Τίγρεις αρνήθηκαν να παραδώσουν τα όπλα τους και ο ινδικός στρατός βρέθηκε σύντομα αναμεμειγμένος σε έναν πόλεμο εναντίον των ανταρτών που υποστήριζε προηγουμένως. Οι δυνάμεις της Ινδίας άρχισαν να αποσύρονται το 1988. Το 1991, ο Ινδός πρωθυπουργός Ρατζίβ Γκάντι δολοφονήθηκε, σύμφωνα με τους Ινδούς, από έναν οπαδό των στασιαστών Ταμίλ και η στάση της κυβέρνησης της Ινδίας απέναντι στην επανάσταση των Ταμίλ άρχισε να γίνεται όλο και πιο εχθρική. Παρόλα αυτά, η κυβέρνηση δεν μπορούσε να εξαλείψει τα αισθήματα συμπάθειας και την υποστήριξη προς τους στασιαστές των 50 εκατομμυρίων Ταμίλ που ζούσαν στη νότια Ινδία. Αξιωματούχοι της κυβέρνησης των Ταμίλ Ναντού, περιφρονώντας την κυβέρνηση της Ινδίας, επέτρεψαν στους Τίγρεις των Ταμίλ να ξεκινούν τις επιχειρήσεις τους από το δικό τους κράτος, παρέχοντάς τους τη δυνατότητα, ουσιαστικά, να μετακινούνται στα παράλια μήκους 500 μιλίων και στέλνοντας εφόδια και όπλα μέσω των στενών του Παλκ στους στασιαστές στη Σρι Λάνκα.

Οι Σοβιετικοί, και μετέπειτα οι Ρώσοι, άρχισαν το 1979 να εμπλέκονται σε τρείς μεγάλους πολέμους κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων εναντίον των μουσουλμάνων γειτόνων τους στο νότο: στον Αφγανικό Πόλεμο από το 1979 έως το 1989, στον πόλεμο του Τατζικιστάν, ο οποίος άρχισε το 1992, και στον πόλεμο με τους Τσετσένους, που άρχισε το 1994. Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης μια νέα κομμουνιστική κυβέρνηση διαδέχτηκε την προηγούμενη στο Τατζικιστάν. Αυτή η κυβέρνηση αμφισβητήθηκε την άνοιξη του 1992 από μια αντίπαλη παράταξη, που αποτελούσαν ανταγωνιστικές τοπικές και εθνοτικές ομάδες· στην παράταξη αυτή συμμετείχαν οπαδοί της κοσμικής εξουσίας αλλά και ισλαμιστές. Αυτή η αντίπαλη παράταξη, η οποία υποστηρίχθηκε με την παροχή όπλων από το Αφγανιστάν, εκδίωξε τη φιλορωσική κυβέρνηση από την πρωτεύουσα Ντουσάνμπε το Σεπτέμβριο του 1992. Οι κυβερνήσεις της Ρωσίας και του Ουζμπεκιστάν αντέδρασαν έντονα, προειδοποιώντας για την εξάπλωση του ισλαμικού φονταμενταλισμού. Η 201η Μηχανοκίνητη Μεραρχία Πυροβολικού των Ρώσων, η οποία είχε παραμείνει στο Τατζικιστάν, προμήθευσε στις φιλοκυβερνητικές δυνάμεις όπλα, ενώ η Ρωσία απέστειλε επιπρόσθετα στρατεύματα για τη διαφύλαξη των συνόρων με το Αφγανιστάν. Το Νοέμβριο του 1992 η Ρωσία, το Ουζμπεκιστάν, το Καζακστάν και Κιργκιζιστάν συμφώνησαν με τη στρατιωτική επέμβαση της Ρωσίας και του Ουζμπεκιστάν, η οποία φαινομενικά είχε στόχο τη διατήρηση της ειρήνης, αλλά στην πραγματικότητα ήταν μια συμμετοχή στον πόλεμο. Με αυτήν την υποστήριξη και με ρωσικά χρήματα και όπλα, οι δυνάμεις της κυβέρνησης μπόρεσαν να ανακαταλάβουν τη Ντουσάνμπε και να θέσουν υπό τον έλεγχό τους

μεγάλο μέρος της χώρας. Ακολούθησε μια διαδικασία εθνικής κάθαρσης και οι πρόσφυγες και τα στρατεύματα της αντίπαλης παράταξης υποχώρησαν στο Αφγανιστάν.

Οι μουσουλμανικές κυβερνήσεις της Μέσης Ανατολής διαμαρτυρήθηκαν για τη στρατιωτική επέμβαση της Ρωσίας. Το Ιράν, το Πακιστάν και το Αφγανιστάν βοήθησαν την ισλαμική αντίπαλη παράταξη με λεφτά, όπλα και στρατιωτική εκπαίδευση. Το 1993 αναφέρθηκε ότι πολλές χιλιάδες μαχητών εκπαιδεύονταν από Αφγανούς μουζαχεντίν, την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1993, και οι στασιαστές του Τατζικιστάν εξαπέλυσαν πολλές επιθέσεις από το Αφγανιστάν κατά μήκος των συνόρων, σκοτώνοντας Ρώσους συνοριακούς φρουρούς. Η Ρωσία απάντησε αναπτύσσοντας περισσότερα στρατεύματα στο Τατζικιστάν και εξαπολύοντας καταιγισμό πυρών και όλμων, καθώς και αεροπορικές επιθέσεις εναντίον στόχων στο Αφγανιστάν. Οι αραβικές κυβερνήσεις , όμως, χρηματοδότησαν τους στασιαστές για την αγορά πυραύλων Στίγκερ, ώστε να αντιμετωπίσουν στις αεροπορικές επιθέσεις. Μέχρι το 1995 η Ρωσία είχε αναπτύξει στρατεύματα 25.000 ανδρών στο Τατζικιστάν και παρείχε πολύ παραπάνω από τη μισή οικονομική ενίσχυση που ήταν αναγκαία για την υποστήριξη της κυβέρνησης. Οι στασιαστές, από την άλλη πλευρά, υποστηρίζονταν ενεργά από την κυβέρνηση του Αφγανιστάν και από άλλα μουσουλμανικά κράτη. Όπως παρατήρησε ο Μπάρνετ Ρούμπιν, η αποτυχία των διεθνών οργανισμών ή της Δύσης στην παροχή σημαντικής βοήθειας είτε στο Τατζικιστάν, είτε στο Αφγανιστάν κατέστησε το Τατζικιστάν απόλυτα εξαρτημένο από τους Ρώσους, και το Αφγανιστάν απόλυτα εξαρτημένο από τους μουσουλμάνους πολιτισμικούς συγγενείς του. "Οποιος Αφγανός διοικητής ελπίζει να λάβει ξένη βοήθεια σήμερα, πρέπει είτε να εύχεται να πραγματοποιηθούν οι ευχές των Αράβων να εξαπλωθεί ο ιερός πόλεμος-τζιχάντ - στην Κεντρική Ασία, είτε να συνδεθεί με το εμπόριο ναρκωτικών".

Ο τρίτος αντι μουσουλμανικός πόλεμος της Ρωσίας με τους Τσετσένους στο βόρειο Καύκασο διαδέχτηκε τις μάχες των ετών 1992-1993 μεταξύ των γειτονικών ορθόδοξων Οσέτιων και των μουσουλμάνων Ιγκουσέτιων. Οι τελευταίοι, μαζί με τους Τσετσένους και άλλους μουσουλμανικούς λαούς, είχαν εκτοπιστεί στην Κεντρική Ασία κατά τη διάρκεια του δεύτερου παγκόσμιου πόλεμου. Οι Οσέτιοι παρέμειναν και πήραν τις περιουσίες των Ιγκουσέτιων. Τις χρονιές 1956 και 1957 επετράπη στους Ιγκουσέτιους να επιστρέψουν και τότε άρχισαν οι αντιπαραθέσεις σχετικά με την κατοχή των περιουσιών και τον έλεγχο της περιοχής. Το Νοέμβριο του 1992 οι Ιγκουσέτιοι εξαπέλυσαν επιθέσεις από το κράτος τους για να επανακτήσουν την περιοχή του Πριγκορίντνι, την οποία η σοβιετική κυβέρνηση είχε παραδώσει στους Οσέτιους. Οι Ρώσοι απάντησαν με μια μεγάλη επίθεση, χρησιμοποιώντας και μονάδες Κοζάκων για την υποστήριξη των ορθόδοξων Οσέτιων. Όπως έγραψε ένας ξένος παρατηρητής, "το Νοέμβριο του 1992 τα χωριά των Ιγκουσέτιων στην Οσετία περικυκλώθηκαν και βομβαρδίστηκαν από τα ρωσικά τεθωρακισμένα. Αυτοί που επέζησαν από το βομβαρδισμό σκοτώθηκαν ή εκδιώχτηκαν. Η σφαγή έγινε από τις ομάδες ΟΜΟΝ (ειδική αστυνο-

μία) των Οσέτιων, αλλά τα ρωσικά στρατεύματα που είχαν σταλεί στην περιοχή για τη "διατήρηση της ειρήνης" παρείχαν, τελικά, κάλυψη σε αυτές τις ομάδες των Οσέτιων. Το περιοδικό Economist ανέφερε ότι ήταν "δύσκολο να συλλάβει κανείς πώς τόσο μεγάλες καταστροφές έγιναν μέσα σε μια εβδομάδα". Αυτή ήταν "η πρώτη επιχείρηση εθνικής κάθαρσης στη Ρωσική Ομοσπονδία". Η Ρωσία, στη συνέχεια, χρησιμοποίησε αυτήν τη διαμάχη για να απειλήσει τους Τσετσένους συμμάχους των Ινγκουσέτιων, πράγμα που, με τη σειρά του, "οδήγησε στην άμεση κινητοποίηση της Τσετσενίας και της (στη συντριπτική της πλειοψηφεία μουσουλμανικής) Συνομοσπονδίας των Λαών του Καυκάσου (ΚΝΚ), η οποία απείλησε να στείλει 500.000 εθελοντές εναντίον των ρώσικων δυνάμεων, αν δεν τις απέσυραν από την περιοχή της Τσετσενίας. Ύστερα από πολλές υπεκφυγές, η Μόσχα τελικά υποχώρησε για να αποφευχθεί η κλιμάκωση της αντιπαράθεσης Οσέτιων και Ιγκουσέτιων και η μετατροπή της σε ευρύτερη διαμάχη".

Μια περισσότερο έντονη και εκτεταμένη διαμάχη ξέσπασε τον Δεκέμβριο του 1994, όταν η Ρωσία εξαπέλυσε στρατιωτικές επιθέσεις εναντίον της Τσετσενίας. Οι ηγέτες των δυο ορθόδοξων δημοκρατιών, της Γεωργίας και της Αρμενίας, υποστήριξαν τις ενέργειες της Ρωσίας, ενώ ο Ουκρανός πρόεδρος ήταν "διπλωματικά ήπιος, καλούσε απλώς τις αντιμαχόμενες πλευρές να διευθετήσουν το πρόβλημα ειρηνικά". Οι ενέργειες των Ρώσων επιδοκιμάστηκαν επίσης από την ορθόδοξη κυβέρνηση της Βόρειας Οσετίας και κατά 55 με 60 % από το λαό της. Αντίθετα, οι μουσουλμάνοι εντός και εκτός της Ρωσικής Ομοσπονδίας υποστήριξαν στη συντριπτική τους πλειοψηφία τις θέσεις των μουσουλμάνων. Η διεθνής ομάδα υποστήριξης των ισλαμιστών συνεισέφερε αμέσως με μαχητές από το Αζερμπαϊτζάν, το Αφγανιστάν, το Πακιστάν, το Σουδάν και αλλού. Τα μουσουλμανικά κράτη επιδοκίμασαν τους στόχους των Τσετσένων και αναφέρθηκε ότι η Τουρκία και το Ιράν παρείχαν υλική βοήθεια, δίνοντας περισσότερα κίνητρα στη Ρωσία για να επιχειρήσει τη συμφιλίωση με το Ιράν. Οι Τσετσένοι άρχισαν να τροφοδοτούνται σταθερά με όπλα από το Αζερμπαϊτζάν μέσω της Ρωσικής Ομοσπονδίας, αναγκάζοντας τη Ρωσία να κλείσει τα σύνορά της με αυτήν τη χώρα, διακόπτοντας έτσι την ιατρική και άλλου είδους βοήθειας στην Τσετσενία.

Οι μουσουλμάνοι της Ρωσικής Ομοσπονδίας συνασπίστηκαν υπέρ των Τσετσένων. Ενώ, όμως, οι εκκλήσεις για έναν μουσουλμανικό ιερό πόλεμο σε όλο τον Καύκασο εναντίον της Ρωσίας δεν οδήγησαν σε ένα τέτοιο συνασπισμό, οι ηγέτες των έξι δημοκρατιών της περιοχής του ποταμού Βόλγα και της οροσειράς των Ουραλίων απαίτησαν να σταματήσει η Ρωσία τις στρατιωτικές της ενέργειες και αντιπρόσωποι των μουσουλμανικών δημοκρατιών του Καυκάσου έκαναν εκκλήσεις για μια εκστρατεία ανυπακοής στην εξουσία των Ρώσων. Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας του Τσουβάς απήλλαξε τους στρατευμένους από την υποχρέωση να πολεμήσουν εναντίον των φίλων τους μουσουλμάνων. Οι "ισχυρότερες διαμαρτυρίες εναντίον του πολέμου" σημειώθηκαν στις δυο γειτονικές της Τσετσενίας δημοκρατίες των Ιγκουσέτιων και του Νταγκεστάν. Οι Ιγκουσέτιοι επιτέθηκαν

στα ρωσικά στρατεύματα όταν αυτά βρισκόταν καθ' οδόν προς την Τσετσενία, κάτι που έκανε το Ρώσο υπουργό Άμυνας να δηλώσει ότι η κυβέρνηση των Ιγκουσέτιων "ουσιαστικά κήρυξε τον πόλεμο στη Ρωσία". Επιθέσεις στις ρωσικές δυνάμεις έγιναν, επίσης, στο Νταγκεστάν. Οι Ρώσοι απάντησαν βομβαρδίζοντας χωριά του Νταγκεστάν των Ιγκουσέτιων. Η ισοπέδωση του χωριού Περβομάισκιε από τους Ρώσους μετά την επιδρομή των Τσετσένων στην πόλη Κιζλιάρ τον Ιανουάριο του 1996, οδήγησε στην περαιτέρω ένταση των εχθρικών αισθημάτων του λαού του Νταγκεστάν έναντι των Ρώσων.

Για την επίτευξη των στόχων τους οι Τσετσένοι ενισχύθηκαν και από τους Τσετσένους της διασποράς, οι οποίοι έγιναν μετανάστες λόγω της ρωσικής επιθετικότητας του 19ου αιώνα εναντίον των ορεινών λαών του Καυκάσου. Οι άνθρωποι της διασποράς συγκέντρωσαν χρήματα, αγόρασαν όπλα και έστειλαν εθελοντές προς ενίσχυση των Τσετσένων. Οι άνθρωποι αυτοί ήταν ιδιαίτερα πολυάριθμοι στην Ιορδανία και την Τουρκία, κι αυτό οδήγησε την Ιορδανία στο να διαμορφώσει σκληρή στάση έναντι των Ρώσων και ενίσχυσε την προθυμία της Τουρκίας να βοηθήσει τους Τσετσένους. Τον Ιανουάριο του 1996, όταν ο πόλεμος επεκτάθηκε στην Τουρκία, η κοινή γνώμη της Τουρκίας έδειξε τη συμπάθειά της προς τους Τσετσένους, όταν Τσετσένοι της διασποράς έπιασαν Ρώσους ομήρους και κατέλαβαν ένα μεταγωγικό πλοίο στην Τουρκία. Με τη βοήθεια των Τσετσένων ηγετών, η τουρκική κυβέρνηση διαπραγματεύθηκε την επίλυση της κρίσης με ένα τρόπο που χειροτέρεψε ακόμη περισσότερο τις ήδη τεταμένες σχέσεις της με τη Ρωσία.

Η εισβολή των Τσετσένων στο Νταγκεστάν, η απάντηση των Ρώσων και η κατάληψη του ρωσικού μεταγωγικού πλοίου στις αρχές του 1996 έδωσαν το στίγμα μιας πιθανής εξέλιξης της διαμάχης σε γενικευμένη σύρραξη κατά μήκος των γραμμών αντιπαράθεσης μεταξύ των Ρώσων και των ορεινών λαών που υπήρχαν για δεκαετίες στη διάρκεια του 19ου αιώνα, . "Ο βόρειος Καύκασος βρίσκεται σε εκρηκτική κατάσταση", προειδοποιούσε η Φιόνα Χιλ το 1995. "Η αντιπαράθεση σε μια δημοκρατία έχει τη δύναμη να δώσει το έναυσμα για μια τοπική, μεγάλη διαμάχη, η οποία θα επεκταθεί πέρα από τα σύνορα των δημοκρατιών του Καυκάσου, στην υπόλοιπη Ρωσική Ομοσπονδία και θα προκαλέσει την εμπλοκή της Γεωργίας, του Αζερμπαϊτζάν, της Τουρκίας, του Ιράν και των ανθρώπων της διασποράς αυτών των εθνών στο βόρειο Καύκασο. Όπως δείχνει ο πόλεμος στην Τσετσενία, η αντιπαράθεση στην περιοχή δεν περιορίζεται εύκολα (...) και οι μάχες έχουν επεκταθεί σε δημοκρατίες και περιοχές γειτονικές της Τσετσενίας". Ένας Ρώσος αναλυτής συμφώνησε, ισχυριζόμενος ότι οι "ανεπίσημοι συνασπισμοί" αναπτύσσονται με βάση τις πολιτισμικές κατευθυντήριες γραμμές των εθνών. "Οι χριστιανοί της Γεωργίας, της Αρμενίας, του Ναγκόρνο Καραμπάχ και της βόρειας Οσετίας συμπαρατάσσονται εναντίον των μουσουλμάνων του Αζερμπαϊτζάν, της Αμπχαζίας, της Τσετσενίας και της χώρας των Ιγκουσέτιων". Πολεμώντας ήδη στο Τατζικιστάν, η Ρωσία "διέτρεχε τον κίνδυνο να παρασυρθεί σε μια παρατεταμένη αντιπαράθεση με τον μουσουλμανικό κόσμο".

Σε έναν άλλο πόλεμο κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων μεταξύ ορθόδοξων και μουσουλμάνων, οι κύριοι συμμετέχοντες ήταν οι Αρμένιοι της περιοχής του Ναγκόρνο Καραμπάχ και η κυβέρνηση του λαού του Αζερμπαϊτζάν, με τους πρώτους να πολεμούν για την ανεξαρτησία τους από τους δεύτερους. Η κυβέρνηση της Αρμενίας συμμετείχε σε δεύτερο βαθμό και η Ρωσία, η Τουρκία και το Ιράν είχαν τριτεύοντες ρόλους. Επιπρόσθετα, σημαντικό ρόλο διαδραμάτιζε σημαντικός αριθμός Αρμενίων της διασποράς που βρίσκονταν στη δυτική Ευρώπη και τη βόρεια Αμερική. Οι μάχες άρχισαν το 1988, πριν από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, εντάθηκαν τις χρονιές 1992 και 1993 και η έντασή τους αυτή μειώθηκε ύστερα από τις διαπραγματεύσεις για κατάπαυση του πυρός το 1994. Οι Τούρκοι και οι άλλοι μουσουλμάνοι υποστήριξαν το Αζερμπαϊτζάν, ενώ η Ρωσία υποστήριξε τους Αρμένιους, αλλά στη συνέχεια, χρησιμοποίησε την επιρροή που ασκούσε σε αυτούς για να ανταγωνιστεί την τουρκική επιρροή στο Αζερμπαϊτζάν. Αυτός ο πόλεμος ήταν το πιο πρόσφατο επεισόδιο της διαμάχης που χρονολογείται από αιώνες, μεταξύ της Ρωσικής και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για τον έλεγχο της περιοχής της Μαύρης Θάλασσας και του Καυκάσου, όπως επίσης και του έντονου ανταγωνισμού μεταξύ των Τούρκων και των Αρμενίων, που χρονολογείται από τις σφαγές που υπέστησαν στις αρχές του 20ού αιώνα οι δεύτεροι από τους πρώτους.

Σε αυτόν τον πόλεμο η Τουρκία ήταν ένας σταθερός υποστηρικτής του Αζερμπαϊτζάν και αντίπαλος των Αρμενίων. Η πρώτη φορά που αναγνωρίστηκε η ανεξαρτησία μιας μη βαλτικής σοβιετικής δημοκρατίας ήταν στην περίπτωση του Αζερμπαϊτζάν από την Τουρκία. Σε όλη τη διάρκεια της διαμάχης οι Τούρκοι παρείχαν στους Αζέρους οικονομική και άλλη υλική υποστήριξη και εκπαίδευσαν στρατιώτες του Αζερμπαϊτζάν. Καθώς οι βιαιοπραγίες εντάθηκαν τις χρονιές 1991 και 1992 και οι Αρμένιοι προωθήθηκαν προς περιοχές του Αζερμπαϊτζάν, η κοινή γνώμη στην Τουρκία ξεσηκώθηκε και η τουρκική κυβέρνηση πιέστηκε για να υποστηρίξει τους εθνολογικά και θρησκευτικά συγγενείς της. Επίσης, φοβόταν ότι αυτή η ενέργειά της θα τόνιζε το διαχωρισμό μεταξύ ορθοδόξων και μουσουλμάνων, θα οδηγούσε σε ένα κύμα υποστήριξης της Αρμενίας από τη Δύση και θα ερχόταν, συνεπώς, σε αντίθεση με τους συμμάχους της στο ΝΑΤΟ. Η Τουρκία, επομένως, αντιμετώπισε τις κλασικές αντικρουόμενες πιέσεις που δέχεται ένας δεύτερου βαθμού συμμέτοχος σε έναν πόλεμο κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων. Η τουρκική κυβέρνηση, όμως, θεώρησε ότι ήταν προς το συμφέρον της να υποστηρίξει το Αζερμπαϊτζάν και να έρθει σε αντιπαράθεση με την Αρμενία. "Είναι αδύνατο να μην επηρεαστείς, όταν ο συγγενής σου σκοτώνεται", είπε ένας Τούρκος αξιωματούχος, και ένας άλλος προσέθεσε: "Δεχόμαστε μεγάλη πίεση. Οι εφημερίδες μας είναι γεμάτες από φωτογραφίες που δείχνουν την ωμή βία εναντίον του λαού του Αζερμπαϊτζάν (...) Ίσως πρέπει να δείξουμε στην Αρμενία ότι υπάρχει μια μεγάλη Τουρκία στην περιοχή αυτή". Ο πρόεδρος Τουργκούτ Οζάλ συμφώνησε, λέγοντας ότι η Τουρκία "θα πρέπει να φοβίσει

λίγο τους Αρμένιους". Η Τουρκία, μαζί με το Ιράν, προειδοποίησε τους Αρμένιους ότι δεν θα ανεχτεί οποιαδήποτε αλλαγή συνόρων. Ο Οζάλ εμπόδισε την παροχή τροφίμων και άλλων προμηθειών προς την Αρμενία μέσω της Τουρκίας, με αποτέλεσμα ο πληθυσμός της Αρμενίας να βρεθεί στο χείλος ενός λιμού κατά τη διάρκεια του χειμώνα 1992-1993. Ένα άλλο αποτέλεσμα ήταν και η προειδοποίηση του Ρώσου συνταγματάρχη Γεβγένι Σαπόσνικωφ ότι "αν εμπλακεί και μια άλλη χώρα στον πόλεμο, θα βρεθούμε στο χείλος του τρίτου παγκόσμιου πόλεμου". Ένα χρόνο αργότερα ο Οζάλ ήταν ακόμα επιθετικός. "Τι μπορούν να κάνουν οι Αρμένιοι", είπε κοροϊδευτικά, "αν τους χτυπήσουμε, (...) Θα επιτεθούν εναντίον της Τουρκίας; Η Τουρκία, τότε, θα δείξει τα δόντια της".

Το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1993 η επιθετική κίνηση των Αρμενίων, κοντά στα σύνορα με το Ιράν, προκάλεσε επιπρόσθετες αντιδράσεις και από την Τουρκία, και από το Ιράν· τα δυο αυτά κράτη ανταγωνίζονταν το ένα το άλλο ποιο θα ασκεί επιρροή στο Αζερμπαϊτζάν και τα μουσουλμανικά κράτη της Κεντρικής Ασίας. Η Τουρκία διακήρυξε ότι η επιθετική κίνηση των Αρμενίων απείλησε την ασφάλεια της, απαίτησε οι δυνάμεις των Αρμενίων να πρέπει να αποσυρθούν "αμέσως και χωρίς όρους" από την περιοχή του Αζερμπαϊτζάν και έστειλε ενισχύσεις στα σύνορά της με την Αρμενία. Τα ρωσικά και τα τουρκικά στρατεύματα αναφέρθηκε ότι αντήλλαξαν πυρά κατά μήκος αυτής της συνοριακής γραμμής. Η πρωθυπουργός της Τουρκίας Τανσού Τσιλέρ δήλωσε ότι θα ζητήσει την κήρυξη του πολέμου, αν αρμενικά στρατεύματα πάνε στην περιοχή Ναχιτσεβάν του Αζερμπαϊτζάν, η οποία βρίσκεται κοντά στην Τουρκία. Το Ιράν, επίσης, μετακίνησε δυνάμεις προς το Αζερμπαϊτζάν και μέσα σ' αυτό, δήθεν για να εγκαταστήσει στρατόπεδα προσφύγων από τις επιθέσεις των Αρμενίων. Οι ενέργειες του Ιράν έκαναν τους Τούρκους να πιστέψουν πως οι Ιρανοί θα έπαιρναν επιπρόσθετα μέτρα χωρίς να δίνουν ερεθίσματα για αντίμετρα των Ρώσων και επίσης έδωσαν στους Τούρκους και άλλα κίνητρα για να ανταγωνιστούν το Ιράν στην παροχή προστασίας στο Αζερμπαϊτζάν. Η κρίση τελικά αποκλιμακώθηκε μέσω διαπραγματεύσεων που έγιναν στη Μόσχα με τους ηγέτες της Τουρκίας, της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, υπό την πίεση των Αμερικανών προς την κυβέρνηση του Αρμενίας και υπό την πίεση της αρμενικής κυβέρνησης στους Αρμένιους του Ναγκόρνο Καραμπάχ.

Κατοικώντας σε μια μικρή, πλήρως ηπειρωτική χώρα με ισχνούς πόρους, που συνορεύει με τον εχθρικό τουρκικό λαό, οι Αρμένιοι έχουν ιστορικά αναζητήσει προστασία από τους ορθόδοξους συγγενείς τους, τη Γεωργία και τη Ρωσία. Η Ρωσία, ιδιαίτερα, θεωρείται ο μεγάλος αδελφός των Αρμένιων. Καθώς η Σοβιετική Ένωση κατέρρεε, όμως, και οι Αρμένιοι του Ναγκόρνο Καραμπάχ εξέφρασαν την επιθυμία τους για ανεξαρτησία, το καθεστώς του Γκορμπατσώφ απέρριψε τις απαιτήσεις τους και έστειλε στρατεύματα στην περιοχή για να υποστηρίξει τη θεωρούμενη πιστή κομμουνιστική κυβέρνηση στο Μπακού. Μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, αυτές οι απόψεις έδωσαν τη θέση τους σε άλλες

στις οποίες τα στοιχεία που επικρατούσαν ήταν ιστορικά και πολιτισμικά. Το Αζερμπαϊτζάν κατηγόρησε "τη ρωσική κυβέρνηση ότι έκανε στροφή 180 μοιρών" και υποστηρίζει ενεργά τη χριστιανική Αρμενία. Η ρωσική στρατιωτική βοήθεια προς τους Αρμένιους στην πραγματικότητα είχε αρχίσει νωρίτερα· στο σοβιετικό στρατό οι Αρμένιοι προωθούνταν σε υψηλότερα αξιώματα και στέλνονταν σε μάχιμες μονάδες πιο συχνά απ' ό,τι οι μουσουλμάνοι. Μόλις άρχισε ο πόλεμος, το 366ο Μηχανοκίνητο Σύνταγμα Πυροβολικού, που είχε τη βάση του στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, διαδραμάτισε κυρίαρχο ρόλο στην επίθεση των Αρμενίων εναντίον της πόλης Χοντζάλι, στην οποία λέγεται ότι μέχρι και 1.000 Αζέροι είχαν σφαγιαστεί. Τα ρωσικά στρατεύματα της "σπετσνάζ" συμμετείχαν και αυτά στις μάχες. Κατά τη διάρκεια του χειμώνα 1992-1993, στη διάρκεια του οποίου η Αρμενία υπέφερε από το τουρκικό εμπάργκο, "σώθηκε από ολική οικονομική κατάρρευση χάρη στην εισροή δισεκατομμυρίων ρουβλιών από τη Ρωσία". Εκείνη την άνοιξη τα ρωσικά στρατεύματα ενώθηκαν με τακτικές δυνάμεις των Αρμενίων για τη διάνοιξη ενός διαδρόμου που να συνδέει την Αρμενία με το Ναγκόρνο Καραμπάχ. Μια ρωσική δύναμη 40 τεθωρακισμένων, στη συνέχεια, αναφέρθηκε ότι συμμετείχε στην επίθεση στο Καραμπάχ το καλοκαίρι του 1993. Η Αρμενία, με τη σειρά της, όπως παρατηρούν οι Χιλ και Τζιβέτ, "δεν είχε άλλη προοπτική από το να συμμαχήσει στενά με τη Ρωσία. Είναι εξαρτημένη από τη Ρωσία όσον αφορά πρώτες ύλες, ενέργεια και τρόφιμα, καθώς και για την άμυνα των συνόρων της από ενδεχόμενη επίθεση εκ μέρους των ιστορικών εχθρών της, όπως το Αζερμπαϊτζάν και η Τουρκία. Η Αρμενία είχε υπογράψει όλες τις στρατιωτικές και οικονομικές συμφωνίες της ΚΑΚ, επέτρεψε στα ρωσικά στρατεύματα να σταθμεύσουν στην περιοχή της και εγκατέλειψε όλες τις απαιτήσεις της από την πρώην Σοβιετική Ένωση χάριν της Ρωσίας".

Η ρωσική υποστήριξη στους Αρμένιους ενίσχυσε την επιρροή των Ρώσων στο Αζερμπαϊτζάν. Τον Ιούνιο του 1993 ο εθνικιστής ηγέτης του Αζερμπαϊτζάν Αμπουλφέζ Ελτσίμπεη εκδιώχθηκε βίαια με πραξικόπημα και αντικαταστάθηκε από τον πρώην κομμουνιστή και προφανώς φιλικό προς τους Ρώσους Γκάιντερ Αλίγεφ. Ο Αλίγεφ αναγνώρισε την ανάγκη να διαμορφώσει φιλική στάση απέναντι στη Ρωσία για να περιορίσει τους Αρμένιους. Μετέστρεψε την άρνηση του Αζερμπαϊτζάν για ένωση με την Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών και επέτρεψε σε ρωσικά στρατεύματα να σταθμεύσουν στην περιοχή. Επίσης, άνοιξε το δρόμο για τη συμμετοχή των Ρώσων σε ένα διεθνή συνασπισμό για την ανάπτυξη της εκμετάλλευσης των πετρελαίων του Αζερμπαϊτζάν. Σε αντάλλαγμα, η Ρωσία ανέλαβε την εκπαίδευση στρατευμάτων του Αζερμπαϊτζάν και άσκησε πιέσεις στην Αρμενία να σταματήσει την υποστήριξή της στις δυνάμεις του Καραμπάχ και να τις κάνει να αποσυρθούν από περιοχές του Αζερμπαϊτζάν. Μεταφέροντας το βάρος της από τη μια μεριά στην άλλη, η Ρωσία μπόρεσε να δημιουργήσει θετικά αποτελέσματα για το Αζερμπαϊτζάν και να αντιμετωπίσει την επιρροή των Ιρανών και των Τούρκων σε αυτήν τη χώρα. Η υποστήριξη της Αρμενίας από

τους Ρώσους, επομένως, όχι μόνο ισχυροποίησε το στενότερο σύμμαχό της στον Καύκασο, αλλά επίσης αποδυνάμωσε τους κυριότερους μουσουλμάνους αντιπάλους στην περιοχή.

Εκτός από τη Ρωσία, η κύρια πηγή υποστήριξης της Αρμενίας ήταν ο μεγάλος αριθμός πλούσιων και με επιρροή Αρμενίων της διασποράς στη δυτική Ευρώπη και στη βόρεια Αμερική, μεταξύ των οποίων και ένα περίπου εκατομμύριο Αρμένιοι των Ηνωμένων Πολιτειών και 450.000 της Γαλλίας. Αυτοί παρείχαν τους οικονομικούς πόρους και τα εφόδια στην Αρμενία για να επιβιώσει από τον αποκλεισμό που επέβαλαν οι Τούρκοι. Επίσης, έστειλαν αξιωματούχους για την αρμενική κυβέρνηση και εθελοντές για τις δυνάμεις του αρμενικού στρατού. Οι συνεισφορές για την υποστήριξη των Αρμενίων από την αμερικανική κοινότητα ανήλθαν στο ποσό των 50 με 75 εκατομμυρίων δολαρίων το χρόνο στα μέσα της δεκαετίας 1990. Οι άνθρωποι της διασποράς, επίσης, άσκησαν σημαντική πολιτική επιρροή στις κυβερνήσεις που τους φιλοξενούσαν. Οι μεγαλύτερες αρμενικές κοινότητες στις Ηνωμένες Πολιτείες βρίσκονται σε σημαντικές πολιτείες όπως η Καλιφόρνια, η Μασαχουσέτη και το Νιου Τζέρσυ. Το αποτέλεσμα ήταν το Κογκρέσο να απαγορεύσει οποιαδήποτε ξένη βοήθεια προς το Αζερμπαϊτζάν και να καταστήσει την Αρμενία τον τρίτο κατά σειρά αποδέκτη κατά κεφαλήν βοήθειας από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτή η υποστήριξη από το εξωτερικό ήταν σημαντική για την επιβίωση της Αρμενίας, η οποία ορθά χαρακτηρίστηκε "Ισραήλ του Καυκάσου". Ακριβώς όπως οι επιθέσεις των Ρώσων εναντίον των λαών του βόρειου Καυκάσου το 19ο αιώνα οδήγησαν στη διασπορά, η οποία βοήθησε τους Τσετσένους να αντισταθούν στους Ρώσους, έτσι και οι σφαγές των Αρμενίων από τους Τούρκους στις αρχές του 20ού αιώνα οδήγησαν τους Αρμένιους στη διασπορά κι εκείνοι, με τη σειρά τους βοήθησαν την Αρμενία να αντισταθεί στην Τουρκία και να νικήσει το Αζερμπαϊτζάν.

Η πρώην Γιουγκοσλαβία ήταν η περιοχή στην οποία έγιναν οι πιο πολύπλοκοι, συγκεχυμένοι και πιο ολοκληρωμένοι πόλεμοι κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων στις αρχές της δεκαετίας 1990. Σε πρώτο στάδιο, στην Κροατία η κροατική κυβέρνηση και οι Κροάτες πολέμησαν εναντίον των Σέρβων της Κροατίας και στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη η βοσνιακή κυβέρνηση πολέμησε εναντίον των Σέρβων και των Κροατών της Βοσνίας, οι οποίοι επίσης πολέμησαν μεταξύ τους. Σε δεύτερο στάδιο, η σερβική κυβέρνηση προώθησε την ιδέα της "Μεγάλης Σερβίας" και έσπευσε να βοηθήσει τους Σέρβους της Βοσνίας και της Κροατίας. Η κροατική κυβέρνηση είχε, επίσης, τη φιλοδοξία μιας "Μεγάλης Κροατίας" και υποστήριξε τους Κροάτες της Βοσνίας. Σε τρίτο στάδιο, έγιναν ογκώδεις πολιτισμικές συσπειρώσεις οι οποίες συμπεριέλαβαν την Αυστρία, τη Γερμανία, το Βατικανό, άλλες ευρωπαϊκές καθολικές χώρες και ομάδες και, αργότερα, τις Ηνωμένες Πολιτείες στο πλευρό της Κροατίας, ενώ από την άλλη πλευρά συσπειρώθηκαν η Ρωσία, η Ελλάδα και άλλες ορθόδοξες χώρες και ομάδες στο πλευρό της Σερβίας· Στο πλευρό γενικά των Βοσνίων μουσουλμάνων βρέθηκαν το Ιράν,

η Σαουδική Αραβία, η Τουρκία, η Λιβύη, η διεθνής ισλαμική στρατιωτική ομάδα επιχειρήσεων και διάφορες ισλαμικές χώρες. Οι μουσουλμάνοι έλαβαν, επίσης, βοήθεια και από τις Ηνωμένες Πολιτείες, και αυτό ήταν μια πολιτισμική παραφωνία στο κατά τα άλλα παγκόσμιο πρότυπο, σύμφωνα με το οποίο ο ένας "πολιτισμικός συγγενής" βοηθάει τον άλλον. Οι Κροάτες της διασποράς στη Γερμανία και οι Βόσνιοι της διασποράς στην Τουρκία υποστήριξαν τις πατρίδες τους. Οι εκκλησίες και οι θρησκευτικές ομάδες από όλες τις αντιμαχόμενες πλευρές δραστηριοποιήθηκαν. Οι ενέργειες τουλάχιστον της γερμανικής, της τουρκικής, της ρωσικής και της αμερικάνικης κυβέρνησης επηρεάστηκαν σημαντικά από ομάδες πίεσης και την κοινή γνώμη των κοινωνιών τους.

Η υποστήριξη που παρείχαν ομάδες δευτέρου και τρίτου βαθμού συμμετοχής στις αντιπαραθέσεις, ήταν ουσιαστική για τη διεξαγωγή του πολέμου και οι περιορισμοί που επέβαλαν ήταν ουσιαστικής σημασίας για τον τερματισμό του. Η κροατική και η σερβική κυβέρνηση έδωσαν όπλα, εφόδια, οικονομική βοήθεια, καταφύγιο και, κατά καιρούς, στρατιωτική βοήθεια στους λαούς τους που μάχονταν σε άλλες δημοκρατίες. Οι Σέρβοι, οι Κροάτες και οι μουσουλμάνοι έλαβαν σημαντική βοήθεια από πολιτισμικούς συγγενείς που βρίσκονται εκτός της πρώην Γιουγκοσλαβίας με τη μορφή χρημάτων, όπλων, εφοδίων, εθελοντών, στρατιωτικής εκπαίδευσης και πολιτικής και διπλωματικής υποστήριξης. Οι μη κυβερνητικοί άμεσα εμπλεκόμενοι Σέρβοι και Κροάτες ήταν γενικά περισσότερο ακραίοι ως προς τα εθνικιστικά τους αισθήματα, εμμένοντας χωρίς την παραμικρή υποχώρηση στις απαιτήσεις τους, και επιθετικοί στη διεκδίκηση των στόχων τους. Οι σε δεύτερο βαθμό εμπλεκόμενες κυβερνήσεις της Κροατίας και της Σερβίας αρχικά υποστήριξαν έντονα τους άμεσα εμπλεκόμενους συγγενείς τους, αλλά τα δικά τους, πιο εκτεταμένα συμφέροντα τις οδήγησαν στη συνέχεια σε πιο μεσολαβητικούς και συγκρατημένους ρόλους. Με παρόμοιο τρόπο, οι σε τρίτο βαθμό εμπλεκόμενες κυβερνήσεις της Ρωσίας, της Γερμανίας και της Αμερικής πίεσαν τις σε δεύτερο βαθμό εμπλεκόμενες κυβερνήσεις που υποστήριζαν, ώστε να συγκρατηθούν και να προχωρήσουν σε συμβιβασμό.

Η διάλυση της Γιουγκασλαβίας ξεκίνησε το 1991, όταν η Σλοβενία και η Κροατία έκαναν τις πρώτες προσπάθειες να αποκτήσουν την ανεξαρτησία τους και απηύθυναν έκκληση στις δυτικοευρωπαϊκές δυνάμες να τις υποστηρίξουν. Η Γερμανία ήταν αυτή που καθόρισε την αντίδραση της Δύσης. Η αντίδραση της Γερμανίας καθορίστηκε, σε μεγάλο βαθμό, από τους ρωμαιοκαθολικούς. Η κυβέρνηση της Βόννης δέχτηκε πιέσεις από τους Γερμανούς ρωμαιοκαθολικούς, δηλαδή το κόμμα της Χριστιανοσοσιαλιστικής Ένωσης της Βαυαρίας που συμμετείχε στην κυβέρνηση, από την εφημερίδα *Frankfurter Allgemeine Zeitung* καθώς και από άλλα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Πιο συγκεκριμένα, τα ΜΜΕ της Βαυαρίας έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην προβολή το θέματος της αναγνώρισης της κροατικής και σλοβενικής ανεξαρτησίας. Η Φλόρα Λούις σημειώνει ότι "όταν ξεκίνησε ο πόλεμος των Κροατών και των Σέρβων, η τηλεόραση της Βαυα-

ρίας, που στηρίζεται στην ιδιαίτερα συντηρητική κυβέρνησή της και στη δυναμική Βαυαρική Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, η οποία, με τη σειρά της, έχει στενούς δεσμούς με την Εκκλησία της Κροατίας, μετέδιδε τις ανταποκρίσεις σε όλη τη Γερμανία. Η κάλυψη των γεγονότων ήταν εξαιρετικά μονόπλευρη." Η γερμανική κυβέρνηση ήταν διστακτική όσον αφορά την αναγνώριση, αλλά με δεδομένες τις πιέσεις από το γερμανικό λαό, δεν είχε και πολλά περιθώρια επιλογών. "Η αναγνώριση της Κροατίας από τη Γερμανία ήταν αποτέλεσμα της πίεσης της κοινής γνώμης και όχι αυτοτελής απόφαση της κυβέρνησης." Αρχικά, η Γερμανία άσκησε πίεση στην Ευρωπαϊκή Ένωση για να αναγνωρίσει την ανεξαρτησία της Σλοβενίας και της Κροατίας και μετά, όταν είχε εξασφαλίσει την υποστήριξή της, προχώρησε σε μονομερή αναγνώριση το Δεκέμβριο του 1991. "Σε όλη τη διάρκεια του πολέμου", παρατήρησε το 1995 ένας Γερμανός μελετητής, "η Βόννη θεωρούσε την Κροατία και το Φράνιο Τούτζμαν ως προστατευόμενους της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής. Μπορεί η αλλοπρόσαλλη συμπεριφορά του Τούτζμαν να ήταν ενοχλητική, είχε όμως την σίγουρη υποστήριξη της Γερμανίας."

Αμέσως μετά την Γερμανία, η Αυστρία και η Ιταλία αναγνώρισαν τις δυο χώρες. Ακολούθησαν οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες και οι ΗΠΑ. Επίσης, το Βατικανό διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο. Ο Πάπας διακήρυξε ότι η Κροατία αποτελεί "τον προμαχώνα της δυτικής χριστιανοσύνης" και βιάστηκε να προσφέρει διπλωματική αναγνώριση στις δυο χώρες πριν από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Συνεπώς, το Βατικανό έγινε θιασώτης του πολέμου και πλήρωσε τις συνέπειες το 1994, όταν ο Πάπας προγραμμάτιζε να επισκεφτεί τις τρεις δημοκρατίες. Η Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία αντέδρασε και έτσι η επίσκεψη του Πάπα στο Βελιγράδι αναβλήθηκε, ενώ η απροθυμία των Σέρβων να εγγυηθούν την ασφάλειά του οδήγησε στη ματαίωση της επίσκεψης του Πάπα και στο Σαράγεβο. Ωστόσο, ο Πάπας επισκέφθηκε το Ζάγκρεμπ, όπου τίμησε τον καρδινάλιο Αλοϊζέγιε Σεπτινάκ, ο οποίος στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο είχε συνεργαστεί με το φασιστικό κροατικό καθεστώς που δίωκε και έσφαζε Σέρβους, Εβραίους και Τσιγγάνους.

Η Κροατία, έχοντας κατοχυρώσει την αναγνώριση της ανεξαρτησίας της από τη Δύση, προχώρησε στην ενίσχυση των στρατιωτικών της δυνάμεων παρά το εμπάργκο που είχε κηρύξει ο Ο.Η.Ε. σε όλες τις δημοκρατίες της πρώην Γιουγκοσλαβίας το Σεπτέμβριο του 1991. Τα όπλα άρχισαν να καταφθάνουν στην Κροατία από τις ευρωπαϊκές ρωμαιοκαθολικές χώρες, όπως η Γερμανία, η Πολωνία και η Ουγγαρία, αλλά και από λατινοαμερικάνικες χώρες, όπως ο Παναμάς,η Χιλή και η Βολιβία. Καθώς ο πόλεμος κλιμακώθηκε το 1991, οι ισπανικές εξαγωγές όπλων, που πολλοί ισχυρίζονταν ότι "το Opus Dei είχε υπό τον έλεγχό του", εξαπλασιάστηκαν μέσα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα. Πολλές από αυτές τις εξαγωγές πήραν το δρόμο για το Ζάγκρεμπ και τη Λιουμπλιάνα. Το 1993, η Κροατία απέκτησε αρκετά Μιγκ-21 από τη Γερμανία και την Πολωνία, εν γνώσει των κυβερνήσεών τους. Οι κροατικές ένοπλες δυνάμεις δέχτηκαν την προσφορά πολλών εκατοντάδων εθελοντών από "τη Δυτική Ευρώπη, την

κροατική διασπορά και τις ρωμαιοκαθολικές εκκλησίες της Ανατολικής Ευρώπης", που λαχταρούσαν να πολεμήσουν για μια "χριστιανική σταυροφορία εναντίον του σερβικού κομμουνισμού και του ισλαμικού φονταμενταλισμού." Επαγγελματίες στρατιωτικοί από τις δυτικές χώρες προσέφεραν τεχνική υποστήριξη. Αυτή η υποστήριξη από τις συγγενικές χώρες βοήθησε την Κροατία να ενισχύσει τις ένοπλες δυνάμεις της και τις κατέστησε ικανές να αντιμετωπίσουν το σερβοκρατούμενο γιουγκοσλαβικό στρατό.

Επιπλέον, η δυτική υποστήριξη στην Κροατία εκφράστηκε και με το γεγονός ότι η Δύση παρέβλεψε την εθνική κάθαρση και τις παραβιάσεις των ανθρώπινων δικαιωμάτων καθώς και του δικαίου του πολέμου από την πλευρά των Κροατών, ενώ καταδίκασε για τους ίδιους λόγους τους Σέρβους. Το 1995 η Δύση σιώπησε όταν ο κροατικός στρατός έξαπέλυσε επίθεση εναντίον των Σέρβων στην Κράινα, μια περιοχή που κατοικούσαν οι Σέρβοι από αιώνες· οι επιθέσεις αυτές ανάγκασαν πολλούς να καταφύγουν πρόσφυγες στη Βοσνία και τη Σερβία. Η Κροατία, επίσης, δέχτηκε βοήθεια από τους Κροάτες της διασποράς. Εύποροι Κροάτες από τη Δυτική Ευρώπη και τη βόρεια Αμερική συνεισέφεραν χρήματα για την αγορά όπλων και εξοπλισμών. Επιπλέον, οι οργανώσεις των Κροατών στις ΗΠΑ ασκούσαν πιέσεις στο Κογκρέσο και στον πρόεδρο. Μεγάλη, όμως, επιρροή άσκησαν οι 600.000 Κροάτες που ζουν στη Γερμανία. Τροφοδοτώντας με εκατοντάδες εθελοντές τον κροατικό στρατό "οι κροατικές κοινότητες του Καναδά, των ΗΠΑ, της Αυστραλίας και της Γερμανίας κινητοποιήθηκαν για να υπερασπιστούν την καινούργια τους πατρίδα."

Το 1994, οι ΗΠΑ έλαβαν και αυτές μέρος στη δημιουργία του κροατικού στρατού. Αγνοώντας τις μαζικές κροατικές παραβιάσεις του εμπάργκο του Ο.Η.Ε., οι ΗΠΑ προσέφεραν στρατιωτική εκπαίδευση στους Κροάτες και μάλιστα εξουσιοδότησαν υψηλόβαθμους απόστρατους αξιωματικούς του αμερικάνικου στρατού να τους συμβουλεύουν. Επιπλέον, οι κυβερνήσεις των ΗΠΑ και της Γερμανίας έδωσαν το πράσινο φως για την κροατική επίθεση στην Κράινα το 1995. Αμερικανοί στρατωτικοί σύμβουλοι συμμετείχαν στο σχεδιασμό αυτής της επιχείρησης, που είχε χαρακτηριστικά αμερικανικού τύπου επιχειρήσεων. Οι Κροάτες, επίσης, ισχυρίστηκαν ότι επωφελήθηκαν από τους αμερικάνικους κατασκοπευτικούς δορυφόρους. Η Κροατία έγινε ο "de facto στρατηγικός σύμμαχός μας", δήλωσε ένας αξιωματούχος του αμερικανικού υπουργείου Εξωτερικών, ο οποίος υποστήριξε, επίσης, ότι αυτή η εξέλιξη αντικατοπτρίζει ένα μακροπρόθεσμο σχεδιασμό σύμφωνα με τον οποίο στην περιοχή της πρώην Γιουγκοσλαβίας δύο δυνάμεις θα επικρατήσουν τελικά, μια στο Ζάγκρεμπ και μια στο Βελιγράδι, μία που έχει δεσμούς με την Ουάσιγκτον και μια που έχει δεσμούς με το σλαβικό μπλοκ και τη Μόσχα.

Ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία προκάλεσε αντίστοιχη συσπείρωση του ορθόδοξου κόσμου γύρω από τη Σερβία. Ρώσοι εθνικιστές, στρατωτικοί, βουλευτές και ηγέτες της ορθόδοξης εκκλησίας υποστήριξαν σαφέστατα τη Σερβία, μιλούσαν

υποτιμητικά για τους Βόσνιους "Τούρκους" και άσκησαν κριτική στο δυτικό και νατοϊκό ιμπεριαλισμό. Οι Ρώσοι και οι Σέρβοι εθνικιστές συνεργάστηκαν για να αντιδράσουν στη "νέα δυτική παγκόσμια τάξη". Αυτές οι απόψεις έβρισκαν σύμφωνο το ρωσικό λαό. Το 60% των κατοίκων της Μόσχας, για παράδειγμα, εναντιώθηκαν στις επιθέσεις του ΝΑΤΟ το καλοκαίρι του 1995. Ρωσικές εθνικιστικές ομάδες με επιτυχία στρατολογούσαν νεαρούς Ρώσους στις μεγάλες πόλεις για να υπηρετήσουν "τον αγώνα των αδελφών Σλάβων". Υπάρχουν αναφορές σύμφωνα με τις οποίες χίλιοι περίπου Ρώσοι, μαζί με εθελοντές από τη Ρουμανία και την Ελλάδα κατατάχθηκαν στο σερβικό στρατό για να πολεμήσουν τους "ρωμαιοκαθολικούς φασίστες" και τους "φανατικούς ισλαμιστές". Μια άλλη αναφορά έκανε λόγο για μια ομάδα Ρώσων με "στολές Κοζάκων" που δρούσε στη Βοσνία το 1992. Το 1995, πολλοί Ρώσοι υπηρετούσαν σε επίλεκτες σερβικές ομάδες και, σύμφωνα με μια αναφορά του Ο.Η.Ε., Ρώσοι και Έλληνες στρατιώτες συμμετείχαν στη σερβική επίθεση στην Ζέπα, μία περιοχή που βρισκόταν υπό τον έλεγχο του Ο.Η.Ε.

Παρά το εμπάργκο όπλων, οι ορθόδοξοι φίλοι της Σερβίας την προμήθευαν με τα απαραίτητα όπλα και εφόδια. Στις αρχές του 1993, ρωσικοί στρατιωτικοί οργανισμοί πούλησαν στους Σέρβους τανκς Τ-55 και αντιπυραυλικά συστήματα συνολικής αξίας 300 εκατομμυρίων δολαρίων. Ρώσοι στρατιωτικοί τεχνικοί πήγαν στη Σερβία για να χειριστούν αυτά τα συστήματα και για να εκπαιδεύσουν τους Σέρβους.Επιπλέον, η Σερβία πήρε εξοπλισμό και από άλλες ορθόδοξες χώρες· η Ρουμανία και η Βουλγαρία ήταν "οι πιο δραστήριες" στην παροχή αυτής της βοήθειας, ενώ και η Ουκρανία συνεισέφερε αρκετά. Επίσης, οι ρωσικές ειρηνευτικές δυνάμεις στην ανατολική Σλαβονία έδιναν τις προμήθειες του ΟΗΕ στους Σέρβους, διευκόλυναν τις κινήσεις του σερβικού στρατού και βοηθούσαν τις σερβικές δυνάμεις να προμηθευτούν όπλα.

Παρά τις οικονομικές κυρώσεις, η Σερβία ήταν ικανή να διατηρήσει μια ανεκτή στο εσωτερικό κατάσταση χάρη στο εκτεταμένο λαθρεμπόριο καυσίμων και άλλων αγαθών από την Τιμισοάρα, που οργανώθηκε από τους αξιωματούχους της ρουμανικής κυβέρνησης, καθώς και από την Αλβανία με πρωτοβουλία πρώτα ιταλικών και ύστερα ελληνικών εταιριών με τη σύμπραξη της ελληνικής κυβέρνησης. Αποστολές τροφίμων, χημικών, ηλεκτρονικών υπολογιστών και άλλων αγαθών από την Ελλάδα πήγαν στη Σερβία μέσω της Μακεδονίας, και σημαντικές ποσότητες εξαγωγών, επίσης, έφτασαν στις χώρες αυτές από τη Σερβία. Ο συνδυασμός της επιθυμίας για δολάρια και της συμπάθειας λόγω πολιτισμικής συγγένειας ήταν αρκετός για να αγνοηθούν οι αποφάσεις του Ο.Η.Ε. εναντίον της Σερβίας, όπως επίσης και το εμπάργκο όπλων που επέβαλαν οι ΗΠΑ σε όλες τις πρώην γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες.

Κατά τη διάρκεια των γιουγκοσλαβικών πολέμων, η ελληνική κυβέρνηση αποστασιοποιήθηκε από τα μέτρα που επέβαλαν οι δυτικές χώρες μέλη του ΝΑΤΟ, ήταν αντίθετη στη στρατιωτική επέμβαση του ΝΑΤΟ στη Βοσνία, υποστήριξε

τους Σέρβους στα Ηνωμένα Έθνη και προσπάθησε να επηρεάσει την κυβέρνηση των ΗΠΑ για να άρει τις οικονομικές κυρώσεις εναντίον της Σερβίας. Το 1994 ο Έλληνας πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου τόνισε τη σημασία των ορθόδοξων δεσμών που συνδέουν την Ελλάδα με τη Σερβία και επιτέθηκε δημόσια εναντίον του Βατικανού, της Γερμανίας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης επειδή έσπευσαν να προχωρήσουν στη διπλωματική αναγνώριση της Σλοβενίας και της Κροατίας στα τέλη του 1991.

Ο Μπόρις Γέλτσιν, ως ηγέτης μιας χώρας που συμμετείχε έμμεσα στη σύγκρουση, από τη μια μεριά, είχε την επιθυμία να διατηρήσει, να διευρύνει και να αποκομίσει οφέλη από τις καλές σχέσεις του με τη Δύση και, από την άλλη, ήθελε να βοηθήσει τους Σέρβους και να αφοπλίσει την αντιπολίτευση στη χώρα του, η οποία συχνά τον κατηγορούσε για υποχωρητικότητα απέναντι στη Δύση. Τελικά, το ενδιαφέρον του για τους Σέρβους επικράτησε και η ρωσική διπλωματική υποστήριξη προς αυτούς ήταν συχνή και επίμονη. Το 1993 και το 1995 η ρωσική κυβέρνηση εναντιώθηκε έντονα στην επιβολή πιο αυστηρών οικονομικών κυρώσεων στη Σερβία και η ρωσική βουλή ψήφισε σχεδόν ομόφωνα υπέρ της άρσης των κυρώσεων που ήδη είχαν επιβληθεί στους Σέρβους. Η Ρωσία, επίσης, πίεσε για την ενίσχυση του εμπάργκο όπλων εναντίον των μουσουλμάνων και για την επιβολή οικονομικών κυρώσεων, εναντίον της Κροατίας. Το Δεκέμβριο του 1993, η Ρωσία πίεσε για την ελάφρυνση των οικονομικών κυρώσεων, ώστε να της επιτραπεί να εφοδιάσει τη Σερβία με φυσικό αέριο για το χειμώνα, πρόταση η οποία απορρίφθηκε από τις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία. Το 1994 και το 1995 η Ρωσία εναντιώθηκε στις αεροπορικές επιδρομές του ΝΑΤΟ κατά των Σέρβων της Βοσνίας. Το 1995, η ρωσική δούμα δήλωσε την αντίθεσή της στους βομβαρδισμούς σχεδόν ομόφωνα και απαίτησε την παραίτηση του υπουργού Εξωτερικών Αντρέι Κόζιρεφ γιατί έκρινε αναποτελεσματική την πολιτική του για την υπεράσπιση των ρωσικών εθνικών συμφερόντων στη Βαλκανική. Επίσης, το 1995 η Ρωσία κατηγόρησε το ΝΑΤΟ για "γενοκτονία" εναντίον των Σέρβων και ο πρόεδρος Γέλτσιν προειδοποίησε ότι η συνέχιση των βομβαρδισμών θα επηρέαζε δραστικά τη συνεργασία της Ρωσίας με τη Δύση, συμπεριλαμβανομένης και της συμμετοχής της στη Συνεργασία για την Ειρήνη του ΝΑΤΟ. "Πώς μπορούμε να φτάσουμε σε μια συμφωνία με το ΝΑΤΟ", αναρωτήθηκε, "όταν το ΝΑΤΟ βομβαρδίζει τους Σέρβους;". Η Δύση εφάρμοζε ξεκάθαρα μια πολιτική διπλών προτύπων: "Πώς είναι δυνατόν να μη λαμβάνονται μέτρα εναντίον των μουσουλμάνων όταν αυτοί επιτίθενται; Ή εναντίον των Κροατών όταν αυτοί επιτίθενται;" Η Ρωσία, επίσης, εναντιώθηκε σταθερά στις προσπάθειες για την αναστολή του εμπάργκο εναντίον των πρώην γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών, που επηρέαζε κυρίως τους μουσουλμάνους της Βοσνίας, και επιχείρησε συστηματικά να το ενισχύσει.

Με πολλούς άλλους τρόπους η Ρωσία διακήρυξε τη θέση της υπέρ της υποστήριξης των σερβικών συμφερόντων στα Ηνωμένα Έθνη και αλλού. Το Δεκέμβριο του 1994, πρόβαλε βέτο σε μια απόφαση του Συμβούλιου Ασφαλείας των Ηνωμέ-

νων Εθνών που υποβλήθηκε από τις μουσουλμανικές χώρες, η οποία θα απαγόρευε τη μεταφορά πετρελαίου από τη Σερβία στους Σέρβους της Κροατίας και της Βοσνίας. Τον Απρίλιο του 1994, η Ρωσία εμπόδισε την εφαρμογή μιας απόφασης των Ηνωμένων Εθνών που καταδίκαζε τους Σέρβους με την κατηγορία ότι διεξάγουν επιχειρήσεις εθνοκάθαρσης. Επίσης, η Ρωσία παρεμπόδισε το διορισμό οποιουδήποτε πολίτη χώρας μέλους του ΝΑΤΟ στη θέση του κατήγορου των Ηνωμένων Εθνών για εγκλήματα πολέμου, λόγω της προκατάληψης εναντίον των Σέρβων, εναντιώθηκε στην καταδίκη του στρατιωτικού διοικητή των Σέρβων της Βοσνίας Ράτκο Μλάντιτς από το Διεθνές Δικαστήριο Εγκλημάτων Πολέμου και προσέφερε στο Μλάντιτς άσυλο στη Ρωσία. Το Σεπτέμβριο του 1993, η Ρωσία απέτρεψε την ανανέωση της εξουσιοδότησης των Ηνωμένων Εθνών για την παρουσία ειρηνευτικής δύναμης 22.000 στρατιωτών των Ηνωμένων Εθνών στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Το καλοκαίρι του 1995 η Ρωσία δήλωσε την αντίθεσή της αλλά δεν πρόβαλε βέτο σε μια απόφαση του Συμβούλιου Ασφαλείας που ενέκρινε την παρουσία ειρηνευτικής δύναμης των Ηνωμένων Εθνών μεγαλύτερης των 12.000 στρατιωτών και κατήγγειλε την επιθετικότητα των Κροατών εναντίον των Σέρβων της Κράινας, και την αναλγησία των κυβερνήσεων της Δύσης που δεν έσπευσαν να δραστηριοποιηθούν εναντίον αυτής της επιθετικότητας.

Ο ευρύτερος και αποτελεσματικότερος συνασπισμός πολιτισμών ήταν του μουσουλμανικού κόσμου στο πλευρό των μουσουλμάνων της Βοσνίας. Το ιδανικό των Βόσνιων βρήκε ευρύτατη απήχηση στις μουσουλμανικές χώρες. Η βοήθεια στους Βόσνιους έφτασε από ποικίλες δημόσιες και ιδιωτικές πηγές. Οι μουσουλμανικές κυβερνήσεις, και κυρίως του Ιράν και της Σαουδικής Αραβίας, ανταγωνίστηκαν ποια θα προσφέρει αποτελεσματικότερη υποστήριξη και θα αποκτήσει τη μεγαλύτερη επιρροή χάρη σε αυτή την υποστήριξη. Σουνίτες και Σιίτες, φονταμενταλιστές και κοσμικοί, αραβικές και μη αραβικές μουσουλμανικές κοινωνίες από το Μαρόκο ως τη Μαλαισία, ενώθηκαν σε ένα σώμα. Οι εκδηλώσεις υποστήριξης των μουσουλμάνων προς τους Βόσνιους κυμαίνονταν από ανθρωπιστική βοήθεια (συμπεριλαμβανομένων και 90 εκατομμυρίων δολαρίων που συγκεντρώθηκαν στη Σαουδική Αραβία το 1995) και τη διπλωματική υποστήριξη, έως την τεράστια στρατιωτική βοήθεια και τις πράξεις βίας, όπως ήταν η δολοφονία δώδεκα Κροατών το 1993 στην Αλγερία από ισλαμιστές εξτρεμιστές “σε απάντηση της σφαγής των ομοθρήσκων μας μουσουλμάνων που τους αποκεφάλισαν στη Βοσνία”. Ο συνασπισμός αυτός είχε μια σημαντική επίδραση στην εξέλιξη του πολέμου. Ήταν ουσιαστικής σημασίας για την επιβίωση του βοσνιακού κράτους και την ανάκτηση περιοχών μετά τις αρχικές σαρωτικές νίκες των Σέρβων. Έδωσε σε μεγάλο βαθμό τα ερεθίσματα για τον εξισλαμισμό της βοσνιακής κοινωνίας και την ταύτιση των βόσνιων μουσουλμάνων με την παγκόσμια ισλαμική κοινότητα. Επίσης παρείχε κίνητρα στις Ηνωμένες Πολιτείες ώστε να διάκεινται φιλικά προς τους Βόσνιους.

Η κάθε μια ξεχωριστά και όλες μαζί οι μουσουλμανικές κυβερνήσεις επανει-

λημμένα εξέφρασαν την αλληλεγγύη τους στους ομόθρησκους Βόσνιους. Το Ιράν τέθηκε επικεφαλής το 1992, περιγράφοντας τον πόλεμο ως θρησκευτική διαμάχη με τους χριστιανούς Σέρβους που επιχειρούν τη γενοκτονία των μουσουλμάνων της Βοσνίας. Αναλαβάνοντας αυτήν την ηγετική θέση, παρατήρησε ο Φουάντ Αγιάμι, το Ιράν "ανταπέδωσε την ευγνωμοσύνη του βοσνιακού κράτους" και αποτέλεσε το πρότυπο και το ερέθισμα για τις άλλες μουσουλμανικές χώρες, όπως η Τουρκία και η Σαουδική Αραβία, που ακολούθησαν. Με την παρακίνηση του Ιράν η Οργάνωση της Ισλαμικής Συνδιάσκεψης ανέλαβε την υπόθεση και συνέστησε μια ομάδα που θα προσπαθούσε να επηρεάσει τα Ηνωμένα Έθνη υπέρ των Βοσνίων. Τον Αύγουστο του 1992, οι ισλαμιστές αντιπρόσωποι καταδίκασαν την υποτιθέμενη γενοκτονία στη γενική συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών και, εκ μέρους της ΟΙΣ, η Τουρκία πρότεινε μια λύση που θα βασιζόταν στη στρατιωτική παρέμβαση σύμφωνα με το Άρθρο 7 του καταστατικού των Ηνωμένων Εθνών. Οι μουσουλμανικές χώρες έθεσαν στις αρχές του 1993 προθεσμία στη Δύση ώστε να αναλάβει δράση για την προστασία των Βοσνίων, μετά τη λήξη της οποίας θα ενεργούσαν ελεύθερα για την παροχή όπλων στη Βοσνία. Το Μάιο του 1993 ο ΟΙΣ απέρριψε το σχέδιο που εκπονήθηκε από τα Ηνωμένα Έθνη και τη Ρωσία για την παροχή ασφαλών καταφυγίων στους μουσουλμάνους, τον έλεγχο των συνόρων με τη Σερβία, που δεν προέβλεπε, όμως, στρατιωτική παρέμβαση. Ζήτησε τη λήξη του εμπάργκο όπλων, την εξουδετέρωση των βαρέων όπλων των Σέρβων, των έλεγχο των συνόρων με τη Σεβία και τη συμμετοχή στρατευμάτων από μουσουλμανικές χώρες στις ειρηνευτικές δυνάμεις. Τον επόμενο μήνα η ΟΙΣ, παρά τις αντιρρήσεις της Δύσης και της Ρωσίας, αξίωσε από τη Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Διακαιώματα να εγκρίνει μια απόφαση που να καταγγέλει την επιθετικότητα των Σέρβων και των Κροατών, και έκανε έκκληση για να τεθεί τέρμα στο εμπάργκο όπλων. Τον Ιούλιο του 1993, φέρνοντας σε αμηχανία τη Δύση, η ΟΙΣ προσφέρθηκε να εξασφαλίσει ειρηνευτική δύναμη 18.000 ανδρών από το Ιράν, την Τουρκία, τη Μαλαισία, την Τυνησία, το Πακιστάν και το Μπαγκλαντές. Οι Ηνωμένες Πολιτείες πρόβαλαν βέτο για το Ιράν και οι Σέρβοι εναντιώθηκαν έντονα στην παρουσία τουρκικών στρατευμάτων, τα οποία, παρόλα αυτά, έφτασαν στη Βοσνία το καλοκαίρι του 1994. Το 1995 η Δύναμη Προστασίας των Ηνωμένων Εθνών που αποτελούνταν από 25.000 στρατιώτες περιλάμβανε 7.000 στρατιώτες από την Τουρκία, το Πακιστάν, τη Μαλαισία, την Ινδονησία και το Μπαγκλαντές. Τον Αύγουστο του 1993, μια αποστολή της ΟΙΣ, με επικεφαλής τον Τούρκο υπουργό Εξωτερικών, προσπάθησε να επηρεάσει τον Μπούτρος Μπούτρος Γκάλι και τον Ουώρεν Κρίστοφερ για να υποστηρίξουν τις αεροπορικές επιδρομές του ΝΑΤΟ για την προστασία των Βοσνίων από τις επιθέσεις των Σέρβων. Η αποτυχία της Δύσης να λάβει τέτοια μέτρα, όπως αναφέρθηκε, δημιούργησε σοβαρές εντάσεις στις σχέσεις της Τουρκίας με τους συμμάχους της στο ΝΑΤΟ.

Οι πρωθυπουργοί της Τουρκίας και του Πακιστάν πραγματοποίησαν μία επι-

σκεψη στο Σαράγεβο που διαφημίστηκε ευρύτατα, και η ΟΙΣ επανέλαβε για μια ακόμα φορά την απαίτηση να δοθεί στρατιωτική βοήθεια στους Βόσνιους. Το καλοκαίρι του 1995, η αποτυχία της Δύσης να υπερασπίσει τις ασφαλείς περιοχές από τις επιθέσεις των Σέρβων οδήγησε την Τουρκία στην παροχή στρατιωτικής βοήθειας στη Βοσνία και στην ανάληψη της εκπαίδευσης βοσνιακών στρατευμάτων. Οδήγησε, επίσης, τη Μαλαισία να δεσμευτεί ότι θα πωλήσει όπλα στη Βοσνία παραβιάζοντας το εμπάργκο των Ηνωμένων Εθνών. Τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, τέλος, συμφώνησαν να προσφέρουν οικονομική βοήθεια για στρατιωτικούς και ανθρωπιστικούς σκοπούς. Τον Αύγουστο του 1995 οι υπουργοί Εξωτερικών εννέα χωρών της ΟΙΣ δήλωσαν ότι θεωρούν το εμπάργκο όπλων των Ηνωμένων Εθνών άκυρο και το Σεπτέμβριο οι 52 χώρες μέλη της ΟΙΣ αποφάσισαν να παράσχουν οικονομική βοήθεια και όπλα στους Βόσνιους.

Κανένα άλλο θέμα δεν προκάλεσε ομόφωνη υποστήριξη σε όλο το Ισλάμ· η δύσκολη θέση των μουσουλμάνων της Βοσνίας είχε ιδιαίτερη απήχηση στην Τουρκία. Η Βοσνία αποτελούσε μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μέχρι το 1878, πρακτικά, και μέχρι το 1908, θεωρητικά. Οι Βόσνιοι μετανάστες και πρόσφυγες αποτελούν περίπου το 5% του πληθυσμού της Τουρκίας. Η συμπάθεια προς τις επιδιώξεις των Βόσνιων και το ξέσπασμά τους μετά την αποτυχία της Δύσης να προστατέψει τη Βοσνία, ήταν έντονα στον τουρκικό λαό, και το ισλαμικό Κόμμα της Ευημερίας που αποτελούσε την αντιπολίτευση, εκμεταλλεύτηκε αυτό το ζήτημα για να εναντιωθεί στην κυβέρνηση. Οι αξιωματούχοι της κυβέρνησης, με τη σειρά τους, τόνισαν με έμφαση τις ειδικές ευθύνες της Τουρκίας έναντι όλων των μουσουλμάνων της Βαλκανικής. Η κυβέρνηση πίεζε για στρατιωτική παρέμβαση των Ηνωμένων Εθνών με στόχο τη διασφάλιση των μουσουλμάνων της Βοσνίας.

Το κυριότερο, όμως, ήταν ότι η σημαντική βοήθεια που έδωσε η ούμα στους μουσουλμάνους της Βοσνίας, ήταν στρατιωτικής μορφής: παρείχε όπλα, χρήματα για την αγορά όπλων, στρατιωτική εκπαίδευση και εθελοντές. Αμέσως μετά την έναρξη του πολέμου, η κυβέρνηση της Βοσνίας κάλεσε τους μουζαχεντίν, και ο συνολικός αριθμός των εθελοντών, όπως αναφέρθηκε, έφτασε τους 4.000, δηλαδή ξεπέρασε τους ξένους που πολέμησαν για τους Σέρβους ή τους Κροάτες και περιλάμβανε μονάδες από την Ιρανική Δημοκρατική Φρουρά και άλλες που πολέμησαν στο Αφγανιστάν. Μεταξύ τους ήταν Πακιστανοί, Τούρκοι, Ιρανοί, Αλγερινοί, Σουδάραβες, Αγύπτιοι και Σουδανοί, καθώς και Αλβανοί και Τούρκοι εργάτες από τη Γερμανία, την Αυστρία και την Ελβετία. Οι θρησκευτικές οργανώσεις της Σαουδικής Αραβίας έστειλαν πολλούς εθελοντές- περίπου είκοσι Σαουδάραβες σκοτώθηκαν στους πρώτους μήνες του πολέμου το 1992 και η Παγκόσμια Οργάνωση της Μουσουλμανικής Νεολαίας ανέλαβε τη μεταφορά με αεροπλάνο στην Τζέντα τραυματισμένων μαχητών για ιατρική περίθαλψη. Το φθινόπωρο του 1992- αντάρτες της λιβανέζικης σιίτικής οργάνωσης Χεζμπολάχ έφθασαν στη Βοσνία για να εκπαιδεύσουν το στρατό της, καθήκον που στη συνέ-

χεια ανέλαβε κατά το μεγαλύτερο μέρος η Ιρανική Δημοκρατική Φρουρά. Την άνοιξη του 1994 η κατασκοπεία της Δύσης ανέφερε ότι μια μονάδα της Ιρανικής Δημοκρατικής Φρουράς από 400 άνδρες οργάνωνε ομάδες εξτρεμιστών ανταρτών και τρομοκρατών. "Οι Ιρανοί", είπε ένας αξιωματούχος των ΗΠΑ, "το βλέπουν αυτό ως μέσο διείσδυσης στο μαλακό υπογάστριο της Ευρώπης". Σύμφωνα με τα Ηνωμένα Έθνη, οι μουζαχεντίν εκπαίδευσαν 3.000 με 5.000 Βόσνιους για τις ειδικές ταξιαρχίες της Βοσνίας. Η βοσνιακή κυβέρνηση χρησιμοποίησε τους μουζαχεντίν για "τρομοκρατικές και παράνομες δραστηριότητες, καθώς και ως δυνάμεις κρούσης", παρόλο που αυτές οι μονάδες συχνά ενοχλούσαν συστηματικά τον πληθυσμό και δημιούργησαν άλλα προβλήματα στην κυβέρνηση. Οι συμφωνίες του Ντέητον προέβλεπαν ότι όλοι οι ξένοι μαχητές θα πρέπει να φύγουν από τη Βοσνία, αλλά η βοσνιακή κυβέρνηση βοήθησε μερικούς από αυτούς να μείνουν δίνοντάς τους τη βοσνιακή υπηκοότητα και χαρακτηρίζοντας τους άνδρες της Ιρανικής Δημοκρατικής Φρουράς ως εργάτες. "Η βοσνιακή κυβέρνηση οφείλει πολλά σε αυτές τις ομάδες και ειδικά στους Ιρανούς", δήλωσε ένας Αμερικανός αξιωματούχος στις αρχές του 1996. "Η κυβέρνηση αποδείχτηκε ότι είναι ανίκανη να τους αντιμετωπίσει. Σε δώδεκα μήνες εμείς θα έχουμε φύγει, αλλά οι μουζαχεντίν έχουν την πρόθεση να μείνουν".

Τα πλούσια κράτη της ούμας, με επικεφαλής τη Σαουδική Αραβία και το Ιράν, συνεισέφεραν μεγάλα χρηματικά ποσά για την ανάπτυξη της στρατιωτικής δύναμης της Βοσνίας. Στους πρώτους μήνες του πολέμου το 1992, η κυβέρνηση της Σαουδικής Αραβίας και ιδιωτικές πηγές πρόσφεραν 150 εκατομμύρια δολάρια στους Βόσνιους, φαινομενικά για ανθρωπιστικούς σκοπούς, αλλά όπως γνωρίζουν όλοι χρησιμοποιήθηκαν για στρατιωτικούς . Έχει αναφερθεί ότι οι Βόσνιοι έλαβαν όπλα αξίας 160 εκατομμυρίων δολαρίων κατά τη διάρκεια των δυο πρώτων χρόνων του πολέμου. Μεταξύ του 1993 και του 1995, οι Βόσνιοι έλαβαν επιπρόσθετα 300 εκατομμύρια δολάρια για όπλα από τη Σαουδική Αραβία, συν 500 εκατομμύρια δολάρια που προορίζονταν για ανθρωπιστική βοήθεια. Το Ιράν ήταν, επίσης, από τις κύριες πηγές στρατιωτικής βοήθειας και, σύμφωνα με Αμερικανούς αξιωματούχους, διέθετε εκατοντάδες εκατομμύρια δολάρια το χρόνο για τις αγορές όπλων των Βόσνιων. Σύμφωνα με μια άλλη αναφορά, το 80 με 90 % όπλων συνολικής αξίας 2 δισεκατομμυρίων δολαρίων που έφτασαν στη Βοσνία κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών του πολέμου, πήγε στους μουσουλμάνους. Χάρη σε αυτή την οικονομική βοήθεια, οι Βόσνιοι μπόρεσαν να αγοράσουν χιλιάδες τόνους όπλων. Αποστολές φορτίων οι οποίες κατασχέθηκαν, περιλάμβαναν 4.000 πυροβόλα όπλα και ένα εκατομμύριο φυσίγγια, 11.000 πυροβόλα όπλα, 30 ολμοβόλα και 750.000 φυσίγγια, και πυραύλους εδάφους-εδάφους, πυρομαχικά, οχήματα εκτός δρόμου και πιστόλια. Όλες αυτές οι αποστολές φορτίου προέρχονταν από το Ιράν, το οποίο αποτελούσε την κύρια πηγή όπλων, αλλά η Τουρκία και η Μαλαισία επίσης προμήθευαν σε σημαντικό βαθμό με όπλα τη Βοσνία. Μερικά είχαν μεταφερθεί αεροπορικώς κατευθείαν εκεί, αλλά τα περισ-

σότερα μεταφέρθηκαν μέσω της Κροατίας, είτε αεροπορικώς στο Ζάγκρεμπ και στη συνέχεια διά ξηράς, είτε με πλοία στο Σπλίτ ή σε άλλα κροατικά λιμάνια και στη συνέχεια διά ξηράς. Για να επιτρέψουν μεταφορές όπλων μέσα από τα εδάφη τους, οι Κροάτες κράτησαν ένα τμήμα των όπλων αυτών και συγκεκριμένα το ένα τρίτο, όπως έχει αναφερθεί. Επειδή, όμως, σκέφτηκαν ότι μπορεί και αυτοί να πολεμήσουν εναντίον της Βοσνίας στο μέλλον, απαγόρευσαν τη μεταφορά τεθωρακισμένων και βαρέος πυροβολικού μέσα από το έδαφός τους.

Τα χρήματα, οι άνδρες, η εκπαίδευση και τα όπλα από το Ιράν, τη Σαουδική Αραβία, την Τουρκία και άλλες μουσουλμανικές χώρες έδωσαν τη δυνατότητα στους Βόσνιους να μετατρέψουν αυτό που κάποτε όλοι αποκαλούσαν "στρατό κουρελήδων" σε μια σχετικά καλά εξοπλισμένη και ικανή στρατιωτική δύναμη. Το χειμώνα του 1994 ξένοι πρατηρητές ανέφεραν ότι είχαν σημειωθεί θεαματικές εξελίξεις στην οργανωτική συνοχή και αποτελεσματικότητα του στρατού της Βοσνίας. Αξιοποιώντας τη νέα στρατιωτική τους δύναμη, οι Βόσνιοι έσπασαν την εκεχειρία και εξαπέλυσαν επιτυχείς επιθέσεις εναντίον της κροατικής εθνοφυλακής και στη συνέχεια, την άνοιξη, εναντίον των Σέρβων. Το φθινόπωρο του 1994 το 5ο σώμα στρατού της Βοσνίας πέρασε από την περιοχή ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών στο Μπίχατς και απώθησε σερβικές δυνάμεις, σημειώνοντας τη μεγαλύτερη νίκη των Βοσνίων μέχρι εκείνη τη στιγμή και επανακτώντας σημαντικές εκτάσεις από τους Σέρβους, οι οποίοι είχαν περιέλθει σε δυσμενή θέση ύστερα από το εμπάργκο που επέβαλε ο πρόεδρος Μιλόσεβιτς.Το Μάρτιο του 1995 ο βοσνιακός στρατός για μια ακόμα φορά παραβίασε μια εκεχειρία και άρχισε να προωθείται μέχρι την Τούζλα, εξαπολύοντας στη συνέχεια τον Ιούνιο επίθεση στο Σεράγεβο. Η υποστήριξη των μουσουλμάνων συγγενών τους ήταν ένας αναγκαίος και αποφασιστικός παράγοντας, που καθιστούσε ικανή τη βοσνιακή κυβέρνηση να πραγματοποιήσει αυτές τις αλλαγές στις στρατιωτικές ισορροπίες στη Βοσνία.

Ο πόλεμος στη Βοσνία ήταν ένας πόλεμος πολιτισμών. Οι τρεις κύριοι συμμετέχοντες προέρχονταν από διαφορετικούς πολιτισμούς και ήταν προσκολλημένοι σε διαφορετικές θρησκείες. Με μια μερική εξαίρεση, η δεύτερου και τρίτου βαθμού εμπλοκή δυνάμεων ακολούθησε με ακρίβεια το πρότυπο της πολιτισμικής διαμάχης. Τα μουσουλμανικά κράτη και οργανώσεις σε όλον τον κόσμο συσπειρώθηκαν στο πλευρό των μουσουλμάνων της Βοσνίας και αντιπαρατέθηκαν στους Κροάτες και τους Σέρβους. Όλες οι ορθόδοξες χώρες και οργανώσεις στον κόσμο υποστήριξαν τους Σέρβους και αντιπαρατέθηκαν στους Κροάτες και τους μουσουλμάνους. Οι κυβερνήσεις και οι ελίτ της Δύσης υποστήριξαν τους Κροάτες, επέκριναν δριμύτατα τους Σέρβους και ήταν γενικά αδιάφορες ως προς τους μουσουλμάνους, ή φάνηκε ότι τους φοβούνται. Καθώς ο πόλεμος συνεχιζόταν, το μίσος και η διάσταση μεταξύ των εμπλεκομένων ομάδων βάθυναν και οι θρησκευτικές και πολιτισμικές τους ταυτότητες ενισχύθηκαν, κυρίως στους μουσουλμάνους. Συνολικά, τα διδάγματα από τον πόλεμο στη Βοσνία συνοψίζο-

νται ως εξής: πρώτον, οι κύριοι συμμετέχοντες σε πολέμους "νεκρών ζωνών" μπορούν να υπολογίζουν στη βοήθεια των πολιτισμικών συγγενών τους, η οποία μπορεί να είναι σημαντική. Δεύτερον, μια τέτοια βοήθεια μπορεί να επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό την εξέλιξη του πολέμου. Τρίτον, οι κυβερνήσεις και ο λαός ενός πολιτισμού δεν ξοδεύουν αίμα ή λεφτά για να βοηθήσουν το λαό ενός άλλου πολιτισμού να συμμετάσχει σε έναν πόλεμο κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων.

Μια επι μέρους εξαίρεση σε αυτό το πολιτισμικό πρότυπο είναι οι ΗΠΑ, των οποίων οι ηγέτες στα λόγια, δήλωναν φιλικά προσκείμενοι προς τους μουσουλμάνους, στην πράξη, όμως, η αμερικανική υποστήριξη ήταν περιορισμένη. Η κυβέρνηση Κλίντον ενέκρινε τη χρήση αμερικάνικης αεροπορικής δύναμης, αλλά όχι επίγειων στρατιωτικών δυνάμεων για την προστασία ασφαλών περιοχών των Ηνωμένων Εθνών και συνηγόρησε υπέρ της άρσης του εμπάργκο όπλων. Δεν άσκησε σοβαρή πίεση στους συμμάχους της ώστε να υποστηρίξουν τους μουσουλμάνους, αλλά έκλεισε τα μάτια στην αποστολή όπλων από το Ιράν στη Βοσνία και στη χρηματοδότηση της αγοράς όπλων για τους Βόσνιους από τη Σαουδική Αραβία· τέλος το 1994 σταμάτησε να υποστηρίζει το εμπάργκο. Ενεργώντας με αυτό τον τρόπο, οι Ηνωμένες Πολιτείες ανταγωνίστηκαν τους συμμάχους τους και προκάλεσαν αυτό που θεωρήθηκε ευρέως μείζων κρίση στο ΝΑΤΟ. Μετά την υπογραφή των συμφωνιών Ντέητον, οι ΗΠΑ συμφώνησαν να συνεργαστούν με τη Σαουδική Αραβία και άλλες μουσουλμανικές χώρες για την εκπαίδευση και τον εξοπλισμό των στρατιωτικών δυνάμεων της Βοσνίας. Το ερώτημα, επομένως, είναι: Γιατί κατά τη διάρκεια του πόλεμου και μετά από αυτόν οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν η μόνη χώρα που παραβίασε τα πολιτισμικά πρότυπα και έγινε η μοναδική μη μουσουλμανική χώρα που υποστήριξε τα συμφέροντα των μουσουλμάνων της Βοσνίας και συνεργάστηκε με μουσουλμανικές χώρες για χάρη τους; Ποια είναι η εξήγηση για αυτήν την αμερικάνικη ανωμαλία;

Η μια εξήγηση είναι ότι, στην πραγματικότητα, δεν ήταν κάποια ανωμαλία, αλλά μάλλον μια προσεκτικά μελετημένη πολιτισμική πολιτική συμφερόντων. Με το να υποστηρίζουν τους Βόσνιους και να προτείνουν, ανεπιτυχώς, την άρση του εμπάργκο, οι Ηνωμένες Πολιτείες επιχειρούσαν να μειώσουν την επιρροή των φονταμενταλιστικών ισλαμικών χωρών, όπως το Ιράν και η Σαουδική Αραβία, στο προσανατολισμένο προς την Ευρώπη και παλαιότερα αδιάφορο προς τις θρησκευτικές πεποιθήσεις κράτος της Βοσνίας. Εάν αυτό ήταν το κίνητρο, όμως, γιατί οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν συναίνεσαν στη βοήθεια από το Ιράν και τη Σαουδική Αραβία και γιατί δεν πίεσαν πιο έντονα για την άρση του εμπάργκο, κάτι το οποίο θα νομιμοποιούσε τη βοήθεια από τη Δύση;Γιατί δεν προειδοποίησαν δημόσια οι Αμερικανοί αξιωματούχοι για τους κινδύνους του ισλαμικού φονταμενταλισμού στα Βαλκάνια; Μια εναλλακτική εξήγηση της συμπεριφοράς των Αμερικανών είναι ότι η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών βρισκόταν υπό πίεση από τους φίλους της στο μουσουλμανικό κόσμο, πιο συγκεκριμένα από την Τουρκία και τη Σαουδική Αραβία, και συμφώνησε γιατί επιθυμούσε να διατηρή-

σει καλές σχέσεις μαζί τους. Αυτές οι σχέσεις, όμως, έχουν τη ρίζα τους στη σύγκλιση συμφερόντων που δεν έχουν σχέση με τη Βοσνία και δεν ήταν πιθανό να τις βλάψει η αποτυχία των Αμερικανών να βοηθήσουν τη Βοσνία. Αυτή η εκδοχή θα εξηγούσε και γιατί οι Ηνωμένες Πολιτείες ενέκριναν τη μεταφορά τεράστιων ποσοτήτων ιρανικών όπλων στη Βοσνία, σε μια περίοδο που βρίσκονταν σε διαμάχη με το Ιράν, και η Σαουδική Αραβία ανταγωνιζόταν το Ιράν για το ποιος θα ασκεί μεγαλύτερη επιρροή στη Βοσνία.

Ενώ οι απόψεις της πολιτισμικής πολιτικής συμφερόντων ίσως έχουν διαδραματίσει κάποιον ρόλο στη διαμόρφωση της αμερικανικής στάσης, άλλοι παράγοντες εμφανίζονται να έχουν ασκήσει μεγαλύτερη επίδραση. Οι Αμερικανοί επιθυμούν να εντοπίζουν τις δυνάμεις του καλού και τις δυνάμεις του κακού σε κάθε διεθνή αντιπαράθεση και θέλουν να συμπαρατάσσονται με τις πρώτες. Η ωμή βία των Σέρβων στις αρχές του πολέμου τους εμφάνισε ως "κακούς" που σκοτώνουν αθώους και προβαίνουν σε πράξεις γενοκτονίας, ενώ οι Βόσνιοι μπόρεσαν να προβάλουν μια εικόνα που τους παρουσίαζε ως αβοήθητα θύματα. Σε όλη τη διάρκεια του πολέμου, ο αμερικανικός τύπος έδωσε λίγη προσοχή στις εθνικές εκκαθαρίσεις και τα εγκλήματα πολέμου που έκαναν οι μουσουλμάνοι και οι Κροάτες, ή στην παραβίαση των ασφαλών περιοχών των Ηνωμένων Εθνών και της εκεχειρίας από τις δυνάμεις της Βοσνίας. Για τους Αμερικανούς, οι Βόσνιοι έγιναν, σύμφωνα με τη διατύπωση της Ρεμπέκας Ουέστ, "ο αγαπημένος βαλκανικός λαός, ο οποίος εγκαταστάθηκε στην καρδιά τους ως αθώος και πάσχων, πάντα σφαγιαζόμενος και ποτέ σφαγέας".

Οι ελίτ των Αμερικανών, επίσης, ήταν ευνοϊκά διατεθειμένες προς τους Βόσνιους, γιατί τους άρεσε η ιδέα μιας πολυπολιτισμικής χώρας, και στα πρώτα στάδια του πολέμου η βοσνιακή κυβέρνηση πρόβαλε επιτυχώς αυτήν την εικόνα. Κατά τη διάρκεια του πόλεμου, η αμερικανική πολιτική παρέμεινε πεισματικά δεσμευμένη σε μια πολυεθνική Βοσνία, παρά το γεγονός ότι οι Σέρβοι και οι Κροάτες της Βοσνίας απέρριψαν στη συντριπτική τους πλειοψηφία αυτήν την ιδέα. Παρόλο που η δημιουργία ενός πολυεθνικού κράτους ήταν προφανώς αδύνατη, εφόσον η μια εθνική ομάδα προέβαινε σε πράξεις γενοκτονίας εναντίον άλλης, οι αμερικανικές ελίτ συνδύασαν αυτές τις αντιφατικές εικόνες στη σκέψη τους για να προκαλέσουν μια ευρύτατη συμπάθεια προς όφελος των Βόσνιων. Ο αμερικανικός ιδεαλισμός, η ηθικολογία, τα ανθρωπιστικά ένστικτα, η απλοϊκότητα, και η άγνοια σχετικά με τα δεδομένα της Βαλκανικής οδήγησαν τις ΗΠΑ να βρεθούν φιλικά προσκείμενες προς τους Βόσνιους και αντίθετες προς τους Σέρβους. Την ίδια περίοδο, η απουσία σημαντικών αμερικανικών συμφερόντων στη Βοσνία και οποιουδήποτε άλλου πολιτισμικού δεσμού με τη χώρα αυτή, αφαιρούσε κάθε δικαιολογία από την κυβέρνηση των ΗΠΑ για τη στάση της υπέρ των Βοσνίων, και για την αδράνεια της όταν οι Ιρανοί και οι Σαουδάραβες τους εξοπλίζουν. Με το να αρνείται να αναγνωρίσει τις πραγματικές αιτίες του πολέμου, η αμερικανική κυβέρνηση αποξενώθηκε από τους συμμάχους της, παρέτεινε τις

μάχες και βοήθησε στη δημιουργία ενός μουσουλμανικού κράτους στα Βαλκάνια που επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από το Ιράν. Στο τέλος, οι Βόσνιοι ένιωσαν μεγάλη πικρία από τη στάση των Ηνωμένων Πολιτειών, οι οποίες είπαν πολλά αλλά έπραξαν λίγα, και πολύ μεγάλη ευγνωμοσύνη για τους μουσουλμάνους συγγενείς τους, οι οποίοι τους πρόσφεραν τα αναγκαία χρήματα και όπλα για να επιβιώσουν και να επιτύχουν σημαντικές στρατιωτικές νίκες.

"Η Βοσνία είναι η Ισπανία μας", παρατήρησε ο Μπερνάρ Ανρί Λεβί, και ένας Σαουδάραβας δημοσιογράφος συμφώνησε ότι: "Ο πόλεμος στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη έχει γίνει το συναισθηματικό ανάλογο της μάχης εναντίον του φασισμού στη διάρκεια του ισπανικού εμφύλιου πόλεμου. Εκείνοι που πέθαναν, θεωρούνται μάρτυρες που προσπάθησαν να σώσουν τους ομόθρησκους μουσουλμάνους". Η σύγκριση είναι πρόσφορη. Σε μια εποχή κυριαρχίας των πολιτισμών, η Βοσνία είναι η Ισπανία όλων. Ο ισπανικός εμφύλιος πόλεμος ήταν ένας πόλεμος μεταξύ πολιτικών συστημάτων και ιδεολογιών, ο βοσνιακός πόλεμος ήταν ένας πόλεμος μεταξύ πολιτισμών και θρησκειών. Δημοκράτες, κομμουνιστές και φασίστες πήγαν στην Ισπανία για να πολεμήσουν στο πλευρό των ομοϊδεατών τους, και δημοκρατικές, κομμουνιστικές και, περισσότερο ενεργά, φασιστικές κυβερνήσεις παρείχαν αντίστοιχα βοήθεια. Στο γιουγκοσλαβικό πολέμο υπήρξε μία παρόμοια μαζική κινητοποίηση εξωτερικής βοήθειας από χριστιανούς της Δύσης, ορθόδοξους χριστιανούς και μουσουλμάνους προς τους πολιτισμικούς συγγενείς τους. Οι κύριες δυνάμεις της Ορθοδοξίας, του Ισλάμ και της Δύσης ενεπλάκησαν σε μεγάλο βαθμό. Μετά από τέσσερα χρόνια, ο ισπανικός εμφύλιος πόλεμος έφτασε σε ένα οριστικό τέλος με τη νίκη των δυνάμεων του Φράνκο. Οι πόλεμοι μεταξύ των πολιτισμικών κοινοτήτων στη Βαλκανική μπορεί να υποχωρούν ή ακόμα και να σταματούν προσωρινά, αλλά δεν είναι πιθανό να υπάρξει οριστικός νικητής, και η ανυπαρξία κάποιου νικητή σημαίνει ανυπαρξία ενός τέλους σε αυτές τις διαμάχες. Ο ισπανικός εμφύλιος πόλεμος ήταν ένας πρόλογος του δεύτερου παγκόσμιου πόλεμου. Ο πόλεμος της Βοσνίας είναι άλλο ένα αιματηρό επεισόδιο στη συνεχιζόμενη σύγκρουση των πολιτισμών.

Η ΑΠΟΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΟΛΕΜΩΝ ΣΤΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΣΥΝΟΡΑ

"Κάθε πόλεμος πρέπει να έχει ένα τέλος". Αυτό απαιτεί ο κοινός νους. Ισχύει αυτή η απαίτηση για τους πολέμους κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων; Και ναι και όχι. Οι βιαιότητες σε τέτοιου είδους πολέμους μπορεί να σταματήσουν εντελώς για μια χρονική περίοδο, αλλά σπάνια σταματούν για πάντα. Αυτοί οι πόλεμοι χαρακτηρίζονται από συχνές εκεχειρίες αλλά όχι από ουσιαστικές συνθήκες ειρήνης που επιλύουν σημαντικά πολιτικά ζητήματα. Έχουν αυτό το χαρακτηριστικό: σταματούν, ξαναρχίζουν, ξανσταματούν κ.ο.κ. Κι αυτό γιατί έχουν τις ρίζες τους βαθιά σε ισχυρές πολιτισμικές αντιπαραθέσεις, οι οποίες οδηγούν σε διαρκείς ανταγωνιστικές σχέσεις μεταξύ ομάδων διαφορετικών πολιτισμών. Οι αντιπαραθέσεις αυτές, με τη σειρά τους προέρχονται από τη γεωγραφική γειτ-

νίαση, τις διαφορετικές θρησκείες και πολιτισμούς, τις διαφορετικές κοινωνικές δομές και ιστορικές μνήμες των δυο κοινωνιών. Στην πορεία των αιώνων, αυτές μπορεί να εξελιχθούν και η υφιστάμενη αντιπαράθεση μπορεί να εξασθενήσει. Ή μπορεί η διαμάχη να εξαλειφθεί γρήγορα και βίαια, αν η μια ομάδα εξολοθρεύσει την άλλη. Αν δεν συμβεί τίποτα από αυτά τα δυο, όμως, η αντιπαράθεση συνεχίζεται, το ίδιο και οι επαναλαμβανόμενες περίοδοι βίας. Οι πόλεμοι κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων είναι διακεκομμένοι. Οι συγκρούσεις κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων είναι χωρίς τέλος.

Μια προσωρινή παύση σε έναν πολιτισμικό πόλεμο συνήθως εξαρτάται από δυο παράγοντες. Ο πρώτος είναι η εξάντληση των κυρίως συμμετεχόντων. Κάποια στιγμή, όταν οι απώλειες σε ανθρώπινες ζωές έχουν ανέλθει σε δεκάδες χιλιάδες, ο αριθμός των προσφύγων σε εκατοντάδες χιλιάδες και οι πόλεις -σαν τη Βηρυττό, το Γκρόζνι και το Βούκοβαρ- έχουν ερημωθεί, οι άνθρωποι βλέπουν ότι αυτή η τρέλα κράτησε αρκετά και οι ριζοσπαστικοί και των δυο πλευρών δεν είναι ικανοί πλέον να κινητοποιήσουν το λαϊκό ενθουσιασμό· τότε οι διαπραγματεύσεις που είχαν κολλήσει για χρόνια, ξαναρχίζουν και οι μετριοπαθείς ξαναεμφανίζονται και φτάνουν σε μια συμφωνία για να δοθεί ένα τέρμα στις σφαγές. Την άνοιξη του 1994 ο εξάχρονος πόλεμος στο Ναγκόρνο Καραμπάχ είχε "εξαντλήσει" και το λαό της Αρμενίας και το λαό του Αζερμπαϊτζάν· οι δύο αυτοί λαοί οδηγήθηκαν σε ανακωχή. Το φθινόπωρο του 1995, στη Βοσνία επίσης ακουγόταν ότι "όλες οι πλευρές έχουν εξαντληθεί" και ότι οι συμφωνίες του Ντέητον έχουν γίνει πραγματικότητα. Αυτού του είδους η κατάπαυση πυρός, όμως, είναι περιορισμένης διάρκειας. Δίνει απλώς τη δυνατότητα και στις δύο πλευρές να ξεκουραστούν και να αναπληρώσουν τις οικονομικές και στρατιωτικές δυνάμεις. Στη συνέχεια, μόλις η μια πλευρά δει ότι της δίνεται ευκαιρία να αποκτήσει και πάλι το πλεονέκτημα στη διαμάχη, ο πόλεμος ξαναρχίζει.

Η επίτευξη μιας προσωρινής συμφωνίας κατάπαυσης του πυρός απαιτεί έναν δεύτερο παράγοντα: την εμπλοκή εμμέσως συμμετεχόντων, που να έχουν το συμφέρον και τα πολιτικά μέσα να φέρουν τις αντιμαχόμενες παρατάξεις στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Οι πολιτισμικοί πόλεμοι σχεδόν ποτέ δεν σταμάτησαν απευθείας με διαπραγματεύσεις μεταξύ των άμεσα συμμετεχόντων και μόνο· Ακόμα και με τη μεσολάβηση ομάδων που δεν είχαν κανένα άμεσο συμφέρον σπάνια το καταφέρνουν. Η πολιτισμική απόσταση, τα έντονα μίση και οι εκατέρωθεν βιαιοπραγίες καθιστούν εξαιρετικά δύσκολο για τους άμεσα συμμετέχοντες να καθίσουν σε ένα τραπέζι και να δεσμευτούν σε μια παραγωγική συζήτηση, που θα έχει ως στόχο της την ανακωχή. Τα υφιστάμενα πολιτικά ζητήματα, ποιος ελέγχει ποια περιοχή και ποιους ανθρώπους, υπό ποιους όρους, εξακολουθούν να βρίσκονται στην επιφάνεια και εμποδίζουν την επίτευξη συμφωνίας σε επιμέρους ζητήματα.

Οι αντιπαραθέσεις μεταξύ χωρών ή ομάδων με κοινό πολιτισμό μπορεί κατά καιρούς να σταματήσουν με τη μεσολάβηση κάποιου τρίτου που να μην έχει ίδιο

συμφέρον αλλά να έχει την ίδια πολιτισμική ταυτότητα, να νομιμοποιείται ως μέλος αυτού του πολιτισμού και, επομένως, να μπορούν να τον εμπιστευτούν και οι δύο αντιτιθέμενες πλευρές στην αναζήτηση μίας λύσης που να έχει τις ρίζες της στις αξίες αυτού του πολιτισμού. Ο Πάπας μπορούσε να μεσολαβήσει επιτυχώς στην αντιπαράθεση της Αργεντινής και της Χιλής για τα σύνορα. Σε διαμάχες μεταξύ ομάδων από διαφορετικούς πολιτισμούς, όμως, δεν υπάρχουν ομάδες που να είναι αμερόληπτες. Το να βρεθεί ένα πρόσωπο, ένας οργανισμός ή ένα κράτος το οποίο και οι δυο πλευρές πιστεύουν ότι είναι αξιόπιστο, είναι εξαιρετικά δύσκολο. Οποιοσδήποτε πιθανός μεσολαβητής ανήκει σε έναν από τους δυο αντιπαρατιθέμενους πολιτισμούς ή σε έναν τρίτο πολιτισμό με άλλη κουλτούρα και άλλα ενδιαφέροντα, δεν εμπνέει εμπιστοσύνη σε καμιά από τις εμπλεκόμενες στη διαμάχη πλευρές. Ο Πάπας δεν θα κληθεί από τους Τσετσένους και τους Ρώσους ή από τους Ταμίλ και τους Σιναλέζους ως μεσολαβητής. Οι διεθνείς οργανισμοί, επίσης, αποτυγχάνουν συνήθως, διότι τους λείπει η ικανότητα να επιβάλλουν σημαντικές κυρώσεις ή να προσφέρουν σημαντικά οφέλη στις αντιμαχόμενες πλευρές.

Οι πολιτισμικοί πόλεμοι τελειώνουν όχι με την παρέμβαση αμερόληπτων ατόμων, ομάδων ή οργανισμών, αλλά με τη δραστηριοποίηση δεύτερου και τρίτου βαθμού εμπλεκόμενων στη διαμάχη ομάδων, οι οποίες μεροληπτούν υπέρ της υποστήριξης του πολιτισμικού συγγενή τους και έχουν τη δυνατότητα να διαπραγματεύονται συμφωνίες με τους αντιπάλους τους, από τη μια, και να πείθουν το "συγγενή" τους να δέχεται αυτές τις συμφωνίες, από την άλλη. Ενώ η συγκέντρωση δυνάμεων για την υποστήριξη των αντιμαχόμενων πλευρών εντείνει και παρατείνει τον πόλεμο, είναι επίσης γενικά ένας αναγκαίος, αν και όχι επαρκής, όρος για τον περιορισμό και τον τελικό τερματισμό του πολέμου. Οι συνασπιζόμενες δυνάμεις που εμπλέκονται σε δεύτερο και τρίτο βαθμό, συνήθως δεν θέλουν να συμμετάσχουν άμεσα στις συγκρούσεις και επομένως προσπαθούν να διατηρήσουν τον πόλεμο υπό έλεγχο. Τα συμφέροντά τους, επίσης, διαφέρουν από τα συμφέροντα των άμεσα συμμετεχόντων, -οι οποίοι έχουν αποκλειστικά στραμμένη την προσοχή τους στον πόλεμο- και μπορούν να ασχολούνται με άλλα ζητήματα που αφορούν τις σχέσεις μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών. Επομένως, κάποια στιγμή, είναι πιθανό να δουν ότι είναι προς το συμφέρον τους να σταματήσουν τον πόλεμο. Επειδή έχουν συνασπιστεί για να βοηθήσουν τον πολιτισμικό συγγενή, έχουν πλεονέκτημα σε σχέση με αυτόν. Οι συνασπιζόμενες ομάδες, επομένως, γίνονται οι ανασταλτικές δυνάμεις που θα θέσουν τέρμα στον πόλεμο.

Οι πόλεμοι στους οποίους δεν εμπλέκονται ομάδες σε δεύτερο ή τρίτο βαθμό, είναι λιγότερο πιθανό να επεκταθούν απ' ό,τι άλλοι, αλλά είναι περισσότερο δύσκολο να σταματήσουν, όπως συμβαίνει και με πολέμους μεταξύ πολιτισμών που δεν έχουν κράτη πυρήνες. Οι πολιτισμικοί πόλεμοι που έχουν τη μορφή εξέγερσης στο εσωτερικό ενός συντεταγμένου κράτους και στους οποίους δεν υπάρχουν συνασπισμοί ομάδων, επίσης δημιουργούν ειδικά προβλήματα. Αν ο πόλε-

μος συνεχιστεί για οποιοδήποτε χρονικό διάστημα, οι απαιτήσεις των εξεγερμένων μεγαλώνουν, και από μια κάποια μορφή αυτονομίας που διεκδικούσαν, ζητούν πλήρη ανεξαρτησία, την οποία η κυβέρνηση αρνείται. Η κυβέρνηση συνήθως απαιτεί από τους στασιαστές να εγκαταλείψουν τα όπλα τους σαν πρώτο βήμα προς τη λήξη του πολέμου, κάτι το οποίο οι στασιαστές αρνούνται. Η κυβέρνηση, επίσης αρκετά φυσικά, αντιδρά στην εμπλοκή άλλων, εξωγενών παραγόντων σε αυτό που θεωρεί καθαρά εσωτερικό της πρόβλημα που αφορά "εγκληματικά στοιχεία". Με το να το προσδιορίζει ως εσωτερικό πρόβλημα, επίσης, δίνει σε άλλα κράτη μια δικαιολογία ώστε να μην εμπλακούν, όπως έγινε με τους δυτικούς και τη Τσετσενία.

Αυτά τα προβλήματα προκύπτουν όταν οι πολιτισμοί που εμπλέκονται δεν διαθέτουν κράτη πυρήνες. Ο πόλεμος στο Σουδάν, για παράδειγμα, ο οποίος άρχισε το 1956, τερματίστηκε το 1972, όταν οι αντιμαχόμενες πλευρές "εξαντλήθηκαν" και το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών και το Συμβούλιο Εκκλησιών Πάσης Αφρικής διαπραγματεύτηκαν τη συμφωνία της Αντίς Αμπέμπα που έδινε αυτονομία στο Νότιο Σουδάν, κάτι το οποίο αποτελεί ουσιαστικά μοναδικό επίτευγμα για μη κυβερνητικούς διεθνείς οργανισμούς. Μια δεκαετία αργότερα, όμως, η κυβέρνηση κατήγγειλε τη συμφωνία, ο πόλεμος άρχισε πάλι, οι επιδιώξεις των στασιαστών έγιναν μεγαλύτερες, η στάση της κυβέρνησης έγινε πιο σκληρή και οι προσπάθειες για νέα διαπραγμάτευση με στόχο τον τερματισμό του πόλεμου απέτυχαν. Ούτε ο Αραβικός κόσμος, ούτε η Αφρική είχαν κράτη πυρήνες με συμφέρον και πολιτικά μέσα ώστε να ασκήσουν πιέσεις στους άμεσα συμμετέχοντες στη διαμάχη. Οι προσπάθειες μεσολάβησης από τον Τζίμυ Κάρτερ και διάφορους Αφρικανούς ηγέτες δεν είχαν επιτυχία, όπως επίσης δεν είχε καλύτερη τύχη και μια επιτροπή κρατών της Ανατολικής Αφρικής η οποία αποτελούνταν από εκπροσώπους της Κένυας, της Ερυθραίας, της Ουγκάντας και της Αιθιοπίας. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες είχαν έντονα ανταγωνιστικές σχέσεις με το Σουδάν, δεν μπορούσαν να δραστηριοποιηθούν άμεσα, ούτε μπορούσαν να ζητήσουν από το Ιράν, το Ιράκ ή τη Λιβύη, που έχουν στενές σχέσεις με το Σουδάν, να αναλάβουν ένα χρήσιμο ρόλο. Αποφάσισαν, λοιπόν, να συμπεριλάβουν στις προσπάθειές τους αυτές τη Σαουδική Αραβία, αλλά η επιρροή της τελευταίας στο Σουδάν ήταν επίσης περιορισμένη.

Γενικά, διαπραγματεύσεις για κατάπαυση του πυρός αρχίζουν όταν συμμετέχουν σ' αυτές παράλληλα και ισότιμα ομάδες από τις δυο αντιμαχόμενες πλευρές που εμπλέκονται σε δεύτερο και τρίτο βαθμό. Σε μερικές περιπτώσεις, όμως, ένα κράτος πυρήνας μπορεί να είναι αρκετά ισχυρό ώστε να επιφέρει τον τερματισμό του πολέμου από μόνο του. Το 1992 η Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ) επιχείρησε να μεσολαβήσει στον πόλεμο μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν. Συγκροτήθηκε μια επιτροπή, η Ομάδα Μίνσκ, η οποία συμπεριλάμβανε τις πρώτου, δευτέρου και τρίτου βαθμού εμπλεκόμενες στην αντιπαράθεση ομάδες (τους Αρμένιους του Ναγκόρνο Καραμπάχ, την

Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν, τη Ρωσία και την Τουρκία) συν τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιταλία, τη Σουηδία, την Τσεχική Δημοκρατία, τη Λευκορωσία και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Εκτός από τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Γαλλία, στις οποίες υπάρχουν πολλοί Αρμένιοι της διασποράς, αυτές οι χώρες ενδιαφέρονταν λίγο και είχαν ελάχιστες ή και καθόλου δυνατότητες να θέσουν τέρμα σε αυτόν τον πόλεμο. Όταν οι δυο τρίτου βαθμού εμπλεκόμενες ομάδες, η Ρωσία και η Τουρκία, συν τις Ηνωμένες Πολιτείες, συμφώνησαν σε ένα σχέδιο για τον τερματισμό του πόλεμου, αυτό το σχέδιο απορρίφθηκε από τους Αρμένιους του Ναγκόρνο Καραμπάχ. Όμως, η Ρωσία υποστήριξε αυτοτελώς μια σειρά διαπραγματεύσεων που έγιναν στη Μόσχα μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, οι οποίες "κατέληξαν σε μια εναλλακτική πρόταση έναντι της Ομάδας Μίνσκ και (...) συνεπώς διέσπασαν τις προσπάθειες της διεθνούς κοινότητας". Στο τέλος, μετά την "εξάντληση" των άμεσα αντιμαχόμενων πλευρών και την εξασφάλιση από τους Ρώσους της υποστήριξης των διαπραγματεύσεων από το Ιράν, οι προσπάθειες των Ρώσων είχαν ως αποτέλεσμα μια συμφωνία για την κατάπαυση του πυρός. Ως εμπλεκόμενες σε δεύτερο βαθμό, η Ρωσία και το Ιράν, συνεργάστηκαν επίσης, στις επιτυχείς προσπάθειες για τη διαπραγμάτευση της κατάπαυσης του πυρός στο Τατζικιστάν.

Η παρουσία της Ρωσίας στην Υπερκαυκασία θα είναι συνεχής και έτσι θα έχει τη δυνατότητα να ενισχύσει τις διαπραγματεύσεις για κατάπαυση του πυρός που επιδίωκε για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα, καθώς έχει συμφέρον να γίνει αυτή η κατάπαυση. Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τη θέση των Ηνωμένων Πολιτειών όσον αφορά τη Βοσνία. Οι συμφωνίες του Ντέητον οδήγησαν στη διατύπωση προτάσεων που έγιναν από την Ομάδα Επικοινωνίας των ενδιαφερομένων κρατών πυρήνων (Γερμανία, Μεγάλη Βρετανία, Ρωσία, Γαλλία και Ηνωμένες Πολιτείες), αλλά καμία από τις άλλες, σε τρίτο βαθμό εμπλεκόμενες χώρες δεν συμμετείχε στενά στην επίτευξη της τελικής συμφωνίας, και δυο από τις τρεις άμεσα εμπλεκόμενες στον πόλεμο πλευρές ήταν στο περιθώριο των διαπραγματεύσεων. Η ισχύς της συμφωνίας στηρίζεται στην κυριαρχούμενη από τις ΗΠΑ δύναμη του ΝΑΤΟ. Αν οι Ηνωμένες Πολιτείες αποσύρουν τα στρατεύματά τους από τη Βοσνία, ούτε οι ευρωπαϊκές δυνάμεις, ούτε η Ρωσία θα έχουν τα κίνητρα για να συνεχίσουν να υποστηρίζουν τη συμφωνία. Η βοσνιακή κυβέρνηση, οι Σέρβοι και οι Κροάτες θα έχουν κάθε κίνητρο για να αρχίσουν και πάλι τις μάχες μόλις ανανεωθούν οικονομικά και στρατιωτικά, και οι κυβερνήσεις της Σερβίας και της Κροατίας θα βρεθούν στον πειρασμό να αρπάξουν την ευκαιρία και να πραγματοποιήσουν τα όνειρά τους για μια μεγαλύτερη Σερβία και μια μεγαλύτερη Κροατία, αντίστοιχα.

Ο Ρόμπερτ Πούτναμ εξήγησε με ποιο τρόπο οι διαπραγματεύσεις μεταξύ κρατών είναι "παίγνια δυο επιπέδων", στα οποία οι διπλωμάτες διαπραγματεύονται ταυτόχρονα και με την εκλογική πελατεία της χώρας τους, και με τους αντιπάλους τους από την άλλη χώρα. Σε μια παράλληλη ανάλυση, ο Χάντιγκτον έδειξε

πώς οι μεταρρυθμιστές σε μία απολυταρχική κυβέρνηση που διαπραγματεύονται τη μετάβαση προς τη δημοκρατία με μετριοπαθείς της αντίθετης πλευράς, πρέπει επίσης να διαπραγματευτούν ή να αντιμετωπίσουν τους σκληροπυρηνικούς μέσα στην ίδια την κυβέρνηση, ενώ οι μετριοπαθείς πρέπει να κάνουν το ίδιο με τους ριζοσπαστικούς μέσα στην ίδια την παράταξή τους. Αυτά τα παίγνια δύο επιπέδων εμπλέκουν τουλάχιστον τέσσερις ομάδες και συνεπάγονται τουλάχιστον τρεις και συχνά τέσσερις μορφές σχέσεων μεταξύ τους. Ένας πολύπλοκος πολιτισμικός πόλεμος, όμως, είναι ένα παίγνιο τριών επιπέδων με έξι τουλάχιστον ομάδες και επτά μορφές σχέσεων μεταξύ τους (βλέπε Σχήμα 11.1). Οι οριζόντιες σχέσεις που διασχίζουν πολιτισμικά σύνορα υπάρχουν μεταξύ ζευγών ομάδων πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εμπλοκής στην αντιπαράθεση. Οι κάθετες σχέσεις υπάρχουν μεταξύ των ομάδων σε διαφορετικά επίπεδα στο εσωτερικό κάθε πολιτισμού. Η επίτευξη του τερματισμού του πολέμου σε έναν πόλεμο που αντιστοιχεί πλήρως στο πρότυπο αυτό, θα απαιτούσε πιθανώς:

- Ενεργό ανάμειξη ομάδων δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εμπλοκής.
- Διαπραγματεύσεις από τις τρίτου βαθμού εμπλεκόμενες ομάδες για τους γενικούς όρους της συμφωνίας τερματισμού του πολέμου.
- Χρησιμοποίηση από αυτές τις ομάδες "καρότου και μαστίγιου", ώστε να πειστούν οι δεύτερου βαθμού εμπλεκόμενες ομάδες να αποδεχτούν αυτούς τους όρους και να πιέσουν τις άμεσα αντιπαρατιθέμενες ομάδες να τους αποδεχθούν και αυτές.
- Απόσυρση της υποστήριξης και, στην πράξη, προδοσία των άμεσα συμμετεχόντων στη σύγκρουση κρατών από τα εμπλεκόμενα σε δεύτερο βαθμό κράτη.
- Αποδοχή των όρων από τα άμεσα εμπλεκόμενα κράτη, τα οποία, φυσικά, υποχωρούν όταν βλέπουν ότι είναι προς το συμφέρον τους να το κάνουν.

Οι διαδικασίες για την ειρήνη στη Βοσνία περιείχαν όλα αυτά τα στοιχεία. Οι προσπάθειες από επιμέρους διαπραγματευτές, δηλαδή τις Ηνωμένες Πολιτείες, τη Ρωσία, την Ευρωπαϊκή Ένωση, για τη δημιουργία μιας συμφωνίας δεν ήταν επιτυχείς. Οι δυτικές δυνάμεις ήταν απρόθυμες να συμπεριλάβουν τη Ρωσία ως κανονικό συνεργάτη τους για τη διεκπεραίωση των ειρηνευτικών διαδικασιών. Οι Ρώσοι διαμαρτυρήθηκαν έντονα για την εξαίρεσή τους, με το επιχείρημα ότι είχαν ιστορικούς δεσμούς με τους Σέρβους και, επίσης, περισσότερα άμεσα συμφέροντα στη Βαλκανική απ' ό,τι οποιαδήποτε άλλη μεγάλη δύναμη. Η Ρωσία επέμεινε ότι θα πρέπει να συμμετάσχει πλήρως στις προσπάθειες για την εξεύρεση λύσης και κατηγόρησε "την τάση των Ηνωμένων Πολιτειών να επιβάλλουν τους δικούς τους όρους". Η ανάγκη να συμπεριληφθούν οι Ρώσοι στις διαπραγματεύσεις έγινε σαφέστατη το Φεβρουάριο του 1994. Χωρίς να συμβουλευτεί τη Ρωσία, το ΝΑΤΟ εξέδωσε ένα τελεσίγραφο στους Σέρβους της Βοσνίας απαιτώντας να απομακρύνουν το βαρύ οπλισμό τους από τις περιοχές γύρω από το

Σαράγεβο, διαφορετικά θα αντιμετώπιζαν τις αεροπορικές τους επιθέσεις. Οι Σέρβοι αντέδρασαν σε αυτήν την απαίτηση και μία βίαιη αντιπαράθεση με το ΝΑΤΟ φάνταζε πλέον πιθανή. Ο Γέλτσιν προειδοποίησε ότι "μερικοί προσπαθούν να επιλύσουν το ζήτημα της Βοσνίας χωρίς τη συμμετοχή της Ρωσίας" και "αυτό δεν είμαστε διατεθειμένοι να το επιτρέψουμε". Η ρωσική κυβέρνηση στη συνέχεια ανέλαβε την πρωτοβουλία και έπεισε τους Σέρβους να αποσύρουν τα όπλα τους, αν η Ρωσία αναπτύξει ειρηνευτικές στρατιωτικές δυνάμεις στην περιοχή του Σαράγεβο. Αυτό το διπλωματικό πραξικόπημα εμπόδισε την κλιμάκωση της βίας, απέδειξε στη Δύση την πολιτική επιρροή της Ρωσίας στους Σέρβους και έφερε τα ρωσικά στρατεύματα στην καρδιά τής αμφισβητούμενης περιοχής μεταξύ των μουσουλμάνων και των Σέρβων της Βοσνίας. Μέσω αυτού του ελιγμού η Ρωσία παγίωσε αποτελεσματικά την αξίωσή της για "ισότιμη συνεργασία" με τη Δύση όσον αφορά την αντιμετώπιση του ζητήματος της Βοσνίας.

Τον Απρίλιο, όμως, το ΝΑΤΟ ενέκρινε ξανά το βομβαρδισμό των σερβικών θέσεων, χωρίς να συμβουλευτεί τη Ρωσία. Αυτό προκάλεσε τεράστια αντίδραση σε όλο το ρωσικό πολιτικό φάσμα και ενίσχυσε την αντιπολίτευση των εθνικιστών απέναντι στον Γέλτσιν και τον Κόζιρεφ. Αμέσως μετά, οι δυνάμεις που εμπλέκονταν σε τρίτο βαθμό –η Βρετανία, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ρωσία και οι Ηνωμένες Πολιτείες– δημιούργησαν την Ομάδα Επικοινωνίας για να εργαστούν για τη διευθέτηση του ζητήματος. Τον Ιούνιο του 1994 η ομάδα πρότεινε ένα σχέδιο το οποίο εκχωρούσε το 51% της Βοσνίας σε μια ομοσπονδία μουσουλμάνων και Κροατών και το 49% στους Σέρβους της Βοσνίας, το οποίο αποτέλεσε, και τη βάση για τη συμφωνία του Ντέητον. Τον επόμενο χρόνο ήταν απαραίτητο να γίνουν οι ετοιμασίες για τη συμμετοχή των ρωσικών στρατευμάτων στην υποστήριξη της εφαρμογής των συμφωνιών του Ντέητον.

Οι συμφωνίες μεταξύ των εμπλεκομένων σε τρίτο βαθμό ομάδων πρέπει να περάσουν στους δευτέρου βαθμού και τους άμεσα εμπλεκόμενους. Οι Αμερικάνοι, όπως είπε ο Ρώσος διπλωμάτης Βιτάλι Τσούρκιν, πρέπει να κλίνουν προς τους Βόσνιους, οι Γερμανοί προς τους Κροάτες και οι Ρώσοι προς τους Σέρβους. Στα πρώτα στάδια του γιουγκοσλαβικού πολέμου, η Ρωσία είχε κάνει μια σημαντική υποχώρηση με το να συμφωνήσει με τις οικονομικές κυρώσεις εναντίον της Σερβίας. Καθώς είναι μια συγγενική χώρα την οποία μπορούν να εμπιστευτούν οι Σέρβοι, η Ρωσία είναι επίσης σε θέση να επιβάλλει και περιορισμούς στους Σέρβους και να τους πιέσει να αποδεχτούν περιορισμούς που διαφορετικά θα αρνούνταν. Το 1995, για παράδειγμα, η Ρωσία μαζί με την Ελλάδα μεσολάβησαν για την απελευθέρωση από τους Σέρβους της Βοσνίας μελών της ειρηνευτικής δύναμης που κρατούνταν όμηροι. Με την πρώτη ευκαιρία, όμως, οι Σέρβοι παραβίασαν τις συμφωνίες που είχαν κάνει υπό την πίεση των Ρώσων και έφεραν σε δύσκολη θέση τη Ρωσία, επειδή η τελευταία δεν μπόρεσε να διαπραγματευτεί επιτυχώς με το "συγγενή" της. Τον Απρίλιο του 1994, για παράδειγμα, η Ρωσία εξασφάλισε τη συμφωνία των Σέρβων της Βοσνίας να σταματήσουν τις επιθέσεις

τους στο Γκόραζντε, αλλά οι Σέρβοι στη συνέχεια παραβίασαν τη συμφωνία. Οι Ρώσοι θύμωσαν: οι Σέρβοι της Βοσνίας "έγιναν τρελοί για πόλεμο", είπε ένας Ρώσος διπλωμάτης, ο Γέλτσιν επέμεινε ότι "η ηγεσία των Σέρβων πρέπει να εκπληρώσει την υπόσχεσή της απέναντι στη Ρωσία" και η Ρωσία απέσυρε τις αντιρρήσεις της για τις αεροπορικές επιδρομές του ΝΑΤΟ.

Ενώ υποστήριζαν και ενίσχυαν την Κροατία, η Γερμανία και άλλα δυτικά κράτη μπόρεσαν, επίσης, να ελέγξουν τη συμπεριφορά των Κροατών. Ο πρόεδρος Τούτζμαν ανησυχούσε σοβαρά αν η ρωμαιοκαθολική του χώρα θα γινόταν αποδεκτή ως ευρωπαϊκή χώρα και θα της επιτρεπόταν η είσοδος στους ευρωπαϊκούς οργανισμούς. Οι δυνάμεις της Δύσης εκμεταλλεύτηκαν τη διπλωματική, οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη που παρείχαν στην Κροατία, και την επιθυμία των Κροατών να μπουν στη "λέσχη" της Ευρώπης, για να κάνουν τον Τούτζμαν να συμβιβαστεί σε πολλά θέματα. Το Μάρτιο του 1995 έγινε ξεκάθαρο στον Τούτζμαν ότι, αν ήθελε να γίνει η χώρα του μέλος της Δύσης, θα έπρεπε να επιτρέψει στις Δυνάμεις Προστασίας των Ηνωμένων Εθνών να μείνουν στην Κράινα. "Το να γίνει η Κροατία μέλος της Δύσης", είπε ένας Ευρωπαίος διπλωμάτης, "είναι κάτι πολύ σημαντικό για τον Τούτζμαν. Δεν θέλει να μείνει μόνος με τους Σέρβους και τους Ρώσους". Επίσης οι δυτικές δυνάμεις τον προειδοποίησαν ότι πρέπει να περιορίσει τις επιχειρήσεις εθνικής κάθαρσης, καθώς τα στρατεύματά του κατακτούσαν περιοχές της Κράινας και άλλες περιοχές που κατοικούνταν από Σέρβους, και να συγκρατηθεί όσον αφορά την επέκταση των επιθετικών του διαθέσεων στην ανατολική Σλαβονία. Σχετικά με ένα άλλο ζήτημα, ειπώθηκε στους Κροάτες ότι αν δεν γίνονταν μέλη της ομοσπονδίας με τους μουσουλμάνους, "η πόρτα που οδηγεί στη Δύση θα κλείσει γι' αυτούς για πάντα", όπως αποκάλυψε ένας Αμερικανός αξιωματούχος. Ως κύρια πηγή οικονομικής βοήθειας για την Κροατία, η Γερμανία βρισκόταν σε ιδιαίτερα ισχυρή θέση για να επηρεάσει τη συμπεριφορά της Κροατίας. Η στενή σχέση που ανέπτυξαν οι Ηνωμένες Πολιτείες με την Κροατία, επίσης, βοήθησε ώστε να εμποδιστεί, τουλάχιστον για το 1995, η επιδίωξη του Τούτζμαν να χωριστεί και να μοιραστεί η Βοσνία-Ερζεγοβίνη μεταξύ της Κροατίας και της Σερβίας.

Σε αντίθεση με τη Ρωσία και τη Γερμανία, οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν είχαν πολιτισμικά κοινά στοιχεία με τον "πελάτη" τους, τη Βοσνία, και επομένως ήταν σε ασθενή θέση και δεν μπορούσαν να πιέσουν τους μουσουλμάνους να συμβιβαστούν. Επιπλέον, εκτός από τη ρητορική τους υποστήριξη, οι Ηνωμένες Πολιτείες βοήθησαν τους Βόσνιους μόνο με το να κάνουν τα "στραβά μάτια" στις παραβιάσεις του εμπάργκο όπλων από το Ιράν και άλλα μουσουλμανικά κράτη. Οι μουσουλμάνοι της Βοσνίας, συνεπώς, ένιωσαν ευγνώμονες προς την ευρύτερη ισλαμική κοινότητα και ταυτίστηκαν με αυτήν. Ταυτόχρονα, σκλήρυναν τις σχέσεις τους με τις Ηνωμένες Πολιτείες, καταγγέλοντας ότι οι τελευταίες επιζητούσαν την υλοποίηση των διπρόσωπων στερεοτύπων τους και όχι την απώθηση των επιθέσεων εναντίον των Βόσνιων, σε αντίθεση με αυτό που έκαναν στο Κουβέιτ. Η

εικόνα του αθώου θύματος που πρόβαλαν στον κόσμο, δυσκόλεψε ακόμη περισσότερο τις Ηνωμένες Πολιτείες να πιέσουν τη Βοσνία να κάνει περισσότερες υποχωρήσεις. Έτσι, η τελευταία απέρριψε τις προτάσεις για ειρήνη, ανέπτυξε τις στρατιωτικές της δυνάμεις με τη βοήθεια των μουσουλμάνων φίλων της και, τελικά, ανέλαβε την πρωτοβουλία να ανακτήσει σημαντικό τμήμα των περιοχών που είχε χάσει.

Η αντίδραση στους συμβιβασμούς είναι έντονη στις ομάδες που εμπλέκονται άμεσα στις διαμάχες. Στον πόλεμο της Υπερκαυκασίας, η υπερεθνικιστική Αρμενική Επαναστατική Ομοσπονδία (Ντασνάκ), η οποία ήταν πολύ ισχυρή στους ανθρώπους της διασποράς, κυριάρχησε στο Ναγκόρνο Καραμπάχ, απέρριψε την πρόταση των Αμερικανών, Ρώσων και Τούρκων για ειρήνη που έγινε το Μάιο του 1993, την οποία, ωστόσο, αποδέχτηκαν οι κυβερνήσεις της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, εξαπέλυσε στρατιωτικές επιθέσεις οι οποίες προκάλεσαν κατηγορίες εναντίον της ότι διεξάγει επιχειρήσεις εθνικής κάθαρσης, αύξησε τις προοπτικές για έναν ευρύτερο πόλεμο και επιδείνωσε τις σχέσεις της με την πιο μετριοπαθή κυβέρνηση της Αρμενίας. Η επιτυχία των επιθέσεων στο Ναγκόρνο Καραμπάχ προκάλεσε προβλήματα στην Αρμενία, η οποία αναζητούσε αγωνιωδώς τη βελτίωση των σχέσεών της με την Τουρκία και το Ιράν, ώστε να αντεπεξέλθει στις ελλείψεις τροφίμων και ενεργειακών πόρων που προκάλεσε ο πόλεμος και ο αποκλεισμός των Τούρκων. "Όσο καλύτερη γίνεται η κατάσταση στο Καραμπάχ, τόσο πιο δύσκολη γίνεται για το Ερεβάν", σχολίασε ένας διπλωμάτης της Δύσης. Ο πρόεδρος της Αρμενίας Λεβόν Τερ Πετροσιάν, όπως και ο πρόεδρος Γέλτσιν, έπρεπε να σταθμίσει τις πιέσεις που ασκούσαν οι εθνικιστές, από τη μια, και τα ευρύτερα συμφέροντα της εξωτερικής πολιτικής. Έτσι, στα τέλη του 1994 η κυβέρνησή του απαγόρευσε το κόμμα Ντασνάκ στην Αρμενία.

Όπως και οι Αρμένιοι του Ναγκόρνο Καραμπάχ, οι Σέρβοι και οι Κροάτες της Βοσνίας υιοθέτησαν σκληρές απόψεις. Το αποτέλεσμα ήταν ότι, καθώς οι κυβερνήσεις της Κροατίας και της Σερβίας πιέστηκαν για να βοηθήσουν στις διαδικασίες ειρήνευσης, δημιουργήθηκαν προβλήματα στις σχέσεις των τελευταίων με τους συγγενείς τους στη Βοσνία. Όσον αφορά τους Κροάτες, τα προβλήματα αυτά ήταν λιγότερο σοβαρά, καθώς αυτοί συμφώνησαν τυπικά, όχι όμως και στην πράξη, να συμμετάσχουν στην ομοσπονδία με τους μουσουλμάνους. Παρακινούμενη από προσωπικό ανταγωνισμό, η διαμάχη μεταξύ του προέδρου Μιλόσεβιτς και του ηγέτη των Σέρβων της Βοσνίας Ράντοβαν Κάρατζιτς, έγινε περισσότερο έντονη και εμφανής. Τον Αύγουστο του 1994 ο Κάρατζιτς απέρριψε το σχέδιο ειρήνευση που είχε εγκρίνει ο Μιλόσεβιτς. Η σερβική κυβέρνηση, η οποία ήθελε αγωνιωδώς να τεθεί τέρμα στις κυρώσεις εναντίον της, ανακοίνωσε ότι σταματούσε όλες τις εμπορικές συναλλαγές με τους Σέρβους της Βοσνίας, εκτός από τις συναλλαγές που έχουν σχέση με τρόφιμα και φάρμακα. Σε αντάλλαγμα, τα Ηνωμένα Έθνη χαλάρωσαν τις κυρώσεις τους στη Σερβία. Τον επόμενο χρόνο ο Μιλόσεβιτς επέτρεψε στον κροατικό στρατό να εκδιώξει τους Σέρβους από την Κράινα και, επίσης, επέτρεψε σε κροατικές και μουσουλμανικές δυνάμεις να

τους οδηγήσουν στη βορειοδυτική Βοσνία. Επίσης συμφώνησε με τον Τούτζμαν να επιτραπεί η βαθμιαία επιστροφή της κατεχόμενης από Σέρβους ανατολικής Σλαβονίας στην Κροατία. Με την έγκριση των μεγάλων δυνάμεων, στη συνέχεια "παρέδωσε" ουσιαστικά τους Σέρβους της Βοσνίας στις διαπραγματεύσεις του Ντέητον, ενσωματώνοντάς τους στην αντιπροσωπεία του.

Οι ενέργειες του Μιλόσεβιτς έθεσαν τέρμα στις κυρώσεις των Ηνωμένων Εθνών εναντίον της Σερβίας. Επίσης, είχαν ως αποτέλεσμα να αποσπάσουν ευμενείς και συνάμα προσεκτικές κριτικές από τη διεθνή κοινότητα, η οποία είχε κατά κάποιο τρόπο εκπλαγεί. Ο εθνικιστής, επιθετικός, μεγάλος πολεμοκάπηλος Σέρβος του 1992, που προωθούσε επιχειρήσεις εθνικών εκκαθαρίσεων είχε πλέον γίνει ο ειρηνοποιός του 1995. Για πολλούς Σέρβους, όμως, είχε γίνει ένας προδότης. Αποκηρύχτηκε στο Βελιγράδι από Σέρβους εθνικιστές και τους ηγέτες της Ορθόδοξης Εκκλησίας και κατηγορήθηκε για προδοσία από τους Σέρβους της Κράινας και της Βοσνίας. Όσοι τον κατηγόρησαν, επανέλαβαν τις ίδιες κατηγορίες που εξαπέλυσαν έποικοι της Δυτικής Όχθης εναντίον της ισραηλινής κυβέρνησης για τη συμφωνία που υπέγραψε με την Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης. Η προδοσία του πολιτισμικού συγγενή είναι το τίμημα της ειρήνης σε έναν πολιτισμικό πόλεμο.

Η "εξάντληση" των εμπλεκομένων δυνάμεων κατά τη διάρκεια του πολέμου και τα κίνητρα και οι πιέσεις των εμπλεκόμενων σε τρίτο βαθμό ομάδων επιβάλλουν αλλαγές στις άμεσα συμμετέχουσες δυνάμεις και σε αυτές που εμπλέκονται σε δεύτερο βαθμό. Είτε οι μετριοπαθείς αντικαθιστούν τους ακραίους στην εξουσία, είτε οι ακραίοι, όπως ο Μιλόσεβιτς, θεωρούν ότι είναι συμφέρον τους να γίνουν μετριοπαθείς. Οι ενέργειές τους, όμως, έχουν κάποιο κόστος. Ο λαός όσους θεωρεί προδότες, τους μισεί με πολύ περισσότερο πάθος απ' ό,τι τους εξωτερικούς εχθρούς του. Οι ηγέτες των μουσουλμάνων του Κασμίρ, των Τσετσένων και των Σιναλέζων της Σρι Λάνκα είχαν την τύχη του Σαντάτ και του Ραμπίν λόγω της προδοσίας τους στην προσπάθειά τους να εργαστούν για την αναζήτηση συμβιβαστικών λύσεων με τον κύριο εχθρό της χώρας τους. Το 1914, ένας Σέρβος εθνικιστής δολοφόνησε τον αρχιδούκα της Αυστρίας. Μετά τη συμφωνία του Ντέητον πιο πιθανός στόχος του θα ήταν ο Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς.

Μια συμφωνία για τον τερματισμό ενός πολιτισμικού πολέμου θα είναι επιτυχής, ακόμα και αν αυτός είναι προσωρινός, στο βαθμό που αντικατοπτρίζει τις τοπικές ισορροπίες δύναμης μεταξύ των άμεσα συμμετεχόντων, αλλά και συμφερόντων των εμπλεκομένων σε δεύτερο και τρίτο βαθμό ομάδων. Η κατανομή 51%-49% που έγινε στη Βοσνία δεν ήταν βιώσιμη το 1994, όταν οι Σέρβοι είχαν τον έλεγχο του 70% της χώρας. Έγινε βιώσιμη όταν οι επιθέσεις των Κροατών και των μουσουλμάνων περιόρισαν τον έλεγχο των Σέρβων περίπου στο μισό. Οι διαδικασίες για την ειρήνη βοηθήθηκαν, επίσης, από τις επιχειρήσεις εθνικής κάθαρσης οι οποίες έγιναν· οι Σέρβοι μειώθηκαν κάτω του 3% στην Κροατία και οι τρεις πληθυσμιακές ομάδες διαχωρίστηκαν βίαια ή με τη θέλησή τους στη Βοσ-

νία. Εξάλλου, οι ομάδες δευτέρου και τρίτου βαθμού εμπλοκής στις αντιπαραθέσεις αυτές, (οι τελευταίες αποτελούν συχνά τα κράτη πυρήνες των πολιτισμών που αντιπροσωπεύουν) πρέπει να έχουν κοινά συμφέροντα για να προωθήσουν μία βιώσιμη λύση. Από μόνοι τους, οι άμεσα συμμετέχοντες σε έναν πολιτισμικό πόλεμο δεν μπορούν να τον οδηγήσουν σε ένα τέρμα. Ο τερματισμός αυτών των πολέμων και η αποτροπή της κλιμάκωσής τους σε παγκόσμιους πολέμους εξαρτάται, κυρίως, από τα συμφέροντα και τις ενέργειες των κρατών πυρήνων των κύριων πολιτισμών της ανθρωπότητας. Αυτοί οι πόλεμοι ξεκινούν από κάτω προς τα πάνω, ενώ οι ειρηνευτικές διαδικασίες στα πολιτσμικά σύνορα προχωρούν αργά από πάνω προς τα κάτω.

V

Το μέλλον των πολιτισμών

Κεφάλαιο Δωδέκατο

Η Δύση, οι πολιτισμοί και ο πολιτισμός

ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ;

Η ιστορία τελειώνει τουλάχιστον μια φορά, και μερικές φορές συχνότερα στην ιστορική διαδρομή κάθε πολιτισμού. Καθώς εμφανίζεται στο πλαίσιο κάθε πολιτισμού η αίσθηση της παγκοσμιοποίησης, οι άνθρωποί του τυφλώνονται από αυτό που ο Τόυνμπη αποκάλεσε "ψευδαίσθηση της αθανασίας" και πείθονται ότι ο πολιτισμός τους αποτελεί την τελική μορφή της ανθρώπινης κοινωνίας. Έτσι έγινε με τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, το Χαλιφάτο του Αμπασίντ, την Αυτοκρατορία της Μογγολίας και την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι πολίτες τέτοιων παγκόσμιων κρατών "περιφρονώντας προφανή αλλά απλά γεγονότα ... τείνουν να θεωρήσουν το κράτος τους, όχι σαν ένα νυχτερινό καταφύγιο μέσα στην αγριότητα, αλλά σαν Γη της Επαγγελίας, το σκοπό των ανθρωπίνων προσπαθειών". Το ίδιο συνέβη και στο απόγειο της Pax Britannica. Το 1897, η αγγλική μεσοαστική τάξη, "θεωρούσε ότι η ιστορία τους είχε τελειώσει (...) Και είχαν κάθε λόγο να συγχαίρουν τους εαυτούς τους για τη μόνιμη κατάσταση ευτυχίας που αυτό το τέλος της ιστορίας τους είχε επιφυλάξει". Συνήθως, όμως, οι κοινωνίες που υποθέτουν ότι η ιστορία τους έχει τελειώσει, είναι αυτές που η ιστορία τους πρόκειται να παρακμάσει.

Άραγε, η Δύση είναι εξαίρεση στον κανόνα; Τα δυο βασικά ερωτήματα τέθηκαν πολύ σωστά από το Μέλκο:

Πρώτον, είναι ο δυτικός πολιτισμός ένα καινούργιο είδος, ανήκει σε ξεχωριστή δική του κατηγορία, είναι τελείως διαφορετικός από όλους τους άλλους πολιτισμούς που έχουν υπάρξει ποτέ;
Δεύτερον, η παγκόσμια εξάπλωσή του απειλεί (ή υπόσχεται) να εξαλείψει την πιθανότητα ανάπτυξης όλων των άλλων πολιτισμών;

Η τάση των περισσότερων δυτικών είναι, φυσικά, να απαντήσουν και στις δυο ερωτήσεις καταφατικά. Και ίσως έχουν δίκιο. Όμως, στο παρελθόν, και οι λαοί άλλων πολιτισμών έτσι σκέφτονταν και έκαναν λάθος.

Προφανώς, η Δύση διαφέρει από όλους τους άλλους πολιτισμούς κατά το ότι είχε μια συναρπαστική επίδραση σε όλους τους πολιτισμούς από το 1500 μ.Χ. και μετά. Επίσης, εγκαινίασε τις διαδικασίες του εκσυγχρονισμού και της εκβιομηχάνισης που είχαν παγκόσμια απήχηση, με αποτέλεσμα οι κοινωνίες σε όλο τον κόσμο να προσπαθούν να φτάσουν τη Δύση σε πλούτο και εκσυγχρονισμό. Αυτά τα χαρακτηριστικά της εξέλιξης και της δυναμικής της Δύσης ως πολιτισμού είναι, άραγε, θεμελιωδώς διαφορετικά από τα πρότυπα που έχουν επικρατήσει σε άλλους πολιτισμούς; Τα ιστορικά στοιχεία και οι κρίσεις των μελετητών της συγκριτικής ιστορίας των πολιτισμών δεν στηρίζουν αυτή την άποψη. Έως σήμερα, η ανάπτυξη της Δύσης δεν έχει παρεκκλίνει σημαντικά από τις κοινές μορφές εξέλιξης των πολιτισμών στην πορεία της ιστορίας. Η Ισλαμική Αναβίωση και ο δυναμισμός της Ασίας δείχνουν ότι οι άλλοι πολιτισμοί είναι ζωντανοί και δυνητικά επικίνδυνοι για τη Δύση. Ένας μεγάλος πόλεμος ανάμεσα στη Δύση και στα κράτη πυρήνες άλλων πολιτισμών δεν είναι αναπόφευκτος, είναι όμως πιθανός. Βέβαια, η σταδιακή και ακανόνιστη παρακμή της Δύσης που άρχισε στις αρχές του 20ού αιώνα θα μπορούσε να συνεχιστεί για δεκαετίες και ίσως για αιώνες. Η η Δύση θα μπορούσε να περάσει μια περίοδο αναζωογόνησης, να αντιστρέψει τη πορεία φθίνουσας επιρροής στις παγκόσμιες υποθέσεις και να επιβεβαιώσει εκ νέου τη θέση της ως ηγέτη που οι άλλοι λαοί ακολουθούν και μιμούνται.

Ο Κάρολ Κουΐγκλυ, ίσως σε μια από τις χρησιμότερες κατηγοριοποιήσεις της εξέλιξης των ιστορικών πολιτισμών, περιέγραψε ένα κοινό πρότυπο εφτά φάσεων. Σύμφωνα με τον Κουΐγκλυ, ο δυτικός πολιτισμός άρχισε βαθμιαία να διαμορφώνεται ανάμεσα στο 370 μ.Χ. και στο 750 μ.Χ. κατά τη διάρκεια της ανάμειξης στοιχείων από την κλασική, τη σημιτική , τη σαρακηνή και βαρβαρική κουλτούρα. Η περίοδος της κυοφορίας του, που διήρκεσε από τα μέσα του 8ου αιώνα ως το τέλος του 10ου, ακολουθήθηκε από μια ασυνήθιστη κίνηση από τον ένα πολιτισμό στον άλλο με φάσεις εξάπλωσης και φάσεις σύγκρουσης. Σύμφωνα με τον Κουΐγκλυ και άλλους μελετητές των πολιτισμών, η Δύση τώρα φαίνεται να κατευθύνεται στην έξοδο από τη φάση της σύγκρουσης. Ο δυτικός πολιτισμός έχει γίνει μια ζώνη ασφαλείας. Οι πόλεμοι μέσα στη Δύση, εκτός από έναν περιστασιακό ψυχρό πόλεμο, είναι σχεδόν αδιανόητοι. Η Δύση εξελίσσεται, όπως αναφέραμε στο δεύτερο κεφάλαιο, σε ισοδύναμο μιας παγκόσμιας αυτοκρατορίας με τη μορφή ενός περίπλοκου συστήματος από συνομοσπονδίες, ομοσπονδίες, καθεστώτα και άλλους τύπους θεσμών συνεργασίας, οι οποίοι στο πολιτισμικό επίπεδο ενσαρκώνουν τη δέσμευσή της σε δημοκρατικές και πλουραλιστικές πολιτικές. Εν ολίγοις, η Δύση έχει γίνει μια ώριμη κοινωνία και εισέρχεται σε αυτό που οι μελλοντικές γενιές, με βάση το επαναλαμβανόμενο πρότυπο των πολιτισμών, θα ονομάσουν "χρυσό αιώνα", μια περίοδο ειρήνης που είναι αποτέλεσμα, κατά τον Κουΐγκλυ, της "απουσίας ανταγωνιστικών μονάδων μέσα στην περιοχή του ίδιου του πολιτισμού, και της απομάκρυνσης ή ακόμα και της απουσίας συγκρούσεων με άλλες εξωτερικές κοινωνίες". Είναι, επίσης, μια

περίοδος ευημερίας που προκύπτει "από τη λήξη των εσωτερικών καταστροφών που συνεπάγεται ο πόλεμος, τη μείωση των φραγμών του εσωτερικού εμπορίου, την εγκαθίδρυση ενός κοινού νομισματικού συστήματος, και ενός συστήματος μέτρων και σταθμών, καθώς και από το εκτεταμένο σύστημα κυβερνητικών δαπανών που σχετίζονται με την εγκαθίδρυση μια παγκόσμιας αυτοκρατορίας".

Σε προηγούμενους πολιτισμούς αυτή η μακάρια φάση της χρυσής εποχής με τα οράματά της περί αθανασίας έχει λήξει είτε δραματικά και γρήγορα με τη νίκη μιας εξωτερικής κοινωνίας, είτε αργά και εξίσου επίπονα λόγω εσωτερικής παρακμής. Το τι συμβαίνει μέσα σε ένα πολιτισμό είναι τόσο κρίσιμο για την ικανότητά του να αντισταθεί στη διάλυση από εξωτερικές πηγές, όσο και για την ικανότητά του να απομακρύνει την εσωτερική φθορά. Το 1961 ο Κουΐγκλυ υποστήριξε ότι οι πολιτισμοί αναπτύσσονται επειδή έχουν ένα "εργαλείο εξάπλωσης", δηλαδή ένα στρατιωτικό, θρησκευτικό, πολιτικό ή οικονομικό οργανισμό, που συγκεντρώνει πλεόνασμα και το επενδύει σε παραγωγικές καινοτομίες. Οι πολιτισμοί παρακμάζουν όταν σταματούν την "εφαρμογή του πλεονάσματος σε καινούργιους τρόπους επίτευξης στόχων. Με σύγχρονους όρους, λέμε ότι ο ρυθμός επενδύσεων μειώνεται". Αυτό συμβαίνει γιατί οι κοινωνικές ομάδες που ελέγχουν το πλεόνασμα, έχουν ίδιον συμφέρον να το χρησιμοποιούν όχι για "παραγωγικούς αλλά για σκοπούς που ικανοποιούν το εγώ τους (...) διανέμουν το πλεόνασμα στην κατανάλωση και δεν προσφέρουν αποδοτικότερες μεθόδους παραγωγής". Οι άνθρωποι ζουν από το κεφάλαιό τους και ο πολιτισμός κινείται από το στάδιο του παγκόσμιου κράτους στο στάδιο της φθοράς. Αυτή είναι μια περίοδος οξείας οικονομικής ύφεσης, χαμηλού επιπέδου ζωής, εμφυλίων πολέμων μεταξύ συμφερόντων και αυξανόμενης αμάθειας. Η κοινωνία γίνεται διαρκώς πιο αδύναμη. Μάταιες προσπάθειες καταβάλλονται να σταματήσει η φθορά με την κατάλληλη νομοθεσία. Η παρακμή συνεχίζεται. Οι θρησκευτικοί, πνευματικοί, κοινωνικοί και πολιτικοί θεσμοί της κοινωνίας αρχίζουν να χάνουν τη δυνατότητα χειραγώγησης των μαζών σε μεγάλη κλίμακα. Νέα θρησκευτικά κινήματα αρχίζουν να σαρώνουν την κοινωνία. Σημειώνεται αυξανόμενη απροθυμία στον κόσμο να παλέψει για την κοινωνία ή ακόμα και να τη στηρίξει πληρώνοντας φόρους.

Η φθορά τότε οδηγεί στο στάδιο της εισβολής "όταν ο πολιτισμός, ανήμπορος πια να υπερασπιστεί τον εαυτό του γιατί δεν θέλει να τον υπερσπιστεί, παραδίδεται στους "βάρβαρους εισβολείς", οι οποίοι συχνά έρχονται από "έναν άλλο, νεότερο και ισχυρότερο πολιτισμό".

Ωστόσο, το μεγαλύτερο δίδαγμα της ιστορίας των πολιτισμών είναι ότι πολλά πράγματα είναι πιθανά, αλλά τίποτα δεν είναι αναπόφευκτο. Οι πολιτισμοί μπορούν να ανασχηματιστούν και να ανανεωθούν,και συχνά το καταφέρνουν Το κεντρικό ζήτημα για τη Δύση είναι αν, ανεξάρτητα από τις οποιεσδήποτε εξωτερικές προκλήσεις, είναι ικανή να σταματήσει ακόμα και να αντιστρέψει την εσωτερική διεργασία της παρακμής. Μπορεί η Δύση να ανανεωθεί ή η παρατεταμένη εσωτερική σήψη απλώς θα

επιταχύνει το τέλος της και άλλοι, οικονομικά και δημογραφικά πιο δυναμικοί πολιτισμοί θα την υποτάξουν; *

Στα μέσα της δεκαετίας 1990, η Δύση είχε πολλά από τα στοιχεία που ο Κουΐγκλυ προσδιόρισε ως χαρακτηριστικά ενός ώριμου πολιτισμού στα πρόθυρα της παρακμής. Από οικονομική άποψη η Δύση ήταν πολύ πιο πλούσια από οποιονδήποτε άλλο πολιτισμό, αλλά είχε χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης, αποταμίευσης και επένδυσης, κυρίως συγκρινόμενη με τις κοινωνίες της Ανατολικής Ασίας. Η ατομική και συλλογική κατανάλωση είχε προτεραιότητα έναντι της δημιουργίας προϋποθέσων για μελλοντική οικονομική και στρατιωτική δύναμη. Η φυσική αύξηση του πληθυσμού ήταν χαμηλή, ειδικά συγκρινόμενη με των ισλαμικών χωρών. Κανένα, όμως, από αυτά τα πρόβληματα δεν θα μπορούσε να έχει αναπόφευκτες καταστροφικές συνέπειες. Οι δυτικές οικονομίες ακόμα αναπτύσσονταν. Γενικά, οι δυτικοί λαοί βελτιώνονταν και η Δύση εξακολουθούσε να ηγείται των επιστημονικών ερευνών και τεχνολογικών καινοτομιών. Οι χαμηλοί ρυθμοί γεννήσεων ήταν μάλλον απίθανο να βελτιωθούν χάρη στις προσπάθειες των κυβερνήσεων, οι οποίες προώθησαν πολύ λιγότερο το στόχο αυτό απ' ό,τι το στόχο μείωσης του πληθυσμού. Ωστόσο, η μετανάστευση αποτελούσε πιθανή πηγή νέας δύναμης και ανθρώπινου κεφαλαίου, υπό την προϋπόθεση, όμως, ότι θα πληρούνταν δυο συνθήκες: Πρώτον, θα δινόταν προτεραιότητα στους ικανούς ανθρώπους με προσόντα, τους δραστήριους και ειδικευμένους που θα χρειάζονταν η χώρα που θα τους φιλοξενούσε. Δεύτερον, οι νέοι μετανάστες και τα παιδιά τους θα αφομοιώνονταν από την κουλτούρα της συγκεκριμένης χώρας και της Δύσης γενικότερα. Οι ΗΠΑ ήταν πιθανό να αντιμετωπίσουν προβλήματα όσον αναφορά την πρώτη συνθήκη, ενώ οι ευρωπαϊκές χώρες όσον αφορά τη δεύτερη. Πάντως, η ανάπτυξη της απαραίτητης πολιτικής για τον έλεγχο των χωρών προέλευσης, των χαρακτηριστικών και της αφομοίωσης των μεταναστών εξαρτάται από την εμπειρία και τις ικανότητες των δυτικών κυβερνήσεων.

Ωστόσο, πολύ πιο σημαντικά από τα οικονομικά και δημογραφικά προβλήματα είναι τα προβλήματα της ηθικής κατάπτωσης, της πολιτισμικής αυτοκτονίας και της πολιτικής διχόνοιας που βασιλεύουν στη Δύση. Ανάμεσα στις εκδηλώσεις ηθικής κατάπτωσης σημειώνουμε:

* Ο Κουΐγκλυ, σε μια πρόβλεψή του, που ίσως είναι σωστή αλλά δεν στηρίζεται με τη θεωρητική και την εμπειρική ανάλυσή του, συμπεραίνει: "Ο δυτικός πολιτισμός γύρω στο 500 μ.Χ ήταν σχεδόν ανύπαρκτος. Ανθησε πλήρως γύρω στο 1500 μ.Χ. και σίγουρα θα εκπνεύσει κάποτε στο μέλλον, ίσως πριν από το 2500 μ.Χ." Νέοι πολιτισμοί στην Κίνα και στην Ινδία, που θα αντικαταστήσουν αυτούς που καταστράφηκαν από τη Δύση, λέει, θα περάσουν τότε στο στάδιο της εξάπλωσής τους και θα απειλήσουν και το δυτικό και τον ορθόδοξο πολιτισμό. Carol Quigley, *The Evolution of Civilizations: An Introduction to Historical Analysis* (Ινδιανάπολη: *Liberty Press*, 1979, πρωτοδημοσιεύθηκε από τις εκδόσεις Macmillan το 1961) σελ. 127,164-66.

1. Την αύξηση των κρουσμάτων αντικοινωνικής συμπεριφοράς, όπως το έγκλημα, η χρήση ναρκωτικών ουσιών και η βία γενικότερα.
2. Τη φθορά του θεσμού της οικογένειας, που περιλαμβάνει αυξημένο αριθμό διαζυγίων, νόθων παιδιών, εφηβικής εγκυμοσύνης και μονογονεϊκών οικογενειών.
3. Τη μείωση, στις ΗΠΑ τουλάχιστον, του "κοινωνικού κεφαλαίου", δηλαδή του αριθμού των εθελοντών σε φιλανθρωπικές οργανώσεις, καθώς και τη μείωση της εμπιστοσύνης προς αυτούς τους ανθρώπους.
4. Τη γενική αποδυνάμωση της "ηθικής της εργασίας" και ταυτόχρονα την ενίσχυση της λατρείας της προσωπικής ικανοποίησης.
5. Τη μειωμένη ενασχόληση με τις μαθησιακές και πνευματικές δραστηριότητες που εκδηλώθηκε στις ΗΠΑ με τις χαμηλές επιδόσεις στο σχολείο.

Η μελλοντική ευρωστία της Δύσης και η επιρροή της σε άλλες κοινωνίες εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την επιτυχία που θα σημειώσει στην αντιμετώπιση τέτοιων τάσεων, που φυσικά ενισχύουν τους ισχυρισμούς περί ηθικής ανωτερότητας των μουσουλμάνων και των Ασιατών.

Επιπλέον, η δυτική κουλτούρα δέχεται προκλήσεις από ομάδες μέσα στις ίδιες τις δυτικές κοινωνίες. Μια τέτοια πρόκληση έρχεται από τους μετανάστες από άλλους πολιτισμούς, που αντιστέκονται στην αφομοίωση και εμμένουν και διαδίδουν τις αξίες, τα έθιμα και την κουλτούρα της πατρίδας τους. Αυτό το φαινόμενο παρατηρείται, ως επί το πλείστον, μεταξύ των μουσουλμάνων της Ευρώπης που αποτελούν, ωστόσο, μικρή μειοψηφία. Επίσης, παρατηρείται και στους ισπανόφωνους των ΗΠΑ, που όμως αποτελούν ισχυρή μειοψηφία. Αν σε αυτή την περίπτωση αποτύχει η αφομοίωση, τότε οι ΗΠΑ θα γίνουν μια διχασμένη χώρα με όλες τις προοπτικές εσωτερικών συγκρούσεων που συνεπάγεται αυτό. Στην Ευρώπη, η αποδυνάμωση του Χριστιανισμού, του κεντρικού συστατικού της, θα μπορούσε να υπονομεύσει το δυτικό πολιτισμό. Ολοένα και λιγότεροι Ευρωπαίοι έχουν θρησκευτική πίστη, ακολουθούν θρησκευτικές πρακτικές και συμμετέχουν σε θρησκευτικές δραστηριότητες. Αυτή η τάση αντικατοπτρίζει όχι τόσο την εχθρότητα προς τη θρησκεία, αλλά την αδιαφορία γι' αυτή. Παρόλα αυτά, οι χριστιανικές ιδέες, αξίες και πρακτικές είναι διάχυτες στον ευρωπαϊκό χώρο. "Οι Σουηδοί είναι πιθανώς οι πιο άθρησκοι άνθρωποι στην Ευρώπη", σχολίασε ένας από αυτούς, "αλλά δεν θα μπορέσει κανείς να καταλάβει καθόλου αυτή τη χώρα, αν δεν συνειδητοποιήσει ότι οι θεσμοί μας, οι κοινωνικές πρακτικές μας, οι οικογένειές μας, η πολιτική μας και ο τρόπος ζωής μας γενικά είναι διαμορφωμένα με θεμέλιο τη λουθηρανική κληρονομιά μας". Οι Αμερικανοί στη συντριπτική τους πλειοψηφία, σε αντίθεση με τους Ευρωπαίους, πιστεύουν στο Θεό, θεωρούν τους εαυτούς τους θρησκευόμενους ανθρώπους και σε μεγάλο ποσοστό πηγαίνουν στην εκκλησία. Ενώ στα μέσα της δεκαετίας 1980 δεν υπήρχαν τα απαραίτητα στοιχεία για την επιβεβαίωση της ανάκαμψης της θρησκείας στην Αμερική, η

επόμενη δεκαετία έγινε μάρτυρας μιας εντεινόμενης θρησκευτικής δραστηριότητας. Η διάβρωση του Χριστιανισμού στη Δύση, στη χειρότερη περίπτωση, αποτελεί μακρινή απειλή για την ευρωστία του δυτικού πολιτισμού.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες, όμως, υπάρχει μια αμεσότερη και πιο επικίνδυνη απειλή. Ιστορικά, η αμερικανική εθνική ταυτότητα είχε οριστεί πολιτισμικά από την κληρονομιά του δυτικού πολιτισμού και πολιτικά από τις αρχές του Αμερικανικού Πιστεύω με το οποίο οι Αμερικανοί συμφωνούν κατά συντριπτική πλειοψηφία: ελευθερία, δημοκρατία, ατομικισμός, ισότητα απέναντι στο νόμο, συνταγματικό καθεστώς, ατομική ιδιοκτησία. Στα τέλη του 20ού αιώνα, αυτά τα δυο συστατικά της αμερικανικής ταυτότητας έχουν δεχτεί για μεγάλο χρονικό διάστημα βίαιη επίθεση από ένα μικρό, αλλά με αρκετή επιρροή, αριθμό διανοούμενων και πολιτικών αρθρογράφων. Στο όνομα του πολυπολιτισμικού πνεύματος, έχουν επιτεθεί στη θέση ότι οι ΗΠΑ ταυτίζονται με το δυτικό πολιτισμό, έχουν αρνηθεί την ύπαρξη μιας κοινής αμερικανικής κουλτούρας και έχουν προωθήσει φυλετικές, εθνικές και άλλες υποεθνικές πολιτισμικές ταυτότητες και ομαδοποιήσεις. Έχουν αποκηρύξει τη "συστηματική επιρροή της ευρωπαϊκής κουλτούρας και των παραγώγων της" στην εκπαίδευση, καθώς και "την κυριαρχία της ευρω-αμερικανικής μονοπολιτιστικής οπτικής". Όπως είπε ο Άρθουρ Σλέσιντζερ ο νεότερος, οι οπαδοί της πολυπολιτισμικής ιδέας είναι "αρκετά συχνά εθνοκεντρικοί και σχισματικοί, και στη δυτική κληρονομιά δεν βλέπουν τίποτα άλλο από τα εγκλήματα των δυτικών". Η "διάθεσή τους είναι να απογυμνώσουν τους Αμερικανούς από την αμαρτωλή ευρωπαϊκή κληρονομιά και να βρουν λυτρωτικά καταπότια σε μη δυτικές κοινωνίες".

Η τάση προς την πολυπολιτισμική ιδέα υποστηρίχτηκε, επίσης, από μια ποικιλία νόμων που ακολούθησαν τη νομοθεσία περί ατομικών δικαιωμάτων της δεκαετίας 1960. Στη δεκαετία 1990, η κυβέρνηση Κλίντον έθεσε ως ένα από τους βασικούς της στόχους την ενθάρρυνση της διαφοροποίησης. Η αντίθεση με το παρελθόν είναι αξιοπρόσεκτη. Το Founding Fathers αντιμετώπισε τη διαφοροποίηση ως πραγματικότητα και ως πρόβλημα: εξού και το εθνικό σύνθημα, e pluribus unum, που επιλέχθηκε από την Επιτροπή του Ηπειρωτικού Κογκρέσου που απαρτίζονταν από το Βενιαμίν Φραγκλίνο, τον Τόμας Τζέφερσον και το Τζον Άνταμς. Οι μεταγενέστεροι πολιτικοί ηγέτες που φοβούνταν εξίσου τους κινδύνους των φυλετικών, τοπικιστικών, εθνικών, οικονομικών και πολιτισμικών διαφοροποιήσεων (που πράγματι προκάλεσαν και το μεγαλύτερο πόλεμο του αιώνα από το 1815 ως και το 1914) ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα "φέρτε μας μαζί" και έκαναν κεντρική τους ευθύνη την προώθηση της εθνικής ενότητας. "Ένας απόλυτα βέβαιος τρόπος να καταστρέψεις αυτό το έθνος, να εμποδίσεις την δυνατότητά του να συνεχιστεί ως έθνος, προειδοποίησε ο Θήοντορ Ρούσβελτ, "θα ήταν να επιτρέψεις να γίνει ένα κουβάρι από εθνότητες που φιλονικούν". Στη δεκαετία 1990, όμως, οι ηγέτες των ΗΠΑ όχι μόνο το έχουν επιτρέψει αυτό, αλλά έχουν επιμελώς προωθήσει την διαφοροποίηση και όχι την ενότητα των ανθρώπων τους οποίους κυβερνούν.

Οι πολιτικοί ηγέτες άλλων χωρών έχουν δοκιμάσει, όπως έχουμε δεί, να αποκηρύξουν την πολιτιστική τους κληρονομιά και να μεταφέρουν την ταυτότητα της χώρας τους από έναν πολιτισμό σε κάποιον άλλο. Μέχρι σήμερα, σε καμιά περίπτωση δεν έχουν πετύχει,αντιθέτως, έχουν δημιουργήσει σχιζοφρενικά διχασμένες χώρες. Οι Αμερικανοί οπαδοί της πολυπολιτισμικής ιδέας έχουν, με παρόμοιο τρόπο, απορρίψει την πολιτιστική κληρονομιά της χώρας τους. Αντί, όμως, να προσπαθήσουν να ταυτίσουν τις ΗΠΑ με κάποιο άλλο πολιτισμό, επιθυμούν να δημιουργήσουν μια χώρα με πολλούς πολιτισμούς, μια χώρα που δεν θα ανήκει σε κανένα πολιτισμό και θα στερείται πολιτισμικού πυρήνα. Η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι καμιά χώρα δομημένη μ' αυτόν τον τρόπο δεν μπορεί να διατηρηθεί ως κοινωνία με συνοχή. Οι πολυπολιτισμικές Ηνωμένες Πολιτείες απλώς δεν θα ήταν Ηνωμένες Πολιτείες, θα ήταν Ηνωμένα Έθνη.

Οι οπαδοί της πολυπολιτισμικής ιδέας αμφισβήτησαν, επίσης, το Αμερικανικό Πιστεύω σε ένα κεντρικό σημείο αντικαθιστώντας ατομικά δικαιώματα με τα δικαιώματα των ομάδων που ορίζονται με όρους όπως φυλή, εθνότητα, φύλο και σεξουαλικές προτιμήσεις. Στη δεκαετία 1940 ο Γκούναρ Μύρνταλ είπε, ενισχύοντας τις απόψεις ξένων παρατηρητών όπως ο Χέκτορ Σαιντ Τζον Ντε Κρεβκέρ και ο Αλέξις Ντε Τοκεβίλ, ότι το Αμερικανικό Πιστεύω υπήρξε "το συνεκτικό στοιχείο στην οικοδόμηση αυτού του μεγάλου και ανόμοιου έθνους". "Ήταν η μοίρα μας ως έθνος", συμφώνησε ο Ρίτσαρντ Χόφσταντερ, "να μην έχουμε ιδεολογίες αλλά να αποτελούμε οι ίδιοι μια ιδεολογία". Τι θα συμβεί στις ΗΠΑ, αν αυτή η ιδεολογία αποκηρυχθεί από μια σημαντική μερίδα των πολιτών τους; Η μοίρα της Σοβιετικής Ένωσης, μιας άλλης μεγάλης χώρας που η ενότητά της, ακόμα περισσότερο και από την ενότητα των ΗΠΑ, είχε οριστεί με ιδεολογικούς όρους, αποτελεί ένα θλιβερό παράδειγμα για τους Αμερικανούς. "Η ολοκληρωτική αποτυχία του μαρξισμού (...) και η δραματική κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης", δήλωσε ο Ιάπωνας φιλόσοφος Τακέσι Ουμεχάρα, "είναι απλώς ο πρόδρομος της κατάρρευσης του δυτικού φιλελευθερισμού, του κύριου ρεύματος του εκσυγχρονισμού. Στο τέλος της ιστορίας, ο φιλελευθερισμός, όχι μόνο δεν θα αποτελεί την εναλλακτική λύση στο μαρξισμό και στην επικρατούσα ιδεολογία, αλλά θα είναι το επόμενο ντόμινο που θα πέσει". Σε μια εποχή που οι λαοί παντού αυτοκαθορίζονται με πολιτισμικούς όρους, τι θέση, άραγε, υπάρχει για μια κοινωνία χωρίς πολιτισμικό πυρήνα, που ορίζεται μόνο με βάση το πολιτικό πιστεύω; Οι πολιτικές αρχές δεν αποτελούν σταθερή βάση πάνω στην οποία μπορεί να στηριχτεί μια κοινότητα με διάρκεια. Σε ένα πολυπολιτισμικό κόσμο, όπου η κουλτούρα είναι σημαντική, οι ΗΠΑ θα ήταν απλώς το τελευταίο ανώμαλο απομεινάρι ενός εξασθενημένου δυτικού κόσμου όπου η ιδεολογία υπήρξε σημαντική.

Η άρνηση του Αμερικανικού Πιστεύω και του δυτικού πολιτισμού σημαίνει και το τέλος των Ηνωμένων Πολιτειών όπως τις έχουμε γνωρίσει. Σημαίνει, επίσης, και το τέλος του δυτικού πολιτισμού. Αν οι ΗΠΑ αποδυτικοποιηθούν, τότε η Δύση θα περιοριστεί στην Ευρώπη και σε λίγες αραιοκατοικημένες ευρωπαϊκές

αποικίες. Χωρίς τις ΗΠΑ, η Δύση θα καταντήσει ένα μικρό και παρηκμασμένο τμήμα του παγκόσμιου πληθυσμού που κατοικεί σε μια μικρή χερσόνησο στις εσχατιές της Ευρασίας.

Η σύγκρουση μεταξύ των οπαδών της πολυπολιτισμικότητας και των υπερσπιστών του δυτικού πολιτισμού και του Αμερικανικού Πιστεύω αποτελεί, για να χρησιμοποιήσω τη φράση του Τζέημς Κερθ, "την πραγματική σύγκρουση" μέσα στο αμερικανικό κομμάτι του δυτικού πολιτισμού. Οι Αμερικανοί δεν μπορούν να ξεφύγουν από το ερώτημα: Είμαστε δυτικός λαός ή κάτι άλλο; Το μέλλον των ΗΠΑ και της Δύσης εξαρτάται από την εκ νέου δέσμευση των Αμερικανών απέναντι στο δυτικό πολιτισμό. Στο εσωτερικό, αυτό σημαίνει απόρριψη των σαγηνευτικών σειρήνων που καλούν σε διάσπαση μέσω του πολυπολιτισμικότητας. Στο διεθνές επίπεδο, αυτό σημαίνει απόρριψη των απατηλών εκκλήσεων να ταυτιστούν οι ΗΠΑ με την Ασία. Όποιες οικονομικές διασυνδέσεις κι αν υπάρχουν ανάμεσά τους, το θεμελιώδες πολιτισμικό κενό μεταξύ της ασιατικής και της αμερικανικής κοινωνίας αποκλείει την ένωσή τους. Οι Αμερικανοί πολιτισμικά ανήκουν στη δυτική οικογένεια. Οι υποστηρικτές της πολυπολιτισμικότητας μπορούν να βλάψουν αυτή τη σχέση ή ακόμα και να την καταστρέψουν, αλλά δεν μπορούν να την αντικαταστήσουν. Όταν οι Αμερικανοί αναζητούν τις πολιτισμικές τους ρίζες, τις ανακαλύπτουν στην Ευρώπη.

Στα μέσα της δεκαετίας 1990, προέκυψε καινούργια συζήτηση για τη φύση και το μέλλον της Δύσης. Αναγνωρίστηκε ότι αυτή η πραγματικότητα όντως υπάρχει, ενώ αυξήθηκε το ενδιαφέρον για την συνέχεια της ύπαρξή της. Εν μέρει, αυτό ήταν γέννημα της ανάγκης, αφενός μεν να επεκταθεί ο κυρίαρχος δυτικός θεσμός, το ΝΑΤΟ, για να περιλάβει τις δυτικές χώρες στα ανατολικά, αφετέρου δε, των σοβαρών διχογνωμιών που προέκυψαν στη Δύση για το πώς πρέπει ν' αντιμετωπίσουν τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Επίσης, αντανακλούσε την ανησυχία για τη μελλοντική ενότητα της Δύσης με την απουσία της σοβιετικής απειλής και ειδικότερα για το τι σήμαινε αυτό όσον αφορά τις σχέσεις των ΗΠΑ με την Ευρώπη. Καθώς οι δυτικές χώρες αναπτύσσουν σχέσεις αλληλεπίδρασης ολοένα και περισσότερο με μη δυτικές κοινωνίες, συνειδητοποιούν σε μεγαλύτερο βαθμό τον κοινό τους πολιτισμικό πυρήνα που τις ενώνει. Οι ηγέτες και από τις δυο πλευρές του Ατλαντικού δίνουν έμφαση στην ανάγκη αναζωογόνησης της ατλαντικής κοινότητας. Στα τέλη του 1994 και στις αρχές του 1995, ο Γερμανός και ο Βρετανός υπουργός Άμυνας, καθώς και ο Γάλλος και ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών, ο Χένρυ Κίσιντζερ και άλλες ηγετικές προσωπικότητες ενστερνίστηκαν αυτό το σκοπό. Η θέση τους συνοψίστηκε από το Βρετανό υπουργό Άμυνας το Μάλκομ Ρίφκιν, ο οποίος το Νοέμβριο του 1994 υποστήριξε την ανάγκη για μια "Ατλαντική Κοινότητα" βασισμένη σε τέσσερα στοιχεία: άμυνα και ασφάλεια ενσωματωμένες στο ΝΑΤΟ, "κοινή πίστη στο κράτος δικαίου και τη δημοκρατία", "φιλελεύθερος καπιταλισμός και ελεύθερο εμπόριο", "κοινή ευρωπαϊκή πολιτισμική κληρονομιά που πηγάζει από την Ελλάδα και τη Ρώμη, την

Αναγέννηση και φτάνει ως τις κοινές αξίες, πεποιθήσεις και τον κοινό πολιτισμό του αιώνα μας". Το 1995, η Ευρωπαϊκή Ένωση έθεσε σε εφαρμογή ένα σχέδιο "ανανέωσης" των διατλαντικών σχέσεων, που οδήγησε στην υπογραφή ενός ευρύτατου συμφώνου ανάμεσα στην Ένωση και τις ΗΠΑ. Ταυτόχρονα, πολλοί Ευρωπαίοι πολιτικοί ηγέτες και επιχειρηματίες προσυπέγραψαν τη δημιουργία μιας διατλαντικής ζώνης ελεύθερου εμπορίου. Αν και τα αμερικανικά εργατικά συνδικάτα αντιτάχθηκαν στη NAFTA και σε άλλα μέτρα απελευθέρωσης του εμπορίου, η ηγεσία τους υποστήριξε θερμά μια συμφωνία ελεύθερου εμπορίου που δεν θα απειλούσε την αμερικανική αγορά εργασίας με τον ανταγωνισμό των χωρών που έχουν χαμηλό κόστος εργασίας. Υποστηρίχτηκε, επίσης, και από τους συντηρητικούς Ευρωπαίους (Μάργκαρετ Θάτσερ)και Αμερικανούς (Νιούτ Τζίγκριτς) καθώς και από Καναδούς και άλλους Βρετανούς ηγέτες.

Όπως αναφέρθηκε στο Δεύτερο κεφάλαιο, η Δύση πέρασε μια πρώτη ευρωπαϊκή φάση ανάπτυξης και επέκτασης που διήρκεσε πολλούς αιώνες, και έπειτα μια δεύτερη αμερικανική φάση στον 20ό αιώνα. Αν η Βόρεια Αμερική και η Ευρώπη ανανεώσουν την ηθική τους ζωή, οικοδομήσουν πάνω στα κοινά πολιτιστικά στοιχεία τους και αναπτύξουν κλειστές μορφές οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης, και συμπληρώσουν τη συνεργασία τους για την ασφάλεια μέσα στο ΝΑΤΟ, θα μπορούσαν να δημιουργήσουν μια τρίτη, ευρωαμερικανική, φάση δυτικής οικονομικής ευημερίας και πολιτικής επιρροής. Η σημαντική πολιτική ολοκλήρωση θα μπορούσε, σε κάποιο βαθμό, να αντισταθμίσει τη σχετική μείωση του μεριδίου της Δύσης στον παγκόσμιο πληθυσμό, στο οικονομικό προϊόν και στις στρατιωτικές δυνατότητες, και να ανανεώσουν την ισχύ της Δύσης έναντι των ηγετών των άλλων πολιτισμών. "Με την εμπορική της πυγμή", προειδοποίησε τους Ασιάτες ο πρωθυπουργός Μαχαθίρ, "η συνομοσπονδία Ευρωπαϊκής Ένωσης-NAFTA θα μπορούσε να υπαγορεύσει τους όρους της στον υπόλοιπο κόσμο". Αν η Δύση θα ενωθεί πολιτικά και οικονομικά, εξαρτάται, πάνω απ' όλα, από το αν οι ΗΠΑ θα επιβεβαιώσουν εκ νέου την ταυτότητά τους ως δυτικού έθνους και θα ορίσουν τον παγκόσμιο ρόλο τους ως ηγετικής δύναμης του δυτικού πολιτισμού.

Η ΔΥΣΗ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Σε έναν κόσμο όπου οι πολιτιστικές ταυτότητες - εθνικές, θρησκευτικές, πολιτισμικές - είναι κεντρικές και οι πολιτιστικές συγγένειες και διαφορές διαμορφώνουν τις συμμαχίες, τους ανταγωνισμούς και τις πολιτικές των χωρών, υπάρχουν τρείς επιπτώσεις για τη Δύση γενικά και μία για τις ΗΠΑ:

Πρώτον , οι πολιτικοί μπορούν δημιουργικά να αλλάξουν την πραγματικότητα, μόνο αν την αναγνωρίσουν και την καταλάβουν. Η αναδυόμενη πολιτική της κουλτούρας, η ανατέλλουσα δύναμη των μη δυτικών πολιτισμών και η αυξανόμενη πολιτιστική διεκδίκηση αυτών των κοινωνιών έχουν ευρέως αναγνωριστεί στο μη δυτικό κόσμο. Οι Ευρωπαίοι ηγέτες έχουν τονίσει τις πολιτιστικές δυνά-

μεις που συνδέουν τους ανθρώπους ή τους απομακρύνουν. Αντιθέτως, οι αμερικανικές ελίτ αργούν περισσότερο απ' όλους να αντιληφθούν και να δεχτούν αυτές τις ανατέλλουσες πραγματικότητες. Οι κυβερνήσεις Μπους και Κλίντον υποστήριξαν την ενότητα τις πολυπολιτισμικής Σοβιετικής Ένωσης, της Γιουγκοσλαβίας, της Βοσνίας και της Ρωσίας σε μια μάταιη προσπάθεια να σταματήσουν τις ισχυρότατες εθνικές και πολιτιστικές δυνάμεις που οδηγούσαν σε διάσπαση. Προώθησαν πολυπολιτισμικά σχέδια οικονομικής ολοκλήρωσης που ήταν είτε ανούσια, όπως με την APEC, ή συνεπάγονταν απρόσμενο μεγάλο οικονομικό και πολιτικό κόστος, όπως συνέβη με τη NAFTA και το Μεξικό. Δοκίμασαν να αναπτύξουν στενές σχέσεις με τα κράτη πυρήνες των άλλων πολιτισμών με τη μορφή ενός "παγκόσμιου συνεταιρισμού" με τη Ρωσία, ή "εποικοδομητικής δέσμευσης" με την Κίνα, στη θέση της φυσικής σύγκρουσης συμφερόντων ανάμεσα στις ΗΠΑ και αυτές τις χώρες. Συγρόνως, η κυβέρνηση Κλίντον απέτυχε να αναμείξει την Ρωσία ολόπλευρα στη Βοσνία, παρά το μεγάλο ενδιαφέρον της Ρωσίας για τον πόλεμο εκείνο ως κράτους πυρήνα της Ορθοδοξίας.

Επιδιώκοντας τη χίμαιρα μιας πολυπολιτισμικής χώρας, η κυβέρνηση αρνήθηκε την αυτοδιάθεση της σερβικής και της κροατικής μειονότητας και βοήθησε στη γέννηση ενός βαλκανικού μονοκομματικού ισλαμικού συνεταίρου του Ιράν. Παρομοίως, η κυβέρνηση των ΗΠΑ υποστήριξε τη θέση ότι οι μουσουλμάνοι πρέπει να υπόκεινται στην ορθόδοξη κυριαρχία, ισχυριζόμενη ότι "αναμφίβολα, η Τσετσενία αποτελεί τμήμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας".

Αν και οι Ευρωπαίοι αναγνωρίζουν παγκοσμίως τη θεμελιώδη σημασία της διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα στην δυτική Χριστιανοσύνη, από τη μια μεριά, και την Ορθοδοξία και το Ισλάμ , από την άλλη, οι ΗΠΑ, ισχυρίστηκε ο υπουργός Εσωτερικών, "δεν θα αναγνώριζαν κανένα θεμελιώδη διαχωρισμό ανάμεσα σε καθολικά, ορθόδοξα και ισλαμικά τμήματα της Ευρώπης". Εκείνοι όμως που δεν αναγνωρίζουν θεμελιώδεις διαχωρισμούς, είναι καταδικασμένοι να απογοητεύονται από αυτούς. Η κυβέρνηση Κλίντον εμφανίστηκε να μην παίρνει υπόψιν της τη μεταβαλλόμενη ισορροπία δυνάμεων μεταξύ ΗΠΑ και των κοινωνιών της Ανατολικής Ασίας και να θέτει στόχους όσον αφορά το εμπόριο, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη διάδοση των πυρηνικών και άλλα θέματα, που ήταν ανίκανη να πραγματοποιήσει. Γενικά, η κυβέρνηση των ΗΠΑ είχε τρομακτικές δυσκολίες να προσαρμοστεί σε μια εποχή όπου το παγκόσμιο πολιτικό γίγνεσθαι διαμορφώνεται από πολιτιστικά και πολιτισμικά ρεύματα.

Δεύτερον, το σκεπτικό της αμερικάνικης εξωτερικής πολιτικής έπασχε, επίσης, από μια απροθυμία να εκγαταλείψει, να αλλάξει ή και κάποιες φορές να αναθεωρήσει τις πολιτικές που υιοθετήθηκαν για τις ανάγκες του ψυχρού πόλεμου. Μερικές φορές αυτή η απροθυμία πήρε τη μορφή του φαντάσματος μιας αναστημένης Σοβιετικής Ένωσης που θα αποτελούσε μια δυνάμει απειλή. Γενικότερα, οι άνθρωποι έτειναν να θεωρήσουν ιερές τις συμμαχίες του ψυχρού πόλεμου και τις συμφωνίες για τον έλεγχο των εξοπλισμών. Το ΝΑΤΟ πρέπει να διατηρηθεί

όπως ήταν στην ψυχροπολεμική περίοδο. Το ιαπωνοαμερικανικό Σύμφωνο Ασφαλείας είναι σημαντικό για την ασφάλεια της Ανατολικής Ασίας. Η συμφωνία ABM είναι απαραβίαστη. Η Συνθήκη για τον Περιορισμό των Εξοπλισμών στην Ευρώπη (CFE) πρέπει να τηρηθεί. Προφανώς, κανένα από αυτά τα κληροδοτήματα του ψυχρού πόλεμου δεν πρέπει να πεταχτεί ως άχρηστο. Ούτε όμως είναι απαραίτητο για τα συμφέροντα των ΗΠΑ ή της Δύσης να διατηρηθούν με τη μορφή που είχαν κατά τη διάρκεια του ψυχρού πόλεμου. Οι πραγματικότητες ενός πολυπολτισμικού κόσμου υποδεικνύουν ότι το ΝΑΤΟ θα έπρεπε να επεκταθεί για να περιλάβει και άλλες δυτικές κοινωνίες που επιθυμούν να συμμετέχουν, και θα έπρεπε να αναγνωρίσει ότι στην ουσία δεν υπάρχει νόημα να έχει ως μέλη δυο κράτη τα οποία είναι το ένα ο χειρότερος εχθρός του άλλου και τα δυο μαζί δεν έχουν πολιτιστική συγγένεια με τα άλλα μέλη. Η Συνθήκη για τους Αντιβαλλιστικούς Πυραύλους (ABM) που σχεδιάστηκε για να ανταποκριθεί στην ανάγκη του ψυχρού πόλεμου να εξασφαλιστούν αμοιβαία η σοβιετική και αμερικανική κοινωνία και έτσι να αποτραπεί ο αμερικανοσοβιετικός πυρηνικός πόλεμος, μπορεί κάλλιστα να εμποδίσει την ικανότητα των ΗΠΑ και άλλων κοινωνιών να προστατευτούν απέναντι σε απρόβλεπτες πυρηνικές απειλές ή επιθέσεις τρομοκρατικών κινημάτων ή παράλογων δικτατόρων. Το ιαπωνοαμερικανικό Σύμφωνο Ασφαλείας βοήθησε να αποτραπεί η σοβιετική επιθετικότητα έναντι της Ιαπωνίας. Τι σκοπό, όμως, προορίζεται να εξυπηρετήσει στην μεταψυχροπολεμική εποχή; Να περιορίσει και να αποτρέψει την Κίνα; Να εμποδίσει την περαιτέρω ιαπωνική στρατιωτικοποίηση; Στην Ιαπωνία γεννιούνται διαρκώς αμφιβολίες σχετικά με την αμερικανική στρατιωτική παρουσία εκεί, και στις ΗΠΑ επίσης γεννιούνται αμφιβολίες για την χωρίς ανταπόδοση υπόσχεσή τους να υπερασπιστούν την Ιαπωνία. Η συμφωνία για τις σοβιετικές δυνάμεις στην Ευρώπη σχεδιάστηκε για να μετριάσει την αντιπαράθεση του ΝΑΤΟ και του Συμφώνου της Βαρσοβίας στην Κεντρική Ευρώπη, αντιπαράθεση που δεν υπάρχει πια. Η κυρίαρχη επίδραση της συμφωνίας αυτής σήμερα είναι ότι δημιουργεί δυσκολίες στη Ρωσία, δυσκολεύοντάς τη να αντιμετωπίσει αυτό που θεωρεί απειλή για την ασφάλειά της από τους μουσουλμανικούς λαούς στα νότια σύνορά της.

Τρίτον, η πολιτιστική και πολιτισμική ποικιλία προκαλεί τη δυτική και ειδικότερα την αμερικανική πίστη στην παγκόσμια εμβέλεια της δυτικής κουλτούρας. Αυτή η πίστη εκφράζεται περιγραφικά και κανονιστικά. Περιγραφικά, υποστηρίζει ότι οι λαοί σε όλες τις κοινωνίες θέλουν να υιοθετήσουν τις δυτικές αξίες, τους θεσμούς και τις πρακτικές. Αν φαίνεται ότι δεν έχουν αυτόν τον πόθο και είναι αφοσιωμένοι στη δική τους παραδοσιακή κουλτούρα, είναι θέμα "ψευδούς συνείδησης", όπως εκείνη που ανακάλυψαν οι μαρξιστές στους προλετάριους που υποστήριζαν τον καπιταλισμό. Κανονιστικά, η δυτική πίστη στην παγκοσμιότητα της αξίας του δυτικού πολιτισμού ορίζει ότι οι άνθρωποι σ' όλο τον κόσμο θα έπρεπε να ασπάζονται τον υψηλότερο, πιο φωτισμένο, πιο φιλελεύθερο, πιο λογικό, πιο μοντέρνο και πιο πολιτισμένο τρόπο σκέψης στην ανθρωπότητα.

\Στον αντέλλοντα κόσμο της εθνικής και πολιτισμικής σύγκρουσης, η δυτική πίστη στην παγκοσμιότητα της δυτικής κουλτούρας παρουσιάζει τρία προβλήματα: είναι λαθεμένη, είναι ανήθικη και είναι επικίνδυνη. Το γεγονός ότι είναι λαθεμένη αποτελεί την κεντρική θέση αυτού του βιβλίου, μια θέση σωστά ειπωμένη από τον Μάικλ Χάουαρντ: "Η κοινή δυτική υπόθεση ότι η πολιτιστική ποικιλία είναι μία ιστορική παραξενιά που διαβρώνεται γρήγορα από την εξάπλωση μιας κοινής, δυτικά προσανατολισμένης αγγλόφωνης παγκόσμιας κουλτούρας που διαμορφώνει τις βασικές μας αξίες (...) είναι απλώς μη αληθής". Ένας αναγνώστης που δεν έχει ως τώρα πειστεί από τη σοφία του σχολίου του σερ Μάικλ, ζει σε έναν κόσμο που απέχει πολύ από αυτόν ο οποίος περιγράφεται σε τούτο το βιβλίο.

Η πίστη ότι οι μη δυτικοί λαοί θα έπρεπε να υιοθετήσουν δυτικές αξίες, θεσμούς και κουλτούρα είναι ανήθικη λόγω των όρων που θα χρειαζόνταν να εξασφαλιστούν για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος. Η εξάπλωση σχεδόν σε παγκόσμια κλίμακα της ευρωπαϊκής δύναμης στα τέλη του 19ου αιώνα και η παγκόσμια κυριαρχία των ΗΠΑ στα τέλη του 20ού αιώνα διέδωσαν ευρύτατα το δυτικό πολιτισμό, σχεδόν σε όλο τον κόσμο. Η ευρωπαϊκή παγκοσμιότητα, όμως, δεν υπάρχει πια. Η αμερικανική ηγεμονία υποχωρεί, γιατί δεν είναι πια απαραίτητη για να υπερασπίσει τις ΗΠΑ από σοβιετική στρατιωτική απειλή ψυχροπολεμικού τύπου. Η κουλτούρα, όπως έχουμε ισχυριστεί, ακολουθεί τη δύναμη. Εάν οι μη δυτικές κοινωνίες πρόκειται για άλλη μια φορά να διαμορφωθούν από τη δυτική κουλτούρα, αυτό θα συμβεί μόνο ως αποτέλεσμα της επέκτασης, ανάπτυξης και επιβολής της δυτικής δύναμης. Ο ιμπεριαλισμός είναι η αναγκαία λογική συνέπεια της παγκοσμιότητας. Επιπρόσθετα, ως ώριμος πολιτισμός, η Δύση δεν έχει πια τον οικονομικό ή τον δημογραφικό δυναμισμό που απαιτείται για να επιβάλλει τη θέλησή της σε άλλες κοινωνίες, ενώ κάθε τέτοια προσπάθεια είναι, επίσης, αντίθετη με τις δυτικές αξίες της αυτοδιάθεσης και της δημοκρατίας. Καθώς οι ασιατικοί και οι ισλαμικοί πολιτισμοί αρχίζουν όλο και περισσότερο να διεκδικούν την παγκοσμιότητα της κουλτούρας τους, οι δυτικοί θα καταλήξουν να εκτιμούν όλο και περισσότερο τη σύνδεση ανάμεσα στη παγκοσμιότητα και τον ιμπεριαλισμό.

Η δυτική παγκοσμιότητα είναι επικίνδυνη για τον κόσμο, γιατί θα μπορούσε να οδηγήσει σε ένα μεγάλο διαπολιτισμικό πόλεμο ανάμεσα σε κράτη πυρήνες· είναι επικίνδυνη για τη Δύση γιατί θα μπορούσε να οδηγήσει στην ήττα της. Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, οι δυτικοί βλέπουν τον πολιτισμό τους να έχει καταλάβει μια θέση απαράμιλλης κυριαρχίας, ενώ την ίδια στιγμή πιο αδύναμες ασιατικές, ισλαμικές και άλλες κοινωνίες αρχίζουν να κερδίζουν σε δύναμη| Συνεπώς, θα μπορούσαν να οδηγηθούν να εφαρμόσουν τη γνώριμη και πανίσχυρη λογική του Βρούτου:

Οι λεγεώνες μας είναι παραφουσκωμένες. Όλα πια είναι έτοιμα για το σκοπό μας. Ο εχθρός δυναμώνει από μέρα σε μέρα. Εμείς φτάσαμε στην κορυφή κι είμαστε έτοιμοι να γείρουμε πάλι για κάτω. Υπάρχει και στου ανθρώπου τις δουλειές παλίρροια, κι αν την

πάρεις την ώρα που είναι φουσκωμένα τα νερά, σου φέρνει επιτυχία, αν όμως τ' αφήσεις να τραβηχτούν, όλο της ζωής σου το ταξίδι θα πηγαίνει σερνάμενο στα ρηχά και στις κακοτυχιές. Έτσι τώρα σηκώνει η φουσκοθαλασσιά το σκάφος μας. Κι είναι φρόνιμο να πάρουμε το ρέμα όσο μας βοηθάει, γιατί αλλιώς θα χάσουμε και σκάφος και φορτίο.*

Ωστόσο, αυτή η λογική προκάλεσε τη ήττα του Βρούτου στους Φιλίππους. Το συνετό δίδαγμα για τη Δύση είναι να μην επιχειρήσει να σταματήσει τη μετατόπιση της δύναμης, αλλά να μάθει να πλέει σε βαθιά νερά, να υπομένει τις κακουχίες, να μετριάζει τα τολμήματά της και να διαφυλάσσει την κουλτούρα της.

Όλοι οι πολιτισμοί περνούν από παρόμοιες διεργασίες ανάδυσης, ακμής και παρακμής. Η Δύση διαφέρει από άλλους πολιτισμούς όχι ως προς τον τρόπο με τον οποίο έχει αναπτυχθεί, αλλά ως προς τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των αξιών της και των θεσμών της. Ο Χριστιανισμός, ο πλουραλισμός, ο ατομικισμός, το κράτος δικαίου είναι τα στοιχεία, που έδωσαν τη δυνατότητα στη Δύση να επινοήσει τον εκσυγχρονισμό, να εξαπλωθεί σε όλο τον κόσμο και να γίνει ζηλευτή στις άλλες κοινωνίες. Στο σύνολό τους αυτά τα χαρακτηριστικά προσιδιάζουν αποκλειστικά στη Δύση. Η Ευρώπη, όμως, όπως έχει πει άλλωστε ο Άρθουρ Μ. Σλέσιντζερ ο νεότερος, είναι "η πηγή - η μοναδική πηγή" των "ιδεών της ατομικής ελευθερίας, της πολιτικής δημοκρατίας, του κράτους δικαίου, των ανθρώπινων δικαιωμάτων και της πολιτιστικής ελευθερίας (...) Αυτές είναι ευρωπαϊκές ιδέες, όχι ασιατικές, αφρικάνικες, ή ιδέες της Μέσης Ανατολής, κι όπου αλλού υπάρχουν, προέρχονται από υιοθεσία". Αυτές κάνουν το δυτικό πολιτισμό μοναδικό, και ο δυτικός πολιτισμός έχει αξία όχι επειδή είναι παγκόσμιος, αλλά γιατί είναι μοναδικός. Συνεπώς, η κύρια ευθύνη των δυτικών ηγετών δεν είναι να δοκιμάσουν να διαμορφώσουν άλλους πολιτισμούς κατ' εικόνα και ομοίωση της Δύσης, κάτι που είναι άλλωστε πέρα από τις δυνάμεις τους, αλλά να διατηρήσουν, να προστατεύσουν και να ανανεώσουν τα μοναδικά χαρακτηριστικά του δυτικού πολιτισμού. Αυτή η ευθύνη βαραίνει κυρίως τις ΗΠΑ, μια που είναι η πιο ισχυρή δυτική χώρα.

Για να διατηρηθεί ο δυτικός πολιτισμός στη θέση της παρακμάζουσας δυτικής δύναμης, συμφέρει στις ΗΠΑ και τις ευρωπαϊκές χώρες:

–να πετύχουν μεγαλύτερη πολιτική, οικονομική και στρατιωτική ολοκλήρωση και να κατευθύνουν τις πολιτικές τους έτσι, ώστε να εμποδίσουν κράτη άλλων πολιτισμών να επιχειρούν να εκμεταλλευτούν τις μεταξύ τους διαφορές
–να ενσωματώσουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στο ΝΑΤΟ τις δυτικές χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, τις Βαλτικές δημοκρατίες, τη Σλοβενία και την Κροατία
–να ενθαρρύνουν τη "δυτικοποίηση" της Λατινικής Αμερικής και, όσο είναι δυνατόν, τη στενή συμμαχία των χωρών της Λατινικής Αμερικής με τη Δύση
–να συγκρατήσουν την ανάπτυξη των συμβατικών και μη συμβατικών στρατιωτι-

*Από τον Ιούλιο Καίσαρα του Σαίξπηρ, μετάφραση Γεωργίας Αλεξίου-Πρωταίου και Στάθη Πρωταίου (εκδόσεις Δ. Δαρεμά, Αθήνα 1964)

κών δυνάμεων των ισλαμικών και σινικών χωρών
–να επιβραδύνουν την απομάκρυνση της Ιαπωνίας από τη Δύση με κατεύθυνση προς την Κίνα
–να δεχτούν τη Ρωσία ως κράτος πυρήνα της Ορθοδοξίας και ως μεγάλη περιφερειακή δύναμη με νόμιμα συμφέροντα για την ασφάλεια των νότιων συνόρων της
–να διατηρήσουν τη δυτική τεχνολογική και στρατιωτική ανωτερότητα έναντι των άλλων πολιτισμών
–και, το πιο σημαντικό, να αναγνωρίσουν ότι η δυτική παρέμβαση στις υποθέσεις των άλλων πολιτισμών είναι πιθανότατα η μόνη πιο επικίνδυνη πηγή αστάθειας και παγκόσμιας σύγκρουσης σε ένα πολυπολιτισμικό κόσμο.

Αμέσως μετά το τέλος του ψυχρού πόλεμου, οι ΗΠΑ αναλώθηκαν σε μαζικές διαμάχες για την ορθή πορεία της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής. Σε αυτή την εποχή, όμως, οι ΗΠΑ δεν μπορούν ούτε να κυριαρχήσουν ούτε να αποδράσουν από τον κόσμο. Ούτε ο εθνικισμός, ούτε ο απομονωτισμός, ούτε η πολύπλευρη αλλά ούτε και η μονόπλευρη πρακτική θα εξυπηρετήσουν καλύτερα τα συμφέροντά τους. Αυτά θα προωθηθούν καλύτερα με την αποφυγή αυτών των ακραίων στάσεων και την υιοθέτηση μιας ατλαντικής πολιτικής στενής συνεργασίας με τους Ευρωπαίους εταίρους, για να προστατεύσουν και να προωθήσουν τα συμφέροντα και τις αξίες του ενιαίου πολιτισμού που μοιράζονται.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΤΑΞΗ

Ένας παγκόσμιος πόλεμος που θα εμπλέκει τα κράτη πυρήνες των μεγαλύτερων πολιτισμών του κόσμου είναι πολύ απίθανος, αλλά όχι και αδύνατος. Ένας τέτοιος πόλεμος, όπως έχουμε ισχυριστεί, θα μπορούσε να προκύψει από την κλιμάκωση ενός πολέμου κατά μήκος της συνοριακής γραμμής ανάμεσα σε ομάδες από διαφορετικούς πολιτισμούς, πολύ πιθανό μουσουλμάνους, από τη μια μεριά, και μη μουσουλμάνους, από την άλλη. Η κλιμάκωση γίνεται πιο πιθανή αν φιλόδοξα μουσουλμανικά κράτη πυρήνες ανταγωνίζονται όσον αφορά την παροχή βοήθειας στους εμπόλεμους ομοθρήσκους τους. Αυτές οι πιθανότητες μειώνονται αν τα συμφέροντα δευτερευουσών συγγενών χωρών τις οδηγούν να μην εμπλακούν στον πόλεμο. Μια πιο επικίνδυνη πηγή ενός παγκόσμιου πόλεμου μεταξύ των πολιτισμών είναι η μεταβαλλόμενη ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των πολιτισμών και των κρατών πυρήνων τους. Αν συνεχιστεί η άνοδος της Κίνας και η αυξανόμενη αποφασιστικότητα αυτού "του ισχυρότερου παίκτη στην ιστορία της ανθρωπότητας", θα ασκήσει τρομακτική πίεση στη διεθνή σταθερότητα στις αρχές του 21ου αιώνα. Η ανάδυση της Κίνας ως κυρίαρχης δύναμης στην Ανατολική και Νοτιοανατολική Ασία θα ήταν αντίθετη στα αμερικανικά συμφέροντα όπως έχουν ιστορικά αναλυθεί.

Με δεδομένα αυτά τα αμερικανικά συμφέροντα, πώς θα μπορούσε να εξελιχθεί

ένας πόλεμος ανάμεσα στις ΗΠΑ και τη Κίνα; Ας υποθέσουμε ότι η χρονιά είναι το 2010. Αμερικανικά στρατεύματα βρίσκονται έξω από την Κορέα, η οποία έχει ενωθεί, και οι ΗΠΑ έχουν μια πολύ μειωμένη στρατιωτική παρουσία στην Ιαπωνία. Η Ταϊβάν και η ηπειρωτική Κίνα έχουν καταλήξει σε ένα συμβιβασμό, σύμφωνα με τον οποία η Ταϊβάν εξακολουθεί να έχει de facto μεγάλο μέρος της ανεξαρτησία της, αλλά αναγνωρίζει ρητά την επικυριαρχία του Πεκίνου. Επίσης, με τη βοήθεια της Κίνας έχει γίνει δεκτή στα Ηνωμένα ΄Εθνη κατά το πρότυπο της Ουκρανίας και της Λευκορωσίας το 1946.

Η ανάπτυξη των πετρελαιοπηγών στη θάλασσα της Νότιας Κίνας έχει προχωρήσει γοργά, σε μεγάλο βαθμό υπό κινεζική καθοδήγηση, αλλά μερικές περιοχές υπό βιετναμεζικό έλεγχο τις εκμεταλλεύονται αμερικανικές εταιρίες. Η Κίνα, με την αυτοπεποίθησή της εκτοξευμένη στα ύψη εξαιτίας των νέων της δυνατοτήτων, σε μια επίδειξη δύναμης, ανακοινώνει ότι θα επιβάλει τον απόλυτο έλεγχό της σε όλη τη θάλασσα, για την οποία πάντα ισχυριζόταν ότι βρίσκεται υπό την κυριαρχία της. Οι Βιετναμέζοι αντιστέκονται και η σύγκρουση ξεσπά μεταξύ κινεζικού και βιετναμέζικου ναυτικού. Οι Κινέζοι επιθυμούν διακαώς να εκδικηθούν για την ταπείνωση τους το 1979 και εισβάλλουν στο Βιετνάμ. Οι Βιετναμέζοι ζητούν αμερικανική βοήθεια. Οι Κινέζοι προειδοποιούν τις ΗΠΑ να μην ανακατευτούν. Η Ιαπωνία και τα άλλα ασιατικά έθνη διστάζουν. Οι ΗΠΑ λένε ότι δεν μπορούν να δεχτούν την κινέζικη εισβολή στο Βιετνάμ, κάνουν έκληση για οικονομικές κυρώσεις εναντίον της Κίνας και αποστέλλουν τις λίγες εναπομείνασες αεροναυτικές δυνάμεις στη Νότια Κινεζική Θάλασσα. Οι Κινέζοι καταγγέλλουν αυτή την κίνηση ως παραβίαση των κινέζικων χωρικών υδάτων και κάνουν αεροπορικές επιδρομές στην αεροναυτική δύναμη της Αμερικής. Οι προσπάθειες του γενικού γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών και του Ιάπωνα πρωθυπουργού να διαπραγματευτούν την κατάπαυση του πυρός αποτυγχάνουν και οι μάχες εξαπλώνονται και σε άλλες περιοχές της Ανατολικής Ασίας. Η Ιαπωνία απαγορεύει τη χρήση των αμερικανικών βάσεων στην Ιαπωνία για αποστολές εναντίον της Κίνας, αλλά οι ΗΠΑ αγνοούν αυτή την απαγόρευση, με συνέπεια η Ιαπωνία να διακηρύξει την ουδετερότητά της και να κλείσει τις βάσεις. Κινέζικα υποβρύχια και αεροσκάφη που εξορμούν από την Ταϊβάν και την ηπειρωτική χώρα, προκαλούν σοβαρές ζημιές στα αμερικανικά πλοία και στις εγκαταστάσεις τους στην Ανατολική Ασία. Εν τω μεταξύ, κινέζικα στατεύματα εισβάλλουν στο Ανόι και καταλαμβάνουν μεγάλα τμήματα του Βιετνάμ.

Τόσο η Κίνα όσο και οι ΗΠΑ διαθέτουν πυραύλους μεγάλου βεληνεκούς ικανούς να χτυπήσουν η μια περιοχές της άλλης, αυτά τα όπλα δεν χρησιμοποιούνται στις πρώτες φάσεις αυτού του πολέμου. Ωστόσο, ο φόβος για τέτοιου είδους χτυπήματα υπάρχει και στις δυο χώρες, αλλά είναι ιδιαίτερα έντονος στις ΗΠΑ. Αυτό οδηγεί πολλούς να αναρωτιούνται για ποιο λόγο εκτίθενται σε τέτοιο κίνδυνο. Ποια η διαφορά αν η Κίνα ελέγχει τη Νότια Κινεζική Θάλασσα, το Βιετνάμ ή ακόμα και όλη την Νοτιοανατολική Ασία; Η αντίθεση στον πόλεμο είναι ιδιαί-

τερα έντονη στις ισπανόφωνες πολιτείες των νοτιοδυτικών ΗΠΑ, όπου οι πολίτες και οι κυβερνήτες ισχυρίζονται ότι "αυτός δεν είναι δικός μας πόλεμος" και επιχειρούν να εξαιρεθούν κατά το πρότυπο της Νέας Αγγλίας στον πόλεμο του 1812. Αφού οι Κινέζοι σταθεροποιήσουν τις αρχικές τους νίκες στην Ανατολική Ασία, η αμερικανική κοινή γνώμη αρχίζει και κινείται προς την κατεύθυνση που η Ιαπωνία ήλπιζε το 1942: το κόστος για να αποκρούσουμε την κινέζικη επίδειξη ηγεμονίας είναι πολύ μεγάλο. Ας καταλήξουμε σε διαπραγματεύσεις για τη λήξη αυτών των σποραδικών συγκρούσεων αυτού του "ψευτο-πόλεμου" που τώρα επεκτείνεται στο δυτικό Ειρηνικό.

Εν τω μεταξύ, ο πόλεμος έχει αντίκτυπο στα μεγάλα κράτη άλλων πολιτισμών. Η Ινδία αρπάζει την ευκαιρία που της προσφέρει η ενασχόληση της Κίνας με την Ανατολική Ασία για να εξαπολύσει τρομακτική επίθεση εναντίον του Πακιστάν, με σκοπό να εκμηδενίσει τις πυρηνικές και συμβατικές στρατιωτικές δυνάμεις αυτής της χώρας. Ενώ η επίθεση της Ινδίας είναι αρχικά επιτυχής, ενεργοποιείται η στρατιωτική συμμαχία μεταξύ Πακιστάν, Ιράν και Κίνας και το Ιράν προσφέρει βοήθεια στο Πακιστάν με σύγχρονες και εξελιγμένες στρατιωτικές δυνάμεις. Η Ινδία βαλτώνει σε μάχες με ιρανικά στρατεύματα και Πακιστανούς αντάρτες από διάφορες εθνοτικές ομάδες. Και το Πακιστάν και η Ινδία κάνουν έκκληση στα αραβικά κράτη για βοήθεια - η Ινδία προειδοποιεί για τον κίνδυνο ιρανικής κυριαρχίας στη Νοτιοδυτική Ασία - οι αρχικές επιτυχίες, όμως, της Κίνας εναντίον των ΗΠΑ έχουν προκαλέσει έντονα αντιδυτικά κινήματα στις μουσουλμανικές κοινωνίες. Η μια μετά την άλλη οι φιλοδυτικές κυβερνήσεις των αραβικών χωρών και της Τουρκίας πέφτουν από ισλαμικά κινήματα που έχουν δυναμώσει εξαιτίας της διόγκωσης της μουσουλμανικής νεολαίας. Το μεγάλο αντιδυτικό κύμα που προκλήθηκε από τη δυτική αδυναμία, οδηγεί σε μια μαζική αραβική επίθεση στο Ισραήλ, την οποία ο πολύ αποδυναμωμένος αμερικανικός Έκτος Στόλος είναι ανίκανος να σταματήσει.

Η Κίνα και οι ΗΠΑ επειχειρούν να συσπειρώσουν γύρω τους άλλα κράτη κλειδιά. Καθώς η Κίνα έχει στρατιωτικές επιτυχίες, η Ιαπωνία αρχίζει με νευρικότητα να αντιγράφει την Κίνα, μετατοπίζοντας τη θέση της από την τυπική ουδετερότητα σε φιλοκινεζική θετική ουδετερότητα και, στη συνέχεια, υποχωρώντας στις απαιτήσεις της Κίνας, γίνεται συμπολεμιστής της. Τα ιαπωνικά στρατεύματα καταλαμβάνουν όσες αμερικανικές βάσεις έχουν απομείνει στην Ιαπωνία, ενώ οι ΗΠΑ βιαστικά τις εκκενώνουν. Οι ΗΠΑ κηρύσσουν εμπάργκο στην Ιαπωνία την ώρα που ιαπωνικά και αμερικανικά πλοία εμπλέκονται σε σποραδικές συγκρούσεις στο δυτικό Ειρηνικό. Στην αρχή του πολέμου, η Κίνα πρότεινε ένα σύμφωνο ασφαλείας με την Ρωσία (που θυμίζει αμυδρά το σύμφωνο Χίτλερ-Στάλιν) Ωστόσο, οι κινέζικες επιτυχίες έχουν το αντίθετο αποτέλεσμα στη Ρωσία από αυτό που είχαν στην Ιαπωνία. Η προοπτική μιας κινέζικης νίκης και ολοκληρωτικής κυριαρχίας στην Ανατολική Ασία τρομοκρατεί τη Μόσχα. Καθώς η Ρωσία κινείται σε αντικινεζική κατεύθυνση και αρχίζει να ενισχύει τα στρατεύματά της

στη Σιβηρία, οι πολυάριθμοι Κινέζοι κάτοικοι της Σιβηρίας επεμβαίνουν σε αυτές τις κινήσεις. Η Κίνα τότε παρεμβαίνει στρατιωτικά για να προστατεύσει τους συμπατριώτες της και καταλμβάνει το Βλαβιδοστόκ, την κοιλάδα του ποταμού Άμουρ και άλλα στρατηγικά τμήματα της Ανατολικής Σιβηρίας. Καθώς η σύγκρουση ανάμεσα στα ρωσικά και στα κινεζικά στρατεύματα στην Κεντρική Σιβηρία παίρνει διαστάσεις, εξεγέρσεις σημειώνονται στη Μογγολία την οποία η Κίνα είχε ήδη υπό καθεστώς "προτεκτοράτου".

Ο έλεγχος των πετρελαίων και η πρόσβαση σ' αυτά είναι πρωταρχικής σημασίας για όλους τους μαχόμενους. Παρά τις εκτεταμένες της επενδύσεις σε πυρηνική ενέργεια,η Ιαπωνία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις εισαγωγές πετρελαίου. Αυτό το γεγονός δυναμώνει την τάση της να συμβιβαστεί με την Κίνα και να εξασφαλίσει τη ροή του πετρελαίου από τον Περσικό Κόλπο, την Ινδονησία και τη Νότια Κινεζική Θάλασσα. Κατά τη διάρκεια του πόλεμου, καθώς οι αραβικές χώρες περνούν στον έλεγχο των μουσουλμάνων στρατιωτικών, η παροχή πετρελαίου από τον Περσικό Κόλπο προς τη Δύση συρρικνώνεται σε λίγες σταγόνες και συνεπώς η Δύση εξαρτάται όλο και περισσότερο από τις ρωσικές, καυκάσιες και κεντροασιατικές πηγές. Αυτό οδηγεί τη Δύση στην ένταση των προσπαθειών της να μπει η Ρωσία στον πόλεμο παρά το πλευρό της, και προσφέρει την υποστήριξή της στη Ρωσία ώστε να επεκτείνει τονυ έλεγχό της στις πλούσιες σε πετρέλαιο μουσουλμανικές χώρες στα νότιά της.

Εν τω μεταξύ, οι ΗΠΑ προσπαθούν να κινητοποιήσουν την πλήρη υποστήριξη των Ευρωπαίων συμμάχων τους, που, ενώ επεκτείνουν τη διπλωματική και οικονομική τους βοήθεια, είναι απρόθυμοι να αναμειχθούν σε στρατιωτικές επιχειρήσεις. Η Κίνα και το Ιράν, όμως, φοβούνται ότι οι δυτικές χώρες θα συμμαχήσουν τελικά με τις ΗΠΑ, όπως και οι ΗΠΑ είχαν υποστηρίξει τη Βρετανία και τη Γαλλία σε δυο παγκόσμιους πόλεμους. Για να εμποδίσουν μια τέτοια εκδοχή, αναπτύσσουν κρυφά πυραύλους μέσου βεληνεκούς, που μπορούν να μεταφέρουν πυρηνικές κεφαλές στη Βοσνία και στην Αλγερία και προειδοποιούν τις ευρωπαϊκές δυνάμεις ότι θα πρέπει να μείνουν έξω από τον πόλεμο. Όπως πάντα, οι κινέζικες προσπάθειες να τρομάξουν άλλες χώρες, εκτός της Ιαπωνίας, έχουν ακριβώς αντίθετα αποτελέσματα από αυτά που θα ήθελε η Κίνα. Η αμερικανική αντικατασκοπεία αντιλαμβάνεται την ανάπτυξη των πυραύλων και την αναφέρει. Το Συμβούλιο του ΝΑΤΟ δηλώνει ότι οι πύραυλοι πρέπει να αποσυρθούν αμέσως. Πριν, όμως, μπορέσει να δράσει το ΝΑΤΟ, η Σερβία, επιθυμώντας να επιστρέψει στον ιστορικό της ρόλο του υπερσπιστή της Ορθοδοξίας από τους Τούρκους, εισβάλλει στη Βοσνία. Η Κροατία την μιμείται και οι δύο χώρες καταλαμβάνουν τη Βοσνία και την τεμαχίζουν, καταστρέφουν τους πυραύλους και ολοκληρώνουν την εθνική κάθαρση που αναγκάστηκαν να σταματήσουν στη δεκαετία 1990. Η Αλβανία και η Τουρκία δοκιμάζουν να βοηθήσουν τους Βόσνιους. Η Ελλάδα και η Βουλγαρία εισβάλλουν στο ευρωπαϊκό τμήμα της Τουρκίας και ξεσπά πανικός στην Ισταμπούλ καθώς οι Τούρκοι διασχίζουν το Βόσπορο. Εν τω

μεταξύ, ένας πύραυλος με πυρηνική κεφαλή, που εκτοξεύεται από την Αλγερία, εκρήγνυται έξω από τη Μασαλία και το ΝΑΤΟ εκδικείται με συντριπτικές αεροπορικές επιδρομές εναντίον βορειοαφρικανικών στόχων.

Έτσι, οι ΗΠΑ, η Ευρώπη, η Ρωσία και η Ινδία έχουν εμπλακεί σε έναν πραγματικά παγκόσμιο αγώνα εναντίον της Κίνας, της Ιαπωνίας και του μεγαλύτερου μέρους του ισλαμικού κόσμου. Πώς θα μπορούσε να τελειώσει ένας τέτοιος πόλεμος; Και οι δυο πλευρές έχουν μεγάλες πυρηνικές δυνατότητες και αν τις έριχναν στο παιχνίδι, οι βασικές χώρες και στις δυο πλευρές θα είχαν καταστραφεί. Αν, όμως, λειτουργούσε η αμοιβαία αποτροπή, η αμοιβαία εξάντληση θα μπορούσε να οδηγήσει σε έναν αφοπλισμό μετά από διαπραγματεύσεις, που δεν θα έλυνε, όμως, το θεμελιώδες ζήτημα της κινέζικης κυριαρχίας στην Ανατολική Ασία. Ένα εναλλακτικό τέλος θα ήταν εκείνο όπου η Δύση θα μπορούσε να επιχειρήσει να νικήσει την Κίνα με τη χρήση συμβατικής στρατιωτικής δύναμης. Η συμμαχία της Ιαπωνίας με την Κίνα δίνει στην κυριαρχία της Κίνας μια νησιωτική ζώνη που εμποδίζει τις ΗΠΑ να χρησιμοποιήσουν τις ναυτικές τους δυνάμεις εναντίον των παράκτιων κινέζικων κέντρων πληθυσμού και βιομηχανίας. Η εναλλακτική λύση είναι να πλησιάσουν την Κίνα από τη δύση. Η σύγκρουση Ρωσίας και Κίνας οδηγεί το ΝΑΤΟ να καλωσορίσει τη Ρωσία ως μέλος του και να συνεργαστεί μαζί της για να αντιμετωπίσει τις κινέζικες επιδρομές στη Σιβηρία, διατηρώντας το ρωσικό έλεγχο στις μουσουλμανικές χώρες παραγωγής πετρελαίου και φυσικού αερίου της Κεντρικής Ασίας, προωθώντας εξεγέρσεις κατά της κινέζικης κυριαρχίας από τους κατοίκους του Θιβέτ της Μογγολίας και τους Ουιγούρους και βαθμιαία, κινητοποιώντας δυνάμεις προς τα ανατολικά μέσα στη Σιβηρία για το τελικό χτύπημα πέρα από το Σινικό Τείχος, στο Πεκίνο τη Μαντζουρία και την καρδιά της χώρας των Χαν.

Οποιοδήποτε και αν είναι το άμεσο αποτέλεσμα αυτού του παγκόσμιου πολιτισμικού πολέμου -αμοιβαία πυρηνική καταστροφή, ένα τέλος με διαπραγματεύσεις ως αποτέλεσμα της αμοιβαίας εξάντλησης, ή παρέλαση των ρωσικών και των δυτικών δυνάμεων στην πλατεία Τιεναμέν - το μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα θα ήταν σχεδόν αναπόφευκτα η δραστική πτώση της οικονομικής, δημογραφικής και στρατιωτικής ισχύος όλων των βασικών χωρών που πήραν μέρος στον πόλεμο. Το αποτέλεσμα θα ήταν η παγκόσμια δύναμη που είχε περάσει δια μέσου των αιώνων από την Ανατολή στη Δύση και είχε ξεκινήσει μια αντίστροφη πορεία, από τη Δύση στην Ανατολή, θα μεταφερόταν πάλι τώρα από το Βορρά στο Νότο. Οι μεγάλοι κερδισμένοι από τον πόλεμο των πολιτισμών είναι εκείνοι οι πολιτσμοί που δεν μετείχαν σ' αυτόν. Με τη Δύση, τη Ρωσία, την Κίνα και την Ιαπωνία κατεστραμμένες σε διαφορετικούς βαθμούς, ο δρόμος είναι ανοικτός για την Ινδία, αν ξέφυγε από τέτοια καταστροφή ακόμα και ως συμμέτοχος στον πόλεμο, να δοκιμάσει να διαμορφώσει τον κόσμο με βάση τις κατευθυντήριες γραμμές του Ινδουϊσμού. Μεγάλα τμήματα της αμερικανικής κοινής γνώμης μέμφονται για τη μεγάλη αποδυνάμωση των ΗΠΑ το στενό δυτικό προσανατολισμό

των ελίτ, της WASP. Οι ισπανόφωνοι ηγέτες παίρνουν την εξουσία στηριζόμενοι στην υπόσχεση μιας εκτεταμένης, τύπου Σχεδίου Μάρσαλ, βοήθειας από τις αναπτυσσόμενες λατινοαμερικανικές χώρες που έμειναν έξω από τον πόλεμο. Η Αφρική, από την άλλη μεριά, έχει λίγα να προσφέρει στην ανοικοδόμηση της Ευρώπης και αντ' αυτού κατευθύνει προς αυτήν ορδές κοινωνικά κινητοποιημένων ανθρώπων που λεηλατούν τα ερείπιά της. Στην Ασία, η Κίνα, η Ιαπωνία και η Κορέα έχουν καταστραφεί από τον πόλεμο και η δύναμη, επίσης, μετακινείται προς τα νότια, με την Ινδονησία, που έχει παραμείνει ουδέτερη, να γίνεται το κυρίαρχο κράτος και με την καθοδήγηση των Αυστραλών συμβούλων της να καθορίζει την πορεία των πραγμάτων από τη Νέα Ζηλανδία, στα ανατολικά, ως η Μιανμάρ και τη Σρι Λάνκα, στα δυτικά, και το Βιετνάμ στα βόρεια. Όλα αυτά προμηνύουν μελλοντική σύγκρουση ανάμεσα στην Ινδία και μια αναγεννημένη Κίνα. Σε κάθε περίπτωση, το κέντρο της παγκόσμιας πολιτικής μετακινείται νότια.

Αν αυτό το σενάριο μοιάζει μια άγρια και παράλογη φαντασίωση στα μάτια του αναγνώστη, αυτό είναι για καλό. Ας ελπίσουμε ότι ούτε άλλα σενάρια παγκόσμιου πολιτισμικού πολέμου είναι περισσότερο πιθανά. Το πιο λογικό και πιο ενοχλητικό με αυτό το σενάριο, όμως, είναι η αιτία του πολέμου: η παρέμβαση ενός κράτους πυρήνα ενός πολιτισμού (ΗΠΑ) σε μια διαφορά ανάμεσα σε ένα κράτος πυρήνα (Κίνα) και σε ένα κράτος μέλος (Βιετνάμ) ενός άλλου πολιτισμού. Για τις ΗΠΑ αυτή η παρέμβαση ήταν απαραίτητη για να τηρηθεί το διεθνές δίκαιο, να αντιμετωπιστεί η βία, να προστατευτεί η ελευθερία των θαλασσών, να διατηρηθεί η πρόσβασή της στα πετρέλαια της Νότιας Κινεζικής Θάλασσας και να εμποδιστεί η κυριαρχία μιας μόνο δύναμης στην Ανατολική Ασία. Για την Κίνα αυτή η παρέμβαση δεν ήταν δυνατό κατά κανένα τρόπο να γίνει ανεκτή, γιατί την έβλεπε σαν μια τυπικά αλαζονική προσπάθεια από το κυρίαρχο δυτικό κράτος να ταπεινώσει και να φοβίσει την Κίνα, να προκαλέσει αντίθεση προς την Κίνα μέσα στη νόμιμη σφαίρα επιρροής της και να αρνηθεί στην Κίνα το ρόλο που της αρμόζει στις διεθνείς σχέσεις.

Εν ολίγοις, στην εποχή που έρχεται, η αποφυγή μεγάλων πολέμων μεταξύ των πολιτισμών απαιτεί από τα κράτη πυρήνες να απέχουν από παρεμβάσεις σε συγκρούσεις που σημειώνονται σε άλλους πολιτισμούς. Αυτή είναι μια αλήθεια, που μερικά κράτη, ειδικότερα οι ΗΠΑ, αναμφίβολα θα δεχτούν πολύ δύσκολα. Αυτός ο κανόνας της αποχής, όπου τα κράτη πυρήνες απέχουν από παρεμβάσεις σε συγκρούσεις που σημειώνονται στο εσωτερικό άλλων πολιτσμών, είναι η πρώτη προϋπόθεση για την ειρήνη σε έναν πολυπολιτισμικό κόσμο. Η δεύτερη προϋπόθεση είναι ο κανόνας της από κοινού μεσολάβησης, όπου τα κράτη πυρήνες προχωρούν σε διαπραγματεύσεις για να περιορίσουν ή να τερματίσουν πολέμους κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων.

Η αποδοχή αυτών των κανόνων καθώς και ενός κόσμου με μεγαλύτερη ισότητα ανάμεσα στους πολιτισμούς δεν θα είναι εύκολη για τη Δύση ή για εκείνους τους

πολιτισμούς που ο στόχος τους ίσως είναι να έχουν συμπληρωματικό ρόλο ως προς την κυρίαρχη Δύση ή να την παραγκωνίσουν. Σε ένα τέτοιο κόσμο, για παράδειγμα, τα κράτη πυρήνες μπορεί να θεωρούν προνόμιό τους να κατέχουν πυρηνικά όπλα και να αρνούνται τέτοια όπλα σε άλλα μέλη του πολιτισμού τους. Κάνοντας μια αναδρομή στις προσπάθειές του Πακιστάν να αναπτύξει "πλήρη πυρηνική ικανότητα" ο Ζουλφικάρ Αλή Μπούτο τις δικαίωσε λέγοντας τα εξής: "Ξέρουμε ότι το Ισραήλ και η Νότια Αφρική έχουν πλήρη πυρηνική ικανότητα. Ο χριστιανικός, ο εβραϊκός και ο ινδουϊστικός πολιτισμός έχουν αυτή την ικανότητα. Μόνο ο ισλαμικός πολιτισμός δεν την είχε. Αυτή η κατάσταση δεν θα αργούσε να αλλάξει". Ο ανταγωνισμός για την ηγεσία στο εσωτερικό των πολιτισμών που δεν έχουν ένα κράτος πυρήνα, μπορεί, επίσης, να προκαλέσει τον ανταγωνισμό για πυρηνικά όπλα. Το Ιράν, αν και έχει στενές σχέσεις συνεργασίας με το Πακιστάν, αισθάνεται ότι χρειάζεται πυρηνικά όπλα τόσο όσο κι εκείνο. Από την άλλη μεριά, η Βραζιλία και η Αργεντινή εκγατέλειψαν τα προγράμματά τους που στόχευαν σε αυτή την κατεύθυνση και η Νότια Αφρική κατέστρεψε τα πυρηνικά της όπλα, αν και είναι πιθανό να της γεννηθεί πάλι η επιθυμία να τα επανακτήσει, σε περίπτωση που η Νιγηρία άρχιζε να αναπτύσσει πυρηνική ικανότητα.

Ενώ η εξάπλωση των πυρηνικών όπλων προφανώς εμπεριέχει κινδύνους, όπως ο Σκοτ Σαγκάν και άλλοι έχουν τονίσει, ένας κόσμος στον οποίο αποκλειστικά ένα ή δυο κράτη πυρήνες σε καθέναν από τους μεγάλους πολιτσμούς θα διέθεταν πυρηνικά όπλα, θα μπορούσε να είναι ένας λογικά σταθερός κόσμος.

Λίγο μετά το τέλος του δεύτερου παγκόσμιου πόλεμου, οι περισσότεροι από τους μεγαλύτερους διεθνείς οργανισμούς είχαν αφετηρία και διαμορφώθηκαν σύμφωνα με τα δυτικά συμφέροντα, αξίες και πρακτικές. Καθώς η δυτική δύναμη μειώνεται σε σύγκριση με τη δύναμη των άλλων πολιτισμών, θα αναπτυχθούν πιέσεις για να ανασχηματιστούν αυτοί οι οργανισμοί και να λάβουν υπόψιν τα συμφέροντα και των άλλων πολιτισμών. Το προφανέστερο, σημαντικότερο και πιο αμφισβητήσιμο θέμα αφορά τις μόνιμες έδρεςστο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών. Στο Συμβούλιο Ασφαλείας συμμετέχουν οι νικήτριες μεγάλες δυνάμεις του δεύτερου παγκόσμιου πόλεμου, πράγμα που δεν αντιστοιχεί πλήρως στην πραγματικότητα του συσχετισμού δύναμης στο σημερινό κόσμο. Μακροπρόθεσμα, είτε θα γίνουν προσπάθειες για αλλαγές ως προς τα μέλη είτε άλλες, λιγότερο τυπικές διαδικασίες είναι πιθανό να αναπτυχθούν για να αντιμετωπίσουν θέματα ασφάλειας, όπως οι συναντήσεις των G-7 –των εφτά πλουσιότερων χωρών– ή παγκόσμια οικονομικά θέματα. Σε έναν πολυπολιτισμικό κόσμο, το ιδανικό θα ήταν κάθε μεγάλος πολιτισμός να έχει μια έδρα στο Συμβούλιο Ασφαλείας. Προς το παρόν, μόνο τρεις έχουν. Οι ΗΠΑ έχουν υποστηρίξει την ιαπωνική και τη γερμανική συμμετοχή, αλλά είναι ξεκάθαρο ότι θα γίνουν μόνιμα μέλη μόνο αν γίνουν επίσης και άλλες χώρες. Η Βραζιλία έχει προτείνει πέντε νέα μόνιμα μέλη, χωρίς όμως το δικαίωμα του βέτο, τη Γερμανία, την Ιαπωνία, την Ινδία, τη Νιγηρία και την ίδια. Κάτι τέτοιο, όμως, θα άφηνε το ένα δισε-

κατομμύριο των μουσουλμάνων του κόσμου χωρίς αντιπρόσωπο, εκτός αν η Νιγηρία μπορούσε να αναλάβει αυτή την ευθύνη. Από πολιτισμική άποψη, η Ιαπωνία και η Ινδία θα έπρεπε σαφέστατα να είναι μόνιμα μέλη. Επίσης και η Αφρική, η Λατινική Αμερική και ο μουσουλμανικός κόσμος θα έπρεπε να έχουν μόνιμες έδρες, οι οποίες θα μπορούσαν να καταλαμβάνονται με κυκλική εναλλαγή από τα ηγετικά κράτη αυτών των πολιτισμών, ενώ οι επιλογές να γίνονται από τον Οργανισμό της Ισλαμικής Συνδιάσκεψης, τον Οργανισμό της Αφρικανικής Ενότητας και τον Οργανισμό Αμερικανικών Κρατών (εκτός των ΗΠΑ). Θα ήταν, επίσης, σωστό να ενωθούν η βρετανική και η γαλλική έδρα σε μία, της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που θα κατέχει κάθε φορά κάποιο κράτος που θα επιλέγεται από την Ένωση. Έτσι, εφτά πολιτισμοί θα είχαν μια μόνιμη έδρα ο καθένας, και η Δύση θα μπορούσε να έχει δυο· αυτή η κατανομή θα ήταν ευρέως αντιπροσωπευτική της κατανομής των πληθυσμών, του πλούτου και της δύναμης στον κόσμο.

ΤΑ ΚΟΙΝΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Μερικοί Αμερικανοί προωθούν την πολυπολιτισμικότητα στο εσωτερικό της χώρας τους, ενώ άλλοι προωθούν την παγκοσμιότητα στο εξωτερικό. Άλλοι, πάλι, κάνουν και τα δυο. Τα πολλαπλά είδη κουλτούρας στο εσωτερικό απειλούν τις ΗΠΑ και τη Δύση, ενώ η παγκοσμιότητα στο εξωτερικό απειλεί τη Δύση και τον κόσμο· και τα δύο μαζί αρνούνται τη μοναδικότητα της δυτικής κουλτούρας. Οι παγκόσμιοι οπαδοί της μιας κουλτούρας θέλουν να κάνουν τον κόσμο σαν την Αμερική. Τα εσωτερικά πολλαπλά είδη κουλτούρας θέλουν να κάνουν την Αμερική σαν τον κόσμο. Μια πολυπολιτισμική Αμερική είναι αδύνατον να υπάρξει, γιατί μια μη δυτική Αμερική δεν είναι αμερικανική. Ένας πολυπολιτισμικός κόσμος είναι αναπόφευκτος, γιατί η παγκόσμια αυτοκρατορία είναι αδύνατη. Η διατήρηση των ΗΠΑ και της Δύσης χρειάζεται την ανανέωση της δυτικής ταυτότητας. Η ασφάλεια του κόσμου χρειάζεται την αποδοχή των πολλαπλών ειδών κουλτούρας σε παγκόσμια κλίμακα.

Άραγε, η κενότητα της δυτικής παγκοσμιότητας και η πραγματικότητα της παγκόσμιας πολιτισμικής ποικιλίας οδηγούν αναπόφευκτα και αμετάκλητα σε ηθικό και πολιτισμικό σχετικισμό; Αν η παγκοσμιότητα νομιμοποιεί τον ιμπεριαλισμό, ο σχετικισμός νομιμοποιεί την καταπίεση; Για άλλη μια φορά, η απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα είναι και ναι και όχι. Η κουλτούρα είναι σχετική ενώ η ηθική είναι απόλυτη. Η κουλτούρα, όπως έχει επισημάνει ο Μάικλ Ουώλζερ, είναι "περιοριστική", υπαγορεύει τους θεσμούς και τους τρόπους συμπεριφοράς που καθοδηγούν τους ανθρώπους σε μονοπάτια ορθά για μια συγκεκριμένη κοινωνία. Πέρα, πάνω και έξω από αυτή τη μαξιμαλιστική ηθική, όμως, υπάρχει μια ελάχιστη ηθική που ενσωματώνει "επαναλαμβανόμενα χαρακτηριστικά ή στοιχεία από μαξιμαλιστικές ηθικές". Οι ελάχιστες ηθικές αρχές της αλήθειας και της δικαιοσύνης βρίσκονται σε όλες τις ηθικές και δεν μπορούν να χωριστούν από

αυτές. Υπάρχουν επίσης ελάχιστες ηθικές "αρνητικές προσταγές, κανόνες εναντίον του φόνου, των βασανιστηρίων, της καταπίεσης και της τυραννίας". Αυτό που οι άνθρωποι έχουν κοινό είναι "μάλλον η αίσθηση ενός κοινού εχθρού παρά η δέσμευση σε μια κοινή κουλτούρα". Η ανθρώπινη κοινωνία "είναι παγκόσμια γιατί είναι ανθρώπινη και κυρίως γιατί είναι κοινωνία". Κάποιες φορές βαδίζουμε με τους άλλους, κυρίως, όμως, βαδίζουμε μόνοι μας. Και όμως, μια "λεπτή" ελάχιστη ηθική προκύπτει από την κοινή ανθρώπινη υπόσταση ενώ "διαθέσεις παγκοσμιότητας" βρίσκονται σε όλα τα είδη κουλτούρας. Αντί της προώθησης των υποτιθέμενων παγκόσμιων χαρακτηριστικών ενός πολιτισμού, η πολιτιστική συνύπαρξη απαιτεί αναζήτηση κοινών στοιχείων που υπάρχουν στους περισσότερους πολιτισμούς. Σε ένα πολυπολιτισμικό κόσμο, το εποικοδομητικό είναι να αποκηρύξεις την παγκοσμιότητα, να αποδεχτείς την ποικιλία και να αναζητήσεις ομοιότητες.

Μια σχετική προσπάθεια να εντοπιστούν τα κοινά στοιχεία σε ένα πολύ μικρό γεωγραφικό χώρο έγινε στη Σιγκαπούρη στις αρχές της δεκαετίας 1990. Οι κάτοικοι της Σιγκαπούρης είναι 76% Κινέζοι, 15% Μαλαισιανοί και μουσουλμάνοι και 6% Ινδοί ινδουϊστές και σιχ. Στο παρελθόν, η κυβέρνηση είχε δοκιμάσει να προωθήσει "τις αξίες του Κομφούκιου" στον πληθυσμό της, αλλά είχε επίσης επιμείνει να διδαχτούν όλοι και να μιλούν με ευχέρεια τα αγγλικά. Τον Ιανουάριο του 1989, ο πρόεδρος Γουί Κιμ Γουί, στο λόγο που εκφώνησε κατά την έναρξη των εργασιών της βουλής, αναφέρθηκε στις εξωτερικές επιρροές των 2,7 εκατομμυρίων κατοίκων της Σιγκαπούρης από τη Δύση, που τους "είχαν φέρει σε στενή επαφή με νέες ιδέες και τεχνολογίες από το εξωτερικό", αλλά "τους είχαν επίσης εκθέσει" στην επίδραση "ξένων τρόπων ζωής και αξιών". "Οι παραδοσιακές ασιατικές ιδεές περί ηθικής, καθήκοντος και κοινωνίας που υπήρξαν το συνεκτικό στοιχείο στο παρελθόν", προειδοποίησε, "παραμερίζονται από μια πιο δυτική, πιο ατομιστική και εγωκεντρική θεώρηση της ζωής". Είναι απαραίτητο, υποστήριξε, να ορίσουμε τις κεντρικές αξίες, οι οποίες ήταν κοινές στις διάφορες εθνικές και θρησκευτικές κοινότητες της Σιγκαπούρης και "οι οποίες αποτυπώνουν τι σημαίνει στην ουσία να είσαι γεννημένος στη Σιγκαπούρη".

Ο πρόεδρος Γουί πρότεινε τέσσερις τέτοιες αξίες: "Να βάζεις την κοινωνία πάνω από τον εαυτό σου, να διατηρείς το θεσμό της οικογένειας ως ακρογωνιαίο λίθο, να επιλύεις σημαντικά ζητήματα με συναίνεση κι όχι με φιλονικία, να τονίζεις τη φυλετική και θρησκευτική ανεκτικότητα και την αρμονία". Ο λόγος του αυτός προκάλεσε εκτεταμένες συζητήσεις για τις αξίες της Σιγκαπούρης και δυο χρόνια αργότερα, σε μια λευκή βίβλο, παρουσιάστηκαν οι θέσεις της κυβέρνησης. Η Λευκή Βίβλος επιδοκίμασε και τις τέσσερις από τις προτεινόμενες αξίες του προέδρου, αλλά πρόσθεσε μια πέμπτη, την υποστήριξη του ατόμου, κυρίως λόγω της ανάγκης να δοθεί έμφαση στην προτεραιότητα της αξίας του ατόμου στην κοινωνία της Σιγκαπούρης, παίρνοντας κάποιες αποστάσεις από τις αξίες του Κομφούκιου για την ιεραρχία και την οικογένεια, που θα μπορούσαν να οδη-

γήσουν στην οικογενειοκρατία. Η Λευκή Βίβλος όρισε τις "Κοινές Αξίες" του λαού της Σιγκαπούρης ως εξής:

Το έθνος πριν από την [εθνοτική] κοινότητα και η κοινωνία πάνω από τον εαυτό μας.
Η οικογένεια είναι η βασική μονάδα της κοινωνίας.
Σεβασμός και υποστήριξη της κοινότητας προς το άτομο.
Συναίνεση αντί της φιλονικίας.
Φυλετική και θρησκευτική αρμονία.

Ενώ παρέθεσε τη δέσμευση της Σιγκαπούρης στην κοινοβουλευτική δημοκρατία και στην εξέχουσα θέση της κυβέρνησης, η διακήρυξη των "Κοινών Αξιών" ρητά απέκλεισε τις πολιτικές αξίες. Η κυβέρνηση έδωσε έμφαση στο ότι η Σιγκαπούρη ήταν "σε κρίσιμα θέματα ασιατική κοινωνία" και πρέπει να παραμείνει. "Ο λαός της Σιγκαπούρης δεν είναι Αμερικανοί ούτε Αγγλοσάξονες, αν και μπορεί να μιλάνε αγγλικά και να φορούν δυτικά ρούχα. Αν μακροπρόθεσμα ο λαός της Σιγκαπούρης χάσει τα διακριτικά στοιχεία που τον ξεχωρίζουν από τους Αμερικανούς, τους Βρετανούς ή τους Αυστραλούς ή, χειρότερα, γίνει μια φτωχή απομίμησή τους, θα χάσουμε τα χαρακτηριστικά που μας διακρίνουν από τις δυτικές κοινωνίες και μας επιτρέπουν να εξασφαλίζουμε τη δική μας ιδιαιτερότητα στο διεθνή χώρο.

Το σχέδιο της Σιγκαπούρης ήταν μια φιλόδοξη και φωτισμένη προσπάθεια να ορίσει μια ξεχωριστή πολιτιστική ταυτότητα που θα ήταν κοινή για τις εθνικές και θρησκευτικές κοινότητές της και θα τη διαφοροποιούσε από τη Δύση. Σίγουρα, μια διακήρυξη δυτικών και ειδικά αμερικανικών αξιών θα έδινε πολύ μεγαλύτερο βάρος στα ατομικά δικαιώματα, σε αντίθεση με τα δικαιώματα της κοινότητας, στην ελευθερία της έκφρασης και στην αλήθεια που προκύπτει από τη σύγκρουση των ιδεών, στην πολιτική συμμετοχή και στον ανταγωνισμό και στο κράτος δικαίου, σε αντιπαράθεση με την κυριαρχία των ειδικών, σοφών και υπεύθυνων κυβερνητών. Ακόμα και έτσι, όμως, αν συμπλήρωναν δηλαδή τις αξίες της Σιγκαπούρης και έδιναν άλλες προτεραιότητες, λίγοι Δυτικοί θα απέρριπταν αυτές τις αξίες ως ανάξιες λόγου. Στα βασικά τουλάχιστον στοιχεία ηθικής υπάρχουν κάποιες ομοιότητες ανάμεσα στην Ασία και στη Δύση. Επιπλέον, όπως πολλοί έχουν αποδείξει, όσο κι αν έχουν διαιρέσει την ανθρωπότητα οι μεγαλύτερες θρησκείες του κόσμου –ο δυτικός Χριστιανισμός, η Ορθοδοξία, ο Ινδουϊσμός, ο Βουδισμός, το Ισλάμ, ο Κομφουκιανισμός, ο Ταοϊσμός, ο Ιουδαϊσμός– έχουν επίσης κοινές βασικές αξίες. Αν οι άνθρωποι αναπτύξουν ποτέ έναν οικουμενικό πολιτισμό, αυτός θα αναδυθεί βαθμιαία από την αναζήτηση και την επέκταση αυτών των κοινών στοιχείων. Έτσι, εκτός από τον κανόνα της αποχής και τον κανόνα της από κοινού μεσολάβησης, ένας τρίτος κανόνας για την εξασφάλιση της ειρήνης σε ένα πολυπολιτισμικό κόσμο είναι ο κανόνας των κοινών στοιχείων: οι λαοί σε όλους τους πολιτισμούς θα έπρεπε να αναζητήσουν και να

δοκιμάσουν να επεκτείνουν τις αξίες, τους θεσμούς και τις πρακτικές που είναι κοινές και στους λαούς άλλων πολιτισμών.

Αυτή η προσπάθεια θα συνεισέφερε όχι μόνο στον περιορισμό της σύγκρουσης των πολιτισμών, αλλά θα ενδυνάμωνε επίσης τον Πολιτισμό στον ενικό (από εδώ και στο εξής θα τον γράφουμε με κεφαλαίο). Ο Πολιτισμός στον ενικό πιθανώς αναφέρεται σε ένα σύνθετο κράμα ανώτερων επιπέδων ηθικής, θρησκείας, μάθησης, τέχνης, φιλοσοφίας, τεχνολογίας, υλικής ευμάρειας και άλλων πραγμάτων. Όμως, οι μελετητές εύκολα εντοπίζουν το ζενίθ και το ναδίρ στο επίπεδο του Πολιτισμού στις ιστορίες των πολιτισμών. Τότε το ερώτημα που τίθεται είναι το εξής: Πώς μπορεί κάποιος να χαρτογραφήσει την άνοδο και την πτώση στην ανάπτυξη του Πολιτισμού στην ανθρωπότητα; Υπάρχει κάποια γενική, κοσμική τάση που εξυψώνει τους πολιτισμούς προς τα ανώτερα επίπεδα του Πολιτισμού; Αν υπάρχει τέτοια τάση, είναι προϊόν των διεργασιών του εκσυγχρονισμού που αυξάνει τον έλεγχο των ανθρώπων πάνω στο περιβάλλον τους και έτσι παράγει διαρκώς υψηλότερα επίπεδα τεχνολογικής εξέλιξης και υλικής ευμάρειας; Στη σύγχρονη εποχή, το προαπαιτούμενο για ένα υψηλό επίπεδο Πολιτισμού είναι, άραγε, ένα ανώτερο επίπεδο εκσυγχρονισμού; Ή μήπως το επίπεδο του Πολιτισμού ποικίλλει μέσα στην ιστορία των επιμέρους πολιτισμών;

Αυτό το θέμα είναι άλλη μια εκδήλωση της διαμάχης περί τη γραμμική ή την κυκλική φύση της ιστορίας. Εννοείται ότι ο εκσυγχρονισμός και η ανθρώπινη ηθική ανάπτυξη που οφείλεται σε καλύτερη εκπαίδευση, γνώση και κατανόηση της ανθρώπινης κοινωνίας και του φυσικού περιβάλλοντός της, αποτελούν αιτίες σταθερής κίνησης προς ολοένα υψηλότερα επίπεδα Πολιτισμού. Κατά μία άλλη εκδοχή, τα επίπεδα του Πολιτισμού μπορεί απλώς να απεικονίζουν τις φάσεις της εξέλιξης των πολιτισμών. Όταν οι πολιτισμοί εμφανίζονται, οι λαοί τους είναι συνήθως δυνατοί, δυναμικοί, ωμοί, κινητικοί και επεκτατικοί. Είναι σχετικά απολίτιστοι. Καθώς ο πολιτισμός αναπτύσσεται σταδιακά, γίνονται λιγότερο κινητικοί και αναπτύσσουν τεχνικές και δεξιότητες που τους κάνουν πιο πολιτισμένους. Καθώς ο συναγωνισμός ανάμεσα στα στοιχεία που τον αποτελούν σβήνει και ένα παγκόσμιο κράτος αναδύεται, ο πολιτισμός φτάνει το υψηλότερο επίπεδο του Πολιτισμού, το "χρυσό αιώνα" του με μια άνθηση της ηθικής, της τέχνης, της λογοτεχνίας, της φιλοσοφίας, της τεχνολογίας και της στρατιωτικής, οικονομικής και πολιτικής ικανότητας. Καθώς προχωρά προς την παρακμή του, το επίπεδό του ως Πολιτισμού κατεβαίνει επίσης έως ότου εξαφανιστεί κάτω από τα ορμητικά κύματα κάποιου άλλου πολιτισμού με χαμηλότερο επίπεδο Πολιτισμού.

Ο εκσυγχρονισμός έχει γενικά βελτιώσει το υλικό επίπεδο του Πολιτισμού σε όλο τον κόσμο. Αλλά έχει, όμως, βελτιώσει και τις ηθικές και πολιτιστικές διαστάσεις του Πολιτισμού; Σε μερικές περιπτώσεις αυτό φαίνεται να ισχύει. Η δουλεία, τα βασανιστήρια, η κακομεταχείριση των ατόμων γίνονται ολοένα και λιγότερο αποδεκτά στο σύγχρονο κόσμο. Ωστόσο, αυτό είναι απλώς το αποτέλεσμα της απήχησης του δυτικού πολιτισμού στα άλλα είδη κουλτούρας, και υπάρχει

κίνδυνος να σημειωθεί ηθική αντιστροφή καθώς η δυτική δύναμη παρακμάζει. Αρκετά στοιχεία υπάρχουν στη δεκαετία 1990 για τη σχετικότητα του παραδείγματος του "άκρατου χάους" στις παγκόσμιες σχέσεις: μια παγκόσμια κατάρρευση του νόμου και της τάξης, διαλυμένα κράτη και αυξανόμενη αναρχία σε πολλά μέρη του κόσμου, παγκόσμιο κύμα εγκληματικότητας, διεθνείς μαφίες και καρτέλ ναρκωτικών, αυξανόμενος εθισμός στα ναρκωτικά σε πολλές κοινωνίες, γενική αποδυνάμωση της οικογένειας, μείωση της εμπιστοσύνης και της κοινωνικής σταθερότητας σε πολλές χώρες, εθνική, θρησκευτική και πολιτισμική βία και ο νόμος των όπλων επικρατούν σε αρκετά μέρη του κόσμου. Στη μια πόλη μετά την άλλη, –Μόσχα, Ρίο Ντι Τζανέιρο, Μπαγκόκ, Σαγκάη, Λονδίνο, Ρώμη, Βαρσοβία, Τόκυο, Γιοχάνεσμπουργκ, Δελχί, Καράκας, Κάιρο, Μπογκοτά, Ουάσιγκτον– το έγκλημα φαίνεται να κορυφώνεται και βασικά στοιχεία του Πολιτισμού σβήνουν. Οι άνθρωποι μιλούν για παγκόσμια κρίση διακυβέρνησης. Την άνοδο των υπερεθνικών εταιριών που παράγουν οικονομικά αγαθά ακολουθεί η άνοδος των διεθνών μαφιών, των καρτέλ ναρκωτικών και τρομοκρατικών οργανώσεων που βίαια χτυπούν τον Πολιτισμό. Ο νόμος και η τάξη είναι η πρώτη προϋπόθεση του Πολιτισμού αλλά σε μεγάλο μέρος του κόσμου –Αφρική, Λατινική Αμερική, πρώην Σοβιετική Ένωση, Νότια Ασία, Μέση Ανατολή - φαίνεται να εξανεμίζεται, ενώ επίσης υφίσταται σοβαρή επίθεση στην Κίνα, την Ιαπωνία και τη Δύση. Σε παγκόσμιο επίπεδο, ο Πολιτισμός μοιάζει από πολλές απόψεις να υποχωρεί προς τη βαρβαρότητα, οδηγώντας σε ένα φαινόμενο χωρίς προηγούμενο, με ένα Παγκόσμιο Μεσαίωνα να εμφανίζεται στην ανθρωπότητα.

Στη δεκαετία 1950, ο Λέστερ Πήρσον προειδοποίησε ότι οι άνθρωποι βαδίζουν προς "μια εποχή όπου οι διαφορετικοί πολιτισμοί θα πρέπει να μάθουν να ζουν δίπλα δίπλα, με ειρηνικές συναλλαγές, να μαθαίνουν ο ένας από τον άλλο, να μελετούν ο ένας την ιστορία του άλλου, τα ιδανικά του, την τέχνη και την κουλτούρα του εμπλουτίζοντας αμοιβαία ο ένας τη ζωή του άλλου. Η εναλλακτική εκδοχή, σε αυτόν το μικρό, πυκνοκατοικημένο κόσμο, είναι η παρεξήγηση , η ένταση, η σύγκρουση και η καταστροφή". Το μέλλον της ειρήνης και του Πολιτισμού εξαρτάται από την κατανόηση και την συνεργασία ανάμεσα στους πολιτικούς και πνευματικούς ηγέτες και τη διανόηση των μεγαλύτερων πολιτισμών του κόσμου. Στη σύγκρουση των πολιτισμών, η Ευρώπη και η Αμερική θα μείνουν μαζί ή θα χωριστούν. Στη μεγαλύτερη σύγκρουση, την παγκόσμια "πραγματική σύγκρουση", μεταξύ του Πολιτισμού και της βαρβαρότητας, οι μεγαλύτεροι πολιτισμοί του κόσμου, με τα πλούσια επιτεύγματά τους στη θρησκεία, την τέχνη, τη λογοτεχνία, τη φιλοσοφία, την επιστήμη, την τεχνολογία, την ηθική και την ευσπλαχνία επίσης θα μείνουν μαζί ή θα χωριστούν. Στην εποχή που ανατέλλει, οι συγκρούσεις των πολιτισμών είναι η μεγαλύτερη απειλή για την παγκόσμια ειρήνη και μια διεθνής τάξη βασισμένη στους πολιτισμούς είναι η πιο σίγουρη εξασφάλιση απέναντι σ' έναν παγκόσμιο πόλεμο.

Ευρετήριο

ABM, Συνθήκη για τους Αντιβαλλιστικούς Πυραύλους, 365
Αγιάμι Φουάντ, 128, 71, 336
Aggressor, (σερβική μουσική), 315
Αδελφοί Μουσουλμάνοι, 125
Αζάμ Κουέηντ Ι, 103
Αζέροι, 39, 141, 297, 328
Αιγαίο Πέλαγος, 141
Άιζενσταντ Σ.Ν., 42
Αικατερίνη Β', 158
Αϊτή, 153, 54, 149
Αλέξανδρος Β', 158
Αλή Μπεν, 129
Αμερικανικό Πιστεύω, 361
Αμπντουλάχ, πρίγκιπας της Σαουδικής Αραβίας, 133
Αμπτούχ Μωχάμετ, 81
Αναβίωση ισλαμική, 124
Άνταμς Τζον, 360
Αντιπροσωπευτικά σώματα, 77
Αραβικός Σύνδεσμος, 291
Αργεντινή, 49
Αρμένιοι, 39
Αρμέστο Φελίπε Φερνάντες, 42
Άσαντ Χαφέζ Αλ, 290
ASEAN (Οργανισμός Νοτιοανατολικών Ασιατικών Κρατών), 121, 148, 142, 147, 148-150, 221, 252
Ατατούρκ Κεμάλ Μουσταφά, 80, 81, 162-169, 183, 202, 203
Ατομικισμός, 78
Αυστρία, 19, 140, 178, 181, 229, 329, 331
Αυστροουγγρική Αυτοκρατορία, 180, 124, 240
Αυτοκρατορία των Αψβούργων, 180
Αφρικάνικος Πολιτισμός, 50
Αχμέντ Μοχάμεντ Σιντ, 244, 290

Βαλκανικοί Πόλεμοι, 140
Βαλερστάιν Ιμανουελ, 42, 43
Βασιλιάς Γεώργιος ΙΓ', 186
Βέμπερ Μαξ, 42, 50, 118
BIJ, Εθνικιστικό Κόμμα Ινδίας, 225
Βολιβία, 49, 331
Βόρεια Κορέα, 27, 99, 212-217, 222, 248, 252, 273
Βοσνία, 223, 294, 297, 304, 311, 313-318, 320, 329, 331
Βουδαπέστη, 180
Βουδισμός, 50, 51, 70, 106, 109, 337
Βραχμάνοι, 52
Βρετανία, 12, 19, 68, 89, 98, 115, 140, 151, 170, 171, 177, 224, 230

Γαλλία, 12, 19, 68, 73, 77, 89, 98, 152, 166, 177, 185, 228, 230, 240, 246, 264, 344, 346, 348, 370
Γερμανία, 12, 19, 27, 43, 68, 98, 115, 140, 164, 177, 185, 227-230, 264, 318, 329-332, 337, 346, 349, 374
Γεωργία, 94, 175, 186, 327
Γουί Γουί Κιμ, 376
Γιάο Κάο, 118
Γιρονδίνοι, 310
Γιου Λη Κουάν, 103. 108, 112, ,118, 120, 173, 193, 197, 224, 263, 266
Γιουγκοσλαβία, 27, 39, 44, 94, 140, 154, 180, 184, 227, 238, 296, 301, 314-321, 329, 332
Γκάλι Μπούτρος Μπούτρος, 176, 336
Γκανούσι, σεΐχης, 246
Γκάντι ΄Ιντιρα, 100
Γκάντις Τζον Λιούις, 29
Γκέλνερ ΄Ερνεστ, 127
Γκολντστάιν ΄Ειβερι, 270
Γκολντστουν Τζακ, 132
Γκορμπατσώφ Μιχαήλ, 104, 158, 160, 327
Γλώσσα Ευρύτερης Επικοινωνίας, 266
CARICOM, (Κοινότητα της Καραϊβικής), 146, 149
CIA, 94, 216, 250
CFE, (Συνθήκη για τον Περιορισμό Εξοπλισμών), 287, 279, 365

ΔΑΣΕ, Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, 345
Διεθνές Δικαστήριο Εγκλημάτων Πολέμου, 335
ΔΝΤ (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο), 208
Δυνάμεις Προστασίας των Ηνωμένων Εθνών, 349
Δυναστεία Μιγκ, 53, 74, 331
Δυναστεία Σουγκ, 53
Δυναστεία Ταγκ, 53
Δυτικοποίηση, 18, 50, 79, 80, 85, 104, 117, 170, 367
Δυτική Χριστιανοσύνη, 49, 180, 181, 245
Δυτικός Πολιτισμός, 48, 49, 50, 55, 75, 177, 355, 356, 367

EAEC, Ανατολικοασιατική Οικονομική Διάσκεψη, 148, 149, 172
΄Εβανς Γκάρεθ, 171
΄Εγκελς, 159
ECO, (Οικονομικός Οργανισμός Συνεργασίας), 149
Εθνική Συμμαχία, 229

Εκσυγχρονισμός, 18, 60, 83
Ελεύθερος Κόσμος, 35, 22, 58, 177, 208
Ελεγεία του Ποταμού, 117
Έλληνες, 44, 52, 134, 162, 184, 297, 333
Ελμαντίρα Μαχντί, 285
Ενωμένο Εθνικό Κόμμα, 104
Ένωση Μουσουλμανικού Κόσμου, 200
Επανάσταση των Μορό, 294
Επανάσταση των Μπολσεβίκων, 159
Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών, 222
Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 224
Εποχή της Δημοκρατικής Επανάστασης, 132
Ερυθραία, 154
Εσθονία, 155
Εσπόζιτο Τζον Λ., 123, 240
Ευρασιατιστές, 158
Ευρωπαϊκή Ένωση, 27, 140, 141, 146-150, 163, 171, 181, 184, 221, 243, 252, 331, 347, 363, 367
Ζαΐρ, 27
Ζανζιβάρη, 154
Ζαχάρωφ Αντρέι, 160
Ζεμίν Ζιάγκ, 256, 278
Ζιρινόφσκι Βλαδίμηρος, 161
Ζυπέ Αλαίν, 178

Ηνωμένες Πολιτείες, 19, 36, 89, 141, 163, 177, 207

Θάτσερ Μάργκαρετ, 100, 363
Θιβέτ, 51, 190, 253, 256, 263, 294, 372

Ιερουσαλήμ, 145, 303
Ιζάλα Γιεν, 79
Ιζετμπέκοβιτς Αλία, 311-315
Ιθαγενής κουλτούρα, 80, 82, 84, 100, 102, 111
Ινδική Επιτροπή Εκπαίδευσης, 69
Ινδική Χερσόνησος, 44
Ινδουϊστικός πολιτισμός, 48, 53, 93, 96, 97, 284
Ίμπο,73,
Ισλαμική Διακήρυξη, 314
Ισλαμικός Πολιτισμός, 47, 54, 374
Ισπανία, 12, 19, 52, 124, 152, 169, 177, 217, 240, 260, 324
Ιρανική Δημοκρατική Φρουρά, 337, 338
Ιρανική Επανάσταση, 126, 133,
Ισταμπούλ, 127, 167, 224, 371
Καλβίνος, 124
Κάλμπορν Ράστυ, 42
Καμπότζη, 51
Καναδάς, 34, 140, 153
Κάρατζιτς Ράντοβαν, 316, 350
Κασμίρ, 27, 67, 141, 222, 283, 294, 297, 303, 308, 313, 317, 320, 351
Καύκασος, 27, 325
Κεντροευρωπαϊκή Περιοχή Ελεύθερου Εμπόριου, 150
Κένυα, 154, 298
Κεπέλ Ζιλ, 106, 108, 113
Κερθ Τζέημς, 362
Κήπιγκ Πώλ, 171-173
Κίνα, 12, 19, 26, 31, 39, 45, 50-54, 68, 72-79, 83, 90, 102, 110, 147, 168, 190, 208, 220, 251, 271, 281, 367
Κινέζοι Μαντσού, 190
Κιργκιζιστάν, 69, 131, 165, 322
Κίσινγκερ Χένρυ, 26
Κίεβο, 156, 188
Κλουνιακή Αναγέννηση, 242
Κουν Τόμας, 28, 29
Κεμαλισμός, 80
Κεντρική Ασία, 27, 39, 48, 52, 107, 121, 134, 165, 183, 198, 203, 277, 301, 323
Κεντροαμερικανική Κοινή Αγορά, 142, 150
Κλεμανσώ Ζωρζ,, 100
Κλίντον Μπιλ, 98, 182, 216, 220, 239, 254, 338, 360
Κοιλάδα του Ντρίνα, 293
Κολ Χέλμουτ, 100, 230
Κόμμα Μητέρας Παρτίδας, 167
Κόμμα της Δημοκρατικής Δράσης, 305
Κόμμα της Ελευθερίας, 104, 229
Κόμμα της Ευημερίας, 167
Κόμμα των Μεταρρυθμιστών, 305
Κράτος δικαίου, 76, 156, 362, 367, 337
Κροατική Δημοκρατική Ένωση, 305
Κομφουκιανισμός, 48, 50, 110, 118, 280, 377
Κοπτική Ορθοδοξία, 152
Κόσοβο, 145, 154, 293, 297, 303, 304
Κουΐγκλυ Κάρολ, 42, 47, 356
Κουλτούρα του Νταβός, 61, 62
Κούτσμα Λεονίντ, 188, 189
Κοχ Τόμυ, 116
Κραβτσούκ Λεονίντ, 40, 188
Κρέμπερ Α.Λ., 42
Κρεσόν Εντίθ, 230
Κριμαία, 155, 187, 188, 189
Κρίστοφερ Ουώρεν, 213, 336
Κροατία, 39, 154, 180, 182, 294, 329-332, 346-351, 367
Κύπρος, 141, 181, 184, 297
Κχμελνίτσκι Μπόγνταν, 187

ΛΑΙΣ, Λαϊκή Αραβική και Ισλαμική Συνδιάσκεψη, 200
Λάος, 51, 148

Λατινική Αμερική, 33, 48, 93, 110, 128, 142, 150, 228, 278, 379
Λατινοαμερικανικός Πολιτισμός, 48
Λεβί Μπερνάρ Ανρί, 342
Λειψία, 180
Λελούς Πιερ, 233
Λένιν, 17, 56, 158, 203, 242
Λετονία, 155
Λευκή Βίβλος, 376
Λευκορωσία, 141, 183, 185, 346
Λη Χάρυ, 103
Λιβύη, 27, 99, 133, 213, 222, 246-249, 330, 345
Lingua franca, 66
Λιούις Μπέρναρντ, 240
Λούις Φλόρα, 330
Λορντ Ουίλσον, 261
Λουδοβίκος ΙΔ', 267

Μαγκρέμπ, 131, 134, 244, 247, 290
Magna Carta, 61
Μαζρούι Αλή, 81
Μακνήλ Ουίλιαμ, 42, 102, 109
Μακφάρκαρ Ρόντερικ, 271
Μανδαρίνοι, 67, 64, 76, 103, 197, 266
Μάο Τσε Τούγκ, 56
Μανάγκουα, 31
Μαρξισμός-Λενινισμός, 31, 35, 56, 117, 199
Μαρωνίτες, 298, 302, 307
Μαύρη Θάλασσα, 180, 240
Μαυροβούνιο, 154
Μάους Μάρσελ, 44
Μαχμουμπάνι Κισόρε, 115, 63, 274
Μεγάλη Κίνα, 192, 142
Μεγάλος Πέτρος, 155
Μέιζι, 79, 116, 119
Μέλκο Μάθιου, 45, 46
Μενσεβίκοι, 310
Μένκιους, 118
Μεξικό, 39, 49, 122, 140, 155, 168-170, 232, 362
Mercosur, (Οικονομικός Οργανισμός συνεργασίας της Λατινικής Αμερικής), 142, 147, 150, 279
Μερνίσι Φατιμά, 245, 289, 291
Μέσο Βασίλειο, 79, 278
Μεταρρύθμιση, 47, 76, 124, 132, 135, 156
Μέτωπο Εθνικής Απελευθέρωσης των Μόρο, 311
Μιγιαζάβα Κιίτσι, 221
Μιανμάρ, 148, 220, 253, 283, 298, 373
Μιρσχάιμερ Τζον, 38
Mitteleuropa, 180
Μιτεράν Φρανσουά, 100, 230
Μλάντιτς Ράτκο, 335
Μογγολία, 51, 253, 266, 282, 371
Μόινιχαν Ντάνιελ Πάτρικ, 36
Μολδαβία, 141, 182, 186
Μόναχο, 180
Μόρο, 310, 321
Μοσκοβία, 156
Μουρ Κλέμεντ Χένρυ, 127
Μουχαμαντίγιαχ, 125
Μπάγκμπυ Φίλιπ, 42, 45, 47
Μπανταρανάικε Σόλομον, 103
Μπάιροκ Πωλ, 95
Μπάουμ Ράινερ, 83
Μπέηκερ Τζέημς, 219
Μπιουκάναν Πάτρικ, 232
Μπουρούντι, 27
Μπορίς Γέλτσιν, 40, 313
Μπόσμαν Άντα, 42
Μπούτο Ζουλφικάρ Αλή, 374
Μπούζαν Μπάρυ, 92
Μπουλ Χέντλεϋ, 58, 62
Μπούρμπα, 51
Μπους Τζωρτζ, 98, 217, 219, 254, 263, 291, 364
Μπρωντέλ Φερνάν, 41, 42, 46, 50, 59, 74, 85
Μαχαθίρ Μοχάμαντ, 148
Μύρνταλ Γκούναρ, 361
Μωχάμεντ Άλη, 81

Ναγκόρνο Καραμπάχ, 155, 189, 293, 297, 318, 325-328, 343-350
Ναϊπόλ Β.Σ. 60
Νάι Τζόζεφ, 101
Νακασόνε, 100
NAFTA, (Βορειοαμερικανική Περιοχή Ελεύθερου Εμπόριου), 142, 147, 150, 169, 279, 363
Ναπολέων Βοναπάρτης, 267
ΝΑΤΟ, (Βορειοατλαντικό Σύμφωνο), 17, 39, 98, 142, 162, 167, 178, 182, 280, 327, 333, 346, 364, 371
Νέα Ζηλανδία, 49, 92, 148, 373
Νιγηρία, 27, 73, 125, 152, 374
Νίξον Ρίτσαρντ, 191, 221
Νταρ Αλ Ισλάμ, 32, 144, 307
Ντελόρ Ζακ, 27
Ντίμπντιν Μάικλ, 18
Νότια Κορέα, 27, 71, 98, 108, 142, 190, 217, 251, 262
Νοτιοασιατική Ένωση, 146
Ντασνάκ, Αρμενική Επαναστατική Ομοσπονδία, 350
Νταρ Αλ Χαρμπ, 32, 144, 307
Ντε Γκορτάρι Κάρλος Σαλίνας, 169
Ντε Κυστίν, 157
Ντε Λα Μαντρίντ Μιγκέλ, 169
Ντερζάβνικι, 160

Ντεμιρέλ Σουλεϊμάν, 163
Ντεμπρέ Ρεζί, 112
Ντεσούκι Αλή Ε. Χιλάλ, 123
Ντε Τοκεβίλ Αλέξις, 361
Ντε Κρεβκέρ Χέκτορ Σαιντ Τζον, 361
Ντόιτς, 77, 78
Ντομενά Ζαν Μαρί, 228
Ντορ Ρόναλντ, 102, 113
Ντυρκέμ Εμίλ, 42, 44
Ντώσον Κρίστοφερ, 42

Ξιαοπίγκ Ντεγκ, 100, 256

Ογουέρι Ίμπο, 73
Οζάλ Τουργκούτ, 130, 163, 167, 203, 326
Οθωμανική Αυτοκρατορία, 54, 77, 158, 168, 201
ΟΙΣ, Οργανισμός Ισλαμικής Συνδιάσκεψης
Όλκερ Χάουαρντ, 60, 199, 336
Ομάδα Επικοινωνίας, 346, 348
ΟΜΟΝ, ειδική αστυνομία των Οσέτιων, 323
Όξενμπεργκ Μάικλ, 273
Opus Dei, 331
Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης, 287
Ουέμπερ Άλφρεντ, 42
Ουκρανία, 27, 38, 97, 141, 180-187, 212, 280, 333
Ουγκάντα, 27, 321
Ουζμπεκιστάν, 69, 131, 142, 150, 164, 317, 322
Ουίλσον Πητ, 232
Ουώλτ Στήβεν, 267
Ουακόν Γιοσέι, 81
Ουίλσον Γούντροου, 100
Ουνιτική Εκκλησία, 187
Ουώλζερ Μάικλ, 375

Παγκόσμια Οργάνωση της Μουσουλμανικής Νεολαίας, 337
Παγκόσμιο Μουσουλμανικό Συνέδριο, 200
Παγκόσμιος Πολιτισμός, 60
Παγκόσμια Τράπεζα, 112, 115, 238
Πάιπς Ντάνιελ, 79, 85
Πακιστάν, 39, 69, 99, 107, 126, 132, 142, 176, 199, 212, 214, 222, 244, 256, 277, 283, 296, 303, 316, 334, 370, 374
Παλαιστίνη, 200, 298, 320, 351
Παλινόρθωση των Μέιζι, 79, 116, 119
Παναμάς, 153, 331
Παπούα Νέα Γουϊνέα, 148
Πέραν του Δνείστερου Δημοκρατία, 186
Πάρκερ Τζέφρυ, 55
Πασκουά Σαρλ, 230
Pax Britannica, 239, 335
Pax Americana, 239
Περιπολικό Σώμα Συνόρων, 232
Περιφερειακή αντίληψη, 99, 146
Περιφερειακή Συνεργασία, 146, 149
Περιφερειακό Φόρουμ της ASEAN, 148, 273
Περού, 49
Πέρσες, 44, 53
Πετροσιάν Λεβόν Τερ, 350
Πετρούπολη, 157
Πήρσον Λέστερ, 40, 379
Πέυ Λουσιάν, 270
Πιογκ Γιαγκ, 31
Πλουραλισμός κοινωνικός, 54,77, 156, 367
Πόλεμος του Κόλπου, 200, 245, 285, 291
Πόλεμος του Οπίου, 79
Πολιτισμική πόλωση, 33
Προτεσταντισμός, 76, 110
Πρεσβυτεριανοί, 108, 110
Πρωσία, 19
Πούτναμ Ρόμπερτ, 346
Πολιτιστική Επανάσταση, 270
Πέην Τζέημς, 300
Πολυπολιτισμικό σύστημα, 56
Πράγα, 68, 180
Praxis, 304

Ραχμάν Ομάρ Αμπντέλ, 40
Ρίφκιν Μάλκομ, 362
Ρου Όλιβερ, 127
Ρούσβελτ Φραγκλίνος, 31
Ρωμαιοκαθολικισμός, 76, 110, 170
Ρούσβελτ Κέρμιτ, 94
Ρως, 156

Σαβίτσκι Πέτερ, 161
Σαπόσνικωφ Γεβγένι, 327
Σαράγεβο, 17, 317, 331, 337, 348
Σαουδική Αραβία, 12, 27, 84, 107, 126, 133, 141, 165, 200, 241, 278, 292, 330, 335
Σέρβοι, 27,
Σεβαρντνάντζε Έντβαρντ, 187
Σεναί Ζαν Κλωντ, 233
Σεντ Έντουαρντ, 33
Σερβικό Δημοκρατικό Κόμμα, 305
Σινικός πολιτισμός, 47
Σεν Σουν Γιατ, 117
Σεπτινάκ Αλοϊζέγιε, 331
Σιβάρ Ρουθ Λέγκερ, 299
Σίδνεϋ, 39, 224
Σιδηρούν Παραπέτασμα, 27, 180
Σιναζέλοι, 154, 301
Σλέσιντζερ Άρθουρ, 360, 367

Σλοβενία, 154, 180, 330, 367
Σολζενίτσιν Αλεξάντρ, 160
Σορόκιν Πιτιρίμ, 42
Σουδάν, 27, 40, 127, 133, 154, 177, 198, 22, 246, 287, 294, 308, 320, 345
Σουχάρτο, 100, 130, 194, 288
Σπέγκλερ Όσβαλντ, 42, 58, 59, 83
Σρι Λάνκα, 27, 51, 104, 151, 176, 294, 301, 317, 321, 351
Στάλιν, 106, 158, 210, 370
Στάνκεβιτς Σεργκέι, 160
Στήλες του Ηρακλή, 242
Συμβούλιο Ασφάλειας του ΟΗΕ, 39, 334, 365, 374
Σύμφωνο των Άνδεων, 142, 147, 279
Συμφωνία της Πλάζας, 260
Συμφωνία μη Διάδοσης των Πυρηνικών Όπλων, 218
Σύμφωνο της Βαρσοβίας, 98, 138, 177, 180, 365
Συνθήκη της Βεστφαλίας, 35, 55
Συνθήκη του Νανκίν, 264

Ταϊβάν, 12, 27, 84, 98, 142, 150, 177, 190-195, 224
Ταϊλάνδη, 51, 98, 106, 174, 190, 253, 271, 298, 308
Ταμίλ, 151, 154, 294, 301, 316, 321, 344
Τανζανία, 154, 298
Τασκένδη, 164
Τατζικιστάν, 69, 131, 141, 282, 294, 311, 320, 346
Τείχος του Βερολίνου, 31
Τζαμάλ Αλ Ντιν Αλ Αφγκανί, 81
Τζέημς Ουίλιαμ, 28
Τζέντα, 199, 337
Τζινά Μοχάμεντ Αλή, 103
Τζωρτζ Λόυντ, 100
Τι γιογκ, 81
Τίγρεις, 115, 191, 294, 302, 321
Τιμορέζοι, 154
Τουρκία, 27, 38, 80, 122, 127, 138, 146, 155, 174, 180, 238, 244, 294, 309, 324, 334, 348, 371
Τρίτος Κόσμος, 19
Τρούμαν Χάρυ, 29
Τσετσένοι, 144, 175, 198, 297, 303, 324
Τσιλέρ Τανσού, 163-167, 327
Τσεχία, 40, 178, 181
Τσιτσάο Λιαγκ, 117
Τόυνμπη Άρνολντ, 42, 46, 59, 80, 355
Τουρκμενιστάν, 69, 131, 164
Τσιντανάγια Παθίκα, 104
Τουράμπι Χασάν Αλ, 108, 110, 124, 200

Υπηρεσία Μετανάστευσης και Πολιτογράφησης, 232

Φιλελεύθερο Κόμμα, 171
Φίλιππος Β', 267
FIS Ισλαμικό Μέτωπο, 133, 225
Φίσμαν Τζόσουα, 66
Φλαμανδικός Συνασπισμός, 229
Φονταμενταλισμός, 106, 123, 199, 203, 241, 250, 315
Φραγκλίνος Βενιαμίν, 360
Φρειδερίκος ο Μεγάλος, 267
Φρήντμαν Λώρενς, 211
Φουκουγιάμα Φράνσις, 30
Φούλερ Γκάρυ, 277, 302,
Φούλερ Γράχαμ
Founding Fathers, 360

Χαμάς, 287
Χανσεατική Ένωση, 149
Χάουαρντ Μάικλ, 180
Χασάν του Μαρόκου, 129
Χακ Ζία Ουλ, 130
Χεζμπολάχ, 337
Χιλ Φιόνα, 325, 328
Χίτλερ Αδόλφος, 106, 210, 267, 370
Χομεϊνί Αγιατολάχ, 100, 124, 248
Χουσεΐν της Ιορδανίας, 129, 289
Χόροβιτς Ντόναλντ, 73
Χοσοκάβα Μοριχίρο, 261, 262
Χουσεΐν Σαντάμ, 163, 200, 211 287-293, 312
Χόφμαν Στάνλεϋ, 228
Χριστιανική Λέσχη, 164
Χριστιανισμός, 44, 50, 70, 106, 110, 153, 241, 367, 377
Χρουστσώφ, Νικίτα 187
Χάβελ Βάκλάβ, 27, 61, 68, 92, 108, 116, 126, 142, 190, 224, 266, 276
Χογκ Κογκ, 27
Χο Τσι Μιν, 56
Χόφσταντερ Ρίτσαρντ, 361
Χωκ Ρόμπερτ, 173
Ψυχρός πόλεμος, 30, 72, 182, 237, 243, 296

Η παγκόσμια πολιτική, με κίνητρο τον εκσυγχρονισμό, διαμορφώνεται εκ νέου κατά μήκος των πολιτισμικών συνόρων. Λαοί και χώρες με παρόμοιους πολιτισμούς πλησιάζουν μεταξύ τους, ενώ όσοι ανήκουν σε διαφορετικούς πολιτισμούς απομακρύνονται. Οι συμμαχίες που ορίζονταν με βάση την ιδεολογία και τις υπερδυνάμεις παραχωρούν τη θέση τους σε συμμαχίες που ορίζονται με βάση τον πολιτισμό και την κουλτούρα. Τα πολιτικά σύνορα επαναπροσδιορίζονται, έτσι ώστε να συναντήσουν τα πολιτισμικά: εθνολογικά, θρησκευτικά και πολιτιστικά. Οι πολιτισμικές κοινότητες αντικαθιστούν τους ψυχροπολεμικούς συνασπισμούς και οι συνοριακές γραμμές μεταξύ των πολιτισμών γίνονται το επίκεντρο των διαφωνιών στη διεθνή πολιτική.

"Ο Σάμιουελ Χάντινγκτον, ένας από τους πιο διακεκριμένους πολιτικούς επιστήμονες της Δύσης, μας δίνει την ευκαιρία να καταλάβουμε τις πραγματικότητες της πλανητικής πολιτικής στον επόμενο αιώνα. Η Σύγκρουση των Πολιτισμών και ο Ανασχηματισμός της Παγκόσμιας Τάξης *είναι ένα από τα σημαντικότερα βιβλία που γράφτηκαν μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου".*

–Χένρυ Κίσινγκερ